1067556 Periodice

GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

PUBLICATĂ

DE

OVID DENSUSIANU

VOL. II — FASC. 1

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1925

BCU IASI / CENTRAL

BIBLIOTECA UNIVERSITATEA IAȘI
3698
1926

CUPRINSUL

	Pag.
Ov. Densusianu, Semantism anterior despărțirei dialectelor române	1
T. Papahagi, Cercetări în Munții apuseni	22
I. Bacinschi, Probleme sintactice	90
I. A. Candrea, Texte meglenite	100
Ov. Densusianu, Păstoritul la Bascii din Soule	129

ÎNSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

Ov. Densusianu, Lat. *vervex*	148
Vfr. *verchiere*, Prov. *verquiero*	152
Al. Rosetti, „Filioque" din *Psaltirea Scheiană*	153
T. Papahagi, Răspuns la o recensie	156
P. Papahagi, O restabilire	159

DĂRI DE SEAMĂ

Les langues du monde, sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen (O. D.)	161
I. Valaori, *Elemente de lingvistică indoeuropeană* (O. D.)	165
N. Drăganu, *Manuscrisul Liceului grăniceresc „G. Coșbuc" din Năsăud*; C. Laces, *Copiștii „Psaltirei Scheiene"* (Al. Rosetti)	167
Glossaire des patois de la Suisse romande (O. D.)	179

Indicații bibliografice

Maurice Grammont—N. Drăganu—M. Bartoli—J. Haust—I. Bîrlea — *Archivum latinitatis medii aevi*	182

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicole și prețul lui, prin abonament, e de 175 lei; în străinătate 30 fr. francesi.

Manuscrisele, publicațiile și revistele în schimb se trimit D-lui Ov. Densusianu: București, Str. Colței 24.

Abonamentele se adresează administrației revistei: București, Str. Timpului 19 bis.

GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

PUBLICATA

de

OVID DENSUSIANU

II

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1925-1926

Intrat înainte
de anul 1933
Biblioteca Universității Iași
17 MAI 1934

GRAI ŞI SUFLET

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA UNIVERSITARĂ IAȘI

SEMANTISM ANTERIOR DESPĂRȚIREI DIALECTELOR ROMÎNE

I

Amintind, în primul articol al acestei reviste, cuvîntul *dor* așa de caracteristic în vocabularul nostru, spuneam că deoarece el apare cu aceeași nuanțare semantică nu numai în dacoromînă, dar și în aromînă și meglenită, această nuanțare — derivată din înțelesul latinului vulgar d o l u s „durere, suferință“ — a trebuit să se întîmple într'o epocă veche, anterioară despărțirei limbei romîne în cele trei dialecte. Cuvîntul la care mă referiam atunci era numai un exemplu dintr'o serie întreagă și, relevîndu-l, lăsam indirect a se înțelege că lexicul nostru cuprinde și alte elemente care pot fi cercetate din acest punct de vedere, cu stabilirea de comparațiuni între dialectele noastre în alt sens de cum s'a procedat de obicei.

Asemănările dintre dacoromînă, aromînă și istroromînă au fost studiate pînă acum mai mult în legătură cu fonetica, morfologia și o parte numai a lexicului; prea puțină atențiune s'a dat particularităților semantice, cu toate că și ele au importanța lor — mai mult chiar uneori decît altele — dacă voim să cunoaștem fondul comun al dialectelor noastre Pentru reconstruirea romînei primitive nu se poate să excludem mărturiile pe care ni le aduc unele cuvinte cînd le supunem analisei din punct de vedere semantic. O grupare

a acestor cuvinte aşa cum mi s'a părut că reiese din străbaterea materialului nostru lexical vine şi ea să arate unitatea în atîtea privinţe a limbei romîne în epoca ei de formaţiune, cu toate diferienţierile care s'au produs mai tîrziu, cu toată varietatea pe care o presintă astăzi dialectele ei. Şi, ca alteori, din asemenea constatări lingvistice se desprind deducţiuni asupra substratului sufletesc pe care ele ni le revelează, asupra stărilor culturale şi altor contingenţe care au determinat caracterul lor.

Semantismul predialectal pe care vom căuta să-l punem în evidenţă astfel ne va duce la concluziunea, întărită şi de alte fapte, că există la noi un fond sufletesc comun şi reminiscenţe ori prelungiri de anumită vieaţă, că numai recunoscîndu-le ajungem să ne representăm mai limpede trecutul şi să ne dăm samă de unele însuşiri proprii fiinţei noastre etnice. In consideraţiunile lingvistice astfel cum le vom grupa mai departe de sigur că nu totdeauna vom putea aduce elemente de confirmare aşa cum am fi dorit: vor lipsi unele puncte de comparaţie, nu ne va fi posibil, pentru fiecare formă, să ne întemeiem pe consensul tuturor dialectelor — sînt cuvinte care au dispărut în unul sau altul din dialectele noastre ori poate nu au fost înregistrate pînă acum de culegători —, dar aceasta nu ne va împiedeca dela deducţiuni generale, aşa cum reies din cîteva constatări: au valoarea lor şi formele care, pe lîngă dacoromînă, sînt atestate numai isolat pe teritoriul nostru dialectal dela sudul Dunărei.

Inainte de a trece la alte cuvinte, e locul să adăugăm cîteva observaţiuni cu privire la *dor*, pentru ca să reiasă şi mai bine valoarea lui psihologică. După cum am arătat altădată, înţelesul special pe care l-a primit dolus în limba noastră nu ni-l putem explica decît în legătură cu vieaţa păstorească: pentru ciobanii duşi departe cu turmele, înstreinaţi adeseori multă vreme de locuri care vorbiau amintirei lor, de aceia care le erau scumpi, nu putea fi decît „durere, suferinţă" să se gîndească la ce lăsase ei în urmă. In sufletul lor „durerea" avea ceva nostalgic, venia să se

identifice cu „dorul", cu înduioşarea aducerilor aminte şi a aşteptărei zilelor dîndu-le bucurii ca altădată [1].

Privit astfel, în cadrul lui real, cuvîntul romînesc îşi găseşte analogii în lexicul altor limbi. Corespunzător latinului invitus, deci tot noţiunei de „turburare a sufletului, nemulţumire, nelinişte", în vechea lombardă şi aquilană apare *envito* [2] cu sensul derivat în acelaşi fel ca *dor* al nostru. Cum acest *envito* ne îndreaptă spre regiuni italiene locuite de păstori, putem presupune că schimbarea lui de înţeles e datorită tot influenţei păstoritului, răsfrînge asociaţiuni semantice cum s'au produs şi în cuvîntul romînesc. Dincolo de domeniul romanic găsim iarăşi ceva identic: în limba Oseţilor *ænkard* înseamnă „amărăciune, tristeţe" şi „dor", coincidenţă care trebue ţinută în samă cînd ştim că şi Oseţii sînt neam de păstori. Ne găsim deci în faţa unui semantism care pentru aceleaşi motive s'a efectuat în limbi diferite, iar la noi apare ca reflex al comunităţei de vieaţă pe care au dus-o strămoşii noştri. Dar cu privire la *dor* e de relevat că în aromînă semantismul fixat în romîna generală a evoluat mai departe, în sensul că derivatul *durçare* a ajuns să însemne „a iubi" şi *durut* are semnificaţia de „iubit, drag", înţeles care se explică uşor din cel originar romînesc şi la care s'a oprit dacoromîna. Meglenita cunoaşte, de altă parte, o formă streină care se alătureză la *dor* şi presintă un semantism analog; e *toangă* pe care P. Papahagi în studiul său despre

[1] La Aromîni înduioşarea mai e exprimată printr'un alt cuvînt caracteristic: *adil'os*; în dicţionarul său Dalametra îl dă chiar asociat cu *dor*, într'un exemplu: *u mutrçam adil'os ş cu mari dor* = o priviam înduioşat şi cu mare dor. E un derivat din *adil'a* care corespunde dr. *adia* şi înţelesul lui se explică din acela de „a se mişca, a se clătina": cum frunzele se mişcă la adierea vîntului aşa şi sufletul cînd emoţii vin să-l străbată. *Adil'os* cuprinde astfel şi el ceva interesant ca expresiune psihologică: el ne duce spre ceea ce am numit altădată dinamism liric bine reflectat în poesia noastră populară (v. *Vieaţa păstorească în poesia noastră populară*, I, 103 urm.).

[2] V. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 4537.

Megleno-Romîni îl explică prin „dor, jale“ *(mult ñi-ăi toangă di casă* = mult mi-e dor de casă); cuvîntul corespunde bulg. *тъга* însemnînd „grije, durere“. Vedem şi aici un proces semantic corespunzător aceluia din *dor*: Megleniţii au transpus în forma împrumutată dela Bulgari noţiunea din forma latină *dor* şi această derivare de înţeles arată anumite predispoziţii sufleteşti, e ca o reiteraţie lingvistică ce ar putea fi numită metasemantism.

Caracteristică în felul ei e o altă formă care ne îndreaptă tot spre psihologie. E aceea care exprimă însăşi noţiunea de „suflet“. Pe cînd în celelalte limbi romanice pentru această noţiune s'a păstrat lat. anima, la noi echivalentul ei a fost redat printr'un derivat din *a sufla*, şi această înlocuire s'a întîmplat foarte de vreme, în romîna primitivă, cum atestă prezenţa lui *suflet* în toate dialectele noastre. Substituire lexicală semnificativă şi surprinzătoare întru cîtva, pentru că vedem cum un cuvînt aşa de curent şi cu un înţeles precis cum era anima a cedat locul altuia. E un caz tipic care arată că procesele lingvistice se abat de multe ori dela ceea ce ar părea firesc şi lasă în urmă principiul celei mai mici sforţări. Ar fi fost foarte natural ca anima să se păstreze la noi cu accepţiunea care-i era proprie, ca un element bine fixat, dintre cele mai caracteristice în vocabularul latin, şi cu toate acestea el a fost înlăturat, ca atare, dela o vreme, opunîndu-i-se o formaţiune nouă. Cum ne putem explica această substituire, pentru ce în vorbirea strămoşilor noştri a răsărit la un moment dat acel derivat care s'a părut expresiv pentru noţiunea care era curent redată altfel? *Suflet* atestă o asociere semantică datorită unui anumit fel de representare, propriu spiritului romînesc. E în firea poporului nostru de a privi mai concret ceea ce este abstract, şi această predispoziţie vom vedea că se reflectează şi alteori în semnificaţia unor cuvinte dela noi. Strămoşilor noştri „sufletul“ le-a apărut concretisat în „respiraţie, suflare“ şi cînd în mintea lor această concepţie a ajuns să primeze era firesc ca ei să derive din *a sufla* noţiunea pe

care o exprimase lat. anima. E ceva de psihologie naivă cam primitivă [1], dar uşor explicabilă cînd ştim că în foarte multe limbi „sufletul“ e exprimat la fel. Chiar anima e cunoscut oricărui etimologist ca derivat din ideea de „a sufla“ (vind. *ániti* „suflă“, *ánilas* „vînt“, gr. ἄνεμος „vînt“ etc.) şi semnificaţia lui originară ştim iarăşi că se mai păstrase în latină. In limba greacă ψυχή şi în slavă *duchъ* presintă aceeaşi alăturare de înţelesuri, „suflare, spirit, suflet“ [2]; germanicul *ātum* (vgerms.) „suflare, spirit“ reproduce pe vind. *ātmā* „suflare, suflet“; în albanesă *frŭmε* „suflare, suflet“ corespunde lui *frŭñ* „suflu“, cum tot acolo *afε* apare cu aceeaşi dublă semnificaţie, ca împrumut din it. *afa* „zăpuşeală“ (noţiunile acestea se întîlnesc şi alteori alături); arm. *hogi* înseamnă şi „suflare“ şi „suflet“ [3]; în limbile fino-ugrice avem: est. *leil* „suflare“, perm. *lol* „suflet“, vot. *lul* „spirit vînt“; fin. *henki* „suflare, suflet“ etc.; în graiuri turco-tătare: uig. ciag. *tin* „suflare, suflet“ etc.; în limbile semitice: assir. *napāšu* „a sufla“, ebr. *nāfāš* „suflare, suflet“, ar. *nafhatun* „suflare“, *nafasun* „spirit“ (de unde pers. *nafas*, bel. *napas* „suflare, suflet“); ebr. *rūah* „suflare, vînt“, ar. *rūhun* „suflare, suflet“ etc. [4]

---

[1] Cu aceasta concordă şi ghicitoarea despre suflet (A. Gorovei, *Cimilitурile Romînilor*, 360; cf. P. Papahagi, *Din lit. pop. a Aromînilor*, 401):

Am o lădiţă
Cu o porumbiţă;
Dacă sboară porumbiţa,
N'ai ce face cu lădiţa.

Concretisarea aici merge şi mai departe, amintindu-ne cum în unele limbi termenul pentru „suflet“ pleacă dela ideea de „a sbura“ — de aici representarea sufletului printr'o pasăre, un fluture (cf. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 306).

[2] In greceşte şi πέμφιξ apare cu acelaşi semantism, deşi etimologiceşte nu pleacă dela ideea de „a sufla“ (cf. asupa lui A. Nehring, în *Indogerm. Forsch.*, XL, 100).

[3] Cf. Petersson, în *Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.*, XLVII, 273.

[4] Pentru „suflet“ derivat din alte noţiuni (de „a alerga, a călători“ etc.), v. J. Scheftelowitz, în *Beiträge z. Kunde der indogerm. Spr.*, XXIX, 44; *Zeitschr. d. deutschen morgenländ. Gesellsch.*, LVII, 164.

Am citat aceste forme — la care se alătură, firește, și lat. *spiritus* care se știe că are la basa lui tot înțelesul de „a sufla" —, pentru ca să se vadă cum cuvîntul nostru se încadrează într'un șir de altele, din limbile cele mai variate și arătînd aceeași transformare semantică. Ea ne duce spre epoci vechi din desvoltarea limbilor, deci și spre o cultură mai puțin înaintată, cînd dominau concepții simpliste. Ca o revenire la asemenea concepții trebue, prin urmare, privită introducerea în lexicul nostru a cuvîntului *suflet*. El ne desvăluc o latură interesantă în felul ei a spiritului românesc, ne arată că poporul nostru, la început, își representa în mod elementar unele lucruri, era înclinat să concretiseze într'un anumit sens abstracțiunile.

Trecînd înțelesul său formațiunei nouă *suflet*, a n i m a — după cum se știe — s'a păstrat în românește primind însă altă semnificație. Pe cînd în restul domeniului romanic, lat. c o r a continuat să trăească, la noi a dispărut, fiind înlocuit, ca accepțiune, cu a n i m a. Toate dialectele noastre sînt iarăși de acord în această privință, așa încît concordanța dr. *inimă*— ir. *ĭirimę* — ar., megl. *inimă* arată că și schimbarea de înțeles a lui a n i m a datează la noi dintr'o epocă veche, se întîmplase în romîna primitivă. Chiar dacă am admite că punctul de plecare al acestei evoluții semantice s'ar găsi în latină — a n i m a apare în latinitatea tîrzie cu înțeles apropiat de acela al lui „inimă", cum a n i m u s, de altă parte, e atestat des astfel —, totuși ca propriu zis românească trebue să considerăm această evoluție, în accentuarea și fixarea ei. Cu deosebire ne frapează și de data aceasta tendința de concretisare: inima și în sens fisic a fost numită recurgîndu-se la un cuvînt care avea înțeles abstract. Și am putea spune că trecerea dela a n i m a la *inimă* arată cum din manifestările sufletești s'a dat precădere părței afective: Românului i s'a părut că poate fi identificat cu „sufletul" mai ales ceea ce pleacă dela „inimă".

Din șirul cuvintelor care se referă la viața sufletească în general nu poate fi lăsat la o parte *omenie*, deși ca evoluție semantică se îndepărtează puțin de înțelesul care e la basa lui. Cum și în aromînă există o formațiune identică și cu aceeași semnificație, *uminil'e*, de sigur că și acest derivat, din *om*, trebue pus printre cuvintele cele mai vechi care au intrat în circulație la noi. El ne dovedește că în sufletul Românului a trăit viu sentimentul de înțelegere a vieței altora, de prețuire a semenilor, e mărturia unei concepții etice superioare de care ai noștri nu au rămas streini. Aceasta reiese și din forma înrudită *a omeni*, care a primit însă o accepțiune specială și e proprie numai dacoromînei. In schimb, e de relevat că dacă lat. h u m a n i t a s e necunoscut dacoromînei, el s'a păstrat în aromînă și meglenită: *umănătate, uminitate*. Latinism remarcabil prin prezența lui în românește, cînd ne gîndim că în alte limbi romanice nu s'a conservat (fr. *humanité* etc. se știe că e savant).

Tendința pe care am constatat-o mai sus de a se concretisa într'un sens sau altul o noțiune abstractă o regăsim cînd ne oprim la cuvîntul *rușine* (ir. *rușire*, ar. *ar(u)șine*, megl. *rușoni*). Nici *pudor*, nici *verecundia* — acesta totuși păstrat în alte limbi romanice — nu s'au transmis în românește, ci foarte de vreme, cum resultă iarăși din consensul dialectelor noastre, au fost înlocuiți cu o formă plecînd dela ideea de „roșu" [1]. Felul de exteriorisare a sentimentului rușinei a hotărît deci alegerea cuvîntului care să o exprime. Limba noastră și în această privință presintă o notă particulară, pentru că în celelalte limbi romanice nu găsim ceva analog. Totuși, trebue să amintim că în latină „rușinea" era exprimată uneori la fel, dar prin alt cuvînt, nu înrudit cu cel românesc: *rubor* apare, într'adevăr, uneori cu înțelesul de „rușine" (exemple se pot vedea în dicționarul lui Georges; cf. tot acolo *rubeus, rubesco, ruboratior*). Forma românească ar arăta deci o continuitate semantică față de ceea ce era

[1] Cum *roșu* derivă din lat. r o s e u s, *rușine* nu poate fi decît *r o s i o n e m (și nu r o s i n a, cum admite S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1488); aceasta o arată forma veche *rușune*, care a devenit *rușine* sub influența lui *rușinat* < *ruș(i)nat*.

cunoscut şi latinei, dar redat printr'un alt cuvînt. Aceasta nu o împiedecă să fie luată în samă din punctul de vedere care ne preocupă.

Printr'o transpunere echivalentă, în realitatea mai uşor de perceput, se explică şi *strîmbătate* (la fel în aromînă). Deoarece *jus* şi derivate ale lui — ca şi *aequus* — nu s'au păstrat în romînă şi locul lor l-a luat directus sau forme derivate din el, ca în cel-alalte limbi romanice, noţiunei exprimate de acesta i s'a opus cea care îi corespundea prin antitesă în aceeaşi sferă şi cuvîntul ales pentru aceasta reproduce pe lat. strambus. *Strîmb*, *strîmbătate* opuşi lui *drept*, *dreptate* arată deci un contrast din lumea materială trecut să exprime două noţiuni morale. Ceva analog ne dă romanica occidentală, unde tortus (fr. *tort*, it. *torto* etc.) a fost opus lui directus. De altfel, trăsătura aceasta semantică e cunoscută şi din alte limbi; chiar lat. *aequus* şi *rectus* ne dau exemple, iar germ. *recht*, slav. *prav* şi *kriv* cu numeroasele lor filiaţiuni ne amintesc acelaşi fel de exprimare a ideilor de „dreptate" şi „nedreptate."

Aceste forme ne duc spre cîţiva termeni privitori la însuşiri morale, intelectuale şi care ne dau iarăşi prilej de constatări interesante.

Deştept (ar. *diştepta*, megl. *diştet*) < lat. *deexcitus, după ce a însemnat mai întîi „treaz", s'a fixat în limba noastră pentru a designa o însuşire aleasă, de superioritate intelectuală. Chiar dacă întîlnim şi în alte limbi expresiuni similare („inteligent" < „treaz"), cuvîntul nostru îşi păstrează valoarea lui din punct de vedere semantic.

Nebun mai e întrebuinţat cu accepţiunea din dacoromînă numai în meglenită (tot acolo *nibuniľă* = *nebunie*). In meglenită mai are înţelesul de „prost" şi „care nu e bun, nu e de samă" (*di nibun soiă* = de soi, de neam de rînd). Înţelesurile din urmă se regăsesc în aromînă (*om nibun* = om prost, *carni nibună* = carne rea), aşa că urmărit în dialectele noastre *nebun* apare cu unele variaţiuni care înlesnesc explicarea evoluţiei lui semantice. *Nebun*, cum arată şi părţile

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

din care e compus, a însemnat la origine „care nu e bun", deci „rău" [1]. Oricît de surprinzătoare ar părea întru cîtva această schimbare de înţeles, totuşi ea se poate explica şi-şi găseşte o analogie, cum a observat L. Şăineanu, în *zglobiu* ce reproduce, atenuat, pe vsl. *zlobivъ* „rău". Vorbindu-se despre cineva „cu apucături rele", ori „care face ceva nepotrivit", putem pricepe cum în aromînă, ca şi în meglenită, *nebun* a ajuns să însemne „prost". Resultă de aici că *nebun* chiar dacă în romîneasca primitivă nu evoluase deplin spre înţelesul bine evidenţiat în dacoromînă, se îndrumase spre el, pentru că acesta era, mai mult sau mai puţin, cuprins în fluctuaţiunile de semnificaţie ale compusului din *ne* şi *bun*, fluctuaţiuni care sînt visibile şi azi. De altmintrelea, chiar ca formaţiune, din punct de vedere morfologic, *nebun* se arată ca un cuvînt introdus destul de timpuriu în limba noastră.

O deviere semantică ce trebue socotită iarăşi ca destul de veche e aceea pe care o găsim în dr. *măreţ* cînd e întrebuinţat cu înţelesul de „mîndru, fălos". Derivat din *mare*, care, la rîndul lui, în romîna primitivă a ajuns să însemne altceva decît lat. mas [2], forma aceasta deşi nu mai e cunoscută altui dialect romîn, ne indică totuşi un semantism predialectal. Dovada ne-o aduce faptul că, în tocmai ca *măreţ* simplul *mare* e cunoscut nu numai daco-, ci şi aromînei, în expresiuni care arată mîndria: *s ţini a mari* = se ţine mare, *s tradzi mari* = se poartă mîndru. Pe urmă, cum în vechea romînească se zicea *a se mări* = a se mîndri [3], tot aşa în aromînă se spune *si mărire*. In plus, aromîna cunoaşte derivatul *mireaţă* „mîndrie". [4] Deci, toate aceste forme luate la un loc pun în evidenţă că *mare* şi derivate ale lui au tre-

[1] Şi în dacoromînă poate fi urmărită întru cîtva această accepţiune a lui (cf. L. Şăineanu, *Incercare asupra semasiologiei*, 210-211).

[2] V. mai de aproape explicaţia în *Dicţ. etym.*, 1048.

[3] Păstrat încă prin unele locuri (G. Cătană, *Pov. pop. din Bănat*, II, 50).

[4] Cf. Th. Capidan, *Dacoromania* II, 511, unde nu se ţine însă samă de formele dacoromîne.

buit să primească o accepțiune specială, pe lîngă cea curentă, încă din epoca în care limba noastră presenta omogenitaate. Dacă admitem, cum e foarte probabil, că acest proces semantic din romînește nu este strein de cel pe care îl găsim în albanesă (*maẑeni* „mîndrie" < *maẑ* „mare"), atunci cu atît mai mult avem motive să privim astfel formele amintite: *mare* — *măreț* > „mîndru, fălos" ar data din vremea cînd limba noastră s'a desvoltat în proximitatea celei albanese.

Din sfera culturală avem să ne oprim la *a învăța*. Cuvîntul e comun dialectelor noastre: ir. *ănmeță*, ar. *nvițare*, megl. *anvițari*. Plecînd dela etimologia lui, lat. **invitiare*, și punîndu-l alături de alte forme romanice, el dă loc la cîteva observațiuni care ne vor arăta cum trebue să-l interpretăm. Dacă este clar că la început **invitiare* a însemnat „a face pe cineva să ia apucături, obiceiuri rele, a-l deprinde rău", trebue să presupunem că încetul cu încetul înțelesul acesta pejorativ s'a atenuat și cuvîntul a ajuns să însemne în general „a obișnui pe cineva cu ceva, a-l deprinde să facă ceva". De aici — dintr'o expresiune ca „a învăța carte" — ușor s'a desprins semnificația specială de „a se instrui, a se cultiva". Intrebuințarea lui *învăța* astfel, în sens cultural, o găsim nu numai în dacoromînă, ci și în celelalte dialecte; chiar derivate ale lui, ca *învățat* „om cu carte, instruit", *învățătură* „instrucțiune, cultură", au echivalentele lor în aceste dialecte: ar. *nviț at*, megl. *anviț at*, ar. *nviț itură*, megl. *anviț ătură*. Deoarece și în albanesă **invitiare* a evoluat în același sens (*mɛsoń*, *mbesoń* „învăț carte", *mɛsim* „învățătură, știință"), am avea dovada, ca și în alte casuri, că transformarea aceasta semantică este proprie latinei orientale. Intervine însă o coincidență care s'ar părea că înlătură o asemenea interpretare. In dialecte italiene meridionale găsim pentru **invitiare* același înțeles ca în română și albanesă (nap. *ammɛzzarɛ*, cal. *mbizzare*, sic. *(a)mmizzari*, etc[1]; pentru spaniolă, v. mai departe);

[1] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 4536.

dîndu-se această identitate semantică, ce merge pînă în Italia, ar urma să admitem că **invitiare* ajunsese să circule cu înțelesul din romînește nu numai în latina vulgară din Orient, dar și din alte părți. Totuși, nu ne putem opri la această părere. E greu de admis că **invitiare* a putut deveni identic cu „a învăța, a se cultiva" cît timp forma simplă *vitium*, din care se derivase, era curentă încă în vorbire cu înțelesul cunoscut. Numai cînd sau în regiunile unde acesta și-a atenuat semnificația, pentru a însemna „deprindere de orice fel", ori nu a mai fost des întrebuințat în vorbire, dispăruse chiar, **invitiare* a putut deveni sinonim cu „a se obișnui într'un fel sau altul, a lua anumite deprinderi", pentru ca mai pe urmă să primească sensul din română, albaneză și dialectele italiene amintite. Percurgînd formele romanice care reproduc fie pe *vitium*, fie compusele **invitiare*, **advitiare*[1], ne putem convinge și mai bine de aceasta: unde *vitium* s'a menținut mai mult sau mai puțin cu sensul din latină, cum s'a întîmplat în retoromană (eng. *vez* „pornire rea, viț iu" etc.), nu găsim nici o urmă de **invitiare* sau **advitiare* cu semnificația de „a se obișnui într'un fel" sau de „a se instrui"; aceste două înțelesuri apar numai unde *vitium* s'a păstrat cu sensul generalisat de „deprindere" (așa în italiană, provansală, spaniolă etc.), ori acolo unde el a dispărut, cum s'a întîmplat în romînește și în albaneză. Cu alte cuvinte, putem admite că, dela o vreme, într'o parte a latinei vulgare *vitium* se îndreptase spre un sens îndepărtat întru cîtva de cel originar pentru a reda noțiunea de „deprindere" indiferent de felul ei și, paralel cu el, formațiunile nouă **invitiare*, **advitiare* circulau însemnînd „a se obișnui, a se deprinde cu ceva". De aici, cum se poate ușor concepe, s'a putut ajunge la semnificația specială pe care am căutat să o explicăm. Procesul semantic din forma romînească și cea albaneză poate fi deci independent de acela pe care îl arată și cores-

[1] Cf. *ibid.*, 223, 9396.

punzătoarele lor din dialectele italiene. Această interpretare e întărită de o altă considerație. In vorbirea Evreilor din Salonic a fost relevată de W. Simon [1] forma *ambezar*, cu același înțeles special ca și *a învăța*. Deoarece în spaniolă v i t i u m și derivate ale lui apar numai cu semnificația de „obicei, a obișnui" *(vezo, avezo, avezar, avezadura)*, forma *ambezar* reproduce de sigur o restrîngere a semnificației din urmă: în graiul evreo-spaniol din Salonic cuvîntul a ajuns să treacă dela accepțiunea de „a obișnui" la aceea de „a învăța, a instrui". Deci o transformare semantică mai tîrzie și locală, independentă de cea din romînă, italiană și albanesă.

Astfel, *a învăța* nu exclude de asemenea conclusiuni asupra vieței noastre de odinioară El arată că la noi cultura nu s'a întunecat de tot niciodată. La Romînii de pretutindeni *învățătura* nu a rămas nici în trecut ceva neexistent și un om *învățat* — cît putea fi privit astfel altădată — a fost deosebit de alții. Aceasta ne duce spre cîteva considerațiuni cu privire la cultura noastră, care pot fi amintite chiar dacă ne îndepărtează întru cîtva de ceea ce urmărim aici „A învăța" presupune „scrierea" și „cetirea". Nu vom insista asupra lui *scrie*, păstrat și în aromînă, decît spre a completa concluziunile la care ne duce, pentru că valoarea lui ca latinism cultural a fost de multe ori relevată. In vechea romînească *a scrie* însemna și „a desena, a zugrăvi"— de aici expresiunea: *parcă-i scris*, despre cineva „frumos" Tot astfel în aromînă, unde mai mult încă s'a accentuat acest înțeles: *scriat* singur, fără un cuvînt de comparație, înseamnă „frumos" *(feată scriată* „fată frumoasă", *ţone scriat* „voinic frumos"). Dacă și albanesa cunoaște ceva asemănător (*shkroń* „scriere" și „desen"), analogia semantică din daco-și aromînă nu rămîne mai puțin interesantă. Ea arată că înainte de a se introduce grecismul *a zugrăvi*, și Romînii din nordul Dunării și cei din sud s'au servit, pentru

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XL, 686.

aceeași noțiune, de verbul *a scrie*, continuînd întru cîtva tradiția latină [1].

Pentru cultura noastră în trecut *a scrie* are prin urmare o dublă semnificație, ne desvălue în două direcțiuni continuitatea la noi a unor elemente de civilisație [2].

După cum în meglenită s c r i b e r e a dispărut pentru a fi înlocuit cu slavicul *pisăiri* [3] — dovadă a influenței slave în creștere asupra unor părți din teritoriul nostru lingvistic—, tot așa s'a întîmplat în dacoromînă cînd a fost vorba de a se exprima noțiunea de „a ceti". Nu acest slavism ne-a făcut însă să știm întîia oară ce înseamnă cetirea. Inaintea lui latinitatea culturei noastre a trebuit să fie evidențiată și în această privință prin termenul care-i era propriu. Nu ne putem închipui că existînd s c r i b e r e la noi, nu ne-ar fi fost cunoscut, pînă la accentuarea înrîurirei slave, și l e g e r e— un termen implica pe celălalt, amîndoi trebuiau să coexiste. Dovada ne vine dela aromînă care se știe că pentru „a

[1] Pe lîngă *delineare, designare*, Latinii întrebuințau, într'adevăr, și pe s c r i b e r e cu semnificația acestora. Așa la Catul, XXXVII, 10:

Frontem tabernae scorpionibus scribam.

Uneori și pentru „a colora" ori „a broda" — deci apropiat de „a zugrăvi" — e dat tot acest cuvînt. Astfel la Staţiu, *Theb.* XI, 514:

Arvaque sanguineo scribit rutilantia gyro,

la Silius Italicus, XIV, 660:

...quaeque Attalicis variata per artem
Aulaeis scribuntur acu.

Accepțiuni la fel avea și compusul *describere*. Forma albanesă citată poate fi deci și ea o reminiscență a acestor întrebuințări ale lui s c r i b e r e. Cît timp latina ne ajută să explicăm pe al nostru *scrie* = „desena, zugrăvi" și pe alb. *shkroń* nu e nevoie să ne referim la limbile slave pentru a explica semantismul acesta, chiar dacă și ele cunosc ceva asemănător (bulg. *pišu* „a scrie, a desena, a zugrăvi"). Pentru aceleași noțiuni în limbile germanice. cf. S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 267, 438.

[2] Păstrarea lui s c r i b e r e a fost favorisată și de întrebuințarea lui în legătură cu credințe populare (*așa i-a fost scris, scrisul, scrisa*, ar. *scriata, scriitura*=soarta). Aceasta intră însă mai puțin în considerație decît utilisarea lui ca termen cultural.

[3] Acestuia i s'a transmis și înțelesul de „a meni, a hotărî soarta cuiva" — transpunere de semantism interesantă în felul ei.

ceti" a păstrat latinismul *alcadzire*. Pînă la o vreme de sigur că şi Dacoromînii au cunoscut o formă corespunzătoare, **legere*. Care să fie motivul pentru care acesta s'a pierdut în dacoromînă, pe cînd *a scrie* s'a menţinut pînă azi? Nu e suficient să ne gîndim la influenţa intensă pe care a avut-o slava asupra dacoromînei; explicaţia aceasta lasă un vag în cazul de faţă, pentru că rămîne întrebarea: de ce nu a fost înlocuit printr'o formă slavă şi *a scric?* Ori cît ar fi de greu să cunoaştem cele mai de multe ori raţiunea substituirilor lingvistice sub acţiunea înrîuririlor streine, nu trebue să renunţăm sistematic la găsirea unei explicaţii. Pentru cuvintele în chestiune cred că ne putem representa astfel soarta lor. Cetitul e mai frecvent decît scrisul şi adoptarea unui cuvînt e determinată în multe cazuri de faptul că e auzit des întrebuinţat. Ne putem deci închipui că ai noştri au auzit mai des, dela Slavii cu care au venit în atingere, cuvîntul *čisti* decît *pьsati* (sau corespunzătoarele lor bulgăreşti). Să ne gîndim, pe urmă, că în slujba la biserică preotul slav spunea în limba lui că „va ceti" din Biblie şi putem presupune că aceasta cu deosebire a contribuit la pătrunderea în limba noastră a cuvîntului slavonesc, pentru ca încetul cu încetul să fie uitat **legere*.

Dacă mai amintim şi alt cuvînt cultural moştenit dela Latini, *carte* <c h a r t a — ţinînd mai mult samă de înţelesul lui vechi ori dialectal, acela de „scrisoare" (curent şi în aromînă şi în meglenită [1]) —, reiese limpede că poporul nostru nu a trăit în umbra inculturei chiar atunci cînd vremuri aspre apăsau asupra lui. Nu i-a fost de sigur îngăduit, cîteva veacuri, să se împărtăşească dintr'o cultură cu mai bogate înfloriri, a cunoscut pustiul unor gînduri, dar nu a rămas cu totul strein de ce luminează mintea.

Se va zice poate că aceasta contrazice părerea despre viaţa de altădată a Romînilor, în primitivismul mediului păstoresc. E însă o concepţie greşită să ne representăm acest mediu totdeauna opus culturei. Ciobanii nu au trăit peste

[1] V. în această privinţă Th. Capidan, în *Dacoromania*, I, 35; II, 478.

tot în desăvîrşită ignoranţă. E destul să ne amintim ce spune Varro despre păstorii romani: baciul („magister") trebuia să ştie carte fie pentru ca să poată ceti sfaturi care se dedeau pentru lecuirea unor boale la vite, fie pentru ca să poată da socotelile dela stînă [1]. Fără îndoială, nu ne putem închipui că ciobanii noştri ar fi păstrat mult timp atîta cunoştinţă de carte, dar noţiunea scrisului ar fi greşit să credem că le-a rămas cu totul streină cînd ştim că ei au avut totdeauna obiceiul de „a scrie", a cresta pe răboaje. Felul de viaţă al strămoşilor noştri nu exclude prin urmare ce am susţinut mai sus şi concordanţa mărturiilor la care ne-am referit îşi păstrează valoarea ei, cu indicaţii sigure pentru chipul cum trebue să ne representăm trecutul nostru.

Lîngă formele de care ne-am ocupat pînă aici trebue pus *cuvînt*, deoarece şi el, propriu zis, se referă la activitatea sufletească şi nu poate fi isolat de termenii în legătură cu viaţa culturală. Cunoscut şi istrorominei *(cuvînt)* ca reproducînd pe lat. c o n v e n t u s, el presintă transformări semantice asupra cărora, deşi au fost relevate de alţii [2], va trebui să stăruim mai mult. Înţelesul formei latine fiind acela de „întîlnire de mai mulţi, adunare" [3], pentru a explica sensul din romîneşte trebue să presupunem o trecere semantică prin fasele: „ceea ce se spune într'o adunare, convorbire" [4].

[1] *Quae ad valitudinem pertinent hominum ac pecoris et sine medico curari possunt, magistrum scripta habere oportet. Is enim sine litteris idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequiquam recte potest; De re rustica*, II, 10.

[2] *Cf.* L. Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei*, 127.

[3] S. Puşcariu, *Etym. Wb.*, 479, şi Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 2194, pun la baza lui pe c o n v e n t u m „convenţiune, înţelegere", care într-o vreme l-ar putea explica, dar cum vor arăta formele la care ne vom raporta mai departe derivarea cea mai admisibilă este din c o n v e n t u s. Etimologia cealaltă duce şi la o inconsecvenţă, pentru că Puşcariu, *ibid.*, 480, derivă pe *cuviute* din c o n v e n t a r e care nu înseamnă decît „a se aduna".

[4] Lîngă forma românească trebue pus sard. log. *appentu* „convorbire, joc", *appentare* „a sta de vorbă, a se juca", etimologia lor neputînd fi decît a d v e n t u s, a d v e n t a r e (cu v e n t u s nu pot avea nici o legătură, cum greşit admite Meyer-Lübke, *Rom. etim. Wb.*, 217).

Un exemplu identic de semantism ni-l ofere aromînescul *zbor* „vorbă, cuvînt“ (*zburire* „a vorbi“ şi, ca substantiv, „vorbire“), care nu e alt ceva decît bulg. *sborъ* „adunare, vorbă“ (tot astfel în sîrbeşte: *sbor*). Bănăţeanul *a dzîvăni* „a sta de vorbă“ reproduce şi el un proces semantic analog; în sîrbeşte, de unde l-au împrumutat Bănăţenii, *divaniti* (cu acelaşi înţeles) a fost derivat din *divan*, care se ştie că vine din turceşte şi înseamnă „adunare, sfat, judecată“. Toate aceste forme ne ajută să explicăm pe *vorbi* (în vechea romînească şi dialectal: *vorovi*). Nu începe îndoială că trebue să plecăm dela vsl. *dvorъ* „curte (domnească“), admiţînd un derivat al acestuia, **dvoroviti*[1] cu însemnarea de „a se aduna la curte, a sta de vorbă acolo“. Acesta a putut da foarte bine pe *vorovi*, cu căderea lui *d* iniţial, ca în *vornic* < *dvornikъ*, iar forma *vorbi* ne îndreaptă spre un alt derivat al lui *dvorъ*, anume *dvorьba* (sîrb. *dvorba*) „slujbă (la curte“); e greu de admis că *vorbi* ar fi resultat direct din *vorovi* prin sincopa celui de al doilea *o* şi trecerea lui *v* la *b* după *r*[2]. Introducerea lui *vorovi* şi *vorbi* în limba noastră trebue probabil pusă şi în legătură cu judecăţile dela curte; despre cei care luau parte la aceste judecăţi s'a zis că „voroviau“, steteau la „voroavă“, la „vorbă“ şi pe urmă *a vorovi*, *a vorbi* a ajuns să însemne acelaşi lucru ca *a*

[1] Singur *dvorovati* e atestat în slavă (în sîrbeşte înseamnă „a sta, a petrece la curte sau aiurea“, iar în polonesă *dworować* înseamnă şi „a glumi, a lua în rîs“).

[2] In vechea romînească apar, ca împrumuturi din slavă, *dvorbă* „slujbă“ şi *dvorbi* „a sluji“ şi „a recurge la ajutorul cuiva, a ruga pe cineva“ (v. exemplele în dicţionarul lui Tiktin; cf. şi St. Romansky, în *Jahresber. des rum. Inst.*, XIII, 106-107).

De *dvorьba* cred că nu trebue despărţit *horbă* dela Dosoftei cu accepţiunea de „adunare“ (exemplele se pot vedea în dicţionarul lui Tiktin, unde e lăsat neexplicat). Înţelesul dela Dosoftei ori cît s'ar îndepărta de cel din slavă se poate explica admiţînd că *horbă* < *vorbă* a însemnat mai întîi „strîngere de oameni la curte, adunare la curte“ şi apoi „adunare“ în general. Rămîne însă întrebarea: de unde a luat Dosoftei această formă? Direct din slavă, rominisînd-o cum a făcut în alte cazuri, sau poate

cuvinta, să-l înlocuească chiar pe acesta în cele mai multe părţi[1]. Ideea de „a sta la judecată“ e cuprinsă şi în formele amintite mai sus ca derivate din *divan* (chiar în vechea romînească se ştie că *a sta la divan* însemna „a sta la judecată); spre acelaşi înţeles ne îndreaptă şi lat. c o n v e n t u s, aşa că se poate ca şi *cuvînt* să fi fost întrebuinţat, la origine, cînd era vorba de sfat la judecăţi. In orice caz, toate aceste cuvinte se presintă ca un grup semantic care a apropiat forma moştenită din latină de cîteva altele de proveniență streină. Şi trecînd dincolo de limba noastră, echivalente în acest sens găsim mai multe decît cele menţionate din slavă pentru ar. *zbor* şi băn. *dzîvăni*. In greceşte ὁμιλία „convorbire“ şi ὁμίλημα „subiect de conversaţie“ derivă din ὁμιλεῖν „a se întîlni, a se aduna“, cum ἀγορεύειν „a vorbi, a ţinea o cuvîntare“ derivă din ἀγορά „adunare“; în limbile germanice avem: vengl. *mædel* „adunare, vorbire“, vgerms. *mahal* „adunare, judecătorie, vorbire“, *mahalen* „a vorbi“[2] (comp. alb. *kesiłoń* „vorbesc“ < *kesíte* < c o n -

a auzit-o în Moldova? Fonetismul (cu ă pentru e) pare să ne arate că avem de a face cu un slavism ce pătrunsese în graiul moldovenesc şi în cazul acesta am avea o confirmare indirectă pentru ceea ce am spus cu privire la *vorbi*, că nu poate fi isolat de *dvorьba*.

Avem însă o dovadă directă că *vorbă* a circulat la noi cu un înţeles intermediar, mai aproape de cel din slavă. Şi aceasta pentru graiul din Oltenia, cum resultă din glosarul lui Mardarie Cozianul publicat de Gr. Creţu: sub n-rul 3351 găsim acolo pe *vorbă* într'o glosă explicînd pe sl. *spuda (spoda)* care înseamnă „ospăţ“: identic cu el e dat *varvară* (757) şi *varovire* (755), aşa că ambele forme se vede că au fost cunoscute la noi şi cu însemnarea de „ospăţ“ care putem înţelege cum a putut deriva din aceea de „adunare“.

[1] St. Romansky, *l. c.*, 108, derivă pe *vorovi* din rut. *hovoriti*, prin fasele **hovorcac*, **vovorcac*, etimologie pe care o împărtăşeşte şi S. Puşcariu, *Dacoromania*, III, 380, ceea ce foneticeşte e imposibil. Nu se poate admite nici alăturarea lui *vorbi* la lat. v e r b u m, cum încearcă mai în urmă, după alţii, Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 1088. Atît *vorbi*, cît şi *vorovi* nu pot fi decît de origine slavă şi astfel le-am explicat totdeauna la cursurile mele.

[2] S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 264.

silium). Tot așa se explică și fr. *converser* față de lat. conversari.[1]

Pentru *cuvînt* rămîne de relevat că albanesa se alătură la romînă cu al său *kuvənt*[2] și verbul *kuvəndoń* „cuvîntez, vorbesc", ceea ce arată iarăși că albanesa și romîna s'au desvoltat aproape una de alta, au urmat, pînă la o epocă, evoluții identice.

O serie bogată de identități semantice ne-o ofer cuvinte care exprimă anumite acțiuni. Le vom grupa aici, fiind că ne dau oarecum transiția spre alte serii de care vom avea să ne ocupăm[3]:

Alerga, ir. *alergă*, ar. *alăgare*, megl. *lăgari* < *allargare; înțelesul lui se explică din acela de a „porni în larg, a se îndepărta"[4].

Apleca „a da să sugă, a alăpta", ar. *aplicare*, megl. *plicari* < applicare (la origine a însemnat a „apropia de piept, a duce la țîță").

Căuta, ir. *cavtă*, ar. *căftare* < *cautare < cautus; între forma latină și cea romînă legătura a trebuit să fie: „a băga de samă, a fi cu ochii asupra unui lucru".

Certa, ir. *certă*, megl. *țirtari* < certare; înțelesul din romînește e propriu și formei albanese *kértoń*.

Desmierda, ar. *dizmîrdare* < *dismerdare (a fost întrebuințat mai întîi vorbindu-se de îngrijirea copiilor mici, cînd li se premeniau scutecele).

Ierta, ar. *îrtare*, megl. *ertari* < libertare (transițiune semantică explicabilă din înțelesul de „a deslega pe cineva de ceva, a-i da voie să se folosească, să se bucure de ceva").

[1] Probabil la fel trebue interpretat sl. *besěda*; v. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, 52.

[2] Și în ngr. κουβέντα, de unde ar. *cuvendă* „vorbă, convorbire".

[3] Asupra cîtorva forme care urmează, cf. *Hist. de la l. roum.*, I, 297, unde le-am relevat mai mult din alt punct de vedere.

[4] Cf. *Dicț. etim.*, 952, unde e explicată mai de aproape această transformare; și pentru alte forme latine asupra cărora nu putem insista mai mult aici se poate consulta *Dicționarul etimologic*.

Indupleca, ar. *(a)nduplicare* < *induplicare; în vechea romînească, unde apare și simplul *dupleca*, înțelesul primitiv de „a îndoi" se păstrase alături de cel cunoscut azi; în aromînă se continuă pînă azi acest dublet semantic care de sigur că este vechi la noi: înainte de despărțirea dacoromînei de aromînă *îndupleca* a trebuit să primească înțelesul de „a învinge împotrivirea cuiva" pe lîngă acela, originar, de „a îndoi".

Înlemni și *înmărmuri*, ca derivate din *lemn* și *marmură*, au corespunzătoarele lor în ar. *(limnusire, mărmurisire)* și, ca atare, trebue considerate ca reproducînd o alterare semantică întîmplată de mult în romînește. E greu să admitem că în dacoromînă, independent de aromînă, s'au putut deriva și din *lemn* și din *marmură* verbele înrudite ca înțeles.

Întuneca, ar. *ntunicare*, megl. *antunicari* < *intunicare (< tunica), la origine adică „a acoperi, a înveli" și oricît de surprinzătoare a fi alterarea aceasta de semnificație ea își găsește analogii în alte limbi[1].

Juca, ir. *žucă*, ar. *(a)gucare*, megl. *žucari* < *jocare (jocari), cu înțelesul de „a dansa", cum nu mai apare nicăieri în domeniul romanic, presupune o deviere semantică tot veche în lexicul nostru. Ea e de sigur datorită influenței slavicului *igrati* care însemnă și „ludere" și salire". Schimbarea de înțeles — întîmplată și în substantivul *joc* (ir. *žoc*, ar. *(a)goc*, megl. *žoc*) — ne duce spre primele noastre atingeri cu Slavii.

Leșina, ar. *liș(i)nare* < *laesionare (< laesio); propriu zis „a răni, a face rău", de unde s'a putut ajunge la accepțiunea cuvîntului nostru[2].

Lucra, ir. *lucră*, ar. *lucrare*, megl. *lucrari* < lucu-

[1] Etimologia innocticare, dată de G. Giuglea, *Cercetări lexicogr.*, II, și admisă de Meyer-Lübke, *Rom etym. Wb.*, 4440, cum și de S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, 380, se arată dela sine că e o forțată reconstruire.

[2] G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 829, propune altă etimologie, din latlixa; dar *laesionare nu presintă dificultăți, cum a arătat I. A. Candrea în *Dicț. etim.*, 983, cît timp *leșina* e atestat cu semnificația de a face rău, a răni.

brare, cu generalisarea înțelesului dela acela, special, de „a lucra la lumînare, noaptea [1]".

Merge, ir. *mere*, ar. *ŝardzire*, megl. *merziri* < mergere; semantism foarte caracteristic și, fără îndoială, explicabil, cum a arătat I. A. Candrea, [2] prin influența păstoritului la noi: numai cei trăind în munți au putut identifica „mersul" cu faptul de „a se cufunda, a dispărea" prin codri, pe drumuri cotite.

Pingări, ar. *pinginire*, megl. *pängăniri*, din *păgîn*, cu o alterare de semnificație care iarăși nu poate fi privită ca efectuată după despărțirea dialectelor (chiar dacă a intervenit aici slavicul *pogan* „păgîn, necurat", din care megl. *spugăniri* „a spurca", înrîurirea acestuia a trebuit să se exerciteze în epoca veche a transmisiunilor slave la noi).

Săruta, megl. *sărutari* < salutare; cu toate că în textele vechi apare uneori cu semnificația latină (exemplele se pot vedea în dicționarul lui Tiktin), totuși nu este sigur că a fost cunoscut astfel pînă mai tîrziu, în limba curentă (se poate ca în acele exemple să avem de a face, cum a observat Tiktin, cu traducerea, inexactă, a unuia din înțelesurile vsl. *cĕlovati* care înseamnă și „a saluta" și „a săruta"); în orice cas meglenita atestă vechimea schimbărei de înțeles la noi a lui salutare

Turba, ir. *turbă*, ar. *turbare* < turbare (la fel în albanesă: *tsrbon*) ; cu toate că înțelesul formei latine se nuanțase în unele asocieri spre acela din românește (comp. *turbare mentem* „ a turbura mintea, a înnebuni", la Pliniu; *turbata mens* „nebunie", la Tacit), totuși numai în latina carpato-balcanică turbare a ajuns să exprime ceea ce în alte limbi romanice e redat prin derivate din rabies.

Ura, ar. *urare* < orare, cu reducerea înțelesului latin la acela de „a spune vorbe bune" la o sărbătoare (tot așa

[1] Impotriva derivărei din lucrum pe care o mai susține S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 820, v. obiecțiunile pe care le-am adus în această revistă, I, 339.

[2] *Bul. Soc. fil.*, II, 12.

alb. *uroń*, care se întrebuințează însă și cu semnificația latină de „a ruga" [1].

Uri, ar. *(a)urire* < *horrire (horrescere); forma albanesă *uren* corespunde aproape în totul celei românești, pentru că înseamnă și „a se plictisi" (ca: *mi se urăște*), dar atături de ea nu găsim un derivat echivalent adjectivului nostru *urît*, ar. *(a)u it*, megl. *urot*.

Vindeca, ar. *vindicare* < vindicare; în latină, expresiuni ca *vindicare a miseriis* (Cicero), *vindicare a putrescendo, a carie* (Pliniu) arată cum s'a putut ajunge la accepțiunea din românește. Punctul de plecare a acestei transformări semantice deși îl găsim întru cîtva în latină, ca în alte-casuri amintite, totuși accentuarea ei arată o evoluție specială în românește, pe cînd în celelalte limbi romanice vindicare a păstrat, cum se știe, înțelesul lui obișnuit.

Ovid Densusianu

[1] Forma corespunzătoare din vechea franceză *orer* (ca și vprov. *orar*) se întîlnește cu cea românească, cum arată acest vers din *Guillaume de Dole*, 3163: *Qui li ora bone aventure* (alte exemple se pot vedea la Godefroy); în vechea franceză însă *orer* înseamnă și „a dori ceva rău": *li ore male aventure* (în *La Queste del Saint Graal*, publ. de A. Pauphilet, Paris, 1923; 110, 27; cf. glosarul la poesiile lui Huon Le Roi de Cambrai, publ. de A. Längfors, Paris, 1913). Ar resulta de aici că poate în latina vulgară orare ajunsese să însemne „a dori cuiva bine sau rău"; totuși înțelesul cuvîntului românesc apare așa de precis, cu o restrîngere așa de caracteristică, încît poate fi pus alături de alte casuri de semantism bine reliefat în lexicul nostru.

CERCETĂRI ÎN MUNȚII APUSENI

In spre vestul liniei ferate Alba-Iulia—Teiuș, după o mică întindere de pămînt șes și mănos, terenul devine din ce în ce mai accidentat. Începînd dela Ighiu, se ridică șiruri de dealuri și munți, pe alocurea stîncoși și prăpăstioși, formînd văi în lungul cărora stau adăpostite sate romînești: sînt așa numiții *Munți Apuseni* care se prelungesc spre v.-nv., pentru ca, trecînd peste Dealul-mare (975 m.) lîngă care se înalță Dealul-fetei (1145 m.), să formeze Țara Abrudului care face parte tot din Munții Apuseni.

Prin „Munți Apuseni" însă nu înțelegem chiar țara propriu zisă a Moților, căci atît sub raportul denumirei geografice cît și din punct de vedere al altor considerațiuni etno-lingvistice, țara Moților e redusă ca teritoriu și ca entitate la un număr restrîns de comune retrase și împrăștiate prin văile, coastele și pe umerii acestor munți. Geografia umană a Munților Apuseni ne determină să împărțim populația lor în două categorii bine distincte: în *Moți* și *Mocani*. Primii se pot subdivide în două clase: Moți propriu ziși, care se ocupă mai mult cu industria lemnului, și *Minerii* sau *Băieșii* din imediatele împrejurimi ale Abrudului.

Mocanii în genere se găsesc în regiunea sud-vestică a Abrudului, pe cînd Moții locuesc răsfirați în accidentatul teren al Arieșului, la vest de Cîmpeni.

Pentru aceste considerațiuni voi da mai întîi o sumară descriere asupra Mocanilor, pentru ca apoi să mă opresc asupra Moților.

MOCANII

Ighiul, centrul plasei cu același nume, e punctul inițial al acestei regiuni mocănești care formează două mici ramificațiuni, avînd fiecare caracteristicele lor: prima e însăși valea Ampoiului, și anume începînd din satele Micești-Șard pînă la izvoarele acestui riuleț, unde găsim risipite satele Valea-Dosului și Trîmpoiele; a doua ramificațiune se prelungește mai la nord, și pe valea ei se văd împrăștiate pe distanțe mari comunele Mogoș și Intregalda.

Din punct de vedere al geografiei fisice, aceste două ramificațiuni se deosebesc una de alta prin faptul că a doua, cu toate că și ea e deluroasă, presintă totuși o înfățișare lină și larg deschisă; valea Ampoiului însă e șerpuitoare și-i închisă între două lanțuri de dealuri, ceea ce contribue ca orizontul ei să fie redus. Pe lîngă aceasta, pămîntul văiei Ampoiului nu e productiv, fiind mai mult pietros și întru cîtva păduros, pe cînd în regiunea Mogoșului mai toate dealurile *sînt* arabile.

Aceste două considerațiuni par a explica în de ajuns diferențierea ca tipuri de sate pe care o constatăm la aceste două ramificațiuni mocănești, deși, în general, amîndouă ne înfățișează același element etnic ca tip fisic. Toate satele de pe valea Ampoiului: Șard, Tăuți, Găureni, Poieni, Prisaca Galați, Feneș, Pătrunjel presintă un singur tip, cu casele concentrate pe o mică porțiune de pămînt. Excepție dela acest tip face Metieșul din fața Găurenilor, dar mai ales Valea-Dosului și Trîmpoiele, a căror răsfirare se explică nu numai prin faptul că sînt sate păstorești, ci și prin acela că dispun de un teritoriu mai întins, mai accidentat și bogat în pășuni.

In adevăr, configurația geografică a părței superioare a Ampoiului, și anume a regiunei unde sînt așezate aceste două sate, e cu totul neprielnică formațiunei de sate concentrate ca tip, întru cît această vale, începînd dela Zlatna în sus, devine din ce în ce strîmtă, închisă fiind de amîndouă părțile de șiruri de dealuri-munți. Valea-Dosului, bunăoară, care e mai întortochiată decît Ampoiul, nu ofere nicăeri

vre-un loc mai deschis, măcar o poiană care ar fi putut permite concentrarea unui număr oarecare de case; așa că satul cu același nume e risipit în lungul șoselei pe o distanță de 16 km. Rar se văd cîte trei, patru case laolaltă, cele mai multe fiind isolate unele de altele pe o rază de 500-1000 m. Ceva mai mult: cea mai mare parte a caselor sînt cățărate pe umerii rotunzi ai dealurilor, așezată fiecare în mijlocul „moșiei" de care poate îngriji mai bine fiind lîngă ea. Pe de altă parte, dat fiind felul lor de viață, de a fi legați, iarna-vara, de bucata de pămînt pe care o stăpînesc, era firesc ca cele mai multe familii să-și stabilească locuința fiecare pe cîte un deal sau vălcea, pentru ca astfel și îngrijitul vitei sau al celor cîteva oi de care dispun să devie pentru fiecare casă mai ușor, mai eftin și mai bun.

Regiunea izvoarelor Ampoiului e mai mult muntoasă decît deluroasă și este acoperită cu dese și întinse păduri de fag. Totuși dealurile ofer un pășunat abundent, ceea ce contribue ca și păstoritul să fie mai pronunțat decît pe valea Ampoiului. In Valea-Dosului și mai ales în „hotarul" Trîmpoielelor pasc turme mari de oi și tot aci găsim și adevărate *muntărițe*. Și în satele de pe valea Ampoiului se poate constata păstoritul, dar în stare cu totul rudimentară: familiile comunei își string toate oile de care dispune fiecare și formează una ori două turme de oi sau și de capre — întru cît pădurile acestor sate sînt de stejar și gorun — care, sub îngrijirea unui cioban, pasc de obicei în împrejurimile satelor anume destinate. In timpul iernei fiecare proprietar își hrănește oile cu finul sau otava cosită în timpul verei, iar în satele din sud-estul Zlatnei le mai hrănesc și cu frunză uscată de sălcii. Pentru aceasta, locuitorii din valea Ampoiului sădesc anume sălcii, ale căror ramuri le taie pe la sfîrșitul verei pentru ca frunza lor uscată să înlocuească lipsa de fîn. Că păstoritul va fi fost în trecut mai desvoltat și în această regiune, aceasta pare să reiasă din răspunsul pe care mi l-a dat un bătrîn din Găureni, spunîndu-mi că altădată erau turme mari de oi și că acum „s'o micit" ca număr

Pl. I

1. Vedere din valea mijlocie a Gîrdei: o parte a Scărișoarei-de-sus împrăștiată pe versanturile apusene din apropierea Ghețarului.

2. Partea superioară a satului Neagra risipită pe versantul sud-estic al Măgurei.

Sub aspectul acesta, Mogoșul, ca și Intregalda, se presintă mai bine: în afară de sămănăturile deluroase pe care le are, păstoritul se practică relativ pe o scară întinsă. N'am putut cerceta însă mai de aproape nici această comună pentru următoarele motive: Mogoșul este răspîndit în lungul văiei sale pe o distanță de aproape 25-30 km., formînd la depărtări de 3-4 km. grupuri de case numeroase, cum sînt de exemplu Bîrleștii, Mămăliganii, Micleștii, Negreștii, etc.— centre care, dacă le-am raporta la configurația satelor românești din alte regiuni, ar putea forma fiecare aparte cîte un sătuleț; pe lîngă această formațiune, se mai zăresc pe umerii, ca și pe vîrfurile mai tuturor dealurilor, mici grupuri de case sau chiar case răzlețe, încunjurate de ogoare sau pologuri care formează „moșia" respectivă. In atari condițiuni, evident că asemenea regiuni mocănești necesită, pentru o aprofundată și cît mai completă studiere etno-lingvistică și folklorică, chiar din partea unui cercetător experimentat, timp îndelungat și multă abnegație de sine: numai Mogoșul, bunăoară, cere pentru o astfel de monografie cel puțin o vară întreagă, fără a ne mai gîndi la cele ce ne poate oferi viața de iarnă. Aceasta fiind realitatea, încă de acum ne putem face o idee cît devin mai anevoioase atari cercetări în țara popriu zisă și cu totul originală a Moților.

Inainte de a trece la aceștia, voi releva cîteva caracteristice ale aspectului etnografic pe care ni-l presintă viața Mocanilor.

Un prim amănunt care frapează înainte de toate pe un cercetător este portul unei opinci, originală dintr'un punct de vedere, care constitue elementul cel mai pitoresc al întregei înfățișări: e așa numitul *gurguĭ* — vîrful opincei — înalt de cel puțin un lat de mînă și cu fața întoarsă puțin spre laturea interioară a piciorului (cf. planșa VII, 1). Acest fel de opinci le poartă deopotrivă bărbați și femei, dar cu o tendință mai pronunțată la femei ca gurguiul opincilor lor să fie ceva mai mare și mai înalt decît la bărbați. Gurguiul acesta caracterisează în deosebi pe Prisăcani și pe cei din

Găureni care îl poartă cu o deosebită mîndrie, spre deosebire de celelalte sate unde, din causa influenţelor orăşeneşti venite din spre Alba-Iulia, ca şi din spre Zlatna, e pe calea dispariţiei sau, dacă se menţine, e departe de a atinge dimensiunile pline de originalitate ale gurguiului prisăcan ori al celui din Găureni. Gurguiul îl mai constatăm şi la cealaltă ramificaţiune moceănească, şi anume în Mogoş; dar formaţiunea gurguiului mogoşan constitue cel mai bun criteriu de a putea distinge pe un Mocan dacă e din Mogoş sau de pe valea Ampoiului, deşi în tipul fisic al acestor două ramificaţii, care e unul şi acelaşi, domină în general coloarea blondă şi ochii albaştri. Gurguiul opincei mogoşene e bine vîrfuit şi stă aproape drept în sus (cf. pl. VIII, 2).

O altă notă caracteristică a regiunei e distincţiunea ce se constată între femei şi fete, mai ales în zile de sărbători sau dumineci: fetele umblă cu părul împletit la spate şi cu capul gol, pe cînd femeile măritate, de orice vîrstă, împletesc părul de pe partea superioară a capului într'o cosiţă lăsată pe frunte deasupra ochiului drept şi petrecută după urechea dreaptă ca să formeze la spate un tot întreg cu restul părului; pe lîngă aceasta, toate umblă acoperite, fără ca năframa de pe cap să le ascundă împletitura de pe frunte.

Portul în genere nu presintă nimic deosebit. Bărbaţii umblă îmbrăcaţi în cămaşe albă de in sau cînepă, cu cioareci de lînă strîmţi, purtînd pe cap cunoscuta pălărie neagră şi cu borduri mici pe care o poartă şi aşa numiţii *Ungureni*. Femeile poartă cămaşe albă lungă, cîte o pereche de zaghii, iar în loc de ciorapi au cioareci de lînă.

Industria casnică e cu totul neînsemnată; ea se reduce la strictul necesar al casei. Din causa lipsei de ape mari, cu ajutorul cărora să poată forma căderi trebuincioase pentru vîltori, bunăoară, ţesăturile lor sînt rudimentare. In trăsături generale toate satele de pe valea Ampoiului au, din punct de vedere economico-social, un aspect sărăcăcios: case sau, mai bine zis, adăposturi mici şi cele mai multe acoperite cu stuf — iată satele lor.

Ceea ce m'a frapat şi mai mult e sărăcia folklorică pe care am constatat-o mai la fiece pas, chiar în Prisaca şi Găureni, care mi-au părut a fi mai interesante şi unde am luat contact şi cu persoane bătrîne cu părul alb ca fuiorul. Relevez un singur caz. Ducîndu-mă pe un deal de lîngă Prisaca, văd o nevastă care îşi lăsase jos copilaşul de vre-o cîteva luni în arşiţa soarelui, torcînd la o mică distanţă alături de o bătrînă. Notez că în apropiere erau destui arbuşti umbroşi. Intrebînd-o de ce nu-l culcă la umbră, mi-a răspuns că vin şerpii şi-l sug.

— Cum îl sug! Poate îl muşcă, sau îl omoară.

— Şerpii nu muşcă copii mici; lor le plăce laptele şi vin la copii de ţîţă şi-i sug.

Incercarea mea de a continua convorbirea în domeniul unor asemenea credinţe n'a avut nici un resultat.

IMPREJURIMILE ABRUDULUI

Pornind din Zlatna, treci prin Valea-Dosului şi urci şoseaua şerpuitoare şi încîntătoare în umbra răcoroasă a unei dese păduri de fagi înalţi şi luminoşi pînă pe Dealul-mare, de unde, în lungul unei văi cu privelişti frumoase, cobori prin Bucium-cerb spre Abrud, centrul Băieşilor. In împrejurimile acestui orăşel, care te frapează prin expresivitatea unui naţionalism pronunţat, sînt aşezate următoarele sate: Corna, Bucium-cerb, Bucium-sat, Bucium-izbita, Bucium-şasa, Bucium-poieni, Bucium-muntari (toate spre sud-est); Abrud-sat, Cărpiniş, Sohodol, Peleş şi Roşia (toate spre nord-est).

Pe cît de interesantă e această regiune din punct de vedere al industriei aurifere, ca şi sub aspectul istoric în legătură cu luptele ce s'au dat în 1848 mai ales în Bucium-cerb între Moţi şi Unguri, pe atîta-i lipsită de importanţă sub raportul lingvistic şi folkloric. Din causa ocupaţiunei, la care se pot adăuga efectele frămîntărilor politico-naţionale ale cunoscutelor evenimente istorice, toate aceste sate astăzi pot fi socotite ca definitiv şi complet pierdute pen-

tru evoluţia istorică a dialectologiei romîne, întru cît modernisarea a contribuit nu numai la unificarea şi literarisarea graiului lor, ci şi la uitarea a tot ce e tradiţie, credinţă, literatură, etc. In comparaţie cu resultatele cercetărilor mele în alte regiuni dialectale, a trebuit să fac multe sforţări ca să pot culege acele cîteva sărăcăcioase şi foarte palide specimene pe care le dau la *texte;* şi aceasta nu din causa firei lor cam puţin deschisă şi oarecum neospitalieră, ci din cruda realitate că viaţa acestor sate e lipsită de literatură folklorică ce ar putea presinta vre-un interes deosebit. Singura ştiinţă dintre cele afirmate care ar putea fi oarecum mulţumită în resultatele cercetărilor sale ar fi *arheologia*: făcîndu-se explorări temeinice cred că s'ar putea descoperi lucruri interesante privitoare, bunăoară, la viaţa romană în aceste regiuni aurifere. Evident că nu intră în cadrul articolului acesta descrieri referitoare fie la galeriile romane subterane din Roşia, ori la viaţa economico-socială a acestei regiuni, etc. Relevez numai că din tot ce m'a preocupat sub raportul etno-filologic n'am putut da de nimic interesant, deşi urmărirea diferitelor puncte a fost făcută pas cu pas: din ce ne dau, de pildă, Frîncu şi Candrea privitor la graiul abrudean[1] n'am găsit nici o urmă.

MOŢII

Inchipuiţi-vă suprafaţa unei ape întinse în aşa fel agitată, încît pe alocurea ai vedea parcă printre rupturi de valuri şi fundul pămîntului: iată aspectul geografic al ţărei Moţilor. Inchipuiţi-vă acum pe pantele şi umerii valurilor oarecum rotunde, ba chiar şi pe creştetele lor, adăposturi omeneşti răsfirate pe întreaga întindere de apă răscolită mai mult sau mai puţin din adîncuri: acestea sînt satele lor. Pentru cine străbate în lung şi în lat acest ţinut urcînd cele mai multe înălţimi dominante, impresia căpătată corespunde unei realităţi existente.

[1] *Romînii din Munţii Apuseni*, 81.

Puternic şi aproape fără întrerupere încercuită de un lanţ de munţi înalţi, ţara Moţilor pare, în urma unei amănunţite studieri geografice, a fi servit, încă din vremea întunecoaselor frămîntări şi amestecuri etnice, de refugiu elementului pitulat aci. Să se urce cineva rînd pe rînd bunăoară pe muntele Călineasa, pe Măgura, pe dealul Dobreasca şi pe Fericetul şi nu va esita, cred, să-şi formeze convingerea că, avînd în vedere diferitele consideraţiuni de ordin geografic, social şi economic, această regiune cu drept cuvînt poate fi socotită ca un adăpost etnic în faţa atîtor viscoliri barbare din epoca de formaţiune a poporului romîn. In afară de valea Vidrei — şi întru cîtva şi valea Negrei — care e mai deschisă, mai roditoare şi plăcută vederei, celelalte cursuri de ape, mai ales dela Albac în sus, ofer privelişti sălbatice şi fioroase, cum ar fi Iarba-rea, Gîrda(-seacă), etc., în ale căror ascunzişuri şi ramificaţiuni stau aciuate locuinţe răzleţe de Moţi. Exceptînd cursul Arieşului propriu zis în lungul căruia se întinde singura şosea care înlesneşte Moţilor intrarea şi ieşirea cu care sau căruţe din ţara lor, restul căilor de comunicaţie cu ţinuturile înconjurătoare sînt cu totul reduse şi practicabile numai pentru pedeştri şi cai de munte[1].

Date fiind interesul ca şi importanţa pe care le presintă geografia umană a acestui original şi oarecum enigmatic colţ romînesc, voi da o descriere mai amănunţită a diferitelor aspecte ce ne interesează şi pe care le-am urmărit mai de aproape în cursul celor patru călătorii făcute în această ţară, străbătută în întregime şi în multiple direcţiuni pe jos.

S a t e l e. — Incepînd cu orăşelul Cîmpeni, care e centrul propriu zis al ţărei Moţilor, satele care o formează sînt următoarele: Certeja, Cîmpenii-de-sus, Sohodol, Poieni, Vidrele (de sus, de mijloc, de jos), Ponorel, Secătura, Neagra, Lăzeşti Albac, Gura-Arăzei, Scărişoara-de-jos, Scărişoara-de-sus, Iarbarea şi Lăpuşul.

[1] Pentru tot ce priveşte aspectul geografic, cf. harta ce anexată.

mai mult neregulat, adică de obicei cam cîrn, ochii de un albastru spălăcit în spre verziu, coloarea de un blond tot spălăcit, bătînd în castaniu. Firește că unele din aceste caracteristice sînt explicabile; n'am putea însă să le trecem pe toate cu vederea. Dacă e costeliv [1] și iute, aceasta se explică și prin faptul că istovitoarea muncă pe care o depune Moțul pentru miserabila lui existență zilnică, urcînd și coborînd dealuri și munți, îl determină, ca și clima de altă parte, la un atare fisie; dar nu ne-am putea gîndi că celelalte trăsături s'ar putea datori de exemplu unui amestec săsesc ori germanic, etc. Nu s'ar putea iarăși recurge la o explicare în sensul că neregularitatea tipului său s'ar datori de pildă felului de viață muntenească pe care o duce Moțul; căci aproape un trai identic ca geografie umană îl duce și tribul albanes al Gheghilor, ceea ce nu-i împiedecă de a fi cei mai arătoși, mai impunători și chiar mai frumoși dintre toți locuitorii sud-dunăreni ai diferitelor naționalități. Un exemplu din imediata vecinătate a Moțului: trainl Tomnaticenilor se aseamănă cu cel al Moților; totuși tipul lor, cu trăsături regulate, se distinge radical, ducîndu-ne prin albastrul ochilor și prin albul-roz al feței spre o proveniență slavă (cf. pl. VIII, 1).

Portul. — In această privință nu există nici o deosebire între ei și Băieși. Poți totuși cunoaște din ce sat e fiecare după coloarea șiretului cusut în lungul și în afara cioarecilor sau cusut înainte și în dos; se mai pot cunoaște și după coloarea sau țesătura hainei. Rar vezi pe cîte unul îmbrăcat cu *gatiile* ardelenești (cf. pl. IV, 2). Portul lor național însă îl formează cioarecii de lînă.

Cel femeiesc astăzi nu presintă nici o caracteristică: zaghii nu se mai țes și nici nu se mai poartă, deși arta acestor țesături nu le-a lipsit. *K'eptarele* le cumpără tot din *bold*. Doar cămașa e singurul element al îmbrăcămintei pe

[1] Om gras printre Moți nu poate fi decît cineva eminamente sedentar: circiumarul sau circiumăreasa, primarul și preotesa (nu și preotul).

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

PL. II

2. Casă izolată și așezată în mijlocul „moșiei" pe valea Girdei (Sărișoara-de-sus).

1. Spre Lespezeni (Sărișoara-de-jos): drum de care urcînd pe un deal mic și cu pantă lină.

care o cos acasă. La toate însă constați că fundele piepta-relor formează tricolorul romînesc.

Vieața. — In condițiunile geografice relevate, traiul Moțului e cu totul rudimentar. Casa lui e așezată în mijlocul sau lîngă *moșia* sa, care nu-i ofere decît pășunat, material pentru industria lemnului și anume brad, și pe alocurea cîteva sămănături de toamnă [1]. Rar constați situații gospodărești frumoase. Sărăcia domină. Sînt numeroase casele care n'au nici o vită măcar, nici cal de povară. Vieață păstorească nu există de loc. Rar iarăși vezi pasări de curte: doar pe cîte un *cring* auzi cîte un cocoș. Singurul sat care face excepție e Certeja, unde se întrețin găini de dimensiuni mari. Această lipsă se explică și prin faptul că în singurătatea înălțimilor în care locuesc uliul și-ar putea oricînd găsi pradă, după cum nici vulpea nu s'ar îndepărta prea mult dela atari gospodării. Pentru aceasta, foarte rar, dacă nu chiar de loc, vezi cîte un cîne la vre-o casă mai răsărită.

La aceste lipsuri vin să se adauge în vieața Moțului și altele. Sînt dealuri întregi care sufer din causa lipsei de apă, pe care locuitorii sînt nevoiți să o transporte în butoaie încăreate pe cai din văi sau dela izvoare relativ îndepărtate. Aceasta am constatat-o și la *Mununeni*, care locuesc pe crestetul sudic al muntelui în care se găsește *Ghețarul* [2] subteran, și anume pe *Munună*. Locuitori din împrejurimile Gheţarului mi-au afirmat că în anumite casuri fac us și de ghiață. Această lipsă însă se resimte și mai mult în timpul iernei, cînd — din causa omătului abundent — sînt siliți să-și adape vitele timp de două, trei zile cu apă din zăpada topită. Dar, în afară de inconvenientele pe care li le aduc îndepărtările lor față de centrele administrative bunăoară, unul dintre cele mai mari neajunsuri pe care le îndură este îmmormîntarea în timp de iarnă — mai ales în satele Albac, Scărișoara, Iarba-rea și Lăpuș. Din causa marilor zăpezi sau din

[1] Pe dealul *Părîul Balceștilor*, în ziua de 26 august (1921) vișinele încă nu erau bine coapte.

[2] Cf. descrierea *Ghețarului* în Frîncu și Candrea, *l. c.*, 59.

sau chiar riscurilor unor asemenea deplasări. Aşa că şi din acest punct de vedere cred că trebue să admitem o inclinaţiune etnică proprie entităţei sale — inclinaţiune pe care o constătăm şi mai desvoltată în *cărvănăritul* Aromînilor şi care e perfect acoperită de scopul material al existenţei pămînteşti. De altfel o inclinaţiune aproape identică trebue să vedem şi în peregrinaţiunile păstoreşti, cu singura deosebire că ea e îndreptată exclusiv în explorarea naturei, nu a lumei, fiind şi ea cel puţin tot aşa de acoperită de o grije, aceea a turmelor.

Un amănunt privitor la comerţul produselor de brad ce merită să fie relevat ar fi următorul. Cu furnisarea acestor produse se ocupă în special Albăcenii şi Scărişorenii care, apoi, le transportă pe cai vînzîndu-le în deosebi Vidrenilor care le desfac la ţară. Causa e că primii, ca şi Lăpuşenii şi toţi cei ce locuesc căţăraţi prin meleaguri unde nici nu se poate face măcar drum de car, nu pot întreţinea decît cai de munte; rare sînt dealurile din partea superioară a Arieşului ale căror pante să permită drumuri de care cu boi — nu şi de căruţe. Planşa II, 1, care represintă relativ un deal lin şi nu tocmai înalt (dealul care ureă spre *Lespezeni* din Scărişoara-de-jos) dovedeşte cu prisosinţă marile greutăţi de transport pe care Moţii nu le pot învinge decît cu ajutorul cailor şi întru cîtva cu ajutorul boilor. Satele din valea Vidrei însă dispun şi de o şosea bună — singura mai practicabilă —, aşa că numărul căruţelor e mai mare pe această vale.

Un alt aspect, caracteristic şi el, al vieţei petrecute pe dealuri sau în munţi ni-l ofere păşunarea vitelor. Toate vitele cornute şi neîntrebuinţabile de care dispune un sat sînt trimise în timpul verei la păşunat, şi anume în partea muntoasă nordică a ţărei lor. Pentru păscutul lor sînt angajate de obicei fete, *muntăriţe*. Spre deosebire de ceea ce constatăm în Maramureş bunăoară, aci numai fetele şi nevestele cîntă din *tulnice* — şi aceasta mai mult în Gura-Arăzei, ca păstoriţe. Pentru vitele sau prea puţinele oi ce pasc în împrejurimile caselor se trimit copii pînă la 15 ani: dealurile răsună de chiotele prelungi în gamă cromatică descendentă pe care le dau aceşti copii dintre tufişuri. Se afirmă privitor la ei că sînt atît de înapoiaţi în viaţa socială şi că ar fi aşa de sălbaticiţi cu firea, încît un tată — şi faptul s'ar fi petrecut în Albac —, strigînd din vale pe un băiat al lui care stetea cu vitele pe deal ca să vie acasă spre a fi botezat, i-a zis:

— Mă, pucă, mă! G'iuri acasă, c'o çirit popa să t'e bot'edze!" la care fiul i-a răspuns:

— Da če-i acela popa? D'e mărîncatu-i?

Caracterul. — Din firea lui Moţul e democrat, ceea ce se poate constata şi din faptul că în viaţa lui socială nu există absolut nici o deosebire de clasă. Ca şi la Aromîni, de pildă, termenii de politeţe (*d-ta*, *d-voastră*, etc.) erau necunoscuţi Moţilor, adresarea făcîndu-se direct prin *tu*[1] — lucru pe care l-am putut înregistra şi eu atît pe valea Bulzului din Gura-Arăzei, cît şi pe valea Gîrdei, unde convorbirile pe care le aveam erau întreţinute cu tutuire. — E de o cinste perfectă şi cu o pronunţată independenţă sufletească. In ciuda configuraţiei de geografie umană a acestei ţări — configuraţie ce ar putea tăinui orice hoţii sau chiar crime pe cari oricine le-ar putea comite cu uşurinţă — furtul nu există nici în anii aceştia de corupţie contagioasă. In după amiaza zilei de 1 septembre 1921 am plecat din Lăpuş ca, trecînd prin răsfirarea nordică a Ierbei-rele şi prin punctul Tarniţa, să ajung în Vidra-de-sus. N'am putut obţinea pe nimeni drept călăuză şi însoţitor. N'aveam nici hartă şi nici vre-o cărare nu cunoşteam. După indicaţii şi asigurări liniştitoare, a trebuit să trec — firește, singur — printr'una din desele şi puţin umblatele păduri de fagi ce se întind la poalele Bihariei. In mijlocul pădurei, la o cotitură de cărare, întîlnese doi Moţi, cu securile lîngă ei. Deşi trecerea mea — om strein pentru ei — în aceste locuri li s'a părut cu totul ciudată pentru firea lor bănuitoare, totuşi „bună ziua" al meu fu întîmpinat cu „Dumnezeu ţ'ăzute" al lor, fără ca să mi se aducă nici

[1] Cf. Frîncu şi Candrea, *l. c.*, 23-24.

cea mai mică neplăcere. — Faptul că atît la Moţi cît şi la Bulzeşteni circulă strigătura (culeasă şi de Frîncu şi Candrea):

Ţine, Moţ, de hastă straiţă,
Să mă h'iţ cu hastă Moaţă! —
Pînă mă h'iţai cu Moaţa,
Moţul se duse cu straiţa

nu poate fi socotită ca o notă contrară corectitudinei lor, pentru că prin această strigătură se reliefează de către Moţ, în sens de batjocură, naivitatea de care a dat dovadă Bulzeşteanul la *Tîrgul (de fete)* de pe muntele Găina.

E iute şi violent atunci cînd îi este în joc ceva din patrimoniul lui sufletesc, naţional sau din interesele lui obşteşti. E ultra-xenofob. Aşa se şi explică faptul că în toate satele Moţilor nu există nici un strein. Mi s'a relatat că înainte de război un Evreu a încercat să deschidă o cîrciumă la mijlocul drumului dintre Albac şi Secătura, la poalele Dealului-frumos. După puţine zile îndrăzneaţa lui hotărîre l-a costat propria-i vieaţă în chiar localul lui. De altfel această tenacitate de caracter au dovedit-o cu prisosinţă atît sub stăpînirea ungurească chiar faţă de temuţii jandarmi maghiari, cît şi sub cîrmuirea noastră cînd s'a încercat să li se exploateze singurul lor avut, anume pădurile de brad.

E foarte bănuitor faţă de oricine care le calcă ţara. In vara anului 1922 urcam spre dealul Pătruşeştilor din faţa Scărişoarei-de-jos. Intr'o poieniţă, o nevastă stetea alături de bărbatul ei care dormia — era pe la amiazi. Cum mă vede, femeia deşteaptă iute pe soţul ei. Acesta, ca muşcat de şarpe, pune mîna pe coasă şi sare sus: — îl deranjase de geaba, pentru că Moţul mă cunoştea din călătoria mea precedentă. Evident că această caracteristică sufletească şi-ar putea avea mai mult sau mai puţin şi o explicaţie istorică relativ recentă şi anume: bănuiala Moţului faţă de un strein care-i cutreeră ţara e că în acesta el vede un Ungur — ceea ce îşi poate avea originea în crîncenele lupte pe care întreaga Moţime, bărbaţi şi femei, le-a dus în contra asupritorilor lor. Dar

aceasta nu poate explica totul. Suspiciunea lui cred că îşi are rădăcini adînci şi vechi, proprii unei entităţi care s'a refugiat în labirintul acestor munţi, rădăcini care s'au putut perpetua pînă în zilele noastre graţie configuraţiei şi isolărei lor geografice; aşa că, în urma luptelor din 1848 mai ales, uşor s'a putut face derivarea acestei lature psihologice în sensul unguresc.

In susţinerea acestei explicaţii cred că merită să fie relevată şi următoarea constatare. In ziua de 21 iulie 1924 m'am dus pe dealul Feleştilor, în spre izvoarele Gîrdei. Mă oprese puţin în apropierea unei căscioare. La marginea unei mici sămănături de cînepă stetea singurel un copilaş de vre-o 5-6 ani. Indată ce mă vede încearcă să se ascundă pe după cînepă. Cu privirile ţintite în vag, dar cu faţa în spre el, îl urmăresc cu ochi furişi: ca o pasăre speriată se bagă în cînepă, pitulîndu-se ghem şi urmărindu-mi mişcările în nelinişte. N'a fugit dela început direct în casă, pentru că între cînepă şi casă era loc deschis de vre-o 15 m. Mi-am întors privirile într'altă direcţie, urmărindu-l cu coada ochiului. Crezînd că a scăpat de sub urmărirea mea, fără să dea nici un ţipăt, fugi cît îl ţinură picioarele în casă.

Fireşte că acest copilaş nu putea vedea în mine un Ungur, bunăoară, ci un strein... rău-făcător, care, în sufletul lui de copil şi sperios, va fi fost identificat cu acel *Goţa* sau *Goaţa* din limbajul copilăresc: mamele, pentru ca să facă pe copiii lor să înceteze de a mai plînge, li se adresează cu cuvintele „tăci, că vine *Go(a)ţa*[1]" — echivalent cu aceeaşi sperietoare a mamelor romane: *Hannibal ad portas*. Dar numele acesta, care nu poate fi alt ceva decît numele etnic al Goţilor, ne dovedeşte în de ajuns cum caracteristica de suflet bănuitor al Moţului îşi are rădăcini adînci şi vechi, care evocă vremurile turburi din epoca de formaţiune a poporului romîn.

[1] Frîncu şi Candrea, în *l. c.*, 100, îl explică prin „dihanie cu care se sperie copiii cînd plîng".

Ca o consecinţă directă a acestei trăsături psihice, e firesc lucru ca Moţul să nu fie comunicativ, să fie un suflet închis, în deosebi faţă de un necunoscut. Reserva pe care şi-o impune în asemenea împrejurări egalează muţenia. Din causa acestei neîncrederi pe care şi-o manifestă faţă de orice strein, e firesc iarăşi ca Moţul să apară neospitalier, foarte puţin primitor [1]. Ţinuturi romîneşti sărăcăcioase mai sînt, dar sînt numeroase casurile care dovedesc că sărăcia nu exclude ospitalitatea. Chiar pe dealul Haiducești (pe versantul nordic al *Măgúrei*), la rugămintea mea de a-mi da contra-cost o farfurie cu lapte acru, femeia Parastia Haiduc a lu Dumúitru m'a întîmpinat în 1922 cu cuvintele: „aiĉea nu prea dau pă bani, fără numa aşa, că şti-l Dumnezău eă are o nu omu bani". In legătură cu această notă, de remarcat că lipsa de ospitalitate priveşte pe Moţ, nu pe Moaţă, care e şi natural să stea în plină reservă.

Raportate unele la altele, satele nu presintă între ele caracteristice de diferenţieri pronunţate ca fire. Sufletul lor e unul şi acelaşi. Aşa se şi explieă faptul că nu se prea porecelesc unele cu altele. In afară de ce am relevat la pag. 37, despre Albăceni de exemplu se zice că sînt *turtéle*, iar Albăcenii zic la adresa Scărişorenilor că „tund pita cu foarfeĉi cînd o scot din cuptor" — făcînd alusie la orzul păros cu a cărui făină, amestecată cu grîu, aceştia îşi fac pînea. Oricum, geografia lor umană, cel puţin, a contribuit şi ea la lipsa unor asemenea porecliri care, printre altele, sînt în funcţie şi de grupări compacte şi întregi de sate.

Trecînd însă peste hotarul sudic al Vidrei-de-sus, în spre Tomnăticeni şi Bulzeşteni, constatăm că porecliresa e mai pronunţată şi mai vioaie. Tomnăticenii, bunăoară, sînt porecliţi *greluşi* şi batjocura le-o poţi aduce printr'o simplă întrebare sau propoşiţiune în care să figureze forma *trîi* (trei)

[1] Mă folosesc de ocasie să aduc aci viile mele mulţumiri familiei răposatului învăţător Eliseu Morcan din Scărişoara-de-sus, ca şi familiei avocatului Furdui din Cîmpeni, a căror ospitalitate a contrastat profund cu cele constatate în general şi în toate satele.

1. Casă mai gospodărească din Scărişoara-de-jos, aşezată lîngă „drumul de ţară" în apropierea bisericei.

2. Colibe de toamnă şi iarnă pentru vite, oi sau porci, ca şi pentru *muntăriţe*, din hotarul satului Tomnatec.

întrebuințată de ei: din cîntecul, din trilul greerului se desprinde *trii, trii!* — pentru care motiv au fost „cîufuluiț" *greluși*. Bulzeștenii, la rîndul lor, sînt porecliți *capra în biserică:* o capră a intrat în dimineața unei sărbători în altarul bisericei; în „prostia" lor, Bulzeștenii au crezut că e Maica Precista și toți au sărutat-o sub coadă. Hălmăgenii, de altă parte, sînt porecliți *scroafa în biserică:* în dimineața unei sărbători și în așteptarea sătenilor în fața bisericei, preotul deschide ușa și înaintează spre altar; o scroafă care se băgase înăuntru fuge repede, trecînd printre picioarele preotului; în trecerea ei, acesta rămîne călare pe scroafă, cu fața spre coadă; și astfel dus în fugă, popa zice „poporenilor" săi: „cu sănătate, poporeni, că pă mine mă duce dracu!"

Iată însă că cu aceste relevări tangentăm un alt capitol, și anume:

F o l k l o r u l. — Din cele relatate pînă aci ușor se poate forma convingerea de multiplele și variatele greutăți — unele aproape insurmontabile — de care se izbesc asemenea cercetări. Admițînd că încrederea e cîștigată și că Moțul își deschide sufletul, se ridică dificultăți fisice pe care numai o abnegație de sine *non plus ultra* le-ar putea învinge. In cele patru călătorii făcute în această țară, în mai toate convorbirile avute cu diferiți oameni eu nu m'am putut folosi în fața lor de creion și carnet pentru a nota ce mi se părea interesant de reținut, întru cît bănuiala lor i-ar fi amuțit cu desăvîrșire — ceea ce la începutul cercetărilor mi s'a și întîmplat. Riscam iarăși, dacă aș fi întrebat pe oricine și oriunde asupra nomenclaturei toponimice. Un caz din mai multe: coboram de pe Măgura în spre Neagra la 17 august 1922. Poposesc la un izvor singuratic. Iată că trece un Moț și se oprește lîngă mine. In momentul acela priviam — după o credință aromânească — omoplatul prevestitor al unui pui de găină fript.

— Bună ziuă, zice Moțul.

— Bună ziua. Poftim, stai puțin.

— Da ce faci aici?

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITARA

— Uite, prînzese. Ce ziei, plouă astăzi ori nu!
— Ba. Da unde te duci?
— La Neagra. Mai e mult pînă acolo?
— Ba. Da de unde vii?
— Din Scărișoara. Cum îi ziceți voi la osul acesta?
— Os. Da de unde ești?
— Din Cîmpeni. Ce ești: Moț ori Crișan?
— Ba. Da ce umbli p'aici?
— Ia, să vă cunosc și eu țara voastră. Ascultă: nu e vre-o bătrînă pe-aici care să-mi descînte de măsele?
— Ba. Da cine ești dumata?

In felul acesta a mai continuat convorbirea, el interogîndu-mă amănunțit, fără însă ca eu să pot obținea vre-o lămurire la tot ce îl întrebam.

La aceste constatări vine să se adauge și o mare sărăcie folklorică. Se poate afirma în mod peremptoriu că Moțul n'are literatură folklorică: doină, bocet, colindă, baladă, basm tradiție, etc. N'are nici alte genuri, ca strigături, ghicitori, etc., întru cît șezători de iarnă, bunăoară, în țara lor nu pot avea loc. Cu toată nețărmurita dorință pe care au avut-o Frîncu și Candrea, de pildă, de a da cît mai mult și mai variat material folklorie din viața Moților, totuși realitatea de care s'au izbit a fost crudă și mîhnitoare. Ceva mai mult: asiste cineva la petrecerile Moților, sau la horele lor din zile de sărbători și rar, foarte rar va auzi vre-o strigătură sau vre-un cîntec. Nici în viața lor muntenească de toate zilele nu vei putea auzi vre-o doină din așa numitele *cîntece de coastă*, după cum nici mie nu mi-a fost dat să aud vre-odată aria *Moțul la drum*, armonisată de I. Vidu, deși am mers deseori și în căruțele cu *h'ern'ee* ale Moților.

Nici în domeniul credințelor sau al superstițiilor n'am fost mai norocos. Doar cele cîteva care urmează le-am putut culege:

a. La șură se pune o furcă cu fuior și fus în contra *năvisceți*.

b. Pieptenușii se așează cu dinții unul într'altul și se

țin așa dela sf. Mihail pînă la sf. Andrei, pentru ca astfel și gura lupului să fie *încleșcată* chiar atunci cînd ar trece printre oi.

c. Odată cu asfințitul soarelui, Moțul nu dă din casa lui afară nimănui și nimic.

d. Țiganului îi dă în orice zi, deci și în zilele de luni, miercuri și vineri, orice de ale mîncărei, pentru că se teme că, refusîndu-l, să nu se prefacă în *pricolici* (= vîrcolaci).

e. Lecuirea boalelor de bube sau beșici se face cu spălătură de apă fiartă la *foc viu*. Focul viu se aprinde astfel: se ia un sul, ale cărui capete se bagă în găurile anume făcute în doi brazi alăturați; la capetele lui din găuri se pune iască și apoi se învîrtește repede; învîrtirea sulului însă trebue făcută numai de doi veri dulci.[1]

f. Afumatul vitelor se face marți și sîmbătă seara.

g. La o junincă ce fată pentru prima oară i se găurește cornul drept în care i se pune „tri fire de piper, tri fire de grîu mîndru, tămîie neagră și arginț-viu“ (toate culese în Scărișoara-de-sus).

Iată, deci, cam la ce se reduce recolta folklorică. Am totuși impresia că nici Moțului nu-i lipsește cu desăvîrșire elementul folkloric și că, dacă i l-am cunoaște amănunțit, ne-ar orienta — alături de alte criterii — pe cărări mai sigure cînd e vorba de lămurirea istorică a entității sale.

Pentru a încheia și cu acest capitol, voi releva obiceiul de a ținea pe vîrfurile munților două tîrguri anuale[2]: unul pe muntele Călineasa în ziua de S. Petru și Pavel, și al doilea pe muntele Găina în prima duminecă ce urmează sărbătoarei Sîn-Petru — dacă această sărbătoare cade în zi de luni sau marți — sau în a doua duminecă, dacă Sîn-Petru cade într'una din celelalte zile. Tîrgul de pe Călineasa e visitat de locuitorii de pe versanturile și împrejurimile acestui munte, pe cînd la cel de pe Găina participă toate satele Moților, ca și

[1] Cf. T. Papahagi, *Din folklorul romanic și cel latin*, 76-80.
[2] Au mai fost înainte și altele, cf. Frîncu și Candrea, *l. c.*, 71.

cele din ţinutul Zărandului. Caracteristica amîndurora e prilejul pe care îl ofer participanţilor de a petrece laolaltă pe înălţimi mari; cu această ocasie se mai expun spre vînzare şi articole mărunte de prăvălie. Niciodată însă nu a existat vre-o tendinţă care să poată motiva denumirea ce li s'a dat, şi anume *tîrg de fete*. Firește că la asemenea bîlciuri simplele cunoştinţe dintre băieţi şi fete puteau fi oricînd şi chiar imediat urmate de condiţiunile căsătoriei de pe vremurile acelea; tradiţia însă nu ni le presintă ca avînd drept prim scop ceva după care le-am putea numi *tîrguri de fete*.

Totuşi, obiceiul acesta nu poate fi trecut pur şi simplu cu vederea.

Mai întîi, asupra originei lui n'avem nimic solid şi edificator. Ca simple tradiţii, amintesc şi eu o versiune a preotului Ion Draia din Tomnatec care seamănă cu cea relevată de Frîncu şi Candrea (*l. c.*, 56), privitor la *tîrgul de sărutat* din Hălmagiu şi care e datată tot de pe vremea năvălirei Turcilor. O a doua, culeasă în Bulzeşti, e că acest tîrg s'ar datori unor muntariţe care doriau să vîndă diferite produse ale lor şi care se îndeletniciau cu păstoritul în jurul acestui munte. In al doilea rînd, ceea ce trebue remarcat e nu atît felul cît locul în care se ţin.

Indiferent care anume din aceste două tîrguri e mai vechi sau dacă amîndouă datează din aceeaşi epocă, logica faptelor ca şi a consideraţiunilor etno-geografice ne determină să socotim genesa lor ca fiind anterioară oricăror începuturi de civilisaţie rudimentară sau aşezămînt de stat, ba chiar ca aparţinînd epocei de formaţiune a poporului romîn. Pentru unul care a visitat tîrgul de pe muntele Călineasa (cf. pl. V, 2) ale cărui înălţimi şi aspect ofer privelişti sălbatice şi pline de fiorii unei singurătăţi care îţi face impresia că te găseşti la marginea lumei, gîndul lui se duce spre vremuri îndepărtate a căror taină caută să o pătrundă. Căci, se naşte întrebarea: ce anume va fi contribuit ca pentru un atare tîrg să fie ales creştetul unui munte sălbatic şi în acelaşi timp cel mai depărtat de satele Moţilor? O atare petrecere

în vîrful unui munte e condiţionată în alte regiuni romîneşti de serbarea patronului sau hramului unei mănăstiri existente pe acel munte. Dar aci nu e nimic de natură religioasă. Un răspuns în sensul că muntele Găina, bunăoară, fiind între Crişeni, ţinutul Zărandului şi între ţara Moţilor, era firesc ca să devie locul de întîlnire pentru un tîrg — nu e satisfăcător, pentru că nu explică elementele constitutive ale acestui tîrg sub raportul istoric, etnic, social şi economic. Prin aceste tîrguri, Moţii — căci ale Moţilor sînt ele, mai ales acel de pe Călineasa la care nu participă în afară de ei decît păstorii crişeni din împrejurimi (cf. planşa VI, 2) — nu urmăresc aproape nimic din punct de vedere economic, aşa cum se poate constata la tîrgul anual din 15 august ce se ţine în Cîmpeni; şi apoi nu vîrful unui munte, fie el chiar mai puţin înalt decît Găina, poate fi prielnic unui bîlci. Aşa că, sub orice aspect am analisa acest obicei, totul pare a ne transporta în epoca unui trecut îndepărtat, şi nu vedem de ce nu ne-am opri la epoca de formaţiune a poporului romîn.

Iată, deci, şi o caracteristică folklorică ce vine să coroboreze, alături de alte consideraţiuni, la concretisarea unui specific element etnic ce trebue văzut în Moţul din zilele noastre. Asupra causei sau causelor ce vor fi determinat un atare obicei şi în atari condiţiuni geografice, firește că ipotesele pot fi diverse; înclin totuşi a crede că ele sînt de natură etno-socială ce s'ar datori diferitelor împrejurări istorice. In asemenea circumstanţe, e posibil, pentru vremurile acelea, să fi existat şi tendinţa înlesnirei de căsătorii, în sensul aşa numitului *tîrg de fete*.

G r a i u l. — Pe cît de firească ar fi impresia unui cercetător că, în cunoscuta isolare geografică, graiul Moţilor i-ar putea oferi material interesant sub toate aspectele, pe atît de sărace şi chiar infructuoase îi rămîn explorările sale. Unificarea graiului, în sensul modernisărei, care a intervenit relativ repede zădărniceşte orice încercare în direcţia revelărei sau urmăririi vre-unei rămăşiţe lingvistice ce ar putea interesa istoricul limbei romîne. Totuşi, din această pronunţată

penurie vom releva cîteva constatări mai caracteristice [1], însoţind unele din ele cu oarecari consideraţiuni istorice explicative.

Particularităţi fonetice

Vocale

A tonic se pronunţă ca *ă* accentuat în forma *(el se) sătură* dela indic. pres. (Bulzeşti). —

Á apare ca *a* în mai multe forme înregistrate numai în satele Albac, Scărişoarele, Iarba-rea şi Lăpuş: *barbat, batut, caluţă, dohan'esc, mutaturĕ, padure, samanaturi, zabov*, etc. (deci şi *ă* din *e* aton e rostit la fel). Această particularitate e mai răspîndită în Bulzeşti, unde am notat forme ca: *amaralĕ, (am) batrîn'it, (se) batuse, cameşe, carare, caţel, dascariţă, draguţ, facuşi, farmacaturi, gaină, (să) îndrăgească, (ştie descînta de) marît, (să) marită, paduri, pariu, sacară, samanatură, sarbatori, satul, (m'am) saturat, vaşmînt, (de* sau *am) vazut*, etc. Fonetismul acesta se aude şi în Tomnatic: *(am) batut, caldare, (am) facut, pastor* [2], etc. — In ceea ce priveşte cronologia acestei pronunţări, ea ni-i uşurată prin forme ca *batrîn, sacară, samanatură, vaşmînt, vazut*, etc. — toate dovedind că avem a face cu un *a* provenit din *ă* reproducînd un *e* aton. — Apare ca *o* în *postii* (Măgură) şi ca *u* în *suruman*.

E se menţine constant în formele: *crep, crepau*, etc. şi în *(mă) 'mbet(ŭ)*.

I e păstrat în *ţărînă* — o inscripţie mortuară din cimitirul Scărişoarei-de-sus ne ofere şi ea acest fonetism. — A trecut la *u* (prin fasa *i*) în *dzuă*. — Final, în terminaţiunea -a r i u s bunăoară, se aude rar: *amnari, holteri*, etc.

O. Asupra calităţei acestei vocale, interesantă e de relevat următoarea constatare. In Gura-Arăzei, stînd de vorbă

[1] Unele pot fi urmărite în *glosar* sau în *texte*.

[2] In privinţa acestei pronunţări, cf. Ovid Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, II, 78, şi mai ales 103-104. Cf. acum în urmă şi N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, 480.

cu bătrînul Ion Corcăş (88 ani) din Dealul-Moşoi în 7 august 1922, l-am întrebat cum îl chiamă. După ce mi-a spus numele, l-am repetat şi eu, pronunţînd pe *o* din *Corcăş* aşa cum se pronunţă şi *o* din *corn* bunăoară. Bătrînul m'a corectat imediat, pronunţînd închis pe *o*. Repetîndu-l şi a doua oară eam la fel, mi-a dat să înţeleg că nu e un *o* ca în *corn*, ci un *o* închis. — Aceeaşi vocală se aude ca *u* în *pasúlă* [1] (Măgura).

U final îşi mai păstrează pe alocurea o slabă resonanţă: *(eŭ) ieştŭ* (Scărişoara-de-sus), *(mă) 'mbetŭ, mn'edŭ, seninŭ, verinŭ*, etc. — Nu apare în vb. *făgădui: (am) făgădit*.

Asimilaţie: î — i > i — i: imbli, impli, infli; a — o > o — o: oltoi; ă — u > u — u: munuşe (XIV); *ă — o > o — o > locomi* (XVII).

Protesa lui *a* în *aspar* (formă rară; se aude mai mult în Tomnatec).

Epentesa lui *e* în *ieşele* (Scărişoara-de-sus).

Consoane

P. De relevat că palatalisarea labialelor, astăzi rară, e pe calea dispariţiei. Existenţa ei ni-i dovedită prin forme ca *lupk'i, pk'etri, tălk'i, Topk'i*, etc.

B: abʒia, etc.

F: (o) h'i. — Pentru această consoană, de remarcat înlocuirea ei prin *t* în *stredel* (Albac); prin *p* în *pasúlă* (Măgura), *sparm, spirtica* (Albac). — Foarte rar o constatăm trecută la *ş* (X) In Tomnatec se aude ca *ś (să) śie*.

V: Vidra, v'iŭ. — In Tomnatec şi în Bulzeşti se aude şi ca *ź*, rar şi cu resonanţă de *y*: *źin, źişin, źiŭ*. — *Măduvă* apare şi ca *măduhă* (IX).

M: mn'edŭ, mn'ercuri, nimn'ică. —

T. Rar se aude ca *t': t'ină* (Albac). In Bulzeşti literarul *chi (kĭ)* se aude şi ca *t'i: T'itila*. — In Tomnatec *t'*, ca şi *k'*, a evoluat spre *ć: Tomnaćec, (o 'nćeput) stropći (să) pćiće*. Acest fonetism pentru Bulzeşti l-am înregistrat în forma *holćeriu*.

[1] Această formă există şi la Păduren, cf. I. Popovici, *Dialectele române din Istria*, I, 116.

D: aceleaşi observaţiuni ca şi la *t: d'* şi *g* în Tomnatec şi Bulzeşti: *ge unge.*

N palatalisat în: *in'imă, Mocan'i, n'evedesc,* etc. — Trecut la *m* în *zdramţă* cu pl. *zdremţe* (Scărişoara). — Rotacisat, l-am putut înregistra în următoarele forme: *arint'e, bură, cire, cire, cirepă, dimireaţă, dumirecă, ir, irimă, lură, luri, mire piră* [1], *pire, spurem, yiură* (toate în Scărişoara-de-sus); *dirainte, dirapoi, spure, Galbăra* (în Lăpuş); *cire, găiră, găiri, 5iuri, mire, săptămiri, tire* (în Iarba-rea); *găi^{ur}i, săptămi^{ur}i* (Scărişoara-de-sus).

In legătură cu acest fonetism caracteristic graiului Moţilor, cred că nu sînt lipsite de interes constatările făcute în urmărirea acestei probleme. Incă din prima călătorie mi-am întins cercetările în direcţia aceasta, fără să fi putut da de ceva care să dovedească existenţa rotacismului: din contra, răspunsurile toate erau negative. Astfel, bătrînul Ion Corcăş (cf. pag. 47), ca şi bătrîna Maria Nicula din dealul Niculeştilor — ca să nu dau decît cîteva nume — tăgăduiau existenţa unui atare fonetism, afirmînd că ei nu au apucat o astfel de pronunţare. Indoiala începu să mă cuprindă. In 8 august 1922 stau de vorbă cu bătrînul Sîmt-Ion Nicula din Capul-Dealului (79 ani), care mă asigură că nu a apucat forme ca *bură dimireaţă*, etc., adăugînd însă că „*unu* o *uru*, d'apoi ăceea tăt una e". Răspuns negativ mi-a dat şi Păvăn Dumn'itru Trit (88 ani) din După-Pleşea (părăul Baleeştilor — Albac), ca şi bătrîna Todora Matei a lu Andraşu (86 ani) de pe versantul apusean al Mununei (Scărişoara-de-sus), etc. Afirmaţiunile acestea îmi păreau cu atît mai surprinzătoare, cu cît în vara anului 1921 (1 septembre), fiind în Lăpuş şi stînd de vorbă cu un copil de vre-o 12 ani care păştea două vaci lîngă părăul stîng al Lăpuşului, am putut auzi clar cum copilaşul, fără să-şi dea samă de acest fonetism, a pronunţat cuvintele *dirainte* şi *dirapoi* — fiind vorba de o vacă ce şchio-

[1] Forma *piră* e curentă. Am înregistrat-o şi la o bătrînă din satul *Cirţa* de pe valea Oltului (Jud. Făgăraş).

1. Moţul Mihai Matei Pucea de pe dealul Hoanca Matieştilor (Scărişoara-de-jos) lucrînd în casa lui la cercuri, ciubere, etc.

2. Feciori de Moţi de pe Munună (Scărişoara-de-sus), transportînd şindile pe cai.

păta de un picior. Ceva mai mult: în aceeași zi, îndreptîndu-mă spre Vidra-de-sus, în apropierea părăului Galbăna am întrebat pe un Moț de numele rîulețului; mi-a răspuns că se chiamă Galbăra. — „Cum?“ — „Galbăna“ — n'a mai pronunțat Galbăra. Ca o altă dovadă de rigurosul control pe care și-l fac în vorbirea lor cu un strein sau chiar cu un Moț dintr'alt sat, relevez și următorul caz. Pe la orele 5 ale aceleiași zile m'am oprit în partea nordică a Ierbei-rele, la un grup de femei; o bătrînă m'a asemănat cu cineva din Lăpuș, rămînînd convinsă de aceasta. Am căutat să mă folosesc de această întîmplare și, în convorbirea angajată, am început să pronunț forme cu un rotacism nasalisat ușor perceptibil, ca: *mî^{nr}ă*, *su^{nr}ă*, etc. In loc de a-mi atinge scopul, tocmai aceasta a determinat-o să-și îngrădească vorba, să devie sceptică, dîndu-mi să înțeleg că eu nu sînt din țara lor.

Curiositatea fiindu-mi răscolită, am căutat să urmăresc acest fonetism cît mai mult, înfruntînd diferite dificultăți. In 16 august 1922 m'am dus în Iarba-rea. M'am pitulat după gardul unei grădini în care două femei îngrijiau de cînepă. Fără să mă fi observat, am auzit cuvintele: *cirepă, ir, mîră, găîră, găîrî, bură* și *dumirecă*. Intrînd apoi în vorbă cu cea care pronunțase aceste forme — o chema Ilina a lu Gheorghe Negrea, morăriță în Iarba-rea —, mi-a fost imposibil să mai aud vre-o formă rotacisată. Numai forma *arînt'e* (XXXII) a fost pronunțată deschis. Nu mai poate însă exista nici o îndoială de fonetismul acesta. In afară de cele cunoscute din alte lucrări, ca și de cele relevate pînă aci (cf. și pag. 48), merită să fie relevată expresiunea — curentă și astăzi — *țurî la irima drumului*, ca și următoarea relatare pe care mi-a făcut-o băiatul Constantin Neacșu (14 ani) din Secătura în 23 iulie 1924 ca o batjocură la adresa Moților din părțile superioare ale Arieșului: «ceĭ din sus de Arieș grăĭesc și azi așa: „țurî la irima drumului, mărînce-te cîrî — nu ne lasă Dumn'edzău la pagubă“». E clar, deci, că dispariția acestei particularități s'a efectuat relativ repede și că, printre alți factori determinanți, la aceasta a contribuit mult și contactul

Moților cu atîtea regiuni românești — contact resultat din peregrinațiunile lor (cf. pag. 34 și urm.).

In 1924 (21 iulie), am înregistrat în Dealul Feleștilor de pe valea Gîrdei forma *găi^{nr}ț*. Acest fonetism -^{nr}- l-am auzit și dela o bătrînă locuind la nord de *Ghețar* în ziua de 13 iulie 1923, cînd, cu un grup de studenți [1], ne întorceam dela Tîrgul din Călineasa. Intrebînd-o cît mai e pînă la Sînta-Marie, mi-a răspuns că mai sînt șase *săptămî^{nr}ț*. — „Dar aici numai cocoși aveți, mătușe?“ — „Ba, avem și *găi^{nr}ț*“.

Privitor la controversata problemă asupra genesei în timp și spațiu a acestui fonetism — problemă desbătută de numeroși lingviști, ca Densusianu, Candrea, Pușcariu, Meyer-Lübke, Weigand, etc. [2] —, ne oprim la părerea, admisă în general, că: 1. rotacisarea a fost precedată de nasalisare (*bunu* > *bu^{nr}u* > *bur(ă)*); 2. nasalisarea aceasta, care era fasa intermediară dintre *-n-* și *-r-*, e anterioară așezării masei slave în regiunile dunărene; 3. teritoriul pe care a încolțit acest fonetism nu poate fi decît Nordul ilirie cu filoane nord-dunărene (deci și Munții Apuseni); 4. rotacismul Moților poate fi alăturat în timp și spațiu celui din graiul Toskilor — locuința acestora fiind admisă pentru acele vremuri în Nordul ilirie — ca și nasalisării din dialectul Gheghilor (cf. și pag. 62).

L apare ca *r* în *staur* (Lăpuș) și *dascăr, dăscăriță*.

R apare ca *n* în *zinepini* (Măgura) sau *zinepen'ț* (Bulzești) și în *mazin'e* (Măgura). — Pentru *r* analogic, cf. pag. 51.

Z din vb. *zice* nu se aude: *(el) iče*.

J (*ž*) e înlocuit cu *r* în *păriște* (Tomnatec), probabil prin analogie cu *miriște*.

TN > *mn* în *îndărămn'ic*, și *gn* în *Zlagna*.

[1] Astăzi mai toți profesori și anume: Caraman Petre, Cardaș Gh., Ciobanu M., Constantinescu Emil, Dicu D., Gregorian M., Teodorescu D. și Vișoiu Gh.

[2] Cf. în această privință istoricul concis ca și concluziunea la care s'a oprit Al. Rosetti în al său *Etude sur le rhotacisme en roumain*.

ȘT > *șc* în indic. pres. *(își) încleaște (gura)*; la subj. însă se pronunță *(să-și) încleaște* (Scărișoara).

Disimilația lui *n — n* > *r — n* în *verină*; *r — r* > *l — r*: *clieri, grcluș, olintari*, etc.

Protesa lui *s* apare în *(mă) strezesc*.

Epentesa lui *r* în: *arvocat* sau *arvocatăr* (și *avrocatăr*), *cotreț* (Albac), *holteriu* (Bulzești), *istreț* (Bulzești), *sorpon, trafrică* (și *tafrică*) prin propaginare, etc.

Metateză în *milžoc*.

Particularități morfologice

Vb. *a fi*: la pers. 1-îi sing. și la a 3-a pl. dela indic. pres. circulă și formele *(eu) ieșt(ă)* [1] (Scărișoara-de-sus) și *(ei) ieștă* (Munună). In Bulzești: „Pîn volbure mari iest pești mulț; acolo, pă la dumńia-voastă, ieștă munț cu paduri?.. Da moacre de-aiastea ieștă?. Ieștă prun'e pă la dumn'ia-voastă?“ (Avram Dan din dealul Dăneștilor, 1924). — Participiul trecut: *h'iut* (Lăzești): „de h'iut, sînt pești“.

Vb. *a avea*: la pers. a 3-a pl. dela indic. pres. se aude forma *(ei) arŭ* (XXVII. Forma aceasta am auzit-o și în Neagra, Scărișoara-de-sus, Iarba-rea, Lăpuș. Am înregistrat-o și în graiul Săliștei (jud. Sibiu): „și Săceleni arŭ oi“. Forma există și în graiul Fărșeroților din Albania [2]. — In legătură cu acest *r* analogic, de relevat că el apare și în următoarele forme verbale: *(ei) tarŭ* — „ei taie“ (Tomnatec), *(nu-ț) treburŭ (neveste)?* (Bulzești).

Analogic vb. *a guri*, vb. *a sui* și-a însușit pe *r* în toate formele: *(eu) sur, surim, (să) surŭ, (a) suri, suriș, surit*, etc. O influență inversă dar mai restrînsă se constată în *a guri* care, analogic lui *a sui*, se zice *guim, guiș*, etc.

In graiul copilăresc am înregistrat forma *am dzicat* = „am zis“ (Bulzești).

[1] Forma aceasta am auzit-o și în Poiana-Țapului (jud. Prahova): „mîne, la opt, eŭ ieșt aiči“.

[2] Aceeași formă o găsim o singură dată în literatura scrisă a Aromînilor (Cf. *Lumina*, II (1904), 272, rîndul al 11-lea).

E curent imperativul *vă* = „mergi, du-te“ : *vă (tăt feiga).*

Rar se aude la timpurile compuse participiul în *-ă*: *(l-am) tomnită; (să h'i) venită (tăt) era bine.*

Particularităţi sintactice

Diferitele documente publicate [1], ca şi unele regiuni dialectale de astăzi ne ofer numeroase exemple de prepunerea articolului de genitiv (masculin sau feminin) înaintea substantivelor proprii, arătînd posesiunea; în mai toate însă chiar genitivul aton feminin i l l a e i a devenit *i (<ei<l'eĭ).* Tonicul i l l a e i s'a păstrat în aromînă ca *l'eĭ*, corespunzător dr. *(e)i;* neaccentuat, a devenit *li*, şi precede numai substantive feminine, indiferent de genul substantivului care arată posesiunea. Sub această formă — *li* — s'a păstrat şi în graiul Moţilor înaintea substantivelor chiar şi masculine: „Savina *a li* Bodă; Ioan *a li* Pătru; Ţeorţe *a li* Lip“ (Albac), alături de genitivul cu *a lu* [2]. Intrebuinţarea acestui *a li* chiar înaintea substantivelor masculine e oarecum rară şi se datoreşte contaminaţiei aceluiaşi *a li* întrebuinţat înaintea celor feminine: „păru a li Rafilă“ (= arom. „perlu a li Marie“).

Intru cît această particularitate sintactică vine în atingere şi cu postpunerea articolului în limba romînă, vom reveni asupra ei într'un viitor articol, cînd vom releva amănunţit şi construcţii sintactice romîneşti ca: *ale lui, ai lui,* etc. — construcţii care şi-au luat naştere din contopirea genitivelor (şi dativelor) resultate din i l l a e i şi i l l u i şi care ne duc la transcrierea *a le lui* şi *a i lui* [3], etc.

[1] Cf. bunăoară I. Bianu, *documente romîneşti.* Sau, printre cele mai nouă, Al. Rosetti, *l. c.*, 68, rîndul al 9-lea, etc.

[2] In transcrierea *Toma Ali-Moş* se ascunde acelaşi genitiv *a li* feminin: *Toma a li Moş.*

[3] Dacă ar fi să corespundă unei curente realităţi lingvistice, interesantă ar fi construcţia din *Catehismul luteran* (cf. Al. Rosetti în *Grai şi suflet*, I, 256, rîndul al 28-lea): „porăncitele ale luai dumnedzeu“ [=... a le lu a i dumnedzeu]. Atunci vom urmări dacă şi în ce măsură se vor fi alăturat nominativele şi acuzativele lui i l l e şi i l l a în astfel de construcţii.

Lexicul

O amănunţită urmărire sau studiere ştiinţifică a vieţei casnice a Moţului ne-ar putea desvălui cu siguranţă elemente lexicale ce ar uşura mai mult sau mai puţin orientările cercetărilor în privinţa entităţei sale, ca origine şi evoluţie. Pentru multiplele motive expuse mai sus, nici această latură lingvistică n'am putut-o urmări de aproape — ceea ce contribue ca acelor cîteva forme pe care le voi releva mai jos să nu li se poată da o soluţie satisfăcătoare.

Trei sînt elementele lexicale cunoscute azi ca fiind caracteristice acestui ţinut: *mă dec* (mai rar *mă deic(ă)*), *feiga* şi vb. *a văi* — toate trei cu o circulaţie redusă mult faţă de formele *mă duc, fuga* şi *a vedea.* Prima formă, ca şi celelalte două, se aud numai în partea superioară a Vidrei, în Bulzeşti şi în spre Bucium-sat; *feiga* se întrebuinţează în expresiunile *fuĝi feiga* şi *vă (tăt) feiga.* Din urmărirea acestor elemente şi cu mijloacele de control întrebuinţate, pentru primele două nu ne-am putea opri la explicaţia că, sub o influenţă streină oarecare, am avea a face cu diftongarea lui *u* în *eĭ* [1]. Nume de provenienţă germană găsim printre Moţi, cum ar fi de exemplu numele *Heller* [2] (Rah'ila Heller, 78 ani) din Vidra-de-mijloc; dar o explicaţie în direcţia aceasta privitor la vocala *u* nu o putem socoti plausibilă. Nici coincidenţa dintre *a văi* cu tema iranică *vai-, vae-* [3] nu ne poate presenta elemente de convingere în sensul unei origini alane a acestei forme. Dacă am admite însă — făcînd abstracţie de explicaţia dată lui $z<d$ [4] — că în acest *văi* trebue să vedem un *ei>ăi* (cf. *înrăi, lăfăi, zăhăi*, etc.), atunci ne-am găsi

[1] N. Drăganu, în *Manuscrisul năsăudean şi săsisme vechi* din *Dacoromania*, III, 507, îi atribue o origine săsească — ceea ce e greu de admis; cel mult am avea *uĭ*: **duĭc, *fuĭg.* Cf. şi Weigand, *Jahresb.*, IV, 296.

[2] Cf. şi Weigand, *l. c.*, IV, 288.

[3] Ovid Densusianu, *Originea Moţilor* (în *Viaţa nouă*, XVII (1921), 167-168).

[4] G. Weigand, *Jahresb.*, VI, 299.

în fața a trei elemente avînd pe *ei*[1]. Această ipotesă, alăturată la dubletul fonetic privitor la vocala *u* sau *i* care există între limba latină și cea elenă de pildă (cf. *fugo* — φεύγω, *duco* — **deuqᵘ*, etc.), ne-ar îndreptăți întru cîtva să emitem părerea că în aceste trei forme putem întrevedea o veche imixtiune fonetică, streină sau mai de grabă autohtonă, sau chiar o continuare directă a unui atare fonetism alături de cel latin. De relevat însă că nu s'a înregistrat vre-o formă verbală ca **fe(i)g* sau vre-una substantivală ca **deiça*, paralele cu *(mă) de(i)c* și *feiga*.

Cîteva apropieri lexicale. — Se știe — și faptul s'a relevat ca o simplă constatare fugitivă[2] — că pe versantul sudic al Pindului trăește o frîntură de neam aromînesc numită de ceilalți Aromîni *Móțan'i* (și *Móčean'i?*). Sub acest nume e designată și o altă frîntură aromînească ce locuește în nordul Macedoniei, și anume Hitca (nord de Coceani)[3]. Coincidența, cel puțin, a acestor denumiri m'a determinat să relevez cîteva apropieri de natură lexicală între Moți și dialectul aromîn, fără ca, totuși, să pot proiecta o cît de slabă lumină asupra acestei probleme; căci, din cercetările mele personale făcute printre Aromînii aflători aici, în Țară, și care sînt originari din împrejurimile acestui versant al Pindului n'am putut da de elemente sigur îndrumătoare într'o direcție oarecare. Le relevez totuși pentru a putea servi unei ulterioare reveniri și asupra acestei laturi, cînd împrejurările vor îngădui studierea amănunțită și la fața locului și a acestor Aromîni porecliți *Moțan'i*. Firește, unele din ele nu sînt cu totul necunoscute și altor regiuni dialectale romînești.

altăoară = arom. *altăoară* „altădată".

[1] In privința fonetismului diftongilor, cf. Iuliu Valaori, *Elemente de linguistică indo-europeană*, 217 și 220.

[2] G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 276.

[3] Numele *Moțan'i* ne întîmpină și în diferite alte localități aromănești. In comuna Samarina de exemplu există numele de familie *Muțúnă*. In lămuririle unora, această formă e considerată ca fiind un plural al lui *Mócan*; de aceea se și aude, cam rar, și *Móčean'i*.

apără (Dumńedzăŭ) = arom. *(se-)apără* (Dumnidzăŭ).

aṷá (și *aṷače*) = arom. *aṷá* (și *aṷațe*).

bariče = arom. *bară* „apă stătătoare". In toponimia Moților e și forma *Bara*.

bučium = arom. *bučium* „trunchi".

căli = arom. *călire* (cu sensul de „a șterpeli").

cșiu! cșșș... = arom. *cșiu! cșșș...* „strigăt de speriat găinile".

čiucuti = arom. *čiucutescu* „a mînca, a înghiți" (în afară de sensurile de „a suna, a bate, a lovi; a bea, etc."). La Moți există și porecla *Čiucutilă*.

čiup = arom. *čiupŭ* „cîlți, fire de cînepă". Forma aromînă poate reproduce și pe turc. *tchup* „petit morceau de broussaille"; cf. sl. *čubъ* (*čupъ*).

ncărcare = arom. *ncărcare* „a (se) murdări" (în afară de celelalte sensuri).

pătură = arom. *peturŭ* „foaie de plăcintă".

sučitoare = *ș(u)țală* „bățul pe care se învîrtește foaia de plăcintă spre a fi subțiată". *Ș(u)țală* e un derivat din vb. *șuțŭ* = sucesc.

vuži = arom. *văzire* „a roi" (în afară de sensurile „a vîjii, a fi mulțime mare ca un furnicar)".

Aci e locul să relevăm și apropierea dintre *adéca* (cf. *Glosarul*) și arom. *ádica* = „de geaba, în zadar". Deși forma aromînă e grecescul ἄδικα, totuși identitatea de sens și formă e surprinzătoare.

In afară de aceste forme, între care unele presintă asemănări caracteristice, mai relevăm cîteva din onomastica Moților. Ca și la Aromîni, mai toate familiile Moților sînt cunoscute prin cîte o poreclă.

Beni = arom. *Beni* (nume de familie în comuna Avdela).

Cacaraza = arom. *Cacaradza* și *Gagarața* (poreclă în aceeași comună). In aromînă *căcărádză* sau *găgăráță* însemnează „băligar de oaie", dar mai ales „de capră".

Clempuș = arom. *clembă*[1] și *c(ă)limbóčiu* sau *c(ă)lim-*

[1] „Unlu di niși avça truplu cît clemba" (= unul dintre dinșii avea trupul cît prăjina), în revista *Graiu bun*, I (1906), n-rul 2, pag. 28.

búčiu [1] „lemn lung, prăjină". Frîncu şi Candrea ne dau forma *cleoambe* [2] cu sensul de „ramuri" după context. Forma reproduce sl. k l ę p ъ (cf. Berneker). Cf. şi *Dacoromania*, III, 1089.

Gaiu = arom. *Gal'iu* (nume de familie în orăşelul Cruşova).

Galea = arom. *Gale* (nume de familie în acelaşi orăşel). In regiunea Zagorului *gale* e o interjecţie însemnînd „dorit şi nefericit; bade": *lai gale!* = „măi bade!".

Mandraličiu = arom. *Mandraličiu* (poreclă în comuna Avdela).

Murga = arom. *Murga* (poreclă).

Păgiţă = arom. *Păγîţă* (amîndouă cu accentul pe *î*; nume de familie în comuna Avdela).

Zgaibă = arom. *Zgaibă* (poreclă).

In afară de aceste numiri, vom releva încă cîteva.

In graiul Moaţelor am văzut (pag. 39) că există forma *Go(a)ţa*. In aromînă forma aceasta se aude ca *Goţi* şi se dă ca poreclă — în comuna Avdela (Pind) cel care poartă porecla de *Goţi* e un om înalt şi roşcat. Conform fonetismului aromîn, ar trebui să ne aşteptăm la forma *Goţ* — *-ţ* final reproducînd un *-tĭ* sau *-ciu* latin, iar *-ţi* final reproducînd un *-cĭ* latin. Cred, totuşi, că şi pentru arom. *Goţi* avem a face cu acelaşi etimon care stă şi la basa moţ. *Go(a)ţa*.

O altă formă care vine să se întîlnească cu una identică din aromînă e însuşi numele de *Moţ* ce li se dă şi sub care sînt cunoscuţi aceşti munteni; accepţiunea însă cu care ne apare forma aromînească e cu totul alta, şi anume: în timpul mersului caravanei, dacă se întîmplă ca unii catîri să se înghesuească încercînd ca fiecare să treacă înaintea altuia şi ameninţînd astfel cu răsturnarea poverilor, atunci cărvănarul caută să-i pună în ordine, adresîndu-le interjecţia *moţ! moţ! moţ!* — însemnînd „linişteşte-te, stai". Tot aşa se adresează un cărvănar unui catîr nărăvaş de care

[1] „Băgă nişte elimbuče 'n foc" (= puse nişte rămurele în foc), în revista *Flamura*, I (1912), n-rul 1, pag. 13. *C(ă)limbučiu* înseamnă şi un „arbust semănînd cu cornul şi care creşte în locuri mai calde".

[2] *L. c.*, 49. Cf. şi Tiktin, *Dicţionar romîn-german*, sub *cleámbă*.

1. Mocani din Trimpoiele.

2. Tîrgul de pe muntele Călineasa care se ţine anual în ziua de S. Petru.

vrea să se apropie. După cum se vede, așa dar, deosebirea de sens e pe atît de deosebită pe cît de identice ca formă se presintă aceste două cuvinte. Care ar putea fi originea acestei interjecții *moț!* din aromînă nu putem precisa [1]. Pentru porecla *Móțan'ĭ* (cf. pag. 54), Aromînul din popor o explică în sensul unei batjocuri: după relatările obișnuite, în graiul acestei frînturi aromînești circulă și forma adverbială *acmoți*, după care i s'a dat și porecla de *Móțan'ĭ* — explicație ce s'ar putea susține dacă ne-am gîndi la porecla de *Dotțan'ĭ* care se dă unui trib fărșerotesc din sudul Albaniei după negațiunea albanesă *dot* din graiul lor [2]. In casul acesta, și mai ales dacă ar fi ca să ne gîndim la vre-o corelațiune între *Moți* și *Moțan'ĭ*, originea denumirei etnice de *Moț* se complică.

Relevări semantice. — Trecînd peste locuțiunea *de loc*, cu sensul de „imediat, îndată", care se găsește și în alte regiuni dialectale dacoromîne, o primă formă mai caracteristică ce merită să fie relevată din acest punct de vedere este vb. *urla*. In graiul Moților acest verb și-a pierdut semnificația originară de „a striga tare, a urla"; astăzi însemnează „a coborî (la vale)": „urlă d'e-a munte; urlă la vale". Prin extensiune, forma a început să însemneze și „a urca (la munte)"; cu acest sens am auzit-o numai de două ori.

Filiera semantică prin care a trecut accepțiunea originară la cea de astăzi cred că e următoarea. Prin *a urla* înțelegem la origine un „strigăt, zgomot" produs de o mișcare oarecare. S'a putut zice, deci, alături de „lupul urlă" bunăoară și „apa urlă 'n vale". Prin această extensiune însă ușor s'a putut trece dela sensul de „hurler" la cel de „a se mișca mergînd la vale, a coborî curgînd, a coborî" Acesta e, prin urmare, procesul urmat de actualul *urla* al Moților,

[1] Totuși am putea presupune cel puțin că în ea se oglindește negațiunea albanesă m o s „nu" urmînd ca prin acest *moț! moț!* al cărvănarului aromîn să înțelegem: „nu [vă înghesuiți așa]! nu [vă împingeți]!" deci: „mergi liniștit, fii liniștit, nu [mișca]!".

[2] Cf. T. Papahagi, *La Roumani din Albanie*, 34, sau G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 276.

mai ales că oricе „coborîre" dela munte spre vale e o mişcare însoţită şi de un sunet, un zgomot.

Un paralelism aproape perfect ni-l ofere dialectul aromîn. In afară de înţelesul de „hurler", *aurlari* mai are şi următoarele accepţiuni: 1. „a certa" [1]: *aurlu-l;* 2. „a trage o palmă": *aurlă-l'iună;* 3. „a da drumul, a slobozi": *iu l'i-aurlaşi cal'i?* (= „unde i-ai mînat caii [să pască]?"); 4. „a (se) introduce, a (se) băga, a (se) vîrî": *furil'i se-aurlară tu munţi* (= „hoţii au pătruns în munţi"), *mi-aurlai nuntru* (= „m'am băgat înăuntru").

După cum vedem, deci, sensul originar de „strigăt, zgomot" a trecut la cel de „mişcare" în general. Evoluţia aceasta o constatăm, de altfel, şi în vb. *tuna* şi *ţipa:* în afară de semnificaţiile literare de „a bubui" şi „a scoate strigăte stridente", în întregul Ardeal, ca şi la Romînii din Serbia, primul însemnează „a intra (în casă)", iar al doilea „a arunca, a azvîrli, a trînti": „tună 'n pădure" însemnează că tunetul *intră* în pădure cu zgomotul obişnuit, etc. (cf. *tuna* la *Glosar).*

O a doua formă care, din punct de vedere al sensului, se găseşte isolată în dacoromînă dar care se întîlneşte cu acelaşi cuvînt din aromînă este *'ncărca (a se).* Ca înţeles figurat, însemnează „a se murdări peste măsură": „mă 'ncărc de tînă" = mă umplu (mă murdăresc) de noroi. In aromînă, pe lîngă celelalte sensuri, mai însemnează şi „a (se) murdări peste măsură": *mi ncărcai (di lăsk'i, di fărină,* etc.) (= „mă murdării (de noroaie, de făină"), etc.), sau: *n'i ncărcai suflitlu* (= „îmi împovărai [cu murdării, nelegiuiri] sufletul"), etc. Avem, prin urmare, şi la nord şi la sud, trecerea semantică, explicabilă de altfel, dela „charger" la „a (se) murdări".

Originea Moţilor. — Infăţişîndu-ne ca într'un tablou toate cele expuse pînă aci în legătură cu entitatea Moţilor, ultima şi cea mai grea problemă care se pune este

[1] In neogreaca populară onomatopeicul χουιδζω înseamnă „urlu" şi „cert; alung".

originea lor. Pentru a o limpezi însă şi mai bine, va trebui mai întîi să ne oprim asupra cîtorva consideraţiuni preliminare.

Raportînd această frîntură etnică dacoromînă la întregul romînism, prima şi cea mai importantă constatare pe care o putem face e că, atît psihologiceşte, dar mai ales din punct de vedere al fisicului şi al geografiei umane în general, Moţul represintă o entitate aparte, caracteristică şi care nu presintă asemănare frapantă cu nici o altă ramură romînească decît numai cu Istro-romînii. Chiar din prima călătorie făcută în Munţii Apuseni tipul Moţului mi-a reamintit pe cel al Istro-romînilor pe care i-am visitat în 1919. La această asemănare vine să coroboreze şi laturea lingvistică, şi anume rotacismul[1]. In casul acesta se naşte întrebarea: admiţînd că Istro-romînii sînt o frîntură a Moţilor [2], care poate fi regiunea originară a lor? Trebue oare să vedem în Moţi nişte continuatori direcţi în timp şi spaţiu ai unei entităţi locale, anterioară aşezărei Slavilor? Şi care putea fi acea entitate?

Pentru o regiune cum este a Moţilor, e surprinzător pînă la un punct că chiar în nomenclatura toponimică curentă (sate şi văi) a lor găsim elemente de origine slavă, ca: *Certeža* <sl. čertéž [3], *Girda* <sl. gъrdъ (cu sensul de „urît, φρικτός, horrendus"), *Poieni* <sl. polijana, *Ponor(el)* <sl. ponorъ, *Sohodol* <sl. suhъ + dol(ъ), *Vidra* <sl. vidra, etc. Oare asemenea numiri să fi fost date direct de un element slav, încă neromînisat, care va fi pătruns în labirintul acestor munţi, ori ele sînt datorite unui element romînesc provenit şi dintr'un amestec cu element slav asimilat [4]?

[1] E caracteristică şi întîlnirea fonetismului dintre istr. *bl'era* (cf. J. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, 117) şi *bj'era* al Moţilor. Cf. şi forma *vg'era* din Candrea-Densusianu-Speranţa, *Graiul nostru*, II, 212.

[2] Relevez sub toată reserva că, după Moţu, *Politica noastră futură*, 1924, pag. 17, Istro-romînii s'ar denumi ei înşişi *Moţi*.

[3] Cf. E. Berneker, *Slav. etym. Wörterb.*, sub čьrtǫ. Etimologia aceasta mi-o dase într'o convorbire I. A. Candrea înainte ca eu să mă apuc a o căuta.

[4] De reţinut în această privinţă că bună parte din toponimia slavă se datoreşte unui atare element.

Din restul nomenclaturei toponimice nu putem deduce nimic care să ne îndrepte sigur spre una din aceste două ipotese, căci nici un nume nu ne îndrituește să-i atribuim în mod indiscutabil o vechime datînd din epoca anterioară venirei Slavilor: *Albac*-ul, care e o numire dată după aspectul albicios pe care îl oferă ținutul său pietros mai mult, poate fi și post-slav, la fel ca și *Neagra* — după coloarea neagră pe care valea *Negrei* o presintă prin pietrele sale. Aceeași conclusie și pentru *Lăpuș*[1], ca și pentru *Iarba-rea*, *Secătura* ori *Scărișoara*[2]. Cît privește *Lăzeștii* și *Cîmpenii*, acestea sînt înjghebări ulterioare, primul fiind după numele unui *Lază*, iar al doilea fiind dat în opoziție cu locuitorii dela munte[3].

Oricare ar fi ipotesa la care ne-am opri, fapt e că nu ne putem închipui ca la venirea Slavilor să nu fi locuit în această regiune o populațiune oarecare. Toponimia slavă, sau chiar cîte o urmă de vechi fonetism slav ca *-șc-*[4] din *încleșca*,

[1] Etimologia la care trebue să ne oprim cred că e cea dată de Per. Papahagi, *Notițe etimologice*, 28 (în *Anal. Acad. rom.*, XXIX, 228), fără a ne mai gîndi la forme slave ca *lap(p)a*, *lopuh*, etc.

[2] De remarcat că *Scărișoarele* se găsesc în concurență cu numirile *Gîrda-de-sus* și *Gîrda-de-jos*, care par a fi mai vechi. Numele de *Scărișoara* se crede în popor că vine dela o stîncă ce se ridica în mijlocul drumului spre aceste sate și în care locuitorii au săpat de o parte și de cealaltă mai multe trepte, făcînd astfel două *scărișoare*, care le serviau să treacă obstacolul. — Pentru *Gura-Arăzei* sau *Arada* — cum se mai aude —, etimologia cred că trebue căutată în forma slavă feminină r a d a „veselă" sau „deschisa, zîmbitoarea". In casul acesta, denumirea ei s'a dat în opoziție cu g r a d a: *Gîrda* e, într'adevăr, o vale urîtă și înfricoșetoare, față de *Arada* care are un orizont mai vesel. In ceea ce privește fonetismul cu *a* dinaintea lui *r*, el trebue explicat din dedublarea lui *a* din *Gura*: *Gura-Răzei* > *Gura-Arăzei*. Se aude și *Gura-Răzei*.

[3] In legătură cu nomenclatura toponimică, interesantă e de relevat și următoarea tradiție privitoare la numele muntelui *Găina*: Pe vremuri, o găină cu aripele de aur s'a oprit în sborul ei pe acest munte; un vînător „jidan" însă, căutînd s'o împuște, a silit-o să sboare și astfel ea s'a oprit tocmai la Roșia de lîngă Abrud, unde sînt minele de aur (auzită în Bulzești). Cf. și Frîncu-Candrea, *l. c.*, 67. — „Jidanul" apare și în textul al VII-lea.

[4] Acest *-șc-* poate fi și analogic, după forme ca *împroșca*, *mușca*, etc...

nu exclude o atare presupunere basată cel puțin pe logica faptelor. Dar care putea fi acea populațiune?

Ovid Densusianu, în articolul amintit, a opinat că Moții sînt de origine alană, relevînd întru susținerea acestei păreri pe lîngă elementul lexical *văi* și constatări privitoare la fisicul lor, ca și la obiceiul de a purta părul lung, împletit în chică lăsată pe umăr[1]. E drept că chica a existat: textul al XXV-lea și al XXVI-lea ne dau chiar oarecari detalii în această privință. Dar aceasta nu poate constitui un element sigur pentru conclusiunea dată, mai ales că relatarea din textul al XXVI-lea ne relevează acest obicei ca existînd și la Ruși[2]. Asemănările fisice pot fi luate în considerațiune fără ca totuși să ne putem opri la originea alanică a Moților.

In adevăr, pe lîngă alte considerente, logica faptelor, ca și realitatea etno-istorico-lingvistică și psihico-socială nu poate fi de acord cu această părere. Ca orice popor barbar, și Alanii trebuiau să urmeze în năvălirea lor drumurile mari de șesuri sau cîmpii ori, cel mult, lungul apelor mari cu albii sau văi larg deschise. Era firesc să evite șerpuirile înguste în susul apelor muntoase, pentru că înaintea lor se ivia mai la fiece pas fantoma necunoscutului, a surpriselor, a groazei. Și nimic mai natural ca în astfel de circumstanțe sufletul barbar să încerce fiorii groazei. Și tocmai prin faptul că în năvălirea lor erau nevoite să se scurgă spre locuri deschise, atari frînturi etnice erau condamnate unor asimilări relativ repezi și aproape fără urmă.

Dar, să admitem pentru moment că, în scurgerea lor, Alanii s'au pripășit sau că s'au refugiat de frica altor năvăliri barbare în labirintul Munților Apuseni. Configurația geografică a acestei regiuni nu ne permite să admitem că în

[1] Cf. planșa reproducînd pe *Horia*, din Rubin Patiția, *Țara Topilor*, 168.

[2] Un obicei asemănător îl constatăm bunăoară și în nordul Africei, în Maroc (cf. E. Laoust, *Mots et choses berbères*, 142-143).

vechime va fi putut trăi aci o populaţie numeroasă [1]; aşa că, în atari împrejurări, şi ducînd o vieaţă barbară, nimic nu le-ar fi putut grăbi asimilarea; din contra, fiinţa lor etnică s'ar fi putut menţinea pe o perioadă mai lungă mai ales că, la aşezarea lor, populaţiunea ce va fi locuit în aceste părţi s'ar fi retras în faţa lor — ceea ce cu siguranţă că ar fi lăsat urme numeroase şi evidente în continuatorii lor de astăzi. Aşa ceva însă cercetările făcute pînă în ziua de astăzi nu au constatat Şi apoi, în cas că etimologia propusă pentru *Go(a)ţă* (cf. pag. 39) e cea adevărată, ar fi încă un motiv ca în Moţi să nu vedem descendenţii Alanilor, întru cît aceştia năvălesc în secolul al v-lea, pe cînd Goţii apar pe la sfîrşitul secolului al III-lea.

Atunci, care ar putea fi originea lor?

In faţa penuriei documentare privitoare la popoarele autohtone, evident că tot ce se poate afirma nu poate fi decît simplă suposiţie. Să avem a face oare cu resturi dacice romanisate — mai ales că acest ţinut poate fi considerat istoriceşte ca un centru geografic al Dacilor, fiind în imediata apropiere a Sarmisegetuzei (Grădiştea de astăzi)? Ori ar trebui să admitem că la asemenea resturi se vor fi adăugat şi elemente nord-ilirice, din spre coasta adriatică, ce vor fi venit aci fie în calitate de coloni, fie pentru lucrarea minelor de aur, etc.? Această din urmă presupunere ar mai avea şi avantajul că, raportîndu-ne la nasalisarea lui *-n-* intervocalic în spre rotacisare, am vedea astfel regiunea Moţilor de astăzi în legături etnice cu Nordul ilirie (cf. pag. 50). Această ipotesă ne-ar duce şi la apropierea pe care trebue să o fa-

[1] După o statistică ungurească din 1913 apărută în *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*, numărul Moţilor propriu zişi se ridică la 34961, repartisat astfel: Cîmpeni, 2967; Certeja, 1289; Secătura, 1987; Sohodol şi Poieni, 4713; Ponorel, 1872; Vidra-de-jos, 2674; Vidra-de-sus, 3612; Neagra şi Iarba-rea, 3056; Albac şi Gura-Arăzei, 6519; Scărişoara-de-sus, Scărişoara-de-jos, Lăpuş şi Lăzeşti, 6272. Statistica e făcută conform repartisărei administrative a satelor — repartisare care aşa cum apare, e foarte incomodă pentru populaţie.

cem între tipul de sate al Moţilor cu cel al acestui Nord ilirie: Gheghii de astăzi trăesc în sate cam tot aşa de răsfirate pe terenuri accidentate, ca şi primii. E aşa numitul tip *Stari-vlah* pe care îl găsim în întreaga Dalmaţie şi pe care şi etnografia sîrbească îl consideră a fi „le type fondamental et primitif“ [1].

Ca o completare a tuturor acestor consideraţiuni etnice, ar fi de relevat şi numele sub care sînt cunoscuţi aceşti munteni, şi anume acela de *Moţi* şi *Ţopi*.

S'a emis părerea că *Moţ* ar veni din chica de păr pe care o purtau aceşti locuitori, sau din tufa de păr mai lung pe care obişnuiau să o lase deasupra frunţei — aşa cum am constatat la cîţiva din Gura-Arăzei şi după cum se poate vedea în planşa V, 1 care reproduce trei Mocani din Trîmpoiele; pentru *Ţop* se crede a fi o formă slavă sau ungurească [2], nu germană, sau că — după interpretări populare — ar fi o formă onomatopeică provenită din faptul că Moţul, neştiind să danseze, *ţopăe* „ca un urs“. Denumirea *Ţop* a fost pusă în directă legătură şi cu forma Τζοπόν [3], pe care o găsim atestată de două ori în capitolul Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν dela Constantin Porphirogenet [4].

Inainte de toate trebue să se ştie că aceşti munteni nu se denumesc ei singuri *Moţi* [5] — nume pe care îl ignorează ostentativ, după cum am avut ocasia să constat chiar în prima mea călătorie cînd, mergînd spre Gura-Arăzei, „Moţul“ cu care mergeam alături a protestat cu enervare în contra acestei numiri; „noi sîntem Romîni, nu Moţi!“. Pentru ei „Moţ“ e o batjocură; şi dacă astăzi se observă o generalisare în însuşirea din partea lor a acestui nume, causa trebue căutată în influenţa culturală etno-istorică, convingîndu-se şi ei că

[1] Jovan Cvijić, *La péninsule balkanique*, 217-218.

[2] Ovid Densusianu, *Originea Moţilor* (în *Viaţa nouă*, XVII, 170).

[3] Rubin Patiţia, *Ţara Ţopilor*, 3.

[4] *De administrando imperio*, II, 165 (ed. Bonn, 1840).

[5] De relevat că în Sebeşul de pe Olt *moţ* însemnează „gurguiul“ opincei.

numele de „Moţ“ e o pagină glorioasă în istoria noastră naţională. Şi cred că aceasta e realitatea. Un paralelism identic de altfel ni-l ofere şi denumirea de Fărşeroţi sub care sunt cunoscuţi în general Romînii din Albania şi pe care le-o dau ceilalţi Aromîni. De fapt, ei nu se numesc niciodată *Fărşeroţi*, ci *Rumăn'ĭ*[1] — numele de *Fărşerot* fiind considerat ca o poreclă a altora.

Dar nici numele de *Ţopi* nu şi-l dau, mai ales că la auzirea acestuia nu-şi pot stăpîni indignarea; aşa că e curios totuşi cum Rubin Patiţia[2] şi-a intitulat lucrarea sa *Ţara Ţopilor*. Probabil, de dragul istoricului Τζονδν.

Iată însă că, paralel apropierei făcute între *Moţ* şi arom. *moţ* (cf. pag. 57), cred că nu e cu totul lipsită de interes întîlnirea dintre *Ţop* şi sb. arom. *ţopă:* în dialectul aromîn *ţopă* însemnează „o bucată de pîne care constitue o porţie prea mare pentru un copil“: „unä ţopă (di pâne)“. Evident că forma aromînă e împrumutată dela Albanesi[3], în graiul cărora avem *tsopε*. Dar *ţopă*, ca şi *tsopε*, exprimă în sens figurat şi ideea de ceva „grosolan, necioplit, tăiat dintr'o bucată“; aşa că această semnificaţie poate fi alăturată celei de „grosolănie“ ce reiese din aplicarea poreclei de *Ţop* — oamenii înfundaţi în munţi fiind de obicei consideraţi de către cei dela şesuri drept „grosolani, necioplţi“[4].

Ca încheiere, ne întrebăm: în cas că asemănările dintre Moţi şi Aromîni relevate pînă aci sînt exclusiv întîmplătoare,

[1] In *La Romînii din Albania*, pag. IV, rîndul al 13-lea, s'a omis la corectură negaţiunea nu: pe care nu şi-l dau.

[2] Familia *Patiţia* locueşte şi astăzi în Ponorel, aproape de confluenţa Vidrei cu Arieşul. Posedă o mică dar interesantă bibliotecă mai mult religioasă, cu numeroase manuscrise reproducînd diferite cărţi bisericeşti.

[3] Cf. şi Tb. Capidan, *Raporturile albano-romîne* (în *Dacoromania*, II, 552).

[4] Mă întreb dacă n'ar trebui să alăturăm acestui *Ţop* şi porecla de *Şop* ce se dă de obicei Bulgarilor şi prin care se înţelege — ca şi prin *Zdangan* — „căpăţînos, grosolan, brută“.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

PL. VI

2. Păstori Crţeni, care îşi pasc turmele de oi în apropiere, participînd la tîrgul de pe Călineasa.

1. Neveste din Tomnatec, cu tulnicele în mînă, pe muntele Găina în zi de tîrg.

atunci nu survine vre-o nouă complicație; dacă însă, printr'o ulterioară urmărire temeinică și amănunțită a lor, s'ar dovedi între ele o corelațiune oarecare, atunci problema originei Moților se complică și mai mult. O limpezire a acestei chestiuni e, deci, în funcție de cercetări minuțioase și mult aprofundate la fața locului, atît la *Moți* cît și la *Moțan'i*.

Toponimie.

Afăna, munte (Ighiu-Țărna).
Bagița, vale (Lăpuș).
Băișoara (Bucium-sat).
Belezu, munte (Scărișoara-de-sus).
Bșiharia, munte (Lăpuș).
Blindiș, deal (Ighiu).
Bodeasa (Bucium-sat).
Bucinișu, vale (Lăpuș).
Bulzu, munte (Ighiu).
Capu Dealului (Gura-Arăzei).
Călineasa, munte (Scărișoara).
Căprărețu, munte (Scărișoara-de-sus).
Cocoșu, pădure (Ighiu).
Copačju, vale (Ighiu).
Cornișțea, deal (Ighiu).
Curcubăta, munte 1849m (Lăpuș).
Cetatea Crevei, munte (Ighiu).
Čingău, părău (Ighiu).
Čiorok'ju, pădure (Ighiu).
Čitera, deal (Scărișoara-de-sus).
Čiumărna, munte (Ighiu).
Čiungii (Bucium-sat).
Dealul Bagjului (Lăpuș).
Dealul Bara (Neagra).
Dealul Beleștilor (Neagra).
Dealul Čeurață (Neagra).
Dealul Čirčjulor (Neagra).
Dealul Dobrului (Trîmpoiele).
Dealul Drăgiții (Neagra).
Dealul Duduenilor (Neagra).
Dealul K'eiului (Gura-Arăzii).
Dealul Măgúrii (Neagra).
Dealul Morcăneștilor (Neagra).
Dealul Mătășeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Niculeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Pătrășeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Stăneștilor (Neagra).
Dealul Sturu (Scărișoara-de-sus).
Dealul șerului (Ighiu).
Dealul Șteului (Lăpuș).
Dealul Todireștilor (Neagra).
Dealul Žurk'ii (Bucium-sat).
Dosul caselor (Bucium-sat).
Dosul Turčii (Scărișoara-de-sus).
Drăgița, munte (Scărișoara-de-sus).
Dumbrava, pădure (Ighiu).
Fărcoșoaia, munte (Ighiu).
Feričetul, deal (Gura-Arăzii).
Frasănu, munte (Ighiu).
Galbăna, vale (Lăpuș).
Galbăra, munte și vale (Lăpuș).
Grohota, munte (Ighiu).
Grohotișu, munte (Ighiu).
Șilagu, deal (Ighiu).
Șizgitu, vale (Scărișoara-de-sus).
Hajducești, deal (Iarba-rea).
Hărăcăii (Bucium-sat).
(H)izu, deal (Ighiu).
Iapa, deal (Scărișoara-de-sus).
În scaune (Scărișoara-de-sus).
K'iatra cetii, munte (Ighiu).

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITARĂ

Ķiatra tăiată, munte (Ighiu).
La Negrileasa, munte (Ighiu).
Lăpușu, deal și vale (Scărișoara-de-sus).
Măguliciu, deal (Ighiu).
Măgura (Bucium-sat).
Măgúra, deal (Ighiu), munte (Neagra).
Mestecănișu, munte (Ighiu).
Molíy'ișu, munte (Neagra).
Nîrlău, pădure (Ighiu).
Qarzăna (Bucium-sat).
Ordîncușa, deal (Scărișoara-de-sus).
Părîu Badinului (Ighiu).
Părîu Brăduleţului (Ighiu).
Părîu Cruchi (Ighiu).
Părîu Cepţilor (Ighiu).
Părîu Litam (Bucium-sat).
Părîu mîţi (Ighiu).
Părîu Qarzănii (Bucium-sat).
Părîu Pîrcîului (Ighiu).
Părîu Topliţîi (Ighiu).
Părîu Turcului (Ighiu).
Părîu vachi (Ighiu).
Peretu, deal (Ighiu).
Piatra miculuj (Bucium-sat).
Pîrcîul, deal (Gura-Arăzii).
Plăișorul (Bucium-sat).
Pojana furcilor (Ighiu).
Pojenile ursului (Scărișoara-de sus).
Popesele (Bucium-sat).
Porcăreţu, vale (Ighiu).
Prozu, pădure (Ighiu).
Rîpa roșie, pădure (Ighiu).
Rîturi (Bucium-sat).
Rogózina, pădure (Ighiu).
Runcu rău, munte (Ighiu).
Runcurile (Bucium-sat).
Sfredelușu, munte (Ighiu).
Stănișoara, deal (Lăpuș).
Stîna, munte (Ighiu).
Strigláu, munte (Ighiu).
Sub k'etri, deal (Neagra).
Sulițî (Bucium-sat).
Tranaș, vale (Ighiu).
Trifeștii, deal (Gura-Arăzii).
Țîcu, munte (Ighiu).
Valea Abruzelului (Bucium-sat)
Valea Albaculuj (Albac).
Valea Arăzîi (Gura-Arăzii).
Valea Bări (Neagra).
Valea Braiculuj (Ighiu).
Valea Bučjumului (Bucium-sat).
Valea Comarnicelor (Lăpuș).
Valea Măgúrii (Neagra).
Valea Muntelui (Ighiu).
Valea neagră (Neagra).
Valea Žompului (Lăpuș).
Vîlcelile (Ighiu).
Vîrtoapele (Bucium-sat, Ighiu).
Vîrtop, vale (Scărișoara-de-sus).
Vulturu, munte (Scărișoara-de-sus).

Onomastică

A Luri (Albac).
A Toli (Gura-Arăzii).
Bara (Albac).
Bărbură (Scărișoara).
Barnă (Albac).
Barșa (Scărișoara).
Beni (Albac).
Bindura (Gura-Arăzii).
Birlea (Gura-Arăzii).
Birza (Albac).
Bîrzău (Scărișoara).
Bocul (Gura-Arăzii).
Bočjanul (Gura-Arăzii).
Bodoacă (Scărișoara).

Bodogoi (Scărișoara).
Bodoloș (Scărișoara).
Bodor (Albac)—E întrebuințat și ca nume de bou.
Bodrozul (Gura-Arăzii).
Bogleu (Scărișoara).
Bogoloų (Albac).
Borodel (Scărișoara).
Boș (Albac).
Bota (Scărișoara).
Boza (Albac).
Brcanț (Scărișoara).
Breb (Albac).
Brezdeu (Albac).
Brîndaș (Albac).
Broț (Gura-Arăzii).
Broțul (Albac).
Bufa (Albac).
Buha (Scărișoara).
Buholt (Albac).
Burănău (Albac).
Burduna (Albac).
Butanteu (Scărișoara).
Buzșer (Scărișoara).
Cabeu (Scărișoara).
Cacaraza (Albac).
Cahala (Scărișoara).
Cánora (Albac).
Canța (Scărișoara).
Canțu (Gura-Arăzii).
Carčea (Gura-Arăzii).
Caţescul (Albac).
Cauačiu (Albac).
Cănăbaș (Gura-Arăzii).
Circan (Scărișoara).
Circiu (Albac, Scărișoara).
Cîrpoza (Albac).
Clempuș (Albac).
Cocoloț (Albac).
Cočjoabă (Scărișoara).
Colna (Albac).
Conțor (Albac).
Coriombca (Scărișoara).
Cornezul (Gura-Arăzii).
Corzac (Scărișoara).
Coržo (Scărișoara).
Coșomandea (Scărișoara).
Cotrea (Scărișoara).
Cotreiu (Gura-Arăzii).
Cula (Albac).
Culenči (Gura-Arăzii).
Culičiu (Albac).
Cúloș (Albac).
Cușma (Scărișoara).
Cutruj (Scărișoara).
Čioaca (Albac).
Čioază (Albac).
Čioban (Albac).
Čiocoi (Scărișoara).
Čiočionea (Albac).
Čiompera (Albac).
Čiongoș (Albac).
Čiopîrtău (Albac).
Čiorbéle (Gura-Arăzii).
Čiortig (Scărișoara).
Čiortului (Scărișoara).
Čioz (Scărișoara).
Čiru (Albac).
Čiub (Scărișoara).
Čiucutilă (Gura-Arăzii)
Čiuha (Albac).
Čiup (Scărișoara).
Čiurt (Scărișoara).
Čiutul (Albac).
Didan (Gura-Arăzii).
Digaj (Albac).
Diuza (Scărișoara)
Dîrdală (Albac).
Doagă (Scărișoara).
Dobra (Albac).
Dod (Albac).
Dolgoz (Scărișoara).
Dolomina (Albac).
Doșa (Albac).
Drelea (Albac).
Drîmbul (Albac).

BCU Cluj / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Druleu (Scărişoara).
Dudul (Albac).
Dupa (Scărişoara).
Ferh'éţ (Albac).
Fljor (Scărişoara).
Flocosu (Scărişoara).
Flontoş (Scărişoara).
Fluturul (Gura-Arăzii).
Fluţar (Scărişoara).
Foltoj (Albac).
Fózet (Albac).
Fuşa (Albac).
Gaiţa (Scărişoara).
Gaju (Albac).
Galea (Scărişoara).
Gartău (Scărişoara).
Gavozd (Albac).
Gázel (Albac).
Gîgoi (Scărişoara)
Gîrganză (Gura-Arăzii).
Goangă (Scărişoara).
Goberna (Albac).
Golomoz (Scărişoara)
Gortău (Scărişoara).
Gortoj (Scărişoara).
Şebea (Scărişoara).
Şiurcuţul (Gura-Arăzii)
Şiuriţa (Scărişoara).
Şiuza (Scărişoara).
Ğiurğiu (Albac), nume de botez.
Hajdău (Scărişoara).
Hajduc (Scărişoara).
Halic (Scărişoara).
Hanăş (Scărişoara).
Hiż (Scărişoara).
Hoičj (Albac).
Hondrea (Albac).
Horobcaci (Albac).
Hoşmolete (Albac).
Hunţi (Albac).
Hurtoj (Gura-Arăzii)
Hurţag (Albac).
Iámbor (Gura-Arăzii)—Nume de bou frumos.
Ispote (Albac).
Impăratu (Scărişoara).
Incurcată (Scărişoara)
Juganul (Albac).
K'irtac (Scărişoara).
Lajeţu (Albac).
Leba (Albac).
Laterna (Scărişoara).
Libuz (Albac, Scărişoara).
Lica (Scărişoara).
Licórea (Scărişoara).
Liscău (Scărişoara).
Lučina (Albac).
Manguli (Albac).
Mandraliçiu (Albac).
Martou (Albac).
Măgală (Scărişoara).
Măgar (Albac).
Măgăluţă (Gura-Arăzii).
Melegaş (Scărişoara).
Migoş (Albac).
Mirca (Albac).
Mitroţul (Albac).
Mijigui (Albac).
Mîţ (Scărişoara).
Moidă (Scărişoara).
Murga (Gura-Arăzii).
Murie (Albac).
Natea (Albac).
Natul (Gura-Arăzii).
Nărailă (Scărişoara).
Noapţea (Albac).
Ogra (Albac).
Omul (Scărişoara).
Onçjul (Gura-Arăzii).
Pándorul (Gura-Arăzii).
Panganeţ (Albac).
Pantea (Scărişoara).
Papadea (Albac).
Pasula (Albac).
Patrimanţi (Albac).

Păgiţă (Scărişoara).
Pepelea (Albac, Scărişoara).
Perţi (Albac).
Piţîra (Scărişoara).
Pirţilig (Albac).
Pirţul (Albac).
Pocote (Albac).
Pocul (Gura-Arăzii).
Porcuţ (Scărişoara).
Pucă (Albac).
Pučiu (Albac).
Puláu (Scărişoara).
Pura (Scărişoara).
Relça (Scărişoara).
Scirnaval (Albac).
Scoaba (Scărişoara).
Scoruş (Gura-Arăzii).
Scripa (Albac).
Sfertea (Albac).
Sopor (Gura-Arăzii).
Sor (Scărişoara).
Straiţă (Scărişoara).
Sufletul (Gura-Arăzii).
Surčel (Scărişoara).
Sužecoc (Scărişoara).
Sab (Scărişoara).
Şoarečele (Albac).
Şofan (Albac).
Şotinj (Gura-Arăzii).
Şabuc (Scărişoara).
Tagaş (Albac).
Talaje (Albac).
Tambor (Albac). Nume şi de cine.
Tembotea (Albac).
Talecuşă (Albac).
Ticul (Gura-Arării),
Tifor (Albac).
Tiptiruşă (Albac).
Tiz (Albac).
Tîrfan (Albac).
Todoş (Scărişoara).
Toieş (Scărişoara).
Tolca (Gura-Arăzii).
Tolça (Scărişoara).
Toloaţi (Albac).
Tomşa (Scărişoara).
Torele (Albac).
Torţiel (Gura-Arăzii).
Tripuliţa (Scărişoara).
Tripuţ (Scărişoara).
Troaca (Albac).
Trocul (Gura-Arăzii).
Tuluc (Scărişoara).
Turc (Scărişoara).
Tutămană (Albac).
Tuz (Albac).
Ţaca (Albac).
Ţinadel (Albac).
Ţiga (Albac).
Ţoc (Gura-Arăzii).
Ţonc (Albac).
Ţuputel (Scărişoara).
Untura (Scărişoara).
Urmea (Scărişoara).
Utrea (Scărişoara)
Văžul (Albac).
Visalom (Albac).
Vîrčju (Scărişoara).
Vîrul (Gura-Arăzii).
Vup (Scărişoara).
Zebote (Albac).
Zebrea (Scărişoara).
Zgaiba (Albac)
Zunta (Gura-Arăzii).
Žabra (Scărişoara).

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Texte

I

Că dę-aiči pînă 'n Braşăų
Nu-j nime singur ca eų,
Ba maj este mńerla, zăų.
Niči mńerla nu-j singuręa:
Cucu-j frate lîngă ęa,
Că tot vine şi o 'ntręabă:
— Če ţî-j ţie, mńerlă dragă?
O ţî-j foame, o ţî-j sete,
O ţî-j dor de codruţ verde?
— Nu mńi-j dor de codrul verde,
Că mńi-j dor de soţu mńeų,
Că vińe õ haisăų
Şî 'mpuşcă soţuţul mńeų".

1921. Bučjum-sat — Cosma Nicolae, 81.

II

Aj, săracu mńirele,
Că-j bătrîn ca cińele;
Apoj săraca mńiręasa,
Că-j tînără ca čiręaşa.

1921. Bučjum-sat — Ieva Cosma, 68.

III

O fost o fată la capre; apoj ęa vręa să se mărite, apoj din capră să facă zamă, apoj

Ţîţ, vînătă.
Pînă sîmbătă.
Apoj de sîmbătă 'ncolęa
La tine *pic*,
La mine *sic*;
La tine *pic*,
La mńiręasă *sic*. Aceeaşi.

IV

Bińele de mińe fuğe,
Rău dinapoj m'ažunğe.
Dă-mj şi mńie, Dọamne, bińe
Să nu mă maj rog de nime.
Că de čińe m'am rugat
M'ocărît ş'apoj mńj-o dat. Aceeaşi.

V

Apoj nunta la noj se face aşa: vîfelij îmblă din casă în casă cu ploşcă cu vin şi cu prime prinse în umăr şi cînd se bagă în casă, în lontru, strigă:

— S'o 'nk'inat mńirele tînăr
Şi mńiręasa tînără,
Vă pofteşte la un ţîpoų frumos,
Trupu lu Hristos,
Ca să bem şi să ne veselim.
— Dac'om putęa om veńi.

1921. Bučjum-sat — Nicolae Dand'ęa, 45.

VI

Hajdaţ, fet'e, la căliń̆e,
Că la žoc nu vă e ńime;
Şi čińe vă va lua
Pă tọat'e nu v'a žuca:
Sînt'eţ mult'e ca jarba
Şî bătrîńe ca mama.

1921. Bučjum-sat — Sofia Vădan, 17.

VII

Din bătrînj să ziče că Židani o vrut să se gură la Dumńedzăų sus. Apoj o mers o mujere împovărată de Židan şi o dzîs că s'o trăzńjască Dumńedzăų *Detunata* ačeęa, s'o aşeze, să nu mai gură atîta d'ęatu mare. Apoj, la cîtăva vreme, aşa o făcut Dumńedzăų c'a şi trăzńit-o. Inainte o fost lemn şi apoj Dumńedzăų o făcut-o pk'jatră, numa cuţ de pk'jatră.

1921. Bučjum-şasa — Veta Şendruţ.

VIII

Descîntec de ojmă (sau ujmă).

Suj, ojmă, pă cut'e,
Int'un vîrv d'e munt'e;
Cut'ęa să vie,
Ojma să rămîe
Uńe cocoş nu cîntă
Şi mîţ nu mjaună
Şi cińe nu latră
Şî vacă nu rağe.
Şî acolo pk'ej,
Ş'acolo răspk'ej,
Şî încă ńičj acolo.

1921. Bučjum-şasa — Sofia Costęa Aron, 77.

IX

De sclintit

Cum se strînge sfînta luni
După sfînta marți,
Să se strîngă os la os,
Și vînă la vînă,
Și carne la carne,
Și sînge la sînge
Și măduhă la măduhă.
Cum se strînge sfînta marți
După sfînta mjercuri,
Să se strîngă os la os,
Și vînă la vînă,
Și carne la carne,
Și sînge la sînge,
Și măduhă la măduhă.
Cum se strînge sfînta mjercuri
După sfînta joi. . . .[1]

Aceeași.

X

Din vînt

De-o și venit cel de vînt,
Potcă neagră de nouă feluri,
De nouăzeci și nouă feluri
De-o și aruncate de bărbat
Să-i pk'iče boarșele;
De-o și aruncate de mujere
Să-i pk'če țițele;
De-o și aruncate de fată
Să-i pk'iče cosițele.
Să eși din . . .
Să te duci în munț pustîi,
Unde om nu lăcuește,
Și pasărea nu ciurlică
Și cocoș nu cîntă.
Acolo stai
S'acolo lăcuești!

[1] Continuă în felul acesta pînă ce amintește de toate zilele săptămînei.

1. Moață de pe plaiul Bihariei mergînd călare spre Vîdra-de-sus.

1. Port femeiesc din Găurenî (Valea-Ampoiului).

BUCUREȘTI / CENTRAL UNIVERSITY

Eşi din . . .[1]
Să rămie . . .[1]
Curată,
Luminată,
Ca de la Dumnezău sfîntu dată.

1921. Bucium-pojeni — Lina a lui Iancu a lui Stîlpu, 40.

XI

De sclintit

Mă luai pă cale,
Pă cărare,
Pîn' la un pod de aramă:
— Treče-mă, sfinte Petre!
— Nu te poči treče,
Nu te poči petreče
Mi-am sclinit o mînă (o un picior)
Măduhă la măduhă,
Înk'eetură la înk'eetură,
Vînă la vînă.
Aşa să-mi treacă de jute
Cum am dzis de jute.

Aceeaşi.

XII

Colo 'n žos, la Şesurele
Răsărîră două stele —
Ba-s două surori a mele.
Una ride, una plînge.
Čea če plînge flori ţipa,
Čea če ride culeğea.
— De če plîngi, soruţa mea?
— Cum n'oi plînge, soră dragă,
C'am avut o grădiniţă
Şi n'am fraţ să mi-o 'ngrădească,
Nici surori să mi-o plivască;
Nici n'am fraţ, nici n'am surori —
Gîndeşti că-s picat' din nori;
Nici n'am mamă, nici n'am tată —
Gîndeşti că-s făcut' de piatră.

1921. Secătura — Maria Bota, 45.

[1] Se pronunţă numele sau fiinţa căreia se descîntă.

XIII

Frunză verd'e de săcară.
Mînios badea de-asară
Că n'am eșit că n'am putut:
M'o pus maica la cernut
Și mi-a dat o sită deasă
Să nu poți eși din casă.
Ș'am făcut cum am putut,
Ș'am luat una mai rară
Ș'am eșit la badea-afară.
Cînd fuseĭ să-mi stîmpăr doru
Mă strigă s'aprind cuptoru:
Cînd fuseĭ la sărutat
Mă strigă la frămîntat.

1921. Secătura — Lina Roman, 22

XIV

A Iancului

Vine Iancu de la munt'e
Cu treĭ mii și șeapte sute,
Tot catane, nu răgut'e,
Și fecĭori de ceĭ de frunte.
Șade Iancu la fîntînă
Cu pușca plină a mînă.
Nu știu plină o e goală—
Fug Unguri de s'omoară.
Iancu pușcă printre braz,
Fug Unguri fără nădrăgi;
Iancu pușcă pîn muzuci,
Fug Unguri fără papuci;
Iancu pușcă și scînteie,
Fug Unguri fără h'ink'ee.
Pe dealu Feleagului
Mărg carăle Iancului:
Boi-s cu coarne de ceară,
Om ca Iancu nu-i în Țară;
Boi-s cu coarne d'e spumă,
Om ca Iancu nu-i în lume.
— Iancule, Măria-ta,
Lasă Turda, n'o prăda,
Că-ți dau bani cu ferdela

Și galbenĭ cu merța,
Numai Turda n'o prăda.
— Da eu 'n Turda m'oĭ băga
Și eu Turda n'oĭ spărma.
Numa Domnia oi țipa,
Ca doamnile și poarcile
Să țipe munușile
Și să țasă pînzile,
Pecum țăs Rumîncile

Aceeași.

XV

Maghiaran crescut în iarbă,
Treče badea, nu mă 'ntrebă,
Gîndeștĭ că nu i-am fost dragă?,
— F...-ți morții ceucă neagră,
Če mni-aĭ dat de mni-eștĭ dragă?
— Nu ț'am dat, bade, nimnică,
Če ț'am fost dragă de mnică.
Pentru ok'i dumi-tale
Coborîĭ din deal în vale
Și sărĭĭ valea 'ncălțat.
Nicĭ un pic nu m'am udat,
Num' o țîră laun pk'icĭor,
C'am grăbgit că mni-o fo' dor.
Dorul meu e numa dor,
Nu-l pot spune tuturor.
Las' că-l știe oarecine
Care-l trage ca și mine,
Că tot d'int'un loc ne vine.

1931. Albac — Ioan Todea, 62

XVI

— Vĭună muncă și-l ja dracĭ
Pe bădiuțu — multe-mi face.
L-aș iubi și nu-mi prea place,
Că-i musteața 'ntepătoare
Ca urzica din răzoare.
— Nu te ținea, lele, tare,
Nu ești mîndră, numa-ț pare.
Nu gîndi, mîndră, că-mi placĭ.

Că numa năcaz îmi faci;
Că 'n zadar, mîndră, gîndeşti,
Mńie nu-mi mai trebueşti.
— Dacă nu ţ'am trebuit,
Pentru če m'ai čeluit?
— Frunză verde semenic,
Cọată-ţ, mîndră, alt voinic
Că cu mińe n'ai nimńic.
Că cu mińe čẹ-ai avut,
Cred'inţa nu ụ-ai ţînut.
La cred'inţa muerẹască
Dracu să să bǵizujască,
Că mujerẹa cînd să žură
Dă-i cu palma peste gură,
Să cură sînğe 'nk'egat,
Să-şi cunọască pe bărbat;
Ş'o mai suči, ş'o mai întọarče
Pînă o despoi de flọače,
Şi de ọasele din gură,
Că nu-i om, če-i făcătură.

Acelaşi.

XVII

Cińe v'ine pe dos în žos?
Mńicu čela frumos
Cu clopu čela flocos,
Şi cu cizmẹ-abrudăńeşti.
Să bagă 'n casă la Mońeşti.
Mońça Pătru ziče:
„Da-s'ar mamii draculuj,
Făcut-ai vasele cumnatuluj?
Că-ţ dau un pumn
De-ţ merğe fum;
'Ţ dau o palmă —
Nu cot că eşti cu năframă".
Mńicu trasă clopu pă ok'i
Şi să luă în žos cătă popk'i.
Cînd fu la Ţigańi
Să făcu Mńicu pogan;
Cînd fu la Solomon
Să făcu Mńicu cocon.
Să băgă la popa în casă

Şi să pusă după masă:
«No, părinte, să mă cununi cu păstọare».
Popa să 'mbǵia şi nu prẹa tare: —
Locomia păntru păstọare.
Ii cununară şi-i dusără acasă.
Mńiculae Pîrcăleţa
Belẹa laviţa
Ca să d'ě mîncare la uspăţ;
Filimon, cužmă tărcată,
Tăja un pomnol de vatră.
Mîncară
Şi să ospătară
Şi să culcară.
Diminẹaţa să sculară:
— Ilină, faţă plăcută,
Hajda tu de mă sărută.
— Bucuros t'ẹ-aş săruta,
Da-i flămîndă gura mẹa.
— Invaţă-te cu a răbda,
Numa pîră-a t'e deda;
Če uite če clop flocos port
Şi răbd fọame de mă 'ncord.
Da om vinde k'eptariu
Şi om lua cu pătrariu,
Să mai mîncăm odată,
Cum mîncai la Văleni, fată.

1921. Scărişọara-de-sus — Ǵeorǵe Paşca, 30.

XVIII

— Măicuţă, mă dọare capu:
Du-te şi-mi aşterne patu;
Şi mă dọare capu rău —
Dar mi-aşterne patul tău.
— Ba eu nu, că ţ'am tot spus
Că mîndrele te pun sus.
Spusu-ţi-am — lua-tẹ-ar dracu —
Mîndrele ţ'or pune capu.
Cînd găta maica de čină,
Pe Vălẹan ţînẹa lumină;
Şi cînd fu la mńiază-nọapte,
Vălẹan trăğẹa de mọarte;
Cînd răvărsa zorile,

Îl cîntaŭ surorile.
Cîntă cucu dintr'un spin,
Pe Vălęan lumînă ţîn;
Cîntă cucu dintr'un fag,
Pe Vălęan clopote trag;
Cîntă cucu dintr'un nuc,
Pe Vălęan la groapă-l duc.

1921. Scărişoara-de-sus (Hozăreşti)—Pătruse Rafila, 24

XIX

Floare albă-galbănă,
Dorul tău mă leagănă.
Nu grăbi la măritat
Ca floarea la scuturat:
Floarea mai înfloare-odată,
Dar tu n'ai să mai fii fată;
Floarea are-a mai 'nfluri,
Dar tu fată nu-i mai fi.

Aceeaşi.

XX

Adu, Doamne, vara jute,
Să mă gur şi eu la munte,
S'aud fagi vîlîin
Şi mîndra 'n frunză zicîn;
Ea să zică, eu să cînt,
Să ne treacă de urît.

Aceeaşi.

XXI

Citu-i lumea şi ţara
Nu-s fecîori ca la Gîrda:
Horitori şi băutori
La toată crîşma detori;
Şi la mine şi la tine,
Că doară nu ştie nime.
Eu trudesc să mă plătesc —
Mai tare mă detoresc.

Aceeaşi.

XXII

O venit vorbă într'o seară că Unguri o eşit pînă la Petreasa şi veni vorba că la noapte pic'că la noi, că ne omoară prin casă, şi mama o fost să bage pic'tă în cuptori şi moaşa o dzis că ea nu fuge de Unguri. Da mama o dzis că ea nu şede să bage pic'tă în cuptori, că vin Unguri şi ne omoară. N'avea hazna de pita aia. Am fugit pe dosul esta 'n sus, *Dosu Feričetului*, pîn pădure. Ne-am aşezat acolo şi o vinit pe un drum un gornic de-a ierariului şi o dat de noi acolo:

— Cine eşti?

Mama o dzis: „Eu sunt, Moşoaja".

— Şi copilul l-ai găsit aicî?

— Şi, da.

— D'apoi, unde-i copilul?

— Iată-le, aicî!

— Ai, dragu bačiului, să-ţi dee bačiu vin-ars.

Avea o palască cu vin-ars cît o roată de plug. Mi-o dat vin-ars şi am băut şi: „Mai bea..."

Dede şi mamii vin-ars. Mama dzise că nu bea.

„No, mereţi draculuj acasă şi vă culcaţi".

Dacă ni-am culcat, dimineaţa a vinit acasă şi au aflat pita scoasă din cuptor, gata coaptă şi n'o fost nimînic.

Atunčea bătaja dela Fîntînele s'o gătat şi o vinit şi tatămeu de-acolo, dela bătaje, noaptea, şi o intrat pe uşa căsii şi o strigat pe mine:

— Sîn-Ioane, scoală-te!

— Da čine-i?

— Eu sînt, tată-tău.

— D'apoi acuma če-ţ trebue?

— Da nu-mi treabă altă, numa mînere.

— Pită nu-ţ trebue?

— Nu-mi trebue. No, vină la tata.

Şi m'am dus pe braţele lui şi l-am sărutat. El m'o sărutat, da plîngîn:

— Bine, dragu tatii, da tu plîngi. Da eu am plîns mai amar de cum ai plîns tu.

Apoi atunči bătaja s'o gătat.

1922. Gura-Arăzii — Sîmt-Ion Nicula, 79.

XXIII

Casa lui Horia e pă dealul Feričetului şi acolo acum nu mai este nimînic, numa o grădină cu flori mirositoare, alta nu mai

este acolo nimic. Uşa căsii o fost tăiate litere de mîna lui, apoi uşa s'o dus la Bucureşti pînă în bătaje [1], cam la 120 de ani după moartea lui Horia.

Oameni ăceja care l-o prins pă Horia şi l-o trimes la Zlagna o fost de-aicea, din Gura-Arăzii, de pe dealul Măteşeştilor. O căpătat o poruncă că vor căpăta o plată bună de l-or putea prinde. Şi l-o prins noaptea în coliba lui, iarna. Din Zlagna, după ce l-o primit pe el, le-o venit o poruncă să să ducă la Zlagna oameni ceja care l-o prins pă Horia; şi s'or dus acolo şi or căpătat fieştecare cîte o ţiubică de galbeni şi o venit cu bani şi o cumpărat grîu; şi o măcinat grîul şi l-or dus acasă şi or făcut pită. Şi o femeje bătrînă o scos din cuptorj un cocŭ şi l-o rupt în două să să răcească. Şi după ce l-o rupt în două o găsit în cocŭ un dobr de sînge înk'egat şi o dzis cătră irezi: „No, vaj de voj! Ce aţi făcut voj? Aţi vîndut pe Horia şi iacă-tă, sîngele esta îj sînge nevinovat şi acuma voj vreţj să mîncaţj sîngele Horii. Niče voj, niče copii voştj nu v'iţi fi gazde, numaj sărăntočj care umblă din casă în casă să cumpere o bucată de mămăligă. Şi aşa viţi fi în veči pentru tătdeauna"[2].

1922. Gura-Arăzii — Acelaşi.

XXIV

Horia o fost cu păru mare, negru şi faţa obrazuluj tot neagră. Acuma eu nu l-am văzut, fără am auzit dela bătrînj care o fost înaintea mea. O fost negričios şi om mare de oase. Era înalt şi gros, ok'i negri, barba neagră şi mare.

1922. Gura-Arăzii — Aceeaşi.

XXV

Cînd am fost de treizăčj de aj păru l aveam împlet'it, cu o k'ică numa la o urek'e, d'e-a dreapta, aičj. K'ica era lungă, maj gjos d'ela ţiţă. Măgureńi numa avea două k'ičj, da noj numa una.

1922. Albac (Părîul Balčeştilor) — Pavăn Dumîtru Trît, 88.

XXVI

Eu în Rusia, tumna în Galiţia şi la Ivangorod am văzut batrînj care sta acasă, care nu s'or dus la armată, cu păru mare şi cu barbă mare. Cînd ńe-a văzut pă noj tunzîndu-ńe apoj e ńi-o spus că de če ńe tund'em? Batrînj ţipau păru aşa pă spat'e.

[1] Înainte de 1914.

[2] Vezi şi relatarea din Rubin Patiţia, *Ţara Ţopilor*, Orăştie, 1912, pag. 141 şi urm., precum şi pag. 161.

Pl. VIII

2. Tip şi port din Mogoş: femeia Salvina Bieşan din grupul Mieleşti.

1. Nevasta Maria Sîrbu, născută Drăia, din Tomnatec, cu copilul ei în leagăn împletit.

îndărăpt, numa cu o singură k'ică împlet'ită. Popk'îi purtaŭ păru lung, cu k'ica împlet'ită. Care sînt batrîni și amu arŭ păru lung. Tăt așa o fost și la noi, în țara noastră, numa că purta k'ica pe o urek'e.

1922. Albac (Dealul Sohodol) — Todea Ispas, 33.

XXVII

Descîntec de navîseă

Naviscă albă,
Naviscă neagră,
Naviscă galbără
Naviscă porumbă
Naviscă breazá,
Naviscă de peatră
Naviscă de coastă,
Naviscă de baltă.

1922. Scărișoara-de-jos – Rusanda Ivan Ursoaja, 80.

XXVIII

De șerpe

Șerpe alb,
Șerpe negru,
Șerpe galbăr,
Șerpe sur,
Șerpe vînăt
Șerpe de apă,
Șerpe de baltă,
Șerpe de coastă,
Te taj cu cuvîntu mńeu
Și cu a luj Dumńezáu,
Să te seče,
Să te usče,
Să destîmfle,
Să se desgîmfe.

1923. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXIX

A potk'eį

Potcă verde,
Potcă galbără,

Potcă sură,
Potcă neagră,
Potcă vînătă,
Dę-aj h'i ţîpată în perj de porc
In perj de porc t'e du:
Dę-aj h'i ţîpată în floače de cîne,
În flöače de cîne t'e du;
Dę-aj h'i ţîpată în floače de găină.
În floače de găină t'e du;
Dę-aj h'i ţîpată în vînt,
În vînt t'e du;
Dę-aj h'i ţîpată în boare,
În boare t'e du;
Dę-ai h'i ţîpată de văduvă grasă,
De fată frumoasă;
Dę-aj h'i ţîpată de duh necurat,
În duh necurat t'e du.
Că de nu tę-aj duce
Cu foarfečele tę-oj tăja,
Cu mătura tę-oj mătura
Şi 'n Marça Roşie tę-oj ţîpa.

1922. Scărişoara-de-jos — Aceeaşi.

XXX

De počitură

S'o luat pă cale, pă cărare,
S'o tîlnit cu Sînta Maria mare,
S'o slobozît pă o scară de čeară
Cîntînu-să,
Văităînu-să.
— Če te cînţi,
Če te vaieţi?
— Că mi s'o pus počitura în brîncă.
| Să nu te plîngi,
Să nu te cînţi?,
Că putere ţ'oj da
Şi durerça ţ'oj lua,
În munţi o-i ţîpa,
Unde nu cîntă cocoşu
Şi oi nu bjară

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

ȚARA MOȚILOR

Scara: 1/150.000

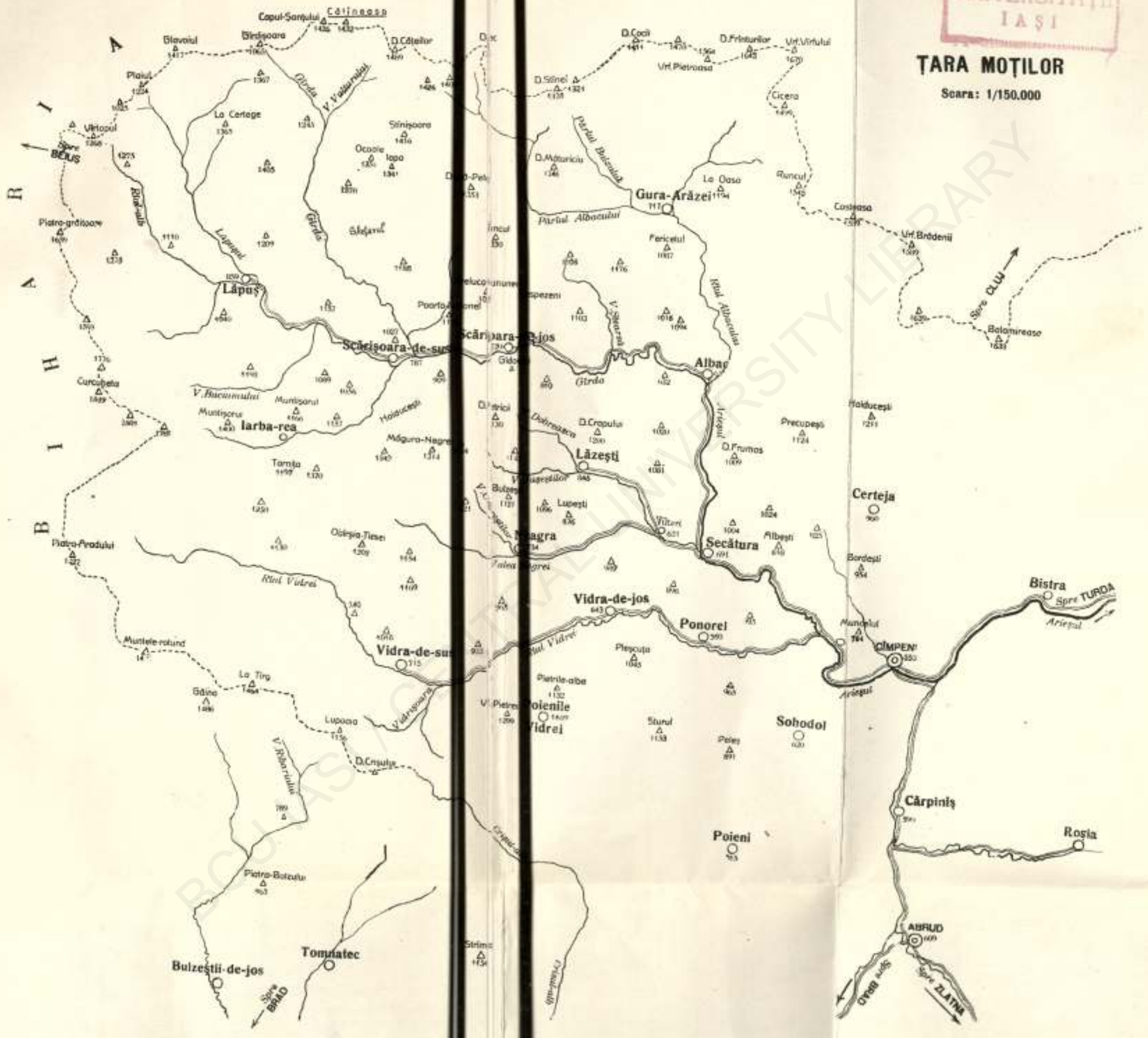

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Și pasărį nu cîntă;
In munțį pustiį
Și 'n codri sălbatičį.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXXI

Mă tot mńir de codru verde
De če tǫamna vestedzăște,
Primăvara înfrundzăște;
Că eu dacă bătrińesc
Nu počįŭ să maį 'ntińeresc.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXXII

Dacă te ved'e lupul arînt'e diminęața, atunčęa răgușeștį; fără numa cǫa' să-ț ţiį părul d'e pă creștetul capuluį și atunčęa nu răgușeștį. [1]

1924. Scărișoara-de-sus

GLOSAR

a, *la*: „aį venit a oį să cumperį"; „se duče a pičįoğį și-į mîncă" (Albac).
abrudăńesc XVII, *din Abrud*.
ácarį, *oricare* (Scărișoara); cu *toate că*: „ácarį că a zis" (Bulzești, Tomnatec). *Cf.* alina.
adéca, *de geaba, în zadar*: „adeca grăįeștį" (Tomnatec); „adeca te dučį" *sau* „aį vińit dę-adeca" (Vidra-de-sus).
ağest, *deschis vederei și frumos*: «loc ağest» (Albac, Lăzești).
alina (a să), *a se așeza pe ceva în sus, pe arbori, pe casă*, etc.: „să alińe indeva 'n sus, c'apoį puńem brînca pe eį [pe pui]" (Bulzești); *a șe așeza, a se liniști*: „tăt omu cǫa' să s'alińe acarį unde" (Scărișoara-de-jos).
altă-ǫară, *cf.* ǫară.
amńjadzádzí: *a prînzi*: „să amńjadzádzím" (Albac).
apăra, *a feri*: „apără Dumńedzăų" (Scărișoara-de-sus).
arînt'e XXXII, *înainte*.
aspăręa, *a speria*: «s'o aspărįat» (Tomnatec).
astară, *de seară*.
aųá, *aici* (Bulzești). *Se aude foarte rar*.
aųače, *aici*. *Formă curentă*.
bariče, *fîntînă cu apă stătătoare și plină de mătasa broaștelor; mocirlă* (Măgura). *Accentuat pe* î.
bjera XXX, *a zbiera*.
bîndură (*cu accentul pe* î), *veșmînt părăsit* (Gura-Arăzii).
bombóz, *pl.* bombǫază, *bomboane*

[1]. Cf. T. Papahagi, *Din folklorul romanic și cel latin*, 129-130.

(Valea Ampoiului). *Forma am auzit-o şi în Bretea-Streiului (Huniedoara).*

brîncă xxx, *mînă.*

bučium, *buştean, buturugă* (Bucium-cerb).

buholt, *vifor* (Albac).

bui, *a cobori*: „buĭ la vale" (Hălmăgel). *Urmărind forma şi în Bulzeşti, mi s'a răspuns:* «numa la Vaţa să dzîce „buĭ la deal o buĭ la vale"; Moţii dzîc că „amu mă goĭ a munte"».

but'e, *butoi:* «but'e de vin» (Neagra, Vidra-de-sus).

caluţă, *cărare* (Scărişoara-de-sus).

canţă, *iapă* (Scărişoară). *Întrebuinţat ca poreclă de familie. Et.* ung. *kanca.*

caţăvîră, *nevăstuică* (Cîmpeni).

căli, *a fura, a şterpeli:* „mĭ l-o călit în noaptea asta" (Bulzeşti).

cînta (a să), *a plînge, a jeli* (Bucium-şasa).

cişţig, *grije, pază, îngrijire*: «dau oile în cişţig».

cişţiga, *a îngriji, a păzi*: „cişţigă de vite". *La unele „crînguri" sensul curent e necunoscut.*

clăcan, *cosaş* (Gura-Arăzii).

clieri, *creeri* (Bulzeşti).

cocŭ xxiii, *pinişoară de cuptor.*

cotreţ, *coteţ de găini* (Scărişoara).

cşiŭ! cşşş.., *strigăt pentru a speria şi alunga găinile* (Albac).

* cure: *numai la perfectul compus:* o curs, *a alergat.*

custa, *a ţinea în viaţă:* „să-l custe Dumnedzău" (Scărişoara, Lăpuş).

cuţ viii: cuţ de pk'jatră, *bucăţi.*

čeapţă, *împletitură de aţă ce se pune pe cap* (Ighiu).

čelnic, *liber, fără nici o povară:* «cal čelnic» = *cal care nu duce nici o povară;* „mej ca čelnic" = *mergi liber, fără nici o greutate;* „uĭle omu čela, me' čelnic, n'are nimńic în spate" (Bulzeşti, Tomnatec). *Et.* sl. *čelъnikъ.*

čeŭcă xv, *„corvus monedula".*

čelui xvi, *a înşela.*

čilek'ĭu, *copil, băiat* (Scărişoara): *Et.* ung. *cselëd.*

čiopor, pl. čiopoară, *o parte din turmă, din cireadă:* „čiopor d'e vi'e" (Bulzeşti).

čioz, *păzitor* (Scărişoara). *Et.* ung. *csösz.*

čirŭ, *scrobeală făcută din făină de grîu fiartă* (Albac).

čjubică xxiii, *vas mic de lemn.*

čjucuti, *a paşte, a mînca:* „caprele sau oile čjucutesc vîrful de plante" (Gura-Arăzei).

čjup, *puţină lînă sau iarbă* (Scărişoara).

čjurlica x, *a ciripi. Et.* bulg. *čurulikam.*

dascariţă, *învăţătoare* (Bulzeşti).

dec (mă dec), *mă duc* (Bucium-sat Albac).

dejcu (mă dejcu), *se aude numai la indic. pres. pers. I-i sing.* (Bulzeşti, Tomnatec).

desfătat, *deschis şi încîntător:* «loc desfătat» (Bucium-muntari).

desgîmfa xxviii, *a desumfla.*

destîmfla xxviii, *a desumfla.*

dole, *versant de munte în formă de vale* (Tomnatec). *Et.* sl. *dolъ.*

doscă, *scîndură* (Abrud).

dovlete, *pl.* dovleţi, *dovleac* (Bulzeşti); *am auzit-o şi în Bretea-Streiului.*

dric, *mijloc, toi:* „în dricu zileĭ" (Abrud-sat).

drulĕu, *lemn întortochiat şi noduros* (Scărişoara).

face, *a zice* (Vidra-de-mijloc).

făcătură xvi, *diavol.*

feiga, *fuga:* „vă tăt feiga" (Bucium-sat, Vidra-de-sus).

flóiră şi fluéră, *fluier* (Bulzeşti, Tomnatec).

gavozd, *cuiul de potcoavă sau coroana lui* (Albac).

gădiş, *mulţime de fiare sălbatice* (Scărişoara).

gălbiničĭŭ (la faţă), *gălbui* (Secătura).

golomóz, *ceva care e înfăşurat, strîns; mototol* (Scărişoara).

Go(a)ţa, *nume cu care mamele sperie pe copii ca să înceteze de a mai plînge:* „tăcĭ că y'ire Go(a)ţa" (Scărişoara).

greluş(u), *greeruş* (Bulzeşti).

guri, *a sui, a urca.*

guriş, *urcuş.*

ǧebe, *cal slab, mîrţoagă* (Scărişoara). *Et.* ung. *gebe.*

hajduc, *poliţist* (Scărişoara).

haisău I, *puşcaş.*

h'erńeu, *învelişul căruţei făcut din „lipideu" de cînepă.*

h'ink'eu, xiv, *trăsură. Et.* ung. *hintó.*

(h)oară, *găină:* «noĭ nu umblăm cu horĭ» (Bulzeşti); „cumpăr cucuruz pentru hoară" (Zlatna).

hudă, *gaură: numai în expresiuneo* „hudă d'e nuntă o hudă la măireasă" (Bulzeşti).

ierar xxii, *Stat.*

ind'e şi ińe, *unde* (Bulzeşti).

irez xxiii, *descendent, urmaş.*

izvuc, *izvoraş* (Neagra).

îndălui, *a porni* (Trîmpoiele, Sohodol).

îndărămńic, *rău, încăpăţînat:* «cine îndărămńic» (Iarba-rea).

înlesni, *a ieftini:* „marhăle s'o înlesnit".

învălit, *sb., adunat, strîns (în legătură cu strîngerea urzelei pe sul)* (Bucium-sat).

loagără, *revoluţie (cea din 1848)* (Scărişoara).

loc: «de loc», *imediat, îndată.*

lume, *pămînt, ţarine, holde:* «lumea-i goală, nu s'o făcut nimńic»; „Un Moţ o spus că la Sîrgia o ploiat, că lumea tăt e bună"; *văzduh, atmosferă, vreme:* „Aĭ gînd'i că ploaie la noapte, că, uit'e, lumea e blîndă şi-s norĭ"; „...vezi, lumea-i blîndă, nu ábură niči un vînt, îi cald sara şi-s norĭ" (Bulzeşti, Dealul Dăneştilor).

mazăre albă, *fasole* (Tomnatec, Bulzeşti).

mázine, *mazăre* (Măgura).
măgúră, *măgură* (Scărişoara).
măjetoare, *pl.* măjetori, *şură pentru vite* (Scărişoara).
măjetură, *şură de paie* (Bulzeşti, Tomnatec).
mărşină, *tren* (Măgura).
mereu, *încet:* umblă mereu (Scărişoara).
mjeuna VIII, *a mioriti.*
mîrli (a să), *termenul obişnuit pentru împreunarea oilor.*
mîţ VIII, *pisică.*
mńedă, *idromel, un fel de limonadă* (Bulzeşti, Vidre).
moaşe XXII, *bătrînă şi bunică.* (Bulzeşti).
moniţie, *decoraţie* (Albac).
moşŭ, *bătrîn şi bunic* (Bulzeşti).
mulčęá, *moale:* „lînă mulčęa" (Albac).
mulčela (a să), *a (se) coace:* „merişoarele se mulčelęază" (Măgura).
mursă, *apă îndulcită cu zahăr* (Bulzeşti).
mutătură, *şură de vară la munte* (Scărişoara).
muzúc XIV, *brădet.*

návíscă, *nevăstuică* (Scărişoara).
ncărca (a să), *a (se) murdări:* „mă ncărc d'e v'ină" (Albac).
ncolęa III, *incolo.*
ncorda (a să) XVII, *a (se) îndoi, a (se) ghemui.*
nçatră, *urzeală neţesută dar aranjată în război* (Bucium-sat).
ńevedit, *năvădit* (Bucium-sat).

ọară: „de altă-ọară", *de altă dată* (Albac).
ok'ị de găină, *bătături la degetele picioarelor* (Scărişoara).
olîntari, *orientali (ortodoxi)* (Bulzeşti).
ojmă VIII, *bubă, abces.*

palască XXII, *ploscă. Et.* ung. *palaszk.*
părîşte, *pajişte* (Tomnatec).
pasúlă, *fasole* (Măgura).
paşaşir, *pasager* (Ampoiul).
pazitură, „mîncare de mazine" (Măgura).
păntru, *din causa:* „păntru secetă" (Tomnatec).
părădei, *pătlăgele roşii* (Tomnatec, Bulzeşti).
păstoare XVII, *servitoare.*
păturá, *pl.* păturí, *foaie de plăcintă* (Bulzeşti).
pepinğíńe, *pecingine, spuzitură.*
pîrci(a să), *împreunarea caprelor*
pîrţílig, *om găgăuţ* (Albac).
poarcă, *scroafă* (Albac).
poğáče, *colac de nuntă, cu desenuri deasupra şi uns cu ouă* (Cărpiniş).
pogán XVI, *mare şi puternic:* „ce pogană eşti, doamnă!" (Mununa)
policră, *poreclă* (Vidra-de-jos).
pomnol XVII, „darab", *bucată.*
porumb,-ă XXVII, „suriu".
postíi, *păstăi* (Măgura).
predanie, *tradiţie* (Tomnatec).
primă V, „plank'ică" (*panglică*).

răguliţă, *răscoală* (Gura-Arăzii).
răpălít, *reparat:* «biserică răpălită» (Tomnatec).
rătăli, *a fugări* (Bucium-poieni).
rod'e, *negură care strică semănăturile şi fructele* (Scărişoara).

sărăntoc XXIII, *sărac prăpădit.*
scoruş, *arbore semănînd cu călinul* (Gura-Arăzei).

socală, *un fel de cicric* (Bucium-sat).
sor, *şoric* (Scărişoara).
spărma XIV, *a sfărîma.*
staur, *staul* (Scărişoara).
strezi, *a trezi; a apuca:* „aşa nç-am strezit din bătrînj" (Abrud, Scărişoara).
sučitoare, *băţul cu care se subţiază foile de plăcintă* (Bulzeşti).
suri, *a sui, a urca:* „e dedat a suri şi a coborî; suri pe cal; nu surim" (Bulzeşti).
suriş, *urcuş* (Bulzeşti).
şcîrtaveţ, *castravete* (Scărişoara).
şpaţir, *plimbare, călătorie* (Vidre).

tafrică, „trafică", *debit* (Albac).
tărcat XVII, *pestriţ.*
tîrsă, *loc acoperit cu arbuşti mici; încîlcitură de arbuşti mărunţi* (Tomnatec). *Et. sl. trъsa.*
torţiel, *buruiană* (Gura-Arăzii).
troacă, *jgheab în care se dă porcilor de mîncare* (Tomnatec).
trocŭ, *căpistere mică* (Tomnatec).
tucă, *strigătul cu care sînt chemate găinile:* tucă! tucă! — „Buj la vale, Pascule, c'o tunat o «nevoe vînătă»[1] 'n sat la noj şi nu mîncă numa tucă de găină friptă şi vîrvu lapteluj!" (Vidra-de-mijloc, 1924. — Rah'ila Heler). *Et.* ung. *tyúk.*
tulnic, *trîmbiţă făcută din lemn de cireş, lungă de 2,80 pînă la 3,10 m.*
tuna, *a veni, a sosi* (*cf.* tucă).
tuturez, *un fel de tulnic, bucium* (Scărişoara).

ţâşe, *depănătură cu ajutorul circiului.*
ţărêni, *oameni dela şes, dela ţară* (Ampoiul, Abrud).
ţipoŭ, V, *colac, pîne de nuntă.*
ţîngău, *copil zburdalnic de 16-17 ani* (Ighiu).
ţuputel, *derivat din vb.* a ţopăi (Scărişoara).

ímă, *cf.* ojmă.
urla, *a cobori. Cf. pag.* 51.
urmă: „urma caprej" = „fătătoarça caprej" (Bulzeşti).

vatră, *loc gol nesemănat într'o grădină* (Tomnatec).
văi, *a vedea* (Bulzeşti).
vărmeže: «vărmeţca Clujului» *comitatul Clujului* (Certeja).
vătrit, „loc unde nu e părîşte ca în curte"; *întins, lăţit pe vatră* (Tomnatec).
vifel V, *colăcer de nuntă.*
vîndroc: „Moţi merg vîndroci la ţară", *Moţii merg încărcaţi pe spate [cu cercuri, ciubere etc..] la ţară* (Scărişoara). *Et.* ung. *vándor.*
vorovi, *a vorbi* (Bulzeşti).

vuzi, *a furnica, a roi:* «oameńi vuzesc pe dealuri» (Bulzeşti).
yioară: «apă limpede ca yioara» (Vultori). *Întrebînd ce înseamnă* „ca yioara", *bătrîna de la care am auzit cuvîntul n'a ştiut să-mi dea nici o lămurire Fără a putea fi explicată de cei ce o întrebuinţează, forma circulă şi în aromînă în expresiunea* „apă yioară".

[1] Prin „nevoe vînătă" se înţelege Bulzeşteanul, care umblă îmbrăcat în haine negre. E o strigătură a Moţilor la adresa Bulzeştenilor.

zadă, *pin (pinus picea)*.
zară, *lapte bătut* (Bulzești). *Forma am înregistrat-o și în Bretea-Streiului*
zdramță, *zdreanță* (Scărișoara).
zdrăvăi, *a strănuta* (Abrud).
zgruntarj (de piatră). *piatră mărunță* (Neagra).
żeb, *buzunar* (Albac).
żingăr, *gingaș* (Bulzești).

MUȘICĂ POPULARĂ.

Țarinele ce urmează sînt generale n Țara Moților. Ele constitue aproape unicele arii instrumentale la petrecerile ca și la dansurile lor. Sînt cîntate de obicei din clarinete însoțite de viori sau de contrabas. Toate aceste patru arii le-am culeș dela Traian Marița (18 ani) din Poiana-Sohodolului in 1922, cîntate din fluer.

Țarina Băeșilor

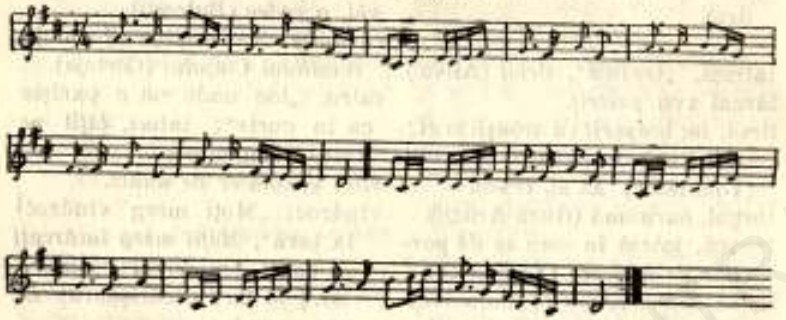

Țarina Moților

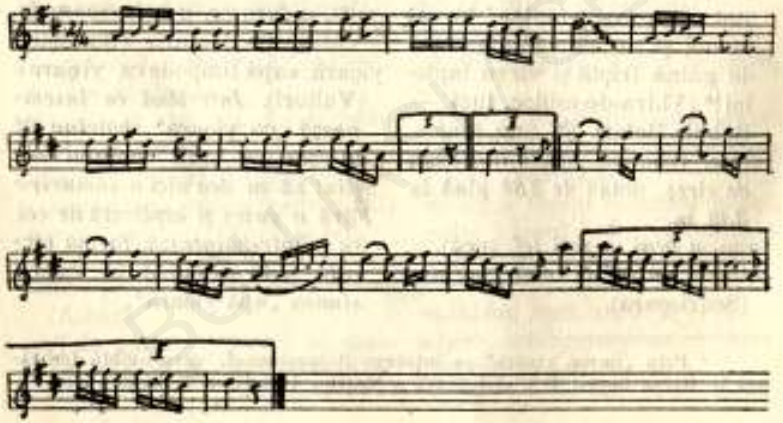

Țarina Abrudenilor

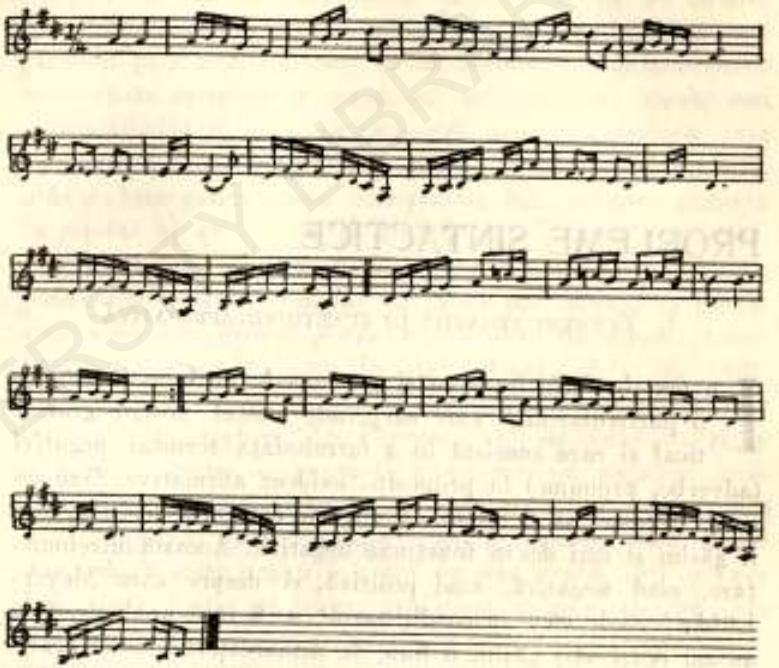

A Ioncului

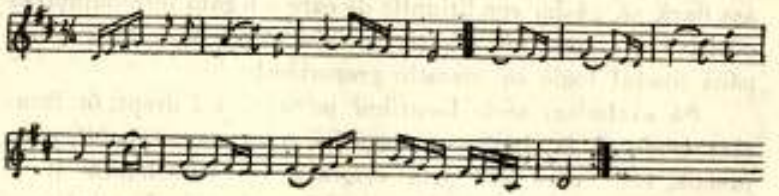

Tache PAPAHAGI

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PROBLEME SINTACTICE

I. Termeni negativi în funcţiune afirmativă

In textele vechi francese şi provansale întîlnim foarte des o particularitate care surprinde simţul nostru gramatical şi care consistă în a întrebuinţa termeni negativi (adverbe, pronume) în propoziţii evident afirmative, fără ca aceşti termeni să fi trecut definitiv în categoria positivă, căci îi găsim şi mai des în funcţiune negativă. Această întrebuinţare, cînd negativă, cînd positivă, şi despre care Meyer-Lübke[1] crede că e „necondiţionată", ar fi fără analogie, dacă nu am reuşi să-i găsim o linie de demarcaţiune netă: ori cît de mari ar fi divergenţele *formale* între logică şi gramatică, în fond ele nu se contrazic. In cele ce urmează vom căuta aşa dară să găsim condiţiunile de care e legată întrebuinţarea positivă a termenilor negativi şi care să fie de natură a împăca fondul logic cu formele gramaticale.

Să excludem acele locuţiuni pe care, ce-i drept, în francesa modernă le simţim ca negative *(rien, aucun, point, plus, jamais*, etc.), care însă prin originea lor etimologică şi în întrebuinţarea lor veche sînt positive, d. e.: *si* aucuns *est apelé de larrecin u de roberie..., son plege si averrad terme*= dacă *cineva* este chemat (înaintea judecătoriei) pentru pradă sau furătură, etc. *(Lois de Guillaume Le Conquérant*, 5); sau: *Donc li remembret de son seignor celeste Que plus at chier que*

[1] *Gramm. der rom. Spr.*, III, § 214.

tote rien terrestre=atunci îşi aduce aminte de domnul său din cer pe care îl iubeşte mai mult ca *orice* lucru pe pămînt *Vie de Saint Alexis*, 57-58; înţelesul positiv al lui *rien* este garantat prin *tote*, cu toate că în propoziţii comparative de felul acesta aşteptăm o negaţiune, precum vom vedea mai departe); abia în legătură frecventă cu *ne*, negaţiunea prin excelenţă în francesa veche, cuvintele acestea devin negative, abia de mai găsim cîteva exemple de întrebuinţare positivă în secolul al XVII^lea^, ca la Molière (*Le Misanthrope*, 301: *... et j'aurai lieu de plainte, Si... vous alliez me trahir et me déguiser* rien; sau în exemple mai nouă pentru *jamais: ses lèvres, à jamais, avaient gardé le goût glacé du dernier baiser* (Zola, *Lourdes*, 30; citat de Meyer-Lübke, *l. c.*, p. 746); sau: *Comment as-tu pu penser que j'épousasse* jamais *cette fille?* (H. de Régnier, *La Flambée*, 76), cu toate că şi în exemplele acestea ar putea fi considerate ca negative aplicîndu-le explicaţia pe care o vom adopta-o pentru fenomenele vechi francese şi provansale. Incolo, trecerea locuţiunilor acestora în sfera negativă e aşa de bine fixată încît se pot lipsi chiar de *ne: ces graves problèmes, ce recul au fond des siècles.... enivrèrent ces enfants d'une poésie qui ressemblait à l'épouvante;* plus *de salles d'études pour écoliers*, plus *de préaux pour camarades, mais d'immenses horizons imprévus et mouvants* (M. Barrès, *Les déracinés*, 15), sau: *Elle avait l'air* rien *pimbêche, tu sais, mais c'est une maligne* (H. de Régnier, *La Flambée*, 62). (Am relevat acest fenomen frances pentru a arăta analogia lui cu ceea ce găsim în dialectul nostru aromîn. Aci pronumele indefinite negative *nemo, nihil* se pierd (în dacoromînă numai *nihil*), iar funcţiunea lor o iau indefinitele *vîrnu, ţiva*, care, la origine positive şi întrebuinţate în funcţiune positivă, însă în legătură cu predicatul negat, au devenit negative: *Agumsiră la pălate şi nveasta nu vrea s easă la* vîrnu, *nu vrea să zburască cu* vîrnu, *maşi cu h'il'ilu de-amiră ţe o-aduse* (Papahagi, *Basme aromîne*, 12-13); *şi-l pălăcărsi s nu'spună a* vîrnui *că s feaţe stih'iă (ibid.*, 17); *Lasă, nu-i* ţiva *că ti nveţ*, cum *mi nviţai ş io (ibid.*, 3); *fiĉorlu no-aduk'i*

ţiva *(ibid.*, 5); *vîrnu* şi *ţiva* negative se pot chiar lipsi de *nu*, însă numai în propoziţii eliptice, în care predicatul subînţeles e negat: *Cîndu z diştiptă* feata, *carî u dădea di mînear şi carî mutrea la nisă ş carî vrea să ştibă d'iu l'-e căcula ş cît paradz îl faţe k'alea!* Vîrnu (*ibid.*, 37); *Ţi vidzuşi?*— Ţiva, *dzise ficorlu (ibid.*, 77); *Ş angînă cinile: na! Caraman, na Bal'uca, nă!* Ţiva. *Nu vinea necă cîni, necă k'ipure di oi s avdza..* (*ibid.*, 25). Dacă şi *vîrnu* şi *ţiva* nu au progresat pînă acolo unde au ajuns *aucun, rien, personne*, analogia între fenomenul francez şi cel aromîn rămîne frapantă, chiar dacă nu putem admite o legătură directă între ele; rominitatea fenomenului aromîn e contestată prin faptul că lipseşte în celelalte dialecte romîne; mai curînd vom presupune că e datorit influenţei limbei neogreceşti, în care κανείς (= cineva) şi τίποτε (= ceva) presintă un paralelism sintactic desăvîrşit cu *vîrnu* şi *ţiva*, precum se poate vedea din exemplele următoare: ἦρθε κανείς; — κανείς = a venit cineva? — nime; ἔχεις τίποτε γιὰ μένα; — τίποτε = ai ceva pentru mine? — nimic [1].

Trecerea pronumelui indefinit positiv în categoria negativă, în urma legăturei frecvente cu negaţiunea predicatului, e prin urmare ceva firesc şi am văzut că se poate produce oriunde; ceea ce ne surprinde sînt casurile vechi franceze şi provansale — se găsesc cîteva exemple răzleţe şi în italiană şi în ispano-portugheză în care pronumele şi adverbele, negative prin originea lor (*ne, nul, neün, negun, neient* etc.), apar în propoziţii afirmative.

Ca să putem deslusi mai bine anomalia ce pare că ar exista în acest fenomen, vom pleca dela acele casuri în care fondul negativ al propoziţiunei, desbrăcat de forma gramaticală, se poate reconstrui cu mai multă sau mai puţină greutate. In primul rînd vin în consideraţie propoziţiile comparative, în care un lucru, sau o acţiune, sau o însuşire, în comparaţie cu alta, e privită ca inferioară, ca „nulă“: *Plus est*

[1] Cf. A. Thumb, *Handbuch der neugr. Volkssprache*, 90 şi passim.

isnels que n'est *oisel ki volet* = mai sprinten este decît pasărea care sboară [= pasărea nu este sprintenă, comparată cu iuţeala eroului de care e vorba] (*Chansod de Roland*, 1616); *Plus vos amai que* nule *creature* = mai mult te-am iubit decît orice fiinţă [= nici o fiinţă nu este iubită în acea măsură în care este iubit Alexis de mireasa lui] *(Vie de Saint Alexis*, 483); *Mielz valt mesure que ne fait estultie* = mai mult plăteşte cumpătarea decît nesocotinţa (*Chanson de Rol.*, 1725); *Mielz m'as gabé que* nus *lechierre* = mai bine ţi-ai bătut joc de mine decît un desfrînat [= nici un desfrînat nu şi-ar fi bătut joc de mine, ca tine] (*La male Honte*, ed. Längfors, 145); *Non es meravilha s'ieu chan mielhs de* nulh *autre chantador* = nu-i mirare, dacă eu cînt mai bine decît orice alt cîntăreţ (*Bernart de Ventador*, 75); *Mielz le vueil vers Deu amender que mei hunir* ne *vergonder* = mai bine vreau s'o ispăşesc înaintea lui Dumnezeu decît să mă acoper de ocară *şi* ruşine [= nu vreau ocara şi ruşinea, ci să ispăşesc] (Marie de France, *Lais*, p. 57); *J'aim mieus assez en mon corage Que vous la male Honte aiiés que mors en fusse* ne *plaiiés* = îmi place mai bine să aveţi sacul lui Honte [joc de cuvinte] decît să fiu ucis sau bătut [= nu vreau să fiu bătut, ci să vă dau sacul] (*Male Honte*, 127). Ideea comparaţiunei în timp se cuprinde în exemplele următoare: *Ainz que Rollanz se seit aperceüt, De pasmeisons guariz* ne *revenuz, Mult grant damage li est apareüt* = pînă să obsere Roland, pînă să se vindece şi să-şi vie în fire, i s'a ivit mare pierdere [= Roland încă nu-şi vine în fire, cînd se întîmplă pierderea, adică acţiunea propoziţiei întîi e negată, ca prioritate temporală, faţă de cea de a doua] (*Chanson de Rol.*, 2035); *Ainz que* nuls *le sace ne l'oïe, avront il mult de lur pru fait* = pînă să ştie sau să audă cineva, vor profita ei mult [= nime nu ştie atunci cînd ei profită] (Marie de France, *Lais*, p. 26). Acest fel de exprimare a comparaţiunei prin negaţiune s'a păstrat pînă în francesa modernă, fapt pentru care nu am nevoie să aduc exemple.

O altă categorie de exemple cu întrebuinţarea negati-

velor în sens positiv găsim în acele frase în care negaţiunea propoziţiei principale se propagă în propoziţiile secundare atunci cînd ele constitue o parte integrantă a propoziţiei principale (propoziţii obiective, subiective, atributive). Din punct de vedere logic, cînd propoziţia principală este negată şi exprimă o judecată negativă *universală*, şi părţile sale constitutive (propoziţiile subiective, obiective, atributive) sînt negate, însă limba poate alege între două posibilităţi de exprimare: ea pune negaţiunea numai o dată în propoziţia principală, sau o repetă încă o dată în fiecare din propoziţiile secundare *constitutive*, ceea ce se poate ilustra prin această formulă matematică: $ab + ac = a\ (b + c)$. Şi atunci înţelesul positiv al negaţiunei în acest fel de propoziţii secundare este efectul ilusiei pe care îl produce asupra interpretatorului usajul limbei proprii (francesa modernă, germana, romîna). Cîteva exemple: *Suz ciel n'out dame ne pucele, ki tant par fust noble* ne *bele, se il d'amer la requeïst, que volentiers nel retenist* = sub cer n'a fost doamnă, nici domnişoară, care cît de nobilă şi frumoasă ar fi fost, să nu-l fi reţinut bucuroasă, dacă i-ar fi cerut iubirea (Marie de France, *Lais*, p. 7). Judecata negativă universală, care se enunţă despre noţiunea „doamne" şi „domnişoare", include în sine firesc şi pe cele caracterisate ca fiind cele mai nobile şi mai frumoase în propoziţia relativă, care ca atribut constitue o parte integrantă a propoziţiei principale, şi atunci vom zice că usajul vechi frances e mai apropiat de fondul logic decît francesa modernă sau romîna, care se mulţumesc cu negaţiunea pusă numai o dată în propoziţia principală. *N'i a un seul, tant soit espoentés, ki tiegne vraiement* ne *foi* ne *loiauté* = nu este nici unul, oricît de intimidat ar fi, care să ţie credinţă şi lealitate (*Fierebrace*, 20). Şi aci, aceeaşi judecată negativă universală în propoziţia principală, cuprinzînd în sine şi atributul exprimat prin propoziţia relativă. *Suz ciel n'a rei kis eslijast por* nul *aveir qu'il i donast* = sub cer nu este rege care să le plătească cu *orice* avere ar da pentru ele (Marie de France,

Lais, p. 89). *Voir ne seroit mie avenant Que au pié me venist la suer Monseignor Gauvain* a nul *fuer*, ne *sa niece* = în adevăr, n'ar fi nicidecum convenabil ca să-mi vie *cumva* (în fr. în nici un chip) la picior (în rom. la picioare) sora domnului meu Gauvain, *sau* nepoata sa. Propoziţia relativă subiectivă e atinsă de negaţiunea universală cuprinsă în propoziţia principală. Chestiunea nu se schimbă întru nimic atunci cînd negaţiunea propoziţiei principale se ascunde în anumite locuţiuni de desaprobare, de mirare etc.: *Mes de cele amor Dieus me gart, Qu'a moi* n'*a vous tort cele part Ou la honte mon seignor gise* = însă Dumnezeu să mă ferească de acea dragoste care să mă împingă pe mine şi pe d-ta în acea parte unde zace ruşinea domnului meu (*La Chastelaine de Vergi*, 91; „Dumnezeu să mă ferească" este identic cu „nu doresc nicidecum"). *Ma bone foiz m'en a gardé Et l'amors, dont j'ai tel plenté Que merveille est se je rien hé, neïs celle envïouse gent* = însă [de nesinceritate] m'au ferit buna credinţă şi dragostea, de care am atîta prisos încît e mirare dacă îl urăsc pe cineva, *fie chiar* acea lume invidioasă (Gace Brulé, după Bartsch, *Crestomathie* [10], 54a; „e mirare dacă îl urăsc pe cineva" înseamnă „nu urăsc pe nimeni"). *A painnes trueve l'on traïtour* ne *felon qui tiegne* nule *loi* = cu greu găseşti un trădător sau un perfid care să ţie credinţă (*Proverbe au vilain*, 6; „cu greu găseşti" înseamnă nu „găseşti niciodată").

Termeni negativi cu înţeles positiv mai găsim în propoziţiuni interogative, ca acelea ce urmează: *U a* nulle *fille qui die A son pere par presumcie Qu'ele l'aint plus qu'ele ne deit?* = unde este o fiică ce în trufie să zică tatălui său că-l iubeşte mai mult de cum trebue? (Wace, *Brut*, 60); sau: *Dame, veïstes onques rei* nul *de desoz ciel, tant bien seïst espee ne la corone el chief?* = doamnă, văzut-ai *un* rege sub cer aşa de bine să-i stea spada şi coroana pe cap? (*Voyage de Charlemagne*, 6). Caracterul acestor întrebări fiind retoric, sîntem tentaţi a pune în contul acesteia termenul negativ întrebuinţat în înţelesul positiv.

De fapt, găsim câteodată întrebări retorice negative care capătă înțeles positiv, prin anticipația răspunsului positiv pe care îl așteptăm. Intr'un articol din *Convorbiri literare* 1910, p. 237 și urm., am adus cîteva exemple de acestea în care propoziția negativă a pierdut chiar caracterul interogativ și exprimă o afirmațiune mai intensivă; vom cita aci cîteva din ele, ca să le putem compara cu casurile vechi francese, pomenite mai sus. *Și unde numai sboară și a treia oară pînă la soare* (Creangă, *Povești*, 196); *Și unde nu ți-o însfacă pe sus și se iau ba din tîlcuri, ba din cimilituri* (Creangă, *Stan Pățitul*, 28); *Am visat că unde venise o descîntătoreasă* (Ispirescu, *Basme*, 66). In acel studiu am arătat originea interogativă a acestor propoziții și putem adăoga acum cîteva exemple din dialectul aromîn, care iarăși au paralele în neogrecește: *Nu treațe niscîntă oară și-l feațe Mîtlu al Pit* = trece un timp oarecare și Mitu face cătră Pit (Papahagi, *Basme arom.*, 79); *Maș acșițe s ni binedzi, nu-ni aspunî: oațe easte un zuzul...* = așa să-mi trăești, spune-mi: este oare aici un monstru... (*ibid.*, 375); *G'ine viniși, gone-aleptu, ma nu ti ntreb: cum di viniși oațe?* = bine venișî, voinice, însă te întreb cum de ai venit pe aici? (*ibid.*, 375) [nu te întreb? — cum nu? te întreb!] P. Papahagi nici nu pune semnul interogațiunei după acest fel de propoziții, dovadă că nu le mai simte ca întrebări; în neogrecește δὲ μοῦ λὲς? = nu-mi spui?, adică: spune-mi, te rog[1]. Exemple din francesa modernă aduce Tobler[2] dînd o explicație întru cîtva diferită de a mea. Aceste întrebări retorice sînt caracterisate prin faptul că răspunsul se înțelege dela sine și e totdeauna contradictoriu, adică la întrebarea positivă așteptăm un răspuns negativ, la întrebarea negativă un răspuns positiv. In propoziția mai sus citată: *u a* nule *fille qui die...?* și care cere un răspuns negativ — aceasta resultă din text — ce motiv logic ar avea negațiunea *nule*, care dacă ar fi veritabilă ar cere chiar un răspuns positiv, ceea ce e în contradicție cu înțelesul textului? Răspunsul negativ cerut de sensul textului garantează chiar accepțiunea positivă a lui *nule*, iar explicația ei logică, întocmai ca în propoziția: *dame veïstes onques rei* nul *de desoz ciel?* nu zace în întrebarea retorică, ci va fi aceeași pe care o vom adopta pentru categoria de exemple ce urmează și în care nu începe nici una din explicațiile date pînă acuma (pentru propozițiile comparative, propozițiile conținînd judecăți universale negative).

[1] Cf. Thumb, *l. c.*, 171.

[2] *Vermischte Beitr.*, IV. 69 urm.

Din numeroase exemple adunate dau numai cîteva, care mi se par caracteristice: *Se'l pois trover a port* ne *a passage, Liverrai lui une mortel bataille* = dacă-l pot afla într'un defileu *sau* o strîmtoare, îi voi da o luptă pe viață și moarte (*Chanson de Roland*, 657); *Se* nule *rien a* nul *jor vos forfis, A tos vos pri por amor Deu merci* = dacă întru *ceva cîndva* am greșit față de voi, vouă tuturora vă cer iertare, pentru Dumnezeu (*Geste de Loherains*, 95): *Se par* nul *engin le saveit, Bien sai que molt l'en pesereit* = dacă ar afla aceasta prin *vre-un* vicleșug, știu că l'ar supăra mult (Marie de France, *Lais*, p. 44): *Et se riens* nule *me messiet, bien i savrai contredit metre* = și dacă *ceva* nu-mi vine la socoteală, voi ști să mă împotrivesc (*Le vair palefroi*, ed. Längfors, 270); *Mes se ja devez* de nului *merci avoir, si me soffrez* — însă dacă trebue să aveți îndurare de *cineva*, suferiți-mă pe mine (Chrétien de Troyes, după Bartsch[10], v. 25): exemple vechi provansale: *Adonc la verges say e la Garda, si ja vezer poyria Vas* nulla part *la dreita via* = atunci fata privi ici și colo, dacă ar putea să vadă în *vre-o* parte calea dreaptă (*Vie de Sainte Enimie*, 276); *Pogra esser que* nulh *engan Agues fait per noscen vas Dyeu* = ar putea să fie că am comis *vre-o* înșelăcinne față de Dumnezeu (*ibid*, 654); *S'anc per amor anei velhan, Ni 'n fui anc fols* ni *trassailitz, Ni cambiatz per chamjairitz, Era 'n lau Dieu e saint Joan* (Cercamon, *Poésies*, III, 13).

Care este trăsătura caracteristică comună tuturor acestor exemple? E aceea că *termenul negativ exprimă totdeauna*.

fără abatere, noțiunea cantității infime, fie substantivală, fie verbală, adverbială etc. În propoziția mai sus citată: *Se nule* rien *a* nul *jòr vos forfis*, eroul Garin, care pornește în cruciată, cere iertare pentru oricе păcat, „fie chiar cel mai mic" și *oricind* l-ar fi comis [= cantitatea infimă, substantivală și temporală]. *Se'l pois trover a port* ne a *passage*... ajunge să-l întîlnesc o *singură* dată într'o strîmtoare... *Et se riens* nule *me messiet*... ajunge un *singur* lucru să mă nemulțumească, pentru ca să mă împotrivesc. *U a* nule *fille qui die*... unde este o fiică, fie chiar *una singură*... *Dame, veïstes onques rei* nul... doamnă, văzut-ai un rege, fie chiar unul *singur*... *Pogra esser que* nulh *engan agues fait*... aceea, care este atinsă din nou de o boală chinuitoare, își cercetează conștiința, perindează toată sfera noțiunei „engan", pînă la acel minimum, care ar ajunge ca să justifice pedeapsa lui Dumnezeu. Așa dară, în toate aceste exemple este vorba de noțiunea *cantității infime*, iar cantitatea infimă, ca să fie cît mai mult astfel, va fi exprimată prin ceea ce este mai apropiat de ea, prin zero. Vedem deci că trecerea termenului negativ în sfera positivă nu e de natură curat formală, așa cum crede Meyer-Lübke[1], ci are un temei logic. Cînd noțiunea cantității este indiferentă, din punctul de vedere subiectiv al povestitorului, întrebuințarea termenului negativ (în funcțiune positivă) este exclusă: *Ben sabes com es avengut de mo mal* e *de ma salut* = știți bine cum s'a întîmplat cu boala mea și cu starea sănătății mele (*Enimie*, 750). Aci ar fi putut să stea *ne* în locul lui *e*, fără ca versul să sufere și mai ales fiind'că e vorba de noțiuni sinonime[2], însă lipsește ceea ce credem că e esențial pentru întrebuințarea negativelor în sens positiv, adică noțiunea cantității infime: Enimia povestește baronilor cum a venit boala ei; de o știu mai mult sau mai puțin amănunțit, puțin importă. *Doze reis ai conquis par force et par barnet* = doisprezece regi am biruit

[1] *L. c.*, § 696.
[2] Cf. *ibid.*, § 211.

prin putere și domnie (*Voyage de Charlemagne*, 152). *Se il cel gap demostret, de fer est o d'acier* = dacă îndeplinește această glumă (palavră), este de fier sau de oțel. *Si aucuns est apelé de larrecin u de roberie*... dacă cineva este chemat înaintea judecătoriei... (cineva poate să fie unul, doi, o sută, e indiferent pentru cel ce institue lege; *Lois de Guillaume*, 5).

Soarta acestui fenomen (întrebuințarea negativelor cu înțeles positiv) a fost diferită, după categoria propozițiilor în care apare. În propozițiile comparative s'a păstrat pînă astăzi, mai puțin în propozițiile cu caracter negativ universal; ca expresiune a cantității infime, se rărește tot mai mult către sfîrșitul evului mediu. Totuși mai găsim un exemplu la Molière, *Le Misanthrope*, 157: *Et c'est une folie à* nulle *autre seconde De vouloir se mêler de corriger le monde* = și este o nebunie în fiecare clipă [= părticică infimă a timpului] să întreprinzi a îndrepta lumea. Că felul acesta de exprimare nu mai era curent și mai ales nu corespundea mentalității măsurate a secolului al XVII^lea, dovadă este ironia lui Boileau (*Satires*, II, 37): *Si je louais Philis, en miracles féconde, Je trouverais bientôt: à nulle autre seconde.*

I. Bacinschi

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

TEXTE MEGLENITE

XXXI

(1) Fičoru mărişor di lą un an pąną lą doi cą si dulăzęscă, acu lăzęşti vrină ǫră, si ziţi cą-ţ vin ǫspiţ.

* * *

(2) Pri drum cǫn ieş, acu ti rąstal'ą vrin şarpi, si ziţi cą-ţ află vrin ticsirat.

* * *

(3) Si pugudęşti di antră vrin l'epuri ąn cătun, tunţę ziţim cą 'n cătunu ţela antră nibunil'a şi si ţęrtă cătuneńil'.

* * *

(4) Cucuvęica cǫn cǫntă pri vrină casă, si ziţi cą tǫtă fămel'a mǫri şi casa ţę rąmǫni pustă.

* * *

(5) Cǫnli cǫn urlă lą pǫrtă, si ziţi cą mǫri stăpǫnu casăl'ą

* * *

(6) Cǫn ąi sǫri cu plǫią, tunţę ziţim cą si 'nsǫră lisiţăli cu l'epuril'.

* * *

(7) Sămğorţu cǫn cadi ńercurą, ąn ţela an birik'etu nu si faţi.

* * *

(8) Žoili dupu Paşt nu li ąrǫm, dintru cą bati grindina şi li spardzi agrili.

* * *

(9) Cǫn da grindină, mul'erli scot pirustia ąn triuşă, dintru cą si prista grindina.

* * *

(10) Cǫn męrdzi grindina, unu din fičoril' cari ąi fat mąi dinąpoi, ţi li ziţim „utresuc", mąnancă dǫu gărnuţă, tunţę sta grindina.

* * *

(11) Luna cǫn ąi ąngąrdită cu un ţerc pri dinzur di ęa, si ziţi cą mǫntiza męrdzi plǫią.

* * *

(12) Cǫn pęri sǫrli, ziţim că criştinu pęri, ąră cǫn pęri luna, Turcu pęri.

* * *

(13) Cucoţil' cǫn ¡cǫntă sęrąta, acu-i vręmę pluiǫsă, si faţi sǫri mǫntiza; acu-i vręmę bună, da plǫią.

* * *

(14) Lą noi ąl' ziţim cą čučulęanu, cǫn si nalţă ąn sus, si duţi pąną lą vintu turbat şi cola mǫri, şi cadi dižos, şi acu lą mąnancă vrin cǫni, cǫnli ąnturbă.

XXXII

(1) Lą nǫi cǫn k'inisęşti vrin k'irąğiă cu vrin tar, prima iasi mul'ari-sa ili mumă-sa şi runęşti sari ąntru cal. Ţęsta si ziţi cą faţi k'iar omu ţela.

* * *

(2) K'irąğia cǫn vini din pązarişti cu vrin tar, muma ili mul'ari-sa turęşti apu ąntru cal, dintru cą si facă k'iar: dimec cum cură apa, şa si cură k'iaru.

XXXIII

(1) An Baruviţa, ąntru ună sută di ań, rau Vlaş, şi din bărbărlǫţi di Turţ fuziră din cătun şi si disfęsiră ąn cǫmp prin cătuni bugąreşt. Şi dupu ţi stątură ań mul'ţ, viniră ąn cătunu lor. Cola ari mul'ţ cąstǫń. Cătuneńil' cǫn si duc si vindă cąstǫńă, mul'erli mąi nąinti lą pǫrtă fac pązari minčunǫsă, dintru cą s' li vindă cąstǫńăli mąi scǫmp. (2) Mul'arę ąl' da doi bań, ięl nu li da, şi dupu ţi z' duţi prin cătuni, ies muştiriil' şi li da doi bań. Ięl si žură pri fičor cą-l' dędiră ąn cătun doi bań, şi ziţi cą tunţę li vindi mąi scǫmp.

XXXIV

Lą prima Mai ąi ądet lą noi: mul'erli ies cu lupata di žar şi cu un cuţǫt prin grădină şi pri dinzur di casă cu lupata ąn mǫń şi cu cuţǫtu şi vicăies: „fuziţ, şǫrp cu şăprătki, cą ia-lą

Irimija z' vą tal'ą." Ţesta ąu zic cą ţela an şarpili nu mučcă vrin nąmal' ili vrin om din ţe casă.

XXXV

Lą douzoţ şi şapti noemvrie vem „zolili lupului". Tunţe dintru cą şi nu, mąnancă vrin nąmal' lupu, mul'erli lą fac ądetu ţista. L'ą 'ncl'učą k'ţaptinili cu carį carminą lonă şi zic: „cą cum l'ą ncl'uč k'ţaptinili ţista, aşa si li si 'ncl'učą vilița lą lup".

XXXVI

Tiniril' con şi 'nsoră, nivęsta, dintru şi nu-u ţertă bărbată-su, lą calcă prį picor žunili con l'ą dinzură, dinzur dį buţęuă (dintru cą şa-i ądetu lą noi, con şi ąncuruną tiniril', l'ą dinzură dinzur dį buţęuă). Ţista ąi un ądet cą s' nu-u ţertă şi s' nu-u bată bărbată-su.

XXXVII

(1) Purcaril' con simţos cą arį vrină luşutią ąn porţ, iel' vicnes docturu (vąmpirğia) cą s'lą tąlčască dąlacu. Ieţ vinį, prima ąu dinzură casa cu mel', cą s'nu jasă dąlacu. Napcum le un tufęc şi lą ampl'ą cu bărut cot lą un l'epur, ąl' punį şi nouzoţşinou dį sočmur şi un unluc tąl'at ąn trei şi lą ampl'ą tufęcu. Napcum lą ubideşti vąmpiru pąnă da din ieţ, şi ună ţi lą vędį, trazį cu tufęcu ąn ieţ, şi tunţe jundį trazį ieţ, si faţi ună baltă dį sondzį. Sondzili ąi cald şi vrăžaşti. Tunţe si ziţi cą-u tąlčo luşutia şi perį din porţ.

(2) Fui lą un purcar carį ąl' murįau porţil' dį dąlac. Ieţ ţi si facă? Si dusi 'ąn Nonti, un cătun propi dį noi turţesc, lą lo un Turc cą si-u tąlčască nibunil'a. Turcu si cl'amă vąmpirğiă. Şi dupu ţi vinį Turcu lą purcaru ţela, mi duş şi ieu cą si ved, dintru cą nu viruiam c'arį tor lucrį. Prima lą 'ntreb Turcu: „spuni-ń, ąţ mi rog, cum lą faţ tu ţista lucru?" Ieţ ąń ziţi: „ficor, ziţi, s' nu spună domnu lą laint, ţista lucru-i mult fricos. (3) Sądi lą ţela ţi l'-u zănăjatu, poţi s' lą sfărşască ţista lucru. Ţista-i un lucru. Domnu s'ţi vęgli dį ieţ. Ieu lą 'nviţai dį la tată-ńu, şi mult ąń vinį măncos con lą fac ţista lucru, cą-i mult urot. Si faţi cot un munti şi dį ună frică nispusă. (4) Nişti or si punį prį om şi tunţe ieu lą ştet pąnă si fugă. Antru ţi lą tąlčos, ąń vinį ună frică, ţi tremură totă snaga męş şi dupu ţi lą tąlčos, mi răslăbes." Sondzili ţela lą vizui ieu singur cą işa pară din ieţ, şi cą si trimura sondzili. Napcum lą spunį lą mul'er Turcu cą s' lą turęscă sondzili prį vali, cą si nu si facă sibep lą laint porţ.

XXXVIII

Nicąsmitlią fičor

(1) Ună ğră ra un fičor sirac. Dintru cą mumă-sa nu putę s' la răneşcă, lą dędį cą izmik'jar lą un om din cătunu lor. Stăponu lu fičoru, ąncą ąn prima zuuă, lą dusi prį lą toţi agrili lui, cą s' lą' nveţă. Napcunta, dupu ţi lą dusi prį lą toţi agrili, vinirą lą ţela maį din napoju agru, ąn carį ţirçu şi zącaţă şi semină sicară. (2) Dį ţe stăponu ramasi lą agru, ğră prį'izmik'jar lą trimęsi casă, şi lę sicară şi si tornă ară lą agru, dintru cą montiza ţirçu şi zącaţă şi semină. Izmik'jaru lą lo cału, şi dusi casă, lo un tar dį sicară şi si turnę napoi lą agru. Prį drum, cum si dutę, nuibo cot-va fičor carį păştçu porţ şi carį si žucau čutca. (3) Izmik'jaru ţesta, cą vizu cą purcaril' si žucau čutca, ąl' vini mirac si si žocă şi ieţ uneç. Dintru ţestą lą lasę cału ąn drum, ară ieţ si turnę ląngą purcar. Bun, amą dupu ţi izmik'jaru ąntrę şi ieţ ąn žoc, lan'ţil' fičor ąl' lą lară şi fesu lui. Izmik'jaru acmo ţirç si si ducă lą cal şi si k'inişęscă cutru agru. Bun, amą fesu nu putę s' lą scapă dį lą fičor. (4) Cału, carį ramasi cotą vącot fără stăpon, si cułcę si si träculęscă ąn pisoc. Cum si träculę, ąl' căzu sąmaru. Amą porţil', carį rau cola propi, ună cą vizură sąmaru, si tutnirą şi vinirą ląngą sąmar, şi ună şi ună zącaţară si mąnancă sicara. Au mąncat, mąncat pąnă con nu ramasi niţi-un gărnuţ. (5) Ară izmik'jaru, carį ąn ţista văcot si trudę si-ş scapă fesu, lą scapo, şi si turnę lą cal. Amą ţi si vędă? Sąmaru tot rupt, ąn saţ niţi-un gărnuţ dį sicară. Ieţ, cą vizu cą-i şa, si spăru şi lasę cola şi cal şi tot şi fuzi ąn un lant cătun. (6) Cą vini ąn ţista cătun, cę zącaţo dį lą portă portă, flo lucru lą un ğ'jupc. Ğ'jupcu vę un măcsom. Izmik'jaru ąntrę lą ţista ğ'jupc cu păzarę cą si-l' ţonă măcsomu, ară dį vęra si si ducă lą siţirat. Dupu cot-va văcot, vini şi văcotu dį siţirat. Ğ'jupcu ąş lo fămęl'a şi dinpriună cu lan'ţ ğ'jupţ si dusirą lą siţirat. (7) Ună zuuă, ğ'jupţil' puseşi vęrdză si si iarbă dį ručoc ąn un marį căzan. Con ra propi dį mąncari, stăponu lu izmik'jaru ąl' zisi lą ieţ si si ducă si vędă dąli căzanu cu vęrdză arį apu ili no-arį. Izmik'jaru ąş lo măcsomu ąn braţă şi si dusi si vędă ţi fac vęrdzăli, ierb ili nu ierb. (8) Cą vini ląngą căzan, si plicę cu capu si vędă ąn căzan. Bun, amą para ţi işa din căzan cą lą lo măcsomu pristi ocl'i, măcsomu si găşni napo şi ąl' scapo din moń dį lą izmik'jar şi căzu ąn căzan. Izmik'jaru cą şi spăru, fuzi dį cola, fără s' lą scotă măcsomu din căzan. (9 Cą ąmno, ąmno, prį drum dędį dį un Turc carį ąra cu doį boi

Izmik'jaru ał' dędi bună zuuă lă Turc. Turcu ał' zisi și ieț bună zuuă și la antribo undi si duți. Izmik'jaru ał' zisi că ubideșți lucru. Turcu tunțe ał' zisi: „tăman io am nivol'ă di un izmik'jar." Și țesîră păzari an cola. Turcu zisi lă fičor: „stăi tu ua, ară io s' mi duc casă, că am unec lucru." (10) Izmik'jaru păscu boil' pănă con antunico. Napcunta k'inisi cutru casă an cătunu lu Turcu. Boil', dintru că rau sătul', trasîră dirept casă. Bun, amă casă, Turcu vę un vițol negru. Boil', unâ că antrară an portă, vițolu si tutni si sugă. Izmik'jaru tărco că-i vrin coni, di te ardico tujagu și-l' dędi unâ pristi cap și lă pugudi cota bun, ancot vițolu si trânti mort pri pimint. (11) Izmik'jaru, că si spăru, fuzi di cola, fără si si da an fața Turculuj. Că amno, amno, vini an un cătun și antro că izmik'jar lă un Turc, cu păzarę că si-l' portă lemni cu trei măgar. Montiza, izmik'jaru lo măgaril' și si dusi lă lemni. Ancă con si duțe, vizu di diparți un arburi mari și vru țela arburi s' lă tal'ă. Dupu cot-va vacot vini lângă arburi și zacato s' lă tal'ă. (12) Că tal'o, tal'o, si pruk'io si cadă. Bun, amă arburjli, acu cădę, vra si si ducă anzos an trap, că ra an unâ costă. Dintru că fagu s' nu cadă an trap, fičoru ți fați? Legă arburjli cu toți funâj di vrău, ară lantă mardzinj di fun au legă di măgar, dimec con si cadă arburjli, măgaril' s' lă tragă nafară, s'nu lă lasă si cadă an trap. (13) Că tal'o, tal'o, arburjli zacato si cadă și unâ și unâ, urrr! căzu cu măgaril' cu tot tot an trap. Măgaril' si crimnisiră și murirâ an trap. Izmik'jaru, că si spăru, fuzi di cola fără si spună lă stăpo-nu-su. Dupu ți amno cot-va vacot, si antunico. Dintru țesta, fičoru ți si facă? jundi si si ducă acmo noptę? (14) Lă ieț ał' vini an criel că vę un čičă carj ra murar an un cătun turțesc. Că amno unec, vini an țela cătun, amă ra mult noptę. Ieț si dusi dirept lă morâ și čucni un două or lă portă, amă čičă-sa durmę. Acmo ieț ți si facă? Si duți, tornă apă di la bucă prin lantă parți, ară ieț antro prin gaura di morâ și pri sup morâ, antro aliz annuntru. (15) Unâ că antro an morâ, aș scosi cămeșli, li știrnu an cosu di morâ și si culco si dormă, fără s' lă distețtă čičă-sa din son și zădurmi. Prin mezlucu di nopti, čičă-sa si sculo si pună gron an cos, că si si-matină. Că vini lă cos, tinsi mona și alni si vedă dăli arj ili no-arj ancă di mătinat. Amă, te si vedă? Mona ał' da di molj. (16) Că si spăru čičă-sa, dișcl'isi ușa și k'inisi si fugă că vint. Fičoru si distilo tunțe din son și vizu că čičă-sa si spăru și fuzi. Tunțe fičoru si tutni dupu čičă-sa și lo si-l' topă: „stăi, că jo sam, nu ti sparj, nu fui!" Amă di jundi? Čičă-sa fuzę și mai cătiro. Că si putirirâ, putirirâ, până con fičoru vizu că nu si poți s' lă cândieșcă și di țe ieț si turno lă unâ mardzinj di drum și si culco si dormă, că ra ancă noptę. (17) Ară čičă-sa si dusi casă

an cătunu lui și din țe spărări feși țint meș loș an pat. An țe nopți zacato si da ploiă și k'inisiră puroiă di apu. Fičoru, cum durmę cola, vini un puroi di apu și lă udo tot. Fičoru și distilo din son și si sculo di si dusi casă. E! că vini casă, si bucurară și tătonil' și zântuniili și toț, că ra cota vacot di con nu vinisi casă, și tătonil' nu știjau dăli-i ç'iu ili nu.

XXXIX

Paștu

(1) Noi lă Paști, di mezluca zuuă di Paști, nă duțim la băsęrică, și dupu țe, dirip isore băsęrică, scoțim cruțli an triușă di băsęrică și nă dunom cola, mic marj, cu tut mul'er, feți, fičor, cu tut pop prjună, lom cruțli, popil' contă „*Hristos a înviat*" și moșil' vicâies „Hristos anç'ii" din glas. (2) Și nă duțim „la Cruți", și cola contă vanç'elija popa, și di cola andinzurom cătunu din zur zur, fețili cu nivestili contă și copilașil' bouțes. Și napcum nă duțim la băsęrică napoi, cu cruțli, nă lom nafără și nă duțim sfacă casă.

XL

Cărčunu

(1) Lă noi vom adet direp Cărcun (la Bodnic) fac mul'erli un puclon, ți pun di toți turliili di mancătur, și lă le mul'arę an cap, iasî năfară cu un fičor cu unâ olă di vin antru ieț, și duc an triușă, lă dinzură di trei or stežăru (stežăr și ziți la un direc antăpat an triușă, jundi l'ă ligom cal'il'i con trăirom), și ziți: „va știțom cu bucuril'ă, Bodniculi, s' nă viniț cu sănătați!" (2) Și tunțe bărbatu iasî din casă și le trei lemni, două supțor și un gros, carj li ziți Bodnic, li puni pri foc și șadi an buțac. Mul'arę vini din triușă și ziți: „bună sęra", ară bărbatu ziți: „bini viniț cu Domnu!" și șa li pun lemnili pri foc. (Țeli supțorli ard curon, ară țela grosu ardi până lă Vodița căți unec, și din țela rămasu dară un alat di lariță, că-șa fost-au adetu). Napcum pun męsa și mănancă. (3) Năinti di mancarj, mul'arę le din jasle boilor unâ monă di plęvă și un palișnic și li punj sub męsă. Napcum le unâ bălțiă și si duți la gălin' cu bărbată-su și ziți: „gălin, fațiț uauă? ili cmo z'va žungl'um toți". Ară bărbatu ziți: „lasă, lasă, nu li žungl'ă, si facă uauă, io mi cat kifil' di jalj", și li lasă. Tot șa fac și lă pom și lă toți lucrili di dinzur di casă ți fac rod. (4) Tot antru męsă si duți mul'arę și frondzi nișți virdzęli di la gardu cumșiol'ă și li puni pri foc. Tunțe si ziți că pul'il' di gălină lă

cumşia nu-l' si fac, sądi la ţę casă ţi fură si fac multi. Napcum şod şi mąnancă pọnj. Pri pụclonu ţela arj ună turtă cu ună pară an ęa, şi dupu ţi ąş fac cruţi, mul'arę frọndzj cătj un cumat din ţę turtă şi lą carj si pugudęscă para si ziţi cą ţela om ąi cąsmitlią ţela an. (5) Dupu ţi mąnancă pọnj, ąrdică sinia, şi plęva ţę ţi si pusi sup siniă ąntru mąncarę ąu ubides, şi cọtj gărnuţă află dj sfacą pọnj, cọta kilj fac ţela timp. Şi męsa ţę sęră ąu lasă njąrdicată, dintru cą nọptę cọn dorm toţ vinit-au Cărčunu dj mąncat-au la męsă. (6) Mọntiza ąn Cărčun dimnęţa vin ọmiń şi lą 'ntrarę ąn casă lęu din triuşă cọtj-va ramur ili vrin lemn dj pricopă şi ziţi: „bună dimnęţą, lą mul'ţ ań", şi lj punj ramurlj prj foc şi ziţi: „cąsmet şi birik'et si da Domnu!" Ţę dimnęţă acu vinj bąrbat prima, dj acu arj vrină mul'arj ąncąrcată ąn ţę casă, si ziţi cą faţi fičor; ară acu vinj mul'arj, faţi fętă. (7) Di ţę noj bąrbaţil' macsus ną duţim prima lą ţę casă jundj arj vrină mul'arj ąncąrcată, dintru cą s'lą si facă k'efu mąj mult la ọmińil' din ţę casă, ca si facă fičor; ară noj s' ną priştętă dj bun mąj bun, şi s' ną da dj tot mąj bun dj mąncarę ţi au.

XLI

Prăşọrj

(1) Cọn si duc fętilj lą prăşọrj au cătj-ună sapă prj numjrj şi si duc lą agru şi şod ąn mardzină dj agru. Cą si dună cola tọtj şi napcum dupu ţe si dună, zącaţă si prăşască gărnişoru. Dupu ţe prăşọs dọu-trej saatj, dară cọntiţi dọu-trej, si duc ąn mardzină şi şod şi ručọs. (2) Napcumta si scọlă ară, cọntă dọu cọntiţi şi zącaţă lą prăşọrj. Napcum, dirip mirindj, vinj săibijca dj casă cu mąncari ili cu codru şi ară fac dọu cọntiţi şi mirindă şi prăşọs. Ară dj cutru sęrątą si dună toţ lą un loc cu cọntiţi prjună şi si duc casă.

XLII

(1) Dupu ţe sęţiră ąntreg agru, dj dinąpọja mănată ąu lasă nitąl'ată şi ziţi: „ţista lą ląsọm lą vitj, si da Domnu mąj mult birik'et din timp". (2) Direp Približeń, fętilj lęu cătj-un busil'uc dj sfacą om din casă şi lą biližọs (lą lęgą cu k'jadin roşi) şi lą pun ąn apu. Dimnęţątą curuj busil'uc ąi ąmpuvinit si ziţi cą ţela om curuj busil'uc ąi ąmpuvinit curọn si mọră, ili vrină mọncă si tragă.

XLIII

Primă zuuă cọn ąnvirdzaştj faga, sfacą om carj arj siminătur si duţi prin tọtj agrilj şi 'nţapă cătj-ună vęică ąn mežlucu

dj agru (şi casă lą stręuă), şi ziţi ca cum ąu vęrdj faga, a s' iiă şi birik'etu.

XLIV

(1) Din Ǵivǵ'ilią tręţim mardzina dj *Muin* şi prj lăngă ceşma dj Muin ąn sus drumu dj Grăşọt la *Puntę Dascului* şi ąntrọm ąn *Ljumniţă*. Dj cola drumu lą *Balta-marj* lą *Cereş*, lą *Crimižat* şi lą *Dọuli-Apj* şi ną duţim ąn *Oşiń*. Din Ǵivǵ'ilia ąn Cupą tręţim prin *Curiă* şi prin *Valę-di-Alčacu* şi *la-l-Dirvişu*, *la-l-Čorbą*, ąn *Mąrţiń*, la *Vruu-di-pin*, ąn *Cąstọńi-mulţ* şi lą *Stur*, ąn *Cupač* şi žundzim ąn Cupą.

(2) Din Cupą ąn Livọz, *ąn Naparti*, lą *Męal*, lą *Ştrăbu*, ąn *Scremą* şi žundzim lą Livọz.

Din Cupą ąn Oşiń, lą *Légurdą*, lą *Bil'a*, lą *Ceşma-dj-Grămăticu*, lą *Izvọre*, lą *Ceşma-di-Crimižat*, *lą Dọuli-Apj* şi žundzim ąn Oşiń.

(3) Din Oşiń ąn Livọz prin *Cọsta-dj-Tąnasiţă*, prj lą *Čairilj-oşinest*, lą *Cereş*, şi žundzim ąn Livọz.

Din Ljumniţą ąn Cupą, la *Boliglav*, ąn *Valę-marj*, ąn *Cupač*, lą *Cuidară* şi žundzim ąn Cupą.

Din Oşiń ąn Birisląv, prin *Valę-di-Umą* şi žundzim ąn Birisląv.

XLV

Proverbe şi locuţiuni proverbiale.

(1) — Din buf sucol şi din sucol buf.
Tu lą traz ąn bumbac şi jęł si duţi ąn căpină.
— Fọ bun, si afláş nibun.
— Turę 'ntru tinj, si afláş dupu tinj.
(2) — Cal'il' cọn si cluţăes, mągaril' dăvăes.
— Fičoril' prunj mąnancă şi lą moş dinţil' lą strępiză.
— Lą cąţọ Cărčunu (si ziţi dj un om cọn ąl' ţi cọn ąl' ţi faţi nă nibunil'ă).
— Căţaua carj si 'ngunisęştj, lę scọatj orb căţọlilj.
(3) — Zer ąń arsi cerga dj tinj.
— An frunză dj fag si si scundă.
— Rănę cọnj, s' tj mučcă.
— An frundză dj smąręcă tj-am ząpisăit.
(4) Criv si şădem şi dirept si pricăžọm.
— Pimintu mj ąrdică.
— Ca prj spin stau.
— Nu-j ubąv ţj-j ubąv, ąi ubáv carj ń-u bun lą minj.
— Sfacą ọră valę bulvọń nu duţj.

XVI

Cînd iese curcubeul pe cer, copiii îi cîntă:

Curcubeţi-bęi
Pąn' s'ţi pleţ si bęi
Unâ picâ di apu
Meų per pąnă 'n pimint.

XLVII

Bolin Dujcin

(1) Ra unâ ori di mult, carî ştiâ di cpn, un fičor di vrinâ dpuzpţ di añ carî si cl'ima Bolin Dujcin. Nu vę niţi mumâ niţi tatâ, vę sąldj unâ sorâ. Ţista fičor ra mult ubav şi mult žunj. Cpta ra žunj, cą pąnă tunţę nu si vę vizut tarî fičor. (2) Unâ zuuă, Bolin Dujcin si ąnluşo şi căzu prî crivet. A astâs si scplâ, ą mpnj, *tricură* prppi npuâ añ di zpli şi Bolin Dujcin nu si fâţę sănătos, şi din zuuă 'n zuuă slăbę mąi mult. Sorâ-sa lą cąta cu multă vręrî, nu si muta di lą capu lui şi ra ązor lą ţe lucru s' iiă, sąldj si-l' facă k'efu. (3) Di cą si 'nluşo Bolin Dujcin, si puivi ąn cătunu lor un „Rap" mult fricos carî fâţę multî nibunil' lą cătunęń. Dintru cą cătunu si scapâ di ięl, iserâ ąl' duţęu cătî unâ vacâ, cătî unâ butî di vin şi cătî unâ fętâ, cą si dormâ nopţę cu ea şi mpntiza si-l' da drumu. Şi şa cu urdinu, astâs unâ fętâ, mpnj lantâ, žunsi urdinu şi lą sora lu Bolin Dujcin. (4) Ţę zuuă, cum şădę sorâ-sa lą capu lui, cąţo si plongă, şi cum ąu vizu cą plondzi, ąl' zisi: „Dj ţe plondz, soru? Dali aţi si dudii dj minj dj cpta cătarj? — O! nu, fratj! ąl' zisi sorâ-sa, lą minj vrinâ ori nu-ń si dudiaşti dj tinj, tucu ja dj ţe plong: (5) ąń vini şi lą minj urdinu şi mpnj seră ţerî s' nj duc şi si dorm cu „Rapu" şi mj čudes cum si scap dj ţesta mpncă. — Nu dunâ gailé, soru. Domnu ąi marj! Ięl ną va scąpa dj tpţi mpnţlj". (6) Bolin Dujcin vę trej fărtaţ: un nălbant, un cuţutar şi un duk'jangią. Dupâ ţe si čudi unęc vącpt, ąl' zisi lą sorâ-sa: „mpnj dimneţa lę-u japa din aor şi du-ţi lą fărtatu-meu, lą 'nălbantu şi-u faricâ, dintru cą di nouâ añ di zpli nu-i faricată". (7) Mpntiza, sorâ-sa fęsi dupâ cum ąl' zisi ięl, ąu luo japa, z' dusi lą nălbantu şi lą rugo cą si-u faricâ, vjrisia. Nălbantu ąl' zisi: „Acu-mi daj ocl'il' tpl' si-u faric japa, ară nu, nu-u faric." Feta si răsplonsi şi si turno casâ cu japa nifaricată. (8) Bolin Dujcin ąl' dędi cąlpčca cą si-u ducâ lą cuţutaru şi si-u tučască vjrisia. Feta z' dusi. Bun, ma şi ţista ąl' zisi cą şi lantu fărtat: „acu-mi daj ubražil' tpl', si-u tučos, l'umintrę nu". Feta birda si turno casâ cu cąlpčca nitučotă şi fratj-su ąu trimęsi lą duk'jangią, cą si lę patrusprăţi di ąrşoni di astar, tot vjrisiua. (9) Duk'jangi ąl' dędi, nu

patruspreţi, tucu optuspreţi di ąrşoni. Bolin Dujcin di cą si ąnvârti din cap pąnă 'n picpri cu ţista astar, ąncąlicp prî iapă, şi lp cąlpčca şi trasi direp lą prima lui fărtat. Cum žunsi prî prag, vicni: „ieş, bra fărtatj, s' ną videm, dintru cą di nouâ añ nu im vizuţ". (10) Unâ ş' unâ, cum işo fărtată-su, lą lp di grătlan, ąl' lą tąl'o capu şi lą şutnj ąn triuşă. Napcunta z' dusi lą lantu fărtat, carî vę ţirut ubražil' sorâ-sâi, ąl' lj scosi maţâlj şi lj turi lą cpń. Di cola z' dusi lą mardzina di cătun, jundi si fląia „Rapu". (11) Unâ cą lą vizu, scosi cąlpčca şi cu unâ ugudiri lą ąngrupo dpuâspreţi di ąrşoń ąn pimint. Şi şa scąpo cătunu di „Rap". Dupa ţe žungl'o „Rapu", z' dusi casâ, ąu lo sorâ-sa şi z' dusi lą vęr nicu lui fărtat, lą duk'jangią, şi dupâ ţe ąl' spulaitisi, ąl' zisi: (12) „Fărtatj! din trej fărtaţ ţe vęm, tu fuş mąi vęrnic şi jo nu pot si-ţ plătes bunu ţe-ń lą făseş; tucu ąţ las sorâ-mę, cą si-u ai ąn crijel". Dupâ ţe zisi ţęşti zbporă, căzu prî un scand şi cąţo si dizvârteşcă di astar. Şi cum si dizvârti, pşilj lui si răsturirâ şi şa muri Bolin Dujcin.

XLVIII

Cînd aud cocoşul cîntînd, copiii recită următoarele:

Cucurigu-rigu
Mena-u dprj burica
Aş lą 'nvilaşti prin Grecă.

XLIX

Cînd plînge un copil, ceilalţi îşi rîd de el cu cuvintele:

Urlj lupi, lupi,
Pristj Bila-lungă.

L

(1) — Sticupeiu-peju,
Dp-ń dik'el'u.
— Ţi lą ver cu ięt?
— Şi-ń sap vińa.
— Ţi-u ver cu vińa?
— Şi-ń facă uuă.
— Ţi-u ver cu uua?
— S' u vindu [1].

[1] La Oşani, întrebările şi răspunsurile variază, cu începere dela *S' u vindu* până la *Cą si-ń facă fičor*, fiind înlocuite prin:

(3) — Şi-ń dar vin.
— Ţe la ver cu vinu?
— Si-ń bę fičoril'.

(2) — Ţi-ụ ver cu vindirẹ?
— Si lẹụ parị.
— Ţi l'i ver cu parịlị?
— Si-ń lẹụ ná nivẹstá.
— Ţi-ụ ver cụ nivẹsta?
— Cạ si-ń facă fičor.
— Ţi lẹ ver cu fičoril'?
— Cạ si-ń ţártăiască ạm patur,
Si-ń mirăsẹscă cạ la limọń şi pụrtụcalị.

LI

Proverbe şi locuţiuni proverbiale

(1) — Uomu dị atọr şi gălină frisă mạnancă.
— Dị ạtọr ună gălină frisă mạnanc, dị inat un car dị sarị.
— Axenu lucru całd nu ţọnị.
— Tu lạ batiz, ịeł lăzẹştị.
(2) — Dị porc bučọl'ă vrină-ọră nu sị faţi.
— Bẹ ca nivizut dị biitură.
— Bişọrẹ cu rudirẹ nu-ị ună.
— Blăstẹmịlị lu fạkiru prị uscat vărnă-ọră nu cad.
(3) — Borğu ạị mitil' lạ ụom.
— Brọsca 'n uscat nu crăcăjaştị.
— Din buf săcol, şi din săcol buf.
— Tu lạ traz ạn mạtasị şi ịeł sị duţị ạn căpină.
(4) — Fọ bun, sị afliş nibun.
— Prị putrịd ịeụ nu całc.
— Cal'il' cọn sị cluţues, mạgaril' divăes.
— Nu mor, calulị, cạ ịa-ụ ịarba vẹrdị.
(5) — Fičoril' prunị mạnancă şi lạ moş dinţil' lạ 'nmurţọs.
— Direp cap şi căčuụă.
— Carị nu frọndzị ạtọr, ạş frọndzị capu.
— Mi ạnţinsị cu căpină şi mị fẹţị fără mọń.
(6) — Ań ţị dẹdị dị cap.
— Capu faţị, capu trazị.
— Dọụ mọń dị un cap.
— Ịeftina carnị cọịńil' ạụ mạnancă.
(7) — Ań lạ guni cạsmetu.
— Dupu plọịă, căčuụă.
— Cămila dị urẹcl'ă nu crivẹştị.
— Cămila ună aspră fost-aụ, amạ cạ nu vẹ parị?
(8) — Ịa cămilă, ịa cămilar.
— Al' lạ strinsịră căpestru.

— Cọn sị mẹrgă cărnaţ (: dị un lucru ţị nu-ị sị facă).
— Căţaụa pạnă nu-ş zạnvărtẹştị (*sau* zămičcă) cọda, cọịńl'i nu sị duc dupu ẹa (şi nu-ụ zidines).
(9) — Zăr ạń arsị cerga dị tinị.
— Cl'ineţil' lẹ žălẹştị şi plọača-ụ pẹrdị.
— An cornu dị boụ si-s' scundă şi ară s' lạ aflum.
— An frundză di fac si-s' scundă şi ară s' lạ aflum.
(10) — Cọịn(ị)lị mọrị, ịeł ạber nụ-arị.
— Mislẹ, cọịnị, lẹ-ţ tuịaga (: cọn lạfeş dị un ụom şi ịeł tunţẹ vinị).
— Cọịn(ị)lị nu lạ 'ngrăžă, s' nu tị mučcă (: cọn lạ zidineş un ụom).
— Rănẹ cọịnị, s' tị latră.
(11) — Ań arsị ruguzina *sau* ạń arsị drobu (: cọn ạl' faţ un nibun la ụom).
— Sănătọasă-ị cạ crẹminị.
— Crif sị şădem, şi dirept sị pricăžọm.
— Dị crif şi dị ụorp, Domnu s'tị vẹgl'ạ.
(12) — Cruţi-ş faţị ş' lạ ğamiă sị 'ncl'ină.
— Sfacạ căcot prị luị gnoị ạş cọntă.
— Sfacạ pul' lạ vrẹmị cọntă.
— Cmo ạl' cọntă căcotu (: cọn arị putẹrị un ụom).
(13) — Al' ţị fitọ bou.
— Al' ţị mutọ cupańa.
— Sị ạnvijaştị cạ curaụă.
— Crivu faţị şi direptu trazị.
(14) — Prị lăngă uscatu şi vẹrdịlị ardị.
— Carị fură un ụoụ, fură ş' un boụ.
— Din laf laf ịasị istinạ.
— Spunị cu carị pricạžọş, cạ sị-ţ spun carị ịeş.
(15) — Al' cură liçilị.
— Sọndzịlị apu vrină-ụară nu sị faţi.
— Lucru dị astăs nu lạ lasă dị mọịnị.
— Ịundị-ị k'ịadinu slap, cola sị rupị.
(16) — Dintru 'nă babă surdă popa nu tọcă dị dọụ ụor.
— Ună-ụară mị rudes, ună-ụară spun.
— Cătunu ardị şi baba sị k'ịaptină.
— Lạ mọşă babă sị-l' spuń?
(17) — Niţị žọp nu tal'ạ (: cọn cuţọtu nu tal'ạ).
— Viţọlu dupu baligă sị cunọştị ţị turliă sị ịasă.
— Para pară duţị.
— Całpa pară nu sị pẹrdị.
(18) — Aị pară, aị fară.
— Şi ç'ịupţil' aụ pară.
— Nuntă făr' dị cavgă nu sị faţi.

— Cọn si-ń jasă per ạn pạlmuță.
(19) — Carj arj barbă, arj și k'iaptin.
— Per lungu și crijel cus.
— Bạrbatu sj ducă cu cola și mul'arẹ prin urẹcl'ilj dj ac sj scọtă și nu sj prižundzj.
— Ți duți satu, anu nu duți.
(20) — K'iutecu-j din raj.
— K'iutecu sałdi dj ụalj nu-j bun.
— Pạn' sj scup sj viń.
— Carj dună parj și carj lj mạnancă.
(21) — Bẹ cạ bou.
— Uomu cọn ạj bẹt, tărčaștj cạ-j ạmpirat.
— Fọ bun și ștẹtă nibun.
— Dj bun niți-carj nu fuzj.
(22) — Lạ dracu ạl' dạraș băsẹrică (: la un ụom rọụ cọn ạl' faț un bun).
— Nu-j lușutiă făr' dj lẹc.
— Lușutia antră cu cola și jasj cạ prin urẹcl'ạ dj ac.
— Pạn' sj-l' vină k'efu la čorbạğiạ, ạl' jasj suflitu lạ surumau.
(23) — Un prăscoč sj aj, tucu tọụ s'ijă.
— Casa-j dj mạtasj.
— Cọtj capjtj, cọta căčulj.
— Ocl'u stăpọnuluj lẹ ạnğrașă boil'.
(24) — Bună mẹră porcu-ụ mạnancă.
— Bunu prijatil' cọn aj ihtjză sj cunọștj.
— Albj parj dj nẹgrj zọlj.

LII

Cătunu L'jumnița

(1) Cọn tj zạdaj din Ɠivɡ'iljạ cạ tj puń prj zamca Bila-Penăl'ạ, veș cạ prisfites casj ałbj prăscăitj cu var și cupiritj cu k'irmiš. Țista cătun ạj L'umnița. Lạ partj dj cutru bọrj dj L'jumnița ạj cătunu Uma; lạ partj dj cutru plọjă și unẹc ạn dj lat ạj Cupa; dj cutru scạpitat sọrjluj ạj Lundzińu; dj cutru darj sọrjluj ạj Ɠivɡ'ilia.

(2) L'jumnița arj trej sutj și șazọț și patru dj casj. Toț sa Vlaș; ạn tọtj casjlj vlạșeștj sj zburaștj, și țel'a cọț-va carj sa ạmbitaț dj fumu grățesc tọjfurlj lor nu știă grățeștj. Casjlj din L'jumnița aụ tọtj dvọră cu gărdiń din zur dj jalj și tọtj aụ porț dạratj dj scọndur dj cạstọń. (3) Prin L'jumnița trẹțj ună mică valj carj ạl' tj ziți *Valj-dj-Pătoc:* cola mul'arilj sj duc și spẹlă cạmeșlj. La

mardzina dj cătun arj patru ceșmj cu apu mạj rați și mạj licșọră. Ceșmilj sa țeștj: *Gula-voda*, carj ạj cu apu multă cọt prj ună mọră; *Ceșma-din-Sturlac*, cu apu multu rați; *Gurgasca*, cu unẹcă apu, amạ mult licșọră și *Șopătu-la-per*. (4) La *Șopătu-la-per*, duminițlj și ạn sărbător tọtj fẹtjlj din dj žosa mală sj primines și sj duc dj lẹ apu, și cola cọntă cọnticu lu *Utrọva žuletu, Ṣa nạ fu cạsmetu.*

Din zur dj L'jumnița arj multj vińur și gărdińur cu čạrnič. Marj ubăvil'ạ ạj la dunarj vińurlj cu turlij dj cọntiță prin vińur.

(5) An L'jumnița arj un scul'jó vlạșesc cu patru dascal' și una băsẹrcă cu doj pop. Scul'jou din L'jumnița arj ună sută și șaptizọț și opt dj fičor.

L'jumničańil' sirbes la agrj cu urạčlọcu, cu vińurlj, cu tătunu și mạj mult cu bubjlj. Din L'jumnița jes țel'a mạj bun cužureț. Urạčlọcu la L'jumničań din zuụă ạn zuụă cadj maj ạn žos, ară tătunu lạ cață mạj mult.

(6) Ruba la L'jumničań umizẹștj unẹc cạ la ruba vlạșẹscă cum pọrtă ạn Timoc. Din zuụă ạn zuụă portu sj sk'imbă și nu după mult vạcọt s' lạ ạndjrẹgă cạ dj prin cạsạbọur. Din tọtj cătunjlj vlạșeșt din Meglin, sałdj Umineții' pọrtă mạj bun port și mult umizẹștj cạ cu portu vlạșesc.

LIII

Minčuń

(1) Un boụ roșj jundj zațj
Iarbă vẹrdj nu cucnẹștj. (Focu).

* * *

(2) Scandạla-mandạla,
Pạn' la Domnu. (Fumu).

* * *

(3) Ań am un fratj:
Tọtă zuụa pri sup pimint
Și nọptẹ după ușă sta. (Pạlișnicu).

* * *

(4) Ań am un boụ:
Tot ạn pl'amniță antră
Și cọda nu-l' antră. (Pẹra).

* * *

(5) Gọsca s' frizj,
Miduụa-l' cură. (Mọra).

* * *

(6) Dudi (?) 'n pal'ă zaţi. (Ou).

* * *

(7) Ań am unā buţęụā:
Žimitatị vin,
Žimitatị rāk'iạ. (Ou).

* * *

(8) Ań am patru sụror:
Tucu sị putires.
Şi nu pot s' si caţā. (Vārteşlị dị la rudań).

* * *

(9) An bişọ,
Ancā curu-l' cascā. (Ugarā).

* * *

(10) Cọtị stęlị la Domnu
Cọta ţapị ạn pimint. (Stārniştę).

* * *

(11) Dị şạrọtạ mạị sạrọtạ,
An mọnā nu-ị cạţatā. (Nạprọtca ili maţa).

* * *

(12) Patru sụror ạn nā cạmęşā. (Gāgoşu).

* * *

(13) Ań am unā bāşęricā
Amplinā cu cal' ajlp:
An mežluc un roşị,
Prị toţ lę batị. (Rostu).

* * *

(14) Ań am zęţị sụror
Tọtị cu misọl'ţ ałbị ạn cap. (Zęstịlị).

* * *

(15) Mil'uń dị fraţ
Ań an unā-ọrā z' bričọs. (Čạrnicil').

* * *

(16) Dị dułţị mạị dułţị
An misur nu sị punị. (Sonu).

(17) Ań am unā bāşęricā
Prị-un direc sta. (Burętịlị).

* * *

(18) Tricu popa prin cārluş.
Al' cāzu şapca. (Žiru).

* * *

(19) Ań am un fratị:
An vrọu dị cap.
Foc ạl' ardị. (Cạndil'u).

LIV

Irmiị *(1 Mai)*

An Irmiị sị punị ạncā dị sęrạta baligā dị boụ la uşā, şi la pọrtā, ạntindịm unā fuńā nęgrā şi punịm şi treị buzeị ạn treị locur. Napcum dọm focu la baligā şi ardị. Trimętịm fętị minutị cu lụpata şi cu sistra şi ğạngāres prin tot locu dị casā şi ịalị spun cọn ğạngāres: „fuziţ, şọrp şi nāprọtk'ị, cạ vinị Irmiịa z' vạ tal'ạ!" Noị nu dọm ţiva-godę din casā — ạn ţę zuụā — carị arị ịimańā: acu daị ạn zuụa ţęịa, lị mučcā nāprọtk'ịlị ịimańa.

LV

— Gugufcu,
Isufcu,
Ţi porţ ạn guşā?
— Un cumat dị ticuşā,
— La car' lạ duţ?
— La nivęsta Mara.

LVI

Cin-cincinar.
Cici zaţị cạ mạgar,
Iana mancā din ạmbar,
Neşa vęgl'ā lạ bunar.

LVII

Čọra bọra
Dọ-ń un dintị dị ịer
Sị-ţ daụ un dị os.

LVIII

Curcubęị-bęị,
Pạn' s' tị pleţ sị bęị
Unā picā dị apu
Ịo biịuị şi criscuị *(sau* şi tricuị).

La noị sị spunị cạ acu tręţị pri sup curcubęị, acu-ị fičor sị faţị fętā, şi acu-ị fętā, sị faţị fičor.

LIX

(1) Cọn męrdzị plọịạ cu sọrị, sị fut l'epuril' cu lisiţa.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

(2) La Sâm-Gorț și duc fețili și fiĉoril' și 'nțapă șumă. Lę di casă ųaųă roș și tort din Žoi-mari, și duc pri la viñur și la grădiñur, ąnțapă șumă și cǫntă drumurli. Dupu cą ručǫș, și duc la lęgán și cola și lęgână. Lęgánu-i ąn pul'aná di cąstǫń.

LX

Scuculeț'il' undi cat mąnancă siminăturili. Și duc ǫmiń'i și uñil' lę gunes și lanț'il' ștętă cu čułu, și di cola lę dună ąn sac, lę 'ngrǫpă ąn pimint, ili lę-ardi ąn foc. Cu ģąmbușu, cu țăparę l'ą gunęu; cola-i marį ģąmbuș cǫn gunes scuculeț'il': ǫmiń'il' sa cą di la nuntă bucuroș.

LXI

Fiĉoril' carį l'ą caț'ă tăuń'il' di pri boį lą pun căti-un pal' ąn cur și lą da drumu, și nu și 'ntǫrnă pąnă cǫn mǫrį. Tăuń'il' saună turliă cą albina, unęc maį marį.

LXII

Adetu la rudirį

(1) Cǫn caț'ă și mănčască mul'arę ca și rudęscă ąu pun pri gnoį și cola rudęștį. Micu ți lą rudęști ąl' ți ziți pižą Cą dărudęști, lą ąnčinușă și lą spęlă cu răk'iă, lą ąnfașă cu pętiță și lą culcă lângă mum'-sa. Sętira cu carį ąl' lą taI'ą buricu l'-u pun lângă pižą și cola staună săptămǫnă. (2) Facună turtă ąn podniță și ąu mąnancă cu pęști pusi ąn al' tąlčǫt. Tę zuųă ți și rudęști și duc mul'erli zuntunii și cumșoi, ąl' duc cătiun misur di pituliță și lanți imișur di sănătatę pižăl'ą. Piža pąnă trei zǫli lapți di la mum'-sa nu bę. La trejli zǫli ąl' ąrdică pustel'a. Și duc tot soju cu păclǫni ca s'l'-u ąrdică pustel'a. (3) Au scałdă pișin mul'arę ruditǎ, napcumta piža, și ąl' scot rubiji vecl'i cu carį vę rudit, ąu primines cu lanți. Mul'arę țę carį ąl' vę dat la piža trei zǫli lapți, țę zuųă cǫn și ąrdică pustel'a, ąu duți și ęaună turtă la mum'-sa pižăl'ą, dintru cą și facă lapți. (4) Țę turtă l'-u pun ąn cap la rudita, ąnviită ąn ună dzifră bąrbatu-suį, și șa cu turta pri cap ąu șătăes prin toți ușili, cu piža ąn brață. Ară mul'arę ți ąu duți turta mędzį ąntru rudita cu čuru la ocl'i luį ca iți și vędă, și vędă prin čur. Mul'arę cǫn șătăiești, ziți: „cǫti gǫur pri čur, cǫta ań și ģ'ijască piža și mum'-sa. (5) Dupu ți fac ądetu, mąnancă la męsă și sfacą-ș fuzį casă.

Din țę casă di-jundį rudęști mul'arį, nu și scǫți niți-un lucru nąfară cą și dăscapită sǫrjli.

Pąnă la șasi săptămǫń la rudita mul'arį nu-į bini și-l' ziț pri numę luį, niți cą-i bini și čucneș la pǫrtă. (6) Pǫrta acu-i ąnclisă carį-va om și vină și cu ibtibar, nu și disclidi. Vrin ibanğię axen acu și pugudęști di vinį ąn ǫspiț, la țę casă, nu-l' disclit. Țista ądet lą arį ąn L'ĭumnița.

LXIII

Adetu la bątizarį

(1) Cą tręți un mes di la rudirę măcsǫmului, piža ąu duți la băsęrcă baba mǫșă. Ară mămușu și mămușa și primines cu rubiji curați: mămușu s' nǫ-aibă niți-ună rubă prį ięl cu carį s'aibă durmit cu mul'ar'-sa, cą acú arį pus nicurată, nu-į binį. cą nu ģ'ijești fiĉoru. (2) Cą z' dăprimines, mămușa ș-u lę căldărușca și cu ună k'itcă di busil'uc, și duți la ună ceșmă, ąu ampl'ą cu apu curată și ąu duți la băsęrcă. Cą și fați vącǫtu dirip ișorę băsęricăl'ą, și duți mámușu și lą lę măcsǫmu ąn brață; mămușa sta lângă ięl cu rubičk'ili și cu fașa. (3) Cą lą dăcǫntă, popa, l'-u punį numi, dupu cum și aibă năränčǫt di casă di la măcsǫm. An Meglin, mămușu nu pǫți și punǎ numį dirip vrutu luį: cum și zică moșil', șa s' l'-u punǎ numį. La mulți bătižuń carį lą li vę pus mămușu numili la măcsǫm, cą lą duțeu casă măcsǫmu l'-u pripunę numį. (4) Piža, cǫn ąi ąn băsęrcă, doį călisark'i priminiți cu rubili nǫuă călises cu crundirili la toț zuntunii'. An crundiră pǫrtă rik'iă dąrată cu ńarį ili cu șik'er. Cą lą duc măcsǫmu casă, ąu pun sinia și mąnancă. Mămușu lą fați tislim măcsǫmu la mum'-sa, cą mum'-sa l'-u sărută mǫna la mămușu. (5) Și măcsǫmu lą pun ąn levu buğac și ąn cămara disuprá di ięl pun un sfulğan. Cą dămąnancă, mum'-sa măcsǫmului da la mămușu ună scafă cu unęc vin și mămușu rupi unęc pǫini di la un cumat și lą ąnvălęști mitilicu ili căpicu ąn pǫini și lą turęști ąn scafă. Cǫn lą turęști ąn scafă ziți: „di lą minį unęc, di la Domnu mult!“ Și dupu mămușu toț ǫspiții' carį sa pri męsă tures mitiliț. (6) La gozbă, cǫn arį la bătižuni, nu-į binį și cǫntă cǫntiță, cą nu ģ'ijești fiĉoru. Cą sfărșos scafa di dunarį pari, ąu duc ară la mămușu, și mum'-sa măcsǫmului și duți ąl' sărută mǫna și ąu lę scafa. Apa ți și spęlă mămușu ąu tures ąn foc. La fuzirį, lą nirides mámușu cu un dar și fuc toț zuntunii'. (7) Mul'arę carį rudęști nu-l' zic pri numį pąnă cǫn ampl'ą patruzǫț di zǫli. Cą sfărșești gozba, doų fęți maį zuntuniă li duc siniili pri la casį și tipsiili cu unęc uriz di sănătatę măcsǫmului. Pri bątizarį la popa ąl' da ținț gruși (= *1 fr.*); la cântărețu doį gruși (= *40 de bani*). Șa și sfărșești ądetu di bątizarį ąn Meglin.

LXIV

A deturlj la nuntă

(1) Cọn sj prọk'ạ Duminica ạn carj s' ijă nunta, luña ạntru duminică la casa tinirluj scot ç'ipt şi lạ duc la mọră cu cọntiţă fiteşt. N'ercur curá grọnu dj tranä. Žoj sj dună tọtj zuntuniilj şi cu cọntiţă — *T'inira curună Duminica şi pună* — ạu dară curuna tọtă niridită cu k'itk'j di büsil'uc, acu-j jarnă, ará acu-j vęră, cu k'itk'j dj flor. Şi cạ-u dạdară ručọs şi fuc sfacạ casă. Pạnạ cọn sj ạncurună nu-j binj sj-u vędă curuna tiniru. (2) Žoj sęra tat'-su fičorului şi cu cọtj-va zuntunij, bărbaţ şi mul'er, sj duc ạn ọspiţ la nivęstă. Cola, dupu ţi mạnancă, tat'-su fičorluj scọtj k'esj şi punj prj pugačă cọtj-va lirj şi lantj pari, ará tat'-su fętál'ạ lę vrin ạllạlọc dj prj pugačă şi sj scọlá ạn pičọrj şi ạu frọndzj pugača. (3) Antru fugă l'ạ dărues ọspiţil' cu cătj una zig'iă dj čạrọp şi zăniţă; ará lantj zuntunij si duc la mămuşă s' lạ cạlisęscă. Vinir tọtă zuụa gutuves mul'erlj dj nuntă. Sọmbăta sęră prj la satu doăspręţj a la turca (şasj a la franga) caţă sj sfirçscă gọizli, ará acu-j čurbağọiă, tọmpăńlj — şi sj dună toţ fạrtaţil' cạ s' lạ bričască tiniru, şi lec un din fạrtaţ carj s' ijă cu mumă şi tată cạ s' lạ bričască timiru. (4) Tiniru, cọn lạ bričọs, lańţ fičor cạlises zuntuniilj din cătun. Dupu bričọrę tinirluj fac unęc ğạmbuş, şi-u pun męsa sj ţină zuntuniilj. Cạ dạţină gạjdạğọja dară la sfacạ om dirip ţirut cătj-un nạbet, ará ọspiţil' prj una filiă dj pọjnj ạnţapá cătj-un mitilic şi carj cọt lạ ţi rupj din buric. Cạ sfărşaşţi cu nạbetu gạjdạğọja, sj dună mult insan nicạlisit la nuntă dintru ğạmbuş — sọmbăta sęra şa şi ạdetu cạ şi nicalisiţil' pot sj sj ducă la nuntă. (5) Gạjda caţă sj sfirçscă žoc dj pusestrimă: jasj pişim feta carj ọj pusestrimă cu sucardj tinirluj, ará dj numjr lant fičor zuntuniă carj sj žọcă cu pusestrima cu şirveta prj numjr. Pusestrima şi fičoru carj sj žọcă cu sucardj tinirluj tribujaşţj s' ijă cu mumă şi tată. Cọn žọcă dj trej or, lj sk'imbă lucrjlj: sucardj dj prj pusestrimă ạu pun prj numjr fičorluj şi şirveta dj la fičor prj numjru pusestrimăl'ạ. (6) Dupu ięlj jes lańţ miriclij şi miriclią. Dupu unęc văcọt vin cạlisar dj la nunta fętál'ạ şi ạu lę unä gạjdă lli unä tọmpănă dj la fičor şi ạu duc la fętă, cạ şi cola sj žọcă, şi sj žọcă ğạmbuş. Antru cạ sj ducá gạjda la casa fętál'ạ, mum'-sa fętál'ạ cu pusestrima lor ạn un čur ạl' lj scot tọtj rubilj ţi lj arj fęta şi lj ạnk'ites prj unä ruguzinä ạntru toţ ọspiţil', cạ s' lj vędă cọtá rubá arj fęta. (7) Taman dupu dunarj rubál'ạ žundzj şi gạjda cu fạrtaţil' carj ţọpă: o! o! o! Cạ antră ạnnuntru gạjda, zạsta şi gạjdạğọja şi cu doj ọmjń carj sa dj la nunta fičorluj lę mọńlj cu tat'-su şi mum'-sa fętál'ạ şi ạl' zic: „cistită-ţ

bucuril'a!" şi ạl' sărută şi mọna. Şi cạ bę cătj-unä cave şi unä rik'iă, ạu anflă gạjda şi pişim caţă sj žọcă pusestrima cu sucardj fętál'ạ dj numjr şi un fičor cu şirveta prj numjr, şi lj sk'imbă dj trej or. (8) Dupu ięlj caţă sj žọcă toţ zuntunij şi cumşọj. Tọtă sęra žọcă pạnạ la privideŗj. Duminică dimnęţa pişin lạ primines tiniru cu unä cạmęşă fustănliă, un k'imer vizit cu şic ili un brọn vinạt cu sucardj, cu dzifrj şi čurọp, tọtj vizitj, şi ạn brọn ạl' pun un cuţọt jundj sj-u ţọnă mọna cọn sj 'nclină duminică dimnęţa. Cạlisaril' cu crundiru şi cu rik'iă dạrată şi cu şik'er, cạlises ará zuntunij. (9) Şik'eru lạ pun ạn rik'iá cạ cọn bę ọspiţil' zic: „cum ọi dułţj rik'ia, şa s'ijă dul'ţ tiniril'!" Cạ vin cạlisaril' dj la zuntunij, ạu anflă gạjda şi caţă sj sfirçscă cọnticu dj drum disclis. Tunţę jasj şi tiniru, sj 'nclină trej or cutru sọrj, ará mum'-sa şi tat'-su lạ sărută prj ubras şi ạl' zic: „drum disclis, il'ulj!" Dj casă priună cu toţ fạrtaţil' k'inises şi sj duc la muhtaru. (10) Casă la muhtaru sta un čạrec dj sat şi cạ-l' dară un nạbet fuc dj la ięt şi sj duc la popa carj s' lạ ạncurună. Şi cola cạ-l' dară un nạbet fuc şi sj duc la mămuşu. Tot drumu cọn merc prj la casj, tiniru jundj şi nujbă vrin om ili vrină mul'arj şi vrin fičor si 'nclină şi ạl' lę bună zuụă. La mămuşu sọt mult, cạ lạ punj męsă, ará la tiniru ạl' punj unä turtă ạn foc cọptă ạn čạnuşă cu un misur dj picmes. (11) Cạ dămạnancă, sj scọlă gạjdạğọja, ạu anflă gạjda şi dară un nạbet la mămuşu, ará tiniru l'-u sărută mọna şi jes nạfară. Cạ-l' lạ fac ạzọr calu la mămuşu, lạ priscalică dj trej or şi napcumta ạncalică mămuşu, lę un crundir ạn mọń, ạs faţi dj trej or cruţi cutru sọrj şi k'inişęşti priună cu tiniru şi fạrtaţil' casă la tiniru. Antru calu mămuşului un fičor pọrtă frugl'ấţa. (12) Dupu ţi sj duc la casa tinirluj, mămuşu dăscalică şi l'-u sărută mọna tiniru, ạl' lạ lę calu şi frugl'ấţa la fičor şi lạ pun nạfară ạn triuşă sj şadă prj dọu scọndur. Al' pun ạntru ięt un scant cu un misur dj tranä şi un misur dj baclă şi unä pugačă. Pạnạ s' lạ facá ạzọr tiniru, fičoril' şi fętjlj žọcă pusestrimă ạn triuşă, dară şi cătj vrin or. Cạ si faţi ạzọr tiniru, jasj nạfară, ạl' sărută mọna la mămuş şi ạncalică prj cal mămuşu, şi prj cal roşi ạncalică tiniru. (13) Cọn k'inises din triuşă şi jes prin pọrtă, tures cătj-va or cu mărtińurlj cạ si pik'işęscă insanu cạ tiniru k'inisi. Antru tiniru arj mul'ţ fạrtaţ ạncạlar cu cal', carj lạ ţi ziţi cuscri. Cọn si prọk'ạ dj casa fętál'ạ, tures cu mărtińurlj cạ si ştiă fęta cạ žunjlj luj vinj. An triuşa fętál'ạ ạntră pişim cuscril' şi trac dirept la uşa dj casă. Tat'-su fętál'ạ cu cọt-va zuntunij ạu ạnclit uşa; vinj şi tiniru žunj. (14) Cọn si zạda tiniru ạn triuşa fętál'ạ, fęta prăzăręşti din uşă cạ si-u vędă faţa žunjluj, şi tiniru catá cutru uşă cạ si-u vędă fęta. La uşa dj casă carj ọj ạnclisă sj duţi cạlạuzu tinirluj şi caţă s' si

rogă şi s' la zică: „disclidiţ, cə vinim mul'ţ ospiţ, və duţim şi poini şi mancari şi pari. Şi cu multi lafur əl' da cot-va mitiliţ la uşaru şi əu disclidi uşa. (15) Unə ţi əu disclidi, cuscril' cu cal'il' antră ən casă şi l'ə žocă cal'il' prin casă şi pristi męsi. Iel' ter cə s' la l'ə dapă cal'il' cu vin, şi dupu ţi l'ə dapă ies nəfară cuscril'. Tiniru şi mămuşu, pənə cən şi disclidă uşa, sta prj cal', ară tiniru şi 'nclină əntru casa fetăl'ə. Dupu ţi fuc cuscril', un zuntuniă dj cutru fetă cu unə cənată ən monă şi duţi şi la disfaţi dj prj cal tiniru şi l'-u le cənata luj ţi-u portă dj la casa luj. (16) Dupu tiniru şi duţi ară ţela om, l'-u sărută mona la mămuşu, la disfac dj prj cal şi la buiridises ənnuntru ən casă. An casă cən antră mămuşu, şi scolă toţ, mic marj, əl' fac ihtibar marj şi la pun şi şadă ən buğac. Cə dăşadj mămuşu, toţ zuntuniil' fetăl'ə əl' zic: „binj viniş, nunj!" şi l'-u sărută mona. Pişim vin tătonil' fetăl'ə. An casă mămuşu bę unə cave şi, acu-j zinç'in tat'-su fetăl'ə, puni şi męsă; acu-j suruma, nu puni. (17) Dupu ţi sfărşos lucru din casă, mămuşu cu ficoru carj əu portă frugl'ăţa ies nəfară ən triuşă pri dou scondur şi prj un scant əl' pun tranä, baclă şi poini. Insanu žocă nəfară or, ară zuntuniil' fetăl'ə la da vin prin triuşă. Dirip k'inisirj, cən ter şi ducă la băşercă, əl' primines feta şi əu dară nivestă. (18) Al' pun un p'erdj dupu cap şi unä p'erdj pristj ubras cə s' nu-l' vędă lumę əl' pun cătj-unä şirvetă k'itcusită prj la porţ, əl' pun şi sucardj cu fustan maj nou dj tunţę dəralj şi əu le dou fetj dj monă, şi dupu ea toţ zuntuniil əu scot nəfară ləngə mămuşu cə s'la le blugusovu. Cə şi duţi ləngə mămuşu şi 'nclină dj trej or şi l'-u sărută mona şi pola: nivesta cən şi 'nclină fetilj cəntă cəntic dj disportori dj ləngə tată. (19) Cən sărută pola mămuşului, tunţę mămuşu bę un sfilğan dj vin şi blugusuvęşti şa: „Şi ieş ç'iă, s' ti k'ərduseş, şi drum disclis s' nə da Domnu!" Cə sfărşaşti dj la mămuşu ară cu cəntiţă əu duc ən casă. An casă nivesta nouă dăruiaşti puguzelil' şi zuntuniil'. (20) Dupu ţi sfărşaşti cu dăruiri, pun un scant ən mezlucu dj casă, ară nivesta la direpta ləngə uşă, şi prj scant pişim şadj tat'-su nivestăl'ə şi əu blugusuvęşti cu tęşti lafur: „Ai, binj viniţ toţ fraţil', si iţ ç'ii" şi cə li ziţi tęşti lafur, şi scolă, əu le feta lui, l'-u da ən monă la tiniru şi əl' ziţi cu locrum şi plondzi: „pənə acmo mę, dj ua əncola ta; cə cum tu cu ea, şa Domnu cu tinj!" Tęşti lafur əl' li ziţi dj trej or; dupu tat'-su əl' da blugusovu şi mum'-sa şi zuntuniil'. (21) Şi cə sfărşos dj blugusuviri, tiniru prj cal şi mămuşu napcumta əncalică şi puguzelil' niridiţ toţ ən darur, şi l'ə žocă cal'il' ən triuşă. Tot insanu din cătun carj dj carj şi prigunes şi şi ducă s' l'ə vędă puguzelil' şi nivesta. Puguzelil' cən vet ţiva maj buni feţi

l'ə žocă cal'il' ləngə içli cə s' l'ə bindisescă. (22) Cən žocă cal'il, jat'-cə-u şi nivesta cupiritä prj ubras şi əu portă di supsorä fetilj. Cə-u pun prj cal şi 'nclină trej or cutru casa luj, şi 'nclină şi cutru sori, əş fatj cruţi şi k'inişeşti. Pişim jasi frugl'ăţa, napcumta mămuşu; dupu mămuşu, tiniru, şi dupu tiniru, nivesta. Bərbaţil' sa toţ lângă tinir, ară mul'erlj lângă nivestă. E, ç'idi ğəmbuş ţ-əi cən jasi nivesta di prj pragu di portă, di mil'ilj di tufeţă ţi şi tures, di contiţă şi di ţăparj urecl'ilj ənsurzos. (23) Cən tures tufecu cən jes dj la nivestă, tot insanu, mic şi marj, şi dună lângă băşercă cə şi vędă nivesta şi tiniru. Cə žunc lângă băşercă, tiniru şi 'nclină şi trazi dirept ən dvoru dj băşercă, ară nivesta zəsta cola şi şi 'nclină la băşercă dj trej or. Cola əl' da la nivesta ən braţă un ficor carj s' ijă cu mumă şi tată, nivesta lə sărută ficoru şi əl' dărujaşti unä ziç'iă dj curop. (24) Cə lə lasă ficoru, vinj majcă-sa — muma tinirluj — şi əu plecă, əl' punj ən sin unä turtă cu jadiră şi cu mătasj ligată, əl' da şi unä cənată cu apu şi unec gron. Cənata cu apu əu turcşti prj coma calului, ară gronu lə turcşti pristj cap cən k'inişeşti. Cə li dăfac tęşti ədetur, k'inises toţ ară cu cəntiţă şi antră ən dvoru dj băşercă. La băşercă tătonil' tinirului sa duş ənco dj un sat nəintj cə şi-u prištetă nouă noră. (25) Cə vinj nivesta ən dvoru dj băşercă şi 'nclină trej or la sfiti-Nicola şi şi duţi socru-su, əu disfaţi ən braţă dj prj cal. Dupu disfaţiri dj prj cal l'ə priscalică dj trej or cal'il' tinirluj şi nivestăl'ə. La calu nivestăl'ə əl' lęgă dj comă un dar unä şirvetă roşi. Pişim antră ən băşercă mămuşu cu mămuşa. Mămuşa portă cu ea un cur amplin dj şik'er şi dj siminţă di bumbac. Dupu mămuş şi mămuşă antră tiniru şi napcumta antră şi nivesta. (26) An băşercă zəsta ən mezluc jundj popa arj pus unä męsă cu vanç'elia prj ea. Popa prindj ţinţ luminor carj lj arj cumpărat mămuşu şi lj da unä la nivesta, unä la tiniru, dou la mămuşu şi una ţoni iel. Mămuşu sta dupu tinir cu luminorlj prinsj şi monălj pristj numir lj ţonj, ară mămuşa cu curu dj şik'er şi cu curunilj sta dupu mămuşu. Popa lə-u cəntă pişim tucmirę şi lə lj sk'imbă ninçilj. (27) Cə lə-u dăcəntă tucmirę əl' li da mămuşu curunilj la popa, şi popa lj blăgusuvęşti, lj punj priună cu mămuşu pristj capitilj tinirilor şi lə lj caţă monălj. Dupu ţi lə fac ədetu dj 'ncurunarj, nivesta lə dărujaşti popa cu unä şirvetă negră, ară mămuşu əl' da la popa ţinţ căpiţ. Din băşercă cən k'inises, mămuşu l'ə le dj mona direptă tiniru şi dj mona leva nivesta, ară mămuşa dupu iel' turcşti şik'er pristj capitilj lor, ca s'iă dulţi tot vęcu lor, cum şi dulţi şik'eru. (28) Popa cu cântăreţil' 'ntru tiniru cəntă: „Slava, şi s' ijă soţ dj priştitaţ noil' tinir". Cə žunc casă la tiniru, zəsta ən trem. Prj pragu dj uşă, pun păcrovu, pălişnicu,

ară dupu tinir sta fețiļi și cońtă: „Nusi fost-au fętă ca și fost-au viță, nivęsta niriditâ, ca viță 'nfloritâ", etc. (29) Prį pragu dį ușâ pișin și punį su la fičor, aș faţi cruţi, și blăgusuvęști șa: „Binį viniţ, z'vă iţ ç'ii, z' vą k'irdusiţ, lemn s' cățaţ frulină, sfacą ropâ s' cățaţ arzint sfacą, cońtį milį ąn Nońtį, cońta fumęl'ą z' va da Domnu, cońtį stęlį prį ţer, cońta bunitoţ". Dupu blăgusof lą sărută tiniru ąn frunţi și nivęsta ąn frunţi, și mońa mămușului, aș faţi ună cruţi și scucnęști tof cu spoţu năpoj. (30) Dupâ tat'-su vinį mum'-sa, și cu plondzirę l'ą blăgusuvęști și ęa. Blăgusovu cońlą fac la ușâ arį multį mumoń și mult insan carį plonc. Plondzirę și dintru multă milă. Cą sfârșos dį blăgusuvirį antră 'n casă și ząsta sup sofă; cola pun un mic fičor cu mumă și tată, l'ą dispărțaști cum sa cățaţ dį mońa, și nivęsta lį sărută la mic marį mońlį. (31) Dupâ ţe lį sărută, și duc ąn cłęţi. Tunţę caţă și zăurisască insan mult ca s' l'-u cistęscă noua noră la stăpońu nuntâl'ą. Mămușu cą dąantră tiniril' ąn cłęţi aș lę mămușa și fuzi casă. Cą sfârșos dį vârvirį la cistirį, și dună toţ fărtaţil' toţ cu pąląurilį dį rik'ią ąn brońși priună cu gaįda și duc la mămușu cu gaįda.

(32) Cońși prok'ą dį casa mămușului, caţă și ţopă: „nunį! nunį!" gutuveţ prunį", și antră ąn casă. Mămușu cum ąi priminit cu nouļi rubį, tot ąn alp șadi ąn buğac și năränčaști la gaįdağoįa și sfirșcă, ară la mămușa s' lį facă ązor păcłonilį, un păclon lą da la tinir și un la çlį. (33) Ca dądară ğąmbuș nișlį fărtaţ maį beţ, caţă și żocă ąn foc cu ćoulilį, și s' l'ą turșcă tăćuńil'. Cą și fac ązor, păclonilį mămușăl'ą, lį lę ąn cap un din fărtaţ și k'nises toţ priună cutru casa tinirluį. An drum cońtă conticu: *Ţi ţu-i ligat capu, Mușu dalį, mult tį dorį, etc.* (34) Cońantră ąn casă la tiniru, toţ și scolă ąn pičori și lą pun mămușu ąn buğac. Gaįda ząsta sup sofă și caţă și sfirșcă pusestrimă ili żoc dį mońă pănă cońși facă ązor sinia. Cą ąu fac ązor sinia, ąu pun pișin la drępta partį, prį męsă pișin pun mezeur, ąu pun și čorba dį uriz dąratâ cu puscă, napcumta pun și tipsiilį. (35) Cą vinį vącotu dį vin, mămușa din lęva partį trimęţi păclonu la mămușu. Mămușu lą faţi pristį doį, și zimitatlį lą trimęţi năpoj la mămușa, ară lantu lą 'mpărțaști la toţ carį șot lângă ięl. (Păclonu mămușului ąi dį toţi maį bun). Cą dămąnancă, caţă gaįda și dară năbet la mămușu, dį la mămușu la toţ carį sa prį męsă, dį la męsa dį bărbaţ și duţi lângă mul'er și pișin dară năbet la mămușa. (36) Dupu năbet caţă și żocă *un câtį un.* Mămușu și ospițil' cońbę vin, tiniru și nivęsta lipiţ unu di lantu și 'nclină sup sofă. Cą și saturâ dį żoc, ąu scot și-u da gąlęta: (gąlęta ąi vinu misticat cu apu. Pișin ąl' da și bę mămușu și blugusuvęști.(37) Cońąu ąrdică scafa și bę toţ fărtaţil',

sar din pičori și ţopă: „O! O! O!" Și prį urdin lą da și la bărbaţ și la mul'er.

Maį marį bucuril'a ąi cońda gąlęta și la nivęstį cu fęţi. Fęţiļi și scunt prin cłęţi ç'ioa nu vor, ară fičoril' lagă după ęlį. Ca sfârșos cu gąlęta, vinį vącotu s' lą gunęsca mămușu. (38) Antru gunirę luį, mămușu ąu caţă dį brońmămușa, și dį mămușa tiniru, dį tiniru nivęsta, dį nivęstă socru și socră-sa și lantį mul'er și żocă din zur dį siniă dį trei or. Conticu ąi ţista: *Picuraru paștį craį vardar*, etc. Dupu żoc, și faţi ązor mămușu dį fuzirį. (39) An mezlucu dį casă pun un scant și doų ęlį cu vin bun, ară tiniril' și 'nclină la mămușu, după ușa dį casă maį mulţ fărtaţ cu vąstągort și lęmnį ąn mońă sta cą s' lą batâ mămușu. Pișin mămușu și duţi lângă tinir și l'ą discopčă din trei locur, și șadį prį scant și caţă și blăgusuvęscă șa: „Și iţ ç'ii, și vą da Domnu bunitoţ, și drum discliș și-ń da Domnu la minį". (40) Tot insanu, mic și marį, sta prį sofă ca și udă blăgusovu mămușului. Cą dąbę vinu, ąu lę ęla ąn mońă și jasį prin ușă. Cońjasį prin ușă, fărtaţil' carį sta cu lęmnį, ąu bat ușa și ąl' zic: „drum bun, nunį, s' nu tį 'ntorń". Cą jasį năfară mămușu pănă ąn triușă, și 'ntornă și ziţi: „E! nu vą-i milă dį minį? nęua arį năfară, nu pot s'mį duc casă". (41) Tunţę toţ: „năpoj! năpoj!" și șa faţi dį doų or. La treįli or, tiniril' ąl'ţi nclină dį trei or și la ięl și la mămușa, lį sărută mońlį, și cu bună nąptį jes năfară, după ęlį jes toţ fărtaţil' cu gaįda și lą 'ndirec diparţi. Cą și 'ntornă dį la 'ndiręzirę mămușului un căţi un toţ aș fuc casă, și tiniril' l'ą ąnclit doįl'i ąn ună udaįă. (42) Cą sfârșos lucru tiniril', bunęști un tufec și toţ și scolă. Acu jasį fętă, bucuril'a la tătoń și zuntunii ąi nispusă, ară acu jasį mul'arį, și frońc unęc, amą ară nu spun aşkeré. La multį nunţ, acu nu jasį fętă, aș tal'ą unęc pičoru și cu sondzili ţela ąu fac cămęșa nivęstâl'ą. Ţista lucru la fac saldį ţel'a ţi au marį milă și acu-i spartă fęta dį ięl.

(43). Cămęșa nivęstâl'ą ąu pun ąn čur și baba tränarca, ąu șătăjaști dį la unu la lantu s' lą vędă sondzilį. Cămęșa cu čuru cońąu spun și cońlą vet sondzilį, toţ zuntunii dį mirac cą išo fętă tures băcșiș ąn čur prį sondzi. Cą sfârșasti cu čuru, fărtaţil' priună cu gaįda și duc, s' lą vik'ască zuntunii ca și dară alvă. (44) Prin sucaţă ţopă turlii turlii dį cońtiţă. După ţe l'ą dună toţ, zuntunii, caţă și-u dară alva și după dărarę alvăl'ą, ąu pun sinia și mąnancă. După măncari, lą lį sărută nivęsta mońlį, și fuc sfacą casă.

LXVI

Proverbe

(1) — Dupu ploįă căčuuă.
— Cum ąţ ai știrnut, șa s' ţi cul'ţ.

— Carį dį lantu grǫpă sapă, įęł singur ąş cadį ąnnuntru.
— Cą ţela cu musca prį căčuụă.
(2) — Cum ąţ gutuviş, şa s' mąnanţ.
— Turęă dupu tinį, ca s' afli ąntru tinį.
— Ştętă, calulį, sį įasă įarbă vęrdį s' mąnanţ.
— Bącşişu cal la dinţ nu s' cată.
(3) — Ocl'u stąpǫnuluį ąi ç'iubrį la gărdină.
— Măcosu dį bălosu z' batį peză.
— Cąmila ubidę cǫrnį, ąş rąmasį şi fąrą urecl'i.
— Dupu cum sfiręştį, şa žǫcă.
(4) — La tarį cap, tarį căčuụă.
— Carį nụ-arį cap, arį pičǫrį.
— Ań ţi dunǫ peru 'n cap.
— Capu faţi, capu trazį.
(5) — Mislę, cǫinį, puimę tuiagă.
— Şi casa arsį, şi la şǫriţ lą ţi fătură.
— Tu lą tras ąn bumbac, şi įęł fuzį ąn ruž.
— Borğu-į mitil' la om.

LXVII

Salutări şi urări

(1) — Bună dimnęţą!
— Bună zuụą!
— Bună sęrą!
— Binį vą flǫm!
(2) — S' iţ ç'iį!
— Binį viniş!
— Binį viniţ, ǫspiţ!
— Sį da Domnu!
(3) — Cąsmet şi birik'et!
— Domnu s' tį udă!
— Şa-lą s' ijă!
— Du-tį *(sau* duţ-vą) cu sąnątaţį!
(4) — Rămăneţ cu Domnu!
— Sį įeş ç'iụ!
— Bună pruvidęrį sį da Domnu!
— Domnu dį bun!
— Domnu dį bun şi jo ąn rost sį-ń pun, şi dį duşmań niţi-un!

LXVIII

Vąmpiru şi fęta[1]

(1) Aş fost-aụ ună ǫră ună mul'arį cu un fičor şi cu ună fętă. Ţela fičor fost-aụ ąnglăvit ąn un cătun şi sį dus-aụ mumă-sa sį l'ą ducă cămeşlį şi ąụ lăsǫ fęta casă singură. Fęta dąrǫ ţină bună, işǫ nąfară şi ąl' vik'ii la tetă-sa: (2) „Teti, įelă la noį, cą sam singură şi dąraį bună ţină". Tunţę sį uzăvi vąmpiru din grobur şi zisį: „z' vin, amą aį bună ţină? — Am, am, tucu z' viń", zisį fęta, cą viruįa cą-į tetă-sa. (3) Cą s' fęsį nǫptę, vinį vąmpiru şi ąntrǫ 'n casă. Fęta, cą lą vizu, sį spăru mult şi zisį: „Dęduli, coţi ţ-aį tǫr roş ocl'il'? — Įo cu ţişta ocl'i tinį s' tį bęụ — (4) Dęduli, coţi tǫr mąčcatį ungl'i ţ-aį? — Cu ţęşti ungl'i jo la tinį sį-ţ fac grap! grap! — Dęduli, coţi tǫr mąčcaţ l'i-aį dinţil'? — Cu ţişta dinţ jo tinį s' tį mąnanc". (5) Şi fęta zisį: „Dęduli, las'-mį nąfară, sį fac apu". Şi vąmpiru zisį: „ụa fǫ apu". Şi fęta zisį: „Lęgă-mį cu ună funį, 'cu nu virujeş". (6) Şi vąmpiru ąụ ligǫ dį pičor cu ună funį şi cą işǫ fęta nąfară, vę caprį colo; şi cąţǫ ună capră şi ąụ ligǫ dį pičor. Vąmpiru, cą ştitǫ, ąụ trasį funę şi capra zbirǫ, şi vąmpiru zisį: „nu zbęră, măgărǫţă, tucu įelă ụa". (7) Dupu unęc vącǫt işǫ nąfară şi, cǫn ąụ vizu capra, ąl' sį fęsį žaįl': amą fęta ra scunsă ąn crǫblă dį fărină. Şi vąmpiru cąţǫ sį ubidęscă şi ąụ flǫ şi ąụ măncǫ. (8) Şi cą-ụ măncǫ, ąl' scǫsį maţălį şi lį ąnvii din zur dį crǫblă. Şi cą vinį mumă-sa, lį vizu maţălį dį crǫblă şi cąţǫ sį plǫngă. Şi jo ąń vinij dį cola.

LXIX

Minĕuń

(1) Ań am ună băsęrică
Pri un direc sta. (Čunčuperca)

* * *

(2) Patru sụror, tut lagă un dupu lantį
şi nu pot sį žungă. (Vărtęaşca)

* * *

(3) Ună căţaụă tǫată zuụa latără ąn muntį
şi nǫaptęa dupu uşă şi scundį. (Băltia)

* * *

[1] Culeasă şi publicată de G. Weigand (*Vlacho-Meglen*, 64-66) cu mai multe greşeli. Textul de sus e îndreptat după versiunea lui Stavru Ţuvan Kjaja.

(4) Un moș dęd cu un dintị ạn grp. (Cusor)

* * *

(5) Aṅ am unā pl'amniță plină dị cal' al'bi;
un roși ạn mežluc tot cluțuęștị. (Gura)

* * *

(6) Aṅ am un boụ roși, tucu zațị, și nu sị scọală. (Iscra)

* * *

(7) Unā babā mọașā și tot masticā. (Fọarfiți)

* * *

(8) Scandāla-mandāla pān' la Domnu:
ğingār-māngār pānā 'n pimintu. (Fumu)

* * *

(9) Unā cadānā priminită cu unā mil'ā dị fustanị;
cạ zāsuflā bọarẹa, curu ạl' sị vędị. (Gāl'ina)

* * *

(10) Unā vacā tot antrā 'n casā
și cọada nu-l' antrā. (Lingura)

* * *

(11) Unā mil'ā di ọamiṅ tot žọacā
și nọaptẹa ạn un sicul' dormu. (Găselnița)

LXX

Credință

Căn paștị capra urman și cạ vinị sẹarta la tārāștị cu gura ạnflată, mučcată, noị zițem cạ-ị mučcată dị stạiā.

LXXI

Lạ mulg laptele ạn gālẹată, la stricọră prin stricātoare și napcunta ạl' pun siriște și lạ čučājes, și lạ 'ncl'agā, lạ scot din putină căn sị 'ncl'agā, lạ pun în țādilā și sị stricọară sāratcā, sị 'nvārtoșaștị brāndza.

LXXI

Dị un niți-un

(1) Unā mul'ari ạș vẹa un ac și țiru sị dară multị lucrị dị ĭẹl. Al trimęsị bārbatu sị-l ducā la cuvaču, și-l' zisị bārbatu:

„Cuvačulị, dị țista ac țer sị-ṅ dar unā mașā și unā lupată și un pạlișnic și pānā mānị țista vācāt sị ijā ạzār.

(2) Și māntiza z' dusị sị lị lẹa și-l' zisị la cuvaču: „dā-ṅ lucārlị" și cuvaču āl' zisị: „Bra, omulị, dị țel ac cạ-l puș ạn foc sị dar multi lucrị, și sị fęțị dị un niți-un". Și omu zisị: „Of! ți ğuiap sị-l' dau la mul'arị?" Și cuvaču ạl' zisị: „Nu ti spạri, sị-l' ziț la mul'arị că puș ạn foc acu și sị fęsị dị un niți-un. Și omu k'inisi calẹa și tot ạș ziți: „di un niți-un".

(3) Și nuibā niștị luvač, carị vẹa tālcit un l'epurị și dupu lantu lāga, și ĭẹl tot ziți: „di un niți-un".

Și luvačil' ạl' zisịrā: „bre! jo țer cātị țințị șasị ạn zuụā, ară tu āṅ ziț dị un niți-un. Al vātāmā luvaču omu. Iară omu ạntribā: „jo cum si zic mo?" Luvaču ạl' zisị: „tu sị ziț cātị țințị-șasị ạn zuụā". Și omu k'inisi calẹa și tot zițẹa: „țințị-șasị ạn zuụā, țințị-șasị ạn zuụā". (4) Și nuibā un mortu țe-l' purtau laịnți la bāsęrică. Și ịẹl zițẹa: „Cātị țințị-șasị ạn zuụā". Și țel': „bre! zisịrā, noị țista nu putem sị-l prižilim, ară tu ziț cātị 5—6 ạn zuñā sị mọară?" și cățară dị-l vātāmară. Și omu ạntribā jară: „jo mo cum sị zic? Sị ziț *Doml'artā*, cạ-ș muri! Și imna calẹa și nuibā unā nuntā.

(5) Și tot zițẹa ịẹl: „Doml'artā, cạ-ș muri! Doml'artā cạ-ș muri!" Și țel' zisịrā: „bre! noị nuntā dārām, ară tu nā ziț Doml'artā?" Și cățară de-l vātāmară. Și ĭẹl ạntribā; „'mi jo mo cum sị zic?—Sị ziț *dambār-dumbār* la nuntā". Și imna calẹa și zițea: „dambār-dumbār la nuntā". Și flā niștị purcar ạn calị, carị pāștẹau porț. Și sị spārẹară porțil' și fuzirā toț, și purcaril' ạl vātāmară și zisịrā: „Ți țẹasta dị tinị?"

(6) Și ịẹl cạ k'inisi calẹa, gārși. Sị 'ntreabā cum sị zicā casā? Și cạ z'dusị prị unā puntị, zāmutri cạ sị vẹadā dānāpoị cāt ạị vātāmat. Și sị 'nvārtẹa, nu putẹa sị vẹadā, și cāzu ạn valị și sị nịcā.

LXVII

Intîmplarea unui cioban

(1) Cin fęsi unā ụajā țẹastā dimnẹață doị ṅel' și cin ạl' fāțẹa **zbira** și cạ-l fęsị dị scạpa la fugā, sị spārẹa dị jel', cạ mārdājau ṅel'l'i dupu un pogon di loc, sị zāmutrị nạpoị și cāță sị zbẹară. Și jo-l' laị ṅel'l'i și u cāțaị ụaja sị-l' pun sị sugā și unu cu pičoru-ạl tạlča, lantu cu gura dị cọad'-ạl cāța, și ạl turẹa dịpartị, nu vrẹa s'ạl vẹadā. (2) Și jo-ụ cāțaị, u ligaị dị pičor și-l' puș ṅel'l'i sup ja și ẹa sị culcā pri jel', cạ nu lạ dādẹa sị sugā și unu ạl muri și jo dị inat, aụ laị dị-ụ puș ām furcā s' nu sị pọatā culcarị; și s'nu pọatā tạlčirị cu pičoru, āl' lẹ ligaị și pičọarlị, zuụa ạụ zgrapẹam di pạștea, ară nọaptẹa ra ạn furcā și pičọarlī ligatị. (3) Aụ ligaị patru țințị ser și ṅelu nu vrẹa s'ạl prịdunā

niţi-cum mo şi la lanţă seară ziş că bel'kil' s' ał va ńelu şi cân mi sculaj la dimneaţăta flaj ńelu că ţăpă ąn tărişti flămundu, că nu ra suptu, şi iu dj inat ąu căţaj uaja dimneaţăta, ąu laj ş-u duş dupu tărişte, au ligaj clo ąn nişti şumi dj arburi şi lj zgărpij oilj lantjlj. (4) Şi jo ziş moţi dj inat, „astăs nu-u las sj pască ţoată zuua s' ijă ąn furcă sj tărpească, sj-l' vină mintj 'n cap. Şi că vinj dupu răčoc tati dj-ń dusj pănj ąn culibă şi că işi nąfoară, uaja căţă sj zbeară căpra ąn furcă, şi vini lângă minj tati şi mi ąnţirta:" a, măgarule, tu ţi aj fată? uaja dj doų liri u aj ligată s' u umor?" (5) Şi jo ał' zic: „tati! bra! sj facă ţinţi şasj ser tucu ligată au veam, şi ńelu nu-l priduna, unu ał muri, şi ţista ţi-l' rămasj, nu va s' ał pridună". Şi iel ąń zisj:" şapşalule! acu nu vrea, s' ąu les nąoptea, sj n 'u les zuua, ç'idiun şapşal!" Şi iel ńu dędj pănea şi z' dusj nąpoj şi 'ń zisj că iu uaja s' u zgărpes din furcă dj clo. Şi, uaja că-ş lă doų trei gurj dj şumă, şi că scapă prin urman la fugă, şi z' dusj, dipartj. (6) Pri niţi un bil'uc nu bătu pąnă dj searta şi rămasj ąn urman. Searta căn mi duş jo la tărişti, ał flaj ńelu cu ocl'i scoş dj corbu, ç'iu ra, ama ocl'i nu vea; şi uaja mutres ąn bil'uc dąlj şi ąn oj, ama nu ra: ąu mąncă lupu.

I. A. Candrea

PĂSTORITUL LA BASCII DIN SOULE

Nici etnografii, nici filologii nu au cercetat mai de aproape viaţa păstorească la Basci. Informaţii răzleţe le găsim în descrieri ale Pireneilor ori prin articole de reviste şi ziare, dar un studiu amănunţit nu s'a dat încă, deşi importanţa lui ar fi trebuit recunoscută [1], cu atît mai mult cu cît şi în Pirenei viaţa de altădată, patriarhală, e tot mai mult ameninţată să dispară — în cîteva decenii modernisarea şi-a arătat şi acolo urmările [2], astfel că va fi din ce în ce mai greu să se fixeze aspectele păstoritului basc şi să se reconstituească legăturile lui istorice.

Pe lîngă interesul lor pentru etnografie, studiile asupra păstoritului la Basci, urmărite din punct de vedere lingvistic, ne-ar putea înlesni elucidarea problemei care a preocupat pe atîţia învăţaţi: originea acestui popor. Se ştie cîte ipotese au fost emise, şi cele mai de multe ori fără nici un temei, după consideraţiuni fantesiste, aşa că întreaga problemă despre înrudirea Bascilor aşteaptă să fie reluată după

[1] Ce săracă în această privinţă e literatura asupra Bascilor se poate vedea la J. Vinson, *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, Paris, 1891, 1898.

[2] Încă din 1857, în cartea sa *Le Pays basque*, 199, Fr. Michel constata multe schimbări în traiul Bascilor; pentru obiceiuri şi credinţe dispărute sau rar păstrate, cf. W. Webster, *Les loisirs d'un étranger au Pays basque*, Chalon-sur-Saône, VIII.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

metode mai sigure. Cum nu e locul să mă ocup aici de această chestiune — voi stărui asupra ei într'un viitor studiu —, mă voi mărgini pentru moment să relevez că păstoritul se presintă la Basci cu aşa caracter încît acesta pare să fie ocupaţiunea lor străveche. Vieaţa de marinari pe care o duc, cum se ştie, o parte din ei ne dă mai puţine indicii de vechime foarte îndepărtată, ori cît de caracteristică ar fi şi ea în unele privinţe. Termenii din limba marinarilor apar în general mai puţin obscuri şi ca împrumuturi a căror proveniență, adeseori destul de recentă, poate fi fixată prin comparaţii cu limba unora sau altora dintre aceia cu care Bascii au venit în atingere de o parte şi de alta a Pireneilor. Terminologia păstorească, foarte bogată — întrecînd chiar pe cealaltă, destul de bogată şi ea — se înfăţişează, în schimb, ca mai adînc înrădăcinată în limbă, ca un substrat foarte caracteristic îndreptîndu-ne cele mai de multe ori spre elementele primordiale ale lexicului basc şi presentînd, de aceea, un şir de probleme etimologice nelămurite pînă acum, ca însăşi originea Bascilor. Păstoritul poate fi, astfel, considerat ca mai strîns legat de alcătuirea etnică a Bascilor [1].

Înţelegem atunci de ce el se reflectează foarte deseori şi în folklorul basc. Nu găsim, e adevărat, ca la noi, multe poesii populare care să slăvească traiul la stînă [2] — folklorul

[1] Aşa îl socotesc, de altmintrelea, aproape toţi care au scris despre Basci; P. Haristoy, *Recherches historiques sur le Pays basque*, Bayonne-Paris, 1883, I, 203, spune: „Peuple pasteur....., le peuple basque a retiré de toute antiquité, comme il retire encore de nos jours, du bétail ses plus considérables revenus"; tot aşa, O'shea, *La maison basque*, Bayonne, 1889, 75: „Le Basque a toujours été un peuple essentiellement pasteur".

[2] Foarte răspîndit, şi numit chiar „arie naţională bască", e cîntecul *Bortian artzaña eta* (după culegerea lui P. Lamazou, *Cinquante chants pyrénéens*, ed. a 2-a, Paris, 1874, e reprodus de P. Perret, *Les Pyrénées françaises*, 1879-1882, II, 482): el sună în traducere astfel:

Păstor stînd la munte
Şi nemulgînd oile,
Mîncînd şi bînd bine,
Huzurînd acolo,

poetic basc apare mai sărac, cel puţin cum s'a transmis pînă azi, poate şi pentru că nu a fost mai bine explorat. Totuşi vieaţa păstorească a dat subiecte, într'un fel ori altul, versurilor de inspiraţie populară, şi uneori cu o notă satirică, pentru că Bascii arată o înclinare foarte pronunţată în acest sens. Satirisarea ciobanilor şi la Basci nu are de ce să ne surprindă; ca şi la noi [1], ea vine dela aceia care uneori, şi cu deosebire mai tîrziu, s'au arătat ostili lor, pentru un motiv ori altul [2]; pe urmă, chiar ciobanii îşi rîd unii de alţii, printre ei se găseşte totdeauna cîte unul mai isteţ ori mai rău de gură care să petreacă pe socoteala vre-unui tovarăş sărac de duh sau neîndemînatic.

Proverbele ne duc şi ele deseori spre mediul păstoresc; astfel cînd se zice: „du-te după capră şi ai să rămîi prin mărăcini"; „cine are noroc are şi vite şi hrană pentru ele"; „fugind de lup, am dat de urs" [3]. In colecţia lui Oihenart, care ne dă aceste proverbe, e amintită şi o zicătoare care

Nu aşi dori de loc
Vieaţă mai tihnită,
Pe lume, de bună samă,
Nu-i nimeni mai mulţumit.

Ne aminteşte, într-o clipă, pe al nostru: „Măi, Mocane dela oi". Nu este însă de luat mult în samă, pentru că nu este propriu zis de origine populară; e o compunere relativ tîrzie.

[1] V. *Vieaţa păstorească în poesia noastră populară*, I, 24.

[2] Despre o poesie care îşi rîde de ciobani ştim bine cine e autorul ei; este cea publicată, sub titlul *Bellaudiko bortian*, de J. Sallaberry, *Chants populaires du Pays basque*, Bayonne, 1870, 332 (cf. Fr. Michel, *l. c.*, 412), şi în ea se povesteşte cum nişte oi care nu erau bine îngrijite de cioban au pornit la drum să-şi caute alt stăpîn; Sallaberry ne spune într'o notă dela pag. 409 că ea a fost compusă de un improvisator, *koblakari*, bine cunoscut, Topet-Etchehun, şi tot lui i se datoreşte cîntecul *O, laborari gachua* (Sallaberry, 181; Fr. Michel, 391), popular şi el într'un fel, cu o strofă unde ciobanii sînt iarăşi ironisaţi. Printre Basci se întîlnesc şi azi mulţi asemenea *koblakari*.

[3] A. Oihenart, *Proverbes basques*, ed. a 2-a, Bordeaux, 1847, 7, 19, 63. Sînt cu deosebire numeroase proverbele în care se vorbeşte de lup v. pe lîngă cele date de A. Oihenart şi Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franç.*, s. *otso)*: se vede şi aici influenţa puternică a impresiilor din vieaţa la stînă.

sună astfel: „m'am speriat, crezînd că s'a vărsat laptele, dar, slavă Domnului, nu s'a întîmplat aşa ceva: a murit tata"; la aceasta Oihenart adaugă explicaţia: „c'est le discours d'un pastoureau niais qui auoit plus d'affection pour son lait que pour son pere" [1]. Ca în poesii amintite, păstorul basc e presentat aici într'o lumină puţin simpatică, dar să nu judecăm după aşa ceva firea lui. Bascul trăind la munte e ager, cu privirea vie, cercetătoare şi ascunzînd multă judecată, cum îl disting şi alte însuşiri: nu are mişcări greoaie, ci, dimpotrivă, e foarte sprinten, iar în ce priveşte sufletul trebue să amintim şi hotărîrea pe care o pune în părerile lui, exprimată însă sobru, sentimentul de dreptate care-l însufleţeşte, cinstea din care îşi fac o mîndrie, simţul de îndatorire pe care îl arată, bunătatea ce-l face primitor, ospitalier, şi seninătatea cu care priveşte vieaţa, lăsînd-o cîteodată să fie străbătută de humor [2]. Fire, astfel, dintre cele mai alese printre păstori. Are şi el prejudecăţi, ţine cu îndîrjire la unele deprinderi care nu mai au înţeles, cum, de altă parte, prin contagiuni de astăzi, urmează unele rătăciri, dar ele nu sînt întunecări prea vădite şi nu ne putem închipui că ar putea altera fondul sănătos şi de nobilă moştenire.

La proverbe vin să se alăture în acelaşi sens ghicitorile, cu comparaţii luate din lumea păstorească [3], şi mai ales poveştile, legendele. E destul, să percurgem culegerea lui J.

[1] *Ibid.*, 50.

[2] Pentru psihologia lui, pentru cumînţenia cu care judecă lucrurile şi humorul pe care îl pune adesea în convorbiri e caracteristică această povestire: „Un homme commençait à vieillir. „Quel âge avez-vous? lui demanda-t-on. — Je n'en sais rien. — Quoi, vous ne connaissez pas votre âge? — Moi, dit l' homme, je compte mes brebis et mon argent de peur de les perdre, mais je ne compte pas les années, je sais bien que je n'en perdrai pas une seule"; J. Cerquand, *Légendes et récits populaires du Pays basque*, I, 52.

[3] Ghicitoarea despre mură, de pildă, sună astfel: „cine e alb la vîrsta mieluşelului, roşu la vîrsta mielului, negru la vîrsta oiei" (J. Cerquand, *l. c.*, II, 71; cf. J. Vinson, *Le folklore du Pays basque*, Paris, 1883, 255); în două ghicitori publicate de Vinson (248) se compară capul omului cu o livadă unde pasc oi.

Cerquand [1] pentru ca să vedem ce des sînt introduse motivele păstoreşti în povestiri mai mult sau mai puţin fantastice. Cu deosebire interesante sînt legendele despre Roland. Ni se spune că ar fi fost găsit de nişte ciobani şi crescut lîngă ei; legenda — semănînd cu aceea despre Romul — ni-l înfăţişează mai tîrziu pe el singur ca păstor şi vorbeşte de vitejii ale lui înainte de a se duce în oastea lui Carol cel Mare [2]. Într'un loc se mai spune despre Roland că a trebuit să lupte odată cu Maurii pentru că ei luase vite dela Basci [3]. Deci creaţiuni ale imaginaţiei populare luîndu-şi sugestiunile din realitatea păstorească.

Numai ca o spicuire prin folklorul basc am ţinut să amintesc unele concordanţe ale lui cu păstoritul — o întreagă monografie s'ar putea scrie în această privinţă şi mai mult ca indicaţii pentru ca m'am oprit la aceste cîteva relevări, scopul articolului de faţă fiind o cercetare din punct de vedere lingvistic a păstoritului la Basci. Şi numai la o parte din ei, aceia care trăesc în Soule, din departamentul Basses-Pyrénées. O călătorie, în vara trecută, prin acest ţinut m'a îndemnat să adun un material care mi s'a părut că poate fi împărtăşit cercetătorilor, lăsînd altui prilej, dacă îmi va fi îngăduit, să duc studiile mai departe, şi pentru alte regiuni păstoreşti din Pirenei.

[1] Sub titlul amintit mai sus, a apărut la Paris în patru volume (1875-1882).

[2] „A Musculdy... Roland *(Aroian)* est un enfant trouvé... par un berger de Soule qui l'élève à garder ses troupeaux. Dès l'âge de quatre ans, prenant un loup pour un veau, il conduit le carnassier à l'étable, en le tirant par la queue et par l'oreille. Il se débarrasse de trois chiens de berger... qu'on avait excités contre lui. Il tue les Mairiac (Lamignac?) qui avaient dérobé ses vaches. Devenu grand, il s'arme d'une poutre de fer et s'engage dans les troupes de Charlemagne", I, 47; cf. şi IV, 14 urm., unde e înfăţişat foarte viu mediul păstoresc. V. de asemenea *Mélusine*, I, 160.

[3] J. Cerquand, *l. c.*, IV, 16; cf. 91; Referitor la păstorit în aceeaşi culegere se mai poate vedea: I, 27 urm., 49; II, 28, 30, 34, 37; III, 10 urm., 41, 59, 67; IV, 11, 26, 119.

Cum observam mai înainte, lipsesc, şi pentru Soule (în bască: Šūbero), studii speciale asupra păstoritului [1]. Singura descriere mai amănunţită cu privire la acest ţinut e aceea pe care a dat-o H. Cavaillès într'un articol publicat

[1] Pentru trecut documentele dau numeroase informaţii şi ar merita să fie adunate la un loc. Material interesant cuprind şi „Les coutumes de La Soule" redactate în bearneză şi tipărite de mai multe ori (în franceza curentă au fost transpuse de P. Haristoy, *Recherches historiques sur le Pays basque*, Paris-Bayonne, 1883-1884, II, 381 urm.). Se vorbeşte de păstorit acolo la diferitele articole ale rubricilor II, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XX, XX¹, XXXIV, XXXV, XXXVI. Desprindem din aceste „coutumes" următoarele pasaje care ne ajută să cunoaştem într-o cîtva cum se practica altădată păstoritul în această regiune a Pireneilor. La rubrica XIV, art. 1 se spune: „Tout troupeau de bétail de la terre de Soule qu'on assemble selon le droit de société ou compagnie en une cabane (excepté les pourceaux et autres bêtes qu'on nourrit l'hiver dans le parc ou aire de sa maison) doit chaque année monter par les *alchoubides* accoutumés et demeurer au port du jour de *Septem fratrum*, qu'on appelle au langage du pays *Corstobolo*, *inclusive* jusqu'au jour de Saint Pierre-aux-liens, et *illic* demeurer la vingtaine accomplie pour profiter et exploiter les herbes dudit port, et durant ladite vingtaine conserver les herbes de dessous.. ledit port, au profit commun dudit pays" (după textul dela Haristoy, II, 402-403). La aceeaşi rubrică, art. 2: „Du jour de Saint Barnabé apôtre qui est le onzième du mois de juin, *inclusive* jusqu'au jour de *Septem fratrum*, *exclusive*, tous les ports des montagnes du pays de Soule sont vetés...; les seigneurs des cayolars et chacun de leurs familles peuvent carnaler (confisquer), chacun en son cayolar, de chaque troupeau de bétail, de jour une bête et de nuit deux. Excepté au port et montagne appelés *Alga oudou*, autrement *Assaleguia*, auquel du jour de la Purification de Notre-Dame, qui est le second du mois de février, jusqu'au jour de Saint Pierre-aux-liens, qui est le premier jour du mois d'août, chacun dudit pays peut faire paître et herbager franchement le bétail de jour et de nuit, si bon lui semble, moyennant qu'il ait payé le droit des cayolars desdits vetés aux seigneurs... d'iceux, tels que d'ancienneté on a accoutumé de payer" (*ibid.*, II, 403). La rubrica XXXVI, art. 2: „Au pays de Soule .. l'*alchoubide*, qui est pour faire monter le bétail au port de la montagne et pour le mener au marché de Mauléon, doit avoir quatorze coudées de large". La aceeaşi rubrică, art. 3: „Et il est défendu par la coutume de mener ledit bétail par les chemins des campagnes au temps des blés et millets qui sont dans lesdites campagnes; mais il doit être mené par lesdits *alchoubides*, tant audit marché qu'à la montagne. Et qui fait le contraire doit payer pour chaque tête de bétail, par chaque fois, une targe, la moitié pour le Roi, l'autre moitié pour la partie accusante, et payer aussi à l'endommagé la tale qui sera estimée, s'il est fait dommage aux fruits" (*ibid.*, II, 447).

[1] *L'association pastorale dans les Pyrénées*, în *Musée social* (mémoires et documents), XV (1910), 72-75.

[2] Mai multe informaţii în această privinţă mi-au fost date de P. Garat, din Lacarry, şi M. Iriart, din Trois-villes, pentru care ţin să le mulţumesc aici.

[3] Chiar numărul oilor e redus mult faţă de cum era altădată: scăderea la intervale de cîteva decenii se poate vedea din cifrele date pentru întreg departamentul Basses-Pyrénées, de P. Descombes, *Étude sur l'aménagement des montagnes dans la chaîne des Pyrénées*, Bordeaux, 1905, 10: în 1852 erau 552.791 oi, pe cînd în 1901 numai 396.700.

[4] Părerea aceasta a susţinut-o cu deosebire A. Calvet, *Note sur les associations pastorales dans les Pyrénées*, Paris, 1874 (extras din *Revue des eaux et forêts*); ea a fost discutată şi propusă ca un desiderat în congresul ţinut la Toulouse în 1906 (v. broşura: *Congrès de l'industrie pastorale des Pyrénées tenu à Toulouse, 23-31 mai, 1906*; compte rendu; Orléans, 1906).

acum cincisprezece ani [1]. Numai o parte a păstoritului din Soule l-a preocupat însă pe Cavaillès şi nicideeum laturea lingvistică, asupra căreia tocmai voi insista aici, arătînd în acelaşi timp cum se presintă în general viaţa păstorească în această regiune din sudul Franţei [2].

Cu totul în decadenţă nu se poate spune că este păstoritul în Soule. E socotit şi azi ca izvor de bogăţie, deşi nu ca altădată sau cum ar putea fi mai mult dacă ar exista o bine organisată economie pastorală. Cele mai bune cîştiguri nu vin însă din produsele de lăptărie, ci din vînzarea berbecilor, mieilor şi a lînei. Se cresc mai mult oi, relativ puţine vaci şi capre [3], dar proprietari mari de oi nu există: cei mai bogaţi au numai 50-60, iar majoritatea o alcătuesc aceia care nu au mai mult de 25-30. Pentru ca să înainteze industria pastorală în acest ţinut şi pentru ca locuitorii să-şi poată spori resursele s'a propus în nenumărate rînduri să se crească mai mult vaci decît oi şi să se intensifice fabricarea produselor de lăptărie, ca în estul Franţei şi în Elveţia [4]. Natural că aceasta ar schimba mult caracterul păstoritului base şi l-ar modernisa cu desăvîrşire.

Transhumanţa, cunoscută altădată, a dispărut. Toţi ţin oile pe păşunile din Soule şi nu se mai văd aproape de loc nici treceri pe acolo de păstori din alte părţi — numai pe la Pagolle mi s'a spus că ar mai veni să-şi pască oile iarna ciobani din Basse-Navarre. Dispariţia transhumanţei e datorită în general aceloraşi cause ca şi aiurea: reducerea numărului de oi, schimbarea condiţiunilor de vieaţă, măsurile luate dela o vreme de administraţiile locale şi împiedecînd pe păstori să treacă din loc în loc, ostilitatea pe care au arătat-o uneori chiar locuitorii faţă de aceia care-şi aduceau turmele pe pămîntul lor[1].

Anumite prescripţiuni sînt impuse celor care trăesc din păstorit. Pentru aceasta există un sindicat, cu sediul la Mauléon, unde sînt representate, prin delegaţi ai lor, cele patruzeci şi trei de comune din Soule; este ca o anexă a Consiliului municipal şi delegaţii sînt aleşi din patru în patru ani. Una din atribuţiile acestui sindicat este să fixeze condiţiunile de păşunat: se prevede pentru fiecare stăpîn de oi, vaci între ce hotare le poate lăsa să pască; treceri din Soule în Basse-Navarre sînt permise numai dacă oile sau

[1] Asupra transhumanţei şi efectelor ei în Pirenei, P. Descombes, *Un exemple d'aménagement pastoral et forestier dans les Pyrénées*, Bordeaux, 1906, 9, spunea: „C'est la transhumance qui a ruiné les Pyrénées: l'arrivée d'immenses troupeaux, affamés par une longue marche, a dévasté les pelouses où chaque mouton arrachait sa touffe d'herbe et piétinait l'emplacement dépouillé par son chef de file; les parcours dénudés par les trashumants ayant pas ou peu d'herbe l'année suivante, les ressources du pâturage ont constamment diminué". De ce, printre altele, transhumanţa nu a mai putut fi practicată prin unele regiuni din Franţa se poate vedea şi dintr'un articol din *La petite Gironde* (10 aprii, 1904) unde, sub titlul *Choses rurales*, se vorbeşte de turme transhumînd din Pirenei în Charentes, Dordogne, Gironde; sînt amintite acolo stricăciunile pe care le fac turmele în trecerile lor şi, pentru a înlătura nemulţumirile locuitorilor, se cerea administraţiei comunelor să se procedeze cu asprime împotriva celor veniţi din alte părţi: „...on arrivera certainement ou bien à dégoûter les bergers de séjourner dans la commune ou bien à leur faire subir tant de procès qu'ils s'en iront sans délai".

Stînă bască (*olha*).

vacile după ce au păşunat ziua aici se întorc iarăşi seara în hotarele din Soule [1].

Proprietarii de oi se adună în comunele lor odată cu venirea primăverei, în luna mart, şi iau hotăriri cu privire la pornirea oilor spre păşunile de vară. Fiecare spune numărul oilor lui şi cine are cele mai multe (50-60), aleătuind o *čoč* [2], trebue să trimită la stînă un cioban *(artzain)* care să stea toată vara acolo; cei care au numai 30 de oi (jumătate de *čoč*) trimit la stînă ciobani cu schimbul, fiecare avînd să stea acolo cîte 15 zile; stăpînii a cîte 20 de oi (o treime de *čoč*) trimit de asemenea la stînă ciobani cu schimbul, pentru zece zile fiecare; numai cîte o săptămînă stau pe rînd ciobanii care au sub grija lor cele mai puţine oi, cîte 15 (un sfert de *čoč*).

După ce se cunoaşte numărul participanţilor şi cîte oi trimite fiecare se hotărăşte, tot în adunare, plecarea sus la munte (pornirea într'acolo se zice *olhatu)*. De obicei plecarea are loc pe la 25 april-1 mai.

Aceia care au să păzească oile sînt fiul, vre-o rudă sau slugă a proprietarului lor; sînt şi ciobani năimiţi; cîteodată şi fete sau femei se duc la stînă, să ajute la munca de acolo. Celor care pornesc la munte li se dă merinde pentru mai mult timp (numită *anho)* şi cît stau acolo li se reînnoesc provisiile fie prin ciobanii cu schimbul, fie prin cineva trimis din sat.

Hrana obişnuită a ciobanului la stînă e *paštečа*, un fel

---

[1] In general asupra sindicatelor din Pirenei se poate consulta H. Cavaillès, *Notes sur les syndicats de communes dans les vallées pyrénéennes*, Paris, 1910 (extras din *Bulletin des sciences économiques et sociales du Comité des travaux historiques et scientifiques).*

[2] Dau peste tot transcrierea fonetică, nu cea obişnuită în dicţionare sau în texte basce aşa cum se tipăreşe cu variaţiuni de redare a sunetelor după preferinţele unora şi altora; numai pentru *s*, care se ştie că în bască are o anumită pronunţare, nu am putut întrebuinţa un semn special: *ś*, cu care s'ar asemăna într'o cîtva, mi s'a părut totuşi că nu putea fi întrebuinţat: l-ar fi apropiat prea mult de *ş*, aşa că am renunţat la transcrierea exactă a sunetului basc, nedispunînd de o literă pentru el.

de turtă din făină de porumb[1] şi de grîu; se frămîntă într'o albie mică (*ohaška*; v. pl. IV, 2) şi se coace pe un fel de grătar numit *grüžäl'a* (v. fig. 1). Azi *paśteća* a înlocuit aproape peste tot hrana mai simplă de altădată, *meštüra*[2]; cei care mai recurg la aceasta, din lipsă sau economie, o prepară astfel: făina numai de porumb se amestecă cu apă şi sare, iar amestecul se pune la cuptor într'o oală unsă sau în care s'au aşezat foi de castan, ca să nu se lipească. Dimineaţa ciobanii iau o mică gustare, puţină *paśteća* ori brînză, şi pe la 9 au primul prînz *(aškai)*, consistînd din *oljata* (supă din apă fiartă în care se pun ceapă şi usturoi prăjit), lapte, *paśteća*, slănină, brînză ori ouă, vre-o legumă. Al doilea prînz e pe la 4, la fel mai mult sau mai puţin cu cel dintîi (cu legume se hrănesc mai mult după ce au isprăvit fabricarea brînzei, prin august, septembre).

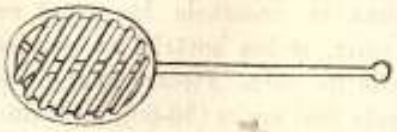

Fig. 1: *Grüžäl'a.*

In ce priveşte portul ciobanilor, el şi-a pierdut caracterul primitiv, aşa că nu se deosebeşte de al celorlalţi Basci: haina scurtă, vestonul negru sau cenuşiu *(kažabeta)*, pantaloni, bereta bască *(buneta)* şi în picioare sandale. Poartă, firesc, ca toţi Bascii, băţul caracteristic *makhila*. Pe lîngă o ploscă *(šaaku)* din piele de capră — pe care o poartă însă şi alţii, la drum — singurul amănunt mai caracteristic e punga

[1] Bascii, ca şi alţii din sudul Franţei, cultivă mult porumbul (îi zic *artho)*; făina lui nu este însă aşa galbenă ca a porumbului dela noi. Cultura porumbului, ca şi a altor cereale, arată, se înţelege, că păstoritul nu exclude nici la Basci agricultura, cît e necesară pentru subsistenţă.

[2] Cum s'au schimbat şi în această privinţă obiceiurile se poate vedea din ce spunea, pentru timpurile mai vechi, W. von Humboldt (v. *Revue internat. des études basques*, XV, 438) şi Palassou, în *Supplément aux Mémoires pour servir à l'hist. naturelle des Pyrénées*, Pau, 1821, 31; cf. A. de Castarède, *L'agriculture dans le dép. des Basses-Pyrénées*, Pau, 1892, 3.

[3] Îmbrăcămintea de altădată se mai poate vedea la *Musée basque* din Bayonne: haină lungă de postav pînă la glezne, pălărie cu margini largi adînc înfundată pe cap şi plecată pe spate, iar în picioare *abarca*.

Pl. II

Păstor basc.

cu sare pe care o ţin la brîu ca să dea din ea sare la oi (îi zice *galtzarpa*).

La stînă, ciobanii cîntă din *čărüla* (şi *čüla*, cu pierderea lui *r* ca în alte cazuri în graiul souletan), un fluier mic cu găurelele jos; mi s'a vorbit şi de *čambel*, pe care nu l-am putut vedea, şi descrierea lui nu coincide cu ceea ce Azkue dă în dicţionarul său s. *tšarambel* traducîndu-l prin „cornemuse"; ar fi o ţeavă cu opt găuri, şi din care se cîntă trecînd-o pe buze. Altădată, mi s'a mai spus, ciobanii aveau o *tüta*, un corn sau un fel de bucium mic din care suflau ca să pue pe goană lupii. Azi se mai întrebuinţează ca să alunge viezurii [1].

Stîna, numită *olha*, e făcută din piatră, cu un acoperiş înalt (v. pl. I) şi interiorul ei, întunecos, mai păstrează aspectul adăposturilor primitive păstoreşti: cîteva scînduri pe care dorm ciobanii, o masă lipită de zid, uneori numai o lespede pusă pe bolovani (v. pl. III, 1) şi, prinsă de grindă, atîrnă o ramură groasă cu crengile dimprejur tăiate aşa ca să facă nişte cîrlige în care se acaţă diferite lucruri; acestei ramuri (v. pl. III, 2) i se zice *khako* sau *čilinčauţia*. Focul se face lîngă zid, între două pietre lipite de el; pentru a putea aşeza căldarea *(bertza)*, de o parte şi de alta a fo-

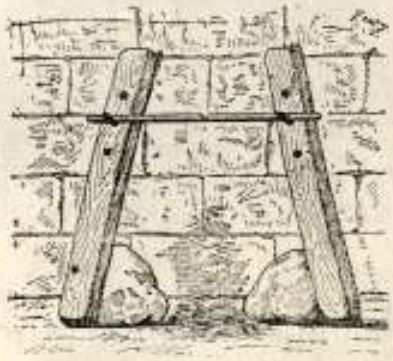

Fig. 2: *Sărkhač*.

[1] Modernisarea nu se putea să nu pătrundă şi aici, aşa că la jocurile, la petrecerile lor ciobanii se desfătează ascultînd... acordeonul. Şi jocuri, petreceri — pe lîngă cel, caracteristic basc, de *pelota* — au multe; asupra lor v. *La tradition au Pays basque*, Paris, 1899, publicaţie interesantă şi altfel pentru ţara Bascilor; A. Hérelle, în *Revue internat. des études basques*, VIII, 368 urm.; XIV, 159 urm. (cf. în special 173).

cului se înalţă două bare fixate în părete şi avînd nişte găuri în care se pune cîte un cui de lemn, pentru ca pe ele să se aşeze o altă bară transversală şi mai subţire (i se zice *bertzhaga)*; într'o scobitură făcută la mijlocul acestei bare se fixează cîrligul de care atîrnă căldarea şi ea poate fi pusă cînd mai sus, cînd mai jos, după cum sînt ureate ori coborîte cuiele din cele două bare. Intreg acest eşafodaj primitiv pentru atîrnarea căldărei e numit *sürkhač* (v. fig. 2)[1].

Lîngă *olha* este strunga *(khoralia)* şi locul unde se ţin mieii *(ašüri-theşi)*; strunga e o îngrăditură rotundă, cu o portiţă numită *khihil'a* (v. fig. 3).

Trebue amintită şi *borda* care nu ţine, propriu zis, de stînă, pentru că e aşezată în locuri mai joase, mai în apropiere de locuinţele proprietarilor de oi sau vaci. E făcută tot din piatră, ca o şură, şi în ea se adună nutreţul pentru iarnă. Nu trebue să uităm că numărul mic de oi pe care îl au chiar cei mai bogaţi poate fi hrănit în timpul iernei cu nutreţul strîns vara — cînd exista transhumanţa oile erau duse prin locuri unde puteau păşuna şi iarna.

Fig. 3: *Khorale.*

[1] Cu privire la stîna bască putem aminti ce a scris Jacques de Béla (născut la sfîrşitul sec. al XVII-lea) în comentarele sale la „Coutumes de La Soule", rămase netipărite. O copie a acestor comentare se păstrează la Biblioteca naţională din Paris (nouv. acq. fr. 10.161); a fost făcută în 1892 pentru Antoine d'Abbadie după manuscrisul original care a fost în posesiunea lui Bascle de Lagrèze. J. de Béla vorbeşte în mai multe locuri de stînele din Soule (le zice *cayolars*, cu expresiunea bearnesă usitată şi de alţii), cum ne dă şi alte informaţii interesante asupra păstoritului din ţinutul pe care l-a cunoscut bine, aşa că manuscrisul său ar merita să fie studiat mai de aproape. Reproduc două pasaje

PL. III

2. *Cîtîncăugia.*

1. Interior de stînă (cu masă dintr'o lespede).

Oaia bască *(ardi)* nu este tocmai mare şi lîna ei *(ilhe)*, de obicei albă sau albă-galbuie, e destul de lungă şi nu prea fină. Prin unele părţi — foarte rar, ca la Barcus, de pildă — se vede o specie de oi mai mari, numită *murlaša;* ea vine din Béarn, dela Morlaas, de unde şi-a luat numele. Mai există, tot foarte rar, o rasă de oi mici, negre sau roşcate şi cu botul pestriţ, de proveniență din Basse-Navarre — sînt numite *manešinak* (dela *Maneš*, numele care se dă celor din Basse-Navarre).

După coloare oile sînt numite: *šu(r)i* (= albă), *beltz* (= neagră), *n'abar* (= pestriţă).

---

care cred că pot interesa, deşi textul cum a fost copiat în ms. din Paris nu e totdeauna clar — copia, modernisată, a fost făcută destul de neglijent. In primul pasaj se caută să se explice de ce stîna nu are o întindere mai mare: „aussi y a t il ma observance en cette matière de cayolars telle qu'un cayolar ne peut pas être de si grande étendue qu'on voudrait se l'approprier. Ains peuvent être seulement de l'espace ou distance du jet d'une hache, savoir est qu'un homme se mettant au milieu du lieu qu'il constitue fait au dit cayolar tenant une hache ou cognée e[n] main jete icelle hache à 4 divers élans de vers les 4 entroits du monde cayolar en croix. De manière que selon ce procedé l'étendue du dit cayolar ne contiendra plus de circonférance que le comprins en rond des places des chutes de la dite hache ou la dite circonvallation. Et pour ce qu'il est facile de fermer tel lieu, et que probablement on le fesait ainsi au tems de jadis" (pag. 330). Pasajul al doilea are interes istoric, şi ca terminologie, pentru că aminteşte aşezări prin munţi de care nu se mai vorbeşte azi: „Aussi y a t il diverses sortes de cayolars, autant qu'on a en l'un des facultés qu'on n'a pas en l'autre. Il y a de[s] bornes de pierre en faveur des gens particuliers et de[s] communautés. Il y en a pour le premier occupant de l'année, dites en Soule ayteint sarüé, aucuns sont esquels on peut carnaler du bétail et tels lieux sont vulgairement nommés Biscay ou Biscar ou Bortu sarüe. Aussi y a t il des cayolars situés es bas des ports vatables et hors des limites d'iceux dits vulgairement Bortu betaco sarüac, lesquels soient ils a des particuliers ou aux premiers-occupans d'iceux de l'année ne sont jamais vetés pour y faire carnau, qu'en se[u]l cas de la 20-ene des ports et durant icelle et selon ses regles, endroits dits sukuné (fouyer où les pasteurs vont repairer et prendre leurs repas d'ordinaire) et dhesqua ou lieu de refuge pour se garantir de la bandie des ports et cayolars d'iceux d'entre les onzième de juin et de juillet" (pag. 331).

Ca denumiri speciale, de amintit: *ardi-mandŭ* „oaie fără coarne, şută"; *ardi-antzu* „oaie fără lapte"; *ardi-erna(r)i* „oaie grea, însăreinată"; *dehota* „stearpă, fără miel"; *unheškača*, se zice despre oaia care nu ţine la mielul ei.

Berbecelui necastrat, aretelui, i se zice *aha(r)tzartz*, celui castrat *ahari* (a castra = *ošatze);* mielului tînăr de tot: *ašuri*, celui care a împlinit un an: *bildoč*.

Pentru a putea fi deosebite, oile sînt însemnate cu o pată *(tinta)*, albastră, roşie, neagră (se face cu un praf de aceste colori amestecat cu răşină topită în seu); la urechi li se fac diferite semne: o crestătură ori două (numită *oški)*, o gaură ori două (cîteodată şi cîte o crestătură; gaura se chiamă *šilo;* v. fig. 4).

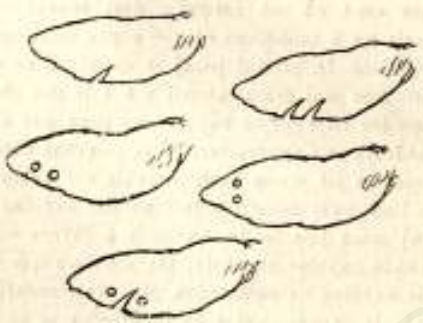

Fig. 4: Semne la urechea oilor.

Clopotul mic care se pune la gîtul oilor se chiamă *činčaško;* clopotul mare: *küskül'ot*.

Locul unde se adăpostesc oile, unde stau la umbră, merizişul, se chiamă *gorkhŭ* şi *gorkhŭstalçi*.

De amintit verbele: *alhatze* „a paşte"; *egoškitze* „a suge"; *hi(r)agüntze* „a înţărca".

Pentru boalele de oi mi s'au dat următorii termeni: *ahe(r)ţa* „gălbează"; *bahekomin*, boală de splină; *belhažo* „boală căpătată dacă mănîncă prea multă iarbă primăvara" (li se ia sînge la coada ochiului); *bürhüngürŭ* „căpiere"; *čankhe(r)ţa* „boală la picioare"; *garmu* „dalac"; *lüpe*, seamănă, mi s'a spus, cu *garmu; mušin'a* „bubuliţe la gură".

Cuvinte, interjecţii întrebuinţate cînd se vorbeşte oilor sînt: *aitzina* şi *pr ţa*, pentru a le mîna înainte; *ţa, ţa*, pentru a le mîngîia sau a le opri în loc: *n'o, n'o haigŭ*, pentru a le chema ori a le da sare[1].

[1] De amintit şi interjecţiile ce se adresează catîrului (*mando*): *aʳi*, pentru a-l mîna; *üšo, üšo*, pentru a-l opri.

Vacile sînt de o rasă aleasă: bine proporţionate, cu capul nu prea mare şi coarnele potrivite; sînt de obicei de coloare gălbuie deschisă. Se văd şi vaci bretone.

Vaca se chiamă *behi;* boul: *idi*; taurul: *sesen;* viţelul: *a(r)eče*.

Ca termeni speciali aplicaţi vacilor, de relevat: *andere* „de coloare deschisă, frumoasă, cum e coloarea grîului"[1]; *biandi* „cu coarnele mari şi cam sucite"; *čŭt* „cu coarnele drepte"; *khülo* „cu coarnele drepte şi mergînd înainte"; *šubal* „cu coarnele întoarse, desfăcute în jos" (formele acestea apar şi compuse cu *adar* care înseamnă „corn").

Clopotului mare dela vaci i se zice *metale* şi cercul din jurul gîtului, de care e acăţat, se chiamă *žualte*.

In ce priveşte numele de animale, rămîne de amintit că termenul pentru capră e *ahüntz*; ţapului i se zice *akher*, iar iedului: *ahün'i*.

Tovarăşul de stînă al ciobanilor, cînele, nu mai este ca odinioară sau cum se mai vede pe la noi şi prin alte părţi. Cînele ciobănesc *(labrit)* e mic, cu părul lung, de coloare galbenă-alburie, mai rar neagră. Cînii de altădată — rar dacă se mai văd azi — erau mari, în stare să lupte cu lupii, dar cum aceştia au dispărut[2] nu s'a mai simţit nevoia să se ţină la stînă vechiul lor duşman, căruia i se zicea *artzain-hor*[3]. Cînilor li se dau cam aceste nume: *Filu, Fina, Gravašo, Kažimir, Medor, Šimil'u, Šumiš*.

[1] In bască *andere* înseamnă „domnişoară" şi întrebînd de ce acelaşi cuvînt se întrebuinţează cu înţelesul de mai sus mi s'a dat explicaţia: „s'a zis aşa despre o vacă frumoasă ca... o domnişoară". V. şi dicţionarul lui Azkue, s. *andere*.

[2] Nu tocmai aşa de mult, pentru că P. Perret, *l. c.*, II, 282, vorbia încă, acum patruzeci de ani, de mulţi lupi şi urşi care trăiau prin Pirenei.

[3] Această veche rasă de cîni e descrisă de Dralet, *Description des Pyrénées*, Paris, 1813, I, 241, şi D-na Ch. d'Abbadie d'Arrast, *Causeries sur le Pays basque*, Paris, 1909, 186.

La stînă, oile se mulg de două ori pe zi: pe la 5 dimineaţa şi pe la 4 după amiazi (a mulge = *žeste)*. Trebue amintit că de îndată ce ajung la munte ciobanii trag la sorţi cine să mulgă întîi, al doilea, etc., după cum sînt împărţiţi în *čoč*-i şi părţi din ele, cum am arătat mai sus; rîndul fiecăruia e impus strict şi care nu ţine samă de el, nu vine în ziua hotărîtă, e pedepsit: i se scade, la socoteala dela sfîrşit, din cantitatea de brînză ce i s'ar cuveni (acestei amende i se zice *pün'e*). Găleata în care se mulge, numită *khoče*, e de tinichea şi are o toartă trecînd, drept, peste deschizătura ei, aşa ca să poată fi mai la îndemînă pentru muls (v. pl. IV, 2). Laptele *(ezne)* se trece prin strecurătoare *(i(r)azkej)* şi se varsă într'un vas mare *(sär)*. Se pune chiagul *(gatzaçi)*— el se scoate din stomacul mieilor — după ce laptele a fost puţin încălzit în căldarea aşezată la foc, la *särkhač*, cum am arătat mai sus. Pe urmă laptele se mestecă cu un băţ *(märkhäl'a)* care are, la vîrf, nişte bucăţele de nuia îndoite şi lipite de el (v. fig. 5). După ce s'a ales zărul (*širikota* [1]), partea închegată *(khal'atia)* e luată şi, strînsă în mînă, e pusă pe un fund de lemn, cu faţa puţin concavă, numit *sorse* (v. pl. IV, 1); se aruncă sare pe deasupra şi se netezeşte grămada adunată, aşezîndu-se în jurul ei un cerc din coaje de fag, pentru ca să i se dea forma rotundă (cercului îi zice *gazna-ašal;* v. pl. IV, 1). Se ţine astfel toată forma vre-o jumătate de zi şi pe urmă se desface, rămînînd bucata rotundă de brînză. Fabricată astfel, brînza aceasta *(gazna)* nu e de o calitate deosebită; e însă plăcută la gust, nu prea aspră, şi aduce întru cîtva cu caşcavalul dela noi aşa zis grecesc, cînd este proaspăt, cu acela anume pe care îl fac Aromînii. Din *khal'atia* înainte de a se pune în formă, deci nesărată, ciobanii fac

Fig. 5: *Märkhäl'a.*

[1] Cu toate că în dicţionarul său Azkue îl traduce cu „eau qui sort du fromage, mais qui n'est pas le petit-lait" (v. tot acolo s. *zirikort*), totuşi mi s'a spus precis că aceasta e cuvîntul pentru „zăr", şi nu *gašura*, cum se zice în Basse-Navarre.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

PL. IV

2. Jos: *khoče;* sus: *ohaške.*

1. Jos: *sorse;* sus: *gazna-ašal.*

uneori o brînză în bucăţele mici, strînse în mînă, căreia-i zic *mathu* şi pe care o trimit iubitei lor scriind numele ei deasupra. Se mai fabrică şi *semb(r)a*, din zărul ce se mai fierbe odată după ce s'a scos *gazna* şi ea seamănă cu ceea ce Italienii numesc *ricotta* şi Spaniolii *requesón*. De cîtva timp, prin imitaţie, a început a se fabrica în Soule şi brînză din lapte de vacă *(behi-gazna)*, în felul celei de Gruyère s. a., dar prin ferme, nu la stînele tradiţionale basce. De amintit că untul se chiamă *bür* şi *gurhi*, iar smîntîna *gań*, dar la stîne nu se face unt, pentru că ciobanii, ca şi în alte părţi, nu-l socotesc că ar avea preţ şi nici nu-l întrebuinţează.

Socoteala la stîne se ţine pe răboaje; pentru fiecare proprietar de oi e un răboj, numit *cregla*, cu iniţialele lui; e o bucată de lemn ca o linie mare şi se scrie pe ea cu cifre romane, dar după un sistem modernisat, nu ca la noi, pentru că nu trebue să uităm că păstorii basci sînt ştiutori de carte şi deci au putut modifica sistemul primitiv: cifrele romane sînt însemnate după obiceiul cărturăresc, scriindu-se, de exemplu, XI, XV, XX, XXVIII etc., cu deosebirea că pentru jumătăţi se întrebuinţează o linie pusă la mijloc după cifra corespunzătoare (XI —, etc.). Cantitatea de brînză cuvenită fiecărui proprietar e însemnată pe răboj ori de cîte ori e fabricată şi se adună pe urmă cifrele cînd e să se dea socoteala întreagă. Socoteala aceasta, împărţirea *(partil'a)*, se face la 22 iulie, în ziua de Sf. Magdalena (*Maidalena egüna*) [1].

După ce s'a isprăvit fabricarea brînzei şi împărţirea ei, se face tunderea oilor (a tunde = *biskatatze;* foarfeci = *haištür*). Pentru aceasta ele sînt coborîte din munte la casa fie-

[1] O altă zi care are însemnătate în calendarul păstoresc al Bascilor e cea dela 3 februar (Sf. Blasiu). Despre ea, P. Lhande, *Autour d'un foyer basque*, 1908, 137, spune: „ce jour-là aucun paysan ne fait travailler ses bêtes. Il leur sert des fourrages raffinés et ne manque pas de couper l'extrême touffe de poils de la queue de ses vaches, pour que ces bons animaux aient ce jour-là leur petit air de fête".

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY

cărui proprietar, unde stau vre-o zi, două, şi sînt aduse pe urmă iarăşi la stînă. Numai cînd stîna e sus de tot la munte, mai departe de locuinţa proprietarului, oile rămîn la stînă ca să fie tunse acolo.

Intoarcerea la căminuri, coborîrea din munte, are loc pe la sfîrşitul lui octobre şi se chiamă *ardienea-ešte*.

Şi vieaţa păstorească a Bascilor din ţinutul pe care l-am cercetat, şi — cu atît mai mult — terminologia referindu-se la ea apar, cum se vede, tot atît de interesante ca transmisiuni de acelaşi fel dintr'un trecut îndepărtat pe care le găsim prin alte ţări.

In ce priveşte terminologia, aşi fi putut aminti şi mai multe forme decît cele pe care le-am înşirat, dar le-am redus la ceea ce mi s'a părut mai caracteristic sau la ce am putut controla în timpul călătoriei mele [1]. Am lăsat la o parte şi

[1] Unele din ele lipsesc în dicţionarul lui Azkue sau dacă au fost înregistrate nu li se dă totdeauna înţelesul precis. Azkue a cules totuşi pentru păstoritul din Soule un foarte bogat material lexical şi pentru cine ar voi să urmărească mai de aproape terminologia păstorească din această regiune relevez aici următoarele cuvinte din dicţionarul său care se adaugă la seria pe care am dat-o: *abelzain, abre, adar-aphal, adhar-mutz, adar-oker, adar-paleta, ago, aisti, alha, alhera, alšon, alšu, aholegar, ahospen, aphal, ardisaldo, arkhaltu, arkhara, arrapatan, arrausi, arres, arthegi, artol, artzaigo, artzain-mitila, artzainsa, artzar, ašurkūkū, atze, ahūntzain, azarteko, azienda, aztapar-arteko, basakher, bazka, bazkagi, be, bebaka, bedajo, behi-alde, bekada, bigantša, biribilkatu, bul'ta, burhata, edaran, ergi, ergorgatu, errabero, errekoi, ertzaro, espalgalde, ezne-utzuli, gatzatu, gaztandegi, gaztangile, gesteratū, gestero, gozo, ihaurgei, yaurri, idisko, ješgu, ilze, ilhaintū, ilhekente, joaldun, joare, itzain, kherestatu, kitza, kortšel, kūrū, lala, larre, markiriatū, maškaro, nahasi, nekots* (de adăugat explicaţia mai precisă pe care o găsim la Oihenart, *Prov. basques*, 222: „c'est le giste que font les brebis hors de la bergerie, sur la raze campagne, pour prendre le frais lorsqu'il fait serein"), *ñana, olhoztatu, pitiña, primal, sarī, segeil'a, sokitū, šahal, šahalkor, tanda, trabela, tunka, t'al'al'a, ūlhain, ulhaingo, urdaika, ūzkūpe, zamar, zekhor, zezengei, zildi, ziriheri, ziskatu.*

originea tuturor cuvintelor, pentru că asupra lor, ca şi asupra altora raportîndu-se la păstoritul basc, voi insista într'un alt studiu.

Ov. Densusianu

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

LAT. *vervex*

Încercările de a explica acest cuvînt sînt amintite în dicţionarul etimologic al lui Walde şi, de fapt, ele au rămas foarte puţin convingătoare, aşa că rămîne să vedem dacă această problemă etimologică din lexicul latin nu poate fi resolvită pe altă cale decît aceea urmată pînă acum.

Cred că o indicaţie pentru aceasta ar fi putut-o găsi etimologiştii dacă ar fi dat mai multă atenţie pasajului din Festus (ed. Thewrewk de Ponor, 32) unde se spune: *Cantherius hoc distat ab equo quo maialis a verre, capo a gallo, berbix ab ariete. Est enim cantherius equus cui testiculi amputantur.* Reiese clar de aici că *vervex* era numit astfel pentru că deriva din noţiunea de „a castra“ [1] şi atunci în această direcţiune trebue căutată originea lui. Cînd este vorba de berbeci, ca şi de alte animale, noţiunea de „a castra“ ne duce spre acelea de „a tăia“ ori „a lovi, a bate, a strivi“ [2], cum şi de „a întoarce“ [3]. In vechime castrarea se făcea de

[1] Cf. glosa: *berbex · aries castratus*, în *Corp. gloss.*, II, 569 (cf. 458, 597).

[2] Comp. *berbece bătut*, ar. *čucutit* „castrat“ < „lovit cu ciocanul“ (G. Weigand, *Jahresber.*, XIX, 137; cf. E. Berneker, I, 159) şi diferite forme romanice derivate din malleus cu înţelesul de „a castra“, adică „a bate cu maiul“ (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 5268; M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 86); alb. *tredh* „a castra“ e derivat din acelaşi înţeles şi de sigur tot noţiunea „a lovi“ explică pe *bot* din Bormio (*Studj romanzi*, IX, 37) însemnînd „berbece castrat.“

[3] Comp. *berbece întors;* în albaneză *dredh* „castrat“ pleacă tot dela ideea de „a întoarce“.

obicei prin tăiere [1], aşa că o temă cu acest înţeles trebue găsită pentru a explica pe *vervex*. Această temă nu poate fi decît aceeaşi pe care o întîlnim — oricît de surprinzătoare ar părea apropierea — în termenul referindu-se la agricultură *vervago* „a desţeleni pămîntul, a-l ara“. Pentru acesta, etimologia propusă de Fick [2] şi admisă cu oarecare reserve de Walde e singura care poate fi luată în samă: partea întîi a cuvîntului, *verv-*, trebue identificată cu gr. ἐρύω (*ϝερύω) care înseamnă „a trage, a smulge“. Cum arată compusul ἐρυσί-χθων „care scormoleşte pămîntul, face brazde“ [3], înţelesul de „a trage“ a dus la accepţiunea de „a trage brazde“ [4], aşa că ne putem explica în felul acesta şi sensul pe care îl are *vervago* [5]. Avînd astfel pentru latină dovada existenţei lui *verv-* cu sensul de „brazdă“, nu este greu din punctul de vedere semantic să asociem la aceeaşi temă pe *vervex*, admiţînd că acesta e derivat dintr'o noţiune înrudită: „a brăzda“ şi „a tăia“ se întîlnesc adeseori şi nu e nevoie să citäm multe exemple pentru aceasta — e destul să amintim forme ca vgerms. *suoha* „brazdă“, alături de lat. *secare* „a tăia“; lit. *rėžti* „a ara pentru întîia oară“ şi „a tăia (pîne)“; arm.

[1] Şi prin lovire, strivire, totuşi uneori, cum resultă dintr'un pasaj dela Columella, VI, 26, şi cum arată gr. θλαδίας, θλιβίας „eunuc“ < θλάω, θλίβω „a sfărîma, a strivi“ (E. Boisacq, *Dict. étym.*, 347) comp. vind. *vddivi-* „castrat“, *vadă* „a lovi“ (Fick, *Vergleich. Wb.*, 129, 546; gr. ἔθρις, ἴθρις dela Hesychin e greu să fie identificat cu aceasta din urmă; cf. Boisacq, 219, 369).

[2] *L. c.*, 549. Ca forme înrudite se consideră lit. *virvė*, vsl. *vrьvь* (A. Meillet, *Etudes sur l'étym. et la voc. du vieux slave*, 265; cf. R. Trautmann, *Balt.-slav. Wb.*, 362).

[3] E. Boisacq, 286, separă fără nici un motiv această formă de ἐρύω.

[4] Comp. gr. ἕλκω „a trage“, alb. *ke(l')k'* cu aceeaşi semnificaţie (şi „a smulge“), alături de lat. *sulcus* „brazdă“; lit. *vilkti* şi vsl. *vlěšti* „a trage“, gr. οὖλαξ „brazdă“.

[5] In partea lui din urmă cuprinde de sigur verbul *ago* şi nicidecum pe *agruw*, cum admite Walde, presupunînd că a intervenit o disimilaţie; verbul *agere* a putut fi pus pe lîngă *verv-* pentru a însemna „a brăzda“, cum ne arată întrebuinţarea lui la fel în alte casuri (comp. *rimas agere* la Cicero şi Ovid însemnînd „a despica“).

jlem „a brăzda, a ara", din tema indoeur. **ghel-* care explică şi pe vind. *halá-* „plug" şi care a trebuit să însemne „a tăia", cum arată diferite forme înrudite. Că *vervex* poate fi alăturat la *vervago* ca derivînd din aceeaşi temă *verv-* ne dovedesc şi mai bine analogii din diferite limbi, unde în jurul înţelesului primitiv de „a tăia" se grupează acelea de „a castra" şi de „a despica, a brăzda pămîntul, a ara" (uneori tot de acolo derivă cuvinte designînd părţi ale plugului). Lat. *capo* „elapon", la care se referia şi Festus vorbind de *vervex*, se ştie că e înrudit cu gr. κόπτω „a tăia", σκάπτω „a săpa", vsl. *kopati* „a săpa", sloven. *kopiti* „a castra", ceh. *kopaně*, *kopanka* „pămînt desţelenit sau despădurit", rut. *kopystь*, parte a plugului (v. Želechowski), vsl. *skopiti* „a castra", *skopьcь* „eunuc", rus. *skopecъ* „eunuc", ceh. slov. *skopec* „berbece castrat" (> germ. *Schöps;* alb. *skopit* etc.) [2]. Slavicul *brav* „porc castrat" (în sîrbo-cr. şi „berbece castrat", iar în slovacă, întocmai ca în slovenă, „mistreţ castrat") şi germ. dial. *Barch*, *Borch* par să ne ducă spre gr. φαρόω „a ara", φάρος „plug", lat. *forare* etc., plecînd toate dela ideea de „a tăia" [3]. Ar putea fi menţionat aici şi mgerms.

[1] E. Boisacq, 932; S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 158.

[2] G. Weigand, *Alb. Wb.*, 82; *Jahresber.*, XVII, 236.

Cf. A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 127, 684; E. Boisacq, 492, 870; E. Berneker, I, 563; R. Trautmann, *l. c.*, 116, 262. Deşi aceste forme sînt considerate de unii ca reproducînd teme deosebite, totuşi ele nu pot fi despărţite şi în orice caz semantismul cu variaţiunile amintite ne duce spre înţelesurile lui *vervex* şi *vervago*.

[3] V. E. Berneker, I, 75; cf. 73-74, s. *borna;* E. Boisacq, 1016. Aceeaşi formă slavă apare cu înţelesul de „viţă" în general sau „oaie" şi cînd Berneker o apropie de vsl. *brati* „a lupta" nu poate fi fără temei, pentru că găsim şi alteori aceste sensuri la un loc; aşa în limbile turco-tătare: ciag. *sokmak* „a tăia", *sokus* „luptă", *sokmu* „viţă de tăiat" (H. Vámbery, *Etym. Wb. der turko-tat. Spr.*, 150). Înţelesul din urmă al slavicului *brav* pleacă din aplicarea în alt sens a semnificaţiei de „a tăia" care e adesoori şi la basa noţiunei de „a lupta". Că astfel trebue explicat sl. *brav* cu accepţiunea de „viţă (de tăiat)" ne arată şi derivate romanice din lat. c u l t e r: sp. *cuitral*, *cotral* „bou bătrîn, bou de tăiat". Constatăm iarăşi întîlnirea unor cuvinte referindu-se la creşterea vitelor

râne „armăsar castrat" pe care F. Holthausen [1] a încercat să-l pună în legătură cu gr. ἐρύω etc. la care ne-am referit mai sus, dar etimologia aceasta nu e tocmai convingătoare.

Lăsînd la o parte ceea ce poate fi îndoios, rămîn destule concordanţe care ne îndreptăţesc să considerăm pe *vervex* şi *vervago* ca înrudiţi, ca derivări dintr'o temă comună ce a însemnat „a tăia". Dovada că dela *verv-* trebue să plecăm ne-o dă şi forma *vervella* „oiţă", atestată de vre-o două ori şi la care s'a referit şi J. Vendryes cînd a încercat să explice altfel pe *vervex* [2]. Concomitent cu derivarea din *verv-* a lui *vervex* trebue să admitem că din aceeaşi temă a fost format *vervella* ca un diminutiv feminin pe lîngă *vervex* şi de sigur că această formă a avut o circulaţie redusă — faţă de *ovis* sau *ovicula* —, cum reiese din faptul că e foarte rar atestată şi nu a lăsat nici o urmă în domeniul romanic [3].

Nu tocmai bine lămurită rămîne, e adevărat, terminaţiunea *-ēx* din *vervēx*, care e cu totul isolat ca formaţiune în latină [4]; totuşi, explicaţiunea lui Vendryes — după care *-ēx* ar fi resultat dintr'o încrucişare a lui *-ĕx* cu *-īx* — poate fi luată în consideraţie.

cu altele din terminologia agricolă, pentru că se ştie că c u l t e r apare în it. fr. şi sp. cu înţelesul de „plug" şi derivatul de acolo din navareză, *akutrar*, înseamnă „a ara"; cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 189. Cum şi în alte cazuri cuvinte raportîndu-se la păstorit şi la agricultură pleacă dela aceeaşi formă, prin asocieri semantice explicabile, se poate vedea, de pildă, dacă urmărim representanţii romanici ai lui a n n i c u l u s, s o l i d u s, v e t u s, v e t u s t u s: Meyer-Lübke, *l. c.*, 481, 8069, 9292, 9293.

[1] *Indogerm. Forsch.*, XX, 319.

[2] *Mém. Soc. lingu.*, XII, 40 urm.

[3] Un derivat al lui *s'a* păstrat numai în terminologia păstorească neogreacă: βερβέλιd (G. Meyer, în *Indogerm. Forsch.*, III, 65).

[4] E posibil, de altmintrelea, să fi existat cîtva timp, ca derivat din *verv-*, forma **vervus* pentru „berbece" şi numai pe urmă acesta a fost înlocuit cu *vervex* (comp. *capus* „elapon", formă mai veche decît *capo*, şi *verpus* „circumcis", a cărui origine nu este însă bine fixată).

VFR. *verchiere*, PROV. *verquiero*

Cum greşeli de interpretare vin cîteodată să confirme, indirect, altă părere ne dă o pildă acest cuvînt. Ocupîndu-mă de *vervex* şi găsind nejustificate explicaţiile care i s'au dat pînă acum, spre etimologia lui aşa cum am arătat-o mai sus am fost îndreptat în parte şi de vfr. *verchiere* însemnînd „terre attenant à la ferme, en particulier fonds de terre assigné à une femme", după cum prov. *verquiero, versero*[1] are înţelesul de „terrain clos qui est près d'une ferme, terre cultivée, dot assignée sur un fonds de terre, patrimoine d'une femme". Pentru acesta[2] s'a propus un derivat din vervex, anume *vervecaria, admiţînd că la origine ar fi însemnat „avere, zestre în oi", dar derivarea aceasta nu poate fi susţinută[3]. Şi forma vfr. şi cea prov. ne arată că trebue să plecăm dela înţelesul de „cîmp arat, pămînt cultivat", din care uşor se explică acela de „proprietate" sau „zestre". In casul acesta sîntem duşi spre *vervigo, vervactum*, în sensul că trebue să admitem şi în *verchiere, verquiero* prezenţa aceleiaşi teme verv-. Ca o altă formaţiune din aceasta a putut exista verbul *vervicare cu semnificaţia de „a ara pămîntul" şi alături de el putem admite derivatul *vervicaria „pămînt arat"[4]. O altă indicaţie, prin urmare, pentru existenţa în latină a temei verv- în mai multe cuvinte de cum s'a crezut pînă acum. In acelaşi timp, avem o confirmare pe altă cale a interpretării care am arătat mai sus că poate fi dată lui *vervex*.

OV. DENSUSIANU

[1] Alte forme corespunzătoare se pot vedea la Mistral, *Lou tresor*, II, 1108.

[2] Cf. A. Thomas, *Nouv. essais de phil. fr.* 131; cf. *Romania*, XLI, 433.

[3] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 9266; W. von Wartburg, *Zur Benennung des Schafes in den rom. Spr.*, 35, care observă foarte bine că *verchiere* ar fi singurul caz de păstrarea lui v- în vervex cînd acesta peste tot, chiar în Galia, a fost înlocuit cu berbex.

[4] S'ar obiecta poate că fonetismul nu concordă cu această etimologie, deoarece atît în forma vfr., cît şi în cea prov. ar trebui ca lat. c să fie redat prin *g*, cînd se ştie că derivatului *vervecarius (*berbecarius) din vervex (berbex) îi corespunde *berger*. Obiecţiunea se înlătură însă cît timp *verchiere, verquiero* se pot explica printr'o sincopă timpurie a lui i în *vervicaria, pe cînd în *berbecarius sincopa lui e s'a produs mai tîrziu: acesta din urmă, ca derivat din berbex (sau berbix în latina din Galia) a putut păstra mai mult timp pe e între b... c, pe cînd *vervecaria era izolat, nesprijinit de nici o formă evident înrudită şi astfel a putut suferi de vreme sincopa lui e.

„FILIOQUE" DIN PSALTIREA SCHEIANĂ

Se ştie că *Psaltirea Scheiană*, în partea ei finală (pag. 525-530, ed. Bianu, şi 336-337, ed. Candrea), cuprinde Simbolul Sf. Athanasie, în redacţiunea lui occidentală ([duhul] sfîntu dîin tatăl şi fiiul nezidit [ed. Candrea, 337/15-16] = Spiritus Sanctus a Patre et Filio non factus). O comparaţie între Simbol şi versiunea românească probează aceasta pînă la evidenţă.

Traducerea românească nu conţine începutul Simbolului, adică partea cuprinsă între „Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat Catholicam Fidem" şi „Alia est enim persona Patris". E curios de constatat că anonimul român îşi începe traducerea (sau copia) la mijlocul Simbolului, pe care îl urmează pînă pe la sfîrşit, pentru a sări apoi la începutul rugăciunei şi a continua pînă la punctul de unde plecase. Vine apoi frasa finală, prin care cetitorul e înştiinţat că singuri aceia care vor crede în această rugăciune vor fi izbăviţi.

Pînă la descoperirea versiunei de pe care a fost tradus Simbolul, nu putem stabili cu precisiune cui sînt datorite omisiunile din traducerea românească. Pe de altă parte, textul românesc cuprinde unele frase care nu se află în versiunea latină pe care am avut-o la îndemînă.[1] Mă mulţumesc să atrag din nou atenţia asupra pasajului „ce între urul findiş obrazŭ" dela pag. 336/16-17 (ed. Candrea), care traduce

[1] *Sancti Patris nostri Athanasii Archiep. Alexandrini opera omnia quæ extant...*, opera et studio Monachorum Ordinis S. Benedicti...., Parisiis, 1698, II, 728-729.

frasa „unus omnino non confusione substantiae, sed unitate personae". V. Bogrea [1] a pus în legătură pe *findiș* cu ung. *fentes* „înălțat, loc ridicat". Această constatare ne-ar putea duce la presupunerea că traducerea romînească a fost făcută de pe o versiune ungurească. Pentru N. Iorga [2] şi N. Drăganu [3] apariția Simbolului Athanasiau în forma lui occidentală într'o Psaltire romînească ar proba influența husită. C. Lacea [4] se mulțumește să constate că textul din *Ps. Scheiană* reproduce un Simbol catolic. I. Bărbulescu [5] găsește în Simbol o probă hotărîtoare că cele mai vechi traduceri romînești au fost provocate de propaganda catolică.

Aceste păreri nu țin samă de faptele următoare:

In scrierile lui J. Honterus, reformatorul Saşilor din Transilvania, găsim aceste două pasaje [6]: „Officium matutinum translatum est in tempus aurorae, in quo post vernaculas cantiones et litanias, *post ordinatos matutinos Psalmos*, lectiones et responsoria canitur *Symbolum Athanasii*" şi „Post secundum pulsum mox subiungitur officium matutinum... tres ex ordine *Psalmi* una cum antiphona canuntur. In sollemnioribus autem festis tres antiphonae cum suis *Psalmis* usitatis retinentur... Quibus finitis, sequitur „Gloria tibi trinitas", cum *Symbolo Athanasii*" [7].

Se ştie că biserica reformată cunoaşte cele trei Simboluri [1]. Ad. Schullerus, din Sibiiu, a binevoit să-mi comunice că biserica protestantă săsească a întrebuințat şi întrebuințează redacțiunea occidentală a Simbolului Athanasian. Astfel, textul Simbolului dela Niceea, cetit în „Hochmesse", nu diferă de cel care era cunoscut în Ardeal în sec. al XVI-lea [2].

O probă despre această „indiferență" a reformaților pentru „filioque" găsim într'un „Bekenntnislied" scris de T. Clausnitzer în sec. al XVII-lea; „Wir glauben an den heil'gen Geist der von *beiden* gehet aus". [3]

Cred, prin urmare, că apariția Simbolului Athanasian cu „filioque", la sfîrşitul *Ps. Scheiene*, îşi găseşte o explicație satisfăcătoare dacă punem în legătură traducerea acestei rugăciuni cu propaganda reformaților din nordul sau sudul Transilvaniei.

Imi mai rămîne să răspund unei obiecțiuni:

Simbolul amintit apare în partea datorită copistului C, a cărui copie datează de pe la 1569 (Candrea, *Ps. Scheiană*, I, CVI). Constatările de mai sus n'ar avea, prin urmare, valoare probantă pentru traducerea originală de pe care a fost copiat ms. Scheian. Obiecțiunea cade însă dacă ținem samă de faptul că textul romînesc al Simbolului presintă cîteva forme rotacisate care aparțineau traducerei anterioare, pentru că ştim că graiul copistului C nu cunoştea această particularitate fonetică.

[1] *Revista istorică*, V. (1919), 132.

[2] *Ist. lit. religioase*, 19 şi 22; *Ist. Romînilor din Ardeal şi Ungaria* I, 102, n. 6.

[3] *Decoramania*, III, 928.

[4] *Ibid.*, III, 470.

[5] *Arhiva*, XXVIII (1921), 14.

[6] In *Reformatio Ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis Provinciae* (1543) şi în *Reformatio Ecclesiarum Saxonicarum in Transylvania* (1547).

[7] V. Joh. Honterus, *Ausgewachlte Schriften*, ed. Osk. Netoliczka Wien-Hermannstadt, 1898, 17 şi 112-14. Cf. Mart. Schmeizel, *De statu ecclesiae Lutheranorum in Transilvania*, Iena, 1722, 170: în timpul oficiului de dimineață, mai ales dumineca, se cîntă „Symbolum Athanasii sermone germanico". După o oră urmează „summum officium" sau „missa publica". Se cîntă diferite cîntece, apoi se ceteşte Evanghelia, „dehinc Symbolum Apostolorum".

[1] V. *Romania*, XLVIII, 328, n. 1.

[2] A. Schullerus mi-a împărtăşit următorul fragment dintr'un *Missale* din 1500, păstrat în biblioteca Muzeului Brukenthal: „Et in spiritum sanctum dominum et vivificantem qui ex patre filioque procedit". Textul n'a fost modificat de reformați.

[3] *Gesangbuch für die evangelische Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*, ed. 30, Sibiu, 1921, 69, n-rul 106. Partea privitoare la unitatea Treimei din traducerea romînească, relevată de N. Iorga, *Ist. lit. religioase*, 22, este în concordanță cu doctrina bisericei reformate săseşti. V. în această privință Ad. Schullerus, *Luthers Sprache in Siebenbürgen*, Sibiu, 1923 (extras din *Ver.-Archiv*, XLI), I, 168 urm., unde se analizează discuția dintre Stancarus şi Saşii reformați privitoare la această chestiune (1553 şi anii următori).

Corolarul acestei demonstraţii este că traducerea originală a Simbolului a fost făcută în regiunea rotacisantă, în prima jumătate a secolului al XVI-lea sub influenţa Reformaţilor unguri sau saşi.

Al. Rosetti

Răspuns la o recensie

Conclusia articolului meu *O problemă de romanitate sud-ilirică*, publicat în această revistă (I, 72-99), unde am căutat să dovedesc „nu numai existenţa unei romanităţi în Sudul ilirie încă dela începutul erei creştine, ci chiar un contact teritorial etno-lingvistic între această romanitate şi restul domeniului romanic din Iliria şi Dacia, cu ramificaţiuni şi în spre munţii Haemului" — o combate Sextil Puşcariu în *Dacoromania*, III, 840-841.

Intru cît şi urmărirea problemei *c*, *g* + *e*, *i* din precedentul meu articol *Din epoca de formaţiune a poporului romîn* (I, 208-218) m'a dus la aceeaşi conclusie, cred că un răspuns la obiecţiunile ridicate de S. Puşcariu e necesar.

Atenţia pe care mi-o atrage S. Puşcariu că „drumul folklorului şi al etno-psihologiei e mai alunecos decît cel al filologiei" şi că „putem aluneca pe pante primejdioase dacă ne aventurăm prea departe în direcţia aceasta", — această atenţie nu mi-a lipsit, după cum n'am fost strein nici de convingerea că criteriul cercetărilor filologice e mai sigur, mai positiv decît cel al folklorului [1], aşa că nu dorinţa după vre-o inovaţie sau vre-un sentiment naţional mă va fi îndemnat la o atare concluzie. Dacă, pe de altă parte, nu m'am oprit asupra nomenclaturei îmbrăcămintei aromîne — deşi am vorbit de port —, motivul a fost acesta: recunoscînd dificultatea pe care o ridică o atare nomenclatură şi admiţînd că „nimic nu e mai supus schimbului, modei, ca îmbrăcămintea omenească", ne întrebăm: dela care element etnic anume va fi împrumutat Aromînul portul său naţional?

[1] *Cf. Din folklorul romanic şi cel latin*, 15 sau 172.

După cunoştinţa noastră, portul său bărbătesc nu apare la nici un alt popor [1]. Dat fiind şi faptul că nu putem admite că o entitate cum e cea aromînească îşi va fi părăsit portul originar şi de dragul a ceva similar cu moda îşi va fi făurit un port nou şi atît de complicat şi costisitor, credem că e mai logic să vedem în acest port ceea ce am susţinut în articolul meu, mai ales că, dacă e vorba de schimb sau modă, în totdeauna în viaţa patriarhală a unui popor se recurge mai de grabă la ceva care să fie cît mai comod şi mai potrivit cu ocupaţiunile sale şi cu clima regiunilor locuite.

Privitor la musică şi la literatura populară, socotim iarăşi că obiecţiunea adusă nu poate rămînea în picioare, întru cît n'ar putea fi susţinută afirmaţiunea că „în acestea se păstrează totdeauna ceva din sufletul şi firea etnică a unui popor". Cîte sau chiar ce anume din caracteristicile entităţei romane se pot dovedi ca fiind intact păstrate pînă astăzi în musica şi literatura populară românească? Ceva mai mult: admiţînd tesa lui Sextil Puşcariu, şi raportîndu-ne la unitatea lingvistică nord- şi sud-dunăreană, ne întrebăm iarăşi: de ce din firea etnică a poporului roman, bunăoară, nu s'a păstrat în musica sau literatura populară aromînească ceva comun, care să apropie pe Aromîni de Dacoromîni şi în această privinţă? Conform acestei tese, ar resulta că acei Aromîni care astăzi şi-au însuşit musică şi literatură greceaşcă ar fi... „Greci vlahofoni" sau Ἑλληνόβλαχοι — ceea ce, de sigur, e cu totul strein de convingerea sa. Aşa că, pentru casul nostru, cele relevate de mine la pag. 81 constitue realitatea faptelor. Dovadă? Elementul aromînesc care nu a avut contact social cu cel grecesc şi care a fost ferit de „înfrăţirea de arme creştine aromîno-greceşti" nu şi-a însuşit nici literatură, nici musică grecească; în schimb, o parte din elementul fărşerotesc din imediata apropiere a Albanesilor cîntă albaneşeşte, după cum

[1] Ceva asemănător pentru partea superioară a corpului constatăm la Sarzi (cf. Max Leopold Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, 138-145); pantalonii lor însă ne amintesc „gatiile" din Ardeal.

anumite comune vecine cu Bulgarii cîntă bulgăreşte — casul cu comuna Gopeşi, constatat şi de mine personal [1]. Cît priveşte părerea că „spre a putea face deducţii de natură paleologică din musica aromînească, trebue studii temeinice comparative cu musica popoarelor vecine", faptul că am ridicat şi problema musicei nu constitue vre-o hasardare, întru cît îmi permit a mă considera mai mult sau mai puţin un pricepător în ale folklorului musical, aşa că am putut aborda şi această latură a problemei.

Cred iarăşi că nu în totdeauna poate fi în mod fericit enunţat un verdict ca acela dat de S. Puşcariu cînd zice că „nimic nu este mai neindicat decît ca, în locul unor studii făcute cu toată competenţa specialistului, să alegi din descrierile unor călători streini, mai mult sau mai puţin grăbiţi, impresiile lor fugare, cînd ele se potrivesc cu tesa ce vrei s'o aperi". Chiar dacă Pouqueville ar fi considerat ca un călător strein „grăbit" care ne dă impresii fugare, totuşi ar fi riscat ca, de dragul numai al unor obiecţiuni sau din obişnuinţa de a te referi numai la conclusiile studiilor făcute de specialişti, să nesocotim informaţiile etnografice pe care ni le dau atari călători, informaţii care constitue însăşi realitatea, materialul brut, iar nici de cum exclusiv adaptarea personală a unui asemenea material. Aşa că nu văd întru cît ar fi neindicate recurgeri complimentare ale istoriografiei romîne bunăoară la cronicarii bizantini sau chiar la cei romîni.

O ultimă obiecţiune ridicată de Puşcariu e cea privitoare la formele *K'ésari* şi *Vla'*. Deşi peste ultima formă s'ar fi putut trece cu vederea — cum s'a trecut şi peste alte cîteva consideraţiuni —, totuşi cred că a susţinea că în forma *v(ε)tá* se ascunde şi *Valah* nu e tocmai „atît de curios" cum crede Puşcariu. E drept că prin *v(ε)ta* trebue să înţelegem „frate" şi în modul acesta trebue interpretată această formă

[1] Cf. şi revista *Viaţa albano-romînă*, II (1910), 267: „Gopeşenii cîntă la nuntă bulgăreşte" — adică şi cîntecul şi aria sînt bulgăreşti.

atunci cînd un Albanes se adresează unui consîngean al său. Dar tot prin *v(ε)ta* se adresează Albanesul şi Aromînului înţelegînd prin aceasta „frate Valah". O dovadă că *v(ε)ta* înseamnă şi „Valah"? Cînd Albanesul zice *Vta⁰ škoi*, înţelege „Romînul plecă", după cum *V(ε)téte škuan* însemnează „Romînii (Valahii) plecară [1a]". Pentru înţelesuri ale unor asemenea forme, eu cred că, adesea, e mai indicat să recurgi la însăşi realitatea vie a problemei urmărite decît la clişeele care reproduc acea realitate. Pentru acest motiv, am socotit că e mai util şi mai temeinic să recurg la dicţionarul viu al graiului în care circulă forma discutată decît să deschid pe cel al lui Gustav Meyer la pag. 469. Prin aceasta nu înţeleg să infirm nimic din cele înregistrate de Meyer, pentru că oricui care e strein de complexul întregului mediu etno-lingvistic al poporului albanes îi va fi imposibil să înregistreze întreaga vieaţă lingvistică a fiecărei forme. Aşa că, în astfel de condiţiuni, nu e neserios ca speculaţiunile ştiinţifice — adesea incomplete — de birou să le completezi prin cercetări asupra însăşi realităţei vii la care se referă studiile dintre rafturile bibliotecilor.

In conclusie, nu văd ce anume s'ar putea opune în mod indiscutabil existenţei unei romanităţi în Sudul iliric şi de ce să-i atribuim numai de cît o origine nordică.

Tache PAPAHAGI

O RESTABILIRE

In *Municipium Aurelium Durostorum* [2], V. Pîrvan scrie următoarele: „Fino a due settimane fa, ancor non si sapeva da quando abbia cominciato Durostorum ad essere città romana. Una serie d'iserizioni trovate in questi ultimi giorni

[1] Ceva mai mult: frăţia de cruce („frate di sindze") o constatăm chiar între un Albanes şi un Romîn (cf. şi *Viaţa albano-romînă*, I, 187).

[2] Extras din *Rivista di filologia e d'istruzione classica*, nuova serie, anno II, fasc. 3, 1924.

ad oriente dell' attuale città di Silistra in occasione dei soliti lavori primaverili per la ripiantagione delle vigne circostanti, ci dà una riposta non solo a questa domanda, ma anche ad altre, di una notevole importanza".

Nu contestăm nici noi însemnătatea acestor inscripţii, dar ne surprinde că autorul amintitului studiu se abate dela consacrata normă ştiinţifică de a cita şi izvorul căruia datoreşte cunoaşterea şi procurarea lor. Pentru aceasta, mă văd nevoit să relevez că descoperirea şi salvarea acestor documente se datoreşte subsemnatului şi că V. Pîrvan a luat cunoştinţă de ele graţie comunicărei care i s'a făcut la timp (cf. revista *Dunărea*, I (1924), 192).

Pericle PAPAHAGI

DĂRI DE SAMĂ

Les langues du monde, par un groupe de linguistes sous la direction de **A. Meillet** et **Marcel Cohen**; Paris, Ed. Champion; 1924; XIII-811 pag. şi 18 hărţi lingvistice.

Ca inovaţii şi sinteze, şcoala lingvistică franceză îşi afirmă de cîtva timp tot mai mult superioritatea, lăsînd în urmă pe cea germană care a avut apogeul ei cînd impulsiunile date de cîţiva savanţi au fost urmate metodic şi de numeroşi cercetători în diferite direcţii.

O dovadă despre aceasta e şi publicaţia de faţă, apărută de curînd sub îngrijirea lui A. Meillet şi M. Cohen care, pentru o atît de vastă operă de îndrumare lingvistică, au fost ajutaţi de colaborarea lui J. Vendryes, A. Sauvageot, J. Deny, S. Elisséèv, C. Autran, G. Lacombe, N. Troubetzkoy, J. Bloch, J. Przyluski, G. Ferrand, M. Delafosse, L. Homburger şi P. Rivet.

Dacă pînă acum şi alţii au încercat să prezinte într'un tot varietatea de limbi cunoscute — şi în acest sens cea mai nouă încercare a fost aceea a lui F. N. Finck, *Die Sprachstämme des Erdkreises* (Lipsca, 1909)—, de data aceasta avem sub ochi mai mult decît o înşirare sumară a diferitelor grupuri lingvistice; pentru fiecare din ele se dau elementele esenţiale care pot înlesni cunoaşterea lor, se relevează particularităţile caracteristice, cum şi părerile care au ajuns la anumite precisări sau, uneori, acelea care sînt controversate, iar pentru urmărirea mai de aproape a studiilor consacrate unui domeniu sau altul e indicată bibliografia necesară. Ce măreşte şi mai mult valoarea acestei publicaţii sînt numeroasele hărţi adăugate la sfîrşit şi arătînd repartisarea limbilor în toate continentele.

In introducere, A. Meillet arată criteriul care trebue urmat cînd e vorba de a clasifica limbile vorbite azi ori dispărute. Sis-

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

temul vechi de împărţire în limbi isolante, aglutinante şi flexionare nu mai poate fi ţinut în samă azi. Singura clasificare îndreptăţită e aceea care ia în consideraţie filiaţiunile lingvistice, fixează locul fiecărei limbi după genealogia ei. Chiar dacă se admite însă acest criteriu, sarcina lingvistului nu e totdeauna uşoară. Cum poate fi hotărîtă înrudirea unei limbi cu altele, de care particularităţi ale ei trebue să ţinem mai mult socoteală în casul acesta? A. Meillet, ca şi alţii, susţine că în primul rînd morfologia ne poate ajuta pentru stabiliri genealogice — întru cîtva şi fonetica, dar mai puţin sau de loc vocabularul, fiind că împrumuturi de cuvinte dela o limbă la alta, chiar cînd nu au nici o înrudire, sînt ceva obişnuit.

De sigur, punctul acesta de vedere are temeiurile lui şi după el trebue să ne orientăm adeseori, dar în unele casuri nu poate fi hotărîtor, apare chiar inaplicabil, cum singur Meillet observă într'un loc (pag. 9-10). Principiul adoptat astfel mi se pare că duce, de fapt, la şi mai multe renunţări decît cele admise. Cînd ne referim, de pildă, la limbile americane, constatăm între ele nenumărate divergenţe morfologice, interzicînd clasificări după principiul urmat în alte domenii lingvistice, cu toate că indicaţii de altă natură par să îndreptăţească părerea că unele din aceste limbi derivă dintr'un izvor comun. Despre graiul Ţiganilor din Armenia se ştie că în vocabular şi-a păstrat mai bine caracterul, pe cînd morfologia lui s'a alterat prin înrîurirea limbei armene. Asemenea constatări, ca şi altele, ne arată că mai des decît ne închipuim aspectul morfologic al unei limbi nu este decisiv pentru a o alătura la un grup ori altul şi că avem mai multe motive să ţinem samă de elementele ei lexicale. Poate chiar, pînă la un punct, am fi autorisaţi să admitem că limbile care au o îndepărtată tradiţie de cultură, cum e casul celor indoeuropene, semitice, sînt mai conservative în ce priveşte morfologia şi mai supuse schimbărilor de vocabular, pe cînd, invers, acelea care s'au desvoltat în condiţiuni de cultură mai puţin favorabile, acelea care apar cu un caracter de primitivitate, arată în morfologie o instabilitate mai mare decît în lexic, acesta putînd rămînea — pentru noţiuni simple, curente — redus la anumite forme, neschimbate în curs de veacuri, în vreme ce limbile culte îşi variază, îşi îmbogăţesc mereu lexicul, prin evoluţiile de civilisaţie, prin numeroasele împrumuturi care le vin din alte limbi. In orice cas, cînd ne raportăm la alte limbi decît cele cu un bogat trecut cultural şi care au preocupat mai mult pe cercetători, ducîndu-i la fixarea unor norme, nu trebue, cred, să ne lăsăm influenţaţi prea mult de ceea ce e propriu celor din urmă

şi a resultat din studiile asupra lor. Criteriile de clasificare pot să nu fie aceleaşi, după cum avem de a face cu idiome desvoltate în condiţiuni deosebite şi, poate, cu vremea, cînd explorarea atîtor domenii nebuloase încă azi va duce la constatări mai sigure, clasificarea limbilor va cere aplicări variate ale metodei genealogice şi în unele privinţe va apărea mai complicată decît ne-o representăm azi. Pentru unele limbi se poate, de asemenea, ca nici astfel să nu se ajungă la cunoaşterea sigură a înrudirei lor.

Capitolul asupra limbilor indoeuropene e redactat de J. Vendryes, cu presentarea succinctă a faptelor care s'au putut stabili în această ramură a lingvisticei. Asupra conclusiilor la care putem ajunge cu privire la teritoriul locuit de Indoeuropeni, înainte de despărţirea lor, întru cît asemenea conclusii pot fi deduse din studiile comparative, Vendryes arată reservele care se impun, totuşi înclină spre părerea că indoeuropeana comună a trebuit să fie vorbită într'o „regiune rece, depărtată de mare, unde creşteau mesteacănul, stejarul, fagul şi unde trăiau ursul şi lupul" (pag. 22). Se ştie cît de complicată e această problemă şi cum unii savanţi au contestat valoarea reconstruirilor şi concordanţelor lingvistice cînd este vorba de a fixa cu ajutorul lor patria primitivă a Indoeuropenilor. Acordul mai multor limbi, cînd firește nu este aparent, datorit întîmplărei sau împrumuturilor relativ tîrzii, e fără îndoială un criteriu de care trebue să se ţie samă. Dar nu poate fi singurul, chiar dacă recurgem şi la ajutorul paleontologiei, pe lîngă lingvistică. Numai din faptul că anumite cuvinte, în special cele designînd plante şi animale, variază mult de la o limbă indoeuropeană la alta nu resultă totdeauna că a trebuit să fie necunoscut tuturor Indoeuropenilor ceea ce exprimă ele. Dacă unele numiri de plante şi animale se păstrează cu o tenacitate chiar surprinzătoare, altele sînt susceptibile de înlocuiri, pentru un motiv sau altul, şi constatarea divergenţelor de terminologie, în casul acesta, dela o limbă la alta a aceleiaşi familii nu implică numai de cît conclusia că nu a existat, la origine, un termen comun în aceste limbi şi că, deci, au fost cunoscute în vechime şi lucrul, noţiunea redate prin forme diferite. E destul să amintim ce ne arată lexicul romanic: pentru noţiuni ca „stejar", „fag" sau „berbece", „arete" etc. care aveau în latină termeni caracteristici, bine fixaţi, în limbile romanice găsim echivalenţi foarte variaţi, devieri numeroase dela lexicul primitiv. Pentru ce nu am admite atunci că desacordul limbilor indoeuropene pentru a designa cutare noţiune nu este totdeauna un indiciu că o asemenea noţiune nu a existat şi nu a fost exprimată printr'un anumit cuvînt la origine, în presupusa indoeuropeană primitivă?

De sigur că nu trebue să mergem prea departe cu asemenea presupuneri, se impune control prin toate mijloacele, dar mi se pare că metoda urmată uneori reclamă oarecari amendări. Şi totuşi, chiar astfel, greu se va ajunge la stabilirea unor fapte sigure în această privinţă. Sînt interpretări care, deşi admise în general, nu pot fi cu toate acestea deplin convingătoare. Se zice, cum relevează şi Vendryes, că Indoeuropenii au trebuit să locuească un ţinut unde creştea mesteacănul, fiind că pentru acest arbore găsim o temă identică în majoritatea limbilor indoeuropene şi deoarece mesteacănul e răspîndit cu deosebire pe teritoriul care se întinde din spre Marea baltică spre centrul şi sudul Rusiei, într'acolo ar trebui căutată patria primitivă a Indoeuropenilor. La această părere se poate răspunde că după condiţiuni de astăzi nu sîntem autorisaţi să ajungem la deducţii pentru trecut, şi încă foarte depărtat: flora Europei a variat chiar în epoca istorică, aşa că acelaşi lucru a trebuit să se întîmple în epoci străvechi şi deci mesteacănul a putut fi răspîndit atunci chiar pe unde azi e cu totul rar sau a dispărut. Sîntem încă pe un teren puţin solid dacă încercăm deducţiuni pentru epoca străveche a limbilor indoeuropene şi multe enigme vor rămînea poate în veci nedesluşite.

Ca amănunte, ar fi de relevat că sarda nu mai poate fi pusă printre dialectele italiene, cum o consideră Vendryes (pag. 57), ci trebue socotită ca o limbă romanică, întocmai ca şi dalmata. In partea bibliografică unele indicaţiuni nu ar fi fost de prisos şi ar fi de făcut cîteva rectificări[1]; de altfel bibliografia întregei lucrări, oricît de conştiincios a fost alcătuită şi oricît e ţinută în curent, are unele lacune explicabile prin faptul că tipărirea durînd, se pare, vre-o doi ani nu s'au putut semnala publicaţiile de tot recente.

Venind dela mai mulţi colaboratori era de aşteptat ca volumul să nu aibă deplină unitate — nici nu e posibil altfel în publicaţii de genul acesta —, dar ce poate însemna aceasta faţă de intenţia aşa de bine realisată de a da o carte concepută în linii mari şi arătînd ultimele achisiţiuni în explorările lingvistice?

O. D.

[1] Pentru albaneză, de exemplu, nu sînt citate publicaţiile lui N. Jokl şi G. Weigand. Pentru retoromană, putea fi amintit *Handbuch der rätorom. Spr.*, 1910, al lui Th. Gartner, care duce mai departe informaţiile decît celelalte scrieri ale aceluiaşi autor; pentru română, *Rum. Elementarbuch*, 1905, al lui Tiktin, şi cu privire la istroromînă *Dial. romîne* de I. Popovici; din cartea mea *Hist. de la l. roum.* nu a apărut numai vol. I, cum se spune la pag. 59, ci şi o parte din al II-lea şi în cursul anului viitor va fi tipărită întregirea acestui volum.

I. VALAORI, Elemente de lingvistică indoeuropeană; Bucureşti, „Cartea românească"; 1924; XVII-423 pag.

Dacă pentru romanistică studiile dela noi au adus tot mai dese şi mai temeinice contribuţii, cum era firesc în preocupările de a lămuri trecutul limbei noastre, prea puţină atenţiune s'a dat lingvisticei indoeuropene, mai ales cînd ştim cîtă stăruinţă s'a pus în curs de mai multe decenii pentru îndreptarea ei pe căi sigure. Vine la timp, de aceea, cartea tipărită de I. Valaori şi trebue să o preţuim cu atît mai mult cu cît dela ea putem aştepta stimulări de îmbogăţire şi în acest sens a literaturei noastre ştiinţifice. E un început care s'ar cuveni să aibă cît mai multe continuări.

Intr'o expunere cuprinzînd ceea ce este esenţial, primele pagini arată cum s'a constituit lingvistica indoeuropeană, după unele intuiţii, ca şi reminiscenţe de formalism prea mult prelungite. Cum termenul de „lingvistică" e interpretat în diferite feluri, I. Valaori caută să-l preciseze şi să arate prin ce se deosebeşte de acela de „filologie". Părerea sa este că lingvistica, pe lîngă studiul limbilor după texte, după tradiţia literară, ţine mai ales samă de întreg complexul faptelor lingvistice, dă o deosebită atenţiune şi dialectelor, nu ia în consideraţiune numai ceea ce este individual şi acordă mai multă importanţă foneticei decît morfologiei şi sintaxei; filologia, dimpotrivă, ar fi studiul limbilor după monumentele literare, ar avea în vedere mai mult ceea ce este personal şi ar socoti ca mai utile de studiat particularităţile sintactice decît cele morfologice şi fonetice (pag. 9). Şi alţii au atribuit acelaşi înţeles lingvisticei şi filologiei, dar mi se pare că trebue rectificat. Nu se poate spune că filologia rămîne streină de studiul dialectelor şi preţueşte mai puţin fonetica ori morfologia decît sintaxa; reducerea ei la atîta e datorită impresiilor din felul cum a fost cultivată multă vreme filologia clasică şi cea modernă; propriu zis, dela filologi, şi cu deosebire dela aceia care s'au ocupat de limbile moderne, au pornit îndemnuri pentru o cît mai stăruitoare cercetare a dialectelor. Cred deci că lingvistica trebue interpretată ca studiul fenomenelor lingvistice din punct de vedere general şi cu aplicări la diferitele familii de limbi, pe cînd filologia îşi mărgineşte domeniul la un grup de limbi, sau la una din ele, fără exclusivism totuşi de preocupări chiar în acest cadru mai restrîns. Rămîn astfel justificaţi termenii de filologie clasică, romanică, slavă, germanică etc., cum şi — cu restrîngeri în fiecare din aceste domenii — aceia de filologie latină, greacă, română, franceză etc. Mi se pare deci impropriu să se vorbească de lingvistică romanică ş. a., cu toate că de cîtva

timp se vede o predilecțiune pentru această denumire: o întrebuințează Meillet, Bourciez, Millardet etc. și se anunță acum, sub direcția lui A. Terracher, o revistă de „linguistique romane". Termenul mi se pare aplicat prea extensiv [1], ceea ce nu înseamnă totuși că filologia trebue ținută departe de lingvistică: azi nu ne putem închipui un filolog, cultivînd chiar un domeniu mai limitat, care să nu fie în curent cu problemele generale. Lingvistica dă filologilor îndrumări, cum de altă parte se poate ca din studiile acestora, îndreptate asupra unui domeniu relativ mai redus, să pornească unele sugestiuni, unele inovații de care să se țină samă în lingvistica generală.

Cu o informație sigură, I. Valaori presintă resultatele la care s'a ajuns cu privire la locul pe care-l ocupă diferitele limbi din familia indoeuropeană, relevează particularitățile caracteristice ale lor și pentru a putea fi urmărit mai de aproape studiul fiecăreia din ele citează bibliografia necesară (lipsesc unele mențiónări, ca, de pildă, la pag. 49, *Lettische Grammatik*, 1923, a lui J. Endzelin; la pag. 53, *Gramm. der serbokroat. Spr.*, 1914, a lui A. Leskien; la pag. 63, pentru celtică, lucrările lui J. Loth ș. a., dar autorului nu i-a fost de sigur posibil să ție bibliografia deplin în curent fie pentru că unele studii au apărut în cursul tipăririi lucrărei sale, fie pentru că e așa de greu, cum știe oricine, să-ți procuri azi, cu deosebire la noi, toate publicațiile de care ai nevoie într'o specialitate). Capitolele care urmează sînt consacrate foneticei, morfologiei, sintaxei etc. limbilor indoeuropene, cu relevarea faptelor principale stabilite pînă acum (ca exemplificare pentru schimbările prin care trec limbile nu mi se pare însă potrivit aleasă, la pag. 189, comparația dintre versiunea *Psalmilor* traduși la noi în secolul al XVI-lea și cea din tipărituri bisericești făcute mai în urmă într'o limbă artificială).

Ca exactitate de redare tipografică de sigur că o lucrare de felul acesta ar fi cerut mai mult, dar știm cîte dificultăți nu pot fi învinse cînd pentru publicații filologice cu nenumărate semne de transcriere și o tecnică bine controlată nu am ajuns încă la ceea ce dau tipografiile din streinătate. E de luat în samă înainte de toate gîndul din care a pornit o asemenea carte — cea dintîi la noi pentru inițierea în studiile indoeuropene —,

[1] De aceea cînd am redactat articolul *Orientări nouă în cercetările filologice*, pentru primul număr al acestei reviste, m'am întrebat un moment dacă „filologice" nu ar fi trebuit înlocuit cu „lingvistice", cît timp unele idei expuse acolo atingeau probleme de lingvistică generală. M'am oprit însă la primul cuvînt, pentru că *Grai și suflet* e înainte de toate revistă de filologie romanică și numai colateral atinge alte domenii.

cum și munca depusă de autor pentru presentarea metodică și clară a resultatelor la care s'a ajuns într'un domeniu vast de cercetări.

O. D.

N. DRĂGANU, Manuscrisul Liceului grăniceresc „G. Coșbuc" din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești, în *Dacoromania*, III, 472-508.

C. LACEA, Copiștii „Psaltirei Scheiene." în *Dacoromania*, III, 461-471.

Cu intenția de a aduce o inovație în cercetările asupra limbei române vechi, aceste două studii pun în discuție chestiuni care trebue urmărite de aproape.

Cercetînd un manuscris originar din satul Rohia (j. Solnoc-Dobîca), copiat între 1640 și 1650 de pe un text dela 1600 care putea fi o copie, Drăganu ajunge la conclusia că copistul era Sas din părțile Bistriței. Ms. a fost dăruit de descoperitor Liceului „G. Coșbuc" din Năsăud.

Unele particularități fonetice ale acestui ms. apar și la copistul C al *Ps. Scheiene*. C. Lacea crede că acest copist era de asemenea Sas.

Particularitatea caracteristică a textelor de care ne ocupăm este diftongarea vocalei accentuate *a* sau *u* urmată de o consoană care poate fi o semi-oclusivă și o oclusivă surdă, sau o sonantă.

Astfel, în ms. Liceului din Năsăud găsim formele *maire, saile, taile* (= mare, sale, tale). Exemplele din *Ps. Scheiană (căraire, maire, pădaire*, etc.) sînt reproduse de Lacea la pag. 466. Casurile de diftongare a vocalei neaccentuate care apar în acest text *(măiritu-te-ai, minuinatu*, etc.) sînt datorite analogiei cu formele accentuate *(maire, minuine*, etc.).

Pentru Drăganu, această diftongare este o probă hotărîtoare de „săsism". Cred, dimpotrivă, că această particularitate fonetică nu ne poate oferi un punct de sprijin sigur, pentru că analisa fisiologică a fenomenului ne duce spre un proces obișnuit în limba română și în alte grupuri lingvistice. Aceste constatări complică problema, a cărei complexitate nu a fost pusă în lumină de Drăganu și Lacea.

Abreviațiuni: Bîrlea = *Însemnări din bisericile Maramureșului* publ. de I. Bîrlea (în SD. XVII); DB = *Docum. românești din arhivele Bistriței*, publ. de N. Iorga; DH = *Docum. Hurmuzaki*; DR = *Docum. românești*, ed. Academiei rom., București, 1907; SD = *Studii și documente*, publ. de N. Iorga.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

Diftongarea amintită caracterisează graiul Sașilor din Transilvania și se menține pînă astăzi în părțile de nord ale acestei provincii. Ea se explică prin „segmentarea" (germ. Brechung) vocalei accentuate, care s'a produs independent de vocala conținută în silaba următoare. Analisa fenomenului nu ne lasă nici o îndoială în această privință.[1] Nu tot astfel trebue explicată diftongarea la copistul C al *Ps. Scheiene*, unde fenomenul a fost produs prin anticiparea unei mișcări articulatorii: dacă pornim dela formele de plural, putem avea pentru *păduri*, de ex., *păduери* sau *păduйri*, după cum elevațiunea limbei spre vălul palatului se produce încet sau brusc, atingînd numai de cît punctul de articulație al vocalei *i*. Așa dar, causa procesului a fost *ĭ* final, contrar afirmației lui Pușcariu, care pleacă dela formele de singular terminate în *e*.[2] Că această interpretare e justă, ne-o dovedesc forme ca *straĭkină*, de ex., înregistrată de E. Gamillscheg[3] în satul Curpen (j. Gorj), precum și celelalte exemple românești examinate mai jos.

a. Aci se ivește prima complicație a problemei, dacă admitem că copistul C al *Ps. Scheiene* era strein, cum presupune Candrea (*Psalt. Scheiană*, I, XXXIX, XLIII, CXXVIII). Drăganu nu discută această ipotesă deși examinarea ei se impune, dacă ne gîndim la un copist strein. Asupra naționalității acestui copist găsim o indicație în întrebuințarea punctului și virgulei ca semn de întrebare, particularitate care nu apare în alte texte românești. Și atunci, știind că acest procedeu este propriu grafiei grecești, și că, pe de altă parte, diftongarea așa cum apare în *Ps. Scheiană* caracterisează dialectele grecești din regiunea Maina (sudul Peloponesului)[5], se poate pune chestiunea

[1] G. Kisch, *Der Bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen*, în *Beiträge zur Gesch. der deutsch. Sprache und Litteratur*, XVII (1893), 352-354, 358-359, 362-363, 370. Înaintea unei consoane sau a unui grup de consoane, *a* > u^a, *ĕ* > ui^a sau $\hat{a}^e$, *i* > $\hat{a}^e$, *u* > *ao*, dar cînd intervine „Umlaut"-ul transformarea e alta și avem, pentru *a*, de ex., *á* sau $\hat{a}^e$.

[2] Cf. Rosapelly, în *Mém. Soc. lingu.*, X, 130-131.

[3] *Dacoromania*, I, 380-381.

[4] *Oltenische Mundarten*, 55; v. și *Graiul n.*, I, 16 (Gorj).

[5] A. Thumb, *Handbuch der neugriechischen Volkssprache*, ed. a 2a, 8: „Eine besondere Art von Diphtongen findet sich in der südlichen Maina: ein in der Regel konsonantischer *i*-Laut tritt durch Umlaut (Epenthese) in die vorhergehende Silbe und verbindet sich mit deren Vokal". De ex., μάντα = ματτα, βδίζει = βδίζει, ἔννια = ἐννιά, etc. „Das Lautgesetz wirkt auch zwischen eng verbundenen Wörtern wie νὰ διορθώσω = νά διορθόσω."

dacă acest copist nu era Grec. Căci celelalte particularități ale acestui text nu ne duc spre ceva specific săsesc[1].

b. Trecem la a doua complicație: am văzut mai sus că regăsim în limba română vorbită fenomenul care apare în *Ps. Scheiană*. S'ar părea, la prima vedere, că nu tot astfel trebue explicată diftongarea notată *saile, taile*, în ms. Liceului din Năsăud — implicit, ar trebui să admitem, atunci, că acest fenomen e săsesc. Totuși, vom vedea numai de cît că există un fenomen românesc dialectal care trebue explicat prin același mecanism.

I. A. Candrea a binevoit să-mi comunice materialul privitor la numirile proprii din Oltenia, adunat de d-sa prin intermediul serviciului statistic. Desele exemple de diftongare a lui *a* accentuat urmat de *k'e* înșirate aci mai jos își găsesc explicația dacă pornim dela un *k* muiat (deci *-k'e*). O dovadă despre aceasta găsim în grafii ca *Iordachie*, etc.[2] Iată lista exemplelor, întovărășită de indicarea localităților, în ordinea în care se presintă dela nord la sud: *Costaĭke, Dumitraĭke, Enaĭke, Iordaĭke, Laĭke, Manolaĭke, Matăĭke, Melaĭke, Mihalaĭke, Naĭke, Petraĭke, Postolaĭke, Smarandaĭke, Taĭke, Tănăsaĭke, Vasilaĭke, Zamfiraĭke* (Mehedinți: Strîmtu, Sura, Gîrbovățu de j., Jirovu, Menții-din-față, Voloiacu Lumnicu, Pluta, Izvorălu, Bălțații de j. și de s., Albulești, Poroina-mare, Bicleșu, Smadovița, Vînju-mare, Gruia, Vînători. Gorj: Bumbești-Jiu, Runcu, Simbotinu, Săcelu, Magherești, Stroești, Negoești, Clinicu, Crețești, Brătuia, Roșia, Vlăduleni, Pește-ana de s., Sărdănești, Gîrbovu, Turburea, Borăscu. Vîlcea: Cîineni Băbeni-Oltețu).

Revenind la formele *saile, taile* din ms. Liceului din Năsăud, constatăm că diftongarea lui *a* accentuat a fost produsă prin același mecanism. În adevăr, în graiul maramureșean de astăzi, *l'e* este mutat. Avem, prin urmare *-l'e*[3].

Sîntem în drept, prin urmare, să explicăm pe *taile*, de ex. prin *tal'e* (formă înregistrată de Țiplea, *l. c.*, 433/5).

Din cele expuse pînă aci putem trage concluzia că diftong-

[1] Forme ca *învărtoaye, învărtoaștdză*, etc. din *Ps. Scheiană* și Coresi (v. Candrea, *Psalt. Scheiană*, II, 422, s. v.), socotite de Drăganu ca atare (pag. 497), sînt curente în Ardeal și Moldova. Cf. N. Gane, *Novele*, ed. Alcalay, II, 65: „eu trăesc din munca mînilor mele, stolnica, și mînile care muncesc se învîrtoaşe."

[2] Cf. Stinghe și Weigand, *Jahresb.* VIII, 38, 276; Drăganu, pag. 503.

[3] A. Țiplea, *Poesii populare din Maramureș*, An. Ac. rom., XXVIII, liter., 413 urm., passim. Poesiile provin în cea mai mare parte din Biserica-albă. T. Papahagi a binevoit să-mi comunice că a înregistrat acest fenomen în Săpînța, Săcel, Săliște etc.

garea vocalei accentuate, așa cum apare în manuscrisele noastre, își capătă o explicație satisfăcătoare în interiorul limbei române. Trebue să adăugăm că nu avem dreptul să despărțim fenomenul examinat mai sus de casuri analoge, în care diftongarea vocalei accentuate a fost provocată exact în aceleași condițiuni, în cuvinte ca *oĭkĭ, mĭine, pĭine, ureĭke, veĭke*, etc. (nici unul din aceste cuvinte nu face dificultate pentru pluralul în *-ĭ* [2]).

Și atunci, ținînd samă și de forma ar. *cuibăire* (sing. *cuibăr*) [3] care apare în jurul Bitoliei [4] și de forma ir. *roĭș* (*<roșĭ*), [4] putem formula această tendință fonetică generală în modul următor:

1. voc. accentuată + cons... *ĭ* > voc. accentuată + *ĭ* + cons... *ĭ*, sau

2. *ĭ*... voc. accentuată + cons. > *ĭ*... voc. accentuată + *ĭ* + cons.

Dialectul aromîn ne oferă și un caz de pierdere a fonemului inductor: *cubăir(e)* (com. de T. Papahagi), adică *ĭ*... *ĭ* > zero... *ĭ* [5].

c. A treia complicație a problemei rezidă în faptul că diftongarea de care ne ocupăm apare și în texte scrise de străini care nu sînt nici Sași, nici Greci. În lista de cuvinte românești comunicată istoricului J. Lucius în a doua jumătate a sec. al XVII-lea de către arhiepiscopul catolic al Ohridei, bulgarul Francisc Șoimirovici, adj. *mare* este notat *maire* [6].

De asemenea, în *Historica relatio de statu Valachiae* (1679-88) al cărui autor presupus este Italianul Del Monte [7], găsim de mai multe ori *mare* notat *mayre*, precum și *posteylnik* pentru *postelnic* [8].

[1] V. *Dacoromania*, I, 380-381; III 502-508.

[2] Cf. megl. *alĭp* (pl. lui *alp*, dr. *alb*), care provine din *alpĭ* (G. Weigand, *Vlacko-Meglen*, 16, 27). P. Papahagi, *Megleno-Rom.*, An. Ac., rom. XXV, liter., 186, înregistrează un *l* muiat: *alĭbĭ*. I. A. Candrea mi-a confirmat această notațiune. Individual sau generalisat, existent sau numai pe cale de a se naște, fonetismul înregistrat de Weigand este în orice caz prețios.

[3] T. Papahagi, *Antol. arom.*, 421.

[4] I. Popovici, *Dial. istr.*, I, 41; II, 145. Explicația dată de Pușcariu, *Etym. Wb.*, n-rul 1473 (contaminarea lui *roșb*, care nu e atestat în ir., cu *roș*) mi se pare artificială.

[5] Cf. în textele noastre vechi *Ieprupkie* și *Ieapukie*.

[6] Joannis Lucii, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam, 1668, 285, și Viena, 1758, 275: „pro dictorum vero corroboratione, ponenda sunt aliqua verba Valachica, quae romanum retinent idioma a Fratre Francisco Soimirovich Bulgaro Archiepiscopo Achridiano tradita". Pasajul a fost reprodus fără schimbare de Hasdeu, *Arh. ist.*, I, pag. 255, și Cipariu, *Principia*, 238.

[7] N. Iorga, *Cronicile muntene*, I, Anal. Acad. rom., ist. XXI, 429-430.

[8] Publicat pentru întîia oară „ganz nach der alten Orthographie" de Engel, în *Gesch. der Moldau und Walachey*, I, Halle, 1804, 109-117.

Iată-ne ajunși în fața problemei următoare:

Diftongarea vocalei accentuate, în condițiunile indicate mai sus, apare:

1. în texte scrise de Sași și în limba săsească vorbită;

2. în texte scrise de alți streini;

3. în mssele de care ne ocupăm și în textele semnalate de Drăganu la pag. 487-488 și 915;

4. în scrisoarea adresată de un necunoscut lui Petru Șchiopul (*DH*, XI, 349—350);

5. în Evangheliarul slavo-rom. dela Petersburg (ed. I. Bogdan, *Conv. liter.*, XXV, 33-40);

6. în Evangheliarul lui Radu din Mănicești;

7. în dial. macedoromîn și istroromîn;

8. în diferite puncte ale domeniului dacoromîn, și anume:

a. în texte românești din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea provenind din Oltenia și j. Muscel (Drăganu, 505);

b. în limba vorbită astăzi în Ardeal, în împrejurimile Brașovului și ale Sibiului, și în județele Mehedinți, Gorj, Dolj, Vîlcea, Muscel și Brăila (în graiul Mocanilor? V. Drăganu, 502).

Cum vedem, diftongarea amintită nu apare, în sec. al XVI-lea și al XVII-lea, decît în cîteva texte, unele scrise cu siguranță de Sași și altele considerate de Drăganu și Lacea ca scrise de Sași sau influențate de limba săsească. Faptul că majoritatea textelor românești din sec. al XVI-lea și al XVII-lea nu presintă diftongarea, l-a făcut pe Drăganu să creadă că această particularitate fonetică este de origine săsească. Implicit, deoarece în amîndouă cazurile ne aflăm în fața aceluiași proces, urmează că și diftongarea în cuvinte ca *veĭke*, etc. are aceeași origine.

Acest raționament, pe deplin justificat, l-a făcut și Drăganu, deși nu-l formulează: în consecință, d-sa a fost obligat să admită pentru a-și salva teoria, grav amenințată, că diftongarea, așa cum apare astăzi în limba vorbită, este de origine săsească.

Îmi propun să arăt că această întrepretare a faptelor nu este admisibilă.

Din interesanta carte a lui Brenndörfer János, *Román (oláh) elemek az erdély szász nyelvben*, Budapesta, 1902 (pe care o cunosc din darea de samă a lui Pușcariu, *Zeitschr. rom. Phil.*, XXVIII, 612-613), aflăm că limba săsească din Transilvania s'a diferențiat

Ms. e datorit unui misionar catolic italian, stabilit demult în țară (pag. 117). Narațiunea a fost reprodusă fără schimbare în *Magasinul istoric*, V, 34, 35, 47, 50, 51, 52, 57, 58. Gh. I. Brătianu îmi comunică grafia *Muiroro* (= Marioara) într'un act încheiat la Caffa în 1290, 25 april (arh. Genovei, registrul notarului Cartellino di Portovenere).

atît de mult în cît un locuitor din Orăştie, de ex., pentru a se înţelege cu un locuitor din Bistriţa, vorbesc între ei româneşte. Aproximativ jumătate din Saşi pricep româneşte. În satul Păuca (j. Blaj), care e jumătate românesc, jumătate săsesc, Brenndörfer a făcut următoarele observaţii: femeile vorbesc între ele săseşte, de asemenea şi bărbaţii, în conversaţiile cu soţiile lor. Altfel, vorbesc româneşte. Majoritatea Saşilor pronunţă corect româneşte şi puţini modifică sunetele româneşti după normele articulatorii proprii limbei lor (cf. şi Drăganu, 489). Generaţia nouă nu mai pricepe limba săsească. Acestea sînt constatările făcute pe teren de un cunoscător al limbei săseşti.

Pentru a admite influenţa limbei săseşti asupra limbei române, în sensul că Românii au căpătat dela Saşi o modificare articulatorie necunoscută lor pînă atunci, ar trebui să admitem:

1. sau bilingvismul Românilor, care din causa deprinderei de a vorbi săseşte au dat o coloratură particulară sunetelor româneşti, precum Moldovenii din Basarabia, deprinşi să vorbească ruseşte, introduc particularităţi articulatorii ruseşti în rostirea sunetelor româneşti;

2. sau că numărul Saşilor a fost foarte mare şi că, la un moment dat, şi-au schimbat limba şi au învăţat cu toţii româneşte, pierzîndu-şi totdeodată caracteristicile naţionale săseşti. Dar consecinţele acestui amestec lingvistic nu s'ar fi oprit la trecerea în limba română a unei singure particularităţi fonetice săseşti. În adevăr, în regiunile unde s'au observat schimbări de limbă populaţia care şi-a pierdut limba primitivă a adus în limba adoptată inovaţiuni de tot felul, atît fonetice cît şi morfologice şi siataxice.

Realitatea este însă alta: ştim că procesul examinat sub n-rul 1 nu s'a produs, iar adoptarea limbei noastre de către Saşi nu s'a petrecut decît pe o scară foarte mică, cu atît mai mică cu cît ne îndepărtăm de epoca modernă. Acest proces se va accentua cu cît limba română va deveni o limbă de civilisaţie.

Drăganu nu ne spune cum îşi reprezintă procesul examinat mai sus. Argumentele pe care le aduce la pag. 504-505 în sprijinul tezei ce-o susţine nu pot fi luate în consideraţie, fiind nesatisfăcătoare (ele sînt: stăpînirea săsească asupra ţării Bîrsei (1211-1225), influenţa oraşelor săseşti şi ocupaţia Olteniei de către Austriaci).

Închei acest şir de constatări cu observaţiile următoare:

Gh. Şapcaliu, profesor la liceul din Cîmpulung (Muscel) a binevoit să-mi comunice că a auzit foarte des, în vorbirea elevilor din regiunile de nord ale judeţului, cuvintele *ochi*, *ureche*, *zeghe* şi n. pr. *Tache* pronunţate *oiki*, *ureike*, *zeighe* şi *Taike*. În cursul unei inspecţii la şcoala primară din com. Domneşti (Muscel), la care participa şi Şapcaliu, învăţătorul a dictat unui elev o frasă pe care acesta a scris-o la tablă. Frasa cuprindea cuvîntul *zeghe*, ortografiat de elev *zeighe*. Învăţătorul nu l-a corectat. Dacă elevul ne-ar fi lăsat un text mai întins, ne-am găsi într'o situaţie la fel cu cea creată prin apariţia diftongării în cîteva texte din sec. al XVI-lea, pe cînd majoritatea textelor din aceeaşi regiune nu cunoaşte acest fenomen. Un exemplu analog l-am putut releva într'o inscripţie cu litere latine de pe o cruce din curtea bisericei Şubeşti (Cîmpulung), din care las să urmeze un fragment: „*Această sf. cruce s'a găsit în zidu pavajiului cel veici* (sic.), *la an 1888*". Tot astfel, în listele de nume proprii din Oltenia comunicate de învăţători serviciului statistic (v. mai sus), I. A. Candrea a întîlnit de mai multe ori cuvîntul *vechi* notat *veichi* (Mehedinţi: Cernaia, Ruptura, Susiţa, Fîntîna Domnească. Gorj: Romaneşti). Ov. Densusianu a relevat în *Poesiile* lui Gr. Alexandrescu, ed. 1838, grafiile *oichiul* (p. 5) şi *veiche* (p. 24).

Observaţiuni similare au fost făcute de repetite ori: s'a constatat că în astfel de casuri ne găsim în faţa a două forţe antagoniste, care explică întreg procesul. Ele sînt, în casul nostru:

1. norma ortografică a limbei scrise, care ignorează diftongarea, şi la care se conformează cei mai mulţi;

2. norma individuală, vorbită, care poate fi notată prin scris în anumite împrejurări, cînd scriitorul e semi-cult.

Se cuvine să răspundem acum la întrebarea: care sînt celelalte particularităţi aşa zise „săseşti" ale textelor de care ne ocupăm şi cum le putem explica dacă nu admitem teoria lui Drăganu şi Lacea?

Să cercetăm care este materialul comparativ întrebuinţat de Drăganu pentru stabilirea „săsismului" acestor particularităţi. Vom proceda, mai întîi, la eliminarea a două texte dintre cele socotite scrise de Saşi. Ele sînt:

1. Hrisoavele m-rei Tismana citate de Drăganu la pag. 491-492 şi care nu au nimic săsesc. Explicarea formei гърсомънци (în loc de *munţi*), care apare în aceste documente, a fost dată de Bogrea [1]. E vorba, prin urmare, de contaminarea sufixului *-inţi* cu forma normală, cum presupune, de altfel, şi Drăganu.

2. Textele datorite lui Petru Şchiopul. Drăganu crede că P. Şchiopul scria pocit româneşte „sub influenţa streinilor de care era încunjurat în exilul său" (pag. 497, n. 1). Nu-mi reprezint me-

[1] Cf. *Dacoromania*, I, 218.

canismul acestei influenţe: grafiile bizare ale lui Petru Şchiopul, ca şi ale lui Mihai Viteazul, se explică prin starea culturală a celor care ne-au lăsat aceste texte.

3. Intr'o situaţie particulară se găsesc documentele n-rele VII şi VIII din 30 april 1736, publicate de St. Stinghe în *Docum. privitoare la trecutul Românilor din Şchei*, Braşov, 1906, V, pag. 21 urm., pe care Drăganu le atribue unui Sas. Aceste documente ne aduc, pe de o parte, o constatare negativă, în sensul că nu presintă diftongarea vocalei accentuate (de ex. *nescari, minune, tare, cerere, mânele, mare*, passim). Faptul că aceste texte sînt traduse din limba germană ar explica particularităţile lor sintaxice, vădit nerominești. Cine le va fi scris? Am impresia că ele sînt traduse (sau copiate) pe la începutul sec. al XIX-lea şi că sînt scrise cu litere latine. Dacă această presupunere se adevereşte, ele trebuesc eliminate din discuţie, pînă nu vom şti care era sistemul ortografic al scriitorului şi nu vom stabili cu precisiune sistemul lui de corespondenţe între sunete şi semnele latine. N'ar fi exclus, atunci, ca documentele să fie datorite diacului Românilor din Şchei, după cum a binevoit să-mi comunice St. Stinghe.

Diftongarea nu apare nici în cele două scrisori româneşti ale lui Şimon, birăul Bistriţei, citate de Drăganu (*DB.*, II, 5, n-rul 166 [publ. în întregime în *DH.*, XV, 2, 784, n-rul 1613] şi pag. 73-74, n-rul 299), deşi sînt scrise de un Sas.

Restul materialului comparativ invocat în sprijinul tezei amintite este cu siguranţă săsesc. El se împarte în texte scrise şi în texte orale, caracteristica lor este diftongarea amintită mai sus.

Pentru stabilirea „săsismelor" ms. Liceului din Năsăud, Drăganu s'a folosit de textele înşirate aci mai sus. O parte din particularităţile acestor texte (minus diftongarea) le-a regăsit şi în alte manuscrise româneşti, de ex. în *Ps. Voroneţeană* şi în *Cod. Voroneţean*. Această coincidenţă a fost suficientă pentru ca aceste mssc. să fie socotite scrise de Saşi (Drăganu, 916-917). Îmi propun să arăt că aceste particularităţi pot fi explicate în afară de limba săsească, pentru că ele apar şi în texte scrise de Români.

Iată înşirarea cîtorva exemple extrase din astfel de texte [1]:

e î. l. de *ă*: *nescut, fecăt* (şi *făcut*) Lucaveţ (Bucovina), DB, I, 23.

i î. l. de *ă*: *sinătate*, Cîmpulung (Bucovina), DB, I, 31 (arh. Bistriţei, n-rul 302).

o î. l. de *e*: *priatoni* (inedit, arh. Bistriţei, n-rul 415). Cf. Drăganu, 498, n-rul 4.

[1] Exemplele sînt grupate pe regiuni. Cifrele trimit la n-rele de ordine. În citaţii ca *DR*, 4/3, de ex., prima cifră trimite la pag. publicaţiei, a doua la n-rul de ordine.

Grafia *ë* în loc de *e* (Drăganu, 476):

Moldova: *negrë*, Cuv., I, 202 (258-259); *nimënea, neavoiţi*, DH, XI, 197, n. 5.

Ţ. Românească: *prë, răvaşelë, prënta* (= pentru), *alë noastrë, sufletë, iastë, cenë*, Cuv., I, 38, VI; *nësilit, punëm*, Cuv., I, 66, XI; *dë omënii, zelë* (= zile), Cuv., I, 173, XXX.

Reducerea diftongului (Drăganu, 478):

Bucovina: *să margă*, DB, I, 25, 68, 78; *fara leaşască*, DB, I, 68; *tocmala*, DB, I, 72; *Arman*, DB, I, p. 85, 103.

Moldova: *să margă*, DH, XI, 370/515; *leşască*, DB, I, 39; SD, V, 82/19; *trabă*, DB, I, p. 74, 99; *tocmală*, DR, 4/4.

Construcţia prep. *la* + acusativul înaintea numelui compliment indirect apare destul de des. Iată cîteva exemple:

Maramureş: *scriu... la birăul*, DB, I, 31 (arh., n-rul 302).

Moldova: *scriem... închinăcune... domnului Budaki... şi prăcălabului şi la tot svatul*, DB, I, 4; *scriem... la cei multă-nedejuitori... La iubiţi priiatenii noştri* (inedit, arh. Bistriţei, n-rul 402); *dumnëvostră veţi da ştire iar la noi*, DB, I, 43.

Ms. Liceului din Năsăud, *Ps. Voroneţeană* şi *Cod. Voroneţean* presintă, pe de altă parte, o a doua serie de particularităţi pe care Drăganu nu le atribue cu siguranţă Saşilor („avem apoi o serie de particularităţi fonetice care pot fi şi româneşti", pag. 479). Aceste particularităţi fonetice le regăsim în texte despre care ştim că au fost scrise cu siguranţă de Români. Voi înşira cîteva exemple culese din astfel de texte, pentru a arăta că ele nu pot fi întrebuinţate în sprijinul teoriei lui Drăganu:

1. *i* + *n* + cons. în loc de *i*, după *s, dz, ţ* şi *r* (Drăganu, 479):

Ardeal: *sint (simt), sintem*, DB, I, 13; SD, V, 382/5; *rindul, simt*, DB, I, 58; *osindit, osindi(i)*, în *Conv. liter.*, XXXVIII, 929/13, 15 (copistul ardelean).

Maramureş: *rindu*, DB, I, 90; *sintu*, SD, XII, 247.

Bucovina: *sintu*, Stefanelli, *Docum. din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, glosar, s. v.

Moldova: *rindul*, DB, I, 10; *sint (simt)*, DB, I, 10, 11, 54; SD, V, 27/121; *vădzindu*, DR, 144/159; SD, VI, 62/1; *sintem*, SD, X, 56/1; XI, 89/184; *Ţinţar*, SD, XI, 274/13; *sint, sintem*, DH, XI, 218/351, 490/610; DR, 13/4; 65/74; 91/101; 98/109.

2. *a* în loc de *ă* (Drăganu, 479):

Ardeal: *pâna*, DB, I, 6.

Maramureş: Bîrlea: *pareke*, 42; *comparat*, 43; *să o derega, platesca, să o duca*, 115; *bată, facă, tota, bagă*, 403; *pacatele*, 621 şi 630; *dintr'alta ţara, tota, dam ştire*, DB, I, 90.

Bucovina: *birailor*, DB, I, p. 18, 22; *şadea*, DB, II, 162.

Moldova : *pina*, DB. I, 44; *aista treabă*, DB, I, p. 75, 100; *manastire*, Cuv., I, 192 (8); *sacure*, 194 (87); *carţii*, 194 (71); *margaritar*, 195 (88); *sapate*, 195 (91); *manastirei*, 204 (292); *jumatate*, 206 (343, 345); *caluşei*, 208 (393); *Lazar*, SD, V, 15/67.

3. *o* loc de *u* (Drăganu, 481):

Ardeal: *locori*, în *Conv. literare*, XXXVIII, 933/6 (Tudor diacul); *o l. l.* de *u* pretutindeni, SD, IV, 17/XXVIII.

Maramureş: *Maramoreş*, DB, I, 2.

Moldova: *Domitro, fecorol, nepotol, sote* (= sute) SD, XI, 275/18; *boni, satol, co* (= cu), DR, 10/11; *scolatu*, DR, 17/19; *o l. l.* de *u* pretutindeni, DR, 11/12; 107/120; 143/158.

Ţ. Românească: *toi* (= lui), scrisoarea lui Neacşu, ed. Bogdan, *Docum. privitoare la relaţiile Ţ. Rom. cu Braşovul...*, p. XXVI, n. 1; *o l. l.* de *u* pretutindeni, Cuv., I, 151, XXVI.

4. *o l. l.* de *oa* (Drăganu, 480-481):

Ardeal: *a nostră*, DB, I, 6; *pote* (= poate), DB, I, p. 76, 102; *tote, pole* (= poale), SD, V, 512/3; *e* şi *oa*, SD, XII, 280/8; *Conv. literare*, XXXVIII, 927-934 (Tudor diacul).

Maramureş: *omyri*, DB, I, 2; *scrisoră, totă*, DB, I, 90; Bîrlea: *nostre*, 29; *omini*, 47; *să nu o porte*, 89; *aprope, să o porte*, 333, etc.

Bucovina: *o l. l.* de *oa* pretutindeni. DB, I, 78, 79; p. 102, 138; DR, 55/63.

Moldova: *vostre*, DB, I, 5; *omeni*, DB, I, 28; *o l. l.* de *oa* pretutindeni, DB, I, 10, 11, 39; p. 86, 104; DR, 23/25, etc.

Ţ. Românească: *o l. l.* de *oa* pretutindeni, scrisoarea lui Neacşu; *moortă*, Cuv., I, 38, VI; *nostrĕ, nostră*, 66, XI; *omeni*, 80, XIV; *moră, omeni*, 101, XVII; *Rotă, nostră*, 145, XXV; *omene, morte*, 151, XXVI; *omĕnii*, 173, XXX şi 231, XXXIII.

5. *e l. l.* de *ea* (Drăganu, 482):

Ardeal: *vei vede, să se de*, DB, I, 97, 129; *să e* (= ia), *să-l feresc, aşe*, SD, V, 512/3; *rre* (= rea), p. 930/3, *vor învie*, p. 931/7, *Conv. literare*, XXXVIII (Tudor diacul).

Maramureş: *va vre*, Bîrlea, 208.

Bucovina: *va vre*, DB, I, 27; *ţara leşească*, DB, I, 41; *nu s'ar căde*, DB, I, p. 101, 137.

Moldova: *vei pute ţine, va vre, să se de*, DB, I, p. 86, 104; *nu le-n putut ţine*, DB, I, p. 90, 111; *să-i de*, SD, V, 28/214; *a me, ruda me*, SD, V, 82/19; *în ce* (= cea) *toamnă, triaba me, să să de*, SD, XI, 50/16; *delul* (= dealul), *ţupănesa*, DR, 42/48; *ce se kemă*, p. 25, *să trecă*, p. 26, SD, XXI.

Ţ. Românească: *jupănesa, nemul* (= neamul), *pusu-ne-mŭ, acestă, Prejbă* (azi Preajba), *socră-me, selişte*, Cuv., I, 135, XXIV; *a me, acestă, făcutu-se-u, tocmela, le-mŭ vîndut*, 145, XXV; *alesă*, 151, XXVI; *acestă, a cince parte*, 168, XXIX; *Negoe, Stoen*, 231, XXXIII.

Ne mai rămîne să ne ocupăm de o particularitate ortografică a *Ps. Voroneţene*, socotită de Drăganu ca săsească (p. 916) Este vorba de grafia *oa* în loc de *o* (accentual). Vom vedea numai de cît că exemplele înşirate mai jos îşi capătă o explicaţie satisfăcătoare în afară de limba săsească:

Ps. LXXVII, 51 (ed. Gălușcă, p. 95): *şi ucise toaţi întîni în ţara.* Ps. Scheiană, Coresi: *toate întăe(le) născute(le).*

Contaminarea *toate* + *toţi:* în ms. original figura *toate*, pe care copistul l-a acordat cu *întîni*, la masc. pl., conform cu textul slav: **сѣкыи пръвѣнець.**

Ps. CXLV, 2 (p. 215): *în toată laudu Domnul în viaţa mea.* Ps. Scheiană, Coresi: *tot.* Textul slav ne explică grafia: **въсѣмаа га въ животѣ моемь.** Copistul a confundat prefixul **въс** cu adj. pron. **вьсь** (omnis), şi, ca urmare, a acordat pe *tot* cu *viaţa mea.*

Ps. CXLVIII, 11 (p. 223): *Şi toaţi oamerii.* Ps. Scheiană, Coresi: *toţi.* Textul slav: **и вьсѣи людіе.** Grafia se explică prin atracţia lui *toate* din rîndul următor, unde înregistrăm altă grafie greşită: *ţoarii* pentru *boarii*, grafie influenţată de *ţiurii* din versetul următor.

Exemplul care urmează nu presintă fenomenul examinat mai sus, după cum probează comparaţia cu *Ps. Scheiană* şi Coresi: Ps. CXLIX, 1 (p. 223): *cântaţi d(o)mnului (cântec) nŏaŭ.* Ps. Scheiană, Coresi: *noaŏ.*

Cum se explică grafiile cu aspect „strein" din textele româneşti examinate mai sus?

Incep prin a face o reservă cu privire la felul cum Drăganu interpretează particularităţile ortografice ale ms. Liceului din Năsăud. Drăganu le consideră pe toate ca notaţiuni fonetice exacte, din moment ce le compară cu fenomene asemănătoare din limba săsească vorbită. Dacă ţinem samă de cunoscuta antinomie dintre realitatea fonetică şi felul cum ea este redată prin scris, este riscat să credem că grafii ca **ѣ** pentru **ѥ**, de ex., sau **еа** pentru **е** reprezintă diftongii *ea* sau *oa*. Mă mulţumesc să reamintesc, cu acest prilej, critica ce-a făcut-o A. Philippide[1] interpretărilor lui Hasdeu, care considera drept realităţi fonetice unele grafii bizare din documentele publicate în *Cuv.*, I.

Să revenim la grafiile care ne preocupă: o explicaţie nesatisfăcătoare a lor a fost dată mai demult de Bariţiu şi Cihac, care atribuiau grafiile stîngace unor dieci streini (*Cuv.*, I, supl., L-LIII, şi Böhmer, *Romanische Studien*, IV, 142-43). Dar, deoarece

[1] *Ist. limbei rom.*, 237 urm.

nu s'a putut proba că documentele publicate de Hasdeu în *Cuv.*, I, au fost scrise de streini, ci dimpotrivă singura explicaţie valabilă este următoarea: aceia care ne-au lăsat aceste texte erau semi-culţi, care întîmpinau mari dificultăţi cînd se apucau să noteze prin scris graiul vorbit (cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, supl., LXXVIII-IX). Această explicaţie se aplică la majoritatea textelor româneşti din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea.

Exemple pentru a ilustra această interpretare se pot cita foarte multe; ele pot fi urmărite şi în texte moderne, de ex. în cartea lui L. Spitzer, *Italienische Kriegsgefangenenbriefe*, Bonn, 1921 (v. observaţiile dela pag. 15-24 şi 41-45).

Nu avem să ne ocupăm aci de alternanţele grafice care caracterizează textele noastre vechi: ele se explică sau prin întîlnirea a două curente ortografice în acelaşi text, sau prin dificultatea de a nota un sunet intermediar.

Cred, prin urmare, că ar fi riscat să considerăm drept „săsisme" grafiile bizare ale unor texte, atunci cînd aceste grafii apar şi în texte scrise de Romîni şi cînd ele sînt explicate în mod suficient printr'un principiu de lingvistică generală, verificat de nenumărate ori. Se poate ca unele texte româneşti din sec. al XVI-lea sau al XVII-lea să fi fost scrise de Saşi. Printre cele 50 de scrisori româneşti din arhivele Bistriţei, pe care le-am copiat în vederea unei noui ediţii (1592-1620), un singur text e scris cu siguranţă de un Sas: e cunoscuta scrisoare adresată de judeţul Bistriţei şoltuzului din Siret (*DB*, I, n-rul I). Scrisoarea lui Cocrişel (*DB*, I, 6, n-rul XI) se poate să fi fost dictată de acesta unui Sas; dar această presupunere nu e controlabilă. Pentru cîteva scrisori, avem probe că au fost scrise de Romîni. Din această categorie fac parte n-rele 14, 23, 26, 32, 39 şi 41 din *DB*, I.

Se poate ca ms. Liceului din Năsăud să fi fost scris de un Sas. Luate în bloc, particularităţile acestui text ne duc, într'adevăr, spre o astfel de ipoteză. Dar această ipoteză, ca şi cea privitoare la naţionalitatea copistului C al *Ps. Scheiene*, nu poate fi controlată cu mijloacele de care dispunem. În toate cazurile nu avem dreptul să generalizăm aceste concluzii asupra tuturor manuscriselor noastre vechi, cum face Drăganu, care afirmă categoric, în altă parte a volumului (pag. 914-929), că toate textele noastre vechi cuprind „săsisme". „Săsismele" ar fi datorite în cea mai mare parte copiştilor Saşi. E posibil ca însuşi traducătorii să fi fost Saşi (pag. 921-922). Am căutat să arăt că această interpretare a faptelor nu este îndreptăţită.

Problema pusă de Drăganu şi de Lacea este extrem de complexă şi se cuvine să fie abordată cu prudenţă. În aşteptarea

argumentelor nouă făgăduite de Drăganu la pag. 472 şi 502, cred că în starea actuală a problemei orice concluzie categorică este pripită şi riscă să fie desminţită printr'o cercetare atentă, care să ţie samă de soluţiile diferite pe care le comportă această problemă lingvistică [1].

Las să urmeze cîteva observaţii de amănunt:

P. 471, n. 1 (nota lui S. Puşcariu). Puşcariu citează forma *denră* din *DB*, I, n-rul 21. De fapt, e vorba de o lectură greşită a lui Iorga. Cuvîntul figurează în frasa următoare: „Alta, dăm ştire dumitale *de răn(dul)* Ursului dela noi" (arh. Bistriţei, n-rul 40).

În *ćeine*, care apare în aceeaşi scrisoare, cred că trebue să vedem o contaminare grafică: *cene* + *cine* (cf. *pure* + *pune* = *purene*, şi *veri* + *veni* = *vereni*; *Romania*, XLVIII, 330-331).

P. 477: Epentesa unui *v* între două vocale în hiat apare şi în texte scrise de Romîni, după cum resultă din exemplele adunate de Drăganu, la care pot fi adăugate următoarele:

Ardeal: *ovile* (= oile), SD, V, 382/5; *să n'aibă a o lov(a)* (=lua), Birlea, 208; *doavo*, Birlea, 140; *savu* (= său), 144; *luva*, 229. Această grafie apare foarte des în textele scrise de Petru Şchiopul (v. exemple în *An. Ac. Rom.*, XX, ist., 443 urm.). O regăsim şi la străin care nu sînt Saşi. Astfel, în „dialogul" românesc scris de un italian (Iaşi, 1770): *ievu* (= eu); *Ivon* (= Ion): *An. Ac. Rom.*, cit., pag. 201-203.

P. 487, n. 1. *Skelarii* din *DB*, I, n-rul 8, cărora li se adresează Udrea, pîrcălabul Sucevei, sînt vameşii moldoveni (*skelă* = vamă).

Al. Rosetti

Glossaire des patois de la Suisse romande, élaboré avec le concours de nombreux auxiliaires et rédigé par **L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet,** avec la collaboration de **E. Muret:** Fascpremier: *a-abord;* Neuchâtel et Paris, Ed. V. Attinger; 1924; 64 pag.

După aproape treizeci de ani de muncă pe care nu o pot da decît cei care-şi închină viaţa unui gînd, acest „Glosar" vede, în sfîrşit, lumina, luîndu-şi locul printre cele mai de samă publicaţii de filologie romanică. Pregătirea lui o cunoşteam încă

[1] Cf. M. Grammont, *Rev. des langues romanes*, 1911, 323: „on oublie peut-être que le langage est un phénomène humain, que tous les hommes qui vivent à la surface de la terre sont des organismes sensiblement pareils, et que sous l'influence de causes semblables ils peuvent imprimer à leur langage, qui est une de leurs fonctions, exactement les mêmes modifications en n'importe quel lieu, fût-ce aux antipodes, et d'une manière absolument indépendante".

citva din *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande* şi *Bibliographie linguistique de la Suisse romande*, iar acum ni se dau, în paginile liminare, amănunte cum a decurs ea, cîte greutăţi a întîmpinat uneori. Ideea acestei opere, ce va fi o mîndrie a erudiţiei filologice în Elveţia franceză, a pornit dela L. Gauchat şi, graţie colaborării lui J. Jeanjaquet, E. Tappolet şi, mai tîrziu, a lui E. Muret, a putut fi dusă la realisare. A avut norocul să fie înţeleasă şi în afară de cercul specialiştilor, aşa că sprijinită de Departamentul instrucţiunei publice din cele şase cantoane ale Elveţiei „romande", a putut să se concretiseze într'un plan care, cu toate înlesnirile, cerea multă perseverenţă. Pusă pe base solide în 1898, iniţiativa a fost îndreptată spre adunarea sistematică a materialului. Prin anchete personale, prin chestionare şi recurgîndu-se la numeroase texte, cum şi la cercetări prin arhive, s'a ajuns în cîţiva ani la un imens material — de un milion şi jumătate de fişe — din care se dă acum o mică parte, în acest fascicol ce arată cîtă bogăţie de informaţii putem aştepta dela întreaga operă.

„Glosarul" trece peste ceea ce au dat alte lucrări lexicografice: fiecare cuvînt e presentat în cadrul lui real, în legăturile pe care le are cu vieaţa, cu condiţiunile de cultură — nu lipsesc astfel nici referinţele cu privire la etnografie, folkor, aşa că materialul care ni se înfăţişează corespunde intenţiei exprimate în prefaţă: „Le *Glossaire* se propose de n'être pas seulement un recueil de mots, mais de conserver aussi le souvenir des choses" (pag. 14). A fost ţinută în samă şi toponimia şi onomastica, întru cît cuprind elemente caracteristice într'un sens sau altul, şi partea aceasta a lucrărei e datorită competenţei în acest domeniu a lui E. Muret. Pentru unele cuvinte se dă, prin figuri, explicaţia concretă a înţelesului lor, cum şi extensiunea lor geografică, prin mici hărţi intercalate în text. Avem, astfel, o sintesă a pocedeelor de justificată tradiţie filologică şi a inovaţiilor introduse în urmă de dialectologi.

Transcrierea fonetică e dată cu precisiunea cîtă se poate cere într'o asemenea publicaţie, deşi cred că, de exemplu, pentru *ou* şi *u* din franceză ar fi fost de preferat transcrierea cu *u* şi *ü*.

Chiar pentru puţinele cuvinte cuprinse în primul fascicol redactorii nu au putut da totdeauna explicaţia etimologică, cum se întîmplă de altfel ori pentru formele dialectale. Totuşi cîteva mi se par că pot fi identificate.

Astfel *abolintchyé* „abattre les fruits d'un arbre au moyen d'un bâton ou de pierres" nu poate fi de sigur separat, ori cît s'ar părea că se îndepărtează, de prov. *arbouriha* „courir les champs pour voler les fruits, marauder" (Mistral, *Tresor*); foneticeşte, *abolintchyé* presupune o dublă disimilaţie (întîi *r — r > r — l* şi pe urmă căderea lui *r*) şi cît despre *n* trebue să fie datorit contaminărei cu un alt cuvînt; ca atare, forma din Valais nu poate fi decît un derivat din a r b o r, ca şi cea provansală, şi ar corespunde unui **a r b o r i c a r e*[1] (prov. *arbouriha* ne duce spre **a r b o r i c u l a r e*).

Abero („objet massif et disgracieux, disproportionné. *On grol-abero* se dit d'un gros bâtiment"), identificat de Gauchat, după Cornu, cu *armoire*, e de fapt cu totul alt ceva. Dovada ne-o dă val. *haribier* despre care J. Haust, *Etym. wallonnes et françaises*, 131, ne spune: „précédé ordinairement de l'adjectif *grand*, il signifie: „objet d'une grandeur démesurée et encombrante" (şi în Fribourg, după exemplul dat de Gauchat, se vede că cuvîntul e precedat uneori de *gro*, ca *grand* în valonă); J. Haust îl derivă, pentru bune motive, din germ. *heriberga* şi atunci forma elveţiană trebuia pusă sub *aber*, ori cît de îndepărtată s'ar părea de el[2].

Pentru *abolonjyé* etimologia poate nu e iarăşi greu de recunoscut; înţelesul lui de „apaiser, calmer (enfant, personne fâchée)" pare să ne ducă spre vfr. *bolengier* „trompeur", noţiunile de „caresser, flatter, tromper" fiind adeseori înrudite (comp. vfr. *blangier* „flatter, caresser" < **b l a n d i c a r e*, şi *blage* „flatterie, tromperie").

Abernao „enjoué, vif, gai, pétulant" e greu să admitem că ar avea vre-o legătură cu *bernaoza* „fête de la mi-été des Alpes vaudoises". Ne întrebăm dacă nu trebue mai curînd considerat ca un germanism, derivat cu suf. *-ao* din *albern* care presintă înţelesuri apropiate de al lui *abernao*, cum se poate vedea în dicţionarul etimologic al lui Kluge. In casul acesta fonetismul din silaba iniţială s'ar explica printr'o disimilaţie: ** albernao > abernao*, sau poate e de admis că ** albernao* a devenit ** arbernao* şi disimilaţia atunci s'a produs între doi *r*[3].

---

[1] Pentru alte forme din acesta, v. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 606.

[2] Printre înţelesurile acestuia se dă în schimb acela de „animal domestique", dar numai după Barman, *Gloss. des patois valaisans*, azi nefiind confirmat. Totuşi mărturia lui Barman nu poate fi pusă la îndoială: *aber* a existat de sigur în Valais cu semnificaţia din urmă, pentru că valona ne dă şi ea *haibier* cu înţelesul de „bétail de la ferme" (v. asupra lui J. Haust, *l. c.*)

[3] O disimilaţie asemănătoare s'a întîmplat de sigur în *abertá* „lancer des pierres ou autre chose"; derivîndu-l din *arbalète* Gauchat observă: „devenu *arb(a)etá* (chute de *l* entre voy.) et avec métathèse *abertá*"; căderea lui *l* intervocalic nu-şi găseşte însă justificarea în regiunea unde apare cuvîntul; de aceea cred că *arbetá* se explică mai bine prin fasele: **arbaletá* > ** arbaltá* > **arbartá* > ** arbertá* (comp. *enerpá*, ca derivat din i n şi A l p e s); că astfel trebue explicat fonetismul lui arată şi forma *arbeurtot* „arbalète" din Fourgs, citată de Gauchat.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

După cum ni se anunță, „Glosarul" va apărea în cîte două fascicole pe an. Chiar dacă încheierea lui va trece peste prevederi — și e de așteptat — compensarea o va da îngrijirea cu care e redactat și marile foloase pe care le va aduce filologiei și istoriei culturei romanice.

O. D.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

MAURICE GRAMMONT, *Notes de phonétique générale*, VIII: *L'assimilation*, în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, XXIV, n° 73, Paris, 1923, 109 pag. — Autorul lucrării fundamentale asupra disimilațiunei consonantice *(La dissimilation consonantique...*, Dijon, 1895; v. și *Notes sur la dissimilation*, în *Rev. des langues romanes*, L, 273 urm.) cercetează în aceste pagini, cu aceeași originalitate și metodă sigură, o altă tendință fonetică generală: asimilațiunea.

Prin asimilațiune Grammont înțelege orice modificare fonetică produsă din apropierea modului de articulație a fonemului transformat de modul de articulație al fonemului cu care este în contact. Implicit, prin urmare, Grammont respinge termenul de „acomodare" propus de J. Vendryes pentru asimilațiune prin contact *(Mém. Soc. lingu.*, XVI, 53-58) și menține denumirea de „dilațiune", propusă mai demult *(ibid.*, XIX, 258) pe care o aplică asimilațiunei la distanță. De aceea nu se ocupă aci de diftongare, care e un fenomen de dilațiune. Asimilațiunea, ca și disimilațiunea, este condiționată de legea fonemului celui mai tare. Causa psihologică a schimbărei, care făcuse pe unii lingviști să claseze asimilațiunea printre fenomenele mixte (psiho-fisiologice) e socotită de autor ca „tout à fait secondaire" (pag. 2). Munca foneticianului, cînd are de cercetat acțiunea unei astfel de tendințe, Grammont o resumă astfel: 1. să se cerceteze de ce un fonem a fost mai tare decît celălalt; 2. să reconstitue mersul evoluțiunei; 3. cînd legea nu a intrat sau pare a nu fi intrat în acțiune, să determine de ce. „Toute autre considération est sans objet" (pag. 2).

Cercetarea este basată pe principiul că fonemele trebue studiate ținîndu-se samă de acțiunile reciproce pe care le are unul asupra altuia în înlănțuirea silabelor. Originalitatea lucrărei residă și în faptul că ea se basează pe experiențe personale, făcute cu ajutorul aparatelor de precisiune de care se servește astăzi fonetica experimentală. Numeroasele exemple din grupuri lingvistice variate luminează pe deplin „legile" formulate de Grammont.

Se poate ca în unele casuri cetitorul să nu fie convins de argumentele pe care se sprijine autorul pentru a determina de ce un fonem e în poziție tare. Dar fecunditatea teoriei „dominanței" verbale reiese din ce în ce mai mult și capătă o nouă confirmare prin acest studiu, care va fi meditat de oricine urmărește cu interes mecanismul modificărilor fonetice.

N. DRĂGANU, *Conjuncțiile* de și dacă; *un capitol de sintaxă romînească*, în *Dacoromania*, III, 251-284. — De conjuncțiile romînești *să*, *de* și *dacă* s'a ocupat M. Roques, într'un articol apărut în *Mélanges Chabaneau (Rom. Forsch.*, XXIII, 1907, 825-829). Acest studiu a rămas necunoscut lui N. Drăganu, care ajunge la resultate asemănătoare, aducînd exemple nouă din textele moderne și din dialectele sud-dunărene. Roques ajunsese la conclusiunile următoare întemeiate pe o cercetare atentă a textelor vechi. Conjuncția condițională *să* a intrat de vreme în luptă cu *de*. În traducerile *Apostolului*, conjuncția condițională e *să; de* și *deca* apar numai în funcțiune temporală. În *Ps. Scheiană*, *de* condițional apare o singură dată. De asemenea și *deca* (corespunde lui *se* în *Ps. Harmuzaki*). În traducerea *Evangheliei*, *să* condițional e în luptă cu *de*. *Lexiconul lui Mardarie Cozianul*, unde vsl. *aště* e tradus prin *de* sau *să*, presintă același stadiu lingvistic. Progresele lui *de* nu sînt paralele în celelalte texte. Funcțiunea condițională a acestei conjuncțiuni se explică pornindu-se dela funcțiunea ei temporală. La această schimbare de funcțiune e probabil că a contribuit conjuncția vsl. *da*.

N. Drăganu consideră pe *dacă* format din *deca*. Exemplele de *ca* în funcțiune temporală și condițională se găsesc în textele vechi și în dialectele sud-dunărene. Un „decalc" lingvistic de pe sîrbo-cr. *dako*, admis de P. Skok *(Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 91), pare exclus, e mai probabil că avem de a face cu un paralelism.

Accentuarea lui *deca* pe silaba finală e atestată în textele care nu presintă diftongarea lui *e*. Mutarea accentului pe prima silabă, care a provocat diftongarea, s'a produs cînd conjuncțiunea nu a mai fost simțită ca un compus.

În *Dacoromania*, I, 378, S. Pușcariu a arătat că diftongarea lui *e* înaintea lui *a* final nu e probată, pentru că nu știm dacă în acel moment vocala finală era *a* sau *ă*.

Asupra tendințelor generale care provoacă reînnoirea conjuncțiilor se poate vedea studiul lui A. Meillet, *Le renouvellement des conjonctions*, publicat în *Annuaire de l'École pratique des Hautes Études* (1915-1916), pag. 9-28. — Al. ROSETTI

M. Bartoli, *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano*, extras din *Rivista della Società filologica friulana*, Udine; 1924; 9 pag. — După atlasele lingvistice ale lui Gilliéron și Edmont, Griera și Weigand se pregătește acum un atlas pentru Italia și altul („lingvistic-etnografic") pentru graiurile italiene din Elveția împreună cu cele apropiate de ele dincolo de Alpi — se vorbește și de un atlas spaniol și de unul breton. Deci o vastă activitate se desfășură în acest sens și ne putem închipui cîte fapte nouă vor aduce asemenea publicații nu numai pentru romanistică, dar și pentru lingvistică în general. In această broșură M. Bartoli ne împărtășește planul atlasului italian așa cum l-a conceput și cum l-a elaborat împreună cu Bertoni și Pellis. In multe privințe se va deosebi de planul după care a fost redactat atlasul lingvistic al Franței; experiența a arătat că trebue aduse unele rectificări și amplificări la metoda urmată de Gilliéron; pe urmă, cum relevează foarte bine Bartoli, condițiunile lingvistice din Italia se deosebesc de cele din Franța și trebue să se țină samă de ele. La adunarea materialului Bartoli arată că localitățile au fost alese după considerațiuni care se impun în asemenea anchete: pentru urmărirea formelor lingvistice are importanță dacă localitățile se găsesc pe linii de comunicații frecvente sau mai la o parte, dacă au fost mai mult ori mai puțin influențate de viața culturală, dacă aparțin zonelor de organisație eclesiastică într'un fel sau altul etc. La alcătuirea chestionarului s'au avut în vedere cît mai multe cuvinte și frase, așa că atlasul lingvistic italian va cuprinde un material mai bogat decît cele de pînă acum. Se vor da în el, pentru unele cuvinte, și desenuri, fotografii. Se accentuează deci tendința de a apropia și astfel lingvistica de alte cercetări. Am insistat și eu, în două rapoarte la Academie (*Anale*, desbateri, XL, 154-155; XLIV, 87), asupra legăturilor mai strînse ce ar trebui să fie între lingvistică, etnografie și folklor — nu sînt destul atlasele lingvistice, ci ar trebui să se dea și completarea lor necesară, etnografică și folklorică. Ar fi de dorit, în același timp, să se publice și atlase lingvistice pentru trecut, atlase istorice care ar completa pe cele dialectale de azi și în măsura în care ele s'ar putea alcătui după textele de altădată, alese printr'o critică riguroasă — dar acestea sînt desiderate care cer încă timp ca să fie împlinite. Să ne mulțumim pentru moment că fiecare an aduce un plus față de cercetările dinainte și lingviștii își dau tot mai bine samă de înnoirile care trebue să-i preocupe, cum dovedesc și paginile scrise de Bartoli.

J. Haust, *Étymologies wallonnes et françaises;* Liège, Imp. H. Vaillant-Carmanne, Paris, Ed. Champion; 1923; XV- 353 pag. — Pentru graiul valon și altele din Belgia culegerile sînt destul de numeroase și de cîțiva ani se pregătește un „Dicționar general" al lor, dar relativ puțin au fost studiate din punct de vedere științific, deși ele au însemnătatea lor fie pentru că au păstrat unele elemente care au dispărut sau abia dacă se mai aud în alte regiuni ale domeniului francez, fie pentru că dau loc la constatări interesante asupra infiltrațiilor lingvistice — se știe cîte urme a lăsat în Belgia înrîurirea germanică. Studiul lui J. Haust urmărește istoria mai multor cuvinte valone și reproduce, în mare parte, cu unele remanieri, cercetări anterioare ale autorului publicate în *Romania*, *Bull. du Dict. gén. de la langue wallonne* etc. Asemenea adunări de studii etimologice risipite prin diferite periodice aduc multă înlesnire filologilor, așa că volume la fel cu acesta al lui Haust, cum ne-a dat și A. Thomas, ar fi bine să vie și dela alți filologi. Cunoscător adînc al dialectelor francese din Belgia, Haust aduce în interpretările sale și o metodă de cea mai bună orientare, lămurind bine multe forme din dialectologia francesă, deși asupra unora s'ar putea reveni cu completări și rectificări (pentru *ameder* „châtrer", pag. 8, etimologia e m e n d a r e își găsește o confirmare în forme din engadină, dialecte italiene și francese reproducînd pe s a n a r e, cum se poate vedea în dicționarul etimologic al lui Meyer-Lübke; *trepser* „donner à une terre le troisième labour", pag. 257, tot mai curînd din t e r t i a r e poate fi derivat decît din t r a n s v e r s a r e; fonetismul cu *-p-* s'ar explica prin imixtiunea altei teme, poate a germ. *tripp-* care e representat în limbile romanice prin multe forme unele referindu-se la agricultură, cum se poate vedea în dicționarul lui Meyer-Lübke, n-rul 8915; că *trepser* nu poate fi derivat din t r a n s v e r s a r e ne arată și forma identică din nordul Franței cu semnificația de „passer outre" (*Atlas lingu.*, 977b) și care apare unde cuvîntul acesta latin se încrucișează cu *t r a n s p a s s a r e*; ca înțeles *trepser* din valonă rămîne deci departe de t r a n s v e r s a r e).

I. Bîrlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș;* București, Ed. Casei Școalelor, 1924; 143 pag.; *Cîntece poporane din Maramureș;* 1924; 400 pag. —După titluri, aceste două culegeri s'ar părea independente, dar de fapt trebue puse alături și s'ar fi cuvenit să fie tipărite cu un titlu general de „Literatură populară din Maramureș", cu atît mai mult cu cît ele poartă indicația: volumul I, volumul II, ceea ce poate induce în eroare pe bibliografi, făcîn-

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

du-i să creadă că și *Baladele* și *Cîntecele* au apărut fiecare în mai mult decît un volum — sînt la noi neglijențe de prezentare tipografică ce nu ar trebui să mai dăinuească. Și altfel publicația aceasta s'a tipărit, se vede, în grabă și aspectul ei e prea rebarbativ, ceea ce nu ar trebui să mai aibă scuse. Și, păcat, pentru că arată multă muncă în adunarea de texte, ne înlesnește cunoașterea producțiunilor populare dintr'un ținut prea puțin cercetat — așteptăm pentru Maramureș și lucrarea, sub presă, a lui T. Papahagi, așa că se va compensa astfel puținul ce s'a dat pînă acum pentru această regiune.

Ca în alte publicații de folklor ce apar la noi găsim aici ori prea mult ori prea puțin. Prea mult: explicații de prisos și repetări. Prea puțin: redarea nu destul de precisă a textelor și neselecționarea lor. Diferitele genuri de literatură poetică populară din Maramureș sînt însă bine representate și unele răsar limpede cu valoarea lor estetică. Vre-o cîteva însă trebuiau excluse, pentru că se trădează ca nepopulare (așa n-rul 206 din vol. II, 185; n-rul 173, *ibid.*, 275). Și pentru dialectologie textele pot fi urmărite cu folos: apar forme caracteristice, ca *fa* = face (și alte forme prescurtate, răspîndite în Maramureș); *rumpe* = *rupe; oame*, voc. dela *om* II, 276, 277; *săm* = *sîntem* II, 36, 202; *iepuroaie* II, 288; *lupoaie* II, 228; *șerpoaie* I, 44; II, 367; foarte des diminutivele în *-uc, -ucă; brace* = îmbrăcăminte II, 258; *cocon, cocoană, coconiță* = copil, băiat, fată (foarte des); *invita* = îndemna, ațința I, 50; II, 10, 199, *a se invita* = a veni la cineva, mai mult fără voie, pe ascuns I, 43, 44, 45; *sor* = șoric II, 24; *teară* = război de țesut II, 120, 215, 231 etc.; *zgabură* = încălțăminte I, 374.

La sfîrșitul fiecărui volum se dau lămuriri fie pentru unele cuvinte, fie cu privire la viața, obiceiurile Maramureșenilor, așa că trebue să recunoaștem folosul pe care-l poate avea pentru folkloriști și filologi această publicație.

Archivum latinitatis medii aevi (Bulletin Du Cange); Paris, Ed. Champion. — Paralel cu pregătirea unui nou dicționar al latinei medievale a început să apară această revistă, sub conducerea mai multor savanți din Uniunea internațională a Academiilor. În paginile din frunte Ch.-V. Langlois arată rostul revistei și ce s'a făcut pînă acum pentru proectatul dicționar ce va completa pe acela al lui Ducange. Articole și notițe indică activitatea ce se va desfășura în jurul acestei periodice care interesează în primul rînd pe romaniști. — O. D.

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

BCU IAȘI / CENTRAL

3698
1976

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

Publicații ale INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ȘI FOLKLOR:

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

Ov. DENSUSIANU

GRAIUL DIN ȚARA HAȚEGULUI

1915

25 lei

Ov. DENSUSIANU

VIEAȚA PĂSTOREASCĂ

IN

POESIA NOASTRĂ POPULARĂ

1922-1923

Vol. I 10 lei
Vol. II 15 lei

GRAI ȘI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ȘI FOLKLOR"

PUBLICATA

de

OVID DENSUSIANU

VOL. II — FASC. 2

BUCUREȘTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1926

CUPRINSUL

		Pag.
A. Rosetti,	Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des Archives de Bistritza	187
I. Bacinschi,	Probleme sintactice, II	255
T. Papahagi,	Creaţiunea poetică populară	263
Ov. Densusianu,	Semantism anterior despărţirei dialectelor romîne, II	310
Ecat. Ţenescu,	Texte populare din Bistriţa-Năsăud	328

INSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

Ov. Densusianu	Arom. *bura*	346
	Un aromînism în graiul din Săcele: *amiroamă*	348
	Rom. *teleleu*	350
	Basc. *ĕrĕbesatze*	352
	Asupra furcei de tors la Basci	352
V. Bogrea	Fr. *à nulle autre seconde*	353
A. Rosetti	Note asupra rotacismului	354
I. Diaconu	Două variante ale *Mioriţei*	359

DĂRI DE SEAMĂ

Th. Capidan,	*Meglenoromînii: I. istoria şi graiul lor* (O. D.)	363
Al. Rosetti,	*Étude sur le rhotacisme en roumain* (O. D.)	382
Th. Capidan,	*Elementul slav în dialectul aromîn* (T. Papahagi)	394
T. Papahagi,	*Graiul şi folklorul Maramureşului* (O. D.)	403

Indicaţii bibliografice

G. Bertoni şi M. Bartoli — H. Schuchardt — M. Friedwagner — A. van Gennep — L. Colas — *Revue de linguistique romane* — *Balkan-Archiv* — C. Höeg — R. Corso — A. Resmeriţă — S. Dragomir 405

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicole şi preţul lui, prin abonament, e de 175 lei; în streinătate 30 fr. francesi.

Manuscrisele, publicaţiile şi revistele în schimb se trimit D-lui Ov. Densusianu: Bucureşti, Str. Colţei 24.

Abonamentele se adresează administraţiei revistei: Bucureşti, Str. Timpului 19 bis.

LETTRES ROUMAINES DE LA FIN DU XVIe ET DU DÉBUT DU XVIIe SIÈCLE TIREES DES ARCHIVES DE BISTRITZA

I

I. Généralités [1]

1. — Le fonds roumain conservé dans les archives de la Préfecture de Bistritza [2], en Transylvanie, est constitué par plus de 452 pièces, rangées en quatre paquets. Ce sont, en général, des lettres privées adressées au maire de cette im-

[1] Abréviations:

Berger = Dr. Albert Berger, *Verzeichnis der Bistritzer Oberrichter auf urkundlicher Quellen*, dans *Festgabe der Stadt Bistritz*, Bistritz, 1897, p. 83-100.

I. Bogdan, Braşov = I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării româneşti cu Braşovul şi cu ţara ungurească în sec.* XV *şi* XVI, I, Bucarest, 1905.

Candrea, Psalt. = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec.* XVI *şi* XVII *traduse din slavoneşte*, éd. de la Commission historique de Roumanie, I, Bucarest, 1916.

DB = *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, publ. par N. Iorga, I-II, Bucarest, 1899-1900.

DH = *Documente Hurmuzaki (Documente privitoare la istoria Românilor)*, éd. de l'Académie Roumaine, Bucarest, 1887 et suiv.

Hasdeu, Cuv. = B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, Bucarest, 1878.

SD = *Studii şi documente*, publ. par N. Iorga, Bucarest, 1901 et suiv.

[2] En saxon de Transylvanie: *Nösen* et *Bistritz*, en hongrois, *Beszterce*.

portante cité commerciale saxonne par les villes, monastères et villages environnants. La numérotation est faite au hasard. Elle ne tient compte d'aucun critère, chronologique ou géographique.

L'importance de ce fonds a été indiquée pour la première fois par M. Iorga, en 1899, dans son édition qui contient 382 lettres (v. *DB*, I, préface). Elles vont de l'année 1593 à l'année 1781. En 1911 M. Iorga les éditait à nouveau dans la collection Hurmuzaki, publiée sous les auspices de l'Académie roumaine [1]. La date de quelques pièces est modifiée dans cette édition.

Du temps où la Transylvanie était sous la domination hongroise, les autorités locales rendaient difficilement accessibles aux Roumains les archives disséminées dans la majorité des villes de cette province. M. Iorga n'avait pu consulter que très rapidement les archives de Bistritza. Pour un grand nombre de lettres il s'est contenté de copies qui lui ont été fournies par M. I. Marţian, de Năsăud (Transylvanie).

2. — Notre édition contient 50 lettres. La plus ancienne est de 1592. La date de la dernière est incertaine : elle peut tomber entre 1620-25 et 1638. C'est une constatation que l'on peut faire très souvent : la date de beaucoup de pièces est tout approximative. Ainsi, celles qui sont rangées sous la mention très vague „commencement du XVIIe s." ne contiennent aucun élément de précision. Elles se rattachent à des faits qui n'ont aucune importance historique ou bien elles font mention de personnages qui ont joué un rôle local. On est réduit, dans ces cas, à l'hypothèse, basée sur des caractéristiques graphiques et phonétiques.

Des éléments plus sûrs sont fournis par la mention du nom du maire de Bistritza. Les registres de la municipalité saxonne de Bistritza nous ont été heureusement conservés, et M. Berger a publié une précieuse liste des maires de cette ville, depuis l'année 1403 jusqu'à nos jours. Enfin, lorsque

[1] Vol. XV, 1ère et 2ème parties, Bucarest, 1911-13.

le nom du Prince de Moldavie est cité, ou bien quand il est donné des précisions sur une guerre ou sur une expédition, l'histoire de la Moldavie fournit les éléments nécessaires pour préciser la date.

Notre édition s'arrête à l'année 1620. Ce choix est arbitraire. On peut toutefois le justifier : les pièces datant du XVIIe siècle sont en très petit nombre. Nous avons été obligé, par conséquent, de dépasser l'année 1600. D'autre part, dans le court laps de temps que nous avons pu consacrer aux archives de Bistritza (août 1921, septembre 1922 et octobre 1923) il nous aurait été difficile d'en copier un plus grand nombre, leur identification étant rendue malaisée par le fait que M. Iorga n'indique nulle part la cote d'archive et que les pièces ne sont pas rangées par ordre chronologique.

La plupart des lettres publiées ci-dessous ont été éditées en entier ou seulement en partie par M. Iorga. La présente édition ne double pas les éditions précédentes, nos lectures étant sur plus d'un point différentes.

Les n°s 1, 5, 9, 13, 19, 26, 38, 40, 43 et 49 sont inédits. Les n°s 2, 9, 10, 18, 28, 30, 36, 38, 39 et 44 ont été publiés dans l'*appendice* à notre *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924 (*Bibliothèque de l'École des Hautes-Études*, fasc. 240).

3. — Les pièces sont rangées par ordre chronologique. On trouvera ci-après un tableau où elles sont groupées par localités (§ 13). Il nous a semblé nécessaire de les faire précéder d'un court résumé, pour faciliter l'intelligence du texte.

Nous avons enfermé :

a. entre crochets droits [ ] les mots ou les signes répétés par inattention.

b. entre crochets obliques < > les mots ou signes rétablis par nous pour faciliter la compréhension du texte.

c. entre parenthèses ( ) les mots ou signes disparus (en général, à cause de l'usure du papier). Dans certains cas nos lectures ont été expliquées dans l'apparat.

Les lacunes sont indiquées en pointillé (...).

Les chiffres cyrilliques ont été transcrits en chiffres arabes.

A la fin de chaque pièce on trouvera des indications concernant le papier, le filigrane, l'encre, l'écriture et le sceau, suivies de la cote d'archive et de l'indication des éditions précédentes. Quand il y a lieu d'établir une date, on a renvoyé aux travaux qui permettent de la préciser.

La ponctuation et les lettres majuscules ont été rétablies partout. Quant à la transcription, qui est une translittération, nous avons tâché de reproduire aussi exactement que possible l'original, en substituant à son système graphique un système plus commode. Sauf exception, chaque signe cyrillique a été remplacé par un signe latin.

Nous avons établi les correspondances suivantes entre les signes de l'alphabet cyrillique et ceux de l'alphabet latin : а = *a*, б = *b*, в = *v*, г = *gh*, д = *d*, е = *e*, ж = *j*, з = *dz*, з = *z*, и = *i*, і = *i*, к = *k* (devant *e*, *i*), c (devant *a*, *o*, *u*), л = *l*, м = *m*, н = *n*, о = *o*, п = *p*, р = *r*, с = *s*, т = *t*, ѫ, оу = *u*, *ū*, ф = *f*, х = *h*, ѡ = *ō*, ѱ = *st*, ц = *ț*, ч = *č*, ш = *ș*, ъ, ь = *ă* et ъ, ь (dans l'intérieur et à la fin du mot, quand ils n'avaient aucune valeur phonétique), ы = *y*, ѣ = *é*, ю = *iu*, ѩ = *ia*, ѥ = *ie*, ѧ = ѧ, ѧ = *â* et ѧ (dans l'intérieur et à la fin du mot, quand ce signe n'avait aucune valeur phonetique), ѯ = *x*, ѧ = ѧ, ѵ = *ĝ*, ѳ = ѳ. Les groupes ръ, лъ sont transcrits *r*ă, *l*ă.

Les mots v. slaves sont imprimés en italiques. On leur a appliqué le système de transcription employé couramment.

II. Caractères externes

4. — Toutes les lettres (nommées *carte*, *scrisoare* ou *răvaș*) sont écrites sur du papier de format dit „de fabrique", provenant d'Allemagne, de Transylvanie ou d'Italie, sur un seul feuillet, entier ou fragmentaire, et d'un seul côté. Il n'y a que de rares exceptions à cette règle : ainsi, dans les nos 8, 19 et 29 il est fait usage aussi du verso.

La lettre une fois écrite était pliée, en rabattant les deux marges vers l'intérieur, dans le sens de la longueur, puis dans le sens de la largeur, son format étant réduit ainsi de 3/4 (v. pl. II). On écrivait alors l'adresse. Le sceau est presque toujours apposé sur la lettre pliée, de façon à la cacheter.

5. — Nous avons pu copier les filigranes de 26 lettres. Ils sont reproduits à la fin de cette étude. Dans bien des cas l'image en est confuse et on ne peut pas en tirer partie pour les identifier. Nous examinerons ici ceux qui ont pu être comparés aux marques reproduites par C. M. Briquet, *Les filigranes: Dictionnaire historique des marques du papier*, Genève, 1907, et dans d'autres ouvrages. Cette identification n'a, d'ailleurs, qu'une portée très réduite : elle ne saurait, dans aucun cas, être prise en considération pour fixer la date d'une pièce, pour des raisons que l'on se représente aisément (cf. A. Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1894, p. 500, et I. Bogdan, *Brașov*, p. XVII).

Voici le résultat de notre comparaison, qui n'est jamais entièrement satisfaisant : aucun de nos filigranes ne correspond exactement à ceux auxquels ils ont été comparés :

a. n° 1 (1592) : écusson. Cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 107 (Tîrgoviște, 1601) et Candrea, *Psalt.*, I, p. CI-CIII, fig. 11, 13 et 14 (Transylvanie, 1563 et 1588-1600).

b. n° 4 (1595) : aigle. Cf. Briquet, n° 138, mais plus petit (Francfort s. M., 1542).

c. nos 9 (commencement du XVIIe s.) et 38 (1615) : sanglier. Ressemble à Briquet, n° 13.574 : fabriqué à Schweidnitz. Apparaît dans les environs de Breslau, en 1503, et à Neisse, en 1505. Cf. aussi Candrea, *Psalt.*, I, p. XC et p. CVII-IX, fig. 3-5, 15 et 22-4.

n° 24 (commencement du XVIIe s.) : sanglier. Ressemble à Briquet, n° 13.592, en plus petit (Schweidnitz, 1574).

n° 40 (1615) : sanglier dans un écu. Ressemble à Briquet, n° 1.915, qui est plus petit (Autriche, 1570-91).

d. nos 10 et 18 (commencement du XVIIe s.) : aigle à deux têtes, couronné. Cf. Briquet, nos 288-89, mais sans les lettres que l'on voit à droite et à gauche (n° 288 : Hongrie, 1590, Vienne, 1592 ; n° 289 : Salzbourg, 1596).

e. n° 20 (commencement du XVIIe s.): cor ou cornet (huchet). Ressemble à Briquet, n° 7.704 (Italie, 1519).

f. n°s 12 (commencement du XVIIe s.) et 39 (1609-15): armoiries. Trois épées entre-croisées. Cf. Briquet, n°s 1421-22, mais sans couronne et avec un écu différent (n° 1421: Presbourg, 1579; n° 1422: Hongrie, id.).

g. n° 17 (commencement du XVIIe s.): armoiries. Écu contenant 3 fleurs de lys. Ne correspond pas à Briquet, n° 1.681 et suiv.

h. n° 18. V. ci-dessus, *d.*

i. n° 20 (commencement du XVIIe s.): lettres assemblées. V. Briquet, n° 9.674, mais en plus petit (Vérone, 1548-56). Cf. aussi Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 55 (Tîrgu-Jiu, 1591); v. ci-dessus, *e.*

j. n° 23 (commencement du XVIIe s.): trois croissants, de grandeur inégale. Cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 134 (Vlaşca, 1604) et p. 179 (Iaşi, 1588).

k. n°. 24. V. ci-dessus, *c.*

l. n° 27 (1601): lion dans un écu. Cf. Briquet, n° 1.915, qui est plus petit (Autriche, 1532-66).

m. n° 29 (commencement du XVIIe s.): fleurs de lys. Cf. Briquet, n°s 6.943-44 (Neisse, 1540-52).

n. n° 33 (1604-18): armoiries, couronne. Cf. Briquet, n° 1.185 (Vienne, 1551, Breslau, 1552-74, Schweidnitz, 1574).

6. — La couleur de l'encre est le plus souvent marron clair ou foncé et rarement noire.

7. — Toutes nos lettres sont écrites en caractères cyrilliques cursifs.

On ne peut pas établir de distinctions entre la graphie du XVIe et celle du XVIIe siècle. Mais il est facile de distinguer une écriture du XVIIe d'une écriture du XVIIIe s., caractérisée notamment par le rejet des fins de mot au dessus de la ligne.

En général, la lecture des lettres de Bistritza est aisée. Mais il y en a que l'on déchiffre péniblement (par ex. les n°s 18 [pl. XI] et 46 [pl. XXI]).

8. — On relèvera la forme de ж et de w et la forme de quelques ligatures, que l'on retrouve, pour la plupart, dans les textes rhotacisants (v. Candrea, *Psalt.*, I, p. CXIV-XVI):

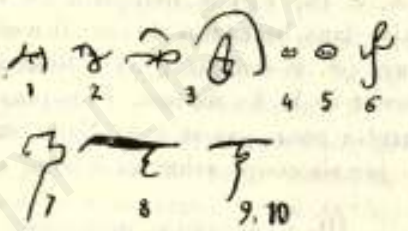

1: ѡѧ (n° 3)
2: жѕ (n° 3)
3: ж (n°s 3 et 49)
4: w (n°s 1 et 5)
5: w (n° 18)
6: wҏ (n°s 11 et 15)
7: nҏ (n° 19)
8: тѣ (n° 38)
9: тҏ (très souvent employé, v. n°s 1, 2, 7, 9, 36, 45 et 47)
10: тр (n° 19).

Le tracé du mot *amin* (v. pl. I) est composé d'après les règles de la ligature en usage dans le graphie slave. Les signatures que l'on rencontre dans quelques lettres se trouvent dans le même cas.

9. — En ce qui concerne les abréviations, il y a, d'abord, les abréviations courantes dans tous les textes roumains ou slaves. Ainsi: *mca* = mĕseць, *vlĕt* = vъ + lĕto, *Is. Hs* = Isus Hristos.

Les noms des mois: *dek.* =decemvre, *fev.* = fevruar, *jul.*= iulie, *jun.* = iunie, *mar.* = martie, *nov.* = noembre, *ok.* = octombre.

Quelques mots usuels: *cestul* = ĉenstitul; *dmnia* = domnia, *dmtale*, *dmta* = dumitale, dumneata; *donlor* = domnilor; *dmndzău* = dumnedzeu; *epcpul* = episcopul; *sfnt(ă)* = sfînt(ă).

Parmi les noms propres on peut relever l'abréviation *Alxadru* = Alexandru et *Cîpolgo* = Cîmpulung (en slave *Dlĭgopol*, abrégé de plusieurs façons).

10. — La ponctuation n'existe pas. Les phrases sont divisées en tranches inégales, séparées par des points. Ces divisions ne correspondent à aucune nécessité logique. Les signes ъ, ь, ѫ, ѳ, *l*ь, *l* et *u* indiquent la limite phonique des mots. Mais, dans beaucoup de cas, il n'est pas fait usage de ces diviseurs (cf. ci-dessous, § 51). Rien n'indique, alors, le commencement et la fin du mot. Lorsque, en fin de ligne, le scribe s'arrête pour passer à la ligne suivante, le mot n'est presque jamais coupé selon sa norme syllabique.

III. Caractères internes

11. — Les lettres de Bistritza sont rédigées selon un formulaire qui varie très peu de l'une à l'autre (les nos 6 et 7, qui sont des reçus, mis à part), calqué sur les formulaires slaves en usage (cf. I. Bogdan, *Braşov*, p. XXXVI et suiv. et ci-dessous, § 82).

Voici les divisions que l'on peut établir (cf. A. Giry, *Manuel de diplomatique*, p. 527 et suiv.):

A. Protocole initial. *1. invocation.* C'est la croix simple, que l'on retrouve dans presque toutes les pièces, à l'exception des nos 1, 6, 12, 13, 14, 18, 25, 28, 38 et 48.

2. suscription: le nom et les titres du signataire et l'indication de la localité d'où il écrit. Très souvent il est fait mention des moines ou des conseillers municipaux qui s'associent à la personne au nom de laquelle la lettre est rédigée.

La suscription est rédigée en v. slave dans les nos 7, 11, 13, 22, 27 et 49. Elle manque dans les nos 31, 33, 37 et 48.

La suscription commence soit par un adv.: *adecă* (nos 14, 19, 21), soit par la conj. *iată* (no 1), le pr. relatif *cine* (no 2), ou par les pr. pers. *eu* (nos 9-10, 12, 14, 18, 25, 38, 40-2, 45-7) et *noi* (no 50). Les nos 3, 4, 5, 7-8 et 36 n'emploient pas de particule introductive. Les nos 29, 30 et 39 emploient la formule solennelle en usage à la chancellerie princière: *cu mila lui Dumnezeu, adecă eu...* „par la grâce de Dieu, moi...“

3. salutation. On emploie des termes tels que: „nous saluons et souhaitons bonne santé à notre cher ami“, etc. Dans les lettres ecclésiastiques, la salutation est rédigée suivant un formulaire plus compliqué (v. par ex. no 43).

4. adresse: le nom et la qualité de celui à qui est adressée la lettre. Dans un grand nombre de lettres le nom du maire de Bistritza n'est pas mentionné (nos 5, 9-12, 14-23, 26-9, 33-4, 37-9, 41-6). L'adresse manque dans les nos 25 et 31.

B. Texte. *5. préambule:* le texte commence par un adverbe ou une locution adverbiale: *acmu* (no 5), *alta(ă)* (nos 13, 16, 22-3, 32, 49-50), *către aceea* (no 43), *către aceasta* (nos 29, 37-40, 42), *cum* (nos 9, 30), *după aceea* (nos 2-3, 7-8, 44), *după aceasta* (nos 1, 19, 26-7, 35); par une conj.: *de* (no 10), *şi* (nos 11-2, 28).

Le préambule manque dans le no 36.

6. notification: le signataire annonce au maire de Bistritza qu'il a reçu sa lettre. Il en fait un bref résumé.

Cette partie peut manquer.

7. exposé;

8. dispositif: l'objet de la lettre est énoncé en quelques phrases. Dans certains cas, il est difficile de faire le départ entre ces deux parties, qui n'en font qu'une: nos 3, 9-10, 13-4, 38-9.

Le commencement du dispositif est marqué par une conj.: *ce* (no 21), *deci* (nos 8, 15-8, 20, 25-7, 29, 44, 48-50); *iară(şi)* (nos 2, 19, 40, 43); *şi* (nos 11 et 28), ou par un adv.: *acmu* (nos 4 et 35); *alta* (no 32); *derept aceea* (nos 1 et 30).

9. clauses finales: les liens d'amitié qui unissent les correspondants sont évoqués.

10. salutation finale: souhaits de vie longue et heureuse.

C. Protocole final.

11. l'apprécation précède la *date*. Ce sont les mots *adevăr* ou *amin* (nos 5, 7, 19, 23, 29, 31, 40-2), qui manquent dans les nos 18, 20, 22, 25, 36, 39 et 43.

12. la *date:* le jour et le mois ne sont pas indiqués

dans les nos 1, 3, 5, 9-11, 16-7, 19, 22, 24, 28-33, 38-42, 44-7. Les nos 6 et 36, seuls, portent l'indication de l'année.

13. signes de validation: la signature est rarement employée (nos 4, 12, 29, 31, 40 et 48). Dans un seul cas (n° 4), elle est écrite en caractères latins.

La fin de la lettre est marquée par quelques traits griffonnés (par ex. nos 1 et 26), ou bien par la répétition du nom de celui qui écrit, précédé d'une croix (nos 15, 20, 22, 25, 31-3, 35, 37, 41 et 48).

14. post-scriptum: l'usage du post-scriptum est assez répandu (nos 5, 7-8, 12, 23, 25, 45). Dans le n° 33 il est écrit sur une autre feuille.

Le post-scriptum est précédé d'une croix.

D. L'adresse inscrite sur la lettre repliée (v. ci-dessus, § 4) n'est jamais simple. Elle est, en général, du type suivant: „cette lettre sera remise entre les mains de notre cher ami le maire de Bistritza" ou bien: „qu'on remette cette lettre avec nos souhaits de bonne santé à notre cher ami, au maire de Bistritza et à ses conseillers municipaux". Les adresses des nos 2, 27, 30, 40 et 41 sont rédigées en v. sl. Les nos 6-7, 9 et 18 n'ont pas d'adresse.

Les *sceaux* sont plaqués. Dans nombre de cas, un bout de papier a été appliqué entre la matrice et la cire. Vu leur mauvais état de conservation, on a rarement pu donner des indications sur le type du sceau et les matrices employées, qui sont quelquefois des intailles, voire même des monnaies (v. n° 25).

12. — Il nous reste à dire quelques mots sur la rédaction des phrases en v. slave que l'on rencontre dans nos lettres. Elles sont prises dans les formulaires en usage qui ont été signalés par I. Bogdan *(Brașov*, p. XXXVI et suiv.). Dans certains cas, leur rédaction trahit l'ignorance du v. slave (v. par ex. nos 17 et 18): les scribes avaient appris par cœur certaines phrases stéréotypées, qu'ils reproduisaient ensuite invariablement tant bien que mal. La salutation finale, notamment, se trouvait dans ce cas. L'échappatoire c'était d'abréger les mots; ils en ont largement profité.

Pour certains mots qui revenaient très souvent, les clercs établissaient automatiquement la correspondance entre le mot slave et le mot roumain. Ainsi, *dĭnĭ*, pl. *dĭne(i)* = jour, *vŭ lĕto* = en l'année (ce mot a été adopté par la langue, dr. *leat* et *veleat)*, *pĭsati* = écrire, etc.

Nous entendons par „vieux-slave" la langue de la chancellerie moldave adaptée à l'usage russe, telle que l'a définie I. Bogdan *(Über die Sprache der ältesten moldauischen Urkunden*, dans *Jagić-Festschrift*, Berlin, 1908, p. 369 et suiv.). Le nombre des phrases slaves employées dans nos lettres est trop restreint, pour pouvoir y relever de nombreux éléments russes ou ukrainiens. On peut signaler, par exemple, le traitement *ol* de *l* + cons. dans le nom de lieu *Dolgojupol* (n° 47).

IV. Conditions linguistiques

13. — Nous donnerons sous ce titre quelques indications concernant les conditions dans lesquelles les lettres qui nous occupent ont été rédigées.

La majorité des lettres provient du Nord-Ouest de la Moldavie, y compris la Bucovine (nos 1, 3-5, 7, 9-17, 19-29, 37-50), du Nord-Est de la Transylvanie et du Maramureș (nos 2, 8, 18, 30 et 36), et une seule du Sud de la Transylvanie (n° 6).

Voici un tableau des pièces rangées par localités:

Moldavie

Cimpulung: nos 3, 9-17, 31-5, 37-8, 41-2, 47-50.
Lucavetz (Bucovine, distr. Vijnitza): n° 25.
Nord-Ouest de la Moldavie: nos 45-6.
Mre de Moldovitza: nos 1, 26, 28, 29.
Tîrgu-Neamtzu: n° 24.
Mre de Rădăutzi: n° 39.
Roman: n° 43.
Mre de Slatina: n° 23.
Suceava: nos 4-5, 7, 19-22, 27, 40.

TRANSYLVANIE

Bistritza: nos 8 et 18.
Făgăraș: no 6.
Nord du Maramureș: no 30.
Săliște (Maramureș): no 2.
Suciul de sus (distr. Solnoc-Dobîca): no 36.

14. — Les lettres de Bistritza appartiennent à un territoire linguistique que l'on peut opposer en bloc au groupe du Sud de la Transylvanie.

On sait que des Roumains venus du Maramureș ont fondé dans la deuxième moitié du XIVe siècle, après la défaite des Tatars, la Principauté de Moldavie (v. N. Iorga, *Gesch. des rumän. Volkes*, I, p. 264-68).

Les rapports fréquents entre les communautés linguistiques des deux versants des Carpathes expliquent l'unité dialectale de ce domaine étendu. Les relations politiques et commerciales que les villes, monastères et villages de Moldavie entretenaient avec leurs voisins Saxons sont très anciennes.

Les Saxons de Transylvanie apparaissent en Moldavie, comme fondateurs de villes, dès avant la fondation de la Principauté. Au début, la population des villes moldaves (Baia, Siret, Suceava, Tg.-Neamțu, etc.), est allemande [1].

Leur organisation est celle des villes allemandes de Transylvanie [2].

Les Princes de Moldavie, à partir du XVe s., favorisèrent le commerce entre les deux versants des Carpathes. Les voies naturelles qui unissaient la Moldavie du Nord-Ouest à la Transylvanie du Nord-Est suivaient le tracé des rivières qui se frayent un passage à travers la chaîne carpathique. De Bistritza, on pouvait se rendre en Bucovine par Rodna

[1] V. N. Iorga, *Gesch.*, I, p. 158-65, 172 et suiv.; R. F. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina*, Innsbruck, 1902, p. 312-16; Id., *Die Deutschen in Osteuropa*, Leipzig, 1916, p. 36-40, et I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau...*, Gotha, 1911, p. 89 et suiv.

[2] Cf. Kaindl, *Gesch. der Deutschen in den Karpathenländern*, II, Gotha, 1907, p. 290-300.

et de là, en suivant le cours de la Bistritza, traverser le massif du Țibău (monts Cîrlibaba et Suhard). Il était facile, ensuite, de gagner Dorna ou Cîmpulung.

Une autre voie passait par le village de Borgo et la vallée de la Dorna, qui se fraye un chemin dans le massif du Căliman. En suivant le cours de la Bistritza, on descendait en Moldavie vers Piatra. Enfin, d'autres voies se trouvaient plus au Sud (défilés de Tulgheș, de Bicaz, de Ghimeș et d'Oituz; v. N. Iorga, *DB*, I, préface; I. Nistor, *loc. cit.*, et I. Borcia, *Weigand's, Jb.*, X, p. 150-56).

15. — On n'a, malheureusement, que de maigres indications sur les écoles de scribes qui devaient fonctionner dans ces régions. L'instruction était entre les mains du clergé.

Voici les informations que nous avons pu recueillir à ce sujet:

a. le grand-logofăt Ciogolea demande au maire de Bistritza de lui envoyer à Suceava, pour l'instruction de ses enfants, un clerc qu'il avait déjà eu à son service (1635-45: *DB*, I, p. 54, no 70. Cf. V. Pîrvan, *Convorbiri literare*, XXXVIII [1904], p. 927-34).

b. le fils d'un prêtre de Năsăud (distr. Bistritza-Năsăud) poursuit son instruction dans un monastère de Moldavie où il a été obligé d'entrer dans les ordres. Ce fait se répète souvent (mre de Voronetz, même date: *DB*, I, p. 55, no 72).

c. un moine du mre de Homor (Bucovine) donne des leçons à un prêtre de Moisei (Maramureș) (Moisei, 1685: *DB*, II, p. 53, no 258).

d. un jeune homme du village de Borșa (Maramureș), va faire son instruction au mre de Dragomirna (Bucovine) (Borșa, XVIIIe s.: *DB*, II, p. 98, no 363).

Dans les villes les scribes étaient laïques. Nous ne savons pas qui a écrit le no 18. C'est à coup sûr un Saxon qui parlait mal le roumain.

Etant données les caractéristiques du no 8, on serait porté à croire que la lettre a été dictée par Cocrișel à un scribe saxon. Mais cette hypothèse est incontrolable.

BIBLIOTECA UNIVERSITATII IASI

Les anomalies graphiques que l'on rencontre dans certaines pièces (par ex.: *nescut*, *fecăt* et *făcut*, 25; *sinătate*, 30; *necoțătore*, *priatoni*, 38; *dărăiască-vă*, 45; *figit*, *Liupul*, 46, etc.) s'expliquent suffisamment par le fait que ces textes sont dus à des demi-lettrés.

Si l'on devait en croire l'annotation finale *(sam Bilьi pisal)*, le n° 35 aurait été écrit par le maire de Cîmpulung lui-même.

Dans les autres cas on ne retrouve que des clercs:

le n° 22 est écrit par le clerc Jacob (Suceava) et les n°s 37 et 41 par Pierre (Cîmpulung).

Dans les villages, c'étaient les prêtres, les seuls à posséder l'instruction nécessaire, qui faisaient office de scribes. Mais tous les prêtres ne savaient pas écrire (v. ci-dessus, *c)* Ainsi, dans un cas, il nous est dit expressément que la teneur d'une lettre a été dictée à un prêtre par un autre prêtre: „eu pop Gonțul ĕel domnescu pre mai mare credință pre popa Manole am învățat să scrie cu dzisa tutoror" (n° 20: „a învăța să scrie" = dicter).

Le post-scriptum du n° 25 est écrit par un prêtre.

On voit, par conséquent, que les témoignages de nos lettres se réduisent à un nombre limité d'individus. Quelques pièces proviennent de la même personne: n°s 13, 14, 15 et 16, 31-2, 33-5, 37 et 41-2. Les n°s 45-6, quoique venant de la même personne, sont écrits par deux mains différentes. Les scribes ayant appris leur métier dans les monastères, seuls dépositaires de la culture, il y a beaucoup de chances pour que l'on retrouve des habitudes orthographiques analogues dans les textes provenant d'une même région.

C'est ce que nous allons examiner tout de suite.

V. Système graphique

Il y a lieu de relever les particularités suivantes:

16. — Emploi des signes ъ, ь et ѫ dans l'intérieur des mots ou à la finale, lorsqu'ils notaient les sons *[ă]*, *[i]* ou qu'ils n'avaient aucune valeur phonétique.

L'usage de ъ et ь est prédominant. Ces signes sont employés exclusivement dans 26 cas, sur 50: n°s 2, 6-9, 12-3, 15, 17, 22, 24-7, 31-6, 38-41, 48 et 49.

ѫ n'est employé exclusivement que dans deux cas: n°s 18 et 25 (dans le post-scriptum, qui est dû à une autre main).

Dans les n°s 1, 10, 19, 21, 23, 28-30, 43, 46 et 47 les signes ъ, ь et ѫ sont employés concurremment; ѫ prédomine dans les n°s 5, 11, 16, 20 et 45.

Dans les n°s 4, 37 et 44 on relève l'emploi normal de ъ, ь, tandis que ѫ apparaît seulement à la finale (un ex. par lettre). Enfin, dans les n°s 14 et 42 l'emploi de ѫ dans l'intérieur des mots est tout aussi peu fréquent. Il est plus répandu dans le n° 50.

17. — Sur la valeur phonétique de ѣ, v. ci-dessous, § 20.

C'est par confusion avec le signe ѣ, auquel il ressemble graphiquement, que ѫ a été employé à l'initiale: *ѫnfeles-am*, *ѫnkinu-mă*, 33; *ѫndereptatu*, 34; *ѫn*, *ѫbla*, 35.

Les graphies ci-après sont dues à la confusion de ѣ avec les signes ѫ et ѧ:

de-ѣcătru-ѣ (= dincotro), 19; *nŏa-ѣdzeĕ* (= nouădzeci) 22; *ѣe* (= ye), 25.

18. — Voici quelques exemples de mots orthographiés à la manière slave:

boiarii, 25 et 44 (v. sl. *boljarinŭ*, bulg. *boljar)*.

a pohti, 32, 40, 43-4 (v. sl. *poxotĕti)*. La forme *pofti* apparaît dans le n° 31.

Il faut voir, peut-être, dans les graphies *posta*, *postem* (= pofta, poftim) du n° 38 une influence de la conjugaison slave (thème du prés.-*št*-, au lieu de -*t*-).

priatin, 1, 4, 17, 33-4, 38-9, 44 (v. sl. *prijatelĭ*).

priiaten, 21-4, 26, 31-2, 38-9, 40, 42-3, 47.

Le n° 38 nous fournit un exemple de *priietini*.

Radovți (= Rădăuți), 39.

smĕrenie, *smĕritul* (v. sl. *sŭmĕrĭnŭ*, *smĕrjati)*, 26.

s⟨fe⟩tii Nicolae (v. sl. *svętŭ)*, 40.

Les graphies *Crьsté*, *Crьlibaholь*, *tlьhar*, etc., que l'on

rencontre assez souvent, représentent des phonétismes *[Cîrstea]*, *[Cîrlibahul]*, *[tîlhar]*, etc.

19. — Il nous reste à signaler quelques phénomènes graphiques qui intéressent les consonnes :

a. On peut relever dans quelques pièces l'insertion d'une *n* entre une voyelle accentuée et une occlusive sourde : *oprento*, *pontem*, *făcunto* (= *oprit*, *putem*, *făcut*), 41.

Les mots *dînșii* et *atunci* orthographiés *dășei* et *atoče* (même pièce) présentent le phénomène inverse, qui apparaît dans les lettres suivantes :

aračet (= *arğint*), 9 ; *râdu*, *la desъ*, *Câpulugъ* (= *rîndu*, *la dînsul*, *Cîmpulung*), 10 ; *străsore* (= *strînsoare*), 15 ; *ikes⟨ă⟩* (= *inkisă*), 29 ; *ude* (= *unde*), *detr'acočé* (= *dintr'acoace*), 42 ; *naitě*, *curod* (= *naintea*, *curînd*), 46 ; *încuğurat* (= *încunğurat*), 50.

b. *t* est noté par le signe ꙋ dans les n°s 28 et 44 : *Agaꙋon*, *Aꙋanasie*, *Θeodosie*.

c. Dans quelques pièces, le groupe initial occlusive sourde + *r* est precédé d'une *s* : *SCrai* (= *Crai*), 32 ; *SCrъstě* (= *Cîrstea*), 47 ; *strimâs* (= *trimes*), 18 ; *stremis* (= *id.*), 37.

20. — Les défauts de ce système graphique sont apparents. Un seul signe sert parfois pour noter des phonèmes différents ou ne doit sa présence qu'à une habitude orthographique.

Ainsi, les signes ъ, ь et ѫ sont polyphones ; ils représentent les phonèmes *ă* et *î* ou ne représentent rien.

ѧ = *[ya]*, *[ea]*, *[e]* ou *[e]* ouvert (en fin de mot).

ꙗ = *[ya]*, *[ye]*.

ѧ = *[în]*, *[î]* et *[î]* nasal (à l'initiale). Le même signe sert à indiquer la nasalité de la voyelle précédente.

Il en résulte que la valeur phonétique de l'alphabet cyrillique appliqué au roumain comporte une large part d'interprétation.

VI. Système phonétique

Notre exposé est descriptif. On s'est attaché, surtout, à

relever les alternances orthographiques qui caractérisent tous les textes roumains du XVIe et du XVIIe s.

Les exemples sont groupés par localités. Les chiffres renvoient aux numéros d'ordre des pièces.

Voyelles

[a]

21. — Dans certains cas, *[a]* accentué ou non est noté par *aa* :

Mre de Moldovitza : *sănătaate*, *să ertaați* et *sănătate*, 29 ; M^re de Rădăutzi : *sărătaate*, 39 ; Mre de Slatina : *sănătaate*, 22.

Mre de Moldovitza : *laa*, *s'aau* (*curâțit*) et *la*, 29 ; M^re de Rădăutzi : *s'aarъ* (*ѧgrășé*), 39.

[e]

22. — I. *[e]* accentué est indiqué par les signes *ă*, *é*, *ea* et ѧ :

Moldavie. Cîmpulung : *prēōtolu*, *Arъmѧnilor*, 10 ; *Arъméni*, 11 ; *dĕčii*, *dѧči*, 16 ; *deči* 17 ; *deče*, 33 ; *Sărĕtōlōi*, *Arméne*, *Lĕșe* 37 ; *Lĕșii*, *Montĕni*, 41 ; *deč*, 49 ; *dĕčii*, 50.

Lucavetz : *dăči*, *dăla* et *dela*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie : *deče*, *Moldovénii*, 45 ; *deče*, 46.

Suceava : *némiș*, *Armény*, 5.

Transylvanie. Bistritza : *deči*, 8. Nord du Maramureș : *dĕči*, 30.

II. *[e]* accentué suivi de *[e]* ou *[a, ă]* est noté par les signes *e*, *é*, ꙗ et ѧ :

Moldavie. Cîmpulung : *lѧğe*, *părĕște*, 3 ; *négre*, *lĕğe*, 9 ; *véste*, 11 ; *vrĕme*, 12 ; *vésel*, *ѧnčѧpe*, 13 ; *Sučĕveei*, 16 ; *véste*, 17 ; *bolește*, 32 ; *nedѧjde*, *lĕğe*, 33 ; *nedejde*, 38 ; *să se dee*, 41 ; *nedĕjde*, 42 ; *sĕmne*, 49 ; *lĕğe*, 50.

Lucavetz : *ačele*, 25.

Mre de Moldovitza : *trѧčem*, 1 ; *bisĕreči*, 26 ; *čѧreți*, 28 ; *trĕbele*, 29.

N.-Ouest de la Moldavie : *véste*, 46.

Tg.-Neamtzu : *trimĕtem*, 24.

Mre de Slatina : *besĕriči*, 23.

Suceava: *pêşte, tocmêle*, 4; *čêreţi*, 5; *(să te) veseleşti* 7; *lêğe*, 19; *lêğe*, 21; *Sučêvei, vêseli*, 22; *trimisêse, vrême*, 40.

Mre de Voronetz: *fѧ⟨ţe⟩le, vѧrdele*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *besêrecă*, 8; *do⟨uă⟩sprâdzêče, lêğe*, 18.

Sălişte: *vѧste*, 2.

Suciul de sus: *vrême*, 36.

III. La 3e pers. du sing. de l'indicatif présent du verbe „être" est représentée par les graphies suivantes:

ѧste: n°s 1-2, 11, 19, 30-1, 36, 44.

iaste: n°s 4, 17, 20, 24, 27, 32, 36, 40, 43, 45, 48.

iѧste: n° 29.

êste: n° 46.

Le n° 25 (Lucavetz), seul, présente partout la graphie *este*.

[i]

23. — *[i]* accentué est noté par les signes ѧ et *e:*

Cîmpulung: *ştѧre*, 10; *ştere, ştețe, scres*, 37; *ştere, foğet, venet, va vene, ştem*, 41 et 42.

i inaccentué est noté par ѧ dans le n° 10: *Bistrѧţâ*.

[o]

24. — I. *[o]* accentué est rendu par *ū* et *u* dans les pièces suivantes:

Moldavie. Cîmpulung: *Mulduvei*, 31.

Mre de Moldovitza: *Muldūōei*, 1.

N.-Ouest de la Moldavie: *ğusъ* (= jos), 46.

Rădăutzi: *Mōlduveei*, 39.

Transylvanie. Sălişte: *Moldūa*, 2.

II. *[o]* inaccentué est noté par le signe *u* dans trois pièces:

Cîmpulung: *să u lase, nu ū vor lăsa*, 12.

Mre de Moldovitza: *Mūldōviţâ*, 1; *Mitrufan*, 29.

Suceava: *uraş*, 5.

[u]

25. — I. *[u]* accentué est noté quelquefois par le signe *o:*

Moldavie. Cîmpulung: *au spos, sofletele*, 9; *molъţi, borii* (= buni) et *buri* (= buni), 10; *Câmpulo⟨n⟩g*, 11; *com* (= cum), *Cămpolongu, să adocă, să docă*, 32.

N.-Ouest de la Moldavie: *ꙟkynâčone*, 46.

Transylvanie. Bistritza: *spos, soflet*, 8; Sălişte: *Maramoreş* et *Maramureş*, 2.

II. La même graphie se répète pour *[u]* inaccentué:

Cîmpulung: *Cămpol⟨un⟩go, mărъtoresem, forat, moerescъ*, 9; *molъţâmâscu*, 11; *treboeşte, să dăroiască*, 32; *čenstitol, Tărgol Sărêtōlōi*, etc. (partout), 37-8, 41-2.

Bistritza: *ğorat, dorol*, etc. (partout), 8.

III. Dans quelques cas, *[u]* accentué ou non est noté par ꙗ:

Moldavie. N.-Ouest de la Moldavie: *Liupul, liui*, 46.

Transylvanie. Bistritza: *niumai, niu-s, niu* (= nu), *iungurêscă, liutul*, 8; *liuato*, 18.

[ă]

26. — Dans les pièces suivantes *[ă]* est noté par *a:*

Făgăraş: *Făgaraş, păna*, et *ačêstă, nostră*, 6.

Lucavetz: *vatamanilor* (orthographe du mot petit-russe *vatamanŭ*) et *făcut, cumpărat*, etc. (on a aussi *ă* pour *a: Căzacul, av dăt*), 25.

N.-Ouest de la Moldavie: *daca, pâna*, et *ꙟkynâčone, sănâtoşъ* (on a aussi *ă* pour *a: s'ău*), 46.

[î]

26 bis. — *[î]* initial non nasal est noté par le signe ꙟ dans le n° 11 (Cîmpulung): *ꙟţi*.

Voyelles nasalisées

ꙟ

27. — La nasalité d'une voyelle est indiquée à l'aide du signe ꙟ qui sert aussi à noter les phonèmes *[i]* et *[i + n]*.

On peut distinguer dans nos textes deux façons d'employer ce signe:

I. ⸸ + *n* + cons.: n°s 3-5, 15, 17, 22, 25, 30-1, 33-5, 39-40, 47, 49 (ex. *⸸nkinăčiune, prentru*).

II. ⸸ + cons.: n°s 1, 8, 10, 18, 19, 21, 23-4, 26-7, 37, 43, 46, 50 (ex. *⸸kinăčiune, pre⸸tru*).

Enfin, il y a des lettres dans lesquelles les deux orthographes sont employées concurremment: n°s 2, 4, 11-3, 20, 29, 32, 36, 39, 42, 44.

La prép. *în* unie par proclise à l'initiale du mot suivant est orthographiée *⸸n* ou *⸸*, quelle que soit l'initiale du mot suivant (voyelle ou consonne):

⸸n: n°s 5, 13, 15-6, 25, 30, 32, 35, 38, 40-1, 45, 48-50.

⸸: n°s 2, 8, 10-11, 16, 18-21, 27, 36-7, 39, 42-4, 46.

[e] et *[i]*

28. — *[e]*et*[i]* nasalisés sont notés par les signes *e+n*, *i+n* ou *e+⸸(n)*, *i+⸸(n)*:

Moldavie: Cîmpulung: *pren* et *prin*, *čine*, 3; *di⸸*, 10; *di⸸*, *pri⸸trū*, 11; *printru*, 12; *pren*, *činste*, 13; *čine*, *činste*, 14; *prentru*, *činste*, 15; *printro*, *činste*, 16; *den*, *pentru*, *dentr'(aiasta)*, 17; *den* (partout), 34-5; *prentru*, 35; *čenstitol*, 37; *den* (partout), *de⟨n⟩tru*, 38; *den* (partout) 47; *pintru*, *činste*, 48; *denь*, *prenъ*, *prentr'(ačé)*, 49; *čeine*, *printru*, *din*, *činste*, 50.

Lucavetz: *den* (partout), *cuvinte*, *mene*, 25.

Mre de Moldovitza: *printru* (partout), 26; *de⸸*, *pe⸸ntru*, *dentr'(acoče)*, *čenstita*, 29.

Tg.-Neamtzu: *den*, 24.

Rădăutzi: *pre⸸ntru*, *čenstitul*, 39.

Roman: *cuvente*, *dentru*, 43.

Mre de Slatina: *prě⟨n⟩tru*, 23.

Suceava: *pre⸸ntru*, 5; *de⸸* (partout) 19; *den*, (id.), *credinţâ*, 20; *de⸸*, 21; *den*, *prentru*, *dentăi*, *čene*, *credinţa*, *činste*, 22; *prentru* (partout), *čine*, *činste*, 40.

Mre de Voronetz: *printru*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *den* et *din*, *creştină*, 8; *pri⟨n⟩tro*, 18.

N. du Maramureş: *din*, 30.

Suciul de sus: *de⸸* (partout), *credinţă*, 36.

[i] nasalisé

29.—*[i]* nasalisé est noté par les signes *ъ+n(m)* et *i+n(m)*:

Moldavie. Cîmpulung: *sămt* (= sînt), 31; *sintem* et *săntu*, 33; *sintem*, 35; *frămtă*, 38; *dinsu*, 50.

Mre de Moldovitza: *dinsu*, 26.

Roman: *dinsul*, *sâmtъ*, 43.

Suceava: *sămъtū*, *simъteţi*, 4; *sămtu* (partout), 19; *săntem*, *dinsul*, 20; *rindul*, *sintu*, 27.

Mre de Voronetz: *simteţi*, *dănsul*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *simt* (= sînt) et *sămtu*, 8; Nord du Maramureş: *simtъ*, 30.

[ā]

30. — Le nom de nombre et le pron. indéfini *un* sont représentés par la graphie *u*:

Cîmpulung: *u topor*, *u caş*, 9.

Bistritza: *u caliu* (=cal), 18.

N.-Ouest de la Moldavie: *u frate*, 46.

Suciul de sus: *u lucru*, 36.

Diphtongues

[aw]

31. — Dans le n° 25 (Lucavetz) la diphtongue *[aw]* est notée par *av*: *av (dat)*, *av (eşit)*, *av (făcut)* (2 fois), *av (cumpărat)* (2 fois), *sav* (= sau).

[ya],*[ea]*,*[ye]*

32. — Les diphtongues *[ya]*,*[ea]* et *[ye]* (et dans certains cas, à la fin de mot, *[e]*ouvert) sont représentées par les signes *e*, *ea*, *ča*, *ě*, ꙗ et ѧ (ꙗ) ou bien par des graphies *ǵ + a*, *č + a*, *ş+a*:

Moldavie. Cîmpulung: *Iѧnăşu*, *četatѧ*, *(după) ačě*, *ōprěscá*, *Măriѧ*, *čině-u* (= cine au), *trěba*, *să dě*, 3; *čara*, 9; *moerѧ*, *ačasta*, *muѧre*, *să se de*, 10; *čeluě*, *ѧ-ū* (= i-au), 11; *voѧ*, *ačěsta*, 12; *aiasta*, *puţině*, *⟨a⟩iasta*, *ačaia*, *ernědză*, *voia*, *să socotěscă*, *čaia*, *děaiasta*, *să să dě*, 13; *acolѧ*, *dumѧvostră*, *ѧ-u* (= i-au), *ѧ-m* (= i-am), *Măriѧ*, *trěba*, *dăruiѧscă*, *ačasta*,

14; *Măriꙗ, Candré, voꙗ, sĭ se dꙗ*, 15; *ꙗră, déca, Măriĕ, să-ș dĕ, tâꙗt, voꙗ, acéstă, să să dĕ*, 16; *décolo, ciaste, Măriia, aestĕ Gélaly, aiasta, dĕ-m* (= de-am), 17; *avé, calé, de am pute, aș*é, 31; *calé, acăsta, veți vré, pačĕ, sănătatĕ, treboește, treboiaște*, 32; *vōꙗ, trꙗba, sănătatꙗ, ꙗrăși, ꙗ-u* (=i-au), *piꙗră, să dĕ*, 33; *ꙗ* (=i-a), *ꙗpă, ꙗpei, Nꙗmțu*, 34; *dumiꙗ-voastră, vōꙗ, ꙗpă, să vă dꙗ*, 35; *acésta, Sučévă, acéꙗ, leșască, să să déc, céstă*, 37; *domnieꙗ, acésta, șéde, Măriꙗ, voiꙗ, să să dec, castă*, 38; ⟨*o*⟩ *să esă, leșescă, crѣ, éce, i-au, cestă*, 41; *casta, de*⟨*n*⟩*tr'acoče*, 42; *viiață, Némții, să slobodzéscă*, 47; *șése, céĕ* (= ceia), *să-mi dĕ*, 48; *cartĕ, acé, să să dĕ, acéstă*, 49; *éră, épă, plătéscă, Él* (= Iad, n. de lieu), *să ō é, ré, dumiĕvostră, să să dĕ, acéstă*, 50.

Lucavetz: *.ᴘe* (=ie), *castă*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie: *să trécă, merée, déiasta, să să dĕ*, 45.

Mre de Moldovitza: *acꙗă, netocmꙗlă, (derept) acꙗ, smintélă*, 1; *mănăstiré, vom avé, să dĕ, déčasta*, 26; *voiu putꙗ, să se de*, 28; *mănăstirꙗ, domnéalui, pré (milostiv), să dăruꙗscă, veți vré, Măriꙗ, aičꙗ, să trecă, voꙗ, domnéa, vostră, să să dĕ*, 29.

Rădăutzi: *voꙗ, .ᴘgrășé, castă, să să dĕ*, 39.

Roman: *viiață, pré, né-i, dumnéta, (direptѣ) acé, kꙗmă, déčiia, aș*é, *ț*ꙗ*-m* (=ți-am), *déčꙗ* (=de aceia), 43.

Mre de Slatina: *dumnévoastră, aičꙗ, să-l dĕ, de aꙗsta, voé*, 23.

Suceava: *Iꙗnăș*ū, *(dupĕ) acé, ț*ꙗ*ră, voꙗ, (mai) déinte, acéꙗ, să dĕ*, 4; *nꙗ-ți, voꙗ, ꙗnăș* (= Ianăș), *slobodzéscă, acolé, ꙗră, trꙗba, dirꙗptă, castă*, 5; *(după) aciia, acéia*, 7; *Sučavei, acésta, .ᴘnaintĕ, ꙗpă, négră, čé* (= cea), *crédză*, 19; *Sučavă, (nu l-arꙗ mai) .ᴘnvie, să dĕ, miеu*, 20; *né-i* (=ne-ai), *domnévoastră, lé-m* (=le-am), *Crѣstꙗ, (să nu vâ) pérâ*, 21; *dumnialui, voia, al doile, lé-u* (= le-au), *(prentr') acé, vom avé, să să dĕ*, 22; *de-u* (=de au), *le-m* (=le-am), *eșt*e (= ăștia), *să slujească, veț vede, e-u* (=i-au), 27; *Sučavei, acăsta, scrisoaré, dumnéta, vor vré, aié, puținé, castă*, 40.

Mre de Voronetz: *viață, acꙗ, čꙗ-u* (= ce-au), *voꙗ, vrem avé, sfințiꙗ, să dꙗ, ꙗră*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *dup'acꙗ, aiasta, mé* (=mea), 8; *tâgâdoꙗște, nu ꙗ* (=i-a) *liuato*, 18.

Făgăraș: *Badé, acéstă*, 6.

Nord du Maramureș: *acolé, ꙗ-mѣ* (=i-am), *știré, aéꙗ, mi-ꙗu, aș*ꙗ, 30.

Săliște: *(dup') acꙗ, čꙗ-.ᴘѣ, čꙗ-u* (=ce-ați, ce-au), *lășască, eꙗu dzis* (=ei au dzis), *rꙗ, deičꙗ, vꙗste, ꙗră*, 2.

Suciul de sus: *nimăruț, .ᴘtr'acéꙗ, acéꙗ*, 36.

[wa]

33.—La diphtongue *[wa]* accentuée est rendue quelquefois par les signes *o* ou *ō:*

Moldavie. Cîmpulung: *o* partout *(nostră, nostre*, etc.), 9; *ōmenii, nostră* et *noastră*, 11; *vostre* (3 fois), *forte* et *nūastră*, 12; *nostră, vostră, ōmeni, să potă* et *toată*, 13; *dumꙗvostră, strănsore, forte, scrisore, nostră, ōmeni* et *ōameni* 14; *prinsore, nostră, strănsore, forte*, 15; *o* partout, 16 et 32.

Dans les nos 33 et 35, seule la graphie *oa* est employée; *o* partout, 37; *vostre* (souvent) et *voastră*, 38; *vostre* (partout), 41 et 42; *vostre, vostră* et *voastră, foarte, negoațe*, 47; *să-i cunoscă*, 48; *forte*, 49; *globă, vostră*, 50.

Lucavetz: *scrisore, nostre, vostre*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie: *vostre, vostră*, 45; *ōmeni*, 46.

Mre de Moldovitza: *vostre* et *voastră*, 28.

Rădăutzi: *vostre, nostră, ōmenii*, 39.

Suceava: *nostră, morte* et *prinsoare, .ᴘkisoare, noastră*, 20; *o* partout, 27.

Mre de Voronetz: *vostre, totă*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *să mă scoteț, scrisore*, 8.

Făgăraș: *nostră*. 6.

Săliște: *omyrѣ*, 2.

34. — La diphtongue *[ea]* a été réduite à *[a]* après une vibrante linguale ou une occlusive labiale:

Cîmpulung: *să vă trimață*, 33.

Lucavetz: *ungurască*, 25.

Suceava: *albață*, 19; *să margă*, 21; *tocmala*, 27.

Le mot *seamă* (hong. *szám*) conserve son phonétisme normal:

samâ, 20 et 43 (Suceava et Roman).

Voyelles en hiatus

[o|ă]

35. — Le hiatus *[o|ă]* est noté de diverses façons:

Cîmpulung: *noa*, 3; *noō*, 41; *noaō*, 48.

Mre de Moldovitza: *noaō*, 1.

Roman: *noadzâč și noaō*, 43.

Suceava: *(de-ꙗ)cătruâ*, 19; *nōa-ꙗdzeči*, 22; *-ꙗcătruō*, 27.

Consonnes

Palatalisation des labiales

36.—L'altération de *[f]* et de *[v]* devant *[y]*, *[ye]* est indiquée dans quelques pièces par le signe χ:

Cîmpulung: *să hiți*, 11; *va hi*, 13; *vor hi* et *să fii*, 15; *să hiți*, 16; *a hi* (partout), 31; *va hi*, 47 et 49; *aș hi*, 48.

Lucavetz: *herul* (= fierul), 25.

N.-Ouest de la Moldavie: *va hi* (partout), 46

Roman: *hidic* (=vidic), 43.

Mre de Slatina: *să hiți*, 23.

Suceava: *va hi* et *să fie*, 4; *herul* et *fer* (2 fois), *să fie*, *să fiți*, 19; *va hi*, 40.

Mre de Voronetz: *a hi* (partout), 44.

Dans le n° 10 (Cîmpulung) la spirante gutturale sourde est notée par le signe ꙗ: *să ꙗie*.

[dz]

37. — Toutes nos lettres notent par le signe ѕ la mi-occlusive sonore *[dz]*, à part les pièces qui suivent où ce phonème est notée par з:

Cîmpulung: *dumnăzâu*, 34 et 35.

Tg.-Neamtzu: *zi* (2 fois), 24.

Suciul de sus: *dumnezeu* et *dzis* (partout), 36.

Dans le n° 30 (N. du Maramureș), *dz* a passé à la mi-occlusive sonore *dj*: *ǧiče*.

[dj]

38. — Dans toutes les pièces la mi-occlusive sonore *[dj]* est représentée par le signe ц, à l'exception des n°s 40 (Suceava): *jupănul* et 30 (N. du Maramureș): *juratul*, *a jura* et *a ǧurat*, où l'on relève l'emploi du signe ж qui note la chuintante sonore *[j]*.

Dans deux pièces *[dj]* est noté par le signe ѕ:

Cîmpulung: *Sâmǧordzu* (n. de lieu, Sînǧiorǧiu); 10; *fudzit* et *fuǧit*, 49.

Dans le n° 9 (Cîmpulung), *[dj]* est indiqué par le signe ч: *aračet* (= arьǧint), si l'on admet notre interprétation.

[v]

39. — Parfois *[v]* intervocalique n'est pas noté:

mre de Moldovitza: *Muldūōei*, 1.

Săliște: *Moldūa*, 2.

Sonantes

Rhotacisme

40. — Le passage de *[-n-]* à *[-r-]* est indiqué par les graphies *-ꙗnr-*, *-ꙗr-*, *-r-* et *-n-*:

Moldavie. Cîmpulung: *sărătate*, *(-ꙗ)nraintė* (3 fois), *bătrăneloro*, *irelo* (=inel), *čereva* (=cinevà), *sărătoși*, 9; *-ꙗkirâčiuri*, *sârâtatė*, *va vini*, *pârâ*, (= pînă) *-ꙗrapoi*, *diraintė*, *umer⟨i⟩* (= oameni), *sărâtoși*, *buri*, *borii* (=buni), *mâra*, 10; *sănătate* (2 fois), *tănărь*, *eremă* (=inimă), *măna*, *sănătoș⟨i⟩*, 38.

Mre de Moldovitza: *sânâtate*, *-ꙗpreunâ*, *bunь*, *mene*, *mere* (=mine), *sănâtoșь*, *măna*, 28.

Rădăutzi: *sărătaate*, *buni*, *bună* (2 fois), *sărătaatate*, *bătrini*, *bine*, *va veni*, *ōmenii*, *măna*, 39.

Mre de Voronetz: *sănătate, măna, byne* (4 fois), *bun⟨i⟩* (2 fois), *ꙟnaintĕ, va spure, sănătoşi*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *ꙟkirăčore, sârâtate, mâna, ꙟrai⟨n⟩-tĕ, să⟨p⟩tâmârâ*, 18.

N. du Maramureş: *sinâtate, bunâ, au verit, ōameri(i)* (7 fois), *nemâru⟨e⟩, sinâtos*, 30.

Sălişte: *čire, ꙟnkirăčiure, ōmyrъ* (3 fois), *ꙟraintĕ, bire*, 2.

Suciul de sus: *bură*, (2 fois), *ꙟraintĕ, ǵupărul, măra* (3 fois), *nimăruĕ, ꙟraintĕ, (om) bur*, 36.

[n] mouillée

41.—La graphie indique la disparition de *[n]* suivie de *[y]*:

Cîmpulung: *ai* (=ani), 15 et 17.

N.-Ouest de la Moldavie: *ai*, 45.

Mre de Slatina: *ai*, 23.

Suceava: *ai*, 40.

Groupes de consonnes

[fl]

42.—La spirante sourde suivie de *[l]* est notée par le signe qui correspond à la spirante sonore dans deux pièces:

Cîmpulung: *(să te) avle*, 13 et 14.

[pt]

43.—Dans deux cas le groupe *[pt]* a passé à *[mt]*, les deux occlusives étant différenciées seulement par les vibrations glottales et l'abaissement du voile du palais qui caractérisent le mode d'articulation de l' *m*:

Cîmpulung: *nōmtĕ* (= noaptea), 37; *derĕmtă* (= dereaptă), 38.

[nt]

44.—On peut relever quelques exemples du passage de *[n]* à *[m]* dans le groupe *[nt]* (l'occlusion produite par le bout de la langue a été remplacée par l'occlusion labiale):

Bistritza: *simt* (=sînt), partout, 8.

Cîmpulung: *frămtă*, 38.

Roman: *sâmtъ*, 43.

Suceava: *sămъtū, simъteţi*, 4; *sămtu* (partout), 19.

Mre de Voronetz: *simteţi*, 44.

Anticipation

45.—L'anticipation d'un mouvement articulatoire apparaît dans *priintenşiug* (Câmpulung, 31): le voile du palais s'est abaissé trop tôt, d'où *n* (au lieu de *priitenşiug*).

Assimilation

I. *[r | n]* → *[n | n]* II. *[n | m]* ou *[n | b]* → *[m | m]*

46.—I. *fănină* (Suceava, n° 7) pour *fărină*: assimilation de l'articulation vibrante par l'articulation occlusive, suivant la formule: de deux intervocaliques séparées par la coupe du mot, c'est la première qui est assimilée.

II. Il y a à signaler trois cas d'assimilation de l'articulation dentale à l'articulation labiale, selon la formule: explosive appuyée assimile implosive non appuyée (la prép. étant unie au mot suivant dans la chaîne parlée):

Cîmpulung: *ꙟm măna*, 50.

Sălişte: *prim Maramureş*, 2.

Suceava: *ꙟmъ bucurie*, 4.

Différenciation

[m | p] ou *[m | b]* → *[n | b]* ou *[n | p]*

47.—Le groupe *[m | b]* ou *[m | p]* est indiqué par la graphie *nb* ou *np* dans trois cas:

Cîmpulung: *scunpit*, 12; *strănbătate*, 33.

Suceava: *strănbul*, 19.

La différenciation s'est produite suivant la formule: explosive appuyée dissimile implosive non appuyée (cf. la formule VIII de M. Grammont, *La dissimilation*, p. 48): *[b]* (ou *[p]*) a fait perdre à *[m]*, qui était en position faible, son élément labial.

Dissimilation

[r|r]→[o|r]

48. — Quelques pièces montrent la dissimilation totale de *[r]* dans les prép. *prestre* et *prentru*, alors que d'autres conservent l'*[r]*:

Cîmpulung: *pentru*, 17; *pintru*, 48; *pestre*, 32.

Mre de Moldovitza: *pe-ꙗntru*, 29.

Suceava: *păntru*, 7.

La forme non-dissimilée *prentru* apparaît dans les n°s 5, 11-2, 15, 16, 18, 22, 23, 26, 33, 35, 39, 40, 44, 49-50.

Le processus s'est produit suivant la formule: combinée appuyée dissimile combinée non appuyée (Grammont, formule IX).

Fin de mot

[e]

49. — *[e]* final est noté quelquefois par le signe *i*:

Cîmpulung: *paĉi* (2 fois), *ştiri*, et *bune*, *dzile*, etc.., 17.

Tg.-Neamtzu: *di (la noi)* et *ştire*, *ꙗkinăĉiune*, etc.., 24.

Suceava: *ştiri*, *aĉĕli*, *paĉi* et *neşte*, *aĉĕle*, *izvoare*, etc.., 4; *ştiri*, *dumitali*, *trebeli* et *paĉe*, *sănătaate*, etc.., 22.

[i]

50 —I. *[i]* final est rendu dans quelques cas par le signe *e*:

Cîmpulung: *şe*, *coţe* (=coţi) 9; *deĉe* (=deci), 33; *şe*, *negoţetōre*, *ōmene*, *şteţe*, *Armène*, *Lèşe*, 37; *şe*, 41.

Mre de Moldovitza: *dĕĉe*, 29.

Suceava: *deĉe*, 27.

II. Très souvent, après *ĉ*, *n*, *r*, *ş* et *ţ*, *[i]* final n'est pas noté. Voici quelques exemples:

Bistritza: *Sas* et *Sasi*, 8.

Cîmpulung: *coţ* (et *coţe*), *sărătoş*, 9.

Mre de Moldovitza: *sănătoş*, *toţ* et *buni*, *căĉi*, *alţi*, etc.., 1; *să fiţ* et *să fiţi*, 28; *să ne daţ*, *să feţ* (=să fiţi), 38.

N.-Ouest de la Moldavie: *podūr*, *locur*, *să fiţ*, 45.

Suceava: *să fiţ*, *sănătōş*, et *să făĉeţi*, *să grăiţi*, 5.

Mre de Voronetz: *să faceţ*, *sănătoş*, *priꙗtin*, *bun*, *milostiviţ*, *Vlădiĉ* et *domni*, *alţi*, etc.., 44.

Suciul de sus: *să credeţ*, 36.

[u] et *[ū]*

51. — I. La fin de mot est indiquée à l'aide des signes ъ, ь et ѣ (v. ci-dessus, §§ 10 et 16). Dans certains cas, les signes *o* (ou *ō*) sont substitués aux précédents:

Cîmpulung: *Că⟨m⟩pol⟨un⟩go*, *jeloito*, *Iōno*, *bătrăneloro*, *forato*, *irelo*, *brъbătesco*, *altolo*, *dereptolo*, *dă⟨n⟩so*, 9; *au kemato*, *l-au erъtato*, *Văscano*, *Platono* et *Iōnaşcъ*, 10; *au grăbitō*, *i-au tăiatō*, *au lōatō*, *sănto*, *cōr(în)dō*, *diiacolo* (=diacul), *adevăratō* et *am vădzut*, *au grăbit*, *grăbescъ*, 37; *domno*, 38; *Cămpulungo*, *ōprento* (=oprit), *făcunto* (=făcut), 41; *dumne⟨lo⟩ro*, *sănto*, 42.

Bistritza: *amu* et *amo (trimis)*, 8; *dziso*, *a dato*, *rogâmo*, *i-a livato*, *l-au năimito*, 18.

II. D'autres fois, la fin de mot est indiquée par le signe *u*:

Cîmpulung: *Iъnăşu*, *au fostu*, *elu*, *a mărzu*, 3; *Cămpullungu*, *au fōstu*, *i-au turnatu*, *au mănatu*, *au venitu*, 17; *pre rându*, *săntu*, *negoţu*, *mă ꙗkinu*, 32; *s'au ꙗndereptatu târgu*, *aĉestu*, 34; *trecu*, *să hrănescu*, *să jeluescu*, *bunu*, *am găsitu*, 35; *şedu*, 37; *birăulu*, 42.

Mre de Moldovitza: *birăulu*, 26.

Suceava: *au fostŭ* (partout), 4; *rumănescu*, *armenescu*, *am ꙗnţelesu*, 5.

Suciul de sus: *căndu*, 36.

Bistritza: *amu scăpat*, *m'amu rugatu*, *dereptu*, *m'a prinsu*, *dzacu*, *sămtu*, 8.

[t]

52.—*[t]* final n'est pas indiqué dans les pièces suivantes:

Cîmpulung: *au fos* et *au fostu*, 3; *au fos* et *au fostъ*, 50.

Sălişte: *au fos*, 2.

Abrégement

53. — Le subst. fém. *fată* apparaît sous la forme *fa(-sa)*

dans le n° 10 (Cîmpulung. Cf. le dr. populaire *fă*, *fa*, vocatif abrégé de *fată*: Puşcariu, *Et. Wb. d. rumän. Spr.*, n° 588).

L'abrégement des termes de politesse *domniei sale*, *domniei tale* en *dumisale*, *dumitale* (passim), est dû à la fréquence d'emploi de ces mots, négligés dans la prononciation des sujets parlants.

L'abrégement des formes de l'auxiliaire *a vrea* employées pour former le futur (v. ci-dessous § 59), s'explique de la même façon.

Les formes abrégées de l'indicatif prés. du verbe „être" apparaissent dans les pièces suivantes:

3e pers. du sing.: *ačestu cal* ꙗe (= ie) *de la mene*, 25; *căndu-i acmu; nu-i neče ō grije; cumu-i ikesă calĕ; cumu-i* ꙗ*ntr'ačastă ţară*, 29; *şi e acmu pače*, 47; *căndu-i acmu*, 49.

3e pers du pl.: *sănătoşi-s au ba?*, 40.

On se représente aisément les causes de cet abrégement, l'attention du sujet parlant n'étant plus attirée par ce mot dans les phrases nominales, où le verbe „être" était dénué de sens. La chose apparaît nettement dans les cas d'enclise où *s* (ou *i* bref), résidu phonique de *sînt* (ou de *(i)este*), remplit le rôle d'outil grammatical (copule).

Dérivation

54. — I. Suffixes. Il n'y a à relever que l'emploi des suffixes *-tor: nepreitor*, *nedejduitor* et *-şug* (hong. *-seg*), qui apparaît aussi sous la forme *-şig* et *-şiug: prietenşug*, 14, 33 et 35; *priite⟨n⟩şig*, 26; *priintenşiug*, 31.

II. Préfixes. Les préfixes employés dans nos lettres sont *ne-: nepreitor*, 44 et *prĕ-: prĕmilostiv*, 29; *prĕiubit*, 40.

Composition

55. — La composition adverbe + adjectif apparaît dans *multu-nedejdiuitōri*, 1; *multъ-nedejduitori*, 26.

Dans quelques pièces, la graphie paraît nous indiquer par la gémination de *l* que le nom de lieu *Cîmpulung* était encore analysé et senti comme composé: *Cămpul-lung:* nos 4, 12, 14-5, 17, 24 et 34.

VII. Les formes

Le nom et l'article

56. — I. Article enclitique. Le génitif-datif des noms féminins qui font le pl. en *[-ĭ]*, quand ils sont accompagnés de l'article enclitique, est noté le plus souvent *-ii* (par ex. *Mării sale*, nos 13-4, 22 et 48). On rencontre aussi des notations *-ăi*, *-ei*, *-eei* et *-iei:*

Bistritza: *maičiei*, 8.

Cîmpulung: *cărţăi*, 33; *domneei (sale)*, 37.

Mre de Moldovitza: *mănăstireei*, 26; *mănăstiriei*, 29.

Roman: *casei*, 43.

Les noms propres féminins présentent des terminaisons analogues:

Cîmpulung: *Sučĕveei*, 16; *Bistriţeei* et *Bistriţeii*, 50.

Mre de Moldovitza: *Bistriţeei*, 26 et 29; *Moldoveei*, 28.

Rădăutzi: *Bistriţeei*, *Mōlduveei*, 39.

Roman: *Bistriţei*, 43.

La graphie n'indique pas l'article dans les noms masc. et neutre *vornicu* (n° 34) et *negoţu* (n° 32).

II. Article proclitique. L'*i* final de l'article proclitique *lui* suivi d'un nom propre masc. est toujours indiqué (nos 1, 5, 8, 17, 20-1, 32, 36, 46, 49), le n° 10 (Cîmpulung) mis à part, où l'on relève les deux formes: *lu Iōnaşcъ* (2 fois) et *lui Iōnaşcъ*. Mais cet exemple n'est pas probant, car il peut s'agir d'une insuffisance graphique, le mot suivant commençant par *i*. Voici un exemple qui ne prête pas à contestation: *lu dumnedzău* (Suceava, n° 20).

Dans un seul cas l'article d'un nom propre féminin est proclitique: *Gheōrghye a i Mosostoe* (Cîmpulung, n° 10).

Le pronom

57. — I. Le pronom pers. *însul* précédé par la prép. *cu* apparaît dans deux pièces: *cu nusul* (Cîmpulung, n° 3); *cu nuşii* (Suceava, n° 21).

Précédé par la prép. *pre* il ne reçoit pas l'article: *pri'nsъ* (N. du Maramureş, n° 30).

II. Les pron démonstratifs *(a)ĕest, (a)ĕeasta* apparaissent aussi sous la forme *(a)ista, (a)iasta, ăsta:*

Cîmpulung: *estĕ*, 9; *⟨a⟩iasta* (2 fois), 13; *aeştĕ*, 17; *aest*, 31.

Lucavetz: *aest*, 25.

Mre de Slatina: *aʌsta*, 23.

Suceava: *este* (= ăşti), 27.

III. Pour le pron. indéfini *un*, v. ci-dessus, § 30.

Le verbe

58. — Les verbes *împlea (a)* et *îmbla (a)* ont conservé leur phonétisme original: *să-i ʌplă* (Cîmpulung, n° 9); *să ʌnble* (id., n° 38); *să ʌmble*, partout (Suceava, n° 4).

Les verbes *toarče (a se)*, *turna (a se)* et *čerca (a)* sont employés sans préfixes.

Ruga (a se) est construit avec le datif: *şi ne rugăm domniilor voastre* (n°s 18 et 26).

Sont actifs: *grăbi (a se): alţii au grăbit dzua iară la Černăoţe* (Cîmpulung, n° 37);

nevoi (a): şi nevoim să n'aibă niče o nevoe de oamenii noştri (Cîmpulung, n° 35);

toarče (a se): şe au tornu ʌnapoi la Snetin, à côté de: *şe s'ău torŏs la Camenet* (Cîmpulung, n° 37).

Formes de conjugaison

59. — Indicatif prés. du verbe „être". Pour les formes de la 3ème pers. du sing. et du pl., v. ci-dessus, § 53. La 1ère pers. du sing. apparaît dans la pièce n° 8: *niu-s perit.*

La 2e pers. du pl. *seţi* est employée seulement dans le n° 1 (Mre de Moldovitza). Ailleurs, on rencontre les formes analogiques formées sur la 3e pers. du pl. *(sînt): simъteţi*, 4 et 44; *săntem*, 20; *sintem*, 35.

L'imparfait de l'indicatif n'est pas employé.

Prétérit. Les formes faibles du prétérit sont rarement employées. On peut en relever deux exemples:

pierdum et *(ţara) peri* (Suciul de sus, n° 36).

Toutes les pièces emploient la forme composée (auxiliaire „avoir" + participe passé).

Plus-que-parfait. La forme simple apparaît dans le n° 40 (Suceava): *(de-l) trimişese.*

La forme périphrastique (prétérit composé du vb. „être" + participe passé ou gérondif) apparaît dans les pièces suivantes: *au fŏstu veniţi* (Cîmpulung, n° 17); *au fost şedzănъdъ*, *au fostъ cumpărat* (id., n° 50).

Futur. Le futur simple est construit avec les formes de l'auxiliaire *a vrea:*

Cîmpulung: *vrem trimite*, 3; *veţ(i) vrĕ*, 32.

Mre de Moldovitza: *avĕ-vrem, vrem avĕ, vrem ţinĕ*, 1.

Sălişte: *vrem şti, vrem aūdzi, vrem da, vreţ audzi*, 2.

Les formes abrégées *oi* (=voi), *a* (=va), *vom* et *om* (= vrem), *veţi* (= vreţi), apparaissent dans les pièces suivantes:

Cîmpulung: *vom traģe*, 9; *vom avĕ*, 16; *veţ(i) vrĕ, vom da*, 32; *ţ'oiu trimite*, 48.

N.-Ouest de la Moldavie: *ōm da*, 45.

Mre de Moldovitza: *vom avĕ, vom nevoi*, 26.

Suceava: *nevoi-vomъ*, 4; *de l'a place*, 19.

Le futur composé (prés. de l'indicatif ou du subj. du vb. „avoir" + infinitif) est employé dans les pièces qui suivent:

iară eu mai mult am a sluji, (14); *eu am a sluji* (33); *eu am a-mi ʌtreba, să avem a mulţemi*, (43); *noi mai multъ avem a sluje*, (29).

Dans la construction: *nimeni să n'aibă a băntui* (Făgăraş, n° 7), il faut voir un impératif futur.

Conditionnel. Présent (auxiliaire „avoir" + infinitif): *aş presi*, 8; *are hi*, 31; *am şte, am da*, 42.

Passé: *aş hi venitu*, 48.

L'infinitif court est seul employé.

Temps et aspect

60. — Le prétérit simple apparaît deux fois. Le prétérit composé est employé fréquemment dans toutes les pièces.

L'inversion (verbe + auxiliaire) dans la forme du prétérit composé correspond à une différence d'aspect. Ainsi, dans les n°s 5, 6, 24 et 36 : *scris-am (Măriei tale)* exprime l'action qui vient d'être réalisée : „je viens d'écrire" et même „j'écris".

La forme simple du plus-que-parfait est en minorité par rapport à la forme composée.

Les temps du futur sont constitués par le subjonctif, le conditionnel et par le futur proprement dit.

Les deux formes du futur sont des composés. Mais la forme avec l'auxiliaire (*a*) *vrea* n'était plus sentie comme telle.

Le tableau ci-dessous, où l'on a pris pour ex. le vbe (*a*) *scrie* „écrire" rend compte des catégories „temps" et „aspect" exprimées par les formes de la conjugaison que nous venons d'examiner (cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, p. 181-90, et *BSL*, XX, p. 137-41) :

	IMPARFAIT (action en train de s'accomplir)	PARFAIT (action accomplie)
Présent	*scriu* „je suis en train d'écrire"	*scris-am* „à ce moment je viens d'écrire"
Prétérit	———	*am scris* „j'ai écrit"
		scrisesem „j'avais écrit"
		am fost scris (scriind) „j'ai été en train d'écrire"
Futur	*să scriu* „que j'écrive"	
	aș scrie „je voudrais écrire"	
	voi scrie „j'écrirai	*aș fi scris* „j'aurais écrit"
	am să scriu „j'ai l'intention d'écrire"	

Adverbes et expressions adverbiales

61. — *acmu, acolo, adecă, alta(ă), anume, apoi, așijdere, atunci, bă, cam, cînd, cît, cum, de ăci, de acolo, de-ainte, de cînd, decît, de față, demult, depreună, derept ăceea, de rîndul, dincotro, după ăceasta, fără greș, foarte, înainte, înapoi, încă, încolo, încotro, împreună, mainte, mai virtos, nicăiuri, nu, numai, pînă acmu, pentru ăceea, pentru căci, pururea, puțin, unde, mai virtos.*

Prépositions

62. — *a, către, cu, de, dela, din, dintru, d(e)rept, în, întru, la, pentru, peste, pînă (pînă), pre, spre.*

Conjonctions

63. — *au, ca, că, căci, căci că, če, dacă (decă), de, deci, doar, e, iar(ă), iată, nici, să (se), sau, și.*

VIII. La phrase

Groupes nominaux

L'article

64. — La construction subst. + article proclitique + attribut adjectival + article enclitique est indiquée dans une pièce :

Alexandru Vodă čela bănăl (Mre de Moldovitza, n° 1).

On peut relever des cas où la prép. *a* est unie à l'article, accordé avec le pron. possessif : *oamenii ai noștri* (Suceava, n° 5) ; *acești oameni ai noștri* (Mre de Moldovitza, n° 26).

La construction article *lui* + prép. *a* + article + pron. possessif apparaît dans le n° 21 (Suceava) : *ca lui al nostru priiatin.*

Le n° 30 (Nord du Maramureș) présente la même construction devant un n. pr. masculin au génitif :... *Cozma și Macsin crainicăl, d'a lu a i Simion* ꙗs⟨te⟩. Le verbe n'est pas accordé avec son sujet qui aurait demandé le pluriel

(=Cozma et Maxime, des hommes à Siméon). Cf. *porânčitele ale lu a i dumnedzâu*, dans un texte copié au XVIIe siècle (*Grai și suflet*, I, p. 256/28) et *pentru care lucru răhnind ăi de a i lui Savin*, chez Dosoftei (*Dicț. Acad. Rom.*, p. 105. s. v. *al-de*).

Prép. *a*

65. — La prép. *a* devant un complément au gén.-datif ou un possessif apparaît dans les pièces suivantes:

Cîmpulung: *Gheörghye a i Mosostoe*, 10; *aest cap de țară a Mulduvei*, 31; *Iōn a lui Isaiu*, 49.

Roman: *birăul ōrașului Bistriței și a hidicului Bistriței*, 43.

Săliște: *doi omyrъ a noștri*, 2.

Suceava: *priatiniloro a noștri; doisprădzěče prъgari a domitale*, 4; *vătah mare a ținutul Sučavei*, 40.

Dans quelques pièces le nom-complément indirect est relié à l'aide de la prép. *a*:

Cîmpulung: *scriem bună pače... dumitale birâu de četate Bistriției și a tot činstit svatut dumiitale*, 16; *bună sănătate și pače dumitale și a totă četatě Bistriții*, 32; *deč ne rugăm dumitale și a tot sfatul Măriei tale*, 49.

Suceava: *scriu ꙗkinăčūne... priatiniloro a noștri, ǧūpănūlūi... și a doisprădzěče prъgari*, 4.

Prép. *la*

66. — Devant le nom complément indirect nos lettres emploient aussi la prép. *la*. Mais on peut relever des exemples (souvent dans la même pièce) de construction sans préposition; dans ces cas, le nom complément est au datif. En voici quelques uns:

Cîmpulung: *scriem ꙗnkinâčune... domnului Budaki... și prъgarilōr și prъcălabului și la tot svatul*, 3; *scriem ꙗkinăčiune... la birăul*, 12 et 13.

Mre de Moldovitza: *scriem la čei multъ-nedejduitori... la iubiți priiatinii noștri*, 26; *scriem... laa domnealui, la čenstitul birâu*, 29.

N.-Ouest de la Moldavie: *dumněvostrâ veț da știre iar la noi*, 45.

Roman: *če ně-i scris dumněta la noi*, 43.

Suceava: *scriu ꙗkinăčūne... ǧūpănūlūi Būdaki... și prъcălabūlūi*, 4.

Bistritza: *la părintele miu, la Spiridon; amo trimes carte la Andriiaș*, 8;

N. du Maramureș: *scryu... la birâul*, 30.

Prép. *de*

67. — La prép. *de* est employée une seule fois dans un groupe de subordination à la place du génitif: *și tot smeritul săbor de sf⟨i⟩nta mănăstire de Voroneț* (m^re de Voronetz, 44).

Dans les autres cas, quand *de* est suivi d'un nom de lieu, son emploi est calqué sur celui de la prép. v. sl. *otŭ* (v. par ex. n°s 3-5, 7, 9, 11-3, 15-6 etc..).

Cette construction n'est pas exclusive: il y a des pièces qui substituent à *de* les prép. *dela* et *din*:

Cîmpulung: *scriu.... la birăul den Bistriță*, 33 et 38; *la dōmnii den Bistriță*, 34; *la părcălabul den četate den Bistriță*, 35.

Mre de Moldovitza: *și tot săborul dela sv⟨i⟩nta mănăstire dela Moldoviță*, 26.

Suceava: *ꙗ măna birăului dela Bistriță*, 21.

La construction avec le génitif apparaît dans le n° 43 (Roman): *marele domnъ și birăul orașului Bistriței*.

Cas régime absolu

68. — L'emploi du cas régime absolu apparaît dans deux pièces où le nom complément attributif est dans le même cas que le sujet déterminé: *fečiorulъ Eremie Vodă* (Cîmpulung, 38) et *marha domnu nostru* (Suciul de sus, 36).

Structure de la phrase

Prép. *pre*

69. — La prép. *pre* qui sert à relier le verbe au complé-

ment est employée dans toutes nos lettres, à l'exception du n° 18 (Bistritza): *l-au nâimito Ionasco vecorliu Cosomiliu* (au lieu de: *pre fecìorul lui Cosmulei*). D'ailleurs, l'exemple n'est pas probant, cette pièce étant très probablement écrite par un Saxon qui savait mal le roumain.

La prép. *pre+de către* exprime une idée de relation: *să n'aveț neče ō grije pre de către noi* (= quant à nous, en ce qui nous concerne), n° 42 (Cîmpulung).

La même préposition est accompagnée de l'adverbe de manière *decît* dans le n° 42: *că ōste no sănto pre decătъ Sučavă* (= il n'y a des troupes qu'à Suceava).

Pronom relatif

70. — Le pronom relatif *čine* suivi du verbe au singulier apparaît dans le n° 2 (Săliște): *čire ѧste pan Pogan Jurjь... i pan Toma... scriem* (= ceux qui sont...)

Valeur expressive

71. — On peut relever dans nos lettres quatre genres de constructions qui sont employées suivant la valeur expressive donnée à l'un des membres de la phrase.

1. — Sujet-verbe-complément. C'est la construction courante. Il est aisé d'en relever de nombreux exemples.

2. — Verbe-sujet-complément. Cette construction est employée dans les phrases interrogatives. L'attention est attirée sur le verbe. Ex.: *avé-vrem vr'o pagubă, au ba?* (Mre de Moldovitza, 1).

Un autre type est constitué par les phrases dans lesquelles le pronom complément est enclitique. L'action exprimée par le verbe est mise en relief. Ex.: *scris-am, ѧkinumă, dămu-vă*, etc. (passim), ou *cum va hi-le vōѧ* (N.-Ouest de la Moldavie, 46).

3. — Complément-verbe. Il y a plusieurs types de constructions à prendre en considération, selon que le sujet est exprimé ou non. Ces constructions sont caractérisées par la mise en relief du complément:

a. Complément-sujet-verbe. Ce sont les phrases dans lesquelles le sujet est sous-entendu et le pronom complément fém. inacentué *o* est proclitique. Ex.: *și ępa ѧkă ō am trimis* (Cîmpulung, 50); *șe de căndu ō au cumpărat* (Suceava, 19).

b. Sujet-complément-verbe. D'autres fois le sujet est exprimé. Il précède le pron. complément. Ex.: *iară Petrè Șutra ō au cumpărat* (Tg.-Neamtzu, 24); *dečii Ursul ō au dat vorničilor ępa* (Cîmpulung, 50).

c. Le complément précède le verbe. Ex.: *știre dâm* (Suceava, 19), etc.

d. Enfin, il y a le type d'inversion rendu possible grâce au rôle joué dans la phrase par la prép. *pre*. Ex.: *pre popa Manole am ѧnvățat să scrie* (Suceava, 20).

4. — Il nous reste à examiner les phrases dans lesquelles l'attribut adverbial ou adjectival précède le verbe ou le nom. Voici quelques exemples:

Cîmpulung: *totă ѧ forato casa*, 9; *forte ne rugăm*, 14; *că sărăčescu foarte negutători mulți*, 47; *ne fōrte rugăm*, 34.

Mre de Moldovitza: *că au foarte slăbit mănăstirea; iar noi foarte om avé a multemi*, 26.

Nombre

72. — En général le verbe est accordé avec le ou les sujets qui le précèdent. Ex.: *Vasilie Tălmač... și Grigōre.... scriem...* (n° 17).

Mais on peut relever de nombreux exemples d'accord du verbe avec le premier sujet, suivi d'un second sujet de sens collectif. Ex.: *adecâ eu șoltuzul și 12 părgary... scriu* (n° 19). Plus loin, dans la même lettre, le verbe est accordé avec le sujet de sens collectif:.. *și dupâ ačésta știre dâm.*

Enfin, le verbe peut être au pluriel et le sujet au singulier: *Eto az Dima, pōrtar de čatatè Suččvei, scriem...* (n° 22).

Le tutoiement

73. — Le tutoiement est de règle. Toutefois, comme les lettres sont adressées au maire de Bistritza et à ses conseil-

lers municipaux, on passe très souvent de la 2e pers du sing. à la 2e pers. du pl. Ex.: *de estĕ dăm ştere dumnietale, birău, să-i ţei lĕge.. să ştii.. şi să feţi sărătoşi* (n° 9).

Coordination et subordination

Les rapports de coordination et de subordination sont exprimés par des particules qui introduisent les diverses catégories de propositions.

74. — L'opposition entre deux phrases coordonnées est exprimée par les conj. *ĕe, e* et *iară:*

se nū fie svadă şi netocmălă... ĕe se ne tocmim binişōr, 1; *că noi avem nedĕjde nūmai pre dōmniavoastră, e, de vrem avé pagubă,* 1; *de ne va aduće vr'o vaste, vă vrem da a şti. Şi ară... ĕe vreţ audzi den Moldūa... ne rugăm se ne daţ a şti,* 2; *că au fos doi omyri a noştri ţara lĕşască, ĕe ei au dzis că nu-s acolo neće ō veste ră,* 2; *niu-s perit, ĕe amu scăpat,* 8; *ei au ĕerşiut 300 taleri, iară Andriiaş m'au scos dereptu 100 taleri,* 8; *să no mă zăbăviţ aiĕi, ĕe să mă scoteţ,* 8; *că vara şed ţn munţi... iară acmu ernédză la dumiavoastră,* 13; *ne rugăm Mării tale să ne faĕ aĕesta bine, iară eu mai mult am a sluji,* 14; *dacĕi, ei s'au temut a veni ... să-ş dé vama, ĕe-u ţntrat ţm munte,* 16; *am lăsat noi să nu piiară aĕel ōm... ĕe să-l lăsaţi să dé el samă cu sufletul său ţnaintĕ lu dumnedzău... iar de noi... iaste ertat,* 20; *noi... n'am putut găsi ōameni ca aĕeia, ĕe poktim pre dōmnévoastră să trimiteţi un ōm,* 21; *să fie cumpărătura cum au fost dentăi... iar căndu au venit al doile rändu...* 22.

75. — L'adv. *cît* et la conj. *decĕi* introduisent des propositions temporelles:

de nu-i vei prinde, căt se va lua ōmătul dela munte ei vor înĕape a tălhui, 13; *ară ōmenii... i-aū gŭns... dĕĕi ia-u tăat,* 16; *puţinie Tătari au fōstu veniţi ĕiaste dzile... dĕĕi i-au turnatu ţnapoi,* 17.

76. — Les rapports de causalité sont indiqués par les conj. *ĕi, căĕi (că), de* et par les adv. *pentru că(ĕi), derept aĕeea:*

noi vrem ţinŭ de cătră domniavoastră... căĕi că ne seţ priatin, 1; *dup'aĕa, de ĕa-ţ tremes ōmūl vostru la noi, de rändul aceştii ōşt...., vă dăm a şti,* 2; *derept aĕa şi acmu avem om acolo,* 2; *şi vă mulţemim... prentru ĕe aţi făcut bine de na-ţi sōcotitu ōamenii ai noştri,* 5; *şi ne rugăm să grăeşte şi nĕmişūlui... printrū căĕe că noi ţcă lăsăm ōmenii vostri,* 11; *să-i daţ dumavostră strănsore... căĕc că mulţi ōmeni ş'au pus bucatele,* 14; *să aibă strănsore... că mult rău au făcut,* 15; *dĕĕii s'au dus Ghiōrghi dĕ-u cămpărat aĕĕle vite, căĕe atunĕi n'au fost oprită marha,* 16; *au mănatu... sōli la Hanul pentru aceştĕ Gĕlaly, căĕ au venitu,* 17; *că aĕel ĕinstit părinte şi şi noi mai mult vrem avé a faĕe byne printru voa dōmnilor vostre... printru ĕe că sfinţia sa aste părinte om bun,* 44.

77. — La finalité est marquée par les conj. *ca să (se), de* et par la locution adverbiale *pentru să:*

că mainte vrĕme aţ tremis carte la nōi, de na-ţi dat a şti, 1; *mulţemim dōmniilōr voastre... că aţi dat noaō a şti, ca să nū păţim vr'o pagubă,* 1; *derept aĕa rugăm pre domnia voastră se pūteţi faĕe, ca se ne tocmim binişōr,* 1; *deĕ ne rugăm domiilōr vostre... ca să faĕeţ bine,* 12; *că vara şed ţn munţi, de tălhuescu neguţătorii,* 13; *că l-am trimis cu ĕel sol, de l-au petrecut pănă ţn Rodna,* 16; *dĕĕii s'au dus Ghiōrghi dĕ-u cămpărat aĕĕle vite,* 16; *rōgu-mă să aibă aĕei ōameni răi ĕertare mare, prentru să avem prientenşug bunu,* 35; *iară mă rōg dumitale ca să aibă strănsoare aĕel tlhar,* 43.

78. — Les propositions consécutives sont introduites par les conj. *e* et *că:*

şi ne rugăm... că am ţnţelesu că ĕereţi, 5; *ĕe ne rugăm forte de aĕésta să faceţ, că ştim că domia sa Vodă,* 12; *şi aşĕ au dzis ţnaintĕ noastră, că s'au prinsu de ō apă,* 19; *şi mă mai rog şi de altu răs, să-mi nigoţi şi să mi-l trimiţi, e voiu trimite toţi banii,* 48.

79. — Les conj. *să* et *de* instroduisent des propositions conditionnelles:

avem ōm acolo, de ne va aduće vr'o vaste, vă vrem da a

ști, 2; *să are vr'o pagubă, să-și ꙗntrébe cъ nusul*, 3; *dé are vr'o pagubă*, 3; *de nu ū vor lăsa să fie ca mainte, multu val să va face*, 12; *de nu-i vei prinde... ei vor înčѧpe a tălhui*, 13; *macar niumai d'aș presi co trupol*, 8; *că de l'a plače vre-ō marhă, ei ǧură și ō ѧu*, 19.

80. — Les propositions comparatives sont introduites par l'adv. *mai vîrtos:*

kibzuiți domniavoastră, că seț ꙗțelepți mai vârtōs, 1.

81. — Les propositions interrogatives sont introduites par la conj. *au:*

se știm, avé-vrem vr'o pagubă, au ba?, 1; *liuat-a... bani dela Ionasco... au ba?*, 18; *sănătoși-s, au ba?* 40.

IX. Stylistique

Procédés de langue écrite

82. — I. Bogdan a recueilli dans des lettres roumaines du XVIIe s. un certain nombre de phrases stéréotypées que l'on retrouve dans tous les textes de cette catégorie (v. I. Bogdan, *Brașov*, p. XXXVI, n. 1).

Il est facile d'en relever un grand nombre dans les pièces qui suivent. En voici quelques exemples:

și avem nedějde pre dōmniavoastră se daț noaō a ști de tōate, 1; *că acъmū, cū mila lui dūmnâdzău, să fie Măriѧ lūi Craiu sănătos și Domnū nostrū Ștefan Vodă, iaste ō țară ca alalъtă*, 4; *să fie Măriѧ lui Craiu sănătos și Domnu nostru Ștefan Vodă, iaste ō țară ca (a)laltă*, 3; *če va hi pohta și trěba domnilor voastre la noi, nevoi-vomъ să fačem prenъtrū voѧ domnilorъ voastre*, 4; *și če va hi trѧba dumilōr voastre la nōi, noi avem a face preꙗntru voé dumilor voastre*, 5; *nōi mai multъ avem a sluji domnilōr vostre ꙗntru če va fi pofta domnilōr vostre către nōi*, 39; *ꙗncă va avѧ a face printru voѧ dōmnilor vostre če veți pohti... și ne rugâm să faceți byne și printru voѧ noastră*, 44; *și dūmiitale ce-ți va hi pohъta la noi, ꙗcă vōm face*, 11; *de nu ū vor lăsa să fie ca mainte, multu val să va face*, 12; *și așijdere ne*

rugăm domnilōr voastre de răndul lui Tănase, 3; *dăm știre domiitale de răndul...*, 12; *(alta), dămъ știri dumiilor vostre de răndul...*, 16 et 17; *și dăm știre dumniiavoastră de răndul...*, 24; *dup'ačasta dau știre dumilōr vostre de rindul*, 27; *cădem cu fѧțele la vѧrdele pămăntъ*, 44 (cf. la même expression dans *DB*, II, 89, n° 341 [1693] et „*cu fața plecată până la verdea pajiște*", Năsăud, 1722, *DB*, II, 107, n° 378).

Il est intéressant de comparer ces faits aux observations de M. L. Spitzer, à qui il a été facile de reconstituer une lettre-type de caractère populaire avec les phrases stéréotypées qu'il a relevées dans la correspondance d'Italiens demi-lettrés (v. L. Spitzer, *Italienische Kriegsgefangenenbriefe*, Bonn, 1921, p. 284 et suiv.).

Procédés de langue parlée

83. — L'emploi des mots composés, qui est un procédé caractéristique des langues littéraires, n'apparaît pas dans nos lettres (v. ci-dessus, § 55).

84. — Un procédé caractéristique de langue parlée c'est la reprise d'une idée ou la répétition d'un mot à la suite d'une proposition subordonnée. En voici quelques exemples:

de nѧ-ți de a ști... și mulțemim... că ați dat noaō a ști, 1; *če vreț audzi din Moldūa, c'am ꙗțeles că avețъ ōmyri ꙗn Moldua*, 2; *cu ačel boѧren če au fostu vornic... să-și ꙗntrébe cu ačel vornic*, 3; *ѧste ō prestrure de ѧpe... șe de căndu ō au cumpărat Oné acé ѧpâ*, 19; *că de l'a plače vre-ō marhă, ei ǧură și ō ѧu de le plače*, 19; *deč pohtim pre domniile voastre... foarte ne rugăm domniilor voastre. Iar noi foarte vom avé a mulțemi domniilor voastre*, 26; *nōi rugăm pre domnéavostră... forte rugăm pre domnévostră... deče forte rugăm pre domnéavostră*, 29; *alta, de vreți vré să știți... alta iarăș de veț vré să știți*, 32; *Voivodul nostru iaste sănătos și acmo vine la scaunu, pestre trei-patru dzile veni-va la scaunul dumisale*, 32; *șe au dzes Mărie sa Vodă că va nevoi să vă fie priiatin... șe au dzes Măria sa să fiți șe domniѧ vostră priietini către Măria sa Vodă*, 38.

85. — Un autre procédé de langue parlée c'est de construire des phrases courtes et de les introduire à l'aide d'une conjonction. Voici quelques exemples que l'on pourra multiplier aisément :

și dup'ačѧ vă dau știre... če amu scăpat dela Belgrad... dečiu m'au prinsu... deči a vrut să mă tae... deči niu m'au perdut. Deči eu amo trimes carte... deči mă rog... și eu amu spos... deči iară mă rog... și ꙗbătrănesco, și am făcot.... și să afle..., și sămtu... (n° 8);

ș'au avut ačestъ fečor unъ cal. Dĕči s'au acolisitъ... dĕcii s'au dusъ... ѧrâ dĕca-u trecutъ... dѧči ei s'au temutъ... ѧră ōmenii... dĕči iѧ-u tâѧtъ și i-au jecuitъ ș'au lâsat... ș'au luatъ (n° 16).

1

Planches I et II

Mre de Moldovitza (Bucovine), 30 juin 1592

Le supérieur du couvent de Moldovitza remercie Gaspar Budaker, maire de Bistritza, de l'avoir prévenu que les troupeaux du monastère empiètent sur les pâturages transylvains, mais il lui fait remarquer que la frontière entre les deux pays passe à l'ouest des montagnes en litige ; ces montagnes appartiennent au monastere depuis le règne d'Alexandre le bon. Il espère que le différend se réglera à l'amiable, comme par le passé.

† Iatâ eu egumenūl și tōt săbōrūl dela mânâstirĕ dela Mūldōviță, scriem ꙗkinâčiune și mūltâ sănâtate priѧtinūlui nōstrū čelui iubit, lui Būdaki Gașpar, birâūlui de Bistriță și tūturōr svĕtničilōr mârireei domnii sale diꙗtr'ačelaș trъg. Dupâ ačѧstѧ dâm știre dōmniilōr voastre că mainte vrĕme ațъ tremis carte la nōi, de nѧ-ți dat a ști de rândul munțilōr, și ați dzis așa, că aū ōprit ačei domni se nū trѧčem dobitoače ꙗ⟨t⟩r'ačѧâ parte de Bistriță, și mulțemim dōmniilōr voastre ca alōr nōștri iubiți priѧtini că ați dat noaō a ști, ca să nū pâțim vr'o pagubâ. Așișdere dâm știri și ne rugâm domniilor voastre ca se pūteț face se nū fie svadâ și netōcmѧlâ ꙗtre nōi, če se ne tocmim binișōr ca și čei mai de demultъ de nōi, câ ačei mūnți sântu dați sf⟨i⟩nteei mânâstiri de căndu sѧ-ū descâlecat țara Muldūōei, și ačastâ

mânâstire și nōi avem ūricъ ꙗcâ dela Alexandru Vodâ čela būnūl, și spune : pre Sūhardъ pânâ la Coșna și ꙗcâ și mai ꙗcolō ; și de cându-i ūricul sântъ 200 de anii. Derept ačѧ rugâm pre domnia voastrâ se pūteți face ca se ne tocmim binișōr, că ѧste smintĕlâ amândurōr țârilōr ; kibzuiți domniavoastrâ, câ seț ꙗțelepți mai vârtōs. Și acmu ѧrâ dâm știre dōmniilōr voastre că vrem se tremitem ōile ꙗ munte. Deči vâ rugâm ca pre ai nōștri dulči priѧtini se ne daț a ști ca și pân'acmu, se știm avĕ-vrem vr'o pagubâ, au ba? Câ noi avem nedĕjde nūmai pre dōmniavoastrâ, e, de vrem avĕ pagubâ, noi vrem țină de câtrâ domniavoastrâ de nū veț da noaō a ști, căči câ ne seț priѧtin multu-nedejdiuitōri, și avem nedĕjde pre dōmniavoastrâ se daț noaō a ști de tōate. De ačѧstѧ dâm știre și rugâm pre dōmniile voastre. Și se fiț sânâtōș cu toț ōamenii voștri ꙗtr'ani mulți și būni, amin.

V° adresse : Priѧtenului nostru lui Budaki Gașpar, birâului de Bistriță, și tūtūrōrъ svĕtničilor dōmnii sale din⟨t⟩r'ačelaș trъg.

Papier. Filigrane no. 1. Encre noire. Belle écriture. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 438. Inédit.

Au v° cette note, écrite à Bistritza (en caractères latins) : *L⟨itte⟩ræ ex monasterio Moldouitz missæ, 30 Juny 1592.*

La date concorde avec les années de magistrature de G. Budaker (v. Berger, p. 89).

2

Planche III

Săliște (Maramureș), 2 mai 1593

Jurj Pogan et Thomas, magistrats du Maramureș, annoncent à Urban (Weidner), maire de Bistritza, et à son conseiller, que l'armée de 1.000 mercenaires qui venait de traverser le Maramureș était commandée par (Gaspar) Kornis. Deux de leurs émissaires envoyés en Pologne leur ont fait savoir que la paix y régnait. Ils demandent aux magistrats de Bistritza, qui ont des moyens d'information en Moldavie, de leur communiquer ce qui s'y passe.

† Čire ѧs⟨te⟩ pan Pogan Jurjь, șpan *ot* Maramoreș, i pan Toma jurat *ot tižъ*, scriem ꙗnkirăčiure și slujbâ pan

Orban, birov, i pan Simion, părcălabъ *ot* Bistriţă. Dup'ačѧ de čѧ-ţь tremes omul vostru la noi, de rândul aceştii oştь čѧ-u trecutь prim Maramureş, vă dăm a şti că au fos a lui Corneş, o mie [o mi⟨e⟩] de omyrь năimiţi ѧ ban⟨i⟩. De altă latură acmu nu ştim, că au fos doi omyrь a noştri ѧ ţara lĕşѧscă, če eѧ-u dzis că nu-s acolo neče o věsterѧ. Deičѧ ѧrainte če vrem şti şi če vrem audzi noi vă vrem da a şti ca somsidzilorь noştri. Derept ačѧ şi acmu avem om acolo, de ne va aduče vr'o vѧste vă vrem da a şti. Şi ѧră vă rugăm če vreţь a⟨u⟩dzi din Moldua, c'am ѧ(ţe)les că aveţь omy⟨ri⟩ ѧ Moldua, če vѧste vă vorь aduče ne rugăm se ne daţь a şti, au de rău, au de bire; *i s⟨ъ⟩p-s⟨a⟩ite s⟨e⟩ o g⟨ospod⟩i, aminь.*

Pis u Selištou, msc. mai, 2 dn⟨i⟩.

V° adresse slave: *Pan Orban birovь ot Bistricь.*

Papier sans filigrane. Encre marron, décolorée. Sceau tombé.

Arch., n° 17. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 1, n° II, et *DH*, XV[1], p. 721, n° 1324.

La date que nous proposons est postulée par les années de magistrature de Urban Weidner, qui n'était plus maire en 1594 (v. Berger, p. 80).

3

Planche IV

Cîmpulung (Bucovine), 1595

Le maire de Cîmpulung demande à Johann Budaker, maire de Bistritza, de laisser passer librement les commerçants et les gens qui ont des affaires en Transylvanie, à titre de réciprocité, maintenant que par l'avènement au trône de Moldavie d'Étienne Răzvan les relations entre les deux pays sont redevenues normales. Les différends entre commerçants et acheteurs seront réglés dans les pays d'origine des ressortissants. Il le prie d'examiner un litige entre un habitant du village de Maer et un habitant de Cîmpulung, qui paraît être innocent.

† Scriem ѧnkinâčune şi multă sănătate domnului Budaki Ianăşu, birăul de četatь Bist⟨r⟩iţeei şi prъgarilor şi prъcălabului şi la tot svatul domnitale. După ačĕ ne rugăm

8 eѧ-u dzis = *ei au dzis*

domnilor voastre să faceţi bine să nu să oprĕscă oamenii şi neguţătorii prin pâri şe pren datorii, că acmu, cu mila lui dumnădzău, să fie Măriѧ lui Craiu sănătos şi domnu nostru Ştefan Vodă, iaste o ţară ca ⟨a⟩laltă. Čine va avĕ pără de oamenii de časta parte, noi vrem trimite la domnĕvoastră, să-i leguiţi domnĕvoastră, ai domnilor voastre vor avĕ lъge la domnu nostru şi la noi. Şi aşijdere ne rugăm domnilor voastre de rândul lui Tănas⟨e⟩ dela noi, če-l părĕşte Micula de Maer. Noae ne pare că n'are vin⟨ă⟩, că l-au prinsu činĕ-u fos vornic atu⟨n⟩če, anume Cozma. S⟨ă⟩ are vr'o pagubă, să-şi ѧntrĕbe cъ nusul, că domnĕvoastră unde veţi trimite la trĕba domnilor voastre, lui i caută asculta. Ačel om anume Tănas⟨e⟩ de Cîm⟨pul-⟩lungu, elu a mărsu de nevoe cu ačel boѧren če au fostu vornic atunče, dĕ are vr'o pagubă Micula, să-şi ѧntrĕbe cu ačel vorni⟨c⟩. Ačĕ⟨sta⟩ ne rugâm domnilor voastre, noi ѧnčă vom fi cu slujbă domnilor voastre. Şi să dĕ dumnădzău să fiţi dumnĕvoastră sănătoş, amin.

V° adresse: Ğupânul birăul de Bistriţă, şi la prъgarii domnitale şi la prъcalabul.

Papier. Filigrane no. 3. Belle écriture. Encre marron. Sceau détérioré : papier appliqué sur cire.

Arch., n° 13. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 2, n° IV, et *DH*, XV[1], 730, n° 1319.

La date est fixée par le règne d'Étienne Răzvan (3 mai 1595—août 1595).

4

Planches II, V et VI

Suceava (Bucovine), 6 août 1595

Michel Tolnay, préfet de Suceava, demande à Johann Budaker, maire de Bistritza, de prendre des dispositions pour que ses gens laissent les habitants de Cîmpulung chasser et pêcher en liberté dans les montagnes de Cîrlibaba, Ţibău, Negrişoara et Coşna, qui appartiennent de longue date à la Moldavie (cf. lettre n° 1).

12 noae—*nouă*. 15 lui i caută asculta : *sic!*

† Ğūpānūl Mihaiu hatma[ma]n şi prъcalab de Sūčavă, seriu ѧnkinăčūne şi mūltă sănătate priѧtiniloro a noştri, ğūpānūlūi Būda⟨k⟩i Ianăşū, birăul de Bistriţă, şi a doi-sprădzĕče prъgari a domitale şi prъcălabūlūi. Dūpă ačĕ dămъ ştiri domnilorъ voastre de răndūlъ a neşte izvoare če sămъtū la mūnъte, anūme Crъlibaholъ şi Ţibăulъ, şi Negrişoara şi Coşъna, că ačĕli izvoară au fostū de hotariūl Molъdoveei şi a fostū oamenii dela Cămъpūl-lūnъgū slobodzi a ѧmъbla şi a să hrăni cū derepъtū pre acolo, vănăndū fiară şi pĕşte. Acъmo, noi amъ ѧnţelesū că aţi oprit domnĕvoastră să nū ѧmъble oamenii de Cămъpūlъ-lūnъgū pre ačĕle izvoare, vănăndū şi hrănindū-să. Derepъtū ačĕ ne rūgămъ domnilor voastre să făceţi bi⟨ne⟩ prenъtrū voѧ noastră, să lăsaţi cūm aū fostū običĕiul mai dĕinte vrĕme, paci şi tocmĕle būne, că acъmū, cū mila (lui) dūmnădzău, să fie Măriѧ lūi Craiu sănătos şi domnū nostrū Ştefan Vodă, iaste ō ţară ca alalъtă şi domnĕvoastră simъţeţi priѧtenii noştri, če va hi pohta şi trĕba domnilor voastre la noi. nevoi-vomъ să făcemъ prenъtrū voѧ domnilorъ voastre. Ačĕѧ dămъ ştire şi ne rūgămъ domnilorъ voastre. Şi să dĕ domnădzău să fiţi domnĕvoastră sănătoşi ѧmъ būcūrie şi cū pače būne, amin.

Se⟨r⟩isъ ѧn Sūčav⟨a⟩, av⟨gust⟩, 6.

Tolnaj Mihalj hatman et Suchouaj kapitan, kegelmetokonek bisodalmas somsegia es baratia, m. p.

V° adresse: † Priѧtenii noştri ğūpānūl, birăūlъ de Bistriţă, şi prъcarii domnitale şi la prъcalabūl.

Papier, feuille double. Filigrane n° 4. Belle écriture. Encre noire. Signature autographe en caractères latins, à l'encre marron. Petit sceau plaqué, ovale (intaille): papier appliqué sur cire. On y distingue, à gauche, un homme assis, à droite, une femme, debout.

Arch., n° 400. Publié p. N. Iorga, *Revista istorică*, VI (1920), p. 5.

5

Suceava (Bucovine), 1593-1597

Les maires roumain et arménien de Suceava, et leurs conseillers, demandent à Urban (Weidner) et à (Gaspar ou Johann)

21 paci *corrigé en* pače. 26 prъcarii : *sic?*

Pl. I

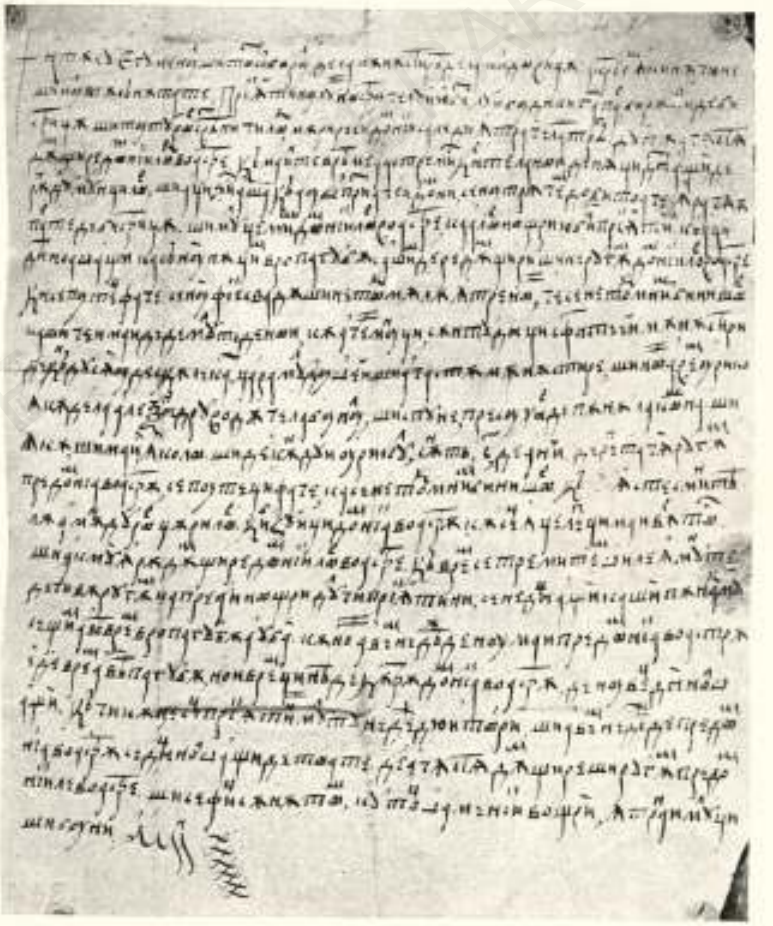

N° 1

Mre de Moldovitza, 30 juin 1592.

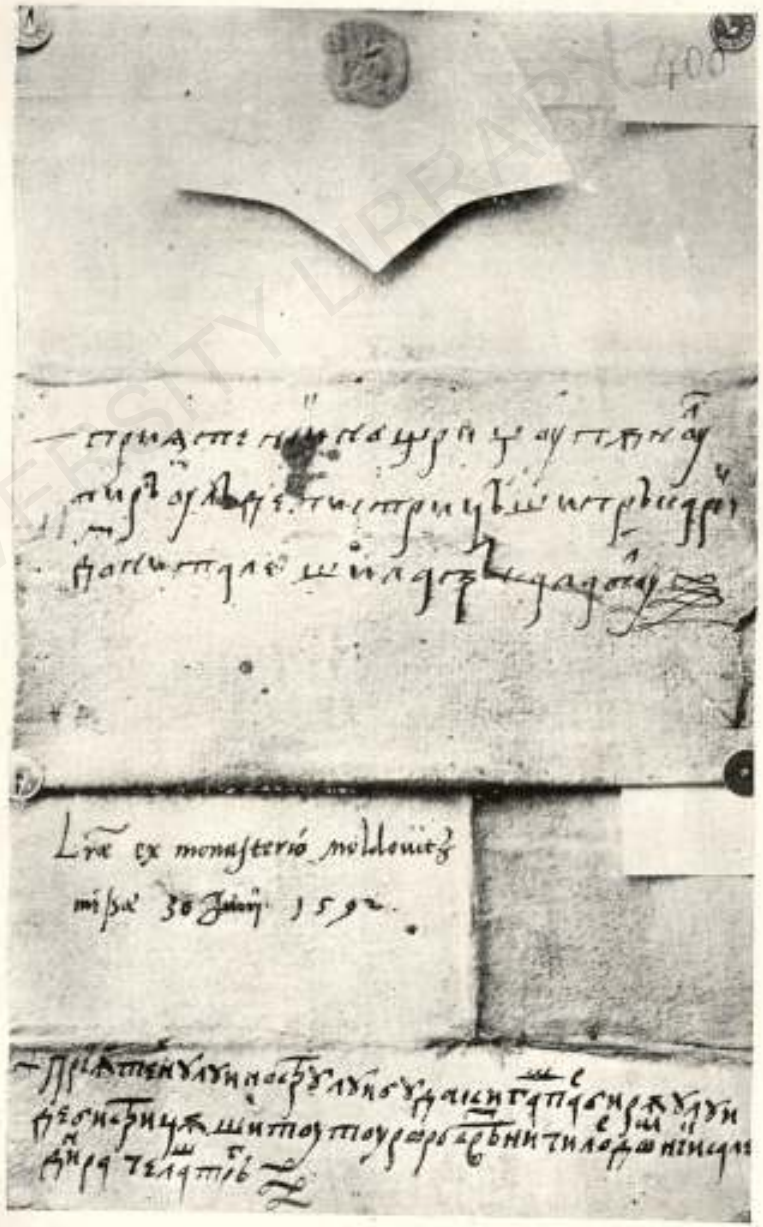

Adresses des lettres nos 1 (en bas) et 4 (en haut).

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Nº 2
Săliște (Maramureș), 2 mai 1593.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY

Budaker d'intervenir auprès du chef du district pour obtenir la mise en liberté de quelques Arméniens que celui-ci détenait, et de ne pas réclamer des droits de douane à un habitant de Suceava qui a acheté en Transylvanie une paire de bœufs.

† Scris-am adecâ noi, birăul čel rumănescu şi cu čel armenescu şi cu 22 de prъgari dela uraş dela Sučav⟨a⟩, şi vâ mulţemim dumilōr voastre ca fraţilōr şi ca večinilōr de bine şi de socotinţâ, pre.ꙗntru če aţi făcut bine de nѧ-ţi sōcotitu ōamenii ai noştri şi fraţii. Acmū, ne rugâm dumilōr voastre să fačeţi b⟨i⟩ne pre.ꙗntru voѧ nōastrâ, să grăiţi ačelui němiş mare, luî Ѧnâş, če ţine vidicul dumilōr voastre pre acolě, ca să slobodzěscâ pre fečorii noştri če avem acolě, .ꙗnsâ Arměny, şi cu alţii če au pre lângă ei. Ѧrâ de bine če veţi fače dumile voastre, noi avem a mulţemi ca fraţilōr, şi če va hi trѧba dumilōr voastre la noi, noi avem a fače pre.ꙗntru voě dumilor voastre. Şi sâ fiţ dumile voastre sănătōş, adevâr. Sc⟨r⟩is .ꙗn Sučav⟨a⟩.

Şi ne rugâm dumilōr voastre, câ am .ꙗnţelesu că čěreţi du⟨mi⟩le voastre vamă de pre ačei boi č-au luat Čacr Iuştuan. Če ne rugâm să ertaţi [du]dumile voastre, că nu să cade, niče-i cu dirѧptâ.

† Scris-am la ǵupănul, la Bodaki birăul şi la Ōrban birăul, sănătate.

V° adresse: Častă carte, la birăul de Bistriţâ.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron foncé. Au v°. deux sceaux plaqués, cire verte, tombés.

Arch., n° 401. Inédit. La date est fixée par la mort de Gaspar Budaker (1592) et par les années de magistrature de Urban Weidner (1593, 1596-97) et de Joh. Budaker (1594-95,1598-1601). V. Berger, p. 89.

6

Planche VIII

Făgăraş (Transylvanie), 26 novembre 1599.

Reçu délivré à Joh. Budaker, maire de Bistritza, par les magistrats de Făgăraş, pour un achat d'étoffe.

Scris-am eu Badě stolnicul şi Iane comisul, prъc⟨ă⟩labii de.ꙗ Făgaraş, [ačě]ačěstă carte a nostră păna la Bu-

dakiu Ianăş, să ştiie că am luat 110 tĕncure de postavu roşiu dela pop⟨a⟩ Lazar şi dela Şinker Gherghe. Aşa să se ştie.
Pis u grad Fagarašu. Pis nocm. 26 dni. Vlĕt. 7107.

Papier sans filigrane. Encre noire. Sceau plaqué: papier appliqué sur cire; bague à intaille: une statue d'homme. Sans adresse.

Arch., nº 43. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 3, nº VI et *DH* XV¹, 747, nº 1438.

7

Planche VIII bis

Suceava (Bucovine), 24 mai 1600.

Reçu délivré à Joh. Budaker, maire de Bistritza, par Udrea, préfet de Suceava, pour de la farine et du pain importés de Transylvanie.

† *Pan Udrĕ, getmanu i prъkalabu Sučavskii, pišem život i mnogo zdravje* la domnĕlui Budak⟨i⟩ Ianăş, birăul de Bistriţă. După ačiia dau ştire domitale că au adus Iliş, guratul din Iad, la noi, 80 de fărtar⟨e⟩ de fănină şi 2.650 de pită făcută. Păntru ačĕia dăm ştire domiitale. Şi să te veseleşti de la dumnedzău, adevăru. *Pis u Sučav, mseca mai, 24.*

† Şi voi skelarilor, nime să n'aibă a băntui preste dzisa noastră.

Papier sans filigrane. Encre noire. Sceau plaqué, détériore. Sans adresse.

Arch., nº 172. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 4, nº VIII et *DH*, XV¹, 763, nº 1514.

Au vº cette notice d'une autre main, en caractères latins: *Quietantia super victualibus in Zochja administratis.*

8

Bistritza (Transylvanie), avant le 1 nov. 1600.

Lettre de Cocrişel à ses parents adoptifs, leur annonçant qu'il est tombé prisonnier des Saxons à la bataille livrée par Michel le brave à Alba-Julia et qu'il a eu la vie sauve grâce à Andreiaş de Bistritza, qui l'a rançonné. Etant emprisonné à Bistritza, il leur demande d'obtenir sa mise en liberté.

5 7107=1599.

† Scriu ✠(ki)năčune şi moltă sănătate părinteloi m(eu Spi)r(i)don şi maičiei mĕle Costandeei, şi dup'ačъ vă dau ştire că simtul viu pănă acmu, niu-s perit, če amu scăpat dela Belgrad cănd au bătut Mihaiu Vo⟨dă⟩ războiu co ungorie. Dečiu m'au prinsu neşte Sasi; deči a vrut să mă tae; eu m'amu rugatu şi a⟨m⟩ spu⟨s⟩ că simt fečor Mogăldei; deči niu m'au perdut. Deači eu amo tri⟨me⟩s carte la Andriiaş din Bistriţ⟨ă⟩, el au tr(i)mis la Sas⟨i⟩ de m'au čerşit. Ei au čerşiut 300 tal⟨eri⟩, iar(ъ) Andriiaş m'au scos dereptu 100 tal⟨eri⟩ şi m'au adus la Bistriţ⟨ă⟩. Eu amu spus că m'a prinsu Mihaiu Vod⟨ă⟩ la Hotin şi m'au dus ✠ ţara iungurĕscă. Deči mă rog domn(i)lor vostre ca l(u)i domnedză⟨u⟩ den čeriu să nefoiţi (să) mă scoteţi lăngă voi ✠ ţară creştină (şi să) nevoiţi să daţi ştire părinteliu m(iu) Mogăldei vornicoloi, că eu dzacu ✠ timniţă de mă mănă⟨n⟩că liutul şi pă⟨du⟩kie. Şi eu amu spos c(ă)tră Andriiaş că simtu nep(o)t de frate şi fečoru de soflet gorat ✠ besĕ⟨re⟩că. Deči iarъ mă rog domilor vostre să no mă zăbăviţ aiči, če să mă scoteţ, macar niumai d'aş presi co trupol, ✠că să es ✠ ţara, că iu mor de dorol vostru. Şi ✠bătrănesco, şi am făcot ō barbă pănă ✠ brău. Şi (s)ă afle aiasta scrisore a mĕ sănătoş pre domĕvostră, *o g(ospod)i*, amin.

† F(e)čorol vostru Co(cr)işel; şi săntu nomai co că-(meşa).

Adresse: † La păr(int)ile miu, l⟨a⟩ Spirid⟨on⟩.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sans sceau. A partir de *deči* (l. 17), sur le verso. Après *amin* (l. 22), signature indéchiffrable (peut-être *iskal*). La lecture est rendue difficile à cause des déchirures du papier.

Arch., nº 156. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 6, nº XI et *DH*, XV¹, 773, nº 1594.

Pour la date, v. *DB*, II, p. VIII.

9

Planche IX

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Lettre de Torciul, maire de Cîmpulung, contenant la liste des objets volés à Ion Isai. Le maire de Bistritza est prié de re-

chercher le voleur, sans quoi Torciul se verrait obligé de faire payer à sa place un habitant du village de Borgo (d. Bistritza-Năsăud).

† Eu voronec Torčiul de Că⟨m⟩pol⟨un⟩go, scriem sărătate, mărturesem cum s'aŭ jeloito Iōno Isaiu ⸗nrai⟨n⟩tĕ nostră şe'nrai⟨n⟩tĕ bătrăneloro čelo⟨r⟩ de sat, că e-u forat casa Văseiu Alecsei, şe au spos cū sofletele nostre cūm, ş'au spos şe Iōno cu soflet seu ⸗nrai⟨n⟩tĕ nostră cătă pagobă arĭ, totă a forato casa:

40 dele: 80 de potro⟨ni⟩če;
24 de socmani negrĕ: 48 de ⟨po⟩tro⟨ni⟩če;
12 coţe de pă⟨n⟩dze: 21 de potro⟨ni⟩če;
6 coţ de somţere: 1 taler;
1 goler a fost loat pre o apa;
2 sovone co her: 20 de potro⟨ni⟩če;
1 dălban: 20 de potro⟨ni⟩če;
bane: 28 potro⟨ni⟩če;
1 irelo de aračet: 1 tal⟨er⟩;
mătase: 6 p⟨o⟩tro⟨ni⟩če;
2 če⟨n⟩gătore: 20 de potro⟨ni⟩če;
2 părăki de čerčei: 18 potron⟨i⟩če;
4 cămăşe: 5 tal⟨eri⟩;
1 [ō] roke: 20 potroneče;
şe 6 coţe de golče: 6 potren⟨eči⟩;
ū to⟨por?⟩ de 20 potroneče;
če⟨n⟩gătore: 4 potroneče;
păere de 6 potroneče;
1 sosmăn gata negro, brăbătesco, şe altolo moeresc, şe ō socnă: 40 de potroneče;
şe ū caş de čara: 20 de potroneče;
şe ū fotă: 20 de potroneče;
şe 2 năfrămi: 5 potron⟨e⟩če.

De e⟨s⟩tĕ dăm ştere dumnie tale, biră⟨u⟩, să-i ţei lĕge,

1 voronec: *sic!* 6 ar⟨a⟩mare.

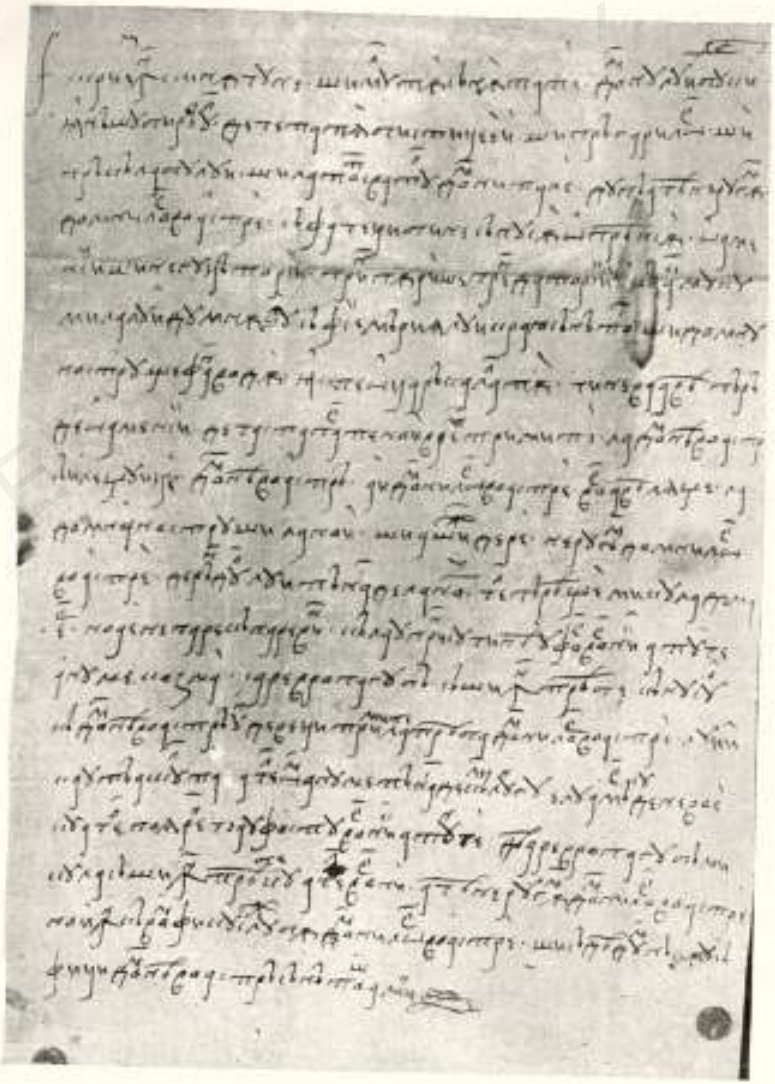

№ 3
Cîmpulung, 1595.

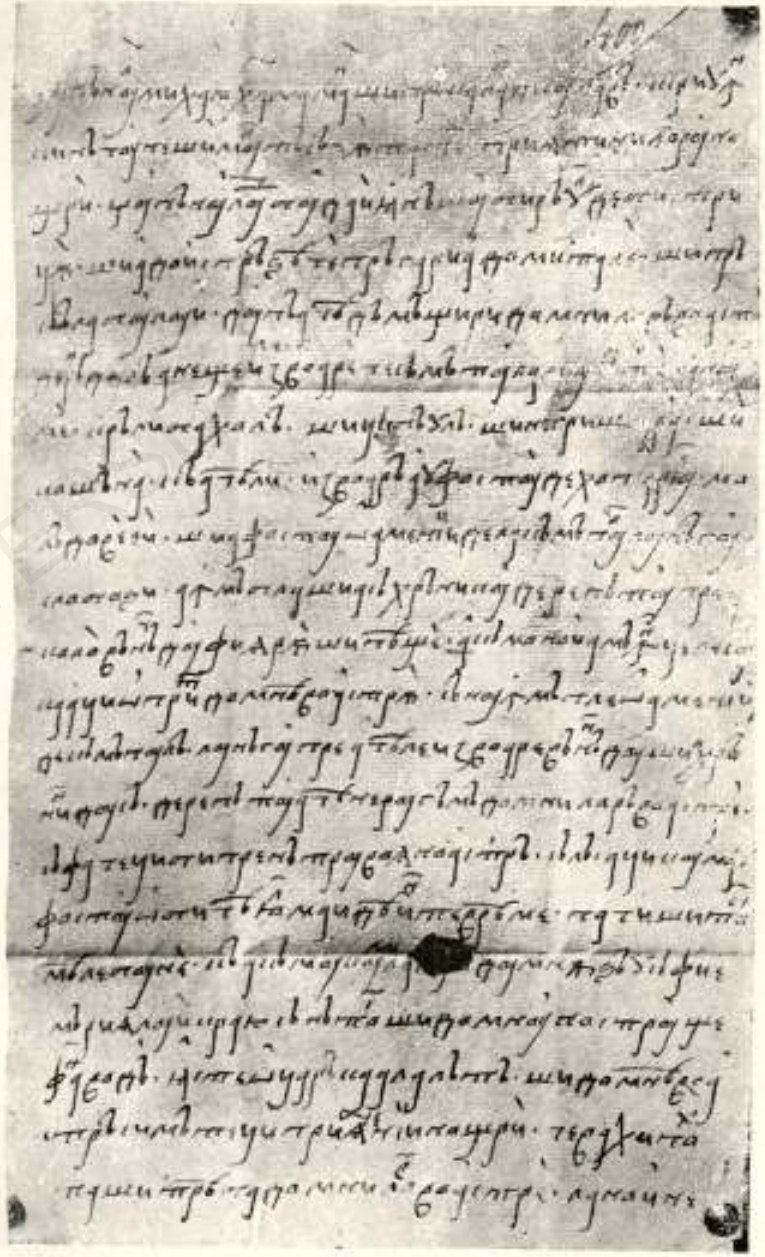

No 4
Sucava, 6 août 1595.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY

Nº 4
Fin de la lettre Nº 4 (v. pl. V) et signature.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

că〈-i〉 dereptolo să-i ↓plă de pre dă〈n〉so loeꙗ. De no vei ↓plĕ, să ştii că vom trage pre čereva de Bărgou. De estĕ dau ştere dumnelor vo〈s〉tre, şe să fe〈ţi〉 sărătoş ↓ntru Hs., aminꙗ.

Papier. Filigrane nº 9. Petit sceau plaqué, cire noire, indéchiffrable. Sans adresse.

Arch. nº 416. Inédit.

10

Planche X

CÎmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de CÎmpulung annonce au maire de Bistritza que le beau-père de Ionaşco, villageois de Singeorgiu (d. Bistritza-Năsăud), a consenti au divorce de ce dernier devant des témoins réunis à Singeorgiu, sa fille ayant quitté le domicile conjugal et refusant d'y rentrer.

† Eu Gheōrghe de Că〈m〉pulu〈n〉gꙗ scriu ↓kirâčiuri şi sârâtatĕ birăului de Bistrꙗţâ şi sfatoloi [şi] domniei sale, de-i dau ştar〈e〉 de râ〈n〉du lu Iōnaşcꙗ de Sâmgordzu, că-u trĕmâsꙗ cartĕ domnii de Bistrꙗţâ la muꙗ〈rea〉 lui Iōnaşcꙗ. Moerꙗ au dzâsꙫ că no va vini la de〈n〉sꙗ pârâ va custa. Dupâ ačasta acmu socru lu Iōnaşcꙗ, cu ō moꙗ〈re〉 de Că〈m〉pulu〈n〉gu, au adusꙗ tar Arꙗmꙗnilor, mărꙗgându acasâ ↓rapoi. Au mărsu socru lu Iōn〈a〉şcꙗ la gode ↓ Sâmꙗgordzu şi au kemato prĕ Iōn〈a〉şcꙗ. Deči e-u dzâsꙗ aşĕ: dupâ fa-sa să no ↓mble mai multu, če l-au erꙗtato diraintĕ de umer〈i〉: godele Alꙗbꙗlu Cozꙗma, popa Ir〈i〉mie Creţulu, prĕōtolu satului di-↓ Că〈m〉pulu〈n〉gu, Gheōrghye a i Mosostoe, şi Văscano şi Platono. Şi dămꙗ ştirꙗ domnilōr de Bistriţâ.

Şi să ꙗie sărâtoşi ↓tr'ai molꙗţi şi buri, ca prietinii noştri ceꙗ borii, aminꙗ.

V^o adresse: Ačastâ carte să să de ↓ mâra birăului de Bistriţâ.

---

31 să-i ↓plă=*să-i umple: qu'il lui rende les objets volés.* 2 [şi] *est effacé.* 7 au adusꙗ tar Arꙗmꙗnilor: *ils ont apporté de la marchandise aux Arméniens (de CÎmpulung). Ce fait n'a aucun lien avec le procès relaté dans cette lettre. Pour* tar, *v. notre glossaire, s. v.* 9 fa-sa= *sa fille; v. Introduction,* § 53. 10 umer〈i〉= *oameni.* 14 să ꙗie = *să fie.*

Papier, filigrane nº 10. Encre marron. Sceau plaqué, cire jaune, indéchiffrable.

Arch. nº 386. Publié p. N. Iorga, *DB*, II, 1, nº CLIX, *DH*-XV¹, 754, nº 1458 et *SD*, V, 381/4.

11

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza d'intervenir auprès du chef du district pour mettre en liberté les Arméniens de Cîmpulung que celui-ci avait fait arrêter.

† *Azъ* pan Gheōrghye, deregătorūlъ de Câmpulo〈n〉g, sc〈r〉iū ѧkinăčune şi mulъtă sănătate dumitale, birău di-ѧ Bistriţă şi dumiitale, pârъcâlabe, şi vă dâm şte〈re〉 şi noi dūmnilorъ voastre că ѧ ţara noastră [că ѧ ţara noastră] ѧcă ѧste ačĕsta vĕste. Eu vornicul Gheorghie ѧţi molъtâmăscu de či-ѧste dumiitale, şi dūmiitale če-ţi va hi pohъta la no〈i〉, ѧcă vomū face.

Şi ne rūgâmъ dumitale de čei Arъmĕni, să-i slobūdzi, şi ne rūgăm să grăeşte şi nĕmişūl〈u〉i čelně če ѧ-ū ōprit, pri-ѧtrū căče că noi ѧcă lăsâmъ ōmenii vostri, şi ѧblă ѧ ţara noastră şi marhă şi če le trebuĕşte de totъ. Şi să hiţi sănă〈to〉şi, amin.

V° adresse: La birăulъ di-ѧ Bistriţă.

Papier. Filigrane nº 11. Encre marron foncé. Sans sceau.

Arch., nº 46. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 20, nº XXIV et *DH*, XV², 787, nº 1619.

12

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung demande au maire de Bistritza, d'intervenir auprès du Prince de Moldavie pour obtenir la diminution des droits de douane accrus depuis peu, cet état de choses étant de nature à empêcher la liberté du commerce.

Eu vōrnicul de Cănpul-lungu, scriem ѧkinăčiune şi multă sănătate la birăul de Bistriţă şi la tot svatul domiitale, şi dăm ştire domiitale d(e) răndul ačeştii vămi, c'au venit alţi

6 no〈i〉 *est en fin de ligne.* 9 *après* nemişul〈u〉i: če nemişu-lu〈l〉, *qui est effacé.* 10 lăsâmъ: *la première syllabe est écrite deux fois, puis effacée]* vostri: *sic!*

vameş de o au mai scunpit. Deč ne rugăm domiilōr vostre ca priiatenilōr čelor iubiţ, ca să faceţ bine printru voѧ nūastră, să faceţ ō carte la domiia sa la Vodă, să u lase cum au fost şi mainte vrĕme, şi can eu laudă, că, de nu ū vor lăsa să fie ca mainte, multu val să va face. Če ne rugăm forte de ačĕsta să faceţ, că ştim că domia sa Vodă va 〈fa〉če printru voѧ domiilōr vostre, va lăsa pre loc ră〈va〉ş. De ačĕsta ne rugăm domiilōr vostre. Şi să fiţ sănătōş.

〈?〉 *ot Dъlgoepol*, dek. 22.

† Neč ѧntr'un kip nu vor să mai scadză, če ne rugăm domiilōr vostre să faceţ bine să faceţ carte la Vodă.

V° adresse: La birăul de Bistriţă şi la tot svatul domiisale.

Papier. Filigrane nº 12. Encre noire. Sceau plaqué, cire noire, indéchiffrable.

Arch., nº 32. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 16, nº XX et *DH*, XV², 786, nº 1617.

Signature autographe, indéchiffrable (l. 12).

13

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza de prendre des dispositions pour arrêter 3 malfaiteurs qui passent l'été dans les montagnes de Moldavie et se réfugient pendant l'hiver dans le village de Borgo. Le Prince de Moldavie a ordonné, de son côté, de poster des sentinelles le long de la frontière, ces malfaiteurs apportant de grands préjudices au commerce entre les deux pays (v. la lettre suivante).

Se ubu az Simiōn, *urĕdnik ot Dъlgoepole*, scriem ѧnkinăčiune şi sănătate la birăul de četate de Bistriţă, să dăruiască m〈i〉l〈o〉stivul dumnădzău să te avle 〈a〉iasta puţină scrisorĕ nostră sănătos şi vĕsel pre Măriа ta şi toată casa Mării tale. Altă, dăm ştire Mării tale de răndul čelor tălhari, anume Candrĕ şi Corniţă şi Ştefan Rusul, că vara şed ѧn munţi de tălhuescu neguţătorii şi miseii de 〈a〉iasta ţară şi de ačaia ţară, iară acmu ernĕdză la dumiavostră ѧn sat ѧn Bărgău. Deč pohtim pre Măriia ta să-i prindzi, că niče de un folos nu sănъt, niči dumilor vostră niče Mării

sale domnu nostru, če nămai fac rău ōmenilor tuto⟨ro⟩ra, că-i trec pren munte. Altă, dăm ştire Mării tale că au venit carte dela Măriia sa dela Vodă, să punem straj⟨ă⟩ până unde să ⸗npreună hotarăle. Deč, de va hi voia Mării tale să pădzim či⟨i⟩ ōmen⟨i⟩, să socotăscă şi de čaia parte ca să potă a'mbla negoţătorii ⸗n pače, că ačei tl⸗hari de nu-i vei prinde, čăt să va lua ōmătul la munte ei vor ⸗nčape a tălhui. Dĕaiasta scriem şi dăm ştire Mării tale, să dăruiască m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumnădzău dzile multe şi bune Mării tale da la Isus Hs. Amin. ✝ *Pis* mar. 7.

V° adresse: ✝ Cu činste să să dĕ ⸗n măna birăului de četatĕ de Bistriţă.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron. Sceau tombé.

Arch., no 403. Inédit.

14

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung demande au maire de Bistritza si le voleur qui venait d'être arrêté à Bistritza a dénoncé ses complices de Cîmpulung (v. la lettre suivante).

Adecă eu Simiōn, deregătoriul de Cîmpul-lu⟨n⟩g şi preuţii de acol⸗ şi bătrănii satului de acolo, scriem bună pače şi sănătate şi bun prietenşug Mării tale, činstite birău de četate Bistriţii şi a tot svatul Mării tale. Pohtim pre Măriia ta şi pre tot svatul Mării tale de rândul ačelui tălhar, să-i daţ dum⸗vostră strănsore să spue čine ⸗-u fost gazdăle, căče că mulţi ōmen⟨i⟩ ş'au pus bucatele, şi doar⸗ au fost derepţi. Deč, ne rugăm Mării tale cum va spune să ne dai răspuns⸗ către čeş⟨ti⟩ ōamen⟨i⟩ če ⸗-m trimis la Mări⸗ ta, şi să scrii şi carte pre čine va spune ačel tălhar, forte ne rugăm Mării tale să ne fač ačesta bine, iar⸗ eu mai mult am ⟨a⟩ sluji či va hi trĕba Mării tale la noi. Să dăru⸗scă m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumnădzău să avle ačasta puţănă

20 da: *sic!*

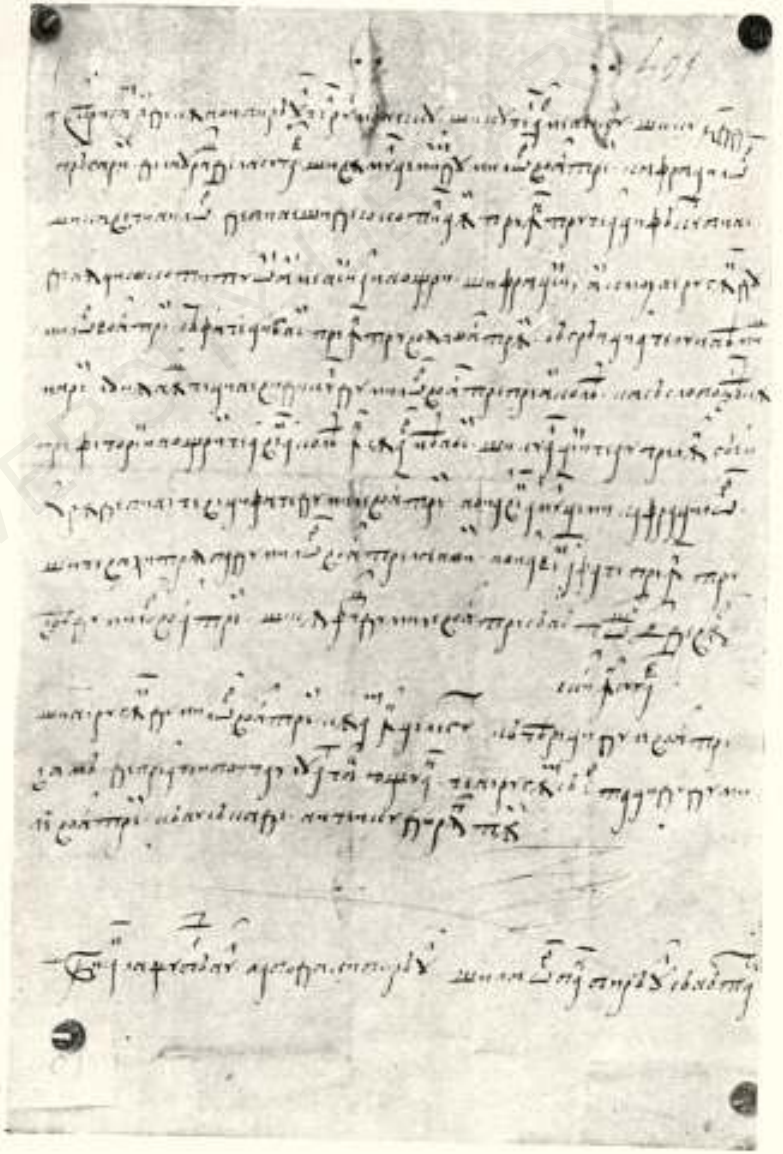

N° 5

Suceava, 1592-1597.

No. 6

Făgăraș, 26 novembre 1599.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

serisore a nostră sănătoș pre Măria ta și tot svatul Mării
15 tale, amin., *Iun., 17 dni.*

V° adresse: Cu cinste să să dĕ ačasta car⟨te⟩... biră⟨u⟩.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sceau tombé.
Arch., n° 177. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I. 15, n° XIX et *DH*, XV², 784, n° 1611.

15

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza d'obtenir des voleurs mentionnés dans la lettre n° 13 le nom de leurs complices.

† Scriu ⸗nkinăčiune și sănătate și bună pače la Măria sa la birăul de Bistriță. Pohtim și rugăm pre Măria ta că am ⸗nțeles că e prinsu Ștefan Candră și Ștefan Rusul. Deč, de vor hi ⸗n prinsore ačei tălhari, să fač bine prentru voa nostră
5 să a⟨i⟩bă stră⟨n⟩sore, să spue gazdele ⸗n Cămpul-lu⟨n⟩g, la čine au găzduit, că mult rău au făcut și au tălhuit. De ačasta forte mă rog Mării tale. Să fii ⸗ntru mulți ai cu sănătate și cu bună pače, amin. Iul. 7.

† Eu Simiön, deregătoriul de Cănpul-lu⟨n⟩g, bun
10 priiaten Mării sale.

V° adresse : † Cu či⟨n⟩ste să ⟨se⟩ da ačasta carte ⸗n măna birăului de Bistriță.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sceau plaqué: papier appliqué sur cire, indéchiffrable.
Arch., n° 389. Publié p. N. Iorga, *DB*, II. 2, n° CLX et *DH*, XV², 787, n° 1620.

16

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung et les percepteurs des impôts du district de Suceava prient le maire de Bistritza de prendre des

---

16 :.... *place restée en blanc dans l'original.*

dispositions pour que l'on rende à un habitant de Cîmpulung les objets qui lui ont été confisqués.

† Adecă eu Simiōnel, vornicul de Cămpulū⟨n⟩g, şi Vasilie Româşčel şi Vasilie Tălъmač, gorştinarii de ţănutūlъ Suččeveei, scriem bună pače şi sănătate dumiitale birâu de četatě Bistriţiei şi a tot činstit svatūlъ dumiitale. Alta, dămъ ştire dumiilor vostre de răndulъ čestui fečorъ, anume Ghiōrghie, că l-am trimis cu čelъ solъ de l-au petrecut până ѧn Rodna. Ş'au avut ačestъ fečor unъ cal. Děči s'au acolisitъ Simiōn de ačel cal, de i l-au vănъ⟨dut⟩, cumъ şti⟨e⟩ şi Martinъ, şi birâulъ de Rodъna. Děčii s'au dusъ Ghiōrghi dě-u cūmъpârat ačěle vite, căče atunъči n'au fostъ ōpritā marha de Mârič vostră. Mră děca-u trecutъ ѧn gos, Mârič vostră aţi ōprit drumūrile, să nū să scoţă marhâ. Dѧči, ei s'au temutъ a veni pre la Mârič vostrâ să-ş dě vama, čě-u ѧntrat ѧm munte, să trěcă, ca neşte ōmeni če nu s'au prečeputъ. Mră ōmenii dumiilor vostre au cursъ dup'ănşi şi i-aū gū⟨n⟩s durъminъdъ ѧ sâlaş, noptě. Děči iѧ-u tѧt şi ⟨i-a⟩u jecuitъ, ş'au lâsat ūnulъ ѧn nume de mortъ, ş'au luatъ dela Ghiōrghie 7 florinţi, şi unъ inel de arği⟨n⟩t, şi unъ nastur⟨e⟩ de arğintъ, şi cuţătulъ, şi punga, şi un ţiu, şi unъ cumânac, şi ō gugъlă, şi desağii cu būcate, şi ō călъdare, şi burdujii, şi 2 părecі de ōpinči. Ş'au mai luatъ a soţii čelui učis 1 socmanъ şi ō gugъlâ, 1 topor, 1 cumânac. Děči ne forte rugâmъ Mării tale, činstite birâū, şi a totъ svatulъ Mârii tale, să fači printro voѧ nostrâ Mârič ta, să le dai bucatele prinъtru voѧ nostrâ, noi mai mulъtъ vom avě a face prinъtrū voě Mării tale. Şi să hiţi sănătoşi *o Xstě*, aminъ.

V° adresse: † Să să dě ačěstă carte ѧ mâna činъstitъ birâului de četatѧ Bis⟨tri⟩ţe⟨i⟩.

Papier. Filigrane n° 16. Encre marron clair. Deux sceaux plaqués, cire noire et marron, détériorés.

Arch., n° 354. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 15, n° XVIII et *DH*, XV², 787, n° 1621.

17

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung annonce au maire de Bistritza que le Prince de Moldavie a envoyé des émissaires au Khan des Tatars pour empêcher les bandes de Tatars de passer en Moldavie.

† Vasilie Tălmač, diregătorul den Cămpul-lungu, şi Grigōr⟨e⟩ dĕcol⟨o⟩, ser⟨i⟩em pači şi sănătate la ai noştri buni priѧtini şi fraţi, dōmnii de Bistr⟨i⟩ţ⟨ă⟩. Dăm ştiri dumilor vōastre de răndul veştilor : cu mila lui dumnedzău avem veşti bune şi pač⟨e⟩ de tōate părţile; puţinie Tătar⟨i⟩ au fōstu veniţi čiaste dzile, neşte Gĕlaly, deči i-au turnatu ѧnnapoi şi au mănatu Măriia sa Vod⟨ă⟩ sōli la Hanul pentru aeştĕ Gĕlaly, căč au venitu. Deč a adus vĕste bun⟨ă⟩; deč dumnĕvoastră să nu aveţ nič ō grije dentr'aiasta parte, să nu purtaţi, că, dĕ-m şti de rău, noi am trimĕte la dumnĕvoastră. Alta, de aveţi čeva trĕb⟨ă⟩ la Vod⟨ă⟩, Măriia sa iaste la Sučav⟨a⟩ acmu. *Sič pišim i z⟨d⟩ravst⟨v⟩ui⟨te⟩ o Xs⟨t⟩ĕ.* Amin. Şi să fi⟨ţi⟩ să⟨nă⟩to⟨şi⟩ cu bun⟨ă⟩ pači ѧntru mulţi ai. *U Dlgъepol pis.*

V° adresse: † La ai noştri bun⟨i⟩ priiatin⟨i⟩ şi fraţi, dōmnie de Bistriţă, să să dĕ ačiastă carte.

Papier. Filigrane n° 17. Encre marron foncé. Écriture soignée. Sans sceau.

Arch., n° 10. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 14, n° XVI et *DH*, XV², 788, n° 1622.

18

Planche XI

(Bistritza, Transylvanie), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Bistritza accuse réception au maire de Siret (Bucovine) d'une lettre lui apprenant que Ionaşco a prêté au fils de Coşmulei de Rodna 30 florins et un cheval. Toutefois, ce dernier prétend n'avoir reçu que 3 potroniči et, une fois engagé au service de Ionaşco — sans doute, pour payer de cette façon sa dette —, ce dernier lui avait évalué son service à raison de 5 potroniči par semaine, jusqu'à l'amortissement de la somme dûe.

5 puţinie: *sic!* 12 sič = *sice adv. v. sl.(?)* 16 domnie: *sic!*

Ionaşco prétendant avoir droit encore à 12 florins, le maire de Siret est prié de faire sa déposition, pour que le cas soit jugé ensuite.

Eu b⟨i⟩râuliu de Bistriţâ, scriu ✠kirâčore şi mo⟨l⟩tâ sârâtate domnele so⟨l⟩toze de tâ⟨r⟩goliu Sirĕtoliu, c'aţi strimâ⟨s⟩u ca⟨r⟩te la noe, la domni de Bistriţâ, pri⟨n⟩tro Iōnasco dela voe, c'as tr⟨i⟩mâso ✠ ca⟨rte⟩ [✠ ca⟨r⟩te] de lia voe şĕ-ţi dziso c'a dato Iōnasco ✠ mâna večoroliu Coşumiliu de Ro⟨d⟩na 30 [⟨trei⟩dzeči] de voriţi şi u caliu de dat[voriţi], co cavto liu so şo me deaţi. Deči ne rogâmo domneloriu v⟨o⟩astre se trimĕteţi o ca⟨r⟩te la noe: liuat-a vezčeriuliu Coşomivauliu bani dela Ionasco de⟨n⟩tre voe, a⟨u⟩ ba? Eliu tâgâdo⟨ş⟩te ✠rai⟨n⟩tĕ nostrâ că no ⟨A⟩ liuato ma⟨i⟩ mo⟨lt⟩ 3 [trei] ponotroněi, şi dopa ačа au l nâ⟨i⟩mito Io⟨n⟩asco [nâ⟨i⟩mito Iinaesco] večorliu Coşomiliu să⟨-i⟩ dĕ ✠ to⟨a⟩tâ să⟨p⟩tâmârâ câte 5 potroniči prâ a liu slojito, do⟨uă⟩sprâdzĕče [12] viriţi. Pre eşte doi⟨spredzeče⟩ [12] să le făcem lĕge. *Sŭ vo z⟨d⟩ra⟨v⟩s⟨t⟩vo⟨it⟩e o g⟨ospod⟩i, amino. Mę⟨s⟩eca l.*

Papier. Filigrane nº 18. Sans sceau ni adresse.

Arch., nº 367. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 1, nº 1 et *DH*, XV[1] 754, nº 1460.

Grande écriture hésitante. Les signes ĸ et ч, notamment, ont une forme inusitée. Il s'agit certainement d'un brouillon dû, sinon au maire de Bistritza lui-même, du moins à un Saxon de son entourage.

Nous proposons la lecture suivante, quelque peu différente

6-7 u caliu de dat [voriţi]. *Cf. Bogrea, loc. cit., dont le rapprochement n'est toutefois pas convaincant. Nous voyons dans* vori⟨n⟩ţi *une répétition dûe à l'inattention, fréquente dans cette lettre.* Cal de dat = *cheval donné — ou prêté — par Ionaşco à Coşmulei.* **7** co cavto liu so şo me deaţi. *V. notre lecture. Ionaşco cherche le cheval qu'il avait donné à Coşmulei. Le maire de Bistritza demande au maire de Siret de le lui envoyer, sans doute pour figurer comme pièce à conviction au procès qui devait être jugé à Bistritza.* **11** au l nâimito = *l-au năimit.* **15-16** recte: *zdravstvuite] amin*ъ*] mĕseca* **16** I = *iunie ou iulie.*

de celle qu'a donnée M. V. Bogrea dans *Revista istorică*, V (1919), p. 128, n. 1:

Eu birául de Bistriţâ, scriu înkirăcore şi moltă sărătate domnului şoltuz de târgul Siretului, c'aţi trimăs carte la noi, la domni de Bistriţa, pentru Ionaşco dela voi, c'aţi trimăs în cartea dela voi si aţi dzis c'a dat Ionaşco în mîna fečorului (lui) Coşmulei de Rodna 30 de florinţi şi un cal de dat, că-l caută şi o să mi-l daţi. Deci ne rugăm domnelor voastre să trimeteţi o carte la noi: luat-a fečiorul (lui) Coşmulei bani dela Ionaşco dintru voia (lui), au ba? El tăgăduieşte înraintea noastră că nu l-a luat mai mult (de) trei potroniči, şi după aceea l-au năimit Ionaşco (pre) fečorul (lui) Coşmulei, să-i dea în toată săptămîna cîte 5 potroniči pre a lui slujit, 12 florinţi. Pre ăşti 12 (florinţi) să le făcem lege.

19

Suceava (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Lettre du maire de Suceava relative à un procès. Il attire l'attention du maire de Bistritza sur le fait que, grâce à de faux témoignages, des habitants de la Transylvanie entrent en possession de bestiaux qui ne leur appartiennent pas.

✝ Adecâ eu şoltuzul şi 12 părgary *ot* târgu Sučav⟨ei⟩, scriu ✠kinăčune şi multă sănătate birâilŏr de✠ Bistriţă şi după ačĕsta ştire dăm dŏmnilŏr voastre de râ⟨n⟩dul čestui ŏm, anume Iŏn de✠ Bâ⟨r⟩găul de gŏs, că au venit cu carte şi aşĕ au dzis ✠naintĕ noastră, că s'au prinsu de ŏ ⟨A⟩pă. Ačĕ ⟨A⟩pă ⟨A⟩st⟨e⟩ cumpărată ✠ târgu ✠ Sučav⟨a⟩ dela Ŏnĕ şi ⟨A⟩ste ŏ ⟨A⟩pă mare galbănă şi cu dungă nĕgră pre spinare, şi ⟨A⟩ste herul de✠cătru✠ ✠caleč, şi ⟨A⟩ste cu albaţă pre ŏkiu, ⟨A⟩ră de✠cătru✠ ✠caleč. Şi vă dăm ştire dŏmnilŏr voastre că ⟨A⟩ste ŏ prestrur⟨e⟩ de ⟨A⟩pe ✠tr'ačela fer, şi cai şi ⟨A⟩pe, şe de căndu ŏ au cu⟨m⟩părat Ŏnĕ ačĕ ⟨A⟩pă sămtu doi ai acmu, ✠ săptămâna čĕ albă. Şi aşĕ dăm ştire dŏmnilŏr voastre că sămtu ŏameni buni şi derepţi ačeştĕ ŏameni, nu sămtu fulâi. Şi vă dăm ştire dŏmnilor voastre că să jelu⟨A⟩scu mulţi ŏameni că de l'a plače vre-ŏ marhă, ei gură şi ŏ ⟨A⟩u, de le plač⟨e⟩. De veţi lăsa ačĕsta lĕge rari ŏameni vor veni cu

---

8 pre okiu: *au dessus de la ligne.* **10** prestrur⟨e⟩: *sic!*

dobitoačele ⸸napoi. Mrâ de va părè cu strănbul ačelui ōmu, domnĕvoastră să-i daţi dzi să vie cu mpa, să fie de faţă să-şi crĕdză ōkii. Şi să fiţi sănătoşi cu adevâr ⸸ vĕči. Şi aste ferul aşĕ:

V° adresse: † Sănătate şi multă ⸸kinâčune dōmnilōr de⸸ Bist⟨r⟩ŗţŗ.

Papier, feuille double. Filigrane n° 19. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 419. Inédit. A partir de *strănbul* (l. 17), au verso.

20

Suceava (Bucovine), commencement du XVI.e siècle.

Le prêtre Văsiian Beuz demande au maire de Bistritza la grâce du meurtrier de son cousin.

† ⸸nkinâčiune şi bună sănătate scriu eu popa Văsiian Beuz şi cu fečorul meu Nicolai diiaconul, carii săntem veri premar⟨i⟩ čelui dus de lume če l-au učis. Scriem dumitale birău de Bistriţă şi la toţ guraţii den ōraş, cum am ⸸ţeles că iaste ⸸ prinsoare la dumilevoastre ačel ōm carele au učis pre fratele nostru. Deč noi am mărsu la vlădica al nostru la mitropolitul, la Sučavâ, şi la toţ preuţii de acolĕ den Sučavâ, şi am ⸸trebat. Deče au aflat la pravila nostră cum morte dereptŗ morte nu să cade a fače, că, de arŗ muri câţiva vinovaţi pentru unul čel učis, pre dinsul nu l-arŗ mai ⸸nvie. Deč am lăsat noi să nu piiară ačel ōm če iaste la dumnĕvostră ⟨în⟩ ⸸nkisoare, če să-l lăsaţi să dĕ el samâ cu sufletul său ⸸naintĕ lu dumn⟨e⟩dzău de mortĕ fratelui nostru şi păcatele lui, iar de noi de toată ruda noastră iaste ertat. Deč şi dumnĕvostră să faceţi pre cuvântul nostru, să-l lăsaţ la focul, să dĕ el samâ de fratele nostru, că noi nu poftim morte dereptŗ morte. De ačasta scriem. Să fii dumn⟨ĕ⟩ta sănătos. *Pis u Suč⟨av⟩*, fev. 11.

† Eu prop Gonţul čel domnescu.

† Pre mai mare credinţâ pre popa Manole am ⸸nvăţat să scrie cu dzisa tutoror.

20 *Reproduction de la marque au fer rouge appliquée sur la jument.*

Papier. Deux filigranes n° 20. Encre marron. A partir de la date (l. 18), encre noire. Sans adresse. Trois sceaux plaqués, au noir de fumée. Sur celui de gauche on peut lire: *Tudorŗ*. Les deux autres sont indéchiffrables.

Arch. n° 69. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 21, n° XXVI et *DH*, XV², 780, n° 1666.

21

Suceava (Bucovine), commencement du XVII.e siècle.

Les maires roumain et arménien de Suceava accusent réception au maire de Bistritza d'une lettre relative à une vente de bœufs. Les vendeurs n'ayant pas été découverts, ils lui demandent d'envoyer quelqu'un à Suceava pour les reconnaître.

† Adecâ eu vornicul de⸸ Sučav⟨a⟩ şi şoltujul čel armenescu, făčem ⸸kinăčune şi multă sănătate dumitale gupâne birău de⸸ Bistriţă, şi-ţi dâm ştire dumitale ca lui al nostru priiatin şi večin bunu că nĕ-i trimis neşte cărţi dela domnĕvoastră pre čestu ōm, anume Costin de Rodna. Deče lĕ-m ⸸ţeles tot pre răndu, de rândul a neşte boi če au vândut neşte neguţători, şi a dzis c'au vândut ačei boi Crŗstŗ şi Gavril dela noi. Noi am če⟨r⟩cat cu ōameni buni şi n'am putut găsi ōameni ca ačeia, če pohtim pre dōmnĕvoastră să trimiteţi un ōm să-i cunoască pre ačei neguţători. Noi avem să vă făčem lĕge cu nuşii, să nu vâ pĕrâ bucatele dō⟨m⟩n⟨i⟩lor voastre. De ačĕsta dăm ştire domnilor voastre, şi să fiţi sănătoşi cu multă pače, adevâr. † *Pis u Sučav*, iun. 26.

V° adresse: † ⸸ mâna birăului dela ⟨Bi⟩striţă să margă ačĕstă carte.

Papier. Filigrane n° 21. Encre marron foncé. Deux sceaux plaqués, cire noire, indéchiffrables.

Arch., n° 238. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 21, n° XXV et *DH*, XV², 784, n° 1612.

22

Suceava (Bucovine), commencement du XVII.e siècle.

Dima, gouverneur de Suceava, demande au maire de Bistritza de faire vendre au même prix qu'auparavant des clous nécessaires à la réparation de la forteresse.

† *Eto az* Dima, pörtar de čatatě Sučěvei, scriem multă pače şi sănătaate dela d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău la bun priiatenul Mării sale Dömnu nostru şi al nostru, la dumialui marele birăul de Bistriţă şi la töţi dömnii de acolo, să fiţ dumile voastre sănătöş şi vĕsel⟨i⟩ cu toţ öameniii dumilör voastre. Altă, dăm ştiri dumitali, fratele nostru mai mare, birău (de Bis)triţă, c'am tri(mi)s čest (neg)uţătör den ţara (no)astră cu bani gata a Mării sale Dömnu nostru, tot lei, să cumpere cue de şindile de traba četăţii; če vă pohtem pre dumiata să faci dumiata prentru voia Mării sale Domnu nostru, să fie cumpărătura cum au fost dentăi, căte trei mii la un leu bătut, să cumpere nöa.ădzeč de mii de cue. Iar căndu au venit al doile răndu, ei lĕ-u cumpărat mai scumpe, prentru căč Măriia sa Dömnu nostru au dat tot lei bătuţ, iar čene au venit la cue, ei au adus de alţi bani, prentr'ačĕ s'au luat mai scumpe. Iar acmu dăm ştiri d⟨u⟩mn⟨e⟩tal⟨e⟩ c'am trimis tot lei bătuţ. Če ne rugăm d⟨u⟩mn⟨e⟩tali să făč d⟨u⟩mn⟨e⟩ta prentru voia Mării sale Dömnu nostru, să să cumpere căte trei mii de cue la un leu bătut, nöa.ădzeč de mii, şi să făč d⟨u⟩mn⟨e⟩ta scrisoarĕ d⟨u⟩m⟨i⟩tale la nöi čestui negüţătör, cum s'au cumpărat, să aibă credinţa dumital⟨e⟩ la nöi. Iar prentru če vei făci d⟨u⟩mn⟨e⟩ta prentru voia Mări⟨i⟩ sale Dömnu nostru, mai multu vom avĕ a sluj⟨i⟩ trĕbeli d⟨u⟩m⟨ne⟩tal⟨e⟩, če vei pohti d⟨u⟩m⟨ne⟩ta dela nöi. Dăruia⟨s⟩că m⟨i⟩l⟨o⟩st⟨i⟩vul d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta sănătos şi vĕsel, cu toată casa d⟨u⟩m⟨ne⟩ta⟨le⟩, şi să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta bun frate şi priiaten cu toată ⟨in⟩ima d⟨u⟩m⟨ne⟩tali. Să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta sănătos.

† Iacob diiac *pisal ot grad Sučavskoi, msca* iun. 8.

V° adresse: † Antru măna dumisale birăului de Bistriţă, cu činste să să dĕ.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron. Petit sceau ovale, piqué: papier appliqué sur cire noire. On peut lire: *Iöan*.

Arch., n° 52. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 11, n° XIV et *DH*, XV², 783, n° 1610.

1 čatate: *sic!* 3 şi al nostru: *sic!* 5 oameniii: *sic!*

Pl. VIII bis

N° 7

Suceava, 24 mai 1600.

N° 9

Cimpulung, commencement du XVIIe siècle.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY

23

Mre de Slatina (Moldavie), commencement du XVIIe siècle.

Le supérieur du couvent de Slatina vient d'envoyer un cheval à Bistritza pour être échangé contre des clous. Il demande au maire de Bistritza d'autoriser l'exportation de ces clous sans frais de douane.

† La ai noştri buni priiatin⟨i⟩ şi večin⟨i⟩ de aproape, dŏmnii de Bistriţă, şi la vamăşi de acŏlo, multă sănătate să vâ trimiţă m⟨i⟩l⟨o⟩st⟨i⟩vul dumn⟨e⟩dzău dumilŏr voastre, iar dela smeritul egumenul Galerie şi dela tot fraţii sv⟨i⟩ntei mănâstir⟨i⟩ să priimiţi dumnĕvoastră sănătate şi ѧkinâčiune. Altă, dăm ştire dumilŏr voastre că am trimis čest frate aičѧ la dumnĕvoastră cu eşt⟨i⟩ fečori, şi am trimis 1 cal să-l dĕ pre cue la čine să va afla. Deče ne rugăm dumilŏr voastre să slujiţi sv⟨i⟩ntĕi besĕriči, noi mai mult vomъ sluji dumilŏr voastre. De aѧsta ne rugăm dumilŏr voastre ca unor buni priiatin⟨i⟩ şi večin⟨i⟩ de aproape, să hiţi dumnĕvoastră sănătoş, dela m⟨i⟩l⟨o⟩stivul Hs. ai mulţi şi bun⟨i⟩, adevărъ. † *Pis u Slatin*, nove. 21.

Şi ne rugâm domnol⟨o⟩i de Bistriţe de râ⟨n⟩dьl vamei, se făčiţ bine prĕ⟨n⟩tru voĕ sv⟨i⟩n⟨n⟩tei mănâstir⟨i⟩ se ⟨e⟩rtaţ, că mai multu vo⟨m⟩ sluji domni⟨lo⟩r vostre.

V° adresse: La ai noştri buni priiatini şi večin⟨i⟩ de aproape, dom(ni) de Bistriţă şi la vamăş de acolŏ multă păč⟨e⟩ şi sănătate, să trimiţe m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumn⟨e⟩dzău ai mulţi şi bun⟨i⟩, amin.

Papier. Filigrane n° 23. Belle écriture. Le post-scriptum (l. 14 et suiv.) est dû à une autre main, malhabile. L'adresse est écrite par celui qui a rédigé la lettre. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 15. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 14, n° XVII et *DH*, XV^1, 786, n° 1616.

24

Tîrgu-Neamtzu (Moldavie), commencement du XVIIe siècle.

Lettre du maire de Tîrgu-Neamtzu au sujet d'un procès relatif à l'achat d'une jument.

4 tot: *sic!*

† Șoltuz și 12 prъgari scris-am la iubiț priiatinii noștri prъcălab de Bistriță, sănătate și ѧkinăčiune trimětem domniia voastră și dela toți bătrănii de trъg de Němțu, și dăm știre dumniia voastră de rândul ačestui ōm anume Văscan de Cămpul-lungu, cum au cumpărat 1 iapă dela Petrě Șotra, iară Petrě Șutra ō au cumpărat la zi de trъg den trъg de Němțu di la noi. Când cumpără dobitoc la zi de trъg, nimeni nu čěre soduș, iară Petrě Șotra el iaste mortu, či noi știm că ō au cumpărat la zi de trъg. De ačěsta dam știre. *I z⟨d⟩ravstvui ⟨te⟩ o Xe., amin.*

V° adresse: Priiatiinъ noștri giupănul prъcălabul de Bistriță.

Papier. Filigrane n° 24. Encre marron foncé. Sceau plaqué, tombé.

Arch., n° 233. Publié p. N. Iorga, *DB*, I 4, n° VII et *DH*, XV¹, 753, n° 1457.

V°: annotation faite à Bistritza (caractères latins) : *Verdyschtt dass diser sprich er kyndt sein Zabdass nichtt bekomen, er wer auff Ongeren.*

25

Lucavetz (Bucovine), commencement du XVIIe siècle

Costea et Grégoire Cazacul annoncent au maire de Bistritza que le cheval appartenant à Mathieu, habitant du village de Lucavetz, a été acheté par celui-ci en Transylvanie.

Eu Coste dă Lucaveț și Gligorie Căzacul, boiarii Lucavețului, scriem și mărtorisim cu častă scrisore a nostre cum av vinit popa Iōnașco den Budin⟨e⟩ți ѧnnainte nostre și av dăt samă dă čel cal če este la čest ōm al nostru anume Matei, če av eșit ѧn țara v(os)tre, și noș(tr)i av fecă(t), (es)te calul de furat čel cal sur rotat; ⟨i⟩ară čine av făcut ačele cuvinte, el nu va dovădi, că ačel cal este dela popa Dumitru den Moisei, și ⟨dela⟩ popa Dumitru l-av cumpărat fečorul ⟨lui⟩ Macsim dăn Iăgeș, și dela fečorul lui Macsim l-av cumpărat popa Iōnașco, ⟨i⟩ară dăla Iōnașco l-av cumpărat aest

9 dam: *sic!* 5 țara v(os)tre, și noș(tr)i av fecă(t), (es)te: *le papier déchiré à cet endroit rend difficile l'intelligence de ce passage. Faut-il lire:* și no ș(t)i(m če) av făcut ?

ōm al nostru anumă Matei. Dăči noi nă rugăm dumilor vostre boiarilor sav vatamanilor, sa⟨u⟩ fie unde va hi ѧn țara u⟨n⟩g⟨u⟩rasca, să credeț dumněvostre că est⟨e⟩ ōm bun și direptu, că este nescut dă la noi dă Lucavăț, dă țara Moldovei. Și să credeț dumněvostre častă scrysore a nostre unde să va arăta. *Pis u* ⟨Lu⟩caveț, *mca. ox. 28 d.*

† Coste și Gligorie *klanecst⟨a⟩*.

V° : Adecâ eu popa Domitru mârturisâscă cu suvletul meu că ačestu cal ѧe dela mene și pre dere⟨p⟩tate; ată și herul : ⊢⊣.

Papier. Filigrane n° 25. Encre marron. L'écriture du verso est due à une autre main, peu habile. Deux sceaux, au noir de fumée; l'un d'eux est une monnaie polonaise. Légende: POLON..... TRI. Sans adresse.

Arch., n° 47. Publié p. N. Iorga, *DB*, I 19, n° XXIII et *DH*, XV², 785, n° 1615.

26

Planche XII

Mre de Moldovitza (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le supérieur du couvent de Moldovitza demande au maire de Bistritza d'exempter des droits de douane le pain acheté à Bistritza pour les besoins du monastère.

† Směritul egumenul Andonie și tot săborul dela sv⟨î⟩nta m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩re dela Moldoviță, multă směrenie și ѧkinăčune scriem la čei multъ-nedejduit⟨ori⟩ și iubiț ai noștri buni⟨i⟩ priiatin⟨i⟩, la birăul și la toț domnii svatul⟨ui⟩ din Bistriță. Și după ačasta ѧdrăznim și ne rugăm d⟨o⟩mniilōr voastre ca ⟨a⟩lor noștri priiatin⟨i⟩, de rândul că iată am tremis 18 cai să ne aducă păne m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩reei, că au foarte slăbit m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩ră de păne. Deč pohtim pre d⟨o⟩mniile voastre să vă ѧdure d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău să făceți printru voia svintei b⟨i⟩sěreč și printru voia priiteșigului

13 ungurasca: *sic!* 14 nescut: *sic!* 19 ѧe = *ie*. 20 *Reproduction de la marque au fer rouge appliquée sur le cheval acheté au prêtre Démètre.*

čelui de demult če am avut cu d⟨o⟩mniile voastre, să nu aibă ⸸văluială ačeşti ōamen⟨i⟩ ai noştri a da vamă, foarte ne rugăm d⟨o⟩mniilor voastre. Iar noi foarte vom avě a mulţemi d⟨o⟩mniilor voastre de tot priiteşigul, şi vom nevoi şi noi cu dědinsu če va fi trěba d⟨o⟩mniilor voastre la noi. Děčasta scriem şi ne rugăm d⟨o⟩mniilōr voastre. Şi să fiţ sănătoş ⸸tru adevăratul lui d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău, amin.

† La Moldoviţ, *ms.* iul. 27.

V° adresse: La iubiţ priiatinii noştri, la birăulu şi şi la tot svatul Bistriţeei.

Papier. Filigrane n° 26. Encre marron. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 402. Inédit.

A. Rosetti

N° 10

Cimpulung, commencement du XVIIe siècle.

367

№ 18

Bistritza, commencement du XVIIe siècle.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY

PROBLEME SINTACTICE

II. Dela pronume relativ la conjuncţie

La cele două capete ale Romaniei, în Franţa din timpurile cele mai vechi pînă în secolul al XVII-lea, mai puţin în Italia şi Iberia, şi în Macedonia romînească, găsim două fenomene care neavînd nici o legătură istorică între ele par a sta totuşi alături, unul presentînd începutul, celălalt desăvîrşirea aceleiaşi evoluţii sintactice: e pronumele relativ, care iese din cadrul funcţiunei sale obişnuite, ca din cuvînt autonom ce este să coboare treptat la rolul conjuncţiei. Să vedem unde este punctul de plecare şi care este calea pe care s'a petrecut acest proces.

In francesa veche şi în provansală, e vorba de acel *qui* pe care P. Marchot [1] şi după el Meyer-Lübke [2] îl consideră identic cu *si l'on*, explicîndu-l prin efectul unui anacolut, termen comod, dar vag şi care nu explică nimic. Ce este de fapt un anacolut? E o inconsecvenţă de construcţie gramaticală, pe care o întîlnim sau o comitem de atîtea ori în graiul familiar, necontrolat. El mai poate proveni din neiscusinţa unui autor sau traducător, pentru care *Codicele Voroneţean* d. e. ne ofere multe exemple, sau el poate servi intenţia conştientă de a produce un efect retoric. Insă întrebuinţarea acestui *qui* în francesa veche şi provansală revine chiar

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XX, 525.
[2] *Roman. Gramm.*, III, 684.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

la scriitori cu limba așa de îngrijită cum e Chrétien de Troyes cu mult prea des decît să-l putem atribui neiscusinței sau să-l considerăm ca un mijloc stilistic, incidental.

Plecăm dela exemplele în care *qui* e întrebuințat substantival, raportîndu-se la un nume anumit sau e luat în sens general: *Qui l'out portet, volentiers le nodrit (Alexis,* 32); *Qui donc li vit son grant duel demener, Son piz debatre e son cors degeter, Ses crins detraire e son vis maiseler Et son mort fil baisier ed acoler, N'i out si dur ne t'estoüst plorer (ibid.,* 4-6); *Ne doit pas estre sanz peor qui ce m'a fait* (Chrétien de Tr., *Cligès,* 6501; *Je ne truis qui de moi ait pitié* (Ch. de Couci, *Chans. VII,* p. 36); *Qui Dieu ne voult croire tous les vont ociant* (Gui de Bourgogne, 3438); *Qui or s'an veult en France ariere retourner, Je lor doins bon congié (ibid.,* 175); *Ki lui veïst Sarrazins desmembrer, Un mort sur-l'altre a la terre geter, De bon vasal li poüst remembrer (Chanson de Rol.,* 1970) In toate aceste exemple, între propoziția relativă și cea principală există un raport de subiect sau obiect (direct sau indirect). Însă, fapt care a fost neglijat de cei ce s'au ocupat de problema lui *qui*, în frase de acestea, între propoziția relativă și cea principală poate interveni și *un raport mai puțin strins al interesului și care corespunde, într'o propoziție simplă, dativului interesului (commodi și incommodi), fără ca limba să simtă necesitatea de a exprima anume acest raport prin un demonstrativ, în propoziția principală.* Acest raport al interesului, mai mult sau mai puțin direct, se poate vedea din exemplele ce urmează: *A cel jor, comant qu'il soit ores,* Qui *le chastel vossist defandre, Ne fust mie legiers a prendre* (Chrétien de Tr., *Cligès,* 1239); Qui *ci me voldroit demander, Por quel chose il les fist repondre, Ne l'an voldroie pas respondre (ibid.,* 4622); *Mes mout i covandroit grant painne,* Qui *an la terre antrer voldroit* (id., *Lancelot,* 623); *Le chemin de plus courte fin... Conduit jusques au firmament,* Qui *bien le sect a droit tenir* (Christ. de Pisan, *Livre du chemin de long estude,* 909); *Tout vient a poinct qui peult attendre* (Cl. Marot, *Chans.*)

IV, p. 322); Qui *vous voudroit escouter, la journee se passeroit en querelles* (Marg. d'Ang., *Hept.,* 15e nouv.); *Re no val saber* qui *nol despen, Bernard d'Auriac: S'ieu agues; En calque part la pena sia, Dreisar la deu hom tota via;* Qui *no la dreisa, leu se briza, Deudes de* Prades (Raynouard, s. v. *qui*). Chiar cînd noțiunea interesului e mai vagă, subiectul propoziției introduse cu *qui* e mai imediat atins de consecința acțiunei din propoziția principală, în sens favorabil sau nefavorabil: Chi *purreit faire que Rollant i fust mort, Donc perdreit Carles le destre braz del cors (Chans. de Rol.,* 596); *Mult est bele (la veile),* Ki *despleiela* (Marie de France, *Lais,* p. 11,); *Mes ceo n'ateint a nul espleit,* Ki *altre cunseil en savreit (ibid.,* p. 191); *Mes* ki *puis les vuelt desevrer, La coldre muert hastivement (ibid.,* p. 184); *Il ne puet estre desliez (li pans),* Ki *force u cultel n'i metreit (ibid.,* p. 34); *Qui 'm crida ni'm brai, Eu non aug nulha re* (B. de Ventador, *Pus mi preiatz).* Propoziția relativă, legată totuși prin un raport de interes de cea principală, arată mai mult *punctul de vedere* dela care purcede enunțarea propoziției principale: *Et* qui *a voir dire n'açope, Plus la devreit l'an tenir chiere Por l'uevre que pour la matiere; Et* qui *la verité descuevre, Miauz que l'uevre ne que li ors Valoient les pierres defors* (Chrétien de Troyes, *Cligès,* 1540); *La coche et li penon ansanble Sont si pres,* qui *bien les ravise, Que il n'i a qu'une devise (ibid.,* 778); „*Dites, se de rien i mesprant*" „*Nenil,* qui *bien esgarde a droit*" (id., *Yvain,* 2005); *Ce propos... pourroit sembler veritable, qui le transfereroit au gouvernement de Phocion* (Amyot, trad. de Plutarque, *Phocion); C'est un vain estude* qui *veut; mais* qui *veut aussi, c'est un estude de fruict inestimable* (Montaigne, *Ess.* artv I., cap. XXV). In toate aceste exemple pe lîngă raportul interesului, mai mult sau mai puțin îndepărtat, care formează legătura între membrele frasei, subsistă și un raport de condițiune, care însă *nu lipsește nici atunci cînd raportul dintre propoziția relativă și cea principală e subiectiv sau obiectiv.* In această privință este instructiv exemplul sus citat din *Chanson de Roland,* 1970:

Ki lui veïst Sarrazins desmembrer, Un mort sur l'altre a la tere geter, De bon vassal li poüst remembrer, remarcabil prin faptul că ideea condiţională e marcată şi prin întrebuinţarea subjunctivului (în franceza veche în funcţiune condiţională). Firește că pe măsură ce raportul primordial al interesului devine tot mai vag şi precumpănește sensul condiţional substituirea, de altfel arbitrară cum am văzut mai sus, prin *si l'on* se impune tot mai mult: *Aussi iere Enide bele Que nule dame ne pulcele Qui fust trovee an tot le monde*, Qui *le cerchast a la reonde* (Chr. de Tr., *Erec*, 2416); *Vez ci le plus debonere Chevalier qui onques fust nez, car* qui *li avroit toz plumez ses grenons, ne se movroit il* (*Percevaus li galois*, 5094); *bien set que cil l'ocirroit*, Qui *combatre les leisseroit* (Chr. de Tr., *Lancelot*, 3876); *Il auroit dure departie de ce*, qui *ne les secourroit (Maître Patelin*, 1382); *Toute l'eüssent derompue*, Qui *ne lor eüst desfendue* (Rutebeuf, *Vie Elys. II*, 221); *Par dieu ilz se feront mal*, qui *ne les departira* (Rabelais, *Pantagruel*, II, 29); *Mas en no'm mogra ges enguers* qui *m'aucizes* (Guillaume IX, *Farai un vers*, 70).

Această întrebuinţare a lui *qui* se continuă pînă în secolul al XVII-lea (vezi exemple la Haase, *Französ. Syntax des* XVII *Jahrhund.*, 60) pentru a dispărea apoi din limbă, păstrîndu-se doară în frasa: comme qui dirait (cf. Haase, *l. c.* şi L. Foulet, *Petite syntaxe de l'ancien français*, 130). Rarele exemple de această întrebuinţare a pronumelui relativ în italiană şi spaniolă sînt suspecte de influenţă franco-provansală; ea este sigură d. e. la Brunetto Latini, *Tes.*, p. 76: *Che molto più risplende Lo poco*, chi *lo spende Tosto e larga mano;* poate şi în exemplul citat de Meyer-Lübke, III, 684, din Boccaccio, *Dec.* 5,10: *era un chiuso di tavole vicino al piè della scala da riporvi*, chi *avesse voluto, alcuna cosa.* Interesant însă de remarcat cum la distanţe atît de mari, de timp şi de spaţiu, se pot produce aceleaşi fenomene lingvistice, urmarea aceloraşi premise psihologice: aceeaşi deviere a pronumelui relativ către sfera condiţională desvoltată pe aceeaşi cale ca în franco-provansală, o putem constata în limba sanscrită (cf. B. Delbrück, *Syntatkische Forschungen*, V, 562, 568) şi mai ales în elena homerică: βέλτερον, ὃς φεύγων προφύγῃ κακὸν ἠὲ ἁλώῃ, *Iliad.*, XIV, 81; sau *Odis.*, XV, 72: ἶσόν τοι κακὸν ἐσθ', ὃς τ'οὐκ ἐθέλοντα νέεσθαι ξείνον ἐποτρύνει καὶ ὃς ἐσσύμενον κατερύκει; acest din urmă exemplu se împărecheză aşa de bine cu exemplul din Chrét. de Troyes, *Yvain.* 3130: *car ce seroit trop vilains jeus, Qui feroit d'un domage deus*, unde raportul interesului se exprimă în aşa chip că judecata (favorabilă sau nefavorabilă) enunţată în propoziţia principală se atribue subiectului propoziţiei relative (dativus commodi sau incommodi).

Dacă acest *qui* frances şi provansal îşi menţine încă autonomia pronominală, fiind subiectul propoziţiei relative condiţionale, ultimul pas spre gramaticalisare îl face dialectul aromîn, unde pronumele relativ *care* (> *carĭ*) cu forma secundară *cara*, născută probabil din *care* cu adăugarea sufixului *-a* <*h a c* (cf. *a ńia* etc.) se poate întrebuinţa ca simplă conjuncţie cu înţelesul de „dacă, după ce", adeseori în legătură pleonastică cu *si* şi *di* condiţionale: *Va z grescu ş io un zbor ş* carĭ *s lo-afli cu cale, fă-l*, carĭ *s nu, ţi z dzic? ahît ştiuĭ, ahît dzişŭ* (Papahagi, *Basme*, 305_{24}); Carĭ *aspusiră tuţĭ viñe arada ş'a ġoniluĭ-aleptu* (*ibid.*, 382_{18}); *Oamińĭ pistipziră, o alăsară s plingă*, carĭ *nu u doare capul şi-şĭ mutriră lucurlu* (*ibid*, 307_{9}); *Dipuni apoţa şi nîpoĭ, unŭ citi unŭ le-adunŭ dim padi şi l'a-l' ĉulica*, carĭ *poţĭ* (*ibid.*, 105_{21}); *carĭ vreĭ, du-ti* (Dalametra, s. v. *carĭ*); *Şi* care *s kerim*, care *s murim Doiĭl'i, doiĭl'i să ne k'im;* Care *eşti ġonele ńeu, Ce seamne are keptul ńeu?* (Caragiani, *Conv. lit.*, 1869, 381, 382) etc.

Această întrebuinţare a lui *care* o găsim în tot parcursul desvoltării dialectului aromîn accesibil pentru noi la Boiagi, Daniil, Kavalliotis, pînă în zilele noastre. Fasele anterioare, pregătitoare şi care ar corespunde exemplelor franco-provansale, nu le vedem, afară doară în acest exemplu dela Papahagi, *l. c.*, 387_{24}: *Atumţea avea ġiză mare, carĭ fura apa di la vîrnă*, a cărui traducere verbală ar fi: „pe atunci era pedeapsă mare, care fura apa dela cineva".

Această lacună ne face bănuitori şi ne îndeamnă să examinăm ceea ce se găseşte în limbile învecinate şi cu care dialectul aromîn a avut un schimb de influenţe. In limba neogreacă, raportul relativ se exprimă prin adverbul relativ ὁπού, ποῦ invariabil pentru toate genurile, casurile şi numerele, iar casurile oblice sînt indicate prin demonstrativul τίς, în corpul propoziţiei relative : ὁ ἄθρωπος ποῦ ἤρθε ; οἱ γυναῖκες ποῦ μ'ἐφώναξαν, însă ὁ γιατρὸς ποῦ τον ἔστειλα ; ὁ μαθητὴς ποῦ τοῦ ἔδωκα τὸ βιβλίο : τοῦ πλί, ποῦ οὐ βασιλιὰς χάνουνταν ιάτι αὐτό, în traducerea verbală ; „puiul, care regele era pierdut din causa lui—după care regele era pierdut (cf. Thumb. *Handbuch d. neugr. Volkspr.*, 65-66, 190). Acest fel de a exprima raportul relativic este adoptat de limba neobulgară, unde vechiul *iže* şi mai noul *kojto* trăesc o veaţă precară prin dicţionare şi sînt înlocuite în limba populară şi cea familiară prin *što* şi încă mai mult prin *(g)dĕto* avînd întrebuinţarea absolut identică cu cea a lui ποῦ : *pomnišь li atlasčeto gdĕto ti go* kupichь (Weigand. *Bulg. Gramm.*, 47). Această înlocuire a pronumelui relativ prin adverbul relativ local a trecut şi în dialectul nostru aromînesc, fără însă să se generaliseze ca în limba bulgară : *Fičorlu armase ca sk'irdut, li si păru că draclu greaşte, cîndu avdzî calu* iu *zburaşte* (Papahagi, *Basme*, 318_2) ; *Aoá ţ-află feata de-amirá* iu *şidea pri un cuţur ş aştipta z yiină lamna* (*ibid.*, 342_{25}) ; *Şi feata unã cîte unã l'-aspuse anarga ş muşat cum vine un gone-aleptu, cum u vidzu* iu *plindzea* (*ibid.*, 343_{23}) Chiar şi dialectul dacoromîn pare a nu fi rămas neatins de această influenţă neogreacă, dacă considerăm acest loc din *Codicele Voroneţean*, LXXXV, 2 : *De aci veinrimu în loculu cela ce se chiamă Bura pristaniște, ĭuo e aproape de cetatea Lasïuei*, căruia îi corespunde în Biblia din 1648 : *de carele era aproape oraşul Lasiei*, iar în 1688 : *lîngă care aproape era cetatea Lasea*, în textul grecesc : ᾧ ἐγγὺς πόλις ἦν Λασαία. In afară de influenţa neogreacă, sigură în dialectul aromîn, posibilă dar respinsă în dacoromînă, în urma căreia adverbul relativ local *iu* caută să se subtitue pronumelui relativ, în toate

dialectele romîneşti tinde pronumele relativ *care*, ce să se „adverbialiseze". Originea acestui proces e cu totul diferită de cea a lui *qui*—„si l'on" şi a lui *carĕ* = „dacă" ; ea consistă în întrebuinţarea pronumelui relativ în propoziţii *atributive*, fără a arăta raportul casului şi numărului, acestea rămînînd în sama unui demonstrativ : însuşi pronumele relativ scade deci la rolul lui ποῦ neogrec, însă tendinţa aceasta existînd în toate limbile romanice [1] şi putîndu-se explica prin o evoluţie naturală, nu avem nevoie de a presupune o influenţă streină. Exemple dacoromîne : *Cele două zile grele*, care-i *simbăta 'ntre ele* (Iarnik- Bîrseanu, 257) ; *Şi să văd pe draga mea* Care *m'am iubit cu ea In copilăria mea* (Alecsandri, *Poesii pop.*, ed. 1866, 229) ; *Mulţămind lui Dumnezeu de darul ce le-au trimis*, care *ei nici nu s'au cugetat la aceasta (Cron. An.)*. In aromîneşte : *Aeşti doi inşi nu arminea seară di la Dumnidzău*, ţe *s nu să nclĭnă şi* ţe *s nu dzică...* (Papahagi, *Basme*, 116_{10}) ; *Fičorlu fu adus tu odălu*, ţe *era şi feata de amiră (ibid.* 2_{88}) ; *Tu hoara* ţe *şidea amirălu era un avut (ibid.*, 351_1) ; *li ascumsi tu patru suti di guvi*, ţe *ne draclu s nu poată s le-află (ibid.*, 55_7).

O oarecare asemănare cu aromînescul *carĕ* ca conjuncţie, cu privire la întrebuinţarea modernă, o are particula sîrbocroată *jêr* = fiind că, după ce, dacă, din *ježe* [2], care este forma neutră a vechiului pronume relativ *iže*. Pe măsură ce *iže* a fost înlocuit în toate limbile slave, prin teme nouă, vechiul pronume relativ, fie în forma neutră *ježe*, fie în forma masculină *iže*, se degradează la o simplă conjuncţie, pentru care găsim exemple deja în vechea slavă bisericească [3]. Insă evoluţia aceasta s'a petrecut pe calea propoziţiei *obiective* (cf. lat. *quod* şi germanicul *dass*), fapt care nu se potriveşte cu întrebuinţarea aromînescului *carĕ*. Dacă acesta n'ar fi decît un „décalque" după forma sîrbă, el ar fi trebuit să se producă atunci cînd forma sîrbă păstra încă o

[1] Cf. Meyer-Lübke, *l. c.*, III § 628
[2] Cf. Vondrák, *Vergleich. Gramm.*, I, 737.
[3] Cf. *ibid.*, II, 456.

oarecare autonomie pronominală, deci înainte de sec. al XVI-lea (cf. Daničić, *Rječnik*, s. v. *jêr*), şi atunci forma nouă ar fi trebuit să-l înlocuiască mai întîi pe *că* şi să fie representată prin *ce*, nu prin *care*. Concluzia ce se impune e, deci, că această evoluţie sintactică a pronumelui relativ a pornit de-la sine, în francesă ca şi în aromînă, independente una de alta, francesa oprindu-se la jumătate de drum, aromîna ducînd pronumele pînă la conjuncţie.

I. BACINSCHI

CREAŢIUNEA POETICĂ POPULARĂ

In cercetările mele de dialectologie, folklor şi etnografie în Maramureş mi-am îndreptat privirile şi în spre această interesantă şi mult cotroversată latură a literaturei populare, descoperind şi două talente poetice care şi-au concretisat în scris producţiunea lor. Prima e Anuţa Pleş din Ieud şi a doua, Irina Stan din Săpînţa.

Plecînd dela versurile acestor două poete ale ţărănimei maramureşene, a căror creaţiune e o preţioasă contribuţie pentru istoricul genesei poesiei populare, vom schiţa mai întîi cîteva constatări şi observaţiuni generale în directă legătură cu problema ce ne interesează.

O primă caracteristică fundamentală ce se desprinde din poesiile lor e aceea că ele sînt în întregime de natură lirică. Nimic din ce ne-ar putea duce în spre genul epic — ceea ce, raportat, în primul rînd, la etatea la care au scris amîndouă, e deplin explicabil. Caracteristicile genului epic nu cadrează cu structura sufletească a unui poet care scrie în floarea vîrstei. Genul liric e manifestarea spontană a unor sentimente în general de scurtă durată, pe cînd cel epic cere şi o concentrare intelectuală în poetisarea faptului ce va fi impresionat pe poetul creator. Creaţiunea lirică e în strînsă legătură cu sentimentele celui creator, ca fiind eminamente subiectivă; pentru cea epică trebue să se producă un fapt care — direct sau indirect — să impresioneze puternic sufletul poetului din popor, al cărui eu se pierde în însuşi fondul

acelui fapt. Dar sufletul femeiesc — în afară de excepţiile rare — nu e capabil de o atare abnegaţiune, care e o uitare de sine. Personalitatea unei poete e în funcţie de sentimentele ei proprii, iar atunci cînd îmbrăţişază pe acelea care par sau chiar sînt ale altora, aceasta se datoreşte faptului că acele sentimente sînt în primul rînd ale ei. Atît fondul, cît şi orizontul unei personalităţi feminine sînt departe de a cadra cu amploarea visiunilor ce le-ar comporta măreţia unui fapt impresionant atunci cînd acest fapt ar urma să fie cîntat.

Se pune totuşi întrebarea: oare genul epic să fie o creaţiune exclusiv bărbătească, sau şi femeiască?

Pentru un cercetător al timpurilor de astăzi, de vreme ce ar constata că foarte multe cîntece epice sînt cunoscute cu deosebire de femei, impresia generală pe care ar căpăta-o ar fi aceea că creaţiunea acestor cîntece aparţine sexului feminin. O atare impresie însă n'ar putea corespunde realităţei şi iată pentru ce. Astăzi, ce-i drept, sexul bărbătesc nu ne ofere faţă de cel femeiesc nici o superioritate în ceea ce priveşte numărul creatorilor sau, mai ales, al depositarilor creaţiunei poetice populare. Cele mai multe balade le poţi culege din gura femeilor bătrîne, foarte puţine dela bătrîni. Causa? Din momentul în care patriarhalismul unui popor a început să se reducă în faţa multiplelor şi variatelor mijloace de civilisaţie contemporană, sexul bărbătesc a început şi el să se simtă din ce în ce mai înstreinat de tot ceea ce constituia în alte vremuri averea şi hrana lui sufletească. Atîta timp cît un popor duce o vieaţă pastoral-patriarhală, bărbatul e acela care, la orice petrecere, cîntă o baladă. Şi cum musica populară, mai ales cea instrumentală, a fost şi este exclusiv bărbătească, era natural ca şi orice creaţiune epică să fie cîntată pentru prima oară de un bărbat. Evident, un atare cîntec — poesie şi musică — putea fi ascultat şi de o femeie şi, deci, învăţat; în nici un cas însă purtătorul-bărbat al unor atari cîntece sau rapsodii nu le va fi ascultat, şi cu atît mai puţin învăţat, dela o femeie.

Intrebînd pe poeta Ioana Codrea[1] de unde a învăţat toate baladele pe care mi le-a spus, ea mi-a răspuns că o bună parte din ele le-a auzit pentru prima dată în Suceava, unde a petrecut cîţiva ani în tinereţe, iar altele „d'e la bătrîni". Intrebat dacă toate cîntecele bătrîneşti pe care le ştie nu le-a învăţat dela femei, bătrînul Dumn'itru Lucaciu lu Istrati[2] mi-a răspuns cu un gest dispreţuitor: „E! femeile învaţă d'ela noi, nu noi d'ela ele!" Cînd cunoaştem vieaţa socială a femeiei în timpurile apuse precum şi traiul bărbaţilor în orele şi mai cu samă în zilele de repaus sau petrecere, e tot ce poate fi mai firesc să admitem că originea creaţiunei epice este eminamente bărbătească. De altfel, trebue amintit că nu numai vieaţa internă a satelor sau cea din imediata apropiere a lor oferiau atari momente de creaţiune, colaborare, localisare, răspîndire etc. a producţiunei poetice populare; vieaţa păstorească încă a fost şi este un factor important în această problemă. In orele de odihnă, în clipele recreative precum şi în nopţile de veghe ale unei stîni, toţi cei care stau acolo îi vezi încă şi astăzi chiar cum fac roată în jurul focului, ascultînd fermecaţi evocările trecutului pe care li le deşteaptă fie doina din caval, fie povestea, balada etc. ale cutărui păcurar bătrîn. In afară de diferitele relatări ca şi de alte casuri constatate în alte regiuni păstoreşti, chiar în vara aceasta (1925) — în noaptea de 7 august — mi-a fost dat să trăesc atari clipe la o stînă maramureşeană de pe muntele Budescul din spre graniţa cu Polonia.

S'ar putea obiecta însă că dacă pentru sexul bărbătesc se poate invoca drept mediu creator şi comunicativ orice petrecere dela care musica să nu lipsească, un mediu corespunzător pentru sexul feminin ar fi mai ales şezătorile de iarnă. Incontestabil că şezătorile constitue un mediu foarte prielnic pentru cunoaşterea şi răspîndirea creaţiunei popu-

[1] Cf. cele relatate despre ea în *Graiul şi folklorul Maramureşului*, LI-LII.

[2] *Ibidem*, LXXXII.

lare. Astăzi, e drept că la ele iau parte în deosebi fete, neveste şi bătrîne, dar participă într'un număr oarecare şi tineri neînsuraţi. In ele poţi auzi cum bătrînele transmit tinerelor generaţii cîntecele bătrîneşti. Dar de aci nu se poate trage vre-o conclusie în sensul că creatorii unor atari cîntece ar aparţinea sexului feminin. După informaţiunile bătrîneşti, în vechime, la aceste şezători participau în număr mare şi bătrîni care, prin comoara lor literară, adesea însoţită şi de musică, dominau întreaga atmosferă. In asemenea condiţiuni, ne putem închipui care putea fi aportul bărbătesc nu numai în ceea ce priveşte creaţiunea, ci şi ca factor de răspîndire al ei. Că şi dintre femei vor fi răsărit oarecari personalităţi creatoare, e tot ce poate fi admisibil; dar, în trăsături generale, în creaţiunea epică se reliefează puternic inspiraţia bărbătească, după cum din domeniul magiei, bunăoară, se desprinde în deosebi personalitatea feminină.

Reîntorcîndu-ne la producţiunea lirică a celor două poete, o altă întrebare pe care ni-o punem e aceea de a şti dacă poesia populară e totdeauna o improvisaţie. Din numeroasele păreri de controversă în jurul acestui punct, reproducem pe cea a lui C. Nigra: „La canzone popolare non è improvvisata. Non è l'opera di un solo individuo. Non nasce ad un tratto perfetta. È lentamente elaborata e da molti congiuntamente e successivamente. Dei suoi elementi constitutivi una parte si può dire sempre antica. Quando dai nostri contadini si compone una canzone, si comincia a fissare la melodia, e questa è tolta ordinariamente da una canzone anteriore. Intere frasi ed interi versi, e spesso il principio della composizione, sono mutuati da canzoni già esistenti [1a]. Evident că în afirmaţiunea „dei suoi elementi constitutivi una parte si può dire sempre antica" e un adevăr care, totuşi, nu ne poate duce la concluzia că „la canzone popolare non è improvvisata". Firesţe, dacă am avea în vedere numai genul epic, am putea constata că sînt multe, chiar foarte multe cîntece care, pentru anumite popoare sau pentru anumite frînturi ale unei omogenităţi etnice, exclud orice improvisaţie, ele fiind simple transmiteri orale din generaţii în generaţii, avînd însă toate un punct în spaţiu în care au luat naştere din simple improvisaţii. Ca exemplu s'ar putea cita cunoscuta baladă mortuară *La chevauchée funèbre* sau chiar *La donna lombarda:* pentru literatura populară romînească amîndouă aceste balade sînt simple transmiteri, presentînd numai caracteristicile unor variante localisate, ele, însă, fiind la origine, şi anume în momentul în care faptele petrecute au fost concretisate în cîntece, nişte improvisaţii. Ceva mai mult: o improvisaţie individuală. Bine înţeles că orice cîntec e o operă „lentamente elaborata e da molti congiuntamente e successivamente" — aceasta mai ales în genul epic. Şi e firesc acest lucru, ca orice baladă să-şi capete amploarea şi coloritul în modul acesta, pentru că, în prima ei fasă, ea nu poate fi decît o simplă şi imediată cristalisare a faptului. Zic „imediată" întru cît cu drept cuvînt se poate afirma că „il poeta rustico se non canta subito un fatto non lo canterà più. Perchè nella sua memoria se ne conservi un ricordo è mestieri ch'egli lo chiuda in un certo numero di versi e di sillabe [1a].

Revenind la genul liric, vom putea constata o şi mai pronunţată improvisaţie. Poesia care are un caracter de durabilitate, de conservatism în timp şi spaţiu este cea epică. Poesia lirică — exceptînd anumite cîntece caracteristice de care sînt strîns legate melodii tot atît de caracteristice — e supusă unei puternice fluctuaţiuni de alterare, înlocuire, uitare etc. — fluctuaţiune în funcţie şi ea de ocupaţiuni etnice,

[1] La: Giuseppe Ferraro, *Canti popolari del basso Monferrato*, pag. XIV (în *Curiosità popolari tradizionali*, pubblicate per cura di Giuseppe Pitrè, vol. V).

[1a] G. Pitrè, *Studi di poesia popolare*, 28 (în *Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane*, vol. III).

preocupări de trai, schimbări de timpuri etc. Atîtea şi atîtea transformări contribue ca o bună parte din producţiunea lirică a unor vremuri relativ recente să fie pur şi simplu părăsită într'o bună zi, pentru a fi înlocuită cu una nouă. Aşa e casul cu cele două poete de care ne ocupăm: în general, fondul întregei producţiuni a lor, şi mai ales al Anuţei Pleş [1], e jalea pricinuită de desastrul războiului mondial. Avem, deci, a face cu o creaţiune nouă purtînd marca individualităţei, o creaţiune personală şi improvisată care întruneşte toate cerinţele de a fi eminamente populară şi cîntată atîta timp cît se vor resimţi efectele acestui război.

Iată, deci, un cas caracteristic ce vine să preciseze genesa şi circulaţiunea creaţiunei poetice populare şi care dovedeşte în acelaşi timp o improvisaţie mai pronunţată şi mai fecundă — ceea ce, de altfel, reiese şi din comparaţiunea calitativă şi cantitativă a producţiunei lirice faţă de cea epică [2].

Trecînd acum la însuşi *fondul şi forma* creaţiunei acestor două poete, relevăm, în primul rînd, următoarele distincţii:

Ca fond, versurile *Anuţei Pleş* sînt superioare celor ale poetei din Săpînţa: inspiraţie uşoară, firească şi simţită, pe cînd *Irina Stan*, încercînd a depăşi caracteristicile poesiei populare, adesea ne apare afectată; prima se identifică cu însăşi creaţiunea populară, a doua vrea să aibă o notă de

[1] Pentru Irian Stan, cf. *Graiul şi folklorul Maramureşului*, 51-55. n ceea ce priveşte creaţiunea, cf. şi cele relatate la pag. L-LIII.

[2] Casul, astfel înfăţişat, atinge direct o altă întrebare de o însemnătate capitală şi anume: Originea genului epic la Romîni. Problema însă, al cărei complex ar depăşi cu mult cadrul acestor simple însemnări, ne-o reservăm pentru un viitor articol, în care o vom analisa în directă legătură cu psihologia etnică a creaţiunei populare româneşti nord- şi sud-dunărene. Cu această ocasie vom stabili şi corolarul ei cu arta populară în general, şi în deosebi cu musica cu care genul epic are atingeri interesante.

personalitate cultă [1]. Găsim, totuşi, şi la Irina Stan versuri simţite şi frumoase, cum ar fi bunăoară textul al LVIII-lea.

Ca formă, Anuţa Pleş a scris — după posibilităţile ortografice pe care le cunoştea — exact în graiul maramureşean, cu toate particularităţile care îl caracterisează; Irina Stan a căutat să iasă mai peste tot din făgaşul dialectal.

Asupra modului de a scrie, ca şi asupra personalităţei creaţiunei lor poetice, interesant e de relevat textul al XXXI-lea, dar mai ales al XLVI-lea, în care Anuţa Pleş, cu o sinceră simplitate, ne informează asupra întregei sale creaţiuni, versificîndu-şi pînă şi numele ei — ceea ce denotă o conştientă paternitate. După cum spune şi ea, întreaga producţiune a fost scrisă în anul 1917. Textul al XLVII-lea l-a scris după intrarea armatei romîne în Maramureş. Acest ultim text l-a scris cu creion chimic pe ultima filă a caietului — ceea ce a contribuit ca sfîrşitul să se şteargă, devenind nelisibil —, iar forma în care ni se presintă e mai literarisată faţă de celelalte poesii ale sale; el ne reliefează în acelaşi timp şi un puternic sentiment de naţionalism.

Deşi sînt numeroase şi interesante caracteristicile textelor ce ar da loc la o analisă literară, nu vom insista mai mult asupra lor, relevînd în mod sumar numai cîteva particularităţi privitoare la ortografia originalului şi transcrierea lui critică, redată în coloana din dreapta.

E tonic sau aton, la Anuţa Pleş, e redat de obicei ca *é*.

I final lipseşte chiar la forme în care se aude clar. Ex.: *copi — copiĭ* VI, *[tu] să zi — să ziĭ* XIX, *[tu] şti — ştiĭ* LVII, LXXXIII etc.

Diftongul *ea* e redat — nu în totdeauna — prin *e — ę*: *gre* V, *tre = treę[če]* V, *ave* LXXX, *tigne* LXXX.

Diftongul *oa* la Anuţa Pleş apare cînd ca *ó*, cînd ca *óa*.

C e adesea redat la Anuţa Pleş şi prin *k*.

Ć sau *čĭ*, la aceeaşi poetă, apare în general ca *če:*

[1] Mai bogată şi mai fericită în creaţiunea ei proprie ne apare în textul al CCLIV-lea din studiul meu asupra Maramureşului.

nicei = *nici* V, *sărăceie* VI sau *pruncei* = *prunci* I, *prunce* = *prunci* V, *duce* = *duci* V, *face* = *faci* VI etc. *Č (i)* e redat și prin *cs*: *pruncs* VII, *nics* VIII, *fécsori* alături de *féceori*.

Ğ(i) la Anuța Pleș e dat prin *j*: *lunj* V, *faji* VI etc.

K' etimologic sau resultat din palatalisarea labialei *p* se confundă cu *t'*: *t'emat* XVIII, *pt'ică* XVIII, *pt'ičor* XL.

P S apare ca *cs* în *pégyécsaștyé* V.

Ca morfologie, relevăm: pluralul *rale* IV pentru *rele*; subj. *să daé*, *să staé* III; condiționalul *a fi* LXXV, LXXX în loc de *așĭ fi*; reflexivul *a se zimbi* LXIII.

Ca sintaxă, interesantă e forma *să trăĭa* = *să trăĭască* XLVII pentru *dacă ar trăi* [1].

Pentru o mai ușoară urmărire a originalului, în coloana din stînga redau toate textele în transcrierea critică a ortografiei lor.

Anuța Pleș

I

Șapoi eară Mai întîé
Măéran flóré gyin zió
Pui kongyéiu pă hîrtyié
Șîn ceăp eară cartya scrié
Cu jalé ș cu bănat
Dacă lumea so stricat
Fosta sîrbu maré cînyé
No avut grijă gyé nyimé
Păn păratu férdinand
Wieața i o luat
Da ș la soțlia lui
Dacăi omu dracului
Ion pușcat dinton motor
Deatuncei lumea cu dor
Ion pușcat gyinto mășînă
Deatuncei lumea susłyină
Lon pușcat cu pă muerĕ
Deatuncei lumea cu jalé

Ș'apoi iară mai întîe,
Măeran floare d'in zie,
Pui cond'eiu pă hîrl'ie
Ș'încęp iară carl'ę-a scrie
Cu žale și cu bănat
Dacă lumęa s'o stricat.
Fost-a Sîrbu mare cîne,
N'o avut grižă d'e nime;
Pă npăratu Ferdinand
Vięața i o luat;
Da și la soțlia lui —
Dacă-i omu draculuį.
Į-o 'npușcat dint'on motor —
Dę-atunč i lumęa cu dor;
Į-o 'npușcat d'int'o mășînă —
Dę-atunč i lumęa sust'ină;
L'o 'npușcat cu pă muere —
Dę-atunč i lumęa cu žale;

[1] Pentru această interesantă construcție cu *să*, cf. și exemplele pe care le-am relevat în lucrarea mea sub § 83.

Lio lăsat prunceĭ orfani
Lăcomindusă la bani
Lăcomniea banyilor
Multyé faceă tuturor.

Li-o lăsat prunčĭ orfanĭ,
Lăcomindu-să la banĭ.
Lăcomnița bańilor
Mult'e făcę tuturor.

II

Ardă para focului
tată țara musculuĭ
ș galiția jumătatyé
kîtăi a rusului partyé
să naibă ungyé să batyé
camu gyé trĭ aĭ maĭ binĕ
șpitarélés tatyé plinyé,
carĕ nus morț șîn gropaț
pîn văĭ ș păduri cu braz
pîn corhazuri îs băgaț
șîĭ vingyécă șîĭ duc eară
înapoi în foc șîn pară
gîngyéștyi căĭ musaĭ să móră
la cătană așaĭ dat
căĭ musaĭ gyé luptat
pă apă șĭ pă uscat
pîntru țara șîn párat
cînd nyamțu porunca spunĕ
musaĭ dé plécat în lumĕ
la porunca nyiamțului
mnylă ș cruțaré nuĭ
că poruncan părătyiască
daĭ musaĭ să săn plinească
dé nu vreĭ să o plinești
cu viața o plătyéștyi.

Ardă para focului
Tătă țara Musculuĭ
Și Galiția gumătat'e,
Cîtă-ĭ a Rusului part'e,
Să n'aibă und'e să bat'e;
C'amu d'e trĭ aĭ maĭ binĕ
Șpitarele-s tăt'e pline:
Care nu-s morț și 'ngropaț
Pîn văĭ și păduri cu bradz
Pîn corhazuri îs băgaț,
Și-ĭ vind'ecă, și-ĭ duc eară
Înapoĭ în foc și 'n pară —
Gînd'ești că-ĭ musaĭ să moară.
La cătană așa-ĭ dat
Că i musaĭ d'e luptat
Pă apă și pă uscat,
Pîntru țară și 'npărat.
Cînd N'jamțu porunca spune
Musaĭ de plecat în lume;
La porunca N'jamțului
Măilă și cruțare nu-ĭ,
că porunca 'npărăt'iască
Da-ĭ musaĭ să să 'nplinească;
De nu vreĭ să o plinești
Cu viața o plăt'ești'ĭ.

III

Daór dumnézău să daé
aésta războĭ să staé
o gyé nu lumea să ptyeé
o gyeasĭ lumea să șié
ș războĭ să nu maĭ țié
fosto lumé șo fo re
so stricat maĭ răŭ dea șa
deasĭ tot așa stricată
războiu nu să maĭ gată

Da-o-ar Dumnedzău să dae
Aesta războĭ să stae,
O d'e nu lumęa să pt'ec;
O d'ę-a si lumęa să sie
Și războĭ să nu maĭ țîe.
Fost-o lume ș'o fo' rę,
S'o stricat maĭ răŭ dę-așa.
Dę-a si tot așa stricată
Războju nu să maĭ gată.

eară stau ș mă gîngyésc
eară mă sămăluésc
ca esta tot sa găta
na ţîne pă cît lumea
dacă ior găta pă toţ
nu sor batyé cu ceăi morţ

IV

Săracu codru cu flori
cum so uscat dé tri ori
șamu eară văd căi vergyé
ș gyé binyé nui nyégyejgyé
so uscat șa patra óară
ș tăt nui mai binén ţară
vai săraca lumuţa
taré so putut strîca
săraca lumea cu jalé
cuprinsăi taré dé ralé

V

Cuculé cu pené lunj
tu tot cînţ ș oamini duce
nu gîngyéștyi că rămîn prunce
nicel dé mamélé lor
că ramîn taré cu dor
mult mni inima me arsă
dé fémei cu prunce rămasă
pruncel strîgă gyé mîncaré
la mamai marén tristaré
dacă ști că ptyită naré
bucatyélés scumpé tátyé
maica potye la prunce mórté
șapoi ș éi îș poftye
că dóră hăládue
gyé năcazu ceăi pă e
să nu vadă ceá plinye
varai vară șa mai tre
zîné earnai taré gre
nușcum or éși gyin e
că nui celné lé lucra
să mai aibă să tráia
cán ta éșty tri ai gyé zilé
ș bucatyio fo puţînyé

Eară stau și mă gînd'esc,
Eară mă sămăluesc
C'aesta tot s'a găta,
N'a ţîne pă cît lumea;
Dacă i-or găta pă toţ
Nu s'or bat'e cu ceĉi morţ.

Săracu codru cu flori
Cum s'o uscat de tri ori,
Ș'amu eară-i văd că-i verd'e
Și d'e bin'e nu-i ned'eżd'e.
S'o uscat ș'a patra oară
Și tăt nu-i mai bine 'n ţară
Vai săraca lumuţa,
Tare s'o putut strîca!
Săraca lumea cu żale,
Cuprinsă-i tare de rale!

Cucule cu pene lungi,
Tu tot cînţ și oamini ducj,
Nu gînd'eșt'i că rămîn prunc'i
Nici de mamele lor
Că rămîn tare cu dor.
Mult mî'i inima me arsă
De femei cu prunc'i rămasă;
Prunc'i strîgă d'e mîncare —
La mama-i mare 'ntristare
Dacă ști că pt'ită n'are.
Bucat'ele-s scumpe tăt'e,
Maica poat'e la prunc'i moart'e,
Ș'apoi și ei îș poft'ę',
Că doară hăláduę'
D'e năcazu čę-i pă ę,
Să nu vadă cę plin'ę'.
Vara-i vară ș'a mai trę',
Zine çarna-i tare grç,
Nu ș' cum or eși d'in ç,
Că nu-i čine le lucra
Să mai aibă să trája'.
Că 'nt'aeșt'i tri ai d'e dzîlo
Și bucat'ę-o fo' puţîńe

dacă nu nyiam purtat binyé
cán duminyéce am lucrat
pă d-zéu nam rugat
besérica nam păzît
pă domnul lam suduit
nyiam purtat cum nu iubeșté
pîntruacea nyé pégyécsaștyé
nyiam sfăgyit fratyé cu fratyé
nam făcut gyé feli dréptatyé
pîntruacea domnu nyé batyé
d-zéu faceă dréptatyé
noi sîntyém tăt în păcatye

VI

Cuculé cu penyé éștyi
ș tot cînţ ș gyéspărţăștyi
gyéspărţăștyi fajî dé braz
féméilé gyé bărbaţ
ș gyéspărţăștyi cityé ștyi
părinţî gyéla copi
mamé prunce i laș sărace
la părinţ móartyea lé face
cîţ óaminyi o fo gyé rînd
jumătatyés în mormînt
șa ceăia careor mai si
nușcum or putye trái
șa ceăia ceor rămînye
nușcum sor putye ţînye
cán ta ést veac blăstămat
nui cu modru gyé scăpat
la carei născut bărbat
fără bétyiag șîn gropat
o vai șa mar gyé bărbaţ
mulţîs bolnazi șîn gropaţ
pă munţi gyéla cărpaţ
șîn galiţiea pustlé
ș plină gyé sărăcelé

VII

Eéu gyé multé orî am zîs
asta nui șagă nice rîs
aéstai lucru dé plîns
plînj odată kînd ţî gréu

Dacă nu ńe-am purtat bińe;
Că 'n dumińeĉi am lucrat,
Pă Dumnezeu n'am rugat,
Beserica n'am păzît,
Pă Domnul l-am suduit;
N'ĵ-am purtat cum nu iubește,
Pîntru-aĉa ńe ped'ecsașt'e;
N'ĵ-am sfăd'it frat'e cu frat'e
N'am făcut d'e feli dreptat'e
Pîntru-aĉa Domnu ńe bat'e.
Dumnezeu façę dreptat'e,
Noi sînt'em tăt în păcat'e.

Cucule, cu peńe eșt'ĵ
Și tot cînţ și d'espărţășt'ĵ;
D'espărţășt'ĵ făgî de bradz
Femeile d'e bărbaţ;
Și d'espărţășt'ĵ cît'e șt'ii,
Părinţî d'e la copii,
Mame, prunc i laș sărac,
La părinţ moart'ęa le fac.
Cîţ oamińi o fo' d'e rînd
Gumătat'e-s în mormînt;
Ș'ačęia carę-or mai si
Nu ș' cum or put'ę trái;
Ș'ačęia č'or rămîńę
Nu ș' cum s'or put'ę ţîńę,
Că 'nt'aest vęac blăstămn
Nu-ĵ cu modru d'e scăpat
La care-ĵ născut bărbat,
Fără bet'ĵag și 'npușcat.
O, vai ș'amar d'e bărbaţ,
Mulţî-s bolnazî și 'ngropa
Pă munţi d'e la Cărpaţ
Și 'n Galiţięa pustle
Și plină d'e sărăčle!

Eu d'e multe orî am dzîs:
Asta nu-ĵ șagă, nič rîs,
Aesta-ĵ lucru de plîns.
Plînĝi odată cînd ţî greu,

nu poţ plînjă tot méréu
plînj odată kînd ţi jalé
şa poi ş mai uiţ gyé ralé
amu la ceălai mai biné
la karé naré pă nyimé
kă omuţu singurél
plînjă numai pintru él
da la ceăl ceă aré pruncs
i dé plîns mai pintru mulţ
vai săraka lumuţa
taré so putut strica
săraca lumea ku jalé
kuprinsăi taré dé ralé

Nu poţ plînge tot mereu;
Plîngi odată cînd ţi žale
Ş'apoi şi mai uiţ d'e rale.
Amu la čęla-i mai bine
La care n'are pă n'ime,
Că omuţu singurel
Plînge numa pintru el;
Da la čęl čę are prunčj
I de plîns mai pintru muiţ.
Vai săraca lumuţa,
Tare s'o putut strica!
Săraca lumęa cu žale
Cuprinsă-i tare de rale!

VIII

Aşai lumea gyé strîcată
kum no mai fo nics odată
kă nu so mai pominit
să sié mai kătunit
tată ş ku doi fécsori
să pórté la şapkă flori
da amu văd kă să gată
ş kătunésk gyé odată
féceori ku tăt ku tată
fak iziţir la olaltă

Aşa-i lumęa d'e strîcată,
Cum n'o mai fo' ničiodată,
Că nu s'o mai pominit
Să sie mai cătunit
Tată şi cu doj fečorj,
Să poarte la şapcă florj.
Da amu văd că să gată
Şi cătunęsc d'e odată:
Fečori cu tăt cu tată
Fac iziţir laolaltă.

IX

Auzîtam éu asară
co zinit veste gyin ţară
să plecsă kătané eară
să plecsă ş dé 50
kă ceăi tynéri îs morţ tăţ
kă so dus ş opştari
fécsori kîţ o fo tari
tăţîs morţ ş pîn spitari
înpăraté undé şăz
nu ţi mnylă kîtyé véz
tot răguţ ku hainyé verz
înyékaţ în sînjă tăţ
kă dóră véz ku otyi
ká ptyică kaşi znopty
ka holda dusă dé vînt
tăţ să kulká la pămînt

Audzît-am eu asară
C'o zinit veste d'în ţară
Să plečę cătane ęară,
Să plečę şi de čindzăčj,
Că čęi t'ineri îs morţ tăţ;
Că s'o dus şi opşitari,
Fečori cîţ o fo' tari
Tăţ îs morţ şi pîn şpitarj.
Înpărate, unde şădz
Nu ţi múilă cît'e vedz?
Tot răguţ cu hajńe verdz
Înecaţ în sîngę tăţ.
Că doară vedz cu ot'i
Că pt'ică ca şi znopt'i,
Ca holda dusă de vînt
Tăţ să culcă la pămînt.

ptyká morţ ş bolnăziţ
numai dumnézău şti kîţ
la nimé nui zinén gînd
kîţ kokoni rămîn plîngînd
ş nyévestyé sustynînd
înpăratyé éş din kurtyé
ş tyé du pînă la muntyé
ş véz bgyetyélé răgutyé
înpăratyé ţa si jalé
să treaká plumgy pîn élé
ka plóia pîntré nuelé

Pt'ică morţ şi bolnăziţ,
Numaj Dumnedzău şti cîţ.
La nime nu-j zine 'n gînd
Cîţ coconj rămîn plîngînd
Şi ńevest'e sust'inînd.
Înpărat'e, eşi din curt'e
Şi t'e du pînă la munt'e
Şi vedz bgetele răgut'e!
Înpărat'e, ţ'a si jale
Să treacă plunęi pîn ele
Ca ploaja pîntre nuele!

X

Wai supăraré né spusă
la pruncs la inima pusă
mulţ nu ştiu dea lor părinţ
gyé kînd so dus dipa ics
nu ştiu pă ungyio murit
mórtea kum liso văjît
ş csinéva ion gropat
ori nymé nu io aflat
pă cealea străinătăţ
păduri ş pustiétăţ
maré sustyin ş dureré
fără nics o mîngleré
rămîn pruncsî părăsiţ
în vece fără gyé părinţ

Vai supărare nespusă,
La prunčj la inimă pusă!
Mulţ nu ştiu dę-a lor părinţ
D'e cînd s'o dus di p'aičj;
Nu ştiu pă und'ę-o murit,
Moarţęa cum li s'o văjît
Şi čineva j-o 'ngropat
Orj ńime nu j-o aflat
Pă čalęa străinătăţ,
Pădurj şi pustiétăţ.
Mare sust'in şi durere
Fără niči o mîngîere!
Rămîn prunčî părăsiţ,
În večj fără d'e părinţ!

XI

Măéran verdén krángat
domné multplîns ş bánat
gyipcso murit férdinand
véz sîrbulé afurisît
kă pă él lai omorît
ş bătaia so pornit
ş pă kînd so apukat
ş muskanu so skulat
batyél dómné blăstămat

Măeran verde 'ncrângat,
Doamne, mult plîns şi bánat
D'ipč'o murit Ferdinand!
Vedz, Sîrbulę,-afurisit,
Că pă el l-ai omorît
Şi bătaja s'o pornit.
Şi pă cînd s'o apucat
Şi Muscanu s'o sculat—
Bat'e-l, Doamne, blăstămat!

XII

Wai săraká lumé re
nam gîndit să si aşa
ká óamini nor rămîne
săraká lumé pustîé

Vai săracă lume rę,
N'am gîndit să sij aşa,
Că oaminj n'or rămînę!
Săracă lume pustîe,

nam gîngyt aşa să sié
kă óaminy să nu rămlé
nam gîngyt să si kum éşti
kă dómnyé amară éşti
nuş la alţî kum lé paré
mnyé mny amară taré
nuş kum paré la alţî
da eu nu mai pocs trăi
gyea mară lumea ceămny
jalémny kă lumea treceă
ş dé biné nam cea lejă
şîm trăésk lumea cua mar
zîlélé bunén zădar
la să sié ş să treaká
kă nyo fo lumea ş dragă
şam avut biné ş trai
amus tri ş patru ai
amu sié kum a si
numai pacea gyer zini
kînd stau ş sămăluésk
gyé paceă nu mai gîngyésk
kă dumnézău na da paceă
pînă lumea nusan torceă
kă sîmt mulţ gyé nu lé pasă
kît sînjă gyé om să varsă
da trébé numai odată
ku mnyk ku maré să vadă

Wai sărakă primăvară
trékutai şa triea óară
gyé kîndî bătaean ţară

N'am gînd'ît aşa să sic,
Că ţamiñj să nu rămîe!
N'am gînd'ît să sîj cum eşţi,
Că, Doamne, amară eşţi!
Nu ş' la alţî cum le pare
Mńie mń'i amară tare!
Nu ş' cum pare la alţi,
Da eu nu maj poćj trăi
D'e-amară lumea čę mń'i!
Žale mń'i că lumea trečę
Şî de bine n'am č'aleğę,
Şî-m trăesc lumea cu-amar,
Dzîlele bune 'n zădar.
Las' să sie şî să trçacă,
Că ńj-o fo' lumea şî dragă
Ş'am avut bine şî traj
Amu-s tri şî patru aj.
Amu sie cum a si,
Numaj paca d'ę-ar zini.
Cînd stau şî sămăluesc,
D'e pačę nu maj gînd'esc,
Că Dumnedzău n'a da pačę
Pînă lumea nu s'a 'nţoarčę.
Ca sînt mulţ d'e nu le pasă
Cît sînğę de om să varsă,
Da trebe numaj odată
Cu mńic, cu mare să vadă.

XIII

Măéran ku frunză rară
adă dómné paceă cară
kăi mult dor ş jalén ţară
părinţî plîng după prunce
nyévestyé după soţ dulce
karés duş ş nu să şty
zinyor ori nor zini
ş karé ar înturna
nuştyu sînătoş ori ba

Măeran cu frundză rară,
Adă, Doamne, pačę çară,
Că-j mult dor şî žale 'n ţară!
Părinţî plîng după prunči,
N'evest'e după soţ dulči
Care-s duş şî nu să şt'i
Ziñi-or orj n'or zini.
Şî care ar înturna,
Nu ştiu sînătoş ori ba.

XIV

Wai sărakă primăvară
trékutai şa triea óară
gyé kîndî bătaean ţară

Vaj săracă primăvară,
Trecut-aj ş'a triça çară
D'e cînd î bătaça 'n ţară.

supărarîa ş doru
înpluto tăt pămîntu
şîi supărat tăt omu
doru ş supărarîa
înpluto tătă lumea
nuştiu kînd sa stîmpăra
înpăratyé înpăratyé
punyé paceă nu tyé batyé
gyé kîndai prins atyé batyé
nu rămîn óaminy pă satyé
fără kokoni mîtytyéi
vai şamar a si gyé éi

Supărarja şî doru
Înplut-o tăt pămîntu
Şî-j supărat tăt omu;
Doru şî supărarja
Înplut-o tătă lumça,
Nu ştiu cînd s'a stîmpăra.
Înpărat'e, înpărate,
Puńe pačę, nu te bate;
D'e cînd aj prins a t'e bate
Nu rămîn ţamiñj pă sat'e,
Fără coconj mît'ît'ej —
Vaj ş'amar a si d'e ej.

XV

Wai sărakă lumé héi
tot gîngyésk gyipceă nu ptyéi
după ceă binyéi în tynyé
nar mai pâre rău la nymé
nyce mnyé nu mnyar pâre
argyeai nai mai rămînye
daká so sucelt aşa
gyé nymărui nu tygnye
pîno fost în lumé binyé
tygnyto batăr la celnyé
gyé kînd lumea so strîkat
tăţ óaminys ku bánat
gyé kînd lumea so sucelt
tăţ óaminys ku urît

Vaj săracă lume, h'ei,
Tot gînd'esc d'ipčę nu pt'ei?
După čę biñe-j în t'iñe,
N'ar maj părç rău la ñime;
N'iče mńie nu mń-ar părę—
Ard'ę-aj, n'aj maj rămîńç.
Dacă s'o sučit aşa
D'e ñimărui nu t'igńę.
Pîn' o fost în lume biñe
T'igńît-o batăr la čîńe;
D'e cînd lumça s'o strîcat
Tăţ ţamiñi-s cu bănat;
D'e cînd lumça s'o sučît
Tăţ ţamiñi-s cu urît.

XVI

Înpăratyé înpăratyé
naî făkut bună dréptatyé
înpăratyé mnykulaé
kînd tyai pus să face bătaé
naî gîngyt la dumnyézău
kă tyia batyé él mai rău
gyé kînd tyai prins gyé bătaé
sînjálé kură păraé
sînjálé féceorilor
pá munţî kărpaţîlor
şîn galiţia kînd tyé duce
véz tot mormintyé ş kruce
gyé féceorî tynyéri ş prunce

Înpărat'e, înpărat'e,
N'aj făcut bună dreptat'e.
Înpărat'e Mńiculae,
Cînd t'ę-aj pus să faći bătae
N'aj gînd'ît la Dumńedzău,
Că t'ę-a bat'e el maj rău;
D'e cînd t'ę-aj prins d'e bătae
Sînğęle cură părae,
Sînğęle fečorilor
Pă munţî Cărpaţîlor.
Şî 'n Galiţja cînd t'e duči
Vedz tot mormînt'e şî cruči
D'e fečorj t'iñerj şî prunči

ş gyé óamini însurat
pa kolos morţ şîn gropaţ
şo rămas ku dor ş jálé
nyévestyélé tynyérelé
ş kokony mîtytyéi
dómnyé grijaştyé gyé éi

Şî d'e oamini însuraţ —
P'acolo-s morţ şî 'ngropaţ.
Ş'o rămas cu dor şî žale
N'evest'ele t'inerele
Şî cocoń mit'it'ei —
Doamńe, grižaşte d'e ei!

XVII

Frunză vergyé iarba saceă
gyín anu patru sprăzaceă
anu patru sprăzaceă
gye mnyéu bînyé nam cea lejă
tot ku dor ş ku dor eară
trăitam lumea amară
pétrékutam dor ş jalé
ş bugátyé zilé ralé
asta lumé ceá să gată
stai să mori gyé supărată
asta lume ceá mai zînyé
stă să móră batăr celnyé
cătunyé afurisită
să tyé văd aferluită
kătunyea kum să vegyé
nui sir gyé măéran vergyé
ceái siruţ gyé mătrăgună
nymărui nui paré bună

Frundză verd'e iarba sačę,
D'in anu patrusprădzačę,
Anu patrusprădzačę
D'e-a măeu bíńe n'am č'aleğę.
Tot cu dor şî cu dor eară
Trăit-am lumea amară;
Petrecut-am dor şî žale
Şî bugăt'e dzile rale.
Asta lume čę să gată,
Staj să morj d'e supărată;
Asta lume čę maj zińe,
Stă să moară batăr číńe.
Cătuńię-afurisită,
Să t'e văd aferluită!
Cătuńiea, cum să ved'e,
Nu-j sir d'e măeran verd'e,
Čę-j siruţ d'e mătrăgună —
N'imăruj nu-j paré bună.

XVIII

Frunzuká vergyé gyiu zié
nam gîngyt aşa să sié
pămîntu tăt bătălié
gyeaş trăî să văd odată
lumea eară înpăkată
ká gyea ţînye mult aşa
puţînyéi or rămînye
kăn to nóptyé şîn to zî
nu ptyká sutyé ceá mny
kăn păraţi so skulat
ş gyé război so gătat
şîn ţară porunko dat
tăţ oaminy gyé plékat
frunză vergyé măéran
ceái gyé 20 gyé any

Frundzucă verd'e d'in zie,
N'am gînd'it aşa să sie,
Pămîntu tăt bătălie.
D'e-aş trăi să văd odată
Lumea eară înpăcată!
Că d'e-a ţíńe mult aşa
Puţíńej or rămîńę,
Că 'nt'o noapt'e şî 'nt'o dzî
Nu pt'ică sut'e, čę máij;
Că 'npăraţi s'o sculat
Şî d'e războj s'o gătat,
Şî 'n ţară porunc' o dat
Tăţ oamiń d'e plecat,
Frundză verd'e măeran,
Čei d'e doaudzăčî d'e añi.

ş gyea kolo înapoi
pînăn 42
tăţ so dus aşa pă rînd
supăraţ ş tăt plîngînd
ş puţîn io învăţat
la război io ş mînat
earam auzît asară
ko zînyt gyn ţară
să pleceă kătanyé eară
gyéla any 18
pînă la 56
să să stringă gypă satyé
pă muskan săl pótă batyé
aşa pă tăţ io tyémat
pîna mu ceă io gătat
rămîn prunce rămîn nyévestyé
lumea întristată estyé
féméi multyé supăratyé
o rămas amu pă satyé
nyévestyélé năkăjîtyé
érburilé nyé kositye
maré plîns ori în ceă sat
ş pămîntui supărat
ká nu să vegyé lukrat
numai gyé şanţuri săpat
ş dékumuri gyén puşkat
o lumé re ş strikată
kum no mai fo nyce odată
plînsuri mai ş chinuri grelé
mulţ prunce sînt gyé mărs a cearé
că sunt taré năkăjîţ
ş gyé tată părăsîţ

Şî d'e-acolo înapoj
Pînă 'n patrudzăč-şî-doj.
Tăţ s'o dus aşa pă rînd,
Supărat şî tăt plîngînd;
Şî puţîn j-o învăţat,
La războj j-o şî mînat.
Ear' am audzît asară
Č'o zíńit [ştire] d'in ţară
Să pleče cătańe eară
D'e la añi opsprădzăče
Pînă la čîndzăč-şî-şase.
Să să stringă d'i pă sate
Pă Muscan să-l poată bat'e.
Aşa pă tăţ j-o t'emat,
Pîn' amu čę j-o gătat;
Rămîn prunči, rămîn ńevest'e,
Lumea întristată est'e;
Femej mult'e supărat'e
O rămas amu pă sat'e;
N'evest'ele năcăjît'e,
Erburile ńecosíte.
Mare plîns orj în čę sat
Şî pămîntu-j supărat,
Că nu să ved'e lucrat,
Numaj d'e şanţurj săpat
Şî d'ecumurj d'e 'npuşcat.
O lume rę şî stricată,
Cum n'o maj fo' ńičodată,
Plînsurj maj şî k'inurj grele,
Mulţ prunč sînt d'e mărs a čare,
Că sunt tare năcăjîţ
Şî d'e tată părăsîţ.

XIX

Nuştyu

Nuştyu înpăratyé ceaş fa
să mă duk la dumata
ş să face aşa gyé bînyé
să zi în oraş ku minyé
ş săl véz kîtui gyé maré
şli tăt rînduri gyé špitaré
ku óaminy fără ptyceóré
la inymă răui dóré
stréinului săraku
amăritui traiu

Nu şt'iu

Nu şt'iu, înpărat'e, č'aş fa',
Să mă duc la duma-ta
Şî să faći aşa d'e bíńe
Să zij în oraş cu míńe,
Şî să-l vedz cîtu-j d'e mare,
Şî-j tăt rînduri d'e špitare,
Cu oamin'j fără pt'icęoare,
La înimă rău-j doare.
Streinuluj, săracu,
Amăritu i traju.

XX

pa munţ

Pă munţî karpatului
argyé para fokului
da nu argyé fok ku pară
fără bătaé gyé ţară
da nu argyé fok ku fum
fără gyé plumb ş gyn tun
nu argyé fok ku lumnynă
fără gyn giver măşînă
gingyéşty kă lumea o mînă

Pă munţ

Pă munţî Carpatului
Ard'e para focului.
Da nu ard'e foc cu pară,
Fără bătae d'e ţară;
Da nu ard'e foc cu fum,
Fără d'e plumb şi d'in tun;
Nu ard'e foc cu lumînă,
Fără d'in giver-măşînă, —
Gînd'eşt'î că lumea o mînă.

XXI

Sărakă ţară

Sărakă ţară pustié
no putut nimé să ştyé,
kă tri ai aşa să sié
tăt războiş bătălié
no putut nymé a sty
ká tri ai bătaca si
şor duceă tăţ óaminy
kînd son ceăput războiu
aşa o zîs tăt omu
na ţînye un an foku
ku karé armés amu
iatătyai ko trékut doi
ş gyea tunce i tăt războiu
nu zinyé nymén napoi
tăt războiş bătălié
nu véz óaminy să zié
kînd mă uit în lumé ceăi
numai kokony ş féméi
mai binyé lumé săptyéi
. . . . . [1]

Săracă ţară

Săracă ţară pustie,
N'o putut nime să şt'ie
Că tri ai aşa să sie,
Tăt război şi bătălie;
N'o putut nime a şt'i
Că tri ai bătaç-a si
Ş'or ducç tăţ oamiñi.
Cînd s'o 'nceput războiu
Aşa o dzis tăt omu:
„N'a ţinç un an focu
Cu care arme-s amu".
Iată-t'e-ai c'o trecut doi
Şi d'e-atunci i tăt război.
Nu zine nime napoi;
Tăt război şi bătălie,
Nu vedz oamiñi să zie.
Cînd mă uit în lume çe-i.
Numai cocoñi şi femei,
Mai biñe, lume, să pt'ei.
. . . . . .

XXII

. . . . . [1]
nyce aşa nu nya tyguy
gyor ziny pa ice rusî
ka mu so dat ku tăţî

. . . . . .
N'içi aşa nu ñi-a t'ignî
D'e-or zîñi p'alçi Ruşi.
C'amu s'o dat cu tăţi,

[1] Lipsă în original, din causa unei file rupte.

tăt sîlésk să zién kó
gingyésk kă ţara or lo
kă so dat ş rumînu
şa mui mai maré foku
nuş kînd a si kapătu
mai rumînyé nu tyé batyé
nu faceă pradă pă satyé
bugato făkut rusu
gyé kînd son ceăput foku
. . . . . [1]

Tăt sîlesc să zie 'nceo.
Gînd'esc că ţara or lo.
Că s'o dat şi Rumînu,
Ş'amu-i mai mare focu,
Nu ş' cînd a si capătu.
Măi Rumîñe, nu t'e bat'e,
Nu façe pradă pă sat'e;
Bugăt o făcut Rusu
D'e cînd s'o 'nceput focu.
. . . . . .

XXIII

. . . . . [1]
punyé paceă nu tyé batyé
nu meré kîtă rumîn
véz kă óaminy nu rămîn
ceă tyé du kîtă muskan
kă meré pa patra an
o na si paceă şohan

. . . . . .
Puñe pace, nu t'e bat'e;
Nu mere cătă Rumîn,
Vedz că oamiñi nu rămîn,
Çe t'e du cîtă Muscan,
Că mere p'a patra an,
O n'a si pace şohan.

XXIV

Muszkulé

Muskulén puşkă ku rînd
kă rămîn kokony plîngînd
gypceă nai ş altu gînd
să pui paceă kumi rînd
Muskulén puşkă ku rînd
kă rămîn kokony plîngînd
ş mamélé blăstămînd
şa tita tyor blăstăma
tu muskulé ty uska
ty uska kaşî frunza
kîndi mai maré bruma
pótyén puşka kîti placeă
kă nyémnykă nu nyé faceă
nu meré mai înaintyé
nyce naré gyéstulă mintyé
numaş pradăn puşkătura
mînînceăl gróza ura

Muscule

Muscule, 'npuşcă cu rînd,
Că rămîn cocoñi plîngînd,
D'ipçe n'ai şi altu gînd
Să pui pace cum i rînd.
Muscule, 'npuşcă cu rînd,
Că rămîn cocoñi plîngînd
Şi mamele blăstămînd.
Ş'atîta t'e-or blăstăma,
Tu, Muscule, t'i usca;
T'i usca ca şi frundza
Cînd i mai mare bruma.
Poat'e 'npuşca cît i placçe,
Că ñemñică nu ñe façe.
Nu mere mai înaint'e,
N'içi n'are d'estulă mint'e,
Numa-ş pradă 'npuşcătura —
Mănînçe-l groaza [şi] ura.

[1] Lipsă în original, din causa unei file rupte.

XXV

Wai gyé minyé

Wai gyé minyé ceam ajuns
ká végyém máşíny pă sus
nuştyu cea mai si gyea mu
kăs aprópé ku foku
da pótyé kom ş ajunjá
kă gyea ice gyn sat nyor duceă
ş nyor punyé pă măşînă
nyor duceán ţară stréină
ş nyor da ptytă puţnă

Vaj d'e mińe

Vaj d'e mińe č'am ăzuns,
Că ved'em măşíńj pă sus!
Nu şt'iu č'a maj si d'e-amu,
Că-s aproape cu focu.
Da poat'e c'om şî ăzunge
Că d'e-aičj d'in sat ńj-or dučę,
Şî ńj-or puńe pă măşînă,
N'j-or dučę 'n ţară streină
Şî ńj-or da pt'ită puţînă.

XXVI

Măéran

Măéran kréskut în sus
Măi nyamţulé ş măi rus
mulţ óaminy în lut aţ pus
gyé tri ai gyé kînd iţ dus
şi tăt nu végyéţ gyea juns
kîtyé rînduri aţ mai dus
kîţ óaminy o fo gyé fruntyé
tăţîs îngropaţ pă muntyé
nu trăésk kă nui gyé ungyé
ka mu gyé tri ai în kóceă
mullă mórtyé să mai faceă
gyé tri ai ceă ţînyéţ fok
ptykă óaminy polog
ş tăt duceăţ alţîn lok
nu gîngyţ să ván păkaţ
óaminy să nui prădaţ
voi pă kînd pacea uţ punyé
nu rămîn óaminy în lumé
voi pă kînd pacea uţ fa
óaminy tăţ iţ prăda
ceă va si bună ţara
kă pustîea rămînyé
ceă haznăţ ave gyé e
mai binyear si fóst aşa
kum aţ fo ş mai gyé mult
karé ku kît aţ avut
războí să nu siţ făcut
kă mulţ putrégyésk în lut

Măeran

Măeran crescut în sus,
Măj N'jamţule şî măj Rus
Mulţ oamińj în lut aţ pus
D'e tri aj d'e cînd i-ţ dus,
Şî tăt nu ved'eţ d'e-ažuns
Cîl'e rînduri aţ maj dus.
Cîţ oamińj o fo' d'e frunt'e,
Tăţ îs îngropaţ pă munt'e,
Nu trăesc că nu-j d'e und'e:
C'amu d'e tri aj încoačę
Mullă moart'e să maj făčę;
D'e tri aj čę ţînęţ foc
P'ică oamińi polog
Şî tăt dučęţ alţ în loc,
Nu gînd'iţ să vă 'npăcaţ,
Oamińi să nu-j prădaţ.
Voj pă cînd pača u-ţ puńe
Nu rămîn oamińj pă lume;
Voj pă kînd pača u-ţ fa'
Oamińi tăţ i-ţ prăda,
Čę v'a si bună ţara?
Că pustîe-a rămînę,
Čę haznă-ţ avę d'e ę?
Maj biń-ar si fost aşa
Cum aţ fo' şî maj d'o mult,
Care cu cît aţ avut,
Război să nu siţ făcut,
Că mulţ putred'esc în lut.

XXVII

Fosto lumé

Fosto lumé oaré kînd
so strîkat fără gyé rînd
gyom ajunjá şa mai si
ştyam ş rău kumi
kă pîna mu nam ştyut
numai kît nyso párut
karén lumé no înblat
gyé kînd ţărilé să bat
nu spué ko fo bărbat
nyice nu pominyea ko fost
bătaé în traiu nost
la să spué karé şty
kă aré ceă povésty
gyn ta ésty doi ai ori tri

Fost-o lume

Fost-o lume oarecînd,
S'o strîcat fără d'e rînd.
D'e-am ăzunge ş'a mai si
Şt'iam şî rău cum i;
Că pîn' amu n'am şt'iut,
Numaj cît ńi s'o párut.
Care 'n lume n'o înblat
D'e cînd ţările să bat
Nu spue c'o fo' bărbat,
N'ičj nu pomińça c'o fost
Bătae în traiu nost.
Las' să spue care şt'i,
Că are čę povest'i
D'int'aest'i doj aj orj tri.

XXVIII

Rău sa ugyé rău a si
binyen bla karea skăpa
gyntré tunurí ş gyn fok
asi taré ku nărok
da d-zéu gyea voí
pă om îl pótyé féri
kîndai zîlé ş nărok
trèce pîn apă ş pîn fok
dakă ai nărok ş partyé
d-zéu sfîntu tyé skótyé
gyéla ralé gyéla tătyé
ş la tăţ nya ajuta
d-zéu gyé san dura
kă pă mîna lui sîntyém
nu putyém faceă ceă vrém

Rău s'aud'e, rău a si,
Biń-e 'nbla carę-a scăpa
D'intre tunurj şî d'în foc,
A si tare cu năroc.
Da Dumnezeu d'e-a voi
Pă om îl poat'e feri.
Cînd aj dzile şî năroc
Trečî pîn apă şî pîn foc;
Dacă aj năroc şî part'e,
Dumnezeu sfîntu t'e scoat'e
D'e la rale, d'e la tát'e,
Şî la tăţ ńi-ar ažuta
Dumnezeu d'e s'a 'ndura,
Că pă mîna luj sînt'em,
Nu put'em făčę čę vrem.

XXIX

Auzîtam éu amu
ká punyé paceă rusu
kamu gyé o lunán cóceă
tăţ óaminy zîc kăi paceă
eará stau ş mă gîngyésk
kă numaí babélé gráésk

Audzît-am eu amu
Că puńe pačę Rusu,
C'amu d'e o lună 'ncoačę
Tăţ oamińi dzîc că-j pačę.
Eară stau şî mă gînd'esc,
Că numaj babele grăesc

şîn părați nu gîngyésc
kăn părați gyear gîngyi
óaré kum sar învoi
înpăratyé înpăratye
punyé pacéă nu tyé batyé
cá gyea țînye mult așa
puțînyéi or rămînye
kătanyélé gyé rumîn
gynto mnyé tri rămîn
da jizl ș unguri
gynto mnyé ptykă tri
simt bugăț rămaș pă satyé
nui mai duk pă tăț la mórtyé
kă unguri ș jdani
ștyu ungyé să daé bani
să nui omóră dujmani

XXX

Măi kukulé pasăre,
kum mai cînț pă sama me
spuném kumi mai kînta
pá anu al patrélia
gyé ny kînta kan ésty tri
mai biné lumé nai si
kukulé kukuțulé,
kîntăț tu kîntárilé
kîntamu cea si să sié,
nu ține lumean robdié
kîntă tu la primávará,
să să facă paceăn țară
să sié paceă gyea si,
ku doru nu né topty
gîngyésc la cealea trécuté,
kît dé greleo fo ș multé
gyé gînduri multés sătul,
krédé ká mnio fost déstul
destul o fost ș pé mult,
bineo fost ká so trécut
cîteo trécut îs trécuté,
citeor si îm par mai multé
ș deor si mai puțînelé,
tot îm par multé ș grelé
kás sătul dé cealea laltă,
dé tri ai ș jumătaté

Și 'npărați nu gînd'esc,
Că 'npărați d'e-ar gînd'i
Oare cum s'ar învoi?
Împărat'e, împărat'e,
Puńe păcę, nu t'e bat'e,
Că d'e-a țînę mult așa
Puțînși or rămînę.
Cătańele d'e Rumîn
D'int'o mńie tri rămîn;
Da Židzi și Unguri
D'int'o mńie pț'ică tri.
Simt bugăț rămaș pă sat'e,
Nu-i mai duc pă tăț la moart'e,
Că Unguri și Židani
Șț'iu und'e să dae bani
Să nu-i omoară dușmani.

Măi cucule pasăre,
Cum mai cînț pa sama mę,
Spune-m cum i mai cînta
Pă anu al patrelja?
D'e ń'i cînta ca 'n eșt'i tri,
Mai bine, lume, n'ai si.
Cucule, cucuțule,
Cînta-ț tu cîntările,
Cînt' amu c'a si să sie,
Nu țînę lumęa 'n robd'ie;
Cîntă tu la primăvară
Să să facă pacę 'n țară,
Să sie pacę d'e-a si,
Cu doru nu ne topt'i.
Gînd'esc la calęa trecute,
Cît de grelę-o fo' și multe!
D'e gînduri multe-s sătul,
Crede că mńi-o fost destul.
Destul o fost și pę mult.
Binę-o fost că s'o trecut.
Citę-o trecut îs trecute,
Citę-or si îm par mai multe;
Și dę-or si mai puțînele,
Tot îm par multe și grele,
Că-s sătul de calęalalte
De tri ai și gumătate.

XXXI

Dakái așa și așa
skriseai kîtyeo horicea
daká văd kăi lumea re
tot skriu dóă tri șiruri
nu pot skrié gyé gînduri
tot skriu dóá tri șirejá
gyé gînduri nu șty cea lejă
gyé gînduri ș gyé bănat
daká lumea so strîkat

Dacă-i așa și-i așa,
Scrięai cîl'ę-o horičęa
Dacă văd că-i lumęa rę.
Tot scriu doauă-tri șiruri,
Nu pot scrie d'e gînduri;
Tot scriu doauă-tri șireğe,
D'e gînduri nu șț'iu č'aleğe,
D'e gînduri și d'e bănat,
Dacă lumęa s'o strîcat.

XXXII

Foku batá

Foku batá rău să șagyé
kă nus féceori numai fetyé
tăț féceori mărg la fok
luptă ku puțin nărok
mor féceori ceái iubiț
mor ku toț nyé prohogyț
mor ku toț fără lumnyná
gyé plumb ș armă streiná
mor féceori tăț pá rînd
în galiția ș la sîrb
în italia înka șa
ká nyamțu lé poruncea

Foku bată

Focu bată, rău să șad'e,
Că nu-s fečori, numai fet'e.
Tăț fečori mărg la foc,
Luptă cu puțin năroc;
Mor fečori čęi iubiț,
Mor cu toț ńeprohod'iț,
Mor cu toț fără lumńină
D'e plumb și armă streină;
Mor fečori tăț pă rînd
În Galiția și la Sîrb,
In Italja înc' așa,
Că N'jamțu le porunča'.

XXXIII

Stau să mor

Stau să mor gyea tita dor
pintru tynyé mîndrior
sara kînd és la vranyță
gyé doru tău mái băgyță
ká nu știyu pă ungyé ésty
nyce cîtyé ralé plinyésty
dumnyézău tyé pórtyén paceă
kă altă nu știyu ceá faceă
gyaș șty mîndruț cea fa éu
nu tyaș mai lăsa la rău
gyaș șty mîndruț ceă să fac
zinyóai pă săbășag

Staų să mor

Staų să mor d'e-atîta dor
Pintru ti'ńe, mîndrior,
Sara cînd es la vrańiță,
D'e doru tău, măi băd'iță;
Că nu șț'iu pă und'e eșt'i,
N'ičį cîl'e rale plińașt'i,
Dumńedzău t'e poart'e 'n pačę,
Că alta nu șț'iu čę facę.
D'e-aș st'i, mîndruț, č'a fa' eu,
Nu t'e-aș mai lăsa la rău;
D'e-aș st'i, mîndruț, čę să fac,
Ziń-o-ai pă săbășag.

XXXIV

Înoratui ceăriu rótă
supăratăi lumea totă
da mai supăratasi
kînd gyé paceă sa grăi
şom végye kît nor zini
nor ziny kás îngropaţ
în galiţia şîn kárpaţ
ş pă mîndru şo kréskut
frunză ş earbă gyé mult
ş pajáştyén ţălinytă
în galiţia prăpágytă

Înoratu-i çerîu roată,
Supărată-i lumça toată;
Da mai supărat' a si
Cînd d'e pâçe s'a grăi
Ş'om vede cît n'or zini.
N'or ziñi că-s îngropaţ
In Galiţia şi 'n Cărpaţ,
Şi pă mîndru ş'o crescut
Frundză şi earbă d'e mult,
Şi pazăşt'e 'nţăliñită
În Galiţia prăpăd'ită.

XXXV

Muskulé jalea tyé ştyé
nymé să nu tyé mîngîé
mulţ féceori ai pus supt glié
féceori harnyce ka brazî
ş şo lăsat părinţî
harnyce ka şî nyéştyé braz
şo lăsat surori ş fraţ
tynyéri kaşî frunzan kodru
nor înturna kă nuî modru
gyeaice tunu sa ugyé
morti mîndru óaré ungyé
să ştyu ungy mort maş duceă
la mormînt iaş punyé cruceă
la mormîntu mîndrului
ştyu binyé kă kruceă nui
ku drag maş duceă săi pui
ş săî skrîu numélé lui
să ştyé celnyea végye
ko murit gyé mórtyé gre

Muscule, zalça t'e şt'ie,
N'ime să nu t'e mîngîe,
Mulţ fecori ai pus supt glie,
Fecori harñiçi ca bradzî
Şi ş'o lăsat părinţi;
Harñiçi ca şi neşt'e bradz
Ş'o lăsat surori şi fraţ;
T'iñeri ca şi frundza 'n codru,
N'or înturna că nu-i modru.
D'e aiçi tunu s'aud'e,
Mort i mîndru, oare und'e?
Să şt'iu und" i mort m'aş duçe,
La mormînt i-aş puñe cruçe;
La mormîntu mîndrului
Şt'iu bîñe că cruçe nu-i,
Cu drag m'aş duçe să-i pui
Şi să-i scriu numele lui,
Să şt'ie cîñe-a ved'e
C'o murit d'e moart'e grę.

XXXVI

Supăratăs nam kui spunyé
daká nam pă nymén lumé
kă ş pă celnyeam avut
dusulo nyamţu gyé mult
márg la poştă kartyé nui
numaî doru mîndrului
nuştyu morti ori trăe
văd ká kartyé num sosa

Supărată-s, n'am cui spuñe,
Dacă n'am pă ñime 'n lume;
Că şi çîñe am avut
Dusu-l-o N'jamţu d'e mult.
Mărg la poştă, cart'e nu-i,
Numaî doru mîndrului —
Nu şt'iu: mort i ori trăç'?
Văd că cart'e nu-m sosa'.

măi mîndrulé gyé ésty ziu
skriém kartyé éu să ştyu
să tyaştyépt kît gyé tîrziu
da ţa zinyt hirun sat
kai murit ş tyan gropat
pă tynyé tyo înpuşkat
gyéla anost înpărat
ş tyo tare bolnăzit
doftori tyo adurnyt
ş altu nu tyai trézît
tyo adurnyt doftori
ş nu tyai putut trézî
aî murit în tu şpitari
întré doftori ceăi mari
mîndruţ kînd tyo îngropat
no ştyut nymé gyn sat
no ştyut kîndai murit
mórtya kum ţîsa văjît
mîndruţ kînd nyam gyéspărţît
gyea estya nam mai gîngyt
nam gîngyt mîndruţ gyé tynyé
să rămîi pă ţări stréinyé
să morî să nu ştyé nymé
nu da dómnyé nymărui
supărarîa mîndrului
dapoi supărarîa me
gyé nyémnyká num tigne
gyé nyémnyk nu mnyo tygnyt
kînd gîngyésk kum am trăit
kam trăit kaşî doi fraţ
gyn doi părinţ kununaţ

Măi mândrule, d'e eşt'i ziu
Scrie-mi cart'e eu să şt'iu,
Să t'e-aşt'ept cît d'e tîrziu.
Da ţ'a ziñit h'iru 'n sat
C'aî murit şî t'e-a 'ngropat;
Pă t'in'e t'e-o înpuşcat
D'e la a nost înpărat
Şî t'e-o tare bolnăzit,
Doftori t'e-o adurñit
Şî altu nu t'e-ai trezît;
T'e-o adurñit doftori
Şî nu t'e-aî putut trezî;
Aî murit înt'un şpitarî
Între doftori çeî marî.
Mîndruţ, cînd t'e-o îngropat
N'o şt'iut ñime d'in sat,
N'o şt'iut cînd aî murit,
Moart'ea cum ţî s'a văzît.
Mîndruţ, cînd ñe-am d'espărţît
D'e-aest'ea n'am maî gînd'ît;
N'am gînd'it, mîndruţ, d'e t'iñe
Să rămîi pă ţări strein'e,
Să morî să nu şt'ie ñime.
Nu da, Doamñe, n'imărui
Supărarîa mîndrului;
D'apoi supărarîa mę —
D'e ñemñică nu-m tignę;
D'e ñemñic nu mâi-o tignit
Cînd gînd'esc cum am trăit;
C'am trăit ca şî doi fraţ
D'in doi părinţ cununaţ.

XXXVII

Héi tu mîndruluţulé
kînd aud kă poşta zinyé
tot gîngyésk mîndruţ gyé tynyé
kă tráésty pă ţări stréinyé
şîi trimetyé kartyén sat
ká ésty la alt înpărat
kînd o gată gyé ceătyt
mai binyé nar si zinyt
ká kartyé nam auzît
ştyu mîndrulé kai murit

H'eî tu, mîndruluţule,
Cînd aud că poşta ziñe
Tot gînd'esc, mîndruţ, d'e t'iñe,
Că tráeşt'i pă ţări streiñe
Şî-i trimet'e cart'e 'n sat,
Că eşt'i la alt înpărat.
Cînd o gată d'e çet'it,
Maî biñe n'ar si ziñit,
Că cart'e n'am audzît.
Şt'iu, mîndrule, c'aî murit

In galiţia pă un rît
pă un rît fără gyé flori
ş ţo fo musai să mori
gyn surori fraţ ceai avut
nu tyo astupat ku lut
numai bunu dumnyézău
ţo ploat pă kopîrşău
da no fo kopîrşău gyé brad
nyceî kruceîţă la kap
nyceî éu kă mnyai fo drag
nyce no fo ceînyéţ aduceă
la mormînt săţ pué kruceă
ş săţ scrié ku ceărnyală
kai murit gyépartyéa ţară

XXXVIII

Înto sară păla ceînă
stam ku pretynu gyé mînă
şa mîndoi ţînyem un sfat
kumi omu supărat
dakă să duceă gyn sat
dakă pliakăn drum gyé ţară
nu şty mai zinyóa eară

XXXIX

Măéran

Măéran în grăgynuţă
hai mîndrulé ş tyén struţă
nam săminat fără liaka
kît ţî punyé tu la şapkă
la şapcă nuţ trébé struţ
kă şapcai ku trî bumbuţ
pă bumbu ceăl mărişor
skrisi pîntru ceînyé mor
la şapcă nuţ trébé flori
kăţ pun vektări kînd mori
gyé tráéşty nuţ mai tygnyé
să pui flori mîndré la e
gyé trî ai ş jumătatyé
rămîn florilé uskatyé
gyé féceoraş nyé purtatyé

In Galiţja pă un rît,
Pă un rît fără d'e flori
Şî ţ'o fo' musaî să morî.
D'în surorî, fraţ c'aî avut
Nu t'e-o astupat cu lut,
Numaî bunu Dumńedzău
Ţ'o ploat pă copîrşău.
Da, n'o fo' copîrşău d'e brad,
N'iĉî cruĉîţă la cap,
N'iĉî eu că mńj-aî fo' drag,
N'iĉî n'o fo' ĉîńe-ţ aduĉe
La mormînt să-ţ pue cruĉe
Şî să-ţ scrie cu ĉerńeală
C'aî murit d'epart'e 'n ţară.

Înt'o sară, pă la ĉînă,
Stam cu pret'inu d'e mînă
Ş'amîndoî ţînem un sfat
Cum i omu supărat
Dacă să duĉe d'în sat,
Dacă pleacă 'n drum d'e ţară,
Nu ş't'i mai ziî-o-a eară?

Măeran

Măeran în grăd'inuţă,
Haî, mîndrule, şî t'e 'nstruţă,
N'am săminat făr' o leacă,
Cît ţî puńe tu la şapcă;
La şapcă nu-ţ trebe struţ
Că şapca-i cu trî bumbuţ:
Pă bumbu ĉeî mărişor
Scris i pîntru ĉîńe morî:
La şapcă nu-ţ trebe florî
Că-ţ pun vectări ĉînd morî,
D'e trăeşt'î nu-ţ maî t'igńç
Să puî florî mîndre la ç.
D'e trî aî şî ĝumătat'e
Rămîn florile uscat'e,
D'e fečoraş nepurtat'e.

batăr fetyélé lé pórtyé
ş fetyélés supăratyé
kă féceori mărg la mórtyé
gyé kîndi bătaén ţară
nyce fetyélé nau tygnyală
és în drum şîn tórnă eară
és în drum ş earán torc
daká nui ceînyé la jok
féceoraşî jokului
das în fruntya fokului
féceoraşî ceăi gyé mult
ku karé so înceăput
tăţ pîna mu so trékut,
numélé li skris în peştyé
pă mormînt earbă lé kréştyé
puţîny înkă tot mai sîmt
jumătatyés în mormînt
ori săraku ori bogatu
la rázboi unu ka altu
kă plumbu ceăl blástămat
nul întreabă kăi bogat
aiastai drépţatyo dată
în lumea aiast strîkată
ceă dómnyé pótyé să sié
kît a mai si bătălié
pă kînd bătaia sa tre
nuştyu ceînya rămînye
héi tu mîndruluţulé
multyé zîlés în trî ai
în tălyé la rău să stai
la jok ş la băutură
or si fost péstyé măsură
da la pară ş la foc
vai şa mar gyea vost nárok

XL

Wai săraceî féceori
kum io kréskut părinţî
gyés harnyce kaşî brazî
ş să duk kaşî norî
şty bgyata kareor zinyi
ş karé or înturna
nu lia si dragă lumea

Batăr fet'ele le poart'e;
Şî fet'ele-s supărat'e,
Că fečori mărg la moart'e.
D'e cînd i bătae 'n ţară
N'iĉî fet'ele n'au t'igńeală:
Es în drum şî 'ntoarnă ţară
Es în drum şî ţară 'ntorc,
Dacă nu-i ĉîńe la ĝoc.
Fečoraşî ĝocului
Da-s în frunt'en foculuî;
Fečoraşî ĉeî d'e mult
Cu care s'o înĉeput,
Tăţ pîn' amu s'o trecut,
Numele l-i scris în Peşt'e,
Pă mormînt ţarbă le creşt'e.
Puţîńî încă tot mai sîmt,
Ĝumătat'e-s în mormînt.
Orî săracu, orî bogatu
La rázboi, unu ca altu,
Că plumbu ĉeî blástămat
Nu-l întreabă că-j bogat:—
Ajasta-i dreptat'e-odată
În lumea aiast' stricată.
Ĉe, Doamńe, poat'e să sie?
Cît a mai si bătălie?
Pă cînd bătaja s'a treˀ
Nu ştiu ĉîńe-a rămîńe.
H'eî tu, mîndruluţule,
Mult'e dzile-s în trî sî,
În tăl'e la ráu să staî
La ĝoc şî la băutură
Or si fost pest'e măsură;
Da la pară şî la foc
Vaî ş'amar d'e-a vost năroc.

Vaî săracî fečorî,
Cum î-o crescut părinţî
D'e-s harńiĉî ca şî bradzî
Şî să duc ca şî norî—
Şt'î bĉeata carĉ-or ziî!
Şî care or înturna
Nu le-a si dragă lumea,

kor si bolnazi la bgyata
unui înpuşkat pîn ptyceor
altu strigă vai kă mor
unui înpuşkat pînto mînă
altu strigă nam hogynă
kă mny plumbu la inymă

C'or si bolnazĭ la bçeata.
Unu-i înpuşcat pîn pt'icor,
Altu strigă „vaĭ că mor!";
Unu-i înpuşcat pînt'o mînă,
Altu strigă „n'am hod'ină,
Că mĥ'i plumbu la inimă!"

XLI

Frunză vergyé gyé briboi
vai şa mar féceori gyé voi
kum meréţ tăţ la rázboi
nu şăgyéţ în sat cu noi
ku părinţi să lukraţ
duminyéka să jukaţ
să nu tráiţ supăraţ
gypaice în gyépărtaţ
să jukaţ ş să horiţ
ku fetyé să vă tîlnyţ
supăraţ să nu tráiţ
gypa iceĭ prăpăgyţ
ş gyn tunuri bolnăziţ
kînd var sin lumé mai drag
vă jóră nyamţu supt styag
supt styag roşu gyé mătasă
şîi musai gyé mârs gyea kasă
supt styag roşu mohorît
musai satu gyé urît
ş pă nyamţu gyé slujît
ţara lui gyé stăpînyt
şa şa tynyéri gyé murit

§

floricea gyé gyşînyelé
ştym noi binyé kă vi jalé
kaţ ajuns aestya ralé
gyéi musai la mórtyea meré
da numai na vém ceă fa
nu vă putyém ajuta
kă gyéla ralé vam tra
kă nyce nóă nu ny drag
kă nu nyé zinyţ la prag
sărilé să nyé tîlnym
supăratyé să nu sîm

Frundză verd'e d'e briboi,
Vaĭ ş'amar fećorĭ d'e voi,
Cum mereţ tăţ la rázboi,
Nu şăd'eţ în sat cu noi,
Cu părinţi să lucraţ,
Dumińeca să ğucaţ,
Să nu träiţ supăraţ,
D'i p'aiči înd'epărtaţ;
Să ğucaţ şî să horiţ,
Cu fet'e să vă tîlńiţ,
Supăraţ să nu träiţ,
D'i p'aiči prăpăd'iţ
Şî d'in tunurĭ bolnăziţ.
Cînd v'ar si 'n lume maĭ drag,
Vă ğoară N'iamţu supt st'çag,
Supt st'çag roşu d'e mătasă,
Şî-i musaĭ d'e mârs d'ç-acasă;
Supt st'çag roşu mohorît,
Musaĭ satu d'e urît
Şî pă N'iamţu d'e sluzît,
Ţara luĭ d'e stăpînît
Ş'aşa t'ińerĭ d'e murit.

şî

Floriča d'e çişînele,
Şt'im noĭ bińe că v'i žale
C'aţ ağuns aest'ça rale
D'e-i musaĭ la moart'ç-a mere.
Da numaĭ n'avem çe fa',
Nu vă put'em ağuta,
Că d'e la rale v'am tra',
Că ńičĭ noaţă nu ń'i drag
Că nu ńe ziníţ la prag
Sările să ńe tîlńim,
Supărat'e să nu sim.

XLII

Măi kukulé kum kîntaĭ
amus trĭ ş patru aĭ
am kîntat şaş maĭ kînta
da mny urîtă lumea
ka ud nyévestyé horind
duminyékan kîjmé bînd
ţînyé dómnyé războiu
batăr şaptyé aĭ gyea mu
să nu zié urîtu
să mă ibgyésk ku mîndru
batăvă foku nyévestyé
multă jalén tré voi estyé
daká vor ziny bărbaţî
kum vor pîrăi grumazî
gypceă vă ibgyţ ku alţî
da nu lóţ lukru pă sus
pă la noi gyea ceale nus
da am auzît kă sînt
óaré ungyé pă pămînt
nyévestyelé kum träésk
gyé kokony nu maĭ gîngyésc
ká podu-i gol kămară nui
tăt să duk să beéun kui
gyé doru bărbatului
ká bany io kăpătat
gyn lumé după bărbat
mărgînd bgyata supărată
să tîlnye ku ceaea laltă
şa ceaea poşta óa ştyaptă
să gráésc să beéo dată
dómnyé num sién putat
nyce astăz nam mînkat
da nom be făron fărtaĭ
ka ceăla nu nya fa baĭ
povéstynd povestyé multă
gyé kokony gyé kasă uită
nyce gyé bărbaţ nu gîngyésc
kîtyé ralé maĭ plînyésc
elé beu să vésălésk
lé véz zuóan kîjmé bînd

Măĭ cucule

—Măĭ cucule, cum cîntaĭ
Amu-s trĭ şî patru aĭ?
—Am cîntat ş'aş maĭ cînta,
Da mĥ'i urîtă înmęa,
C'aud ńevest'e horind,
Dumińeca 'n cîzme bînd:
„Ţîńe, Doamńe, războju
Batăr şapt'e aĭ d'ę-amu,
Să nu zie urîtu,
Să mă ibçesc cu mîndru".
Bată-vă focu, ńevest'e,
Multă žale 'ntre voĭ est'e;
Dacă v'or ziĭ bărbaţî,
Cum v'or pîrăi grumazî
D'ipçę vă ibd'iţ cu alţî!
Da nu loaţ lucru pă sus,
Pă la noĭ d'ę-ačalę nu-s;
Da am audzît că sînt
Oare-und'e pă pămînt,
N'evest'eie cum träesc,
D'e cocońĭ nu maĭ gînd'esc:
Că, podu-i gol, cămară nu-i,
Tăt să duc să beę-un cuĭ
D'e doru bărbatului,
Că bańi ĭ-o căpătat
D'in lume după bărbat.
Mărgînd bçeata supărată
Să tîlńę' cu čaçalaltă,
Ş'ačaęa poşta o-aşî'çaptă;
Să gráesc să beę-odată:
Doamńe nu-m sie 'nputat [?],
N'ičĭ astădz n'am mîncat;
Da n'om bę, făr' on fărtaĭ,
C'ačęla nu ńę-a fa' baĭ.
Povest'ind povest'e multă
D'e cocońĭ, d'e casă ujtă,
N'ičĭ d'e bărbaţ nu gînd'esc
Cît'e rale maĭ plińesc.
Ele beu, să vesălesc,
Le vedz dzuoa 'n cîzme bînd,

nusă duk la lukrun kîmp
elé zîk kă nor lukra
kăn păratu bany lia da
şor trăi mai pă uşor
nu sor mai topty gyé dor
pîna si kîtyon féceor
nyce nor trăi cu bănat
pîna şi un om în sat

Nu să duc la lucru 'n câmp;
Ele dzic că n'or lucra,
Că 'npăratu bani li-a da
Ş'or trăi mai pă uşor,
Nu s'or mai topt'i d'e dor
Pîn' a si cît'e-un fecior;
N'icî n'or trăi cu bănat
Pîn' a si un om în sat.

XLIII

Săraku omu stréin
nymé nul tyiamă la zin
în lok gyé zin apă be
foku batá rău trăé
în lok gyé zin i dau apă
foku batá răul katá
stréinu táti stréin
gyé iai faceá apa zin
gyn stréin pînă face fratyé
nuţ rămînyé sănătatyé
pînă ceá face fratyé dulceá
sînătatya ţîsă duceá
streinu aşa să batyé
să duce dor gyé sînătatyé

Săracu omu strein,
N'ime nu-l t'iamă la zin;
În loc d'e zin abă bę—
Focu bată, rău trăę'.
În loc d'e zin i dau apă —
Focu bată, rău-l cată.
Streinu tăt i strein,
D'e i-ai făcę apa zin;
D'in strein pînă făci frat'e
Nu-ţ rămîne sănătat'e;
Pînă čę făci frat'e dulče
Sînătat'ea ţî să dučę.
Streinu aşa să bat'e,
Să duči dor d'e sînătat'e.

XLIV

Săraka ţara stréină
multi gyé supărări plină
săraku omu stréin
multi gyé supărări plin
la karé om mintyé aré
nui trébé altă mai maré
numai dor ş supăraré
gyé karé om naré mintyé
supăraria nusă pringyé

Săraca ţara streină,
Mult i d'e supărări plină!
Săracu omu strein
Mult i d'e supărări plin!
La care om mint'e are
Nu-i trebe altă mai mare,
Numai dor şî supărare.
D'e care om n'are mint'e
Supăraria nu să prind'e.

XLV

Skrieaş multyé ş nam rînd
ka ud kukuţu kîntînd
kuku kîntă ş tot ziceă
kă ku lumea noi în vinjă
şapoi stau ş mă gîngyésk

Scriç-aş mult'e şî n'am rînd,
C'aud cucuţu cîntînd.
Cucu cîntă şî tot dzičę
Că cu lumea n'oi învinğę
Ş'apoi stau şî mă gînd'esc

taré să nu mă skîrgyésk
tătă lumea trajăn rău
ştyu kă nu trag numa éu
kopilaş tynyéri ş prunce
ku zîlélé draj ş dulce
daká dau mîna ku rău
gyé él pot skăpa ku gréu
rău după ceăi în ceînjă
ku gréu pot ku él an vinjă

Tare să nu mă scîrçesc:
Tătă lumęa trağę 'n rău,
Ş'iu că nu trag numa eu.
Copilaş t'iñeri şî prunči,
Cu dzîlele dragi şî dulči,
Dacă dau mîna cu rău
D'e el pot scăpa cu greu:
Rău după čę-i înčînğę
Cu greu pot cu el a 'nvinğę.

XLVI

ceînyé kartya óa ceăty
săi sié drag a trăi
ş karé or askulta
multyé zîlé să tráia

ş

Héi tu mikă poézlé
gyea vre cenyéva să ştyé
ceînyé tyan ceăput a skrié
frunză vergyé gyé ceîréş
gyn komitat mar murés
ş numélé satului
éud i numélé lui
măéran vergyé ku frunză
numélé mny Pléş Anuţă
mă tyamă Anuţă Pléş
éu am skris aésta vérş
în anu 1917.

Čîñe carî'ęa o-a čęt'i
Să-i sie drag a trăi,
Şî care or asculta
Mult'e dzîle să trája'.

şî:

H'ei tu, mică poezie,
D'e-a vrę čîñeva să şt'ie
Čîñe t'e-a 'nčęput a scrie.
Frundză verd'e d'e čireş,
D'in comitat *Marmureş;*
Şî numele satului
Eud i numele lui.
Măeran verd'e cu frundză,
Numele mî'i *Pleş Anuţă;*
Mă t'eamă Anuţă Pleş,
Eu am scris aesta verş
În anu 1917.

XLVII

Floricea mîndră de rît
mulţămăsk domnului sfînt
cam ajuns cîteam gîndit
că rumînu o zînit
în ţara ungurului
nio scos dé supt mîna lui
săm rumîni adévăraţ
scoş din tré unguri spurcaţ
tîsa pişta nu trăe
să vadă cum né tigne
dacă él nu poruncea
co fo vrut să poruncea
ş féméi să omora
săm pusté pa zaceălea
ceo gîndit ison plinit

Floriča mîndră de rît,
Mulţămăsc Domnului sfînt
C'am ağuns cîte-am gîndit,
Că Rumînu o zînit
În ţara Ungurului,
Nî-o scos de supt mîna lui.
Săm Rumîni adevăraţ,
Scoş dintre Unguri spurcaţ.
Tisa-Pişta nu trăę'
Să vadă cum ne tignę'
Dacă el nu porunča.
C'o fo' vrut să porunča'
Şî femei să omora',
Să 'mpuşte p'a dzăčelęa.
Čę-o gîndit i s'o plinit,

că pă él lo omorît
să trăia lar spînzura
tăt dé rîs iar si mórtea
că ş niamţu om măréţ
cînd i mnirue pă tăţ
gîndito că nor mai si
săi pótă lui poruncel
gîndito că na afla
lui nimé săi poruncea
cean vîrti tătă lumea
dear ave lumea o tórtă
óar în vîrti dinto dată
şamuí vai dé capu lui
co fujît din ţara lui
nu poruncea nimărui
í păcat să poruncea
ş să mai înpărăţa
măi niamţule om dé cîné
nai ştiut cea si cu tiné
nai putut să şăz pă loc
să nu ţîi atîta fok
mai biné aşa să sie
să trăiascăn pribéjie
a sosît dio pribejît
din ţara lui o fujît
o fujît din ţara lui
dacăi omu dracului
. . . . . [1]

Că pă el l-o omorît.
Să trăja l-ar spîndzura,
Tăt de rîs i-ar si moarţea.
Că şi Njamţu, om măreţ,
Cînd i mn'îrue pă tăţ,
Gîndit-o că n'or mai si
Să-i poată lui poruncî;
Gîndit-o că n'a afla
Lui nime să-i porunca',
Č'a 'nvîrti tătă lumea.
Dę-ar avę lumea o ţoartă
O-ar învîrti dint'odată.
Ş'amu-i vai de capu lui,
C'o fugît din ţara lui,
Nu porunca' nimăruj.
I păcat să porunca'
Şi să mai înpărăţa'.
Măi Njamţule, om d'e cîne,
N'ai ştiut č'a si cu tine,
N'ai putut să şădz pă loc,
Să nu ţîi atîta foc.
Mai bine aşa să sie,
Să trăjască 'n pribeğie.
A sosît dį-o pribeğît,
Din ţara lui o fugît;
O fugît din ţara lui,
Dacă-i omu draculuį.
. . . . . [1]

Irina Stan

XLVIII

Şăz inim ân sînu meu,
Nu spune cînd ţafi rău
zî inimă că ţi bine
că mulţ pizmaş am pîngă mine
ei cînd ştiu că mi rău mie
tăţ joacă de bucurie,
şi nuştiu ce poate fi
de nu mă pot suferi
mulţ şi multe mar mînca
de leam făcut rău de ba
Doamne cumi poţ răbda?
fi inimă răbdărie

Şăzį, inimă, 'n sînu meu,
Nu spune cînd ţ'a fi rău;
Zî, inimă, că ţ'i bine,
Că mulţ pizmaş am pîngă mine:
Ei cînd ştiu că m'i rău mie
Tăţ joacă de bucurie
Şi nu ştiu če poate fi
De nu mă pot suferi.
Mulţ şi multe m'ar mînca
De le-am făcut rău, de ba —
Doamne, cum i poţ răbda?
Fiį, inimă, răbdărie

[1] Restul rămîne nelegibil, fiind şters.

ca tina de sub călcie
fi inimă răbdătoare
ca tina de su picioare
da de dor şi supărare
veştezitai ca o floare
cîndo rumpi şo pui a soare
vara la căldură mare
că de dor şi de urît
bătrîneşti ca floaren rît
las şi las săm bătrînesc
că nemic num bănuesc
că soarelei sfînt cu razâ
şi te uită demineaţă
căn zori de zi cînd răsare
dai mai tînăr cao floare
pă cînd sosă la sfinţît
tare tareo bătrînit
cîteo văzut pă pămînt
da eu cu trup pemîntesc
cum pot să nu bătrînesc
cîte rele mai tînesc
că de cînd mam cunoscut
tăt cu dor am petrecut

Ca tina de sub călcie!
Fiį, inimă, răbdătoare
Ca tina de su picioare!
Da de dor şi supărare
Veştezit-aį ca o floare
Cînd o rumpi ş'o puį a soare
Vara la căldură mare;
Că de dor şi de urît
Bătrîneşti ca floarea 'n rît.
Las' şi las' să 'mbătrînesc,
Că nemic nu-m bănuesc;
Că soarele-i sfînt cu razâ,
Şi te uită demineaţă:
Că 'n zorį de zi cînd răsare
Da-i maį tînăr ca o floare;
Pă cînd sosă' la sfinţît
Tare, tareo bătrînit
Cîte-o văzut pă pămînt.
Da eu cu trup pemîntesc
Cum pot să nu bătrînesc
Cîte rele maį tînesc?
Că de cînd m'am cunoscut
Tăt cu dor am petrecut.

XLIX

frunză verde frunzule
hei tu mămuleoara me
cînd pă mine mai născut
zori de ziuă so făcut
cînd întîe mai scăldat
zori de zi so luminat
cînd soarileo răsărit
Dumnezeu mio rînduit
nici să trăesc nici să mor
săm petrec vieaţan dor
săm petrec vieaţan jele
şi tăte zilele mele

Frunză verde, frunzulę,
Heį tu, mămuleęara mę,
Cînd pă mine m'aį născut
Zorį de ziuă s'o făcut;
Cînd întîe maį scăldat
Zorį de zi s'o luminat;
Cînd soarilę-o răsărit
Dumnezeu mį-o rînduit
Nicį să trăesc, nicį să mor,
Să-m petrec vieaţa 'n dor;
Să-m petrec vieaţa 'n ţele
Şi tăte zilele mele.

L

şi cînd Maică mai născut
mai bine să fi făcut
doauă fîntînele răci
păste între 2 dealuri săci

Şi cînd, maįcă, m'aį născut
Maį bine să fi făcut
Doauă fîntînele răcį
Păste (între) 2 dęaluri săcį:

cine dealu ofi suit
la eleo fi hodinit
dacă apofi băut
afi zisă cu dor mult
cineo făcut fintînile
ertei domnu păcatile
dașă Maică mai făcut
fată fire pemintească
lasă săte suduească

Cine dealu-o fi suit
La ele-o fi hodinit
Dacă apă-o fi băut;
A fi zisă cu dor mult:
„Cine-o făcut fintînile
Erte-i Domnu păcatile".
D'așă, maică, m'ai făcut
Fată, fire pemințească—
Lasă să te suduească.

LI

fămă Doamne cum mi dor
o păsărică să zbor
da să zbor pă supămînt
la a mîndrului mormînt
sămă uit cum putrăde
mîna cu inelele
ochi și sprîncenele
guriță și buzăle
tăt guriță zîmbitoare
și brațăle stringătoare
fața frumoasă mirie
cam iubito mai întîe

Fă-mă, Doamne, cum m'i dor
O pasărică să zbor,
Da să zbor pă su pămînt,
La a mîndrului mormînt,
Să mă uit cum putredz'
Mîna cu inelele,
Ok'i și sprîncenele,
Guriță și buzăle;
Tăt guriță zîmbitoare
Și brațăle stringătoare;
Fața frumoasă, mirie—
C'am iubit-o mai întîe.

LII

zîsam vîntului asară
mergi vîntuț din țarănțară
dute spune mîndrului
că mi dor de fața lui
vîntu o și pornit îndată
și mo lăsat supărată
noapte ntreagă nam durmit
statam și lam agodit
cută ziuo și sosît
și mio spus în graiu sfînt
pă Drăguțu tău iubit
nu lam găsît pă pămînt
și poate co și murit
murito și longropat
la Italiea pușcat
că dear trăi lafi aflat
că pă pămînt tăt lam cotat
dear trăi lafi găsît
că lam cotat tăt pă pămînt

Zîs-am vîntului asară:
„Merği, vîntuț, din țară'n țară,
Du-te, spune mîndrului
Că m'i dor de fața lui".
Vîntu-o și pornit îndată
Și m'o lăsat supărată.
Noapte 'ntreagă n'am durmit,
Stat-am și l-am agodit.
Cătă ziu-o și sosît
Și mi-o spus în graiu sfînt:
„Pă drăguțu tău iubit
Nu l-am găsît pă pămînt
Și poate c'o și murit.
Murit-o și l-o 'ngropat
La Italiea, pușcat;
Că de-ar trăi l-a fi aflat,
Că pă pămînt tăt l-am cotat;
De-ar trăi l-a fi găsît,
Că l-am cotat tăt pă pămînt".

LIII

cînd îmi vine dorun gînd
es la uliță plîngînd
și mă uit șîn sus șîn jos
cu otiuț lăcrămoș
da mă uit șîn jos șîn sus
încătrău Mîndru so dus
cîndam plîns și eam fost spus
e sama Mîndrule bine
camu nai parte de mine
dacă meri pă țări străine
cum am zîs so și plînit
eu trăesc Mîndro murit.

Cînd îmi vine doru 'n gînd
Es la uliță plîngînd
Și mă uit și 'n sus și 'n jos,
Cu otiuți lăcrămoș.
Da mă uit și 'n jos și 'n sus,
Încătrău mîndru s'o dus
Cînd am plîns și i-am fost spus:
„E sama, mîndrule, bine,
C'amu n'ai parte de mine
Dacă meri pă țări străine".
Cum am zîs s'o și plînit:
Eu trăesc, mîndru-o murit.

LIV

frunză verde din grădine
Mîndruț doru de la tine
la inimioară-i la mine
așăzati acolo bine
da nu spun să știe nime
așăzati pă vecie
da nu spun nime să știe
țîe Mîndruleor țaș spune
da văd bine cumi lume
că noi Mîndruț niom lăsa
și nu te vreu supăra

Frunză verde din grădine,
Mîndruț, doru de la tine
La inimioară-i la mine,
Așăzat i-acolo bine,
Da nu spun să știe nime;
Așăzat i pă vecie,
Da nu spun nime să știe,
Țîe, mîndruleor, ț'aș spune,
Da văd bine cum i lume,
Că noi, mîndruț, ni-om lăsa
Și nu te vreu supăra.

LV

hei tu Mîndruliorule
en ascultăm vorbile
că și ioț plac da și tum placi
ce căs de oameni săraci
ioț plac țîe și tu mie
das fată fără avuție
și văd că țîs pă plăcere
da mis fată fără avere
că avere deaș avea
tăt ar fi pă voia mea
așă nu pot cugeta
fimea pă voe cîndva
nu pot nu Mîndrule ști
fimea pă plac nu mea fi

H'ei tu, mîndruliorule,
En ascultă-mi vorbile,
Că și io-ț plac, da și tu-mi plăci
C'e căsi de oameni săraci!
Io-ț plac țîe și tu mie,
Da-s fată fără-avuție;
Și văd că ți-s pă plăcere,
Da mi-s fată fără-avere,
Că avere de-aș avea
Tăt ar fi pă voia mea;
Așă nu pot cugeta,
Fi-mi-a pă voe cîndva;
Nu poi, nu, mîndrule, ști
Fi-mi-a pă plac, nu mi-a fi.

LVI

frunză verde viorele
coatăț Mîndruț cu avere
dacă nu țîs pă plăcere
că numai buzăles amele
buzăle și guriță
să vorbesc cu Dumata
nici nam averi cu sume
numa eu singuren în lume

Frundză verde, viorele,
Coată-ț, mîndruț, cu avere
Dacă nu ți-s pă plăcere,
Că numai buzăle-s a mele,
Buzăle și guriță,
Să vorbesc cu duma-ta;
Nici n'am averi cu sume,
Numa eu singură 'n lume.

LVII

știu eu știu Mîndrule bine
că teai supărat pă mine
poț să nui fi supărat
că nemic nu țam stricat
și la noi cînd ai venit
tăt voioasă mai găsît
tăt voioasă și rîzînd
și ști cam zîs cătă tine
că ti supăra pă mine
miocări cătă altu
tu tare teai prins că nu
dai zîs și eom auzît
vorbe cum nam osîmbrit
da nu mă vorbi de rău
că tea bate Dumnezeu

Știu, eu știu, mîndrule, bine
Că te-ai supărat pă mine,
Poț să nu fii supărat,
Că nemic nu ț'am stricat.
Și la noi cînd ai venit
Tăt voioasă m'ai găsît,
Tăt voioasă și rîzînd.
Și știi c'am zîs cătă tine,
Că t'i supăra pă mine;
M-i-ocări cătă altu,
Tu tare te-ai prins că nu.
D'ai zîs și eo-am auzît
Vorbe cum n'am osîmbrit.
Da nu mă vorbi de rău,
Că te-a bate Dumnezeu.

LVIII

cum ți Mîndruț inima
dete faci amă uita
bateteor pă Dumata
orduri scrisă cu pana
șire drepte ca ața
scrisă sara la lumină
cu doruț dela inimă
șapoi eară pîntre flori
cu lacremi din ochișori
că de iubît team fost iubît
da vezi că nu team celuit
meai dat o virigucioară
ina poi țam dato eară

Cum ț'i, mîndruț, inima
De te fači a mă uita?
Băte-te-or pă duma-ta
Orduri scrisă cu pana,
Șîre drepte ca ața
Scrisă sara la lumină
Cu doruț de la inimă.
Ș'apoi eară pîntre flori,
Cu lacremi din ok'ișori,
Că, de iubit te-am fost iubit,
Da, vezi că nu te-am ceiuit;
Mi-ai dat o virigučioară,
Inapoi ț'am dat-o eară.

BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII IAȘI

LIX

eară Mîndruliorule
nasculta minciunile
careț spun neamurile
că de tine nam grăit
șohan rău nici on cuvînt
da tu singur poț să vez
că lumei cu doauă feț
în nime să nuten crez
tuma soră deța fi
cu dreptu nu tea îibi
Soră de ța fi o frate
nu tea iubi cu dreptate

Eară, mîndruliorule,
N'asculta minčiunile
Care-ț spun neamurile,
Că de tine n'am grăit
Șohan rău nici on cuvînt.
Da tu singur poț să vezi
Că lumea-i cu doauă feț,
In nime să nu te 'ncrezi;
Tuma soră de ța fi
Cu dreptu nu te-a îbi;
Soră de ț'a fi o frate,
Nu te-a iubi cu dreptate.

LX

Cucule pasăre ră
nu purta de grija meă
Mirluță pasăre sură
num tot bănui din gură
că mi găsi supărată
șoi mere la tineodată
și ți oi sparge cuibușoru
și ți oi rumpe ciocișoru

Cucule, pasăre ră,
Nu purta de griža me,
Mirluță, pasăre sură,
Nu-m tot bănui din gură
Că m'i găsi supărată
Ș'oi mere la tine-odată
Și ț'oi sparge cuibușoru
Și ț'oi rumpe čiočișoru.

LXI

cine Doru loscornit
mai întîe pă pămînt
să nu fie hodinit
căi greu doru cîte odată
cum ar fi on sac cu peatră
pă umăr la mine pus
și săl duc pă dîmb în sus
și asud și mă trudesc
nam loc sămă hodinesc
inimam suspinăm plînge
cu ochi nu pot învinge
greui doru de poveste
la inimă locuește

Čine doru l-o scornit
Maj întîe pă pămînt
Să nu fie hodinit,
Că-j greu doru cîte-odată
Cum ar fi on sac cu peatră
Pă umăr la mine pus
Și să-l duc pă dîmb în sus,
Și asud, și mă trudesc,
N'am loc să mă hodinesc.
Inima-m suspină, plînge,
Cu ok'i nu pot învinge.
Greu-j doru, de poveste,
La inimă locuește.

LXII

Frunză verde din grădine
mo făcut Mama pă mine

Frunză verde din grădine
M'o făcut mama pă mine

parăturița cu holdă
la mai mulț oameni de vorbă
pa răturița cu scai
la mai mulț oameni de grai
da zică cine cea ști
videma carea trăi
purtarea mea cum a fi
și zică cine cea vrea
carea trăi ma vedea
cum a fi purtare mea

P'arăturița cu holdă —
La maĭ mulț oameni de vorbă;
P'arăturița cu scaĭ —
La maĭ mulț oameni de graĭ.
Da zică cine cẹ-a ști,
Vidẹ-m'a carẹ-a trăi
Purtarẹa mẹa cum a fi.
Și zică cine cẹ-a vrẹa,
Carẹ-a trăi m'a vedẹa
Cum a fi purtarẹa mẹa.

LXIII

en ea bădiță sama
cum te blastămă lumea
dela ceri pînán pămînt
țăt să fi afurisît
zic că dacă neam iubit
dipceai mărsi și mai urît
da eu stau și mă zîmbesc
nici rău nu pot săț gîndesc
că noi cuatăta neam iubit
cam grăit nu neam sfădit
noi cu atăta neam știut
cu cît că neam cunoscut
dară care să ibăsc
ori și ce să sfătuesc
să cuprind să drăgostesc
mai multe nu neam grăit
șohan nu neam drăgostit
să rămie afurisît
cineo zis că neam iubit

En ẹa, bădiță, sama
Cum te blastămă lumẹa
De la ceri pînă 'n pămînt
Tăt să fiĭ afurisît;
Zic că dacă nẹ-am iubit
Dipcẹ-aĭ mărs și m'aĭ urît?
Da ẹu stau și mă zîmbesc,
Nicĭ rău nu pot să-ț grăesc,
Că, noĭ cu-atăta nẹ-am iubit,
C'am grăit, nu nẹ-am sfădit;
Noĭ cu-atăta nẹ-am știut,
Cu cît că nẹ-am cunoscut.
Dară care să ibăsc
Orișiče să sfătuesc,
Să cuprind, să drăgostesc.
Maĭ multe nu nẹ-am grăit,
Șohan nu nẹ-am drăgostit.
Să rămiẹ-afurisît
Cinẹ-o zis că nẹ-am iubit.

LXIV

am eu am on drăgușor
tinerel mîndru fecior
la mărs leginat să poartă
ochi lui muriță coaptă
ruptă dipă rugul verde
Doamne bine isă șede
cu sprîncene 'npreunate
iubescîl Mîndrele toate
de nu laș iubi și eu
pedepsîmar Dumnezeu

Am eu, am on drăgușor
Tinerel, mîndru fecior,
La mărs leginat să poartă,
Ok'i luĭ — muriță coaptă
Ruptă di pă rugul verde—
Doamne, bine i să șede!
Cu sprîncene 'npreunate—
Iubescu-l mîndrele toate.
De nu l-aș iubi și eu
Pedepsi-m'ar Dumnezeu.

LXV

hei tu Mîndruliorule
satu tot de noi vorbe
și așa vorbesc de noi
că ne iubim amîndoi
zic că mă cunosc pă rîs
cân brață mai fost cuprins
și mă cunosc pă uitat
că voioasă team sărutat
eu zic că nu mi rușîne
nam iubit fie pă cine
ceon voinicel caon struț
isă șede de drăguț
deț zic Mîndrule și ție
tăt rușîne să nuț fie
și ios cao floricuță
misă șede de drăguță
săne iubim drept avem
că noi mîndruț sămînăm
la făptură cam deo samă
guriță le ca deo Mamă
la făptură dupolaltă
guriță le ca deon tată

H'eĭ tu, mîndruliorule,
Satu tot de noĭ vorbẹ';
Și așa vorbesc de noĭ,
Că ne iubim amîndoĭ.
Zic că mă cunosc pă rîs,
Că'n brață m'aĭ fost cuprins,
Și mă cunosc pă ujtat,
Că voioasă țẹ-am sărutat.
Eu zic că nu m'i rușîne,
N'am iubit fie pă cine,
Cẹ-om voiničel ca on struț,
I să șede de drăguț.
De-ț zic, mîndrule, și ție,
Tăt rușîne să nu-ț fie:
Și io-s ca o floricuță,
Mi să șede de drăguță.
Să ne iubim drept avem,
Că noi, mîndruț, sămînăm
La făptură cam dẹ-o samă,
Guriță le ca dẹ-o mamă;
La făptură dup'oialtă,
Guriță le ca dẹ-on tată.

LXVI

sub pomuțu rămurat
Mîndru ședea supărat
tăt cu gîndu de plecat
de Satu lui străinat
eu mam dus pîn carbă verde
punînd flori după ureche
plecîndîmă dupo floare
eam picat în brățișoare
sara la sfințit de soare
flori de roauă am scuturat
nbrață la mîndru am picat
mo cuprins mo sărutat
de cînd în brață mo strîns
inima miso aprins
și să poată Mîndru ști
inimioara mea cumi
ar zice cum pot trăi

Sub pomuțu rămurat
Mîndru ședẹa supărat,
Tăt cu gîndu de plecat,
De satu luĭ străinat.
Eu m'am dus pîn carbă verde,
Punînd florĭ după urek'e.
Plecîndu-mă dup' o floare,
Ț-am picat în brățișoare
Sara la sfințît de soare.
Florĭ de roauă-am scuturat,
'N brață la mîndru-am picat,
M'o cuprins, m'o sărutat.
De cînd în brață m'o strîns
Inima mi s'o aprins.
Și să poată mîndru ști
Inimioara mẹa cum i
Ar ziče: cum pot trăi?

LXVII

numa morți Dorului
de tătus slujnica lui
îi slujăsc mare robie
fără bani fără simbrie
ioi slujî viața toată
tăt fără de nici o plată
plata mi vorbile rele
că din veci o fost a mele
plata mi vorbe urîte
deacele am bătăr cîte

Numa morți dorului,
De tătu-s služnica lui;
Îi služăsc mare robie
Fără bani, fără simbrie.
Î-oi služî viața toată
Tăt fără de nici o plată;
Plata m'i vorbele rele,
Că din veci o fost a mele;
Plata m'i vorbe urîte,
Dș-ačele am batăr cîte.

LXVIII

cine mă veden videre
șascultă vorbile mele
fațăm zice că fac rele
cine mă veden văzute
și gurița mio aude
fațăm zice că fac multe
și eu spun adevărat
că om frumos... [?]
numai cît lam sărutat
și cu atăta lam lăsat
șîncam zic tăț oameni
că eu după ceoi muri
de talpă la cad oi fi
Doamne mai modru să fiu
păcate grele nu știu
nu mai pentru sărutare
nu mi lăsa la perzare
și dîp dragoste curată
nu mia fi eadu răsplată

Čine mă vede 'n videre
Ș'ascultă vorbile mele
Față-m ziče că fac rele.
Čine mă vede 'n văzute
Și gurița mi-o aude
Față-m ziče că fac multe.
Și eu spun adevărat
Că om frumos.....
Numai cît l-am sărutat
Și cu-atăta l-am lăsat.
Ș'încă-m zîc tăț oameni
Că eu după čę-oi muri
De talpă la jad oi fi.
Doamne, mai modru să fiu,
Păcate grele nu știu,
Numai pentru sărutare
Nu m'i lăsa la perzare;
Și dîp dragoste curată
Nu mi-a fi jadu răsplată.

LXIX

ținen gînd Mîndrule bine
cum ai fost zîs cătă mine
ca să nu gîndesc de nime
să fetesc căi feciori
săte aștept pînăi veni
cîndi voi săten sori
neom cuprinde soțiori
da eu dacă nus găzdagă

Țîne 'n gînd, mîndrule, bine,
Cum aj fost zîs cătă mine
Ca să nu gîndesc de nime;
Să fetesc că-j fečiori,
Să tę-aștept pînă-j veni.
Cînd i voi să te 'nsori
Nę-om cuprinde soțiori;
Da eu dacă nu-s găzdacă

îț țîni vorba cade Șagă
că tu Mîndruț mi iubi
numai pînăi feciori
cîndi voi ate 'nsura
numa tu de ți cota
fie mută fie tută
numai să fie avută
ardăl cu para iosag
la mulț face pă ne plac
ardo cu para avere
la mulț face pă scădere
și de mea face și mie
Suspinaoi pe vecie

Îț țîn vorba ca de șagă,
Că tu, mîndruț, m'i iubi
Numaj pînă-j fečiori.
Cînd i voi a te 'nsura,
Numa tu de ț'i cota
Fie mută, fie tută,
Numaj să fie avută.
Ardă-l cu para, iosag,
La mulț face pă neplac;
Ard-o cu para, avere,
La mulț face pă scădere;
Și de mi-a fače și mie,
Suspina-oj pă večie.

LXX

Doamne fămă cum gîndesc
pasăre să pribăgesc
da să am glas de cîntat
la omuțu supărat
și să pot în glas să cînt
la omuțu năcăjît
cunosc omu supărat
pă vorbe și pă uitat
că vorbiles foarte lini
ochi is de lacrămi plini
și la rîs cînd să zîmbește
fața isă rumenește
minten eară gălbinește

Doamne, fă-mă cum gîndesc,
Pasăre să pribăgesc,
Da să am glas de cîntat
La omuțu supărat;
Și să pot în glas să cînt
La omuțu năcăjît.
Cunosc omu supărat
Pă vorbe și pă uitat,
Că vorbile-s foarte lini,
Ok'i i-s de lacrămj plinj,
Și la rîs cînd să zîmbește
Fața i să rumenjește,
Minten iară gălbinește.

LXXI

bădișor numai bădiță
rău poț fi tu la credință
vezi ce boală gream bolit
nici odată nai venit
săm pui mîna păla spate
să vezi sîngele cum bate
Doruțu tău cum mă arde
dacă nai înit Mîndruț nu
eaț doruțu și te du
și mă lasă la focu
și mai mult pînăi trăi
de mine nici nu gîndi
și pînă sa perembla

Bădișor, numaj bădiță,
Rău poț fi tu la credință:
Vezi če boală grę-am bolit,
Ničiodată n'aj venit
Să-m puj mîna pă la spate
Să vezi sîngele cum bate,
Doruțu tău cum mă arde!
Dacă n'aj înit, mîndruț, nu,
Ia-ț doruțu și te; du
Și mă lasă la focu,
Și maj mult pînă-j trăi
De mine nič nu gîndi;
Și pînă s'a perembla

pă ceri soare cu luna
să nu dzici cu gura ta
că ţam fost dragă cîndva
dacă tiară credinţa

Pe ceri soare cu luna
Să nu dzîci cu gura ta
Că ţ'am fost dragă cîndva,
Dacă ţe-ară credinţa.

LXXII

frunză verden doauă ruptă
da şi aceai mare mută
care lasă şio sărută
mam gîndit şi eu odată
nus zînă din ceri picată
să nu mă las sărutată
mo sărutat Mîndru odată
şapoi am fost supărată
că el cum mo sărutat
mo spus cătă alţin sat
şi mai mult nu moi lăsa
Domn de mar vrea săruta

Frunză verde'n doauă ruptă,
Da şi ačča-i mare mută
Care lasă şi-o sărută.
M'am gîndit şi eu odată,
Nu-s zînă din ceri picată
Să nu mă las sărutată;
M'o sărutat mîndru-odată
Ş'apoi am fost supărată,
Că el cum m'o sărutat
M'o spus cătă alţi 'n sat,
Şi mai mult nu m'oi lăsa,
Domn de m'ar vrea săruta.

LXXIII

frunzán prun frunză suprun
ori şi cui aş şti săi spun
că cui i da gurişoară
minten îmblă săte omoară
apoi dear fi de fin şpan
nici eu nus de haram
dear fi mîndru Domnişor
nu mă calce su picior

Frunză 'n prun, frunză su'prun
Orişicui aş şti să-i spun,
Că cui i da gurişoară
Minten îmblă să ţe-omoară
Apoi dę-ar fi de finşpan,
Niči eu nu-s de haram;
Dę-ar fi mîndru domnişor
Nu mă calče su' pičior.

LXXIV

auzîtam auzît
mai de multe ori vorbind
auzîtam mîndrulior
că de or oamini mor
cineo zîs vezi nau gîcit
eoam avut dor mai trăznit
eu am avut mai greu dor
dip ce beata mea nu mor?

Auzît-am, auzît
Maj de multe orj vorbînd,
Auzît-am, mîndruljor
Că de dor oamini mor.
Činę-o zîs vezj n'au gîčit,
Ję-am avut dor maj trăznit;
Eu am avut maj greu dor,
Dipče, bęata męa, nu mor?

LXXV

Să fi ştiut mai de mult
cîte am de petrecut

Să fi ştiut maj de mult
Cîte am de petrecut,

de ştieam cîte mis scrisă
şepte sateaî aprinsă
şo întreagă Ţărişoară
şaî marsân temnicioară
da nui om aşa cu minte
să ştie ceaîn nainte
Dumnezeu nu vrea să ştie
pînă pă vremea tîrzie

De ştięam cîte mi-s scrisă,
Şepte satę a fi aprinsă
Ş'o întręagă ţărişoară.
Ş'a fi marsă 'n temničioară;
Da nu-j om aşa cu minte
Să ştie čę-a fi nainte.
Dumnezeu nu vręa să ştie
Pînă pă vremęa tîrzie.

LXXVI

noi Mîndruţ de neom lăsa
nune trabă supăra
căci cu dragoste deplin
mulţ să iubăsc şi rămîn
da noi Mîndruţ deom trăi
şi dea mu neam mai iubi
dei muri şi ioi muri
şi tăt eară neom tîlni

Noj, mîndruţ, de nę-om lăsa
Nu ne trabă supăra,
Čăčj cu dragoste deplin
Mulţ să jubăsc şi rămîn;
Da noj, mîndruţ, dę-om trăi
Şi dę-amu nę-am maj jubi,
De-j muri şi jo-j muri
Şi tăt jară nę-om tîlni.

LXXVII

frunză verde iarbă crudă
pă mine la mulţ li ciudă
iasă ciudă săle fie
tăt ibăsc cum place mie
de sar ciudi cîde mult
ceam iubit nu pot să uit
ceam iubit nici noi uita
batăr cîte mor minca
şi de urît moi depărta

Frunză verde, jarbă crudă,
Pă mine la mulţ l'i čjudă.
Lasă, čjudă să le fie,
Tăt ibăsc cum plače mie;
De s'ar čjudi cît de mult,
Čę-am jubit nu pot să uit;
Čę-am jubit niči n'oj ujta,
Batăr cîte m'or minca
Şi de urît m'oj depărta.

LXXVIII

frunză verde frunzuliţă
mîngiemă măi bădiţă
mai vino la noi sara
ş mă mîngîe cu gura
căci mă supără lumea
cu vorbe dipt Dumata
căci vorbesc de ce vorbesc
mai mult de noi pominesc

Frunză verde, frunzuliţă,
Mîngîe-mă, măj bădiţă,
Maj vino la noj sara
Şi mă mîngîe cu gura,
Căčj mă supără lumęa
Cu vorbe dipt duma-ta,
Căčj vorbesc de če vorbesc,
Maj mult de noj pominesc.

LXXIX

şi cîte rele mo mîncat
din tăte bineam scăpat

Şi cîte rele m'o mîncat
Din tăte binę-am scăpat,

da dinta esta deamu
nuștiu scăpaoi o nu
dinta esta deacuma
nuștiu scăpaoi ori ba
lasă treacă șaeasta
doară nui cîti coasta
lasă treacăsă șamu
doară nui cîti dealu
nici noi trăi cît pămîntu
trăioi doară tri zile
și moi trece ca altile
oi trăi o zi o doauă
și moi trece ca o roauă
și voi lăsa lume noauă
teoi lăsa lume lăsa
pă brațăle altora
cui fi drag de Dumata
că mie nu miai fost dragă
numa tăt cerneală neagră

Da dint'aesta dę-amu
Nu știu scăpa-oi o nu;
Dint'aesta dę-acuma
Nu știu scăpa-oi ori ba.
Las' să tręacă ș'aesta,
Doară nu-i cît i coasta;
Las' să tręacă-să ș'amu,
Doară nu-i cît i dęalu,
Nîcį n'oi trăi cît pămîntu.
Trăi-oi doară tri zile
Și m'oi trečе ca altile;
Oi trăi o zi o doauă
Și m'oi trečе ca o roauă
Și voi lăsa lume noauă.
Tę-oi lăsa, lume, lăsa
Pă brațăle altora,
Cui fi drag de duma-ta,
Că mie nu mi-ai fost dragă,
Numa tăt černeală neagră.

LXXX

frunză verde brebenei
așa zic părinț mei
sămă duc că mear fi bine
și pă satele străine
mafi dus Mîndrule dus
că nime nu marfi ajuns
dusîmafi să nu vin
da mi jele să mă străin
că omuțu străinat
tăt dea unai supărat
ori cît bine der ave
dacăi străin nui tigne

Frunză verde, brebenei
Așa zic părinții mei
Să mă duc că mi-ar fi bine
Și pă satele străine.
M'a fi dus, mîndrule, dus,
Că nime nu m'ar fi-ažuns;
Dusî-m'a fi să nu vin,
Da m'i žele să mă străin,
Că omuțu străinat
Tătdęauna-i supărat;
Ori cît bine dę-ar avę,
Dacă-i străin nu-i tignę.

LXXXI

hei! batăte beata lume
alte avea și zile bune
alte avean tine tignеală
eu nam avut nici o sară
nu mai plînsuri și ocară
cine nu ști doru cei
da tea lăsan drum să pei
cine nu ști cei doru

H'ei, bată-te bęata, lume,
Altę-avęa și zile bune;
Altę-avęa 'n tine tignеală,
Eu n'am avut nicį o sară,
Numai plînsurį și ocară.
Čine nu ști doru če-i,
Da tę-a lăsa 'n drum să pei;
Čine nu ști doru če-i,

ziuai tignea de lucru
noapte Doarme ca puiu
eu de cînd lam învățat
num stă gîndu de lucrat
sara mintea mi turbată
naș durmi nici legînată

Ziua-i tignęa' de lucru,
Nopatęa doarme ca puiu.
Eu de cînd l-am învățat
Nu-m stă gîndu de lucrat;
Sara mintęa m'i turbată,
N'aș durmi nicį legănată.

LXXXII

trifoeș cu frunza lată
trăi inimă supărată
că tăt așa ți-să gată
de satu tău străinată
și așa ți-so gătat
străinată dea tău sat
da pentru acee am gura
că și de moi străina
sămă mîngîu cu dînsa
și pentru acee am ochi
și străine de mioi fi
să mă mîngîu cu dînși

Trifoeș cu frunza lată,
Trăi', inimă, supărată,
Că tăt așa ți să gată,
De satu tău străinată;
Și așa ți s'o gătat,
Străinată dę-a tău sat.
Da, pentru-ačeę am gura,
Că și de m'oi străina
Să mă mîngîu cu dînsa;
Și, pentru-ačeę am ok'i,
Și străină de mi-oi fi
Să mă mîngîu cu dînși.

LXXXIII

ceoi zice hăi Maică eu
că de crez în Dumnezeu
credem și cuvîntu meu
străinată nu mă da
destul ai înit Dumata
ai înit între străine
șai văzut cîti de bine
dei vrea nu mă da pă mine
ști hăi Maică voe ai
dei vrea poț să numă dai

Če-oi ziče, hăi maică, eu,
Că de crez în Dumnezeu
Crede-mi și cuvîntu meu:
Străinată nu mă da,
Destul ai înit duma-ta;
Ai înit între străine
Ș'ai văzut cît i de bine.
De-i vrea, nu mă da pă mine;
Știi, hăi maică, voe ai,
De-i vrea poț să nu mă dai.

LXXXIV

sămă pot Mîndrule fa
floare albăn cale ta
să văd cu ți inima
mai gîndești de mineo ba
că eoț spun mîndrule bine
cămă tăt gîndesc de tine
căși sara cînd mă culc

Să mă pot, mîndrule, fa'
Floare albă 'n calęa ta,
Să văd cum ț'i inima,
Mai gîndești de minę-o ba?
Că jo-ț spun, mîndrule, bine
Că mă tot gîndesc de tine,
Că și sara cînd mă culc

de tineamintem aduc	De tinę-aminte mi-aduc;
demineața cînd mă scol	Demineața cînd mă scol
tăt cuprinsăs doa tău dor	Tăt cuprinsă-s de-a tău dor.
Doru tău Mîndrule tot	Doru tău, mîndrule, tot
milai dat mie săl port	Mi l-ai dat mie să-l port;
acasă ți-lloi tremete	Acasă ți l-oi tremete,
că eu am doruri bogete	Că eu am doruri boțete.

LXXXV

en vezi mîndruliorule	En vezi, mîndruliorule,
cum îț zice lume ră	Cum îț ziče lumea ră
să nu coț la gura meă	Să nu coț la gura me,
că nui trăi de după eă	Că nu-i trăi de după e;
cum îț zic oamini răi	Cum îț zic oamini răi
să nu coț la ochi mei	Să nu coț la ok'i mei
că nui trăi dedupă ei	Că nu-i trăi de după ei.
țîe deț place de mine	Țîe de-ț plače de mine
să nasculț vorbe de nime	Să n'asculț vorbe de nime;
cineț zic tăț țîs Dușmani	Čine-ț zic tăț țî-s dușmani,
că tigneala no eai dibani	Că tigneala n'o eai di bani;
avere ți faceo tu	Avere ț'i face-o tu,
tigneală dragoste nu	Tigneală, dragoste, — nu;
și iosag ți cumpăra	Și iosag ț'i cumpăra,
tigneală dragoste ba	Tigneală, dragoste — ba.

LXXXVI

hei tu Mîndruleoara mea	— H'ei tu, mîndruleoara mea,
dăm gura șoi rămînea	Dă-m gură ș'oi rămînea.
guriță de nu mi da	Guriță de nu m'i da
singură ti supăra	Singură t'i supăra,
coi mere și teoi lăsa	C'oi mere și te-oi lăsa,
alta Mîndră meoi afla	Alta mîndră mi-oi afla.
ba guriță nu țoi da	— Ba, guriță nu ț'oi da,
nici nute supăra	Nici nu te supăra,
că ști cînd mai sărutat	Că știi cînd m'ai sărutat
șai spus cătă altun sat	Ș'ai spus cătă altu 'n sat?

Ca elemente lexicale dialectale, relevăm următoarele: *aferluit,-ă* XVII, scurs, demobilisat, desființat, nimicit; *arătură* LXII, dim. al lui arătură; *carte* XXXVII, scrisoare;

decum XVIII, adăpost de tranșee (germ. *Deckung*); *fečiori* LXIX, a petrece viața de fečior; *feti* LXIX, a petrece viața de fată; *finșpan* LXXIII, prefect; *giver-mășină* XX, mitralieră (*Gewehr-maschine*); *iziț ir* VIII, exercițiu (germ. *exerzieren*); *lumuță* IV, dim. lume; *opștar* IX, care a obținut concediu; *ord* LVIII, vers, șir; *osimbri* LVII, a merita ca plată, ca leafă; *perembla* (a se) LXXI, a se plimba; *pușcătură* XXIV, victimă, ființa îm pușcată; *sămălui* III, a lua sama; *tut,-ă* LXIX, nebun; *vectăr* XXXIX, străjer (germ. *Wächter.*)

Tache Papahagi

SEMANTISM ANTERIOR DESPĂRŢIREI DIALECTELOR ROMÎNE

II

Printre cuvintele exprimînd o acţiune şi pe care le relevam în altă parte a acestui articol nu am amintit pe *închina*, pentru că ne duce spre un grup special, acela al terminologiei creştine din limba noastră. Cu toate că în vechea românească *închina* mai apare bine păstrat cu semnificaţia lat. inclinare[1], totuşi de vreme, ca reflexiv, cum arată şi ar. *si nclʼinare*, megl. *si nclʼinari*, a primit nuanţarea în sensul creştin, ajungînd să exprime la noi ceea ce în alte limbi romanice e redat prin forme derivînd din precare.

Alături de *a se închina* trebue pus *a se ruga*, arătînd şi el cu echivalentele lui din ir. *(rugă)* şi megl. *(si rugari)* că rogare a fost derivat de timpuriu spre o accepţiune în legătură cu creştinismul. Ţinînd samă de forma istroromînă, trebue să presupunem că la origine *ruga* nu a fost întrebuinţat ca reflexiv cînd avea acest înţeles şi numai mai tîrziu s'a zis *a se ruga*, sub influenţa slavicului *moliti sę*, influenţă ce a fixat aspectul cuvîntului în dacoromînă şi meglenită.

Ca referindu-se, prin întrebuinţarea lui obişnuită, la creştinism trebue amintit şi *sărbătoare*, ar. *sărbătoare*, megl. *sărbătoari*. Lat. servare, păstrat numai în dacoromînă *(sărba*,

[1] Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.*, 846.

serba), şi-a redus în romîneşte înţelesul la ceea ce exprima în legături ca *servare ferias*, *festum* „a lua în samă, a ţinea o sărbătoare“ şi derivatul lui, *servatoria, a înlăturat pe festum care numai în romanica occidentală mai apare astăzi (ir. *feşte* se ştie că e un împrumut recent, cr. *fešta* < ven. *festa)*.

Credinţele păgîne, folklorul cu reminiscenţe străvechi a lăsat şi el urme în semantismul nostru primitiv. Dr. *scrisa* cu înţelesul de „ursită, soartă“ îi corespunde ar. *scriata* şi *scriitura*, cum în amîndouă dialectele *a scrie* înseamnă „a hotărî soarta cuiva, a meni“ [1], şi la basa lor stă credinţa că destinul fiecăruia e însemnat, scris de Ursitoare într'o carte. E o concepţie primitivă care se întîlneşte şi aiurea [2], iar la noi poate să fie o moştenire dela Romani. S. Fl. Marian [3] amintia în această privinţă acele *fata scribunda* din mitologia latină de care vorbeşte Tertulian *(De anima*, XXXIX): erau Ursitoarele care însemnau pe o tăbliţă, pe un sul, soarta fiecăruia. Originea acestei credinţe la Romani nu e cunoscută; în orice cas provenienţa ei etruscă, admisă de unii, e foarte îndoioasă [4]. Se poate mai curînd ca ea să fie din spre Orient, cu atît mai mult cu cît la Romani apare relativ tîrziu [5]. Se pune atunci întrebarea dacă şi la noi semantismul acesta al

[1] In aromînă înţelesul acesta a fost transpus şi în împrumutul din greceşte *grăpsire* < γράφω, cum în meglenită, unde *scrie* a dispărut, îl găsim în forma luată din slavă *pisăiri* < bulg. *pisa*.

[2] Cf. O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, II, 15 urm. Ceva asemănător găsim şi în vocabularul iranic: în graiul Curzilor se întrebuinţează *nəvəsari natək'* „soartă“, un compus însemnînd propriu zis „ceea ce e scris pe frunte“ *(Mém. de la Soc. de ling.*, XVI, 362).

[3] *Naşterea la Romîni*, 159.

[4] De părerea aceasta e J.-A. Hild, în *Dict. des antiquités* al lui Daremberg şi Saglio, II, 1020: „Il est probable que cette idée des divinités qui écrivent, inconnue des Grecs, est venue d'Etrurie à Rome“.

[5] Inainte de Tertulian totuşi, pentru că ecouri ale acestei credinţe le întîlnim la scriitori anteriori (cf. Daremberg şi Saglio, *l. c.*). Marţial spune într'un loc (X, 44, 5-6):

. . . . . at non et stamina differt
Atropos, atque omnis scribitur hora tibi.

lui *scrie* nu e datorit unei înrîuriri streine, fireşte veche, şi nu unei transmisiuni din folklorul latin.

In folklorul nostru e interesantă iarăşi prezenţa cuvîntului *zînă*. Il cunosc şi Aromînii *(dzînă)* şi Megleniţii *(zonă)*, iar etimologia lui e fără îndoială lat. Diana, păstrat şi în alte limbi romanice[1]. Pe cînd însă în italiană, sardă, vechea franceză, provansală, spaniolă şi portugheză înţelesul formelor corespunzătoare e restrîns la acela de „vrăjitoare, strigoaică" sau de „zînă a izvoarelor", „zînă care toarce noaptea"[2], la noi cuvîntul apare cu un înţeles larg, ca denumire pentru fiinţe supranaturale cu însuşiri variate. Zînele noastre concretisează ceea ce în mitologia latină era atribuit diferitelor divinităţi, aşa că numele zeiţei Diana a fost generalisat pentru un şir întreg de fiinţe supranaturale. Prin *zînă*, cu reminiscenţe de păgînism, se înţelege întru cîtva ceea ce Latinii exprimau prin *dea*. Cum să ne explicăm această generalisare a numelui unei singure divinităţi, Diana? Cred că la aceasta a contribuit forma cuvîntului, mai mult decît motive folklorice. In inscripţiile latine găsim deseori scris *Deana* în loc de *Diana*[3] —particularitate căreia mi se pare că nu i s'a dat

In legătură cu acest pasaj e de amintit că pe un basrelief din Muzeul Capitoliului Ursitoarea Atropos ţine un sul pe care e scris ce i se va întîmpla cuiva în viaţă. Credinţa aceasta o găsim, de altfel, trecută dela Romani la Greci.

[1] G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 119; S. Puşcariu, *Etym. Wb.*, 1942. Derivarea lui din d i v i n a, cum am crezut altădată *(Hist. l. roum.*, I, 102), rămîne la o parte.

[2] Cf. E. Tappolet, în *Schweiz. Archiv f. Volkskunde*, XXII, 225 urm.; Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 2624; A. Horning, în *Romania*, XLVIII, 185; G. Rohlfs, în *Arch. rom.*, IX, 156.

Alb. *zŋu* „zînă a cîntecelor", deşi e pus de obicei în legătură cu *zŋ* „glas", nu poate fi decît tot D i a n a (N. Jokl, *Studien z. alb. Etym. u. Wortbild.*, 97-98; G. Weigand, în *Balkan-Archiv*, I, 264; cf. M. Lambertz, *Die Volkspoesie der Albaner*, Sarajevo, 1917, 42; *Alb. Märchen*, Viena, 1922, 40).

[3] Astfel: *CIL.* III, 424, 3156[2], 12370, 12557, 14076, 14086, 14206 [11], 14209, 14211 [10], 14414; IX, 4187, 6314; X, 5045, 5671, 8071 [5]; XI, 1211, 3552; XII, 1278, 1812; XIII [2], 8173-5; XIII [4], 12048; XIV, 2212—citatele ar putea fi uşor înmulţite.

destulă atenţie. Se poate foarte bine ca *Deana* să nu fie datorit unui fenomen de grafie, redării hiatului *ia* prin *ea* sub influenţa casurilor în care aceste două hiaturi se confundau. Prin frecvenţa cu care apare, *Deana* ne face impresia unei forme cu fonetismul alterat din causă că se stabilise o legătură între *Diana* şi *Dea*, crezîndu-se că cel dintîi era direct înrudit cu cel din urmă, un derivat al lui. Această apropiere s'a putut întîmpla cu atît mai uşor cu cît vorbindu-se despre *Diana* se zicea adeseori *Dea Diana*. Printr'o asemenea asociere şi falsă derivare *Diana — Deana* a putut deveni cu vremea o denumire generică, echivalentă cu *Dea*[1], şi aceasta cu deosebire atunci cînd din cultul păgîn s'au mai păstrat numai unele elemente, noţiuni vagi, cînd numele altor divinităţi au dispărut, nu însă şi *Diana* care a fost favorisat de sigur să se menţie pentru că se referia la viaţa mai simplă, rustică, aşa cum şi alteori o vedem continuată din epoca romană şi lăsînd urme caracteristice în vocabularul nostru sau din alte ţinuturi romanice. In aromînă, pe lîngă *dzînă* găsim şi o formaţiune nouă, masculinul *dzîn* cu înţelesul de „zeu"[2], de unde se vede iarăşi cum noţiunea generală despre divinităţi păgîne s'a păstrat la noi în jurul numelui Dianei.

Ca raportîndu-se la folklor trebue menţionat şi *mărţişor*, ar. *marţu*[3], care ne îndreaptă spre superstiţii comune în legătură cu luna mart.

[1] Cum *zînă* este identic cu „zeiţă" şi corespunde lat. *Dea* ne arată bine aromîna: într'o poveste publicată de P. Papahagi *(Basme aromîne*, 439-441) se spune despre *Dzina Lunã* că e soră cu *Dumnidzãlu Soare*— evidentă urmă de păgînism şi cu atît mai semnificativă cu cît se ştie că în mitologia latină Diana era însăşi luna.

O indicaţie indirectă că numele Dianei a putut fi interpretat cum spuneam ne-o dă expresiunea franceză *pardieme* în loc de *pardieu*, arătînd apropierea — artificială însă — care s'a făcut între *Dieu* şi *Dieme* (cf. W. von Wartburg, în *Arch. rom.*, IV, 279).

[2] Apare chiar un *Dzîn a mării'eş*, *Dzîn de amare* „Zeu al mării" (P. Papahagi, *l. c.*, 250).

[3] Forma *marţ* ca în aromînă se aude în jud. Prahova; despre *marţu* la Aromîni, v. *Lumina*, II. 68; IV, 78.

Un grup relativ bogat îl formează termenii referitori la înrudire. Dr. *bărbat* < barbatus, ir. *bărbăt*, ar. şi megl. *bărbat* arată aceeaşi evoluţie semantică spre înţelesul de „soţ prin căsătorie", cum în acelaşi timp serveşte a designa sexul masculin, corespunzînd astfel lat. *vir*, care, de altfel, nu numai în romîneşte, dar şi în alte limbi romanice nu a lăsat nici o urmă. Deşi înţelesul romînesc poate fi urmărit pînă în latină [1], totuşi avem de a face şi de data aceasta cu o formă caracteristică a lexicului nostru şi, ca atare, nu poate fi despărţită de celelalte. Dr. *făt, fată* şi *fecior* < fetus („puiul unui animal", dar şi cu semnificaţie apropiată de cea din romîneşte, v. Georges), feta, *fetiolus, împreună cu ir. *fet, fţe, fecor*, ar. *feată, ficior*, megl. *fată, ficior*, atestă un semantism special, prin aceea că apar ca reflexe ale vieţei păstoreşti dela noi, pentru că numai în graiul ciobanilor fetus, cu derivate ale lui, a putut deveni un cuvînt tipic, alături de *fiu* sau *băiat*, după ce la origine sensul lui curent fusese acela de „puiul unui animal" [2]. Ca dr. *fin*, ar. *hil'in* ne duce spre lat. *filianus şi acesta reapare în alb. *fijan*, cu acelaşi sens, aşa că avem un alt exemplu de comunitate semantică între romînă şi albanesă. Dr. *văr*, ar. megl. *ver* presintă un caz de semantism datorit unei isolări: reproducînd pe lat. verus, la origine a fost un adjectiv pus pe lîngă *cusurin* < consobrinus şi însemnînd „văr adevărat, drept", cum arată aromîna care pe lîngă *ver* întrebuinţează cu acelaşi înţeles pe *cusurin ver*; dacoromîna şi meglenita trebue să presupunem că au cunoscut şi ele altădată forma *cusurin* şi cînd ea a dispărut înţelesul ei s'a transpus în *ver, văr* la care fusese alăturată mai înainte.

In denumirile pentru părţile corpului dialectele noastre se întîlnesc foarte des, deosebindu-se mult de ceea ce în sensul acesta ne dă lexicul altor limbi romanice. *Creştet*, ar. *creaştit* [3]

[1] Cf. *Dicţ. etim.*, 134.
[2] Cf. *ibid.*, 560.
[3] Şi *creştic*, v. *Jahresb.* lui Weigand, XIII, 70.

arată o derivare comună din noţiunea de „a creşte", pentru că aceasta trebue să fie etimologia cuvîntului, şi în felul lui e un termen expresiv pentru a designa partea de sus a capului. *Falcă*, identic în aromînă şi meglenită, presintă un semantism caracteristic prin trecerea dela noţiunea de „seceră" a lat. falx şi pe care o atestă şi alb. *felk'in'ε*, reproducînd un derivat al acestuia din urmă (*falcinea). Cu toate că şi în alte limbi [1], prin asemănarea care s'a stabilit între seceră şi falcă sau altă parte a corpului, găsim forme analoge celei romîneşti, totuşi *falcă* trebue pus şi el în seria latinismelor cărora li s'a imprimat de timpuriu un înţeles special în limba noastră. *Lingurea, lingurică*, trans. *linguriţă*, mold. *lingurice*, alături de ar. *linguriċe, linguriţă* [2], megl. *linguriċiă*, sînt denumiri caracteristice în dialectele noastre pentru o parte a corpului care s'a părut că seamănă cu *lingura*. *Mădular*, în aromînă cu acelaşi înţeles (dar şi „partea occipitală, ceafa"), arată de asemenea o accepţiune particulară, ca derivat din medulla (*medullarium). *Rost* „gură" (mai ales în vechea romînească), şi tot astfel în meglenită, arată o uşoară deviere dela înţelesul primitiv, pentru că lat. rostrum însemna „cioc, bot" şi numai rareori era întrebuinţat întru cîtva ca în romîneşte. *Şale* (tot aşa în aromînă) arată, faţă de lat. sella, o modificare semantică ce se regăseşte în albanesă *(šal'ε)*. *Şezut* şi ar. *şidzut* au acelaşi înţeles, ca derivate din *şedea, şideare*, după cum un înţeles analog îl avea uneori în latineşte *sedes* [3]. Poate fi menţionat aici şi *subsuoară*, ar. *sumsoară*, megl. *suptăsoară*, fiind compus din *supt* (<subtus) şi *soară* (păstrat în meglenită pe lîngă forma compusă), acesta din urmă reproducînd pe lat. subala, din sub+ala [4]; deşi chiar în latină ala alături de „aripă" înseamnă şi „subsuoară", totuşi forma romînească

[1] *Dicţ. etim.*, 546.
[2] G. Weigand, *Die Aromanen*, II, 106.
[3] Comp. şi formele romanice corespunzătoare lui sessus (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 7882).
[4] V. S. Puşcariu, *Etym. Wb.*, 1667.

astfel cum este compusă şi ca termen răspîndit pentru a arăta o parte a trupului se alătură la altele tipice din vocabularul nostru. Asupra lui *inimă*, v. cele spuse în prima parte a articolului (pag. 6).

Privitor la îmbrăcăminte, avem de relevat următoarele concordanţe. *Baier* „salbă" (în Transilvania; prin unele părţi şi „amuletă" purtată la gît)[1], întocmai ca ar. *bair*, *baţeră*, megl. *baier*, reproduce, după etimologia lui I. A. Candrea[2], pe lat. b a j u l u s „cel care ajută la dus, la purtat ceva", tranziţie semantică surprinzătoare, dar explicabilă totuşi: pe *baierul* dela gît „se poartă" bani, mărgele. *Balţ* „vălul miresei" (dialectal dincolo de Carpaţi)[3], în aromînă *balţu* „faşie de pînză, de stofă pe care o pun femeile pe cap", nu este alt ceva decît lat. b a l t e u s „cingătoare" cu o trecere de înţeles înlesnită de noţiunea „ce se pune peste ceva, cu ce se înfăşură ceva". *Izmene*, ar. *zmeani*, megl. *(i)zmeană*, cuvînt cum se ştie de origine slavă (vsl. *izměna* „schimbare"), se explică în acelaşi fel ca it. *mutande:* „ce se schimbă" > „haină ce se schimbă" (comp. prov. *mutá*, *meirá* „changer un enfant de langes", cum şi al nostru *schimburi* şi ar. *alăxămintu*).

Cuvinte cu care sînt numite unele boale apar iarăşi identice în dialectele noastre. Astfel: *blîndă*, la fel în aromînă, ca derivat din *blînd* <b l a n d u s şi explicabil în sensul că s'a înţeles prin el o bubă mai uşoară; *greaţă*, tot aşa în aromînă, reproducînd pe *g r e v i t i a (<g r e v i s, g r a v i s) şi derivînd din înţelesul de „greutate" pe care *greaţă* îl mai avea în vechea românească şi l-a păstrat încă aromîna, alături de celălalt; *vărsat*, ca derivat din *vărsa* <v e r s a r e şi întîlnindu-se cu forma compusă ar. *aruvirsare* „a căpăta bube, după o boală, pe buze" (şi sb. *aruvirsătură* „bube ce ies pe buze după o boală, după friguri")[4] <r e v e r s a r e; sensul

[1] V. *Dicţ. l. rom.*, publ. de Academie, I, 462.

[2] *Dicţ. etim.*, 127. Cf. V. Bogrea, în *Annuaire Institut. de ist. naţ.*, Cluj, I (1922), 319.

[3] *Dicţ. l. rom.*, I, 432.

[4] I. Dalametra, *Dicţ. mac.-rom.*, 29; P. Papahagi. *Din lit. pop. a Aromînilor*, 261.

formelor româneşti se explică prin aceea că erupţiunile pe corp au părut că sînt ceva ce „se varsă" şi se împrăştie pe piele. Poate fi relevat aici şi *mătreaţă*, ar. *mătraţă*, care presupune o formă latină vulgară *m a t r i c i a, derivată din m a t e r care uneori apare cu sensul de „materie ce se depune", aşa că de aici a fost dedus înţelesul românesc[1].

Ca termeni pentru anumite obiecte în primul rînd e de amintit *amnar* care sigur că are la bază înţelesul de „mînă" („fier care se ţine în mînă") şi poate fi derivat chiar direct din lat. m a n u a l e; pe lîngă *amnar* meglenita cunoaşte forma simplă, necompusă cu *a*, *mănar*, iar în aromînă avem *minar* (şi *minear*). *Leagăn*, ir. *legăr*, ar. *leagîn*, megl. *legăn*, pe care în *Dicţ. etim.* l-am explicat ca derivat din verbul *a legăna*, ar arăta de asemenea un semantism special: admiţînd că *legăna* e resultat din *l e v i g i n a r e (<l e v i s)[2], am avea ca punct de plecare înţelesul de „a mişca uşor", dela care s'a putut ajunge la semnificaţia din românește.

Semantism dialectal comun arată cu deosebire cîteva nume de lucruri referindu-se la ţesătorie.

Lui *fuior* îi corespunde în aromînă şi meglenită *ful'or*, iar originea lui nu poate fi decît *f o l l i o l u s <f o l l i s, înţelegîndu-se prin acesta forma umflată (ca un „foale") pe care o are grămada de lînă pusă pe furcă.

După cum s'a observat şi de filologi şi de etnografi[3], chiar *furca* de tors, numită astfel în toate dialectele, nu corespunde la noi, ca înţeles, latinului f u r c a, pentru care sînt atestate numai celelalte semnificaţii, păstrate şi în românește (furcă de fîn, furcă de spînzurătoare). In albaneză *furkë* apare cu acelaşi înţeles şi ne întrebăm atunci care

[1] Cf. *Dicţ. etim.*, 1071.

[2] Altfel, ca de proveniență autohtonă, încearcă să-l explice N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, 509 urm.

Pentru etimologia pe care am admis-o cred că vorbeşte şi prezenţa lui a g i n a în sardă (camp.) cu înţelesul de „leagăn" (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 282).

[3] Cf. I. A. Candrea, *Straturi de cultură şi straturi de limbă*, 10, 21.

poate fi explicaţia lui. Deoarece Romanii, după informaţiile pe care le avem asupra industriei lor casnice, nu par să fi cunoscut furca de tors cu coarne, obişnuită la noi şi la Albanesi, ar urma ca ea să fie de proveniență străină, un motiv etnografic transmis dela Iliri sau Traci. Intr'un studiu asupra furcei dela noi D. Puşchilă[1] a exprimat părerea că ea, sub forma care explică schimbarea de înţeles al lui furca, ar fi fost cunoscută mai întîi la sudul Dunărei şi de acolo ar fi trecut la nord. E o presupunere care nu ne ajută la lămurirea acestei particularităţi din vocabularul şi etnografia noastră şi, de fapt, ea cade în faţa altei constatări[2]. In sudul Franţei, în Hautes- şi Basses-Pyrénées şi în Haute-Garonne, cum am amintit în *Dict. etim.*, 693, şi cum relevase chiar Puşchilă, un derivat din furca, anume *hurscro (husère)* apare cu semnificaţia din romîneşte, de „furcă de tors"[3]. Mai mult: în bască avem iarăşi ceva analog; Azkue dă în dicţionarul său următoarele forme: *burkila* (la Salazar, în Basse-Navarre, şi în Roncal), *murkila*, *murkil'a* (tot acolo şi în Labourd), *urk(h)il(a)* (Basse-Navarre) cu înţelesul de „quenouille à filer la laine" şi derivînd din furca. Deci în Pirenei, şi chiar la Basci, cuvîntul latin a ajuns să însemne acelaşi lucru ca la noi şi la Albanesi. E o coincidenţă de luat în samă şi pe care am căutat să o urmăresc mai de aproape. Din informaţiile pe care le-am culeş cînd am călătorit în ţinutul base nu am putut avea confirmarea că ar fi cunoscută acolo furca de tors la fel cu cea dela noi. M'am adresat atunci directorului *Muzeului basc* din Bayonne, Comandantul W. Boissel, şi d-sa a avut bunăvoinţa să-mi comunice că în colecţiile muzeului nu se găseşte această formă de furcă, dar, cum a putut afla, se pare că ea era întrebuinţată altădată — şi în această privinţă d-sa îmi scrie: „je reçois un mot de M. Eugène Béguerie, de

[1] *Conv. lit.*, XLVIII, 465, 660 urm.
[2] *Cf.* T. Capidan, în *Dacoromania*, III, 197.
[3] *Atlas lingv.*, 1119.

Tardets, en Soule. Il me dit qu'il „croit beaucoup que les quenouilles à fourche existaient autrefois dans le pays" et qu'il fera des recherches à ce sujet". Pînă la tipărirea acestui articol alte ştiri nu am mai avut, dar se poate ca ele să-mi aducă asigurarea că la Basci se torcea altădată din furci ca ale noastre. Pentru Hautes-Pyrénées, neputînd face direct o anchetă, datoresc prietenestei bunătăţi a lui Joseph Ageorges informaţia aceasta care, la rugămintea sa, i-a fost dată de L. de Bondidier, conservatorul Muzeului etnografic *(Musée Pyrénéen)* din Château-Fort (Lourdes): „Je ne connais pas de quenouilles à crampons ou à croissant dans les Hautes- et Basses-Pyrénées. Je n'ai jamais eu l'occasion d'en voir. Il n'y en avait pas dans la collection de quenouilles de Frossard, qui m'a été donnée pour le Musée. Je connais ici seulement deux modèles de quenouilles: la quenouille à laine en bois, le plus souvent sculptée d'après des motifs rappelant l'art maure, et la quenouille à lin en roseau, souvent ornée également mais de façon moins riche". E posibil totuşi ca şi în Hautes-Pyrénées să fi existat furca rămurată, pentru că altfel nu ne putem explica forma *hurscro*. In casul acesta neavînd dovezi că ea s'a transmis dela Romani, rămîne să presupunem că era cunoscută populaţiilor primitive din Pirenei, din Carpaţi şi Balcani şi aceasta a făcut ca latinul furca să fie aplicat la acelaşi obiect. Concordanţă etnografică şi semantică interesantă, asupra căreia am crezut că trebue să insistăm pentru că se alătureză la altele pe care le constatăm între Pirenei şi regiunea carpato-balcanică.

Răschitor, ar. *arăscl'itor*[1], megl. *dişcl'itor* (prin înlocuirea lui *răs-* cu *diş-*), deşi nu este clar ca etimologie, cuprinde probabil şi el un semantism special pleeînd dela înţelesul de „a desface un fir, a-l întinde, a-l aşeza pe ceva". S. Puşcariu[2] crede că forma verbală corespunzătoare *răschia* „a pune pe

[1] Şi *arîschitor* (în dicţionarul lui Dalametra şi în revista *Lumina*, VI (1908), april, pag. 20), dar forma aceasta se vede bine că a fost dacoromînisată de cărturari.
[2] *Etym. Wb.*, 1441; cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 7072.

răşchitor" represintă un latin vulgar *rasiculare „a zgăria, a scobi, a săpa" şi accepţiunea din romîneşte s'ar datori influenţei lui *răşchira*. Etimologia e departe de a fi convingătoare şi cred că *răşchia* poate fi mai curînd raportat la resticula „sforicică", admiţînd un derivat al acestuia, *resticulare[1].

Rost, dela înţelesul de „gură" amintit mai sus, a ajuns să însemne „deschizătura iţelor prin care trece suveica", şi tot astfel în aromînă *(arost)* şi meglenită *(rost)*, unde se întrebuinţează şi *gură* cu o semificaţie analogă (comp. *graiuri* „firele dela război"). De amintit şi *tort* care, identic în aromînă şi meglenită, arată o abatere dela accepţiunile lui tortus. Cît despre *pinză*, ir. *pănze*, ar. *pindză*, megl. *pondză*, deşi etimologia propusă de S. Puşcariu (*pandia < pandere) nu e absolut sigură[2], nu poate fi îndoială că arată o derivare semantică comună dela un înţeles deosebit la origine.

Referindu-se la animale avem de înregistrat următoarele forme. *Albină*, ir *albire*, ar. *alg'ină*, megl. *albină* din lat. alvina < alvus „stup". Dr. dialectal (în Bănat) *nămaie*, ar. *nămal'e (numal'e* şi *nămal'ŭ, numal'ŭ)*, megl. *nămal'ŭ*, însemnînd „oaie", ne duce spre lat. animalia, pl. lui animal, şi restrîngerea înţelesului stă în legătură cu vieaţa

[1] E numai întîmplătoare asemănarea de formă cu sîrbo-cr. *rašak* „răşchitor" (v. dicţionarul lui Karaǧić şi *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIII, 369), derivat din tema *rak-* însemnînd „a desface, a rări" (cf. Miklosich, *Etym. Wb.*, 272). Sau poate trebue să admitem o înrîurire slavă în înţelesul formei romîneşti aşa cum am explicat-o din latină. O presupunere îndreptăţită cînd ne gîndim că termenii noştri de ţesătorie arată adeseori influenţă slavă.

[2] In sprijinul ei vorbeşte totuşi sard. log. *isteza* „bucata de pînză sau de postav întinsă pe război" < extensa (cf. M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 134), deci cu o schimbare de înţeles ce s'ar apropia de aceea a formei romîneşti, dacă derivă într'adevăr din pandere. Comp. şi virl. *tantra-* „război de ţesut, urzeală", din tema indoeur. *ten-* „a întinde", bine representată în diferite limbi (cf. Boisacq, *Dict. étym.*, 947-948).

Etimologia *pandea < *pannea < pannus, propusă de P. Skok şi K Oštir, *Arh. za arb. star.*, I, 15, 96, 226, nu ne poate convinge.

păstorească dela noi: creşterea oilor fiind îndeletnicirea de căpetenie a strămoşilor noştri, pentru ei oaia însemna mai mult decît toate celelalte animale şi de aceea cuvîntul latin a ajuns să fie aplicat în special la ea, să capete o accepţiune redusă[1]. *Fluture*, ca şi ar. *flutur*, presupune, cum a arătat I. A. Candrea[2], un latin vulgar *flutulus < flutare (fluitare) „a pluti, a se mişca încoace şi încolo, a fîlfîi" (comp. alb. *fl'uture*)[3]. Deşi italiana cunoaşte ceva analog, *fiutola* „specie di farfalletta", totuşi forma romînească rămîne de luat în samă ca termen care a înlocuit pe lat. *papilio*. *Vită* (tot astfel în megl.) corespunde lat. vita prin o schimbare de înţeles pe care o întîlnim şi alteori, ca în cors. *civu* „bestiame minuto, capre, pecore"[4], sau în formele slave plecînd dela tema *živ-* şi însemnînd „vieaţă, animal, vită"[5].

Cu privire la natură avem de înşirat mai multe cuvinte, nu mai puţin semnificative decît cele precedente.

Codru „pădure" şi „munte", tot aşa în aromînă, iar în istroromînă numai cu înţelesul de „munte", apare ca unul din latinismele care a suferit multe schimbări semantice. Plecînd dela *quodrum < quadrum[6] „bucată pătrată",

[1] Cu privire la această formă v. mai de aproape cele spuse de I. A. Candrea în această revistă, I, 173.

[2] *Dicţ. etim.*, 610.

[3] Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 3384, admite mai curînd etimologia *fluctulare > *flutura* > *fluture*, dar nu vedem nici un motiv să renunţăm la *flutulus, cît timp verbul corespunzător acestuia, flutare, fluitare, explică foarte bine înţelesul romînesc (comp. *fluitantia vela* la Pliniu).

Pentru derivarea de nume ale fluturelui din „a fîlfîi", cf. H. Schuchardt, în *Zs. f. rom. Phil.*, XLI, 350; B. Munkácsi, *Árja és kauk. elemek*, 443.

[4] F. D. Falcucci, *Vocab. dei dial. della Corsica*, s. v.

[5] Miklosich, *Etym. Wb.*, 411.

[6] Etimologia aceasta e singura admisibilă, cu toate contestaţiile unor etimologişti care consideră cuvîntul ca împrumutat din albanesă, unde *kodri* înseamnă „deal" şi după părerea acestora ar deriva din fondul indoeuropean al albanesei (cf. mai în urmă, H. Barić, *Albano-rum. Studien*, 40). V. şi Th. Capidan, *Dacoromania*, I, 509-510; II, 481.

codru se explică prin înlăturarea semnificației speciale de „pătrat" și prin asocieri cu forme ca *pămînt, pădure: codru de pămînt, codru de pădure* „bucată de pămînt, bucată de pădure"[1], de unde prin isolare *codru* a putut să însemne „pădure", sub influența mai ales a vieței strămoșilor noștri în munți. Sensul de „munte" din acela de „pădure" se explică și mai ușor, exemple de asemenea semantism fiind cunoscute și din alte limbi[2].

Pădure, tot așa în aromînă, din p a d u l e m (p a l u d e m), cu o alterare semantică pe care o arată și alb. *pät*. Analogii (în slavă: sorb. *bloto* „pădure mlăștinoasă" față de vsl. *blato* „baltă") ne arată că trecerea dela noțiunea de „mlaștină" la aceea de „pădure" poate fi înțeleasă[3]. E posibil, de altfel, ca evoluția semantică pe care a urmat-o p a d u l e m în limba noastră să fie și ea un reflex al vieței păstorești: ciobanilor deprinși să trăiască în munți, cînd se coborau la șes, a putut să li se pară ca locuri împădurite mlaștinile cu papură înaltă pe care le întîlniau în cale[4].

Cînd zicem despre soare că *răsare* sau *scapătă* redăm iarăși, fără să bănuim, ceva propriu împrejurărilor de viață dela noi. Cum am arătat, împreună cu I. A. Candrea[5], amîndouă aceste cuvinte nu se pot explica decît gîndindune la traiul strămoșilor noștri în munți. După cum *răsări*, din lat. *r e s a l i r e, a putut fi aplicat la soare pentru că în munți, într'adevăr, cînd el se ivește din nou face impresia că „sare" peste culmi, tot așa *scăpăta*, ar. *(a)scăpitare*, megl. *scăpătari*, reproducînd, pe *e x c a p i t a r e < c a p u t, arată o

[1] La exemplele date în *Dicț. etim.*, 394, de adăugat: Răsp. la Chest. N. Densusianu, mss. Acad. rom. 4547, f. 125; 4548, f. 20; 4550, f. 303.

[2] Cf. N. Jokl, *Linguistisch-kulturhist. Untersuch.*, 162. Semantismul lui *codru* se poate explica fără să admitem influența slavică, părere pe care a exprimat-o P. Skok, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 84.

[3] De comparat poate și lat. *silva*, alături de gr. ὕλος, cum admite M. Niedermann în *Anzeiger* la *Indogerm. Forsch.*, XXIX, 36. Cf. și Berneker, *Slav. et. Wb.*, 739, s. *lgz*.

[4] Cf. P. Papahagi, în revista *Dunărea*, 1923, 114.

[5] *Bul. Soc. fil.*, II, 11-12.

asociere cu impresii din munți: acolo soarele apunînd se vedea trecînd peste „capul", vîrful lor (comp. *capita montis* la Virgil; basc. *kapeta* „vîrf de munte"). Ceva analog ne ofere albanesa (cal.): *kaptim* „apusul soarelui" și *kapte* „partea din dos a unui munte", concordanță semnificativă și ea. Că astfel trebue interpretat semantismul lui *scăpăta* ne dovedesc și unele întrebuințări ale lui *ascăpitare* în aromînă: se vorbește în basme de *muntile Ascăpitat, tu k'are soarle*[1]; prin comparație cu apunerea soarelui, se zice despre cineva care trece peste vîrful unui munte, unui deal, că *ascapită: scăpitai munțăl'i*[2]; *cît ascăpită aușlu dupu dzeană; cît ascăpitară niși dipu dzeană; cît ascăpitară alanți după dzeană; cît ascăpită după dzeană Griva; după ți ascăpită dzeana frate-su*[3]; *lud dzeana, dzeana, că oile steărpe ascăpita naparte—tu aridzim*[4]; *scăpitaș dao măqule*[5]; ar. *dzeană* se știe că înseamnă „deal" și din exemplele citate, ca și din numele muntelui pus în legătură cu apusul soarelui, se vede bine cum *scăpăta* ne evocă și el viața de altădată pe pămîntul nostru.

Pentru că am amintit acest cuvînt să ne oprim un moment și la el. Deși nu este absolut sigură etimologia din lat p a v i m e n t u m, totuși *pămînt*, împreună cu ir. *pemint*, ar. *pimintu*, megl. *pimint*, arată un semantism comun ce l-a făcut să se îndepărteze dela noțiunea formei latine pe care o reproduce, oricare ar fi ea. Istoria acestui cuvînt ne-o putem reprezenta, în parte, astfel. Alături de t e r r a a circulat în latina orientală o formă în -m e n t u m cu un înțeles de sigur mai restrîns decît al celei dintîi. Cîtva timp *țeară* a fost cuvîntul obișnuit pentru a exprima același înțeles ca lat. t e r r a, cum dovedește ar. megl. *țară* și derivatul dacoromîn *țărînă;* mai tîrziu forma derivată din cea latină în -m e n t u m și-a lărgit accepțiunea, apropiindu-se tot mai mult

[1] P. Papahagi, *Basme arom.*, 224.

[2] P. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 942.

[3] P. Papahagi, *Basme arom.*, 28, 118, 156, 196, 230.

[4] *Frățiia*, I (1903), 228.

[5] *Lumina*, III, 68.

de *țeară*, cu care s'a găsit în concurență. Acesta a continuat totuși să mai fie întrebuințat uneori cu semnificația lui primitivă în aromînă și meglenită, pe cînd în dacoromînă a rămas restrîns la semnificația cunoscută, față de preponderența pe care a luat-o *pămînt*. De altă parte, în aromînă alături de *țară* și *pimintu* a început să fie întrebuințat dela o vreme, cu o accepțiune analogă, forma *loc*[1] și încetul cu încetul aceasta s'a impus în fața celorlalte, reducînd circulația lui *țară* și făcînd aproape să dispară *pimintu*, care se mai aude numai în expresiunea *aňurzeaște a pimintu* „miroase a pămînt".

Este de relevat și *lume* care în toate dialectele noastre, după ce a însemnat „lumină" ca lat. l u m e n — sens păstrat încă în unele expresiuni —, a ajuns la semnificația actuală sub influența vsl. *světъ* „lumină, lume"[2]; schimbarea de înțeles ne duce și de data aceasta spre primele contacte ale noastre cu Slavii.

Două adjective care nu trebue uitate în această serie de relevări semantice sînt *albastru*, tot astfel în aromînă[3], și *tare*, ir. *tăre*, megl. *tari*; cel dintîi, ca derivat din a l b u s (*a l b a s t e r), e ușor de explicat prin faptul că s'a plecat dela noțiunea: „de coloare apropiindu-se de alb, alburie", mai puțin lămurit apare cel de al doilea, din t a l i s; P. Skok[4] îl

[1] Semantismul acesta, deși i s'ar găsi poate alte analogii (cf. H. Pedersen, *Kelt. Gramm.*, I, 89; A. Walde, *Etym. Wb.*, s. *tellus*), e probabil datorit influenței turcești, așa că ar fi relativ recent (comp. turc. *jer* „loc, pămînt" și alte forme corespunzătoare la H. Vámbéry, *Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.*, 127-128).

[2] Și în slavă semantismul acesta se poate să fie împrumutat; el se întîlnește cu acela din limbi orientale, în special turco-tătare, unde aceeași temă -ač înseamnă și „lume" și „lumină" (H. Vámbéry, *l. c.*, 1, și *Die primitive Cultur des turko-tat. Volkes*, 149). Am avea atunci un caz analog aceluia pe care îl presupuneam cînd am studiat forma *parte* „soartă": *Grai și suflet*, I, 322.

[3] Și *nalbastru*, cu înțelesul de „cenușiu" (G. Weigand, *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, 88).

[4] *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVI[1], 87.

consideră ca influențat de slavă, pentru că acolo *jak* pe lîngă înțelesul de „asemenea, atare" presintă uneori și pe acela de „tare"[1]; aceasta ar putea găsi o confirmare în semantismul identic al alb. (Borgo Erizzo) *atjò*, *atit*[2], al cărui înțeles de „tare" s'a desvoltat din acela de „asemenea, atare" sub influența croatului *jak*; ne întrebăm totuși dacă schimbarea de înțeles nu s'a putut produce în romînește independent de slavă: din expresii ca: *se crede tare ca mine, nimeni nu e tare ca mine* însemnînd „se crede astfel ca și mine, nimeni nu este tot așa ca mine" (adică: „puternic, sdravăn ca..."), s'a putut ajunge la semnificația obișnuită azi[3].

Din toate formele pe care le-am alăturat aici — și am ales pe acelea care mi s'au părut că trebue ținute cu deosebire în samă[4] — se evidențează și din punct de vedere al semantismului comunitatea de desvoltare, pînă la o epocă, a dialectelor noastre. Numai interpretări unilaterale și prejudecăți învechite — cum le mai întîlnim prin unele studii, mai ales ale istoricilor — pot să înfățișeze altfel trecutul nostru, să-l ducă spre părerea că romînismul dela nordul Dunărei s'a desvoltat independent de cel dela sud, că Dacoromînii, Aromînii și Istrienii represintă elemente de latinitate isolată din Orient. Toate deducțiunile filologiei vin să desmintă această părere.

[1] Cf. E. Berneker, *Slav. et. Wb.*, I, 417.

[2] G. Weigand, *Jahresb.*, XVII, 224.

[3] Cf. și V. Bogrea, în *Dacoromania*, II, 899. In Maramureș, cum a arătat T. Papahagi (*Grai și suflet*, I, 330), *tare* se mai aude încă cu înțelesul lui primitiv.

[4] Am lăsat la o parte cuvinte ca *(in)junghia* (ar. *ǧungl'are*), *pica* (ar. *k'icare*, megl. *picari*), *mătură* (ir. *meturę*, ar. megl. *metură*), *muche* (ir. *mucl'ę*, megl. *mucl'ă*), *păstaie* (ar. *pistal'e*), *stup* (ar. la fel), fie pentru că mi s'au părut mai puțin semnificative, fie pentru că rămîneau isolate de grupurile semantice pe care le-am amintit (pentru vre-o două din ele nu avem nici indicații etimologice sigure); ar fi fost de relevat și identități de semantism în întrebuințarea cîteodată a unor verbe ca *petrece*, ar. *pitreațire*, *trage*, ar. *tradzire*, megl. *traziri*, dar și acestea mi s'au părut că presintă mai puțin interes decît acelea asupra cărora am insistat.

Din cuvintele studiate reies şi unele constatări cu privire la raporturile dintre romînă şi albanesă (v. cele spuse despre *măreţ, învăţa, cuvînt, certa, turba, ura, urî, fin, falcă, şale, pădure, scăpăta)*, cum şi asupra înrîurirei slave mai vechi la noi (v. observaţiunile privitoare la *juca, lume* şi ce este poate de admis pentru *tare)*. Nu am putea înţelege istoria lor dacă anumite infiltraţiuni albanese şi slave nu s'ar fi produs în romîna primitivă.

Ocupîndu-ne de forma *zînă*, am relevat că ea apare ca o urmă de păgînism mai accentuat decît în alte ţări romanice unde s'a păstrat latinul D i a n a, şi aceasta concordă cu ceea ce resultă şi din alte elemente ale folklorului nostru S'au transmis şi aiurea motive arhaice, credinţe, obiceiuri din epoca păgînă, cum şi cuvinte referindu-se la ele, dar la noi, fie că le luăm isolat, fie că le privim în întregime, ele atestă supravieţuiri mai caracteristice.

Ca reflexe ale vieţei păstoreşti am văzut că sînt semnificative cuvintele *dor, merge, făt, scăpăta* (poate şi *pădure)*. Seria lor, de semantism comun, e redusă, dar aceasta nu ne împiedecă să le luăm în consideraţie, cu atît mai mult cu cît ele se alătură la alte forme care, isolat, în dialectele noastre dovedesc tot semantism păstoresc.

Pentru psihologia poporului nostru cu deosebire elocvente sînt acele cuvinte care arată devierea dela o noţiune abstractă la una concretă (cum este *inimă*) sau redarea prin ceva concret a unei noţiuni abstracte (*suflet, ruşine, dreptate, strîmbătate*). Cîteva din aceste cuvinte, ca *inimă, suflet, ruşine*, şi tot aşa *sărbătoare*—la care s'ar putea adăuga altele în afară de cele din seria pe care am studiat-o — pun în lumină spiritul de inovaţie care a străbătut adeseori vocabularul nostru. Elementele lui latine arată abateri dela formele tradiţionale. Romînul voind să redea unele noţiuni a lăsat la o parte ce era fixat în vocabularul latin şi a recurs la exprimări nouă, din acelaşi fond lexical, chiar pentru noţiuni foarte curente. E ca o emanicipare lingvistică, o înlă-

turare a convenţionalismului de vorbire—şi de sigur că nici aceasta nu se poate trece cu vederea cînd căutăm să fixăm unele aspecte ale sufletului romînesc.

Ov. Densusianu

TEXTE POPULARE DIN BISTRIŢA-NĂSĂUD

Literatura populară a acestei regiuni ardeleneşti cuprinde o bogăţie din care am ţinut să dau o parte în textele ce se înşiră aici. In poesii se reliefează bine lirismul, spiritul de observaţie şi ironia ţăranului nostru. Se reflectează în ele şi vieaţa păstorească, înfloritoare altădată prin acest ţinut. Astăzi turmele de oi s'au rărit, dar în cîntece răsună încă dragostea pentru traiul la stînă şi dorul de libertate. Această preferinţă e plastic exprimată în versurile:

Decît slugă şi cătană
Mai bine la oi cu pană.

Şi tot spre păstorit ne duc versuri în legătură cu vieaţa intimă:

Decît cu drăguţa proastă
Mai bine la oi pe coastă.

Pe lîngă creşterea vitelor ocupaţiunea locuitorilor din aceste părţi este mai ales plugăritul. Printre ei sînt şi de aceia care au călătorit mult. Unii au fost şi prin America, iar despre alţii aflăm că s'au aşezat pentru totdeauna acolo. In timpurile din urmă unii au trecut adesea munţii, venind după lucru. Regiunea viticolă din Odobeşti şi Vîrtişcoi le este cunoscută multora. La Vîrtişcoi am întîlnit în primăvara anului 1924 o familie de săteni din această parte a Ardealului şi atunci am cules dela ei cîteva texte. Graiul lor şi cele dintîi culegeri m'au interesat şi aceasta m'a îndemnat să fac o că-

lătorie spre Bistriţa, în decembre 1924. Continuînd cu adunarea textelor am făcut culegeri din Nuşfalău, Şerling, Bileag, Neţ şi numai întîmplător din Monor şi Ruşchior. In Nuşfalău părintele Protopop Ioan Pop, pe lîngă ospitalitatea în familia sa, cu multă bunăvoinţă mi-a dat informaţiuni asupra acestui interesant ţinut.

In ce priveşte fonetismul, trebue să amintesc că e foarte inegal: aceiaşi rostesc cînd *ć*, *ǵ*, cînd *ś*, *ź* etc., aşa că variaţiunile din texte nu trebue luate ca inconsecvenţe de transcriere.

I

Frundză verd'e, iarbă neagră,
D'e čine doru să leagă
Nu-i pară lucru d'i şagă;
Şi d'e min'e s'o fost legat,
Nu-mi pare lucru curat,
Că stau casa să mi-o las
Pe minută şi pi čeas.
Eu d'i lucru nu m'apuc:
Tăt cu gîndul să mă duc.

Şerling — Petrea Pop. 20 ani.

II

Tatăl nostru milităresc

In numele răgimentului
Ş'a batalionului
Ş'a sfîntului pioton,
Amin!

Tatăl nostru care eşti în camară, sfinţască-să mîncarea noastă d'in iasta sară, pe cum şi noi vrem. Deşkid'e, Doamn'e, trafičele cu tutun, să luăm şi noi ţigări făcute, ca halea mai plăcute. Şi n'e fereşte, Doamn'e, d'e instrucţie şi d'e pas alergător. Şi nu n'e duşe, Doamn'e, în cale d'e războiu, să n'e tundă ca pe oi. Mai bin'e n'e dă bilete d'e voie, să merem acasă la oi.

Şerling — Silvan Pop 21.

III

Fă-mă, Doamn'i, ce mi-i face,
Fă-mă, Doamn'e, flori d'e crin,
Să mă poarte mîndra'n sîn;
Fă-mă floare d'e grădi'nă,
Că mîndruța mi-i prelină,
M'a rupe simbăta 'n mînă.
M'a rupe și m'a purta,
Dumin'ica m'a uda,
Cînd o fi d'e cătră sară
Ea mă pun'e la prins jară:
„Prind'e-t'e, floare d'e struț,
Ruptă d'ela-al meu drăguț".

Șerling. — Ion Jelneanu, 23.

IV

Cîte flori sînt pe răzor
Toate-mi strigă să mă 'nsor,
Numai floarea d'e pe laz
Ia-mi strigă să mă mai las,
Căci m'oi hrăni d'e năcaz.
Năcazul d'e 'nsurăție
Mai amar ca 'n cătăn'ie.
D'e năcaz am fost bogăt,
Nu mai trăbue să-l văd.

Același.

V

Mîndră, cînd ți dor d'e min'e,
Știi calea pi und'e vin'e.
D'e-ț pare calea d'eparte,
Trimete-mi, mîndruță, carte;
Că și eu-ț trimăt scrisoare,
Ș'o trimăt pi sfîntul soare,
Sau oi trimăț-o pe lună,
Să-ț aducă veste bună,
Căci luna-i mai răcoroasă,
Duce scrisoarea frumoasă.
Să-ț aduci, mîndruță,-aminte
D'e-ale noastre dulci cuvinte,
Care noi le povesteam
Știi, mîndră, cînd n'e iubeam.

Același.

VI

Mîndră, dorul dumitale
Face la Dumn'ezău floare,
O floare d'in grădinuță,
Mă rumpe la inimuță;
O floare d'i lîngă cărare,
Căci inimuța mă doare.
Mîndrulucă, al tău dor
D'e s'ar face un izvor,
Un izvor cu apă răce,
La inimuță mi-ar trăce.

Același.

VII

Mîndruță, floare d'e crin,
Tăt mă'ntrebi d'i ce nu vin,
Dar eu-s floare d'e pe mare,
Nu aud vorbele tale;
Nu le-aud, că sînt departe,
Trimite-mi, mîndruță, carte;
Scrie-mi două, tri cuvinte,
Să le țin, mîndruță, minte.
Dacă vorbele le-oi ști,
Eu, mîndruță, oi veni
Ș'amîndoi om povesti,
Dup' aceia ne-om iubi.

Același.

VIII

Măi bădiță, nu ți dor
După mîndruța cu flori,
D'e nu vii adeseaori?
Măi bădiță, d'i pi luncă,
Nu ți dor d'i mîndrulucă?
Cu gîndul la dumn'iata,
Tot gîndește că-i pica,
Bădiță, d'i undeva,
Gîndește că doară, doară,
Mi-a veni bădița iară;

Că și lui un pic i dor
Și-a veni mai tirzior,
Dar bădița-i cam d'eparte
Și vine numai cînd poate.
Același.

IX

Păsăruica cîntă 'n vie,
Cine dragostea nu știe
Poate fericit să fie ;
N'are dor, n'are urît,
Poate trăi fericit.
Căci doru și dragostea
Ele-s soarta cea mai grea
În lume d'e-a le purta;
Nu ești d'e nimic lovit,
Fără t'e uști pe pămînt;
Nici nimica nu t'e doare,
Fără t'e uști pi picioare,
Ca și finul cînd e soare.
Același.

X

Bate, Doamne, pe mîndra,
Că mi-a furat inima.
Eu am zis s'o lese la loc,
Ea mi-a aruncat-o 'n foc,
Și mi-a învelit-o 'n dor,
Să nu o uit pînă mor.
Același.

XI

Mîndrulucă, oki tăi
I-a cam amăgit pi-ai mei;
Mîndruță, dragostea ta,
Rău mi-a aprins inima,
D'i arde mereu în foc,
Nu t'e poți uita d'e loc.
Pînă ce oi stinge-un dor,
Nu t'e uit pînă ce mor.
Același.

XII

Copilă, frumoasă ești,
Cu drăguțul cum trăiești?
D'e-o duci rău cu drăguțul,
Du-t'e 'n lume cu altul.
Și d'e nu-i avea cu cine
Vino, mîndruță, cu mine
Pîn la munți 'nrourați,
C'om trăi necununați.
La părinți le-om scrie carte
Că trăim fără păcate.
Același.

XIII

Mă duc la mîndra la poartă,
Să ved'em ce minte poartă;
D'e va purta minte bună,
O iubăsc un an ș'o lună;
D'e va purta minte slabă,
Ia, mîndruță, lumea-i largă.
Același.

XIV

Mîndruluca mea d'in sat,
Nu gîndi căci t'i-am lăsat,
Eu nu-s o trestie d'e baltă
Ca să t'e las dintr'odată,
Căci eu-s floare d'e bujor,
Nu t'e uit pînă ce mor.
Același.

XV

Iubește, mîndră, iubește,
Dar d'e dușman t'e ferește,
Căci dușmani mulți-or zice
Dragostea ca să n'i-o strice.
Strica-or, dar n'or putea,
Căci bad'ea s'o știi purta
Cînd se duce la mîndra.
Același.

BCU / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

XVI

Cine, mîndră, n'i-a 'ntîlnit,
Fie-i trupul hod'init
Şi sufletul ispăşît;
Fie-i trupul ca un paĭ,
Sufletul să-i margă 'n raĭ.
Şi cine n'ç-o d'espărţît
Fie-i moartça d'e cuţît;
Trupul fie-i ca un brad,
Sufletul să-i margă 'n iad.
Acelaşi.

XVII

O fost un împărat şi împărăţeasa o fost grea şi trĭi dzile înaintça naşterĭi o plîns copilu în mă-sa. Ş'o dzîs mă-sa: „Tăcĭ, dragu mamiĭ, nu plînge, că ţîie ţ'oĭ da pe Ruża 'nfloritá, fată frumoasă, d'in cosiţe ruża-i cîntă şi d'in gură aur curá." Atunci pruncul o tăcut şi mă-sa l-o născut. Şi cînd o fost d'i trĭi dzile, o dzîs: „Mamă, dă-mĭ če mĭ-aĭ făgăduit." Mă-sa o dzîs cătră băjet că o hi craĭ şi împărat. Copilu o dzîs aşa: „Nu-mĭ spune d'i halça, dă-mĭ če mĭ-aĭ făgăduit, pe Ruża 'nfloritá, d'in cosiţe ruża-i cîntă, d'in gură mărgăritar îi curá." Mă-sa d'e necaz ĭ-a dzîs că „d'e nume nu ĭ-am audzît." El o dzîs: „Dă-mĭ banĭ d'ç drum şi mîncare d'e ažuns." Şi s'o luat şi s'o dus multă lume, împărăţiie, ca Dumn'ezău să n'e ţiie, mîndră şi frumoasă, s'ascultaţ şi dumn'eavoastră. Cine ascultă, bine a 'nvăţa, cinç-a durmăi s'a hodini!

Cînd o fost d'i sară, o ažuns la o căsuţă în marğine la o pădure ş'o strigat că: „sînt gazdă acasă?" D'in casă o răspuns: „D'e eşti om d'e pădure, te bagă afund în pădure, că am o hajtă cu d'inţi d'e hjer, cu măsăle d'i oţăle, d'ç-o slobod d'ipe tine, tăt măĭi şi bucăţăle t'e faśe." El o răspuns:

— Îs om pemîntçan, moşule.

— Haĭ'da în casă.

Cînd l-o vădzut moşneagu:

— A, le, lele, fiĭor d'e 'mpărat, če florĭ t'e bat pe aičĭ?"

— Florĭ bune, moşule: Eu am plîns în mama trĭi dzile şi trĭi nopţ şi mĭ-o făgăduit pe Ruża 'nfloritá, fată frumoasă, d'in cosiţe ruża-i cîntă, d'in gură mărgăritare-i cură. Nu ştiĭ, moşule, unĭ-o hi?

Moşul o dzîs că: „nu ştiu". Moşul o dzîs că are două coşniţ d'i albg'ini, umblă žumătate lumça, „apoĭ d'i n'o şti ahalça,

apoĭ nu t'e poţ îndrepta". Sara ĭ-o dat d'e činä şi s'o rugat lu Dumn'ezău şi s'o culcat. Dimin'iaţa s'o sculat şi pi obraz s'o spălat şi moşu a luat un buşium mare şi-o suflat în două părţ tare şi s'o strîns albginele şi moşu a întrebat: „Nu ştiţ d'i Ruża 'nfloritá, fată frumoasă, în cosiţe ruża-i cîntă, din gură mărgăritare-i cură?" Ş'o dzîs albginile: „Nič de nume n'am audzît". Şi moşu o dzîs: „Na măru aist d'e aramă, cînd ái hi trud'it trînteşte-l în pămînt, că ţi-a face un cal d'i aramă, cu hăĭnele şi pi tine d'i aramă". Şi maĭ mere pi cărare şi s'o dus într'o dzî d'e vară pînă 'n sară ş'o ažuns la altă casă. Iar o strigat la ferçastă, că:

— Sînt gazdă'n casă?

— Sînt şi n'iče prça. Da, d'e eşti om d'e pădure, t'e bagă afund în pădure că am un cine cu dinţi d'e her, cu măsăle d'e oţăl, d'e-l slobod după t'ine măĭi şi bucăţçle t'e face.

O strigat Čipăruş Petrça:

— Îs om pemîntçan.

— Haĭ în casă, o dzîs moşneagu. Eu-s d'i şase sute d'e aĭ, da eu n'am văzut om pămîntçan, pînă amu pe t'ine. Da, če florĭ t'e bat pi aičĭ?

— Florĭ bune, moşule, că eu am plîns în mama trĭi dzile şi trĭi nopţ şi mĭ-o făgăduit pi Ruża 'nfloritá, fată frumoasă, d'in cosiţe ruża-i cîntă, din gură mărgăritare-i cură.

O dzîs moşneagu că niči d'e nume nu ĭ-o audzît. „Am trĭi coşniţ d'i albginĭ, umblă trĭi părţ d'e lume.

Dimin'iaţa cînd s'o sculat a luat un bučium mare ş'a suflat în trĭi părţ tare. Atîta albgin'e s'o adunat d'e nu se vedça soarele ş'a 'ntrebat moşu:

— Nu ştiţ d'e Ruża 'nfloritá, fată frumoasă?

— Nu ştim, o strigat.

Moşu ĭ-o dat calu lui din holk'eiie, un măr d'i arğint. „Na, dragul moşului, ţipă-l în pămînt, s'a face un cal d'i arğint, hăĭnele pi tine încă d'i arğint".

O scăpat cu doĭ caĭ Čipăruş Petrça. Cînd fuğea cu hăla cal, cînd fuğea cu hála cal. Într'o dzî d'e vară pînă 'n sară, cînd o fost d'isară, o ažuns la altă casă. Iar o strigat la ferçastră: „Sînt gazdă 'n casă?" O strigat din casă că sînt şi niče prça. „D'e eşti om d'e pădure t'e bagă afund în pădure, d'e eşti om pemîntçan haĭ în casă". Cînd o întrat în casă bătrînul o ridicat ženile cu cîrzîle ş'o dzîs:

— Čipăruş Petre, če florĭ t'e bat pe aičĭ, că eu îs d'e nouă sute d'e aĭ, da n'am văzut niči pasăre măiastră, niči om pămîntçan pînă amu pe tine.

— Eu îmblu, moşule, c'am plîns în mama trĭi dzile şi trĭi

nopț și mi-a făgăduit pi Ruża înfloritǎ, fatǎ frumoasǎ, d'in cosiț ruża-i cîntǎ, d'in gurǎ mărgăritare-i curǎ.

— Da niși d'i nume n'am audzît. Am patru coșniț d'i albgini, alța umblă toatǎ lumța. D'e este pe pămînt ele trțbi să știe.

Cînd îț dimin'jața, s'o sculat, o luat un bușjum mare, o bușjumat în patru părț tare, d'i s'o adunat atîțca albginǐ d'i nu s'o vădzut soarele. O strigat moșu: „Tăi'e sinteț aiși?" O dzîs albginele că nu-i una. O bușimat după ța moșneagu. O ven'ît cu grumazu tăt belit. O dzîs moșneagu:

— Und'e șădz tu d'i nu viț, că t'e strig eu odată într'un an?

— Lasă-mă, nu mă bate, că bătută sînt d'estulă, c'am k'icat în hotarele Rużei înfloritǎ. Are un pindaș cu cornu în frunte care d'e cît loc t'é ved'e t'e prind'e și m'o prins și pe mine și m'o pus la plug d'e trij dzile. Am arat d'i malaj, mănunțele.

— No, să jei pe Țipăruș Petre în spate, să-l țipi în hotarele a Ruží înflorite.

— Mă t'em că m'a prinde.

Cînd s'a apropiat d'e hotare, o dzîs albgina: „Să vede o stț strălucind?" Zîce Țipăruș Petre, „văd". Dzîce: „ahala-i pindașu." Și cînd l-o țipat piste gard, o și pus mîna pi el pindașu.

— Ho, tîlharule, še caț la hotarele Ruží înflorite?

— Nu cat nimńic. Dumn'edzău îț ierte păcatele, că m'o luat o gadină mare să mă mînče și, und'e ți-o vădzut așa, reped'e m'o scăpat gos. O dzîs pindașu că „să t'e duc legat la 'mpărățeasa".

Și l-o dus la împărăteasa. O dzîs împărăteasa:

— Če-i cătat în hotarele mele?

— M'o luat o gardină mare și dac'o vădzut pindașul, m'a scăpat în hotarele aistța.

— Da, băga-țe-aj la boj?

— Boi mă 'mpung.

— D'apoi la caj?

— Mă lovjesc cu pčičjoarele.

— D'apoi la oj?

— Mă mîncă lupk'i.

— D'apoi la porcj?

— Mă scurmă.

— Apoi n'am la še t'e băga.

— O strigat o miță: „N'aj ginscar?"

Împărăteasa:

— Jacă n'e trebe, băga-țe-aj la gișt'e, mă?

— Băga, c'acolo o murit și tata.

— Da simbrije îț dau bună: tăt din zęče puj unu țjie și d'in zęče oușă, jară, unul țjie.

Cînd o fost ca mîni d'imin'jață, împărăteasa aj tînără o avut d'e mers la bal. Țipăruș Petre o mărs cu gîștele în drumu ej și ța o strigat: „Poartă bine, ginscarule, gîșt'ele, că bună platǎ îț dau jo țjie, d'in dzęče puj unu țjie și d'in dzęče ouă jară unu țjie." Țipăruș Petre, dacă o trecut ța, lj-o dzîs un žoc la gîște și o trîntit măru d'i aramă în pămînt și s'o făcut un cal d'i-aramă. O dzîs calu: „Und'e merem?" Să merem la bal, că-j dusă Ruża înfloritǎ la bal, să dăm mîna cu ța".

Ruża înfloritǎ, acolo la bal, o avut un fuișol, sus, și čine s'a sui la ța după ăla a mere. Cînd o ažuns iț la bal, Țipăruș Petrța îmbla cu calu împreăgurul fuișoruluj. Ruża înfloritǎ cum l-o vădzut odată s'o suit la el ș'o dat mîna.

Norodul d'i žos o strigat că-s înžerj la Ruża înfloritǎ. Ș'o dzîs Ruża înfloritǎ:

— Cînd vij a peți?

— Da'n ja sară.

Ea s'o grăbg'it, s'o scoborît žos. El o împușcat cu calu la ginșt'e. O venit Ruża înfloritǎ ș'o strigat: „Poartă bine, ginscarule, ginștile, că bună platǎ îț dau eu țjie: d'in dzęče puj unu țjie și d'in dzęče ouă jară unu țjie. Da oči tăj ard inima mę".

A mărs Ruża 'nfloritǎ acasă. O dzîs mă-sa:

— Cum de-j venit așa d'e grabă?

— Am venit, mamă, să ne gătăm d'i tocmală în ja sară, că vine un peților care d'i ahăla nu maj sînt pi pămînt.

L-o așteptat pîn la miezu nopții. N'o venit nime.

El o fost la ginște. Ruża înfloritǎ dimin'jața s'o sculat mîn'ioasă și s'o înșkimbat maj fajn și s'o dus la bal a doua oară. Țipăruș Petrța jar o fost cu gînștele în drumul ej. „Poartă bine, ginscarule, ginștele, platǎ bună-ț dau eu țjie: tăt d'in dzęče puj unu țjie și d'in dzęče ouă jar unu țjie, da oči tăj ard inima mea".

Cum o trecut d'ila el, o dzîs un žoc la ginște și o trîntit măru d'i aržint în pămînt și s'o făcut un cal d'i aržint, da hainile pi el încă d'i aržint și cum o gîn'it o și sosît și striga norodul d'i žos: „Ujte la Ruża înfloritǎ că vin înțeri". Ea, cum o ažuns, odată a sosît la el ș'o dat mîna cu el și l-o sărutat.

— Da cum d'e n'aj venit asară?

— Cînd am ažuns acasă, am găsit niște vindiči și o trecut nțapiča ș'am ujtat să vin.

— No, dzîče, pi sară oj veni? No, dzîce, n'e-om duče noj acasă să ne gătăm.

Ea s'o slobodzît pi pămînt. El s'o dus cu calu'n aer. O ažuns la ginște ș'o făcut calu már, l-o pus în žeb. Jaca vine Ruża înfloritǎ. D'e cît loc îl vede îl strigă: „Poartă, ginscarule, bine ginștile...".

Da, dacă o ăzuns acasă o dzis mă-sa:

— Pca d'e vreme aj venit.

— Am venit că-mj vine în ja sară peţitor, c'asară n'o putut să vije, că j-o picat vindiţj.

Să gată cu băuturj şi cu mîncări, aşteaptă peţitorj pînă noapţea la dojspreče. Nu vine nime. „Da, dzîče má-sa, asta-j un čjuf pe tine".

Cîn o fost dimin'jaţa, care hajne lj-o avut maj scumpe cu haljea s'o îmbrăcat să să ducă la bal. El jar o stat cu ginşt'ele în drumul ej.

Şi mă-sa j-o făcut o turtă d'i cară, care haja dacă j-o pus-o n'o maj putut-o nime lua, care, cînd s'o drăgosti cu el la bal, să j-o lipască în şeafă, că să poate să h'ije d'ila curţ'e v'un craj, v'un minister d'i-a noşt.

Şi s'o dus la bal. Čipăruş Petre o trîntit măru d'i aur îm pămînt şi s'o făcut cal d'i aur şi hainele pi el d'i aur şi cît o gin'it o sosît la bal. Norodul d'i žos striga: „Aista-j îngăr d'in cer, o vinit la Suzana Cosînzana". Ea d'i cînd l-o văzdut d'i pe pămînt s'o suit în foişol ş'o dat mîna cu el şi l-o sărutat d'i doua orj.

— Cum d'i n'aj venit nicj asară?

— O venit un frate d'j-a tatij la noj, care jo nu l-am văzdut pînă acuma.

— Da pi sară vij?

— Vîn, de bună samă. D'apoj, dzîče, n'j-om duče d'ila bal.

Ea s'o scoborît pi pămînt. El s'o dus în aer. Ş'o dzis mumă-sa că: „čj-aj venit amu maj d'e vreme?" „Ş'am venit, mamă, c'o dzis că amu d'e bună samă vine".

S'o apucat şi s'o gătat pîn la dojsprezęče. Nu vine nime. Mă-sa îndată o dat raport că nicj o cătană să nu jasă, ş'o dat ş'o cătat dimin'jaţă mă-sa pe craj, pi minister, pînă la hăj maj micj soldaţ, ş'o cătat şi g'irişi. Ş'o ujtat să-l cate pe giscaru. O bătut un cucoş în aripk'j ş'o strigat că „giscaru nu l-aţ cătat". Ruža înfloritâ: „D'isară trębue, că oki lui ard inima męa... Haj, ginscarule încoaşę". Îl cată în şeafă, găseşte turta lik'ită.

— Da şe aj tu aişęa? Să te ducj să vij cum aj venit erj la bal.

El jasă din curte afară, trînteşte măru d'e aramă îm pămînt ş'odată o fost cu calu pi d'ęasupra curţij.

— Aista-j, dragu mamij?

— Aista, mamă.

— Aj žos, mă, merği, vino cum aj venit a doua oară.

Trînti măru d'i arğint îm pămînt, odată o fost pi d'ęasupra curţij.

— Aista-j, dragu mamij?

— Aista, mamă.

— No, dzîče, să vij cum aj venit al trejlea.

Cînd l-o văzdut în hajne d'e aur şi cu calu d'e aur ş'o întrebat mă-sa: „aista-j, mamă?" o dzîs tare, atît j-o fost d'i drag: „aista-j mamă!".

Odată o dat poruncă la bendz să 'nčęapă bendzîle a dzîče şi s'o gătat frumos şi s'o dus la biserică şi s'o cununat.

Cînd o fos dumin'ică dimin'jaţa s'o dus împărătesele la biserică şi j-o dat čeile să umble în toate kiliile, să vadă bunătăţile, „da în kilija nouă nu umbla, că-j noarţea şi tę-o muşca". El o socotît că: şe jeste acolo să văd. O văzdut un buclan spîndzurat. D'in buclanu o strigat: „Nu te spărja, Čipăruş Petre. Maj bine t'e du şi adu-mj un pahar d'i vin, că mor d'i şete". Şi j-o dat un pahar d'i vin ş'o plesnit un şerc d'e pe butoj. O dzîs că să facă bine să-i maj dęa unul. Ļ-o maj dat unul, o maj plesnit un cerc d'e pe buclan. O dzîs: „fă bine şi-mj maj dă unu, că şi eu ţ'oj jerta trij greşăli". Cînd o datu ală d'j-al trejlea, o jeşît un zmău tât înfraurit şi s'o dus la biserică ş'o luat pi Ruža 'nfloritâ ş'o venit mă-sa acasă plîngînd d'ila biserică:

— No, dragul mamij, amu şe-j făcut? Tu n'aj nevastă, jo n'am fată.

— Las, mamă, că şe caj am jo oj aduşę-o.

Cînd e dimin'jaţa să ję şi se duče după ję. Cînd o ăzuns la poartă, zmăul o fos la vînat. Calul zmăului o strigat: „Haj, că-ţ duče pi Ruža înfloritâ, fată frumoasă". „Poči prînzî un prînz şi dormăi un somn?" O dzîs: „poţi".

Čipăruş o fugît cu caj lui ş'o venit zmău acasă ş'o prînzît un prînz ş'o însomnat un somn, o ţîpat trij sărite şi l-o ăzuns. Şi j-o tras o palmă. „No, d'i-ţ trębi vijaţă, maj vino odată". El, toată noaptea năcăjît, cînd o fost dimin'jaţă o dzîs:

— Mamă, mă maj duc odată.

— Nu t'e duče, dragu mamij, ca pi ęa nu-j maj avęa alta.

— Să nu mă duc, mamă, s'o aduc, dară mă duc s'o învăţ să 'ntrebe d'i und'e are calu ahăla zmău.

Şi s'o dus la ęa dimin'jaţă. Ea o dzîs:

— Vaj, la şe-j venit, că amu n'o avęa mama nîčj pi tine, nîče pi mine.

— Întręabă tu d'j-unde are el calu aista. Dar, tu ję sama că ţ'a da o palmă, da nu-ţ pasă d'e palmă.

Vine sara zmăul d'ila vînat. Ea-j făči mîncări şi băuturj bune, şi să dă pi lîngă el şi-l drăgoşteşte şi drăgostindu-l dzîče: „Că čl-j d'e Čipăruş Petre, umblă cu caj lui să mă aducă d'j-aičj,

da a nostu cal că numa trij sărite o țipat și nj-a ažuns. Da pi und'e sînt caj d'j-aiștea?" Atunčj j-o tras o palmă și o dzis: „Mișc să hije mîni-ta. Tu vrej să mînčj capu mieu. D'e und'e-j calul aista, nu-j d'e Čipăruș Petre să margă: fundu jadului, d'ila mama dračilor. Am služît trij aj pi el". Dimin'jața, Čipăruș Petre o întrebat-o și-o dzis: „Da", o dzis, „că din fundul jadului, d'ila mama dračilor, o služît trij aj pi el". Și s'o luat el și s'o dus la jad și mergînd s'o întîlnit c'un lup: „Eu t'i 'mpușc, lupule!" „Ba", dzîče, „nu mă 'mpușca, maj bine scoate-m vjermele din čičjoru aista". Și el, mintenaș, s'o coborît d'i pi cal, o scos vjermi și l-o spălat și j-o dat drumu d'j-a mers. S'o mers maj încolo și s'o 'ntîln'it c'o cioară și-j minca hjermi o aripă. „Eu t'e 'mpușc, tu, čioară!" „Nu mă împușca", dzîče, „scoate-m hjermele, că d'e bună treabă ț'oj hi eu mîine, poimîne. O kicăzuît-o s'o mers maj încolo și s'o întîln'it cu o vulpe. Îj minca hjermi o ureke. „Te 'mpușc!" „Nu mă împușca, că d'e bună treabă ț'oj hi, scoate-m hjermele și-m dă drumu". O ažuns în jad, o întrebat că und'e-j Pîca bătrîna, mama dračilor, s'o îndreptat la ea:

— Bună dimin'jața, mătușă.

— Sănătate bună, dragă mătușă, še cauț tu la noj?

— Vreu să t'e služesc pi un cal.

— No, aj timp mult să mă služești? Apoj îț dau d'in zăče care vrej să ți-l jej.

Cînd o fost sara, j-o dat pi japa cu doj minzj: „No, asta, dimin'jață, s'o adučj acasă, că d'i nu, paru ăl d'j-al noțădzăčj și noulea n'are cap d'i om, acolo mere capul tău!" El silește să ducă japa. O dzis că el n'o adormîi. Atîta n'o dormît cît o vrut baba. O dat un somn piste el s'o adurmît și s'o dus japa și s'o dus și s'o dat piste cap și s'o făcut trij oj și s'o trezît trii oj în turmă. „Vaj d'e mine, ce-am făcut, că capu-mieu i'n par! Dj-ar veni lupu ca să mă'nveție ceva". Lupu ažunge la el: „Stăj, nu t'e cînta, du-te la păcurarj și spune să leğe cîni, că mă duc eu între oj." S'o dus la păcurarj și lj-o dzis să leğe cîni, că „am o pagubă aičj între oj". Și s'o țipat între oj și s'o sfîrticat pi japă și-o fugît la păcurarj d'j-o țipat frîu în cap. „Cju, japa babej cu doj minzj!" Și s'o făcut japa și s'o suit pi ea călare și s'o dus la baba.

— Bună dimin'jața, mătușă.

— Sănătate bună! Adus-o-j japa?

— Adus!

— Nu cred.

O ieșît c'o frigare herbinte în foc să-l frigă pi el, da o fript japa. O bătut pe japă și'o dzis că: „tu vrej să mănînčj capu mieu". Î-o dat d'j băut și d'i mîncat, d'i lucru nu j-o dat n'imic pînă sara.

Cînd îj sara îj dă japa, că „d'e nu o aduči capeț un par". O dzis: „Las că n'oj dormîi ca ast noapte". Mintenaș o adormît și s'o suit japa tuma pi șer și s'o făcut trij stele, da veni čioara și s'o suit la japă și'o spartu-o în spate și s'o dat-o žos. S'a dus la babă:

— Bună dimin'jața, mătușă!

— Aj adus japa?

— Adus, jeș afară și vedz.

Pe japă o bătut-o, luj j-a dat d'e beut și mîncare. Cînd îj haja noapte, cum adoarme, japa vine și să face cloșcă cu doj puj su pičjoarele Picîj sup vatră. Cînd s'o trezît el, nu-j japa. „Vaj d'e-ar veni vulpea haja, că amu capu mieu să duče în par!"

Iacă hulpea că vine:

— Nu plînğe, ci ț'o scot eu!.

— D'apoj, dzîče, und'e-j?

— Da-j cloșcă cu doj puj su picjoarele ei, sup vatră.

— D'apoj cum aj scoate-o d'e-acolo?

— Hajda, atunčj, după ușă'n tindă. Eu mă suj în pod, că are un cocoș d'i nu-l dă pi toată averea ei, și-l apuc să-l trîntesc pin pod și, cînd s'a sui ea în pod, eu mă țip sup vatră și jeu cloșca cu puj și mă țip afară.

S'o suit hulpea în pod, începe a trînti cocoșu pin pod. Da, ea numa făčea colčodac și da cu furca în pod. Dacă o văzdut că maj omoară cocoșul, o fužît în pod baba. Hulpea sî țipă și ea, și ja cloșca cu puj, cu minzj. „Ța, japa băbej cu doj minzj!" Dzîče hulpea așa: „Ja sama că din nouă caj o scos inimile și le-o băgat tăt într'un caj, aî peticos din fund ală îl ja. Da baba n'o vrea să ți-l deа, hăla să-l jej, c'a dzîče că-j hîd. T'j-o kema baba să-ț deа băutură și mîncare, să dzîčj: nu mînc, cît am služît am mîncat și băut, că-s cu otrăvi".

Strigă Čipăruș Petre:

— Bună dimin'jața, mătușă!

— Adus-aj japa?

— Adus!

— Iacă că aj japa.

Două sărite, s'o fost afară din jad și s'o dus la Ruža înfloritâ. Cînd o întrat în ocol, calul zmăului o rîncezat. Zmăul o strigat:

— Ce strîği așa?

— Vino, că duče pi Ruža înfloritâ, fată frumoasă.

— Da poči prinde un somn?

Cu cît aj grăit că-j zăbăhit o venit zmău acasă. Čipăruș Petru numaj o sărit, a țipat aista fugît... „Frățicule, aștеaptă-mă că treče cinele d'e zmău cu pintini pin mine", o strigat calu. „Frățicule, o

strigat calu lui Čipăruș Petre, trintește-l să-i durujască oasele pim pămînt". Și așa l-o trîntit pi zmău, d'e i-o duruit oasele pim pămînt.

Șerling—Constantin Bartoș, 71.

XVIII

Cînd am fost în răgat m'o băgat nepotu la Pecu. Era trii fișjori d'e Neamț. Și noaptea s'o aprins și ars cinčizăči d'e metri d'i făină. Fișjori o fužit. Am ieșît în ocol și mă duc la boier, să strig și nu mă aude. Dau cu pișjoru în ușî pînă s'o deskis și strig: „boier, vino ci tot ardem". O strigat boieru la uliți și o ven'it focari și s'o stîns și eu am ven'it acasî atunčj. Am ven'it pi drum d'ila Focșăni pînă la vamă la Palanca. Și m'am întîln'it pri drum cu patru oameni.

— Pînă unde vrei să pleși?

— Pînă la Sîn-Dumocuș.

Acolo am avut un cumnat žandar. „No", dzîs-a, „hajda cu noi, că dacă-i călca bine, pi sară eșți în Sîn-Dumocuș". M'o îndreptat pi un plaj și pînă'n sară d'jabja am ažuns în vîrfu muntelui. Amu era sara. Und'e să mă duc? Acolo am n'emerit în munți ăi goli, numa d'e piatră. Tăt turnuri d'i piatră era, ca cum ji turnu d'i piatră d'în Bistrița. Acolo numa trii bradz o fost. N'i-am făcut foc sup un brad. Atîta găini sălbatiče o venit, tăt sure și roșii. No, amu, dzîc: oi prinde una și oi tăja-o. N'am putut durmăi pînă n'o cîntat cocoși. Și cocoși așa cînta d'i mîndru, nu ca a noști, mai gros, mai fain. D'imin'iață mi-oi tăja o găină. D'apoi čę-o fost? Cînd m'am trezit n'o fost n'iči o găină. N'am avut noroc să mănînc o găină. No, apoi m'am uitat în sus și'n žos, am văzut d'eparte o turmă d'e oi și m'am dus peste izvoare, nu-i vedęai fundu d'e afund. Și'am văzut urme d'e urs proaspăt, da eu nu l-am văzut pi urs, urme d'e boi sălbateči, da d'e văzut nu i-am văzut. Și am ieșît la oi. Și dacă am ieșît la oi o sărit ușopt cîni la mine, ca ușopt boi, o strigat păcuraru la jei și s'o dat d'e-o parte și cînd am ažuns jo la stînă mămăliga o fost gata. Da dzîče păcuraru:

— D'ila Bistrița?... d'i und'e eșți? Am fost jo în Bistrița, da să-mi spui că če flori t'e bat pe aičj?

— Ia, moșule, acolo am mas jo ast noapte und'e să ved'e ca un petec trii bradzi pi muntele ăl gol.

— Da, văzut-ai minuni acolo? Acolo umblă čiurz d'i caj sălbatiči, d'i boi sălbatiči, tăt felu d'i ghiligane.

— N'am văzut, numai urme, niči un pui d'i iepuri, d'în găin'i afară.

N'i-am dat d'i-am mîncat și-o mînat un fičior cu mine să mă ducă la cararea cu činči cruși.

„Haj, bad'e, haj bad'e!"

Da el era hod'in'it, tînăr.

— Viu cît poči, dragu bad'ii.

— No, apoi dacă am ažuns la činči plopi, ja cărarea oblu. Și pi haja m'am dus pînă în Sîn-Dumocuș, Sîn-Micláuș, Toplița, pi la rîpi, la Gl'ed'în, la Monor și apoi acasă.

Același

XIX

Eu am stat unsprizăși ani la America și eram d'e șaptespreče. Am mers șase zîle pi žos pi sup Carpați pînă am ažuns la Cracova. Am plecat singur și pi drum n'i-am căpătat ortáči, în țara Oltului, tavaráș. D'i-acolo am plecat cu trenu la Mislovița, acolo pînă n'am ažuns am sărit trii inși pi ferčasta trenului, pentru că n'aveam pașapoarte. Dacă am ažuns la Mislovița, am plecat la Hamburg. Bani n'am putut primi d'i-acasă. Ș'am stat două luni și trii dzîle, pînă am putut pleca cu bani di-acolo. Cînd am plecat la America, acolo iar mi s'o gatat bani și am stat trizăči și una d'i dzîle la înkișoare. Și am dat în foaje că čine mă recunoaște să-mi trimjată bani. Și cînd s'o plinit trizăči și unu d'i dzîle, am primit bani d'ila nănaș al meu tăt din America. N'am lucrat un an și žumătate. Am umblat pi stradă d'i colo, colo. Datorije mi-am făcut trii sute și činčizăči dolari. La un an și žumătate am căpătat lucru la o fabrică d'e fer. Și am lucrat trii ai d'i dzîle. La trii ani d'i dzîle ńi-am făcut scopu cu datorja și d'i-acolo și d'i-acasă, a părinților mîei. După trii ai d'e dzîle am învățat școala d'e box și d'e luptă. După čę-am învățat-o am umblat cu circusu patru ani. După čę-am lăsat circusu m'am apucat d'i-a faše rakiu, meșteșug bun, nu aveam voje. Trii prinsori care m'a prins, fără speze, patru mii opt sute dolari amende și mi-o rămas mije două mii și două sute dolari și cu aśeja am plecat la Baltimora să plec acasă. Și ažungînd acolo am căpătat o telegramă d'ila o soră a męa s'aștept să plecăm cu toți odată, ca să-i ažut la transporturj. Eu am plecat îndărăt la Jongstan. Acolo am stat trizăči și unu d'i dzîle după sori-męa să să gate să pleče acasă. Așteptînd o venit doi rolęri, d'intr'o fabrică ș'atîta stau d'e mine d'e m'au îndojt d'e m'au dus în fabrică îndărăt. Dacă m'am apucat d'i lucru am maj lucrat optsprezeče dzîle și în a noăspričea mi-a prins mîna în rolă și vijața mi-am scăpat-o numai cu mîna stîngă, care nime din acel accident n'a putut scăpa cu vijață. Și poi

pentru mînă mi-au plătit două mii dolari și lucru pentru viiață. Dar eu am plecat s'am venit acasă. In timp d'e zăce ani pot să plec să mă duc îndărăt iară, în caz cînd n'oi putea trăi în Romînia. Dar eu așa cred că pot să trăiesc și în țara mea cu ajutorul ce mi l-a dat și cu bani ce i-am avut jo. Așa cred, căci cu șaizăci și cinci d'e mii pot să-mi subțin traiul vieții pi un an d'i dzile, care dobîndă o capăt după bani care-i am în banca centrală din Bistrița.

Șerling—Ion Bartoș, 29 ani.

XX

Foaie verd'e și una,
Mult îm spune inima,
Căci plec la America.
Tăci, inimă, nu mai plînge,
C'America-i altă lume.
Cînd t'e sui sus pe vapor,
T'e duce cu mare dor.
Vaporu-i cu ferești'i verzi,
Cînd t'e sui moarte'a ți-o vezi:
Vaporu-i cu ferest'ele,
T'e duce cu mare jele.
Și să știi, măicuță bună,
Cînd jeram de-o săptămînă
Să pun̦ o negurja,
Nemica nu să ved'ja,
Fără valurile vin̦
Și bucinu bucina,
Vaporu să tremura.
Vai, amar inima mja.

Același.

XXI

Foaie verd'e d'e săcară,
Colo 'n jos între hotară
Esțe-un nuc cu frunza rară;
Dar în virvu nucului
Șăd'e pujul cucului.
Acela nu-i pui d'e cuc,
Că-i al meu dulce frățiuc;

Mai în jos pe crengurele
Șăd mătuș și-a mele vere;
Pi-o crjangă d'e nuc mai lungă
Șad'je un cuc bătrîn și cîntă:
D'acela nu-i cuc bătrîn,
Că-i al meu tată străin;
Mai în jos către trupină
Cînt'o pasăre bătrînă,
Ba nu-i pasăre bătrînă,
Că-i măicuța mja străină,
Pliacă fruntea și suspină,
C'a crescut rînduri d'e pui
Și-acum nu-i al' nimăruj.

Același.

Ecaterina Țenescu

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

AROM. *bura*

Nu s'a relevat pînă acum asemănarea pe care o presintă acest cuvînt din aromînă cu numeroase forme romanice. P. Papahagi ne spune că *bura* e „cuvînt de îndemn pentru cîni, cînd se asmut asupra cuiva“ [1]. Cum se poate vedea din dicţionarul etimologic al lui Meyer-Lübke (n-rul 1250), foarte multe cuvinte romanice ne duc spre acelaşi înţeles [2] şi pentru ca să reiasă înrudirea lor cu forma aromînă voi aminti numai ce ne dă vocabularul provansal; după *Tresor* al lui Mistral *bourrá* înseamnă „haler, exciter un chien, mordre, attaquer, en parlant d'un chien qui se rue sur les autres“ (sînt citate acolo expresiuni ca: *bourras-ié lou chin* „lancez le chien contre lui“; *bourro, bourro, bourro-lou!* „serre, serre-le! crie-t-on à un chien qu'on excite“). Care poate fi originea acestei teme *burr-*? O origine celtică sau germanică, admise pînă acum, sînt excluse cît timp ţinem samă de forma aromînă. Meyer-Lübke crede că se poate pleca dela un „Schallwort“ *br* şi compară cu el forma *borrit* din *Corpus glossariorum*, dar aceasta, ca şi *burrit* dat tot acolo (V, 173), e o alterare a lui *barrire* (*barritus*), cum s'a

[1] *Basme aromîne*, 554.

[2] Nu sînt înregistrate toate acolo; pentru altele se pot vedea diferitele articole unde s'a încercat explicarea acestei serii lexicale şi care sînt citate de Meyer-Lübke (cf. *Arch. glott.*, XVI, 322).

relevat în glosele emendate (VI, 130). Concordanţa lui *bura* cu celelalte forme romanice ne lasă să presupunem că avem de a face cu un cuvînt latin. Acesta, după părerea lui C. Nigra [1] spre care înclină şi Schuchardt, ar putea fi burra care se ştie că în italiană, franceză etc. s'a păstrat cu înţelesul de „lînă tunsă, cîlţi“ etc. In sprijinul acestei etimologii ar veni fr. *bourrer* care, ca termen de vînătoare, înseamnă „enlever du poil à un lièvre (se dit d'un chien qui, saisissant un lièvre, lui enlève du poil“); la aceeaşi interpretare ne-ar putea duce o expresie din provansală ca: *manjarié 'n loup emé touto sa bourro* „il mangerait un loup avec tout son poil“ (Mistral, s. *bourro*). In casul acesta ar trebui să admitem că în latina vulgară a circulat un verb *burrare derivat din burra şi însemnînd „a prinde de lînă, a smulge lîna, a scărmăna“ [2]. Ne întrebăm însă dacă un asemenea verb a putut într'adevăr exista în latină; forma franceză nu poate fi absolut convingătoare cît timp între *bourre* şi *bourrer* — admiţînd că are altă origine — s'a putut uşor stabili o legătură [3]. Se pune pe urmă întrebarea dacă formele care se întîlnesc cu al nostru *bura* au fost la origine din terminologia de vînătoare, cum admit toţi care s'au ocupat de ele. Se poate tot aşa de bine să avem de a face cu o temă din graiul păstoresc şi atunci *burrare ar fi fost întrebuinţat de ciobani pentru a îndemna cînii să alunge lupul ori ursul [4]. Ar rămînea de cercetat şi dacă în cuvintele

[1] *Arch. glott.*, XV, 496.

[2] După Nigra, evoluţia semantică ar fi: „calcar la borra nel basto> pressare, spingere> inseguire, scagnando, l'animale da pelo.“ Evoluţie posibilă, de sigur, şi în sprijinul ei s'ar putea aminti înţelesuri apropiate pe care le avea în latină *cogo* (şi derivate ale lui, în special *coactor*).

[3] Dovadă că asemenea apropiere putea să se facă ne-o dă acest exemplu din dicţionarul lui Godefroy (s. *bourrer*): *cessant le bourreau de le bourrer*, unde *bourreau* e asociat cu *bourrer* cu toate că, foarte probabil, nu au nimic de a face unul cu altul (etimologia lui *bourreau* se ştie că e obscură).

[4] A. Boucherie, în *Revue des langues romanes*, III, 70, raporta la păstorit forma *bourra(ije* pe care o auzise în Angoulême şi Saintonge, reproducînd astfel ce i se spusese de ţărani de acolo: „Quand par hasard

romanice care sînt puse de obicei la un loc nu s'a amestecat vre-o altă temă decît aceea care ar fi la basa lui *burrá* şi a formelor celor mai apropiate de acesta ca înţeles; semnificaţia unora din ele, aşa cum au fost grupate pînă acum, pare întru cîtva prea îndepărtată pentru ca să nu admitem o încrucişare de teme.

Chiar dacă nu am reuşit să lămurim mai bine proveniența cuvîntului aromîn, fonetismul lui vine să ne dea o indicaţie precisă în sensul că ne arată cum trebue să plecăm dela o temă conţinînd vocala *u*, pentru că un **bor-* sau mai curînd **borr-* nu l-ar putea explica.

Rămîne de lămurit în alte privinţe aspectul formei aromîne. Dacă ea trebue considerată ca un imperativ — pentru că astfel pare să fi fost la început — ar trebui să avem *bură*. Prezenţa lui *-a* trebue să fie datorită faptului că **bură* a ajuns să fie socotit ca o interjecţie şi i s'a dat terminaţia *-a* proprie multor interjecţii (*ela*, *iuha*, etc.).

Tot o interjecţie (anume *o!*) a intervenit ca *bura* să fie dat uneori ca *obura;* aşa îl găsim în dicţionarul lui Dalametra [1]. De altă parte, T. Papahagi îmi face cunoscut că se aude şi *o, bura ni!* — cu adausul lui *ni* care trebue să fie privit tot ca o interjecţie.

Un aromînism în graiul din Săcele: *amiroană*

Intr'o schiţă publicată de G. Moroianu în *Semănătorul*, I[1] (1901), 120, am remarcat cuvîntul *amiroană* şi mai tîrziu i-am atras atenţia lui G. Giuglea, ca fiind din Săcele, să-l

le loup paraît et qu'elles [les femmes qui gardent les moutons] l'aperçoivent elles lui jettent tout ce qu'elles ont sous la main ... et, en même temps, elles poussent l'exclamation traditionnelle: *Au bourrais!* ou: *Au bourras!* (*bourrais* est plus usité) c'est-à-dire: *Au loup!*" Deci Boucherie credea că *bourra(i)s* înseamnă chiar „lup" şi în legătură cu aceasta se referia la numele, latinisat, de *Borracio* dat lui Arnaud, conte de Angoulême, pentru că ar fi prins un lup. Identificare ce rămîne nedovedită.

[1] *O, bura*, cum trebue despărţit, e dat de P. Papahagi, *Basme arom.*, 298; tot aşa într'un text din *Frăţil'a*, I, 137.

urmărească şi să vadă dacă mai este des întrebuinţat acolo. Nu am mai putut afla nimic pe urmă despre această interesantă formă şi cînd la Congresul filologilor Th. Capidan într'o comunicare despre aromînismele din dacoromînă s'a ocupat şi de originea Săcelenilor, contestînd că ar fi Aromîni, i-am atras atenţiunea asupra acestui cuvînt pe care nu-l menţionase. Publicînd acum comunicarea sa, Th. Capidan se referă la el, dar nu-i acordă nici o importanţă pentru motivul că nu ar fi cunoscut Săcelenilor şi pentru aceasta invocă mărturia lui G. Moroianu că existenţa lui *amiroană* „la bătrînii din Săcele nu e sigură" [1]. Nu ştiu pentru ce acum G. Moroianu dă ca îndoielnic acest săcelenism după ce altădată mi l-a confirmat şi cînd, tot după mărturia d-sale, Sextil Puşcariu l-a înregistrat în *Dicţionarul Academiei*, I, 150.

De fapt, cuvîntul nu poate fi înlăturat, pentru că există într'adevăr. Despre aceasta am putut avea o confirmare adresîndu-mă profesorului N. Colceag, de origine din Săcele; d-sa a avut bunătatea să-mi comunice următoarele: „Răposatul preot Victor Popea îmi povestia că bunica mea, Maria Neagoe Scutaru, dojenia pe fetele ei, cînd nu se prea îndemnau la lucru, cu cuvintele: „ce stai ca o amńiroană"; *amńiroană* îl tălmăcia părintele Victor cu înţelesul de „împărătească". In acelaşi timp, Tache Papahagi îmi comunică cum într'o călătorie pe care a făcut-o anul trecut la Săcele a aflat dela femei bătrîne că *amńiroană* era un cuvînt bine cunoscut altădată Săcelenilor — azi puţini dacă-şi mai aduc aminte de el.

Deoarece numai în aromînă găsim o formă corespunzătoare, *amirăroańe* şi *amiroańe* „împărătească", ca feminin al lui *amiră* „împărat" (< gr. biz. ἀμηρᾶς < arab. *emir*), nu mai încape îndoială că *amńiroană* al Săcelenilor este un aromînism. Pronunţat de ei la început ca *amiroańe*, a fost dacoromînisat pe urmă, alterîndu-i-se terminaţiunea care cuprindea sufixul *-oańe*.

[1] *Junimea literară*, XIV (1925), 280.

Pentru originea Săcelenilor acest cuvînt are deci o importanţă ce nu se poate contesta [1]. Mai sînt unele consideraţii care dovedesc provenienţa lor dela sud şi cred că s'ar mai putea culege altele. E păcat că acest grup de Romîni nu a fost studiat mai de aproape din punct de vedere etnografic, folkloric şi dialectal — am stăruit de mai multe ori pe lîngă elevi ai mei, cunoscînd Săcelele, să dea o asemenea monografie, dar pînă acum nimeni nu s'a gîndit. Multe lucruri s'au pierdut din vechea vieaţă şi graiul Săcelenilor, dar cred că din ce s'a mai păstrat s'ar putea da un studiu care să lămurească deplin originea lor.

Rom. *teleleu*

Nu am crezut niciodată în etimologia lui Cihac, că am avea de a face cu un derivat din *telal*. Văd acum că şi Tiktin în dicţionarul său o crede îndoioasă, dar altă explicaţie nu ne aduce [2]. Numai o vagă asemănare ne-ar putea face să-l identificăm cu o poreclă din ruseşte *Thalalej* care se dă celor nătîngi, proşti, şi în care se ascunde numele Sf. Thalalea [3] — înţelesul nu se potriveşte, pentru că *teleleu* se vede bine că s'a aplicat cuiva care umblă încoace şi încolo, fără rost. Mi se pare atunci că explicaţia lui — cum arată şi terminaţiunea — se poate găsi în ungureşte, dar într'un cuvînt cu totul depărtat ca semnificaţie şi vom vedea că totuşi ne putem opri la el. Ung. *telelő* — ca derivat din *tél* „iarnă" — înseamnă „de iarnă, care stă iarna, care petrece iarna". Ce legătură ar putea avea cu al nostru *te-*

[1] L-a amintit, în treacăt, şi P. Papahagi într'un articol din *Dunărea*, 1923, 67.

[2] Relevează acolo şi fem. *teleleică*, dar cu înţeles deosebit de cel adevărat (v. *Rev. crit.-lit.*, IV, 86); un derivat verbal nu pare să existe, pentru că *tălălăi* (*Comoara satelor*, III, 52) „a merge încolo şi încoace, nesigur pe unde calci, a bălăbăni" trebue privit ca format din *tălălău*, nu din *teleleu*.

[3] V. articolul lui W. Christiani, *Ueber die persönl. Schimpfwörter im Russischen*, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIV, 326.

leleu? Să ne gîndim la ciobanii care la apropierea iernei se îndreptau spre anumite locuri cu turmele lor. De aceştia, veniţi din Ardeal, ştim că mulţi au cutreerat cîmpiile Moldovei şi Munteniei în timpul iernei şi cum am arătat în *Vieaţa păst. în poesia noastră pop.* nu au fost totdeauna bine priviţi de locuitorii din aceste ţinuturi, aşa că li s'au dat diferite epitete. *A umbla teleleu* s'a putut deci zice la început despre acei ciobani care porniau cu oile ca să le ierneze dincoace. Cuvîntul ungurese a trebuit să li se aplice de sigur prin ţinuturi unde, în trecerile lor, s'au întîlnit cu Unguri, cum era prin Săcuime şi prin unele locuri din Moldova [1]. Deoarece *teleleu* pare să fie mai des întrebuinţat prin Moldova, acolo cred că a fost dat mai întîi de ai noştri drept calificativ acelora care rătăciau cu turmele şi nu erau tocmai bine văzuţi.

Cum accepţiunea lui *teleleu* poate fi derivată din împrejurări ale vieţei păstoreşti ne arată forme din alte limbi. In dicţionarul lui Radlov [2] ture. *badijăpăima* e dat cu înţelesul de „nomad (cioban) ce rătăceşte prin stepe, cască-gură, vagabund". In provansală *landaire* (după *Tresor* al lui Mistral) înseamnă „batteur de pavé, fainéant", şi alături de el avem verbul *(se) landá* „errer, battre le pavé, fainéanter, flaner"; e adevărat că aceste forme se întîlnesc cu o serie romanică de origine germanică şi de care Meyer-Lübke se ocupă în dicţionarul său sub n-rul 4976, dar de fapt cred că avem de a face cu o contaminare; chiar dacă *landaire*, *landá*, ne duc spre germ. *landern*, cum arată fonetismul lor şi cu *r* (*landraire*, *landrá*), de fapt cred că ei nu

[1] Chiar în ungureşte întîlnim semnificaţia păstorească în verbul *telelltetni* „a ierna (vorbindu-se despre oi)". Cf. Szárvas és Simonyi, *Mag. nyelvtört. szótár*, III, 547-548.

Proveniența ungurească a lui *teleleu* e confirmată indirect de o altă formă dela noi (dialectală, din părţile Năsăudului), terminată tot în *-eu* şi cu un înţeles apropiat, anume *heberéu* (*umblă heberéu* „umblă fără niei o treabă"), pe care N. Drăganu a explicat-o prin ung. *heverő* (în *Dacoromania*, III, 719).

[2] *Opyti slov. tjursk. nar.*, IV, 1519-1520.

sînt streini de „landele" din sudul Franţei strîns legate de vieaţa păstorească de acolo; despre ciobanii care străbăteau aceste „lande", umblau teleleu pe acolo, s'a putut zice *landá* care s'a încrucişat cu forma germanică; această încrucişare reiese şi din fonetismul altei forme provansale: *alandá* „donner la clef des champs, lâcher le troupeau" e sigur un derivat din *lando* (adică: „a lăsa oile să pască pe landă, pe cîmp)"; dar alături de *alandá* apare şi forma cu *r* (*alandrá*), aşa că vedem bine şi aici contaminarea lui *lando* cu germ. *landern*. In orice cas, formele provansale dintîi ne duc tot spre vieaţa pastorală, aşa că ne ofer şi ele ceva corespunzător lui *teleleu*.

Basc. *erebesatze*

E înregistrat de Azkue în dicţionarul său (I, 264), cu înţelesul de „vomir" (în dialectele din Bizkaya şi Guipuzkoa; tot acolo forma *erebesa*, ca substantiv însemnînd „vomissement"). Extensiunea lui geografică vine dela început să ne spună că poate fi un împrumut din spaniolă (gal.), şi într'adevăr avem acolo *revesar* cu acelaşi înţeles (tot aşa port. *revessar* şi cat. *reversar*). Etimologia lui e clară, lat. reversare, şi dacă am ţinut să mă ocup de el e pentru că se întîlneşte cu rom. *vărsa*, fr. dial. *(ra)versé*[1] şi nu s'a relevat pînă acum această coincidenţă. Să admitem că încă din latină (re)versare ajunsese să fie întrebuinţat astfel? Nu este imposibil, deşi desvoltarea semantică din spaniolă, portugheză şi francesă poate fi independentă de cea din romîneşte: înţelesul primitiv al lui (re)versare a putut duce uşor şi de o parte şi de alta la aceeaşi semnificaţie[2].

Asupra furcei de tors la Basci

Articolul despre *Semantism*... — unde amintiam (pag. 318) ce am putut afla despre furca de tors la Basci — era tipărit

[1] In Loire-inférieure şi Sarthe; v. *Atlas lingu.*, 1413.

[2] Comp. alb. *viel* şi formele germ. citate de G. Meyer, *Etym. Wb.*, 475.

cînd am primit aceste rînduri cu lămuriri nouă dela directorul *Muzeului basc* din Bayonne, Comandantul W. Boissel: „Je viens de trouver une tige de quenouille, en joli bois, bien ouvragé, se terminant par un trident. L'antiquaire qui nous en a fait présent dit qu'elle provient de la région de Hasparren, du Labourd par conséquent. Il ajoute qu'une vieille femme lui a indiqué comment on employait cette quenouille (laine fichée dans le trident, tige tenue dans le bras gauche, fils dévidés par la main droite). Je vous adresserai prochainement le dessin exact du trident". Nu am primit pînă acum desenul, aşa că nu-l pot reproduce aici, cum aşi fi dorit.

Informaţia aceasta înlătură orice îndoială asupra întrebuinţării altădată la Basci a furcei de tors la fel cu cea dela noi. Direct sau indirect avem prin urmare indicaţii că ea a fost cunoscută în tot ţinutul basc francez. E de mirare totuşi că pentru Basse-Navarre, de pildă, furca de tors nu ne e confirmată astfel acum vre-o două sute de ani; în cartea lui L. Colas, *La tombe basque*, de care mă ocup mai departe, mai multe stele funerare vechi au săpate pe ele unelte de ţesătorie (v. n-rele indicate acolo, I, 398, la rubrica „fileuses"), dar pe nici una furca nu este rămurată, ci în formă de băţ lăţit în partea de sus, ca o placă pe care se punea lîna (v. în special desenul dela stela n-rul 668; cf. şi vol. II, 79). Oricum, confirmarea deplină — în afară de ce resultă din cuvîntul *burkila* dat de Azkue — e de aşteptat să o avem şi pentru Basse-Navarre.

Ov. Densusianu

Fr. *à nulle autre seconde*

Studiul publicat de I. Bacinschi în fasciculul precedent al acestei reviste, despre *Termeni negativi în funcţiune afirmativă*, cuprinde, în partea finală (p. 99), o inadvertenţă care socotim că trebue relevată, fără a atinge întru nimic soliditatea meritoasei contribuţiuni sintactice.

Înşelat probabil de rom. *secundă*, I. Bacinschi traduce

pe fr. *une folie à nulle autre seconde* prin: „o nebunie în *fiecare clipă* [= părticică infimă a timpului]".

Confusiunea cu *à chaque instant* e tot atît de evidentă, pe cît de evident e că adevăratul sens al expresiei francese — copie savantă a lat. *nulli secundus* = gr. οὐδενὸς δεύτερος — este acela de: „qui ne cède le pas à personne, ne lui cède en rien, ne lui est point inférieur", deci: „de tout premier ordre, sans égal, sans rival, sans pareil, à nul autre pareil" [1].

V. Bogrea

Note asupra rotacismului

— Cu prilejul unei dări de samă —

In *Arhiva*, XXXII, 151-156, D-ra Marg. Ştefănescu publică o dare de samă asupra cărţei mele, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924. Nu voi discuta aci eresiile recensentei, precum existenţa rotacismului în aromînă sau traducerea cărţilor rotacisante în Principate (p. 153), nici concluziile d-sale provocate de lectura pripită a cărţei. Cetitorul nepărtinitor va compara în linişte amîndouă textele şi va trage concluziile ce i se vor impune. Doresc, numai, să rectific următoarele interpretări eronate ale profesoarei din Iaşi:

1. *bire*. Fonetismul *bire* î. l. de *bine* a fost relevat de N. C. Bejenaru în c. Vutcani, j. Fălciu (v. *Arhiva*, XXXI, 287; cf. XXXII, 150). Bejenaru îmi comunicase această informaţie odată cu următorul comentar, care nu-mi explic din ce motiv nu figurează în *Arhiva*: „*bire* se aude în graiul copiilor. In graiul oamenilor maturi, numai în sens ironic. De ex., X îl roagă pe Y să-i facă cutare lucru; X a insistat de multe ori şi Y, ca să scape de dînsul, îi răspunde: „*bire... bire*, am să fac", deşi e convins că nu va aduce la îndeplinire făgăduiala" (comunicare orală, Iaşi, octobre 1923).

[1] [Rectificarea pe care o publicăm se întîlneşte cu ce ne-a scris în acelaşi sens prof. Leo Spitzer, din Marburg, cu cîteva zile înainte de a primi această notiţă; cum dînsul nu şi-a exprimat dorinţa de a se publica observaţiile d-sale în revistă, ne-am crezut totuşi datori să menţionăm această coincidenţă. — O. D.].

Mi se pare că interpretarea acestei inovaţiuni fonetice nu poate fi decît următoarea: trecerea lui *-n-* la *-r-* e o deformaţie recentă, care caracterizează graiul copiilor. Valoarea afectivă a lui *bire* reiese limpede din comunicarea de mai sus. Cuvîntul a fost cristalisat în această funcţiune oarecum peiorativă. Mă mulţumesc să aduc două exemple, care ar putea fi uşor înmulţite, pentru a ilustra această interpretare: un cunoscut mi se plîngea de *mideriile* (= miseriile) vieţei. Alfred Jarry, autorul lui *Ubu Roi*, nu se despărţia de un băţ cu vîrful ascuţit, menit să perforeze „les *oneilles*" (= les oreilles) unei anumite categorii de burghesi [1]. Nuanţa comică sau satirică cuprinsă în aceste deformaţii este evidentă; ele intră în categoria faptelor studiate de Ch. Bally în *Traité de stylistique française* [2], încît socotesc inutil a mai insista asupra lor.

Aceste constatări fac legătura între *bire* şi forma *rapoi* (= înapoi), atestată în scrierile lui M. Sadoveanu. S. Puşcariu relevase încă din 1910 acest fonetism [3].

Observ, mai întîi, că apariţia rotacismului în j. Suceava nu e de loc surprinzătoare, dat fiind că inovaţiunea a fost cîndva normală în Bucovina. N'am înregistrat această formă în studiul amintit, pentru că ea nu e confirmată prin studiile dialectologilor. Nu mă îndoiesc de existenţa ei; cred, numai, că avem de a face, în acest cas, cu ceea ce F. de Saussure ar fi numit „un fait de parole". S'a întîmplat, adică, în această regiune ceea ce s'a petrecut în ţara Moţilor, unde rotacismul a dispărut din „limbă". Diferenţa între aceste două categorii de fapte este capitală. De aceea, mi se pare că propoziţiunea „le rhotacisme a disparu totalement au-

[1] V. *La nouvelle revue française*, XXIII (1924), 269: „Carré sur la banquette des cafés, le bâton à perforer les *oneilles* entre les jambes, Jarry jouait le père Ubu".

[2] Ed. a 2-a, Heidelberg, 1921, I, 231 urm.

[3] *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 41. Cf. *Arhiva*, XXXII, 150.

jourd'hui du daco-roumain" (*Études*, p. 11 şi 16) corespunde cu realitatea faptelor. Cercetările lui T. Papahagi în Ţara Moţilor confirmă această interpretare. Cu mare greutate Papahagi a putut înregistra cîteva casuri de rotacism, acolo unde un cercetător neprevenit n'ar fi culeş nimic cu privire la această particularitate fonetică (*Grai şi suflet*, II, p. 48-50). Dar e evident că aceste fonetisme nu interesează „limba", care a eliminat cu desăvîrşire astăzi rotacismul.

2. Prep. *piră*. La p. 152 se arată că n'am vorbit de fonetismul *piră* î. l. de *pînă*, care apare în Basarabia şi în Moldova.

Chestiunea e mult mai complicată de cum îşi închipue recensenta.

Fără îndoială, avem de a face cu un caz de rotacism. A. Procopovici a arătat cu dreptate în *Dacoromania*, II, p. 198, că etimologia porro ad propusă de Puşcariu, *Et. Wb.*, 1319, nu e confirmată de notaţiunile din textele rotacisante, care presupun un *-n-* originar. Notaţiuni ca *pă.ꙗră* sau *pănră* din *Ps. Hurmuzaki* (ed. Candrea, p. 13^{37}, 28^{42} etc.) probează aceasta pînă la evidenţă. Totuşi, etimonul paene ad nu satisface toate cerinţele. Dacă formele istr. *pir*, *pirę* şi megl. *pănă* sînt normale (pene atestat în *Corpus gl. lat.*), mr. *pănă* sau *pînă* face dificultate pentru această etimologie, din causa timbrului vocalei accentuate. Ne-am aştepta, în adevăr, la **pînă*.

Dar, indiferent de vocalismul etimonului, prezenţa lui *piră* în Moldova nu poate fi explicată prin rotacism, pentru că forma cu *-r-* apare în regiuni care n'au cunoscut această inovaţiune fonetică, de ex. în judeţele Covurlui, Tutova şi Vaslui [1]. Repartiţia geografică a lui *piră* ne arată că prepoziţia a percurs mari distanţe, astfel încît astăzi apare în regiuni unde fonetica locală nu justifică trecerea lui *-n-* la *-r-*. Faptele care au determinat această migraţiune rămîn însă obscure. Pe de altă parte, problema e complicată prin

[1] *Graiul nostru*, I, 314, II şi III; 409, I şi 410 IV; 492, XVIII.

apariţiunea fonetismului *fănă* î. l. de *fără*, acolo unde întîlnim *piră* [1].

3. La p. 153-155 mi se reproşează că nu cunosc lucrările lui I. Bărbulescu, care arătase încă din 1904 care era valoarea lui ѧ în textele rotacisante.

Recensenta se înşală în două privinţe:

1. cunosc lucrările lui I. Bărbulescu,

2. tocmai din această causă nu le-am citat la locul cuvenit, pentru că nici în *Fonetica alfabetului cirilic*, nici în articolele publicate în *Arhiva*, n'a reuşit să aducă vre-o lumină în chestiunea valoarei fonetice a slovei ѧ.

Bărbulescu susţine că slova ѧ avea în textele romîne aceeaşi valoare ca şi în textele medio-bulgare [2]. Pentru ca această interpretare să fie admisibilă, ar trebui să se probeze:

a. că ѫ (şi ѧ) îşi păstrase valoarea nasală în textele medio-bulgare, în regulă generală,

b. că ѧ în textele romîne avea o valoare fonetică analogă.

a. Valoarea lui ѫ în textele medio-bulgare şi romîne. ѧ e o modificare grafică a lui ѫ operată pe domeniul bulgar [3]. In v. slavă, ѫ representa fonemul *ō*. Nasalisarea dispare în medio-bulgară începînd cu prima jumătate a sec. al XII^lea. In prima jumătate a sec. al XIII^lea denasalisarea *ō* > ѣ se operase cu siguranţă. Resturi ale nasalisărei s'au păstrat în dialectele bulgăreşti meridionale. Avem de a face, în acest caz, cu o vocală obscură ⫞ *m* sau *n*: ѣm, ѣn [4].

Litera ѫ în textele romîne din sec. al XVI^lea şi al XVII^lea are valoarea *ă* sau *î*. Intrebuinţarea ortografică a

[1] Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.*, 549, explică pe *fănă* prin influenţa lui *pînă*. Afară de dificultatea de a justifica întîlnirea acestor prepoziţiuni „dans les mêmes chemins de la pensée" (M. Roques), trebue ţinut samă de faptul că *fănă* e atestat acolo unde avem *piră*. Cf. *Arhiva*, XXXI, 287.

[2] *Fonetica*, 231 urm.; *Cercetări istorico-filologice*, 24; *Arhiva*, XXXI, 175-180 şi 303-305.

[3] I. Bogdan, *Lui T. Maiorescu, Omagiu*, 588; Bărbulescu, *Fonetica*, 231-237.

[4] Vondrák, *Vergl. slav. Gr.*, I, 114-132; *Altkirchensl. Gr.*², 140-144.

acestei slove a fost împrumutată grafiei medio-bulgare după denasalisare, adică la sfîrşitul sec. al XIII[lea] sau în sec. al XIV[-lea]. Nu se poate proba că ѧ păstrase în textele medio-bulgare sau slavo-române altă valoare decît ъ. Bărbulescu recunoaşte categoric aceasta: „dacă în textele româno-slave ѧ are şi valoarea nasală de ъn sau ę... nu putem constata cu siguranţă. Aceasta am văzut (p. 201) că nici în textele bulgaro-slave nu se poate şti cu siguranţă decît prin deducţiuni" (*Fonetica*, 210). Dar aceste „deducţiuni" sînt lipsite de orice valoare probantă, prin faptul că Bărbulescu confundă valoarea grafică cu valoarea fonetică pe care o exprimă slova. In adevăr, ce probă valabilă pentru fonetica românească poate fi trasă din comparaţia slovei ѧ, care în medio-bulgară representa sunetul ъ, şi fonemele ъn şi ъm din dialectul vorbit astăzi în împrejurimile Salonicului, care represintă tratamentul normal în această regiune al v. bulg. ō? Cît priveşte exemplele extrase din documentele slavo-române din sec. al XV[lea], în care ѧ are valoarea ъm, pe cînd ѧ notează de obicei în aceste texte fonemele ъ sau *a* [1], ele sînt datorite influenţei ortografiee a v. bulgare.

Iată înşirarea exemplelor [2]: *Dѧbovicѧ*, p. 4, 6, 11, 14 şi 16 (anii 1413, 1415-1418, 1421, 1424-1427, 1422), p. 21 (1424). In doc. n-rul XVII, p. 32 (anul 1431), găsim de două ori *Dѧmbovic(i)* înlocuit într'un duplicat prin *Dѧbovicѧ* (p. 36). La p. 226 (anul 1508), un exemplu de ъ=ъm: *Dѧbovice*.

b. Valoarea lui ѩ în textele medio-bulgare şi române. In monumentele medio-bulgare ѩ are aceeaşi valoare ca ѧ. Bărbulescu recunoaşte că n'a găsit nici un exemplu sigur de ѩ=ъn (*Fonetica*, 243). In textele române întîlnim exemple de ѧ scris în locul lui ѩ (*Fonetica*, 215-221), grafii inverse, ѩ î. l. de ѧ şi ѩ î. l. de ѧ (Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, II, 49-50). Grafiile se explică prin confusia visuală între aceste litere, a căror formă e asemănătoare.

Resultă din aceste constatări că valoarea fonetică a lui ѩ în textele române nu poate fi căutată în textele medio-bulgare. Intrebuinţarea acestei slove pentru a indica nasalitatea vocalei precedente, aşa cum a fost fixată de A. Procopovici [1], este, prin urmare, o inovaţie care s'a petrecut pe terenul românesc.

A. ROSETTI

[1] Bărbulescu, *Fonetica*, 210, şi *Arhiva*,, XXIX, 180; I. Bogdan, *Docum. privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul...*, I, Bucureşti, 1905, XXXI.

[2] Cifrele trimit la paginile ed. Bogdan citată la n. 1.

DOUĂ VARIANTE ALE „MIORIŢEI"

Problema *Mioriţei* — după cum se ştie — nu e definitiv resolvată de cercetători. Variantele cunoscute pînă acum au dat o parţială explicare; se simte nevoia unor mărturii noui. Dăm mai jos două variante pe care le-am culeş în Vrancea (comuna Spineşti). Prima am culeş-o dela bătrîna Costanda Păun, de 71 ani; a doua dela Simioana N. Diaconu, de 58 ani. Variantele acestea se cîntă pe o melodie care e uniformă în tot ţinutul Vrancei. In special ciobanii o cîntă frumos din fluier şi din caval. Nădăjduim să o transcriem şi să o publicăm mai tîrziu împreună cu alte variante pe care le vom mai găsi pe plaiurile vrîncene.

I

— N'ioriţi lai,
Lai, bucălai,
Di trii zîli 'ncoaşi
Gura nu-ţ mai taşi:
Ori iarba nu-ţ plaşi,
Ori apa nu-ţ plaşi?
— N'ie iarba-ńi plaşi,
N'ie apa-ńi plaşi,
Dar ţîi, stăpîni,
Nu ştiu şi ţ'or faşi,
Căşi am auzît
Cî s'au sfătuit
Colça în disarî
Ca să ńi ţi-omoari
Şiobănaşî tăi,
Pentru-a ta sarici,
Cari-o porţ mai lungi,
Şi-al tău flueraş
Cu cari pînî 'n sarî
În el ni cîntaş,

[1] *Despre nasalisare şi rotacism*, în *An. Ac. rom.*, XXX, liter., p. 267-270 şi 279.

Din cimp nj-adunaş
Şî ni cuvîntaş:
„Turma mja di oj,
Eu v'am adunat
Din cîmp şî zăvoj.
Căśj di astăz, dragî,
Mă duc dila voj
Şî vă las cu žele
Pj-ali meli oj.
Dar eu crez aşa
Că nu veţ lăpta,
Găleţ s'or usca,
N'ioriţa mea,
Ştеanuluj[1] cu untu
Îj va cădea fundu,
Sub înkegătoari
Va creşti śicoari
Sub crinta[2] di caş
Tot vor creşti faźj,
Faźj şî păltinaşj,
Şî în locu stînij
Iñj vor creşti poñi,
Poñj ñirosîtorj
Şi vor faśi florj,
Floriśeli ñij
C'ali meli oj;
Śini s'a umbri
Îñj va mulţumi
Şî m'a pomini".
Śiobănaş frumos,
Sus la munti, sus,
Pi Sboina[3] în sus;
Śiobănaş frumos,
Cu turma aleasi,
Oj cu lîna creaţî,
Pasc dj-o frumusaţî,
Şî li tot păscu
Şî apoj porni
Cu băţu'ntri speti,
Pj-un plaj ñi li deti,
Mereu şuerînd,
Din gurî cîntînd.
Dj-odatî 'nśetă,
Oili-ñj kemă
Pj-un plăjuţ în cali,
La stînî di vali.
Ţatî cî'ntîlni
Hoţ moldovenesc
Şî îl înžunçiă,
Oili-j luă.
Dar aśia ñioarî,
Oai năzdrăvanî,
Sî tot ascunsărî,
Di cîrd rămăsărî,
Griža îj purtarî
Pînî-l îngroparî;
Cîni îj kemarî,
Groapa di-j săparî
În žocu di ñej,
Să hie cu ej.
N'ioriţa ziśi:
„Stăpîni, stăpîni,
Sî ti 'ngrop, stăpîni,
În strunga cu oj,
Sî hij tot cu noj;
Noj toati nj-om strînži

[1] Un fel de putină în care se păstrează untul la stînă.

[2] O scîndură de brad sub care se aşează caşii ca să se scurgă de zăr, pentru ca apoi să se dospească.

[3] Una dintre culmile cele mai înalte ale Carpaţilor din ţinutul Vrancei, renumită prin păşunile ei. Şi astăzi vin aici ciobani din Buzău şi Breţcani cu oile lor la păşunat. Pentru aceasta se îngrijesc din timp să arvunească iarba Vrîncenilor. Trebue ştiut că cele mai multe stîni vrîncene se găsesc aici. „Brînza dela Sboina" este renumită în tot acest ţinut.

Şî mereu ti-om plînži
Cu lacrîmj di sînži
În lătratu cînilor,
În zg'eratul oilor;
Şî la cap ţi-om puni:
Flueraş di os,
Să-ţ cînti frumos;
La k'iśioari buśiumu,
Să-ţ mîngîi suflitu".
N'ioriţa-l mormîntă
Şî dupî turmî plecă.
Şî mereu umblînd,
Oili cătînd,
O babî 'ntîlneşti,
O babî bătrînî
Cu brîu di lînî,
Din mînî 'ndrugînd,
Din okj lăcrămînd,
Din gurî 'ntrebînd
Dj-a ej feśiorel,
Nalt şi supţirel
Ca tras prin inel;
Feţîşoara luj
Spuma laptiluj;
Mustăśioara luj
Sk'icu grîuluj;
Okişori luj
Mura cîmpuluj.
Dar baba 'ndrăzneaţî:
— N'ioriţî creaţî,
Spuñe-ñj cu credinţî
De l-aţ mormîntat,
Să nu ñi-l maj cat.
— Măjcuţî bătrînî,
Cu brîu di lînî,
Eu îţ spuj curat
Că el s'a 'nsurat
Şî nevasta luj
Soarja-soariluj;
Şî aj luj nuntaş
Grejerj, grejeraş;
Aj luj lăutarj
Lăcustili marj,
Elj-au tot cîntat
Prin jarbă sărind,
Peste el păşînd.

II

N'ioriţî lai,
Lai bucălai,
Di trij zîli 'ncoaśj
Gura nu-ţ maj taśi;
La apî ti dau,
La jarbî ti dau,
Tu jarbî nu paştj,
Niśj apî nu bej.
Eu mă năcăžîj,
C'un băţ c'azvîrlij.
— Măj stăpînî cînî,
Nu-ñj azvîrli 'n mînî,
C'asarî pin śinî
Eu că m'am făcut
Şkjoapa şkjoapilor
În urma oilor,
Şî c'am auzît
Tovarîşî tăj
Cum ñi sî vorg'jau
Ca sî ti omoari
La apus di soari —
Unu-j Moldovjan,
Şî unu-j Muntjan—,
Cî aj oj maj multi,
Multi şî maj buni,
Aj dulăj maj mulţ,
Maj mulţ şî maj bunj.
— N'ioriţî lai,
Lai bucălai,
Sî li spuj aşa:
Di m'or omorî
Sî nu mă îngroapi
Tuma[1] 'n dosu stînij,
Undi zac şî cînî,
Śi sî mă îngroapi
În strunga oilor,

[1] Tocmai.

În zocu ńeilor.
Voj să-ńi puneț așa
Cîn m'or îngropa:
Flueraș în alunaș,
Bușiumaș în păltinaș;
Vîntu cîn a trași
Flueru ńi-o ziși,
Oili s'or strînși,
Pi mini m'or plînși
Cu lacrîńi di sînși;
Iar vîntu ńi-a trași,
Bușiumu ńi-a ziși,
N'ielili s'or strînși
Și toati m'or plînși
Cu lacrîńi di sînși.
N'ioriți lai,
Lai bucălai
N'i-aț merși pi drumu mari,
Întîlniț o babușoari
C'un caer mari di lîni,
Din pișior mergînd,
Din drugi 'ndrugînd,
Din oki lăcrămînd,
Din guri 'ntrebînd:
— Ia, n'aț întîlnit
Și nu ńi-aț zărit
Mîndru șiobănaș,
A ńeu feșioraș?
— Nu ńi l-am văzut,
Kjar să-l hi văzut
Nu l-am cunoscut.
— Ia, un șiobănaș:
Fețișoara lui
Spuma laptilui;
Okișori lui
Mura cîmpului;
Kicușoara lui
Sk'icu grîului.
— Ba ńi l-am văzut,
Că ńi s'a 'nsurat.
— Pi șini a luat?
— Pi negru pămînt.
— Șini l-a cununat?
— Sapa și lopata.

ION DIACONU

DĂRI DE SAMĂ

TH. CAPIDAN, Meglenoromînii: I. Istoria și graiul lor; București, Cultura națională; 1925; VII + 225 pag. *(Studii și cercetări,* VII, publ. de Academia română).

Domeniu al dialectologiei noastre ajuns să fie mai bine cunoscut numai de cîteva decenii, prin studiile lui G. Weigand și P. Papahagi, meglenita aștepta cercetări noui și acestea ne sînt date de Th. Capidan în lucrarea ce urmează să cuprindă încă două părți (texte și un dicționar etimologic al acestui grai dela sudul Dunării).

Pe basa materialului adunat de d-sa, și nu numai pentru dialectologie, dar și pentru etnografie, ajungem să ne înfățișăm mai limpede regiunea Meglenului, cu însemnătatea pe care o are pentru expansiunea elementului românesc. După schița dată de Weigand putem urmări acum mai bine particularitățile meglenitei, pe care Capidan le studiază în expuneri amănunțite ținînd samă de constatările de pînă acum ale dialectologiei noastre și de ceea ce arată comparația cu limbile balcanice.

Asupra felului cum trebue privită meglenita Capidan se rălează la părerea celor care o consideră ca un dialect, tot așa ca istro- și aromîna față de dacoromînă. Părerea aceasta se opune aceleia pe care am susținut-o în *Hist. de la langue roum.*, unde caracterisam meglenita ca un subdialect, și ca dovadă că ea ar fi neîntemeiată Capidan amintește divergența în care, singur mă găsesc cu alții, partisani ai punctului de vedere pe care îl împărtășește și d-sa. E în litigiu o chestiune care de multe ori a fost discutată de dialectologi, fără să se ajungă totdeauna la fixarea unor norme sigure de interpretare a variațiunilor lingvistice între anumite limite. Noțiunile de dialect și subdialect pot fi înțelese în diferite chipuri, după cum ținem samă de condi-

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ţiunile speciale în care se presintă un teritoriu lingvistic. Cînd ne referim la albanesă, de pildă, e convenit să distingem în ea două dialecte, tosc şi gheg, pentru că cel dintîi presintă fenomenul rotacismului. Raportîndu-ne la limba romînă şi ţinînd samă de aceeaşi particularitate fonetică, nu mai sîntem totuşi îndreptăţiţi să ne oprim la acelaşi termen ca pentru albanesă: ce apare acolo ca dialect în limba noastră se înfăţişează ca subdialect. Rotacismul e, într'adevăr, la noi o particularitate care la un moment dat a despărţit dacoromîna în două şi deoarece aceasta se presenta ca un dialect faţă de celălalt, aromîna, teritoriul ei caracterisat prin rotacism apărea ca un subdialect. Dacă rotacismul s'ar fi păstrat în dacoromînă astfel cum era în secolul al XVI-lea sau dacă s'ar fi întîmplat să cîştige ca extensiune, astăzi de sigur că ar trebui să distingem între hotarele ei, din acest punct de vedere, un subdialect, cel cu rotacism. Condiţiuni de repartisare lingvistică deosebite fac deci să varieze întrebuinţarea termenilor de dialect şi subdialect, chiar atunci cînd punctul de vedere dela care plecăm e acelaşi. Evoluţiile lingvistice ne duc însă şi spre altă constatare: un subdialect poate deveni dialect. E casul istroromînei. Desprinsă, ca subdialect din regiunea dacoromînă cu rotacism, ea a ajuns să fie un dialect prin desvoltarea specială pe care a urmat-o mai tîrziu, prin adausul de particularităţi care-i dau o fisionomie aparte. Ceea ce în primul rînd totuşi îi imprimă caracterul de dialect este păstrarea rotacismului, pentru că într'un complex de divergenţe lingvistice au mai multă valoare în acest sens acelea care răsar din fonetismul consonantic: alterarea consonantismului în aşa fel încît să se ajungă la forme foarte deosebite de cele primitive face să se reliefeze mai bine aspectul dialectal al unui grai decît alterările de vocalism, care în general trec prin nuanţări mai apropiate ori apar mai puţin frapante (caracterul dialectal al aromînei, printre altele, reiese mai mult din consonantismul ei, cu *ţ* pentru *č*, *dz* pentru *ǧ*, şi palatalisarea labialelor, decît din vocalism, păstrarea lui *e* după labiale, prezenţa lui *i* în loc de *î* în forme ca *vintu* etc. O comparaţie—prin presupunere—cred că poate evidenţia şi ea temeinicia acestor consideraţiuni cînd este vorba de a distinge la noi dialectele de subdialecte. Să ne închipuim că acei Romîni care au ajuns în pribegiile lor pînă în Moravia ar fi dus cu ei vorbirea rotacisată şi aceasta s'ar fi păstrat pînă azi (împreună, firește, cu alte modificări introduse în cursul timpului): am avea atunci un dialect romîn în Moravia analog aceluia din Istria. De altă parte, dacă acei Romîni duşi în Moravia nu au cunoscut rotacismul şi presupunînd că graiul lor

s'ar fi menţinut pînă azi, în casul acesta nu am fi mai avut de a face cu un dialect bine diferenţiat ca în prima ipoteză, ci cu o variantă a dacoromînei, cu o prelungire a ei putînd fi socotită ca subdialect. Aplicînd aceste observaţiuni la meglenită se explică în de ajuns, cred, pentru ce am considerat-o ca un subdialect: derivînd-o din dacoromînă şi deoarece nu şi-a însuşit de acolo o particularitate aşa de caracteristică cum este rotacismul, mi s'a părut că ea nu poate fi privită ca un dialect, cum este istroromîna, ci ca o ramificare subdialectală din dacoromînă. Dacă alături de termenul „dialect" poate fi admis acela de „subdialect"—şi ei sînt întrebuinţaţi alteori chiar de Capidan—trebuia arătat atunci de ce acesta din urmă ar fi exclus pentru meglenită. Din argumentarea d-sale lipseşte însă tocmai precisarea acestei distincţiuni în dialectologia noastră.

Părerea lui Capidan despre meglenită ca dialect e dedusă din aceea care formează ideea centrală a studiului său, anume că meglenita nu poate fi un grai nord-dunărean transplantat la sud, desprins deci din dacoromînă. Teoria aceasta e desvoltată la pag. 60 urm. şi rămîne să vedem dacă faptele o confirmă.

Meglenîţii ar representa, după Capidan, o parte din Romînii sudici, aceia care au continuat cîtva timp să trăească aproape de Dunăre şi în contact cu Dacoromînii, după ce majoritatea populaţiei sud-dunărene, aceea care avea să constitue grupul aromîn, s'a coborît mai spre miazăzi, unde se găsia în plină retragere pe la sfîrşitul secolului al IX-lea. Legăturile Meglenîţilor cu Dacoromînii şi despărţirea lor de Aromîni sînt arătate astfel la pag. 62: „Cînd... Romînii au trebuit să se despartă, fie din causa năvălirei tot mai crescîndă a poporului slav, sau din alte împrejurări, cei dintîi care au apucat drumul pribegiei coborînd în spre sud pînă în munţii Pindului şi pe cîmpiile Tesaliei au fost, probabil, aceia care se aflau în părţile din miazăzi. După aceştia, şi numai după un interval de mai multe veacuri de convieţuire cu Romînii nordici şi cu Slavii, a urmat coborîrea acelor Romîni sudici care ocupau părţile răsăritene şi pe care astăzi îi găsim aşezaţi în munţii Caraglovei". Atribuind năvălirei Slavilor perturbările care s'au produs în elementul romînesc dela sudul Dunărei, dislocarea unei părţi a lui, Capidan înfăţişează faptele nu tocmai cum sîntem autorisaţi să ni le representăm. După ce la început năvălirea Slavilor, venind dela nord la sud, a avut ca urmare isolarea noastră de elementul latin din Dalmaţia, Italia, mai tîrziu—ca o presiune spre răsărit, concomitentă cu cea spre apus şi urmînd linia Dunărei—ca a provocat mişcări în populaţia romînească dela sud. Mişcările acestea pornind din ţinuturile

apropiate de Dunăre au avut repercursiune spre miazăzi, în masa de populaţie românească sud-dunăreană şi încetul cu încetul aceasta s'a coborît spre locurile unde se găseşte azi. Cînd Capidan spune că aceia care cei dintîi s'au îndreptat spre Tesalia trebue să fi fost cei aşezaţi în partea meridională a teritoriului vechi din spre Dunăre—de sigur că are dreptate. Dar strămutarea acestora se explică prin faptul că din preajma Dunărei populaţia românească ajunsese să simtă presiunea slavă şi era silită să se coboare spre sud. Capidan pierde din vedere aceasta şi de aici resultă că, deşi se referă la urmările năvălirei slave, lasă ca posibilă păstrarea lîngă Dunăre a unui element destul de numeros care avea să dea naştere Megleniţilor, pe cînd despre o altă parte a populaţiei româneşti dela sud spune că a trebuit să-şi schimbe locuinţele, înaintînd spre miazăzi. Nu reiese raţiunea acestei distincţiuni şi se vede că numai dintr'o idee preconcepută e astfel presentată situaţia elementului românesc sud-dunărean prin secolul al IX-lea. Trebuia să ni se explice pentru ce acei Români care aveau să devie Megleniţii nu au urmat acelaşi drum ca şi ceilalţi, de ce adică nu s'au coborît dela Dunăre spre sud, pentru ca să se amestece cu Aromînii. Nu putem înţelege cum, în împrejurările de atunci şi găsindu-se în faţa aceluiaşi element străin ce-şi afirma expansiunea, strămoşii Megleniţilor trăind alături de Aromîni şi vorbind un grai foarte asemănător, cum admite Capidan, nu ar fi fost atraşi de aceştia din urmă şi împreună să se coboare spre sud. Nu se poate obiecta că Megleniţii au putut continua să trăească în apropierea Dunărei cît timp prin acele părţi, pe teritoriul sîrbesc şi cel învecinat bulgăresc, găsim populaţie românească şi atestările toponimiei o arată chiar pe unde n'am fi bănuit că a existat. Nu trebue însă să uităm că avem de a face pe acest teritoriu cu element românesc din evul mediu ce apare redus, ca mici insule răzleţe, ca vagi prelungiri, la sud, ale dacoromînismului. Aceasta vine de asemenea să infirme, indirect, teoria lui Capidan. Se ştie că numele româneşti de persoane atestate în evul mediu în ţinuturi sud-dunărene slavisate azi, cum şi cele toponimice din aceleaşi regiuni, au caracter dacoromîn [1]; ne întrebăm atunci cum se poate explica după părerea lui Capidan că nu întîlnim, prin părţile pe

[1] Dintre numele româneşti în toponimia sîrbească relevate de S. Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, 103, unul singur care ar arăta fonetism aromîn şi meglenit ar fi *Muncela* (de cetit: *Munţela*), dar să fie oare exact redat? În aromînă şi meglenită nici nu e atestată forma corespunzătoare dr. *muncel*.

unde s'ar fi găsit Megleniţii mai multe veacuri, forme toponimice sigure atestînd fonetism al lor, în special alterarea labialelor care, după d-sa, le-a fost cunoscută de mult, chiar atunci cînd locuiau la Dunăre, aproape de Dacoromîni.

O consideraţiune de care Capidan trebuia să ţie iarăşi samă e ocupaţiunea primitivă a Megleniţilor. Dacă ei erau păstori—şi numai astfel ni-i putem închipui—cum puteau oare rămînea izolaţi prin locurile pe care li le atribue, despărţiţi de Aromînii coborîţi spre sud? Identitatea de ocupaţiune şi mişcările acestora spre miazăzi în chip firesc trebuiau să-i ducă şi pe ei în aceeaşi direcţiune, să facă să se continue comunitatea lor de vieaţă. E o logică a realităţilor pe care nu trebue să o trecem cu vederea în problemele filologice [1].

Capidan admite că Megleniţii ar fi început să părăsească malul drept al Dunărei numai prin secolul al XII-lea, al XIII-lea, pentru ca să se îndrepte spre locurile pe care le ocupă azi. Deci după separarea lor de Aromîni ar fi stat aproape de Dunăre încă vre-o patru veacuri. În casul acesta rămîne surprinzător că nu avem nici o mărturie despre petrecerea lor prin acele părţi pînă aşa tîrziu. Ne-am aştepta, de altă parte, să ni se arate ce împrejurări au putut determina strămutarea Megleniţilor prin secolul al XIII-lea, de ce, cu alte cuvinte, această strămutare a fost posibilă atunci şi nu mai curînd, prin secolul al IX-lea, cînd, cum am văzut, Capidan admite că Aromînii se despărţise de Megleniţi şi urmau mişcarea lor spre sud. Nici în această privinţă nu ni se dă vre-o lămurire.

Înainte de a se aşeza în ţinutul Caragiovei, Megleniţii, susţine Capidan, au trebuit să petreacă cîtva timp prin munţii Rodope. Părerea aceasta, exprimată în treacăt şi de I. A. Candrea [2] e presentată cu o argumentare filologică mai bine susţinută şi dîndu-ne impresia de a fi absolut convingătoare. Capidan relevează faptul că fenomenul caracteristic din vocalismul meglenit, înlocuirea lui *ĭ* şi *ă* accentuaţi cu *ǫ*, se întîlneşte cu fonetismul unor graiuri bulgăreşti din Rodope, cu deosebire cel din Ahîrcelebi. Sînt totuşi de făcut unele reserve. În vorbirea din Ahîrcelebi sunetul asemănător celui din meglenită, un *o* deschis pronunţat

[1] Prea puţină atenţie a dat Capidan păstoritului la Megleniţi şi de aceea nu a urmărit mai de aproape terminologia corespunzătoare, cîtă s'a păstrat după ce dispăruţi, cum se ştie, s'au dedat mai mult plugăritului. Material bogat însă în această privinţă ne-a dat I. A. Candrea în studiul publicat în *Grai şi suflet*, I, 23 urm.

[2] *L. c.*, 24.

aproape ca *oa*, apare în locul lui ѣ, ѧ și chiar al lui ѫ, ѫ[1]; trebue deci să admitem că a trecut relativ multă vreme pînă ce fonemele acestea din vechea slavă s'au confundat într unul singur, așa cum îl găsim la Ahîrcelebi. Numai dacă am avea dovada că prin secolul al XIII-lea, data admisă de Capidan, la Ahîrcelebi fonetismul în chestiune ajunsese să evolueze spre *oa*, am putea admite că Meglenîții l-au împrumutat de acolo, dar asemenea dovadă lipsește. Și chiar atunci ar trebui să presupunem că Meglenîții au petrecut multă vreme în Rodope înainte de a se așeza în Meglen. Pentru că într'adevăr, ar fi să ne reprezentăm în cazul acesta lucrurile astfel: ajungînd în contact cu Bulgarii din Rodope și avînd în graiul lor sunetele *ă*, *î* ele s'au întîlnit cu ѣ etc. din vorbirea bulgărească de acolo și cînd în aceasta ѣ a evoluat spre *o*[2] pentru ca mai tîrziu să ajungă la *oa* și graiul meglenit a urmat aceeași evoluție, sub înrîurirea bulgărească. Proces fonetic ce nu s'ar fi putut produce repede și de aceea nu vedem cum totuși Capidan admite ca posibilă așezarea Meglenîților în Caragiova prin secolul al XIII-lea, după ce ei trecuse prin Rodope. Că transformarea lui *ă*, *î* în *o* din meglenită poate fi în parte datorită influenței bulgare, aceasta nu pare imposibil, dar ea nu exclude derivarea ei din bulgara occidentală în locul celei orientale, admisă de Capidan. Se știe că transformarea lui ѣ în *o*, în silabă accentuată, e un fenomen cunoscut dialectelor bulgare din vest, în special din Macedonia: se poate chiar spune că în regiunea occidentală a apărut întîi această particularitate și pe urmă s'a transmis spre răsărit, în măsura în care o presintă dialectele de acolo. Așezîndu-se printre Bulgarii din vest, putem deci presupune că dela o vreme, cînd

[1] Despre același fonetism la Rupčos și Cepino, unde se aude și *o*, *a* alături de *oa* v. L. Miletič, *Das Ostbulgarische*, 216; *Die Rhodopemund.*, 193, 204.

[2] Deși se admite în general că trecerea lui ѣ în silabă accentuată la *oa* a fost precedată de fasa *o* (cf. B. Conev, *Istorija bălgarskij ezika*, 506), totuși schimbarea s'a putut face prin intermediarul lui *a* care cu o pronunțare specială a putut să se apropie pe urmă de *o*, *oa*. Că această evoluție era posibilă în regiunea estică a dialectelor bulgare ne arată faptul că la Erkeč, de pildă, *a* este redat printr'un sunet despre care L. Miletič (*Das Ostbulg.*, 154) spune că se aseamănă mult cu *oa* dela Ahîrcelebi. Miletič, *Die Rhodopemund.*, 99, pare să admită și dînsul pe *a* ca bază a lui *oa*, după ce mai înainte îl explica din *o* (*Das Ostbulg.*, 216). Cf. Vondrák, *Altkirchensl. Gramm.*, ed. a 2-a, 142.

în pronunțarea acestora ѣ s'a îndreptat spre *o*, Meglenîții și-au însușit această pronunțare pentru *ă*, *î*, înlocuindu-i cu *o* avînd o pronunțare specială — la Liumnița apare chiar *o* în loc de *ǫ*: *monă* etc. = mînă (cf. pag. 97, 100) —, iar mai pe urmă *o* a putut să fie nuanțat spre rostirea de azi[1]. Deci asemănarea cu fonetismul dela Ahîrcelebi poate fi numai întîmplătoare: independent într'o parte și într'alta s'a putut ajunge la un fonetism identic[2].

Dacă Meglenîții ar fi petrecut mai mult timp în Rodope — pentru că numai astfel am înțelege de ce și-ar fi apropriat de acolo pronunțarea cu *ǫ* — ar trebui să întîlnim în toponimia din acele părți vre-o formă românească explicabilă prin fonetismul lor. Nici una însă nu este atestată astfel. De altă parte, toate numele românești de localități pe care le întîlnim în Bulgaria și le putem socoti ca vechi apar cu fonetism dacoromîn sau meglenit, unde acesta corespunde celui dintîi; nu avem nici un exemplu sigur arătînd alterarea labialelor sau *ţ* în loc de *č* și putînd fi explicat prin aromînă sau meglenită, cînd aceasta presintă același fonetism, îndepărtîndu-se de dacoromînă. Asemenea forme toponimice le putem urmări în studiul lui G. Weigad, *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, unde în special la pag. 40 se relevează caracterul lor, nepresentînd nimic aromînesc. Weigand le pune, de altfel, într'o vagă legătură cu meglenita și ne miră că despre aceasta nu amintește de loc Capidan. Precisînd, putem spune că aceste forme atestă existența în evul mediu a unui element identic cu cel dacoromîn în Bulgaria și deoarece ele apar și pe teritoriul pe unde trebue să fi trecut Meglenîții în drumul lor spre Caragiova, cu ramificări de migrațiune păstorească, putem admite

[1] În discuția asupra provenienței lui *ǫ* Capidan nu amintește că acest sunet înlocuește și pe *y* din elementele turcești și chiar pe un *ă* final resultat din *a* în aceleași elemente (cf. pag. 99). Nu este oare și aceasta o dovadă că fixarea lui *ǫ* în fonetismul meglenit trebue să fie relativ recentă? Avem, se vede, de a face cu o evoluție fonetică întîmplată încet, gradat, și la care au putut participa și cuvintele luate din turcește.

[2] La pag. 92 Capidan mai amintește două particularități care ar putea fi considerate ca provenind în meglenită din bulgărească răsăriteană, dela Rodope. Singur însă recunoaște că una din ele (prezența lui *l* palatal) nu e deplin convingătoare și insistă mai mult asupra celeilalte, păstrarea lui *ea* < ѣ dinaintea lui *e*, *i* în împrumuturi mai nouă decît cele din prima epocă a contactului cu Slavii; lipsește încă dovada acestor împrumuturi mai nouă; ele pot fi relativ mai vechi și să provie chiar din dialectele bulgare vestice (cf. Vondrák, *Vergleich. Gramm.*, ed. a 2-a, I, 89).

că ele provin din graiul lor şi că, prin urmare, acesta era la origine asemănător celui dacoromîn. Dacă Megleniţii, cum susţine Capidan, ar fi dus dela Dunăre, în coborîrile lor, un grai apropiat de cel aromîn, ar trebui să găsim în toponimia bulgărească a regiunilor pe unde s'au coborît forme redînd acest grai. Deoarece ele lipsesc şi cele atestate îşi găsesc echivalentele lor numai în dacoromînă, mărturia acestora — ca urme ale trecerei Megleniţilor prin Bulgaria cum nu avem motive să le contestăm — vine de asemenea să infirme părerea lui Capidan.

Din aşezarea Megleniţilor la dreapta Vardarului mai tîrziu decît s'a susţinut pînă acum Capidan deduce imposibilitatea amestecului lor cu Pecenegii, cum a crezut C. Jireček. Şi aceasta pentru motivul că Pecenegii aproape pierise la sfîrşitul secolului al XI-lea, în lupte cu Bizantinii, iar aceia despre care se spune că au fost colonisaţi în Meglen după 1091 nu au putut să se mai păstreze multă vreme, pînă în secolul al XIII-lea cînd Romînii veniră să se stabilească acolo. Afirmarea lui Capidan că Pecenegii din Meglen ar fi dispărut repede, înainte de secolul al XIII-lea, este prea categorică, deoarece nu avem nici o dovadă în acest sens. De altfel, partea aceasta a argumentării sale se înlătură cît timp, cum am văzut, nu este dovedită nici data admisă de d-sa pentru coborîrea Megleniţilor spre Caragiova. Nu voesc prin aceasta să apăr ca sigură părerea că Megleniţii s'au amestecat cu Pecenegii; am considerat-o altădată, referindu-mă la Jireček, ca probabilă şi nu voi adăuga acum mai mult la ea. Propriu zis, nu avem nici o probă convingătoare pentru amestecul ori neamestecul Megleniţilor cu Pecenegii. Chestiunea rămîne nedecisă astfel, dar că ei au primit infiltraţiuni streine, că datoresc înfăţişarea lor încrucişării cu un element oriental, aceasta nu poate fi tăgăduit.

Pentru a arăta că meglenita se apropie mai mult de aromînă decît de dacoromînă şi trebue privită ca dialect sud-dunărean, Capidan insistă cu deosebire asupra felului cum se presintă ca din punct de vedere al foneticei labialelor dinaintea lui *o, i, i*. Constatările în privinţa aceasta le resumă astfel: *p, v, m* apar cînd alteraţi în *k', g', ń*, cînd păstraţi; *f* e alterat totdeauna (în *k'*, dispărut pe urmă ori lăsînd o slabă aspiraţie); *b* se păstrează peste tot. Pentru *b* e de făcut însă o rectificare: el apare alterat în *žiriagă* < bulg. *žrъbii*, deci avem un exemplu şi de prefacerea lui *b* în *g'* şi ne miră că nu a fost relevat de Capidan, cu toate că citează de mai multe ori acest cuvînt în legătură cu alte particularităţi ale lui. Asupra fenomenului care leagă meglenita de aromînă, Capidan se exprimă foarte categoric astfel, la pag. 74:

„şi în dialectul meglenit, la început, nu au existat decît cuvinte cu labialele alterate", adăugînd că aceasta o va dovedi mai departe, la paragrafele unde studiază de aproape soarta labialelor. Referindu-ne la acele paragrafe, şi în special la pag. 126-127, cetim acolo că ar fi posibil ca meglenita să se fi desvoltat „pe un teritoriu unde din vremurile cele mai vechi au fost două tendinţe, una pentru alterarea şi alta pentru menţinerea lor intactă [a labialelor], aşa cum s'a întîmplat cu dialectul dacoromîn", iar după ce se dă aceasta numai ca o presupunere, la urmă se adaugă: „drumul cel mai sigur ar fi ca să admitem că formele cu labiala nealterată se datoresc influenţei din vremea cînd Megleniţii nu întrerupseseră contactul cu Romînii nordici". Nu ni se dă tocmai ce aşteptam, dovada că Megleniţii au cunoscut la început toate labialele alterate: încheierea este evasivă, cu o preferinţă aleasă dintre două supoziţii. S'ar părea totuşi că o dovadă în acest sens ne este adusă ceva mai înainte, la pag. 125-126. Capidan relevează acolo că la Ţîrnareca toată seria labialelor e alterată, spre deosebire de ce constatăm în celelalte graiuri meglenite, şi aceasta s'ar putea interpreta în sensul că la Ţîrnareca s'a păstrat fonetismul primitiv al meglenitei. Atingem aici o problemă complicată şi asupra căreia Capidan nu a insistat pentru ca să ne-o reprezentăm mai clar. În diferite locuri ale studiului său particularităţile vorbirei dela Ţîrnareca, îndepărtîndu-se de ale altor localităţi, sînt explicate printr'o influenţă recentă a aromînei, în special a graiului dela Livădz, care se găseşte aproape de Ţîrnareca. Pentru labiale însă Capidan e înclinat a crede că la Ţîrnareca s'a păstrat fonetismul vechi al meglenitei. Punînd aceasta alături de ce am văzut că admite ca posibil pentru celelalte regiuni meglenite cu privire la labiale, ar urma că la coborîrea lor din părţile Dunărei unii din Megleniţi pronunţau peste tot cu labialele alterate—urmaşi ai acestora ar fi cei din Ţîrnareca—, iar alţii numai în cîteva casuri şi dualitatea aceasta de fonetism s'ar fi menţinut tot timpul cît ei au rătăcit prin Rodope, pentru că numai astfel ne-am putea explica divergenţele de fonetism de azi la Ţîrnareca şi celelalte comune meglenite. Se pune însă atunci o întrebare. La Ţîrnareca constatăm şi păstrarea lui *ă*, î accentuaţi, neschimbarea lor în *o*, altfel ca în alte ţinuturi meglenite. Nu am putea oare admite atunci că şi această particularitate e o persistenţă de fonetism vechi, că, adică o parte din Megleniţi au continuat să pronunţe *ă*, î chiar în timpul cînd s'au găsit în Rodope, pe cînd alţii au schimbat aceste vocale cu *o*? Alăturarea astfel a acestei particularităţi din meglenită se impune cînd urmărim teoria pe care a căutat s'o formuleze Capidan. Dar dacă

d-sa a lăsat acest punct nelămurit, oare ne putem representa faptele aşa cum ar resulta din teoria d-sale? Nu vedem cum graiul din Ţîrnareca ar fi păstrat dela origine, într'un grup lingvistic restrins, diferenţieri aşa de caracteristice faţă de celelalte graiuri meglenite, cum nu ne putem explica exclusiv din atingerile mai nouă cu Aromînii dela Livădz unele forme care-i sînt proprii. Mi se pare că problema se presintă mai limpede dacă admitem că locuitorii dela Ţîrnareca sînt Aromîni care în contact cu Megleniţii au primit multe particularităţi din vorbirea lor şi s'au confundat cu ei — deci nu Megleniţi influenţaţi tîrziu de Aromîni. In acelaşi fel ar fi de privit cei dela Huma care au şi ei în vorbirea lor unele aromînisme — şi caracteristice — care nu se găsesc în vorbirea celor din comunele învecinate. Vom reveni, de altfel, mai departe asupra acestui punct.

Proba cea mai convingătoare că palatalisarea labialelor, în măsura în care apare, nu poate fi în meglenită o particularitate aromînă suprapusă fondului ei dacoromîn e găsită de Capidan în faptul că pentru *v* alterat meglenita presintă *g'* (*g'aspi* = viespe), pe cînd în aromînă avem *y;* deci nu poate fi vorba de un împrumut fonetic din acest dialect [1]. După Capidan, acest *g'* trebue socotit ca o particularitate a meglenitei păstrată din timpul cînd ea s'a desvoltat alături de aromînă, dar a urmat în această privinţă o evoluţie specială. Nu înţelegem de ce pentru alte labiale în epoca de comunitate a meglenitei şi aromînei — *deci pînă prin secolul al* IX-*lea* — Capidan admite o desvoltare identică, pe cînd pentru *v* presupune că cele două graiuri au evoluat deosebit. Dar un fapt vorbeşte decisiv împotriva acestei interpretări. La Ţîrnareca în loc de *v*> *g'* avem *y, i* care apoi dispare: *in* < v e n i o etc. Dacă într'adevăr meglenita ar fi cunoscut dela început pe *g'* <*v*, cum susţine Capidan şi cum am văzut că presintă teoria sa asupra labialelor în general referindu-se la graiul din Ţîrnareca, în casul acesta tocmai fonetismul din această localitate rămîne neexplicat: *in* nu poate fi resultat din *g'in*, ci numai din *yin*. Cu alte cuvinte, numai plecînd dela un fonetism asemănător celui aromînesc (*yin* etc.) putem să ne explicăm reflexul actual al lui *v* alterat. De altă parte, acolo unde avem *g'* nu vedem de ce nu s'ar putea să-l explicăm tot din *y*, deci plecînd dela acelaşi fonetism ca în aromînă. Capidan admite în alte casuri evoluţii fonetice ale meglenitei diferenţiind-o de aromînă: nu vedem de ce nu ar admite-o şi pe aceasta, cu atît mai mult cu cît trecerea dela *y* la *g'* se poate întîmpla uşor, cum arată şi dacoromîna cu unele forme dialectale ale ei, identice.

[1] Pentru *g'* < *y* la Gopeş, Moloviştе, Ohrida şi în Albania, particularitate care nu trebue isolată de cea din meglenită, v. Weigand, *Die Spr. der Olympo-Walachen*, 42-43; *Die Aromunen*, II, 356; *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, 70; P. Papahagi, *Basme arom.*, 738.

Mai este însă o obiecţiune ce se poate aduce teoriei lui Capidan — şi cea mai hotărîtoare. Meglenita nu ne dă nici un caz de alterarea labialelor în terminaţiunea substantivelor şi verbelor cînd această terminaţiune cuprindea pe - *i*, avem astfel *rop* pl. lui *ropă*, *lacrâm* = lacrămi, *pom* = pomi, *rup* = rupi, *scap* = scapi etc.; în toate aceste forme *i* final a căzut printr'o particularitate proprie meglenitei şi pe care Capidan o studiază la pag. 113 (cf. 141-142, 158) [1]. Resultă de aici că alterarea labialelor în meglenită este posterioară amuţirei lui *i* final în asemenea casuri şi altele. Dacă pe vremea cînd Megleniţii se găsiau la un loc cu Aromînii vorbirea lor ar fi cunoscut labialele alterate, ar urma ca ei să fi înlocuit pe *m, p* cu *ń, k'* în forme de felul celor amînţite, să fi rostit deci *poń, rik'i*, şi acestea s'ar fi păstrat astfel, cu acelaşi fonetism ca în aromînă. Neavînd nici un exemplu de labiala alterată în acest cas sîntem duşi la conclusia că Megleniţii au cunoscut la început numai formele *ripi, pomi* etc. care au devenit mai tîrziu *rip (rop), pom* şi numai după ce s'a fixat acest fonetism a pătruns în graiul lor alterarea labialelor care a atins o parte din cuvinte. Incă o dovadă că în meglenită palatalisarea labialelor este un fenomen suprapus, un fonetism adventice şi, ca atare, explicabil numai prin contactul relativ tîrziu cu aromîna.

In problema labialelor nimic decisiv nu este, prin urmare, adus de Capidan pentru ca să renunţăm la părerea că meglenita poate fi derivată din dacoromînă şi casurile de labiale alterate provin din infiltraţiuni aromîne. Intervine şi aici o chestiune în care afirmaţiile lui Capidan sînt prea categorice. Am văzut, dintr'un pasaj reprodus mai sus, că d-sa admite pentru dacoromînă o veche scindare dialectală în ce priveşte labialele: un teritoriu cu labialele conservate şi altul cu ele alterate. E, se ştie, părerea lui S. Puşcariu care pune la îndoială aromînismul, prin imigrări la nord, al palalatisărei labialelor într'o parte a domeniului dacoromîn. Această părere, ca şi altele asociate ei, pleacă dela unele inconsecvenţe şi neţinerea în samă a cîtorva

[1] Fonetismul deosebit al dat. pron. pers. *am* = îmi (pag. 123) nu are de ce să ne preocupe aici, pentru că e datorit funcţiunei speciale a acestui cuvînt, întrebuinţărei lui în legături sintactice unde *i* final s'a putut păstra, în special dinaintea unei vocale.

fapte care totuşi alteori nu sînt contestate. Se admite că romîna nord- şi sud-dunăreană s'au diferenţiat dela o vreme prin unele particularităţi, şi una din ele a fost palatalisarea labialelor; cu toate acestea tocmai diferenţierea aceasta e lăsată la o parte cînd se vorbeşte despre dacoromîna veche şi aromînă, în sensul că se introduce presupunerea că cea dintîi a putut cunoaşte şi ea, în unele regiuni, alterarea labialelor, că deci acest fenomen al ei nu este nevoie să-l atribuim unei transmisiuni din aromînă. De altă parte, se recunoaşte că nu a putut exista o isolare, în curs de mai multe veacuri, între romîna dela nord şi cea dela sud, ceea ce înseamnă, implicit, că schimburi dese s'au putut produce între ele. Cu toate acestea pentru explicarea unor fenomene se lasă la o parte acest principiu de care totuşi trebuie să ţinem mereu samă cînd studiem trecutul limbei noastre. Înlăturîndu-se sistematic ceea ce totuşi e admis, şi într'un caz şi într'altul se ajunge la anihilarea unor fapte care au valoarea lor şi în loc să ni se presinte mai limpede epoca de formaţiune a limbei noastre ni se dau ipotese vagi ori sîntem readuşi în haos.

Asupra repartisării — oricît s'ar părea de capricioasă — a formelor meglenite cu labialele schimbate şi celor care nu apar astfel, cred că putem ajunge la o explicaţie. La început, Meglenitii necunoscînd alterarea labialelor, au primit dela Aromînii cu care au venit în contact mai multe forme presentînd această particularitate şi acelea care s'au impus în primul rînd au fost cele care apăreau cu *f* schimbat în *h'*, care pe urmă a dispărut sau a lăsat numai o aspiraţie. Dacă meglenita presintă peste tot această transformare a lui *f* e pentru că nu i-a fost greu să-şi însuşească din aromînă formele cu *h'* în locul celor cu *f*, trecerea în pronunţare dela această din urmă consoană la cea dintîi putîndu-se uşor întîmpla: dela *fier* la *h'er* diferenţa de fonetism nu este prea accentuată. Nu era tot astfel cu formele care presentau pe *y*, *n* faţă de *v*, *m* şi mai ales cele cu *k'*, *g'* faţă de cele cu *p*, *b*; fonetismul aromîn în casul acesta se deosebia mai mult de cel propriu Meglenitilor, ca al Dacoromînilor, şi acceptarea lui nu se putea produce atît de uşor, de aceea s'a întîmplat numai parţial. O analogie cu ce observăm în meglenită ne-o ofere constatarea din vechile noastre texte, unde alterarea lui *f* e redată de multe ori, pe cînd aceea a lui *p*, *b*, *v*, *m* este neatestată sau apare extrem de rar, pentru că diferenţa între *k'atră* şi *piatră* etc. era aşa de frapantă încît chiar dacă se pronunţa cu *k'* această pronunţare prea deosebită de cealaltă nu putea să se strecoare uşor în scris [1]. Fonetismul meglenit poate fi datorit şi altei împrejurări,

[1] *Cf. Hist. l. rom.*, II, 112.

Dacă percurgem lista de forme date de Capidan pentru *p, b, v, m*, observăm că cele mai multe exemple cu aceste labiale alterate sînt acelea care le presintă dinaintea lui *ie, ia*, pe cînd mult mai rare sînt acelea cu labialele dinaintea lui *i*. Aceasta nu pare să fie o simplă întîmplare, ci s'ar explica în sensul că, de pildă, *yaspi, k'atră*, cu labialele alterate dinaintea lui *ia* se apropiau într-o cîtva mai mult de corespunzătoarele lor nealterate *(viaspi, piatră)* decît *yin, k'in* de *vin, pin* şi puteau fi mai repede primite decît ce'e din urmă. E o nuanţare de fonetism în pronunţarea labialelor, după cum erau urmate de *ie, ia* sau de *i*, care mi se pare că trebue ţinută în samă [1]. De altfel, chiar în istoria palatalisării labialelor ar fi de urmărit dacă fonetismul la care ne referim nu ar fi de luat în consideraţiune: se poate foarte bine ca seria întreagă a labialelor să se fi alterat mai întîi dinaintea lui *ie, ia* şi ceva mai tîrziu dinaintea lui *i* (cînd începuse, adică, să se rostească **pʒiatră* a fost posibil să se păstreze încă vechea pronunţare pentru *pin* şi acesta numai pe urmă să se fi îndreptat spre acelaşi fonetism).

Soarta lui *c+e, i* lat. e studiată şi ea de aproape de Capidan, fără să ni se aducă însă vre-o dovadă sigură că asemănarea meglenitei cu aromîna în această privinţă (trecerea lui *c* la *f*) ar proveni din comunitatea lor de evoluţie pînă într'o epocă. Nimic nu ne împiedecă de fapt să considerăm pe *f* din meglenită, corespunzător lui *č* din dacoromînă, ca înrîurire fonetică de mai tîrziu a aromînei, cum în acelaşi fel ne putem explica pe *g+e, i*, devenit *dz, z*. Asupra raporturilor dintre *č* şi *f* Capidan se exprimă cu oarecare esitare, aşa cînd la pag. 61 spune că „s'ar putea dovedi pînă la un punct" că *f* din aromînă s'a desvoltat din *č*. Totuşi la pag. 131-132, cercetînd problema în amănunte, relevează formele din meglenită şi corespunzătoarele lor din aromînă presentînd pe *č* păstrat şi alături de *činuşă, şoaric* (ar fi de adăugat *čirgşă*), la care s'au referit şi alţii, amintesţe foarte bine pe *mučcari* (dr. *muşca*) [2]. Nu mai poate fi atunci

[1] E semnificativ că pentru *b* singura formă atestată cu *g'* este, cum am amintit, *žirfag'ă*, deci cu labiala schimbată dinaintea lui *f*; rămîne nehotărît însă dacă în meglenită chiar, sub înrîurirea aromînei, s'a produs transformarea lui *b* în *g'* sau dacă acest cuvînt a pătruns acolo, alterat astfel, din aromînă — în acest dialect e atestat isolat (în Macedonia) *žirgag'ă*, cu *g'* înlocuit prin *g'* sub influenţa formelor latine presentînd în terminaţiune acest grup consonantic; faptul că tocmai la Aromînii din Macedonia apare acest cuvînt ar fi o indicaţie că dela ei l-au luat Meglenitii.

[2] Putea fi menţionat şi ar. *Miţcare* = piţca, al cărui *ţ* se explică în

îndoială că și aromîna a cunoscut altădată peste tot fonetismul cu ĕ, așa că problema de care s'a ocupat mai în urmă și T. Papahagi[1] trebue considerată ca lămurită.

Că *ĭ* în loc de *ĕ* în meglenită ar fi o derivare fonetică mai tîrzie din aromînă Capidan contestă cu desăvîrșire și cu acest prilej insistă asupra faptelor care i se par că militează în favoarea teoriei sale. La pag. 73-74 observă că Megleniții, acolo unde se găsesc azi, nu au putut veni în atingere cu Aromînii decît tîrziu de tot, după ce parte din aceștia s'au îndreptat spre nord, părăsind locuințele din Pind. De altă parte, contactul între ei se întîmplă numai în preajma unor localități ca Livádz și Ghevgheli, așa că nu ar putea explica o aromînisare întrensă a tuturor Megleniților, transmiterea în graiul lor a unor particularități așa de caracteristice cum le constatăm. Raționamentul acesta e prea mult influențat de stările de azi ori dintr'un trecut apropiat. După coborîrea lor la sud nu ne putem închipui pe Aromîni rămînînd statornici în Tesalia și Epir în tot cursul evului mediu; oricît ar fi fost concentrați acolo, viața de păstori i-a făcut să se miște mereu și în aceste peregrinări nu se putea să nu urmeze și drumuri spre nord-est și est. Capidan recunoaște, e adevărat, că Aromîni „singuratici", ca păstori, au putut să se îndepărteze de Pind, să ajungă mai la miazănoapte, dar erau prea puțini sau prea depărtați de Megleniții din Caragiova pentru ca să-i poată influența. Trebue însă să ne reprezentăm numai astfel contactul între Aromîni și Megleniți? Aceștia înainte de a ajunge în Caragiova au putut întîlni Aromîni, în drumurile lungi pe care le-au străbătut și ei coborîndu-se dela Dunăre. Singur Capidan admite aceasta cînd, în altă parte (pag.

---

același fel, din *ĕ*, pentru că etimologia cuvîntului nu poate fi decît **picciare*, din tema **pĭc-* cu numeroase reflexe în limbile romanice.

Pentru *fĕță*, aparținînd și el seriei cu *ĕ* netrecut la *ĭ*, Capidan propune o explicație care nu mi se pare admisibilă: *ĕ* s'ar fi păstrat în casul acesta sub influența perf. în[s]-*ĭ*: *spuș* etc. E o diferență de fonetism care cred că nu putea favorisa menținerea lui *ĕ*. Mai curînd putem admite, cum am explicat altădată pe *poci* (pers. 1 sg. dela ind. a lui *putea*), un fonetism fixat prin legătura sintactică *fĕță ło*, bine înțeles din epoca în care *ło* era tot așa de des întrebuințat ca în dacoromînă, pentru că se știe că azi în aromînă apare *mine* pentru *ło* în cele mai multe părți. Tot astfel s'ar explica și menținerea lui *ĭ* în *frĕță*, perf. lui *frîndzire*, care și mai puțin își poate datori păstrarea lui *ĭ* formelor cu *ĭ*.

[1] *Grai și suflet*, II, 203 urm.

62), relevînd asemănări între vorbirea Aromînilor din Gopeș, Molovișce și aceea a Megleniților, spune: „... întru cît și acești Romîni [Megleniții], ca și Aromînii, nu s'au îndreptat în spre locuințele lor actuale decît treptat și în cete singuratice, se poate presupune că *Romînii din Gopeș și Molovișce, în al căror grai... se observă unele particularități care țin numai de dialectul meglenit, au fost primii Meglenoromîni care, în drumul lor spre miazăzi, au ajuns pînă aproape de centrele aromînești*, unde, cu timpul și mai ales în cursul secolului al XVIII-lea, cînd Aromînii din Albania au invadat aceste centre, ei s'au contopit cu aceștia, după cum alți Meglenoromîni, poate, care se vor fi coborît și mai departe, s'au pierdut printre Aromîni" (cf. pag. 75).[1] Dacă, prin urmare, în coborîrile lor spre miazăzi Megleniți au întîlnit Aromîni — și ca un amestec al lor trebue priviți cei din Gopeș și Molovișce — nu vedem pentru ce acest contact între ei nu ar fi avut ca urmare asimilarea din partea Megleniților a unor particularități din vorbirea Aromînilor. Contestînd, cum am arătat, posibilitatea de conlocuire la sudul Dunărei a celor două grupuri de Romîni, pînă prin secolul al IX-lea, asemănările între graiul lor nu se pot explica decît astfel, prin atingeri ale Megleniților — după părăsirea teritoriului dacoromîn — cu Aromîni, fie că aceștia erau printre cei rămași mai în urmă în așezările spre sud — ceea ce nu este de asemenea exclus —, fie că, desprinși din cei dela Pind, rătăciau prin ținuturile mai spre miazănoapte, mînînd turmele lor. Influența aromînei asupra vorbirei din Țîrnareca și a celei din Huma, pe care o pune în evidență mereu Capidan, reduce la prea puțin contactul între Megleniți și Aromîni. Această influență — foarte accentuată mai ales în cea dintîi din aceste localități — și pe care Capidan o admite ca datînd din secolul al

---

[1] Nu resultă tocmai clar de aici cum își reprezintă Capidan strămutarea Megleniților. Dacă, după cum spune în acest pasaj, ei s'au coborît dela Dunăre spre sud-vest ca să ajungă pînă la Gopeș și Molovișce, ar urma că de acolo s'au îndreptat spre răsărit, spre munții Rodope, pentru ca mai pe urmă să se întoarcă iarăși spre apus și să se așeze în Caragiova — drumul acesta am văzut că-l admite d-sa în altă parte ca urmat de Megleniți pînă la așezarea lor la dreapta Vardarului. Dacă într'adevăr ei s'au coborît spre sud în direcția Gopeș, Molovișce, mai putem oare să-i ducem și spre Rodope și să ne închipuim că au trecut prin preajma Caragiovei pe care au lăsat-o la o parte pentru ca pe urmă numai, la întoarcerea din Rodope, s'o aleagă pentru stabilirea lor? Și aceasta mi se pare că vorbește împotriva teoriei d-sale despre petrecerea Megleniților în Rodope.

xvm-lea pune în acelaşi timp un semn de întrebare la părerea d-sale asupra celor mai vechi contacte între Megleniţi şi Aromîni: dacă de un secol şi ceva aromîna a putut influenţa atîta graiul din Ţîrnareca încît să apară în multe privinţe ca aromînesc, atunci de ce toţi Megleniţii pe timpul cînd trăiau la un loc cu Aromînii, pînă prin secolul al IX-lea, nu ar fi ajuns să se confunde cu Aromînii, să vorbească la fel? Revenim şi pe această cale la una din obiecţiunile care am văzut că face contestabilă teoria d-sale.

Insistînd asupra particularităţei frapante ce apropie meglenita de dacoromînă, epentesa lui *i* în formele *coíni, poíni* etc., Capidan o explică în acord cu teoria d-sale, adică prin contactul care s'ar fi menţinut pînă la o epocă între meglenită şi dacoromînă (pag. 75). După părerea pe care o împărtăşesc, ar fi de considerat ca un fenomen dus de Megleniţi din nord împreună cu alte particularităţi dacoromîne, însă problema apare mai complicată dacă ne referim la atestări ale dialectologiei noastre. Şi aromîna, în graiuri dela nord (Bitolia, Megarovo, Ohrida), cunoaşte forme analoge: *căińĭ, măińe, miĭńĭ*[1]. Pe urmă, epentensa lui *i*, sau mai curînd transmiterea lui dinaintea uneia sau a două consoane, se întîlneşte şi în alte casuri; Al. Rosetti[2] a relevat, în legătură cu *maire, păduire* etc. din textele vechi, forme ca îr. *roiş*, megl. *oilp* (sau mai curînd *albi*, cum dă Capidan la pag. 136), ar. *cuibaire*, şi la acestea putem adăuga: megl. *calţ* = calci, *culţ* = culci, *mulţ* = mulţi, *zgaíru* = sgăriu; îr. *încântaiţ* = încintaţi[3]; *dlţ* = alţi[4]; *zacopeíru* = acoper (acesta resultat deci din *acoperiu*)[5]; ar. (la Olimp): *ailu* < *alŭ*, *cail* < *calĭ*, *mailu* < *malŭ*, *tailu* < *talŭ*, *bemeilu* < gr. βημείων[6]. Capidan (pag. 99) semnalează dela Ţîrnareca forma *taiti* (pentru *tati*) şi în acelaşi fel trebue interpretaţi *poip* (pentru *popi*), la Cupa, şi *zeaist* (pentru *zeazit* = deget), la Lugunţa, relevate tot de d-sa (pag. 119, 128). Deci un fenomen destul de răspîndit în fonetica noastră dialectală şi care-şi găseşte analogii în albaneză[1], în neogreacă[2]. Revenind la formele dela care am plecat, de sigur că rostirea cu *i* (*ciine, piine, miine, mîini*) într'o parte a dacoromîniei şi în meglenită e o coincidenţă care nu poate fi uşor trecută cu vederea, dar se pune întrebarea: fenomenul poate fi considerat ca absolut sigur de origine dacoromînă şi transmis meglenitei? Nu s'ar putea să-şi fi luat naştere într'o parte a aromînei şi de acolo să fi trecut în dacoromînă şi meglenită? Ipotesa a doua şi-ar găsi un sprijin în faptul că în dacoromînă pronunţarea *ciine* etc. apare ca o particularitate a vorbirei din sud, din spre Dunăre, şi în afară de zona ei veche (nordvestul Olteniei, sudvestul Transilvaniei, Bănatul) sau dacă o întîlnim uneori acolo se vede că este o infiltraţiune tîrzie. De altă parte, prezenţa prin diferite ţinuturi a unor forme arătînd un fenomen analog nu ne permite să localisăm cu certitudine genesa pronunţărei *miine* etc. Se impun deci unele reserve cînd e vorba să explicăm acest fonetism în meglenită.

Pentru raporturile dintre meglenită şi dacoromînă ar fi fost de insistat asupra unor forme a căror mărturie mi se pare că e de luat în samă. Cum am observat altădată[3] megl. *scant* = scaun se întîlneşte cu *sca(u)nt* din Bihor[4] spre care ne duce şi îr. *scáni*. O coincidenţă care este iarăşi semnificativă ne-o oferă megl. *aric* cu înţelesul de „curte", relevat de Capidan la pag. 30, 37, 190, ca derivat din *arie* care apare cu acelaşi înţeles tot prin ţinutul Bihorului[5]. Nu am putea oare admite atunci că Megleniţii sînt Dacoromîni din părţile Bihorului? E posibil chiar ca ei să fi fost siliţi să-şi părăsească locuinţele din acelaşi motive pentru care Istroromînii s'au coborît din spre ţara Moţilor. Şi atunci drumul lor trebue să fi fost prin Bănat—ei şi al Istrienilor—înainte de a trece Dunărea. E drumul pe care şi în timpurile mai noui l-au luat uneori cei din Bihor siliţi de împrejurări, cum aflăm din articolul lui M. Pompiliu asupra acestui ţinut (*Conv. lit.*, XX, 997): „E foarte caracteristică pentru starea cea rea a Romînilor de aici călătoria depărtată ce o fac oamenii săraci în fiecare an pe aproape de timpul coasei şi a secerişului şi cu cîteva săptămîni înainte de culesul viilor. Anume se întovărăşesc mai mulţi inşi, îşi iau merinde, coasele şi secerile în spinare, trec codrii Vaşcăului spre apus şi după ce străbat, zile întregi, districtul

[1] G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 134, 191, 354 (cf. 282); la sing. se zice însă *cine*, ca şi *pine*, ceea ce confirmă explicaţia pe care am dat-o asupra formelor cu *i* în *Hist. l. roum.*, II, 16.

[2] *Grai şi suflet*, II, 170.

[3] Într'un text publicat de G. Weigand, *Jahresber.*, I, 136.

[4] I. Maioresca, *Itinerar*, 84; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 3 şi glosar; S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, 47-48, 54, 61.

[5] S. Puşcariu, *l. c.*, 8.

[6] G. Weigand, *Die Sprache der Olympo-Walachen*, 31, 35, 46, 61.

[1] *Grdr. d. rom. Phil.*, ed. a 2-a, 1043.

[2] Cf. Rosetti, *l. c.*, 168.

[3] *Hist. l. roum.*, I, 340.

[4] G. Weigand, *Jahresb.*, IV, 261; *Convorbiri lit.*, XX, 1017.

[5] G. Weigand, *Jahresb.*, IV, 325.

Ardealului, se pierd în cîmpiile Bănatului Timişan". La distanţe în timp şi indiferent de cauzele care intervin, mişcări de populaţie se întîmplă pe aceleaşi drumuri.

Ce a putut determina pe Megleniţi să emigreze spre sud? Poate năvălirea Ungurilor, căreia ştim că Hasdeu îi atribuia strămutarea Istrorominilor[1]. Să ne gîndim că Bihorul şi Ţara Moţilor se găsiau, ca puncte extreme ale romînismului, în vecinătatea ţinuturilor năvălite de Unguri, aşa că o parte din populaţiunea de acolo a putut fi silită, în faţa acestora, să-şi caute alte adăposturi. In cazul acesta lipsa elementelor ungureşti în meglenită, pe care Capidan o interpretează altfel (pag. 63), se poate uşor înţelege şi ne îndreptăţeşte să admitem că Megleniţii începuse să se coboare spre sud încă din secolul al x-lea. In staţionările lor prin Bănat putem presupune că şi-au însuşit de acolo unele particularităţi şi printre acestea cred că putem pune înlocuirea de azi a terminaţiunei *-eţ* prin *-ete* despre care Capidan vorbeşte la pag. 107-108 (particularitatea aceasta se întîlneşte, de altfel, şi în Ţara Haţegului şi în Oltenia); de asemenea prezenţa formei *męară* în loc de *măr* (în Bănat *marĕ*) şi fonetismul special al lui *năzăţ* = *amiazăzi* (*amiazăţ* în Bănat, dar şi în Ţara Haţegului)[2].

Nici asemenea coincidenţe nu pot fi lăsate la o parte dacă voim să înţelegem originea Megleniţilor. Cu toate contestările lui Capidan, elementele fundamentale ale graiului lor ne duc spre dacoromînă—nu este vorba numai de „mici asemănări", de o „apropiere formală" între aceste două graiuri, cum susţine d-sa (pag. 57, 59), ci de un şir întreg de particularităţi arătînd un fond identic, o comunitate bine accentuată de desvoltare pînă la o epocă. Nimic nu ne îndreptăţeşte să privim meglenita altfel decît ca un bloc eratic al dacoromînismului. Ceea ce trebuia să evidenţieze Capidan în studiul său e posibilitatea de derivare a meglenitei mai uşor din romîna sud-dunăreană decît din dacoromînă. Aceasta nu reiese însă din expunerea d-sale, pentru că

[1] Pentru treceri de element romînesc dela nord la sud în urma năvălirei Ungurilor avem, se ştie, mărturia anonimului care ne-a lăsat *Descriptio Europae orientalis*, publicată de O. Górka (pag. 13).

[2] Capidan (pag. 67, 128), fără să amintească forma din dacoromînă, spune că înlocuirea lui *z* cu *ţ* e datorită faptului că în meglenită consoane sonore devin „mute" (trebue spus: surde), aşa că *(a)miazăz(i)* s'a schimbat în **năzăs* şi pe urmă, prin asimilarea lui *s* cu *z*, a resultat *năzăţ*. Nu se poate însă înţelege această asimilare, aşa că fonetismul aşteaptă altă explicaţie şi, în orice caz, forma meglenită nu poate fi izolată de cea din dacoromînă.

excluderile pe care le face la dacoromînismul meglenitei rămîn neconvingătoare[1] şi, în acelaşi timp, aduce în interpretările asupra dialectologiei noastre un element vag, presupunerea că ar fi existat la sudul Dunărei o zonă lingvistică mixtă în stare să explice genesa meglenitei.

Nefmpărtăşind teoria d-sale, nu voesc prin aceasta să par diminuată valoarea atîtor capitole de bun control filologic şi înlesnind cunoaşterea meglenitei[2]. Dialectologia noastră înregis-

[1] E casul şi pentru lipsa unor elemente albaneze în meglenită pe care Capidan o consideră ca foarte semnificativă (pag. 74; cf. 62); deoarece meglenita, ca şi aromîna, nu cunoaşte albanisme ca *bunget*, *viezure*, *zară* etc., aceasta ar dovedi „apropierea mai mare" între aceste graiuri şi desvoltarea lor sub înrîuriri albaneze mai reduse decît cele pe care le arată dacoromîna. Nu se poate însă deduce nimic de aici, cînd ştim că asemenea albanisme lipsesc şi în istoromînă. Ele au putut fi cunoscute şi meglenitei şi istoromînei la despărţirea lor de dacoromînă, dar cu vremea au dispărut.

[2] Asupra interpretărei unor forme şi etimologiilor admise de Capidan ar fi de făcut totuşi mai multe rectificări; mă mărginesc la înşirarea cîtorva: *burete* nu este numai de cît nevoie să fie derivat dintr'un *boletis (pag. 76) cît timp se poate explica din boletus ca refăcut după pl. *bureţi*; *puţin* nu poate fi *putinus (pag. 77), ci *putinnus, pentru că *n* se păstrează în regiunile cu rotacism; *frimînt* e derivat cînd din fermento, cînd din fragmento (pag. 77, 108, 157), pe cînd numai etimologia din urmă, dată de S. Puşcariu, poate fi luată în samă; *ruşine* (pag. 77; cf. 136) e de sigur *rosionem, nu rosina; *ştăpîn* nu poate fi un albanism (pag. 83), cît timp arată acelaşi fonetism ca dr. *stăpîn*; *proaspăt* nu e un caz de disimilare (pag. 84), ci, dimpotrivă, de asimilare a lui *f* cu *p*; *biserică* nu arată *i* pentru *ă* „sub influenţa asimilatoare a vocalei din silaba următoare" (pag. 102), ci e datorit disimilărei *e—ea* > *i—ea* după ce se întîmplase asimilarea *ă—ea* > *e—ea* (*biserică* < *beserică* < *băsearică*); *direpţ* nu arată „schimbare de prefix" (pag. 102), ci disimilare (*derept* > *direpţ*); pentru *mijloc* nu este nevoie să admitem *mediolus locus (pag. 103) cînd *j* se poate explica prin sl. *mežda* sau prin asimilarea lui *z* de *ž* la forma de plural (**mizloace* > *mijloace*); *măstegarcă* < bulg. *vastegarka* nu văd cum poate fi un caz de înlocuire a lui *e* cu *a* prin disimilaţie (pag. 127); *bannea nu ar fi dat *bîie* (pag. 137), ci *baie*, pentru că *a* nu trece la *î* dinaintea lui *n* dublu; *diriptati* nu poate fi dus spre latina vulgară (pag. 188) — nici nu e atestat directitatem—, ci este o formaţiune romînească; *şucăreală* nu cuprinde suf. *-eală* + *-că* (pag. 189), ci reprezintă pe **şucăreal'ă* (comp. ar. *ţucăreal'ă*, dr. *jucărea*) la care s'a adăugat *-că*. Nu e exact că

trează încă o lucrare care duce înainte cercetările de pînă acum.

O. D.

AL. ROSETTI, Étude sur le rhotacisme en roumain; Paris, Éd. Champion; 1924; x-76 pag. şi 6 hărţi lingvistice (fasc. 240 din *Bibliothèque de l'École des Hautes Études*).

Pe cît de simplu îi apărea lui Hasdeu fenomenul rotacismului, pe atît de complicat s'a arătat acelora care au venit să-l studieze altfel decît după prime impresii. Monografia lui Al. Rosetti — de informaţie temeinică şi cu aceeaşi bună orientare pe care d-sa a arătat-o în alte studii publicate — reia problema în întregimea ei pentru a trece în revistă părerile susţinute pînă acum asupra rotacismului şi a adăuga la interpretarea lui unele consideraţiuni nouă.

In acord cu ce s'a recunoscut şi de alţii, Rosetti consideră ca punct de plecare al rotacismului nasalisarea vocalelor şi asupra ei aduce o serie de observaţii pentru care a ţinut samă şi de constatări ale foneticei experimentale. Referindu-se la condiţiunile în care se întîmplă nasalisarea, după natura vocalelor vecine cu *n*, un punct de fonetică pe care caută să-l lămurească e căderea lui *n* în formele *briu, friu, griu*, particularitate ce le deosebeşte de alte cuvinte presentînd rotacismul şi pentru care nu s'a dat pînă acum o explicaţie convingătoare. Fonetismul special al acestor cuvinte ar fi datorit faptului că *n* se găsia între *i* şi *u*, vocale care presintă în articulare o deschidere mai mică decît celelalte, ceea ce în procesul nasalisării şi pentru soarta lui *n* ar fi fost hotărîtor: rostirea lui *i* şi *u*, cu aperturi puţin deosebite, s'ar fi

---

dr. *căţin* (pag. 80) apare numai în toponimie; din *Dicţ. etim.*, 288, se poate vedea că e atestat şi altfel. Este inexact iarăşi că în aromînă ar fi necunoscute formele *gaură, înţelege, junghia, negru* (pag. 79, 80); pentru cele două dintîi şi cea din urmă, v. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 361, 362, iar cît pentru *jungl'are* se poate vedea dicţionarul lui Dalametra. La pag. 80 *scand* e amintit din greşală de două ori, ca existent şi neexistent în dacoromînă; tot aşa la pag. 89, 90 se spune despre *nevoie* că este şi cunoscut şi necunoscut aromînei.

Mă surprinde să văd scris la pag. 160 „persoana treia"—tocmai filologii ar trebui să vegheze la înlăturarea formelor necorecte; suprimarea lui *a* la *a doua, a treia* etc. a început să fie contagioasă—o văd despre ce se publică—, dar trebue condamnată.

Lipseşe din volum „îndreptările" la multe erori de tipar; ar fi fost bine să se dea, pentru că sînt unele de tot supărătoare.

produs printr'o trecere directă dela unul la altul, prin suprimarea oclusiunei consonantice (pag. 35 urm.). Interpretarea aceasta lasă însă şi ea îndoieli, pentru că nu înlătură o obiecţiune. Dacă *i* şi *u* ar fi determinat căderea lui *n* şi deci lipsa rotacismului în *briu, friu, griu*, de ce în alte casuri nu constatăm acelaşi resultat? Lui manus îi corespunde vr. *minu* şi tot cu *n* apar *fin, sin, spin*, iar îr. *săr* <sanus se opune lui *brăw, grăw*. Deci nu prezenţa lui *i* şi *u* a putut determina căderea lui *n* în *briu, friu, griu*. Se pune atunci întrebarea dacă fonetismul special al acestor forme nu e datorit mai curînd faptului că toate trei apar cu *r* în silaba iniţială, ca al doilea element al grupului consonantic. In casul acesta s'ar putea să avem de a face cu un fenomen de disimilaţie. Plecînd însă dela **brinu, *frinu, *grinu*, disimilaţia rămîne exclusă, pentru că nu mai găsim nici un exemplu analog: *n* în acest caz nu a dispărut niciodată (comp. *prun* etc.). Numai ţinînd samă de alte forme din morfologia acestor cuvinte am putea găsi condiţiuni favorabile disimilaţiei. Ar fi să ne gîndim astfel la pluralele **brînuri, *frînuri, *grînuri*, admiţînd că *n*, găsindu-se aici în apropierea a doi *r*, a fost asimilat şi s'a ajuns astfel să se zică: **brîruri, *frîruri, *grîruri*. In aceste forme — dacă nu, mai curînd, în cele articulate (**brîrurile* etc.)—*r* dintre *i* şi *n* a putut pe urmă să cadă prin disimilaţie, de unde *brîurile* etc. şi după acestea s'au refăcut sing. *briu* etc., în loc de **brînu*. O confirmare indirectă a acestei explicaţii ne-ar da-o faptul că toate aceste trei cuvinte nu au pierdut pe *n* în dialectele unde forma lor obişnuită de plural e în *-e*, nu în *-uri*: ar. *brîne, frîne, grîne* [1], megl. *brone, frone, grone*. Formele fără *n* sînt, dimpotrivă, proprii dialectelor unde ele apar la plural numai cu terminaţiunea *-uri* sau cu aceasta şi cu *-e*: îr. *brăwur, grăwur* [2], dr. *brîuri*, alături de *brîe* etc. (şi în acest dialect formele în *-uri* trebue să fie destul de vechi, nimic nearătîndu-ne că ar fi fost introduse într'o epocă relativ recentă) [3]. Putem deci presupune că în vechea romînească, înainte de despărţirea dialectelor, au circulat pluralele **brîruri, brîne* etc. şi în regiunile unde era întrebuinţată prima formă aceasta s'a redus dela o vreme la *brîuri*, păstrîndu-se aiurea cea de a doua, *brîne* (dr. *brîe* e refăcut, cum se ştie,

---

[1] I. Dalametra în dicţionarul său dă şi pl. *brînurĭ, grînurĭ*, dar se vede că a fost influenţat de dacoromînă, pentru că aceste forme sînt necunoscute aromînei.

[2] I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 53.

[3] *Grîurele* e dat de Coresi, *Psaltire*, LXIV, 11.

după sing. *briu*). In sprijinul acestei interpretări pare să vie şi fonetismul formei derivate din granum: *grăunţ* < *granuceum. După Rosetti, *grăunţ* s'ar explica printr'o disimilaţie (formula 14 inversată a lui Grammont: *n*—*n* > zero—*n*): **grănunţ* > *grăunţ*, disimilaţie în care ar fi intervenit asocierea cu *grîu* ce ar fi apărut evidentă (pag. 24-25). E contestabil totuşi că această asociere s'a putut produce: dacă într'adevăr *grîu* ar fi influenţat pe **grănunţ*, ne-am fi aşteptat să-i fi transmis acestuia şi pe *î*, să se ajungă la forma *grîunţ*. Mi se pare că *grăunţ* are alte antecedente fonetice: *granuceum după ce a devenit **grănuţ* a evoluat, în unele regiuni, spre **grănunţ* şi acesta s'a schimbat în **grărunţ*, urmînd fonetismul pe care îl constatăm în **cănunt* > *cărunt*, *mănunt* > *mărunt* etc. **Grărunţ* a putut fi pe urmă disimilat în *grăunţ* (e posibil, de altfel, ca disimilaţia să fi pornit dela derivate ale acestuia; **grărunţel*, **grăruncior*). Şi de data aceasta confruntarea cu aromîna şi meglenita pare să ne dea o indicaţie pentru fonetismul special al lui *n*: *granuceum e redat acolo prin *gărnuţ* şi *gîrnuţ*, fără introducerea nasalei după *n* (ca în **grănunţ* care e la basa formei dacoromîne), particularitate care se ştie că e proprie aromînei şi meglenitei; păstrarea lui *n* în **grănuţ* care explică pe *gărnuţ*, *gîrnuţ* poate fi atribuită împrejurării că el nu se mai găsia de data aceasta, ca în dacoromînă (cu forma ei **grărunţ*), în faţa unui alt *n* şi să treacă la *r*, pentru ca pe urmă acesta să cadă prin disimilaţie: lipsind condiţiunile fonetice din dacoromînă soarta lui *n* în acest cas a fost alta atît în aromînă, cît şi în meglenită. Coincidenţa căderei lui *n* în *grîu* şi *grăuţ* tocmai acolo unde avem pentru cel dintîi pl. în *-uri* şi pentru cel de al doilea fonetismul *n* + voc. + cons. > *n* + voc. + *n* + cons. > *r* + ... mi se pare că nu poate fi trecută cu vederea în lămurirea acestei probleme fonetice[1].

Asupra rotacismului *nr* alături de *r* deşi studiul lui Rosetti aduce unele precisări, cred totuşi că în această privinţă cercetările ar putea fi duse mai departe. Ar fi, în special, de urmărit dacă accentul nu a avut un rol în păstrarea sau înlăturarea nasalisării precedînd pe *r*. Nu este exclus ca în silabă atonă nasalisarea aceasta să fi dispărut mai curînd decît în silabă accentuată; *bărătate*, de pildă, a putut evolua spre *burătate* mai curînd decît *bărŭ* spre *burŭ*. Să ne gîndim, în legătură cu aceasta, la ce s'a întîmplat în formele *cuveni*, *cuprinde*, etc.: ca reflexe

[1] Pentru *briu* etc. o altă explicaţie a încercat să dea P. Skok, *Ark. za arb. star.*, II, 328, referindu-se şi la fonetismul albanez; explicaţia sa nu lămureşte însă pentru ce *n* a căzut şi în *grăunţ*.

ale lui convenire, comprehendere, ele au trebuit să sune altădată *căveni*, *căprinde* şi pe urmă nasalisarea din silaba atonă a dispărut; de altă parte, o formă cum este *cumpăr* arată păstrarea nasalei în silaba iniţială, pentru că aceasta era accentuată[1]. Fără a identifica în totul un cas ca celălalt, apropierea aceasta poate fi o sugestiune în sensul de a cerceta dacă accentul nu a fost hotărîtor în menţinerea sau suprimarea nasalisării cînd ea întovărăşia rotacismul. Prin fonetica experimentală şi cea istorică ar urma să se studieze problema mai de aproape şi poate astfel s'ar explica uneori şovăirile între *nr* şi *r* pe care le constatăm în aceleaşi forme din textele rotacisante: dacă *burătate* a fost cîtva timp şi în unele regiuni pronunţarea normală alături de *bărŭ* s'a putut pe urmă să se confunde un fonetism cu celălalt şi în vorbirea aceloraşi să apară cînd *burătate*, cînd *bărătate* şi cînd *bărŭ*, cînd *burŭ*. Poate s'ar ajunge şi la constatarea că *ă* atonă a favorisat mai puţin decît celelalte vocale dispariţia nasalisării, pentru că unele forme cu acest fonetism ne sînt cunoscute şi nu au fost bine explicate pînă acum. Rosetti relevează (pag. 15), după Frîncu şi Candrea, formele din graiul Moţilor *cînrepişte* şi *linros*[2]; s'ar putea, foarte bine, după cum observă şi Rosetti, să avem de a face cu o încrucişare a lui *cîrepişte* etc. cu *cînepişte*, dar nu e iarăşi imposibil ca ele să ateste continuarea rotacismului cu *nr* în silabă atonă după *î*[3]. Chestiunea se complică, de altfel, prin faptul că tot Frîncu şi Candrea ne dau în *Rotacismul la Moţi şi Istrieni* (pag. 43) şi în *Rominii din Munţii-apuseni*, 277, 278, încă o formă cu *nr*: *unre*, alături de *ure* (aceasta pentru *une* = *unde*); deci şi un cas de *nr* după *u*, cu toate că acesta poate fi despărţit de celelalte, cu *nr* după *î*, deoarece în *unre* rotacismul este de dată recentă, după ce *unde* ca atonă în frasă a trecut la *une*, şi poate fi considerat ca o adaptare fonetică. Mai mult ne-ar putea lămuri în această privinţă istroromîna, dar după descrierile fonetice care ni s'au dat şi textele publicate nu ne e posibil să ajungem la o conclusie. Iosif Popovici[4] a constatat de mai multe ori nasalisarea pe lîngă ro-

[1] Ar. *cupăr* (Gramoste), dat de Weigand (*Rom. v. Arom.*, 70), e refăcut după *cupăra*.

[2] E citat acolo şi *dinraiute*, dar din eroare, pentru că nu e dat de Frîncu şi Candrea; în schimb găsim în glosarul lor (pag. 33) altă formă, *dinrăuntru*.

[3] Şi *dinrăuntru* ar fi de interpretat astfel, cît timp conţinea la origine tot un *î* dinaintea lui *n*.

[4] *Dial. rom. din Istria*, I, 118.

tacism în istroromînă şi ne asigură că a înregistrat-o în transcrieri atunci cînd a auzit-o, dar în acelaşi timp lasă a se înţelege că uneori s'a putut să nu o semnaleze, pentru că urechea nu o poate prinde totdeauna. In textele publicate de d-sa nasalisarea o găsim în prepoziţia *ăn* = *în* cînd se întîlnia cu o vocală: *ẵr o, ăr o (= în o)*[1]; tot această prepoziţie apare cu rotacism şi nasalisare în textele publicate de alţii[2] şi un fonetism analog ne arată *ănrenţ'e* = înainte[3], *dinrenţ'e* = dinainte[4]. Deci tot numai casuri de ~r după *ă* (î) aton, ceea ce ar vorbi în sprijinul presupunerei pe care o indicam mai sus. E surprinzător totuşi că în istroromînă nu s'a relevat nici un cas de rotacism cu nasalisare în silabă accentuată[5].

Referindu-se la textele vechi care presintă grafii neconsecvente (d. e. *menre, mere, mene* = mine) şi care nu lasă bănuiala că ar fi fost scrise de mai mulţi, ci de unul singur, Rosetti caută să explice aceste variaţiuni grafice şi ajunge la conclusia că ele nu represintă propriu zis divergenţe de fonetism, ci sînt datorite neîndemînării celor care scriau de a reda rotacismul precedat de nasalisare: „ces graphies diverses recouvrent un même son difficile à noter, l'r nasal; *n* est une graphie extrême, mais elle représente le même son" (pag. 47). Interpretarea aceasta poate să fie justificată în unele casuri, dar cred că nu trebue generalisată. De ce nu am admite că uneori acela care scria amesteca formele cu *n* şi pe cele cu *r* fie pentru că era dintr'o regiune cu rotacism şi trecuse în ţinuturi unde se vorbia cu *n*, fie pentru că, invers, era originar dintr'o localitate cu rostirea din urmă şi trecînd aiurea, unde exista rotacismul, şi-a însuşit cîteodată acest fonetism? In felul acesta s'ar putea explica, de pildă, alternanţa de forme în glosele romîneşti dintr'un manuscris slav publicate de I. Bogdan şi din care Rosetti (pag. 5) relevează cuvintele cu rotacism alături de cele cu *n*; dacă ele au fost scrise la Mănăstirea Neamţu ne putem închipui că acela care le-a însemnat venise

[1] *Ibid.*, II, 9, 12, 35, 62, 64, 67, 79.

[2] V. exemplele relevate de A. Byhan în *Jahresb.* lui Weigand, VI, 298.

[3] V. A. Byhan, *l. c.*, 299, care îl interpretează însă greşit, ca recompus cu *ăn* din *rențe*; alte exemple de *ănrenț'e* se găsesc la I. Popovici, *l. c.*, II, 32, 58; S. Puşcariu, *Studii istroromîne* (extr. din *Anal. Acad.*, mem lit., XXVIII), 7, 14, 16, 24, 35, 43, 46, 53, 55, 57, 60, 61.

[4] S. Puşcariu, *l. c.*, 60.

[5] T. Papahagi a mai întîlnit însă în vorbirea Moţilor asemenea forme: *găi^{n}ri, săptămi^{n}ri* (v. *Grai şi Suflet*, II, 50).

acolo din nord-estul Ardealului şi cunoştea deci rotacismul, dar cu vremea ajunsese să fie influenţat de rostirea din jurul lui şi, scriind, a amestecat forme care-i erau proprii cu cele pe care le auzia, fără rotacism, în vorbirea din Moldova. Să nu uităm, pe urmă, că unele texte, în special scrisori, au putut fi copiate după o ciornă ori dictate, aşa că şi pe această cale era posibil să se introducă inconsecvenţe de scriere: o ciornă sau dictarea cuiva ce pronunţa cu rotacism au putut să fie revăzute de vre-unul dintre aceia care vorbia altfel, cu *n*, şi în scrierea lui să se strecoare inconsecvenţe; s'a putut întîmpla şi casul invers, dar cu aceeaşi urmare, cu amestecul de forme. Dacă cei care scriau ar fi distins aşa de puţin pe *r* de *n* şi *nr*, după cum admite Rosetti, aceasta ne-ar autorisa să presupunem că şi în vorbire trecerea dela un fonetism la altul s'a putut întîmpla uşor şi pe tot teritoriul dacoromîn, cu alte cuvinte într'o vreme rotacismul ar fi fost general la nordul Dunărei şi mai tîrziu s'a revenit în cele mai multe părţi la fonetismul cu *n*. Părerea aceasta a fost susţinută de I. A. Candrea, dar nu o văd împărtăşită de Rosetti, cu toate că ar fi într-o cîtva în acord cu ce susţine asupra fonetismului esitant din unele texte. Nu cred nici eu că rotacismul ar fi fost general în dacoromînă: nici o probă decisivă nu vine să-l confirme.

Dispariţia rotacismului din regiunile unde era cunoscut pînă în secolul al XVI-lea, cum şi rara lui apariţiune azi în graiul Moţilor se explică de Rosetti prin răspîndirea limbei cărţilor bisericeşti fără rotacism, prin transmutări de populaţie, relaţii comerciale, serviciul militar (pag. 13, 14). Fenomenul e datorit de sigur unor cause complexe, greu de precisat totdeauna, şi chiar din cele expuse de Rosetti nu ajungem să ne dăm samă pentru ce în nord-estul Transilvaniei, în Maramureş şi Bucovina rotacismul a dispărut mai curînd decît în Ţara Moţilor. Venirea mai des în atingere cu cei care aveau vorbirea curentă, cu *n*, a putut fără îndoială grăbi dispariţia rotacismului, dar aceste relaţii trebue să le privim dependente de anumiţi factori. Şi într'un trecut depărtat, dîndu-se condiţiunile de viaţă dela noi, întîlnirile de păstori din regiuni deosebite, relaţii dese au existat între unii şi alţii, între cei care rostiau cu rotacism şi cei care nu cunoşteau această particularitate, cu toate acestea în curs de veacuri rotacismul s'a menţinut cu toată vigoarea lui. Aceasta trebue să o atribuim cu deosebire faptului că în timpuri primitive diferenţele de pronunţare izbesc mai puţin, dau mai rar prilej la satirisări sau chiar dacă acestea se întîmplă sînt mai puţin luate în samă, nu fac pe cei ironisaţi să reacţioneze adoptînd

vorbirea ce pare mai firească şi are mai mult prestigiu. Cu vremea şi ţăranii au ajuns mai susceptibili în unele privinţe, au căutat să evite umiliri şi cînd li s'a părut că vorbirea lor dă prea des loc la ironii s'au silit să înlăture ce li se părea ca o scădere, apropiindu-se tot mai mult de felul de exprimare al altora. Accentuarea acestui sentiment mi se pare că lămureşte şi mai bine, printre altele, dispariţia relativ repede a rotacismului în epoca mai nouă — singure relaţiile mai dese între cei vorbind în dialect rotacisant şi ceilalţi nu ne dau explicaţia suficientă.

Pentru fixarea epocei cînd s'a produs rotacismul Rosetti (pag. 48 urm.) trece în revistă faptele lingvistice invocate pînă acum ca dovadă că schimbarea aceasta fonetică trebue să fie anterioară secolului al VI-lea, al VII-lea. In primul rînd se ocupă de formele *jupîn, smîntînă* care printre cele streine, alături de trecerea lui *an* la *în*, vin să ateste rotacismul (cel dintîi apare astfel într'un document din Suciul-de-sus şi în graiul Moţilor, cel de al doilea, cum se ştie, în istroromînă: *smăntărę*) [1]. Amîndouă aceste cuvinte, observă Rosetti, se poate să fi pătruns la noi dela populaţiuni iranice sau avare cu care am venit în atingere, cum tot astfel s'ar putea explica prezenţa lor în slavă. Fie că le-am interpreta aşa, fie că le-am considera ca împrumuturi indirecte iranice ori avare transmise prin slavă, fonetismul lor în ce priveşte *an* > *în* e recunoscut şi de Rosetti ca anterior împrumuturilor sigure din slavă şi care nu presintă aceeaşi transformare a vocalei *a*+*n* [2]. Impărtăşind această părere, Rosetti nu admite că rotacisarea lui *n* ar fi fost un proces încheiat prin secolul al VI-lea, al VII-lea, cînd limba noastră începe să fie intens influenţată de slavă. Faptul că nici un element de provenienţă

[1] Dintre celelalte două cuvinte streine cu *an*>*în*, *stăpîn* e atestat cu rotacism numai la Moţi (şi nu el direct, ci derivatele: *stăpîri, stăpîritor*, Frincu-Candrea, *Rom. din Munţii-ap.*, 272; *Rot.*, 42) — rotacismul lui poate fi însă o adaptare tîrzie, — iar *stînă* nu a fost relevat pînă acum niciodată cu *n* trecut la *r*, deşi trebue să presupunem că forma aceasta a existat. Asupra lui *stînă* în însemnările istriene ale lui Glavina, v. S. Puşcariu, *Dacoromania*, III, 383; cît despre *stănărie* relevat de Puşcariu tot acolo, el nu poate fi decît un derivat din *stân*, *standr*, împrumuturi din croată.

[2] Cu privire la cronologia trecerei lui *an* la *în* Rosetti spune (pag. 48) că ea „oscille entre le I-er et le VI-e s. ap. J-Chr." Secolul I-îi ca prim termen al acestei transformări este o imposibilitate; am putea admite atunci că şi *a* aton începuse de atunci să treacă la *ă*, etc., dar aceasta ne-ar duce la transpunerea în latina vulgară a unor schimbări care arată evoluţii de fonetism romînesc.

sigur slavă nu apare rotacisat în textele vechi şi în istroromînă nu i se pare că ar fi o indicaţie pentru fixarea în secolul al VI-lea sau al VII-lea a epocei cînd rotacismul a încetat de a se mai produce. După Rosetti, *n* intervocalic din împrumuturile slave era pronunţat altfel decît cel latin şi nu ar fi putut trece la *r* chiar dacă procesul rotacismului se mai continua încă prin secolul al VII-lea: „L'*n* slave se trouvait dans d'autres conditions phonétiques que l'*n* latine et son action sur les voyelles qui l'entouraient a été différente" (pag. 50) [1]. Nu avem însă nici o indicaţie că *n* intervocalic din formele slave ar fi fost pronunţat la noi altfel decît cel latin; chiar astăzi fonetica experimentată cred că nu poate stabili nici o deosebire, cu privire la *n*, între lat. *pană* d. e. şi sl. *hrană*. Este, de altfel, şi o contrazicere între această părere a lui Rosetti şi ce am văzut că admite cu privire la formele *jupîr, smăntărę*: dacă acestea, la origine iranice ori avare, au pătruns la noi prin intermediul slavei, cum Rosetti recunoaşte că nu este exclus, aceasta înseamnă că ele au fost rostite cu un *n* analog celui din elementele latine şi ca atare au fost rotacisate. Să admitem însă că atît *jupîr*, cît şi *smăntărę* ne-au venit direct dela Irani sau Avari: şi în casul acesta *n* strein apare tot aşa de susceptibil de rotacisare ca şi cel latin. Pentru ce Rosetti contestă identitatea de pronunţare cu *n* latin numai pentru elementele slave care s'au introdus la noi după secolul al VI-lea, al VII-lea? Nu văd motivele. Tot aşa de puţin convingătoare apare diferenţa de fonetism pe care caută să o stabilească Rosetti dacă ne referim la albaneză: după cum observă chiar d-sa (pag. 54), albaneza cunoaşte şi elemente slave cu rotacism, ceea ce arată că *n* al acestor elemente nu a fost deosebit de acela al formelor latine sau indoeuropene. Trecînd din domeniul oriental în cel occidental, constatăm iarăşi că între *n* latin şi cel de provenienţă streină nu a existat o diferenţă cum o presupune Rosetti pentru romînă: în regiunile din Alpi unde apare rotacismul şi elementele germanice au participat la el. De ce atunci numai în limba noastră s'ar fi făcut o distincţiune între cele două proveniente ale lui *n* intervocalic? Lipsa rotacismului în elementele slave pe care le-am împrumutat după secolul al VI-lea, al VII-lea nu o putem deci atribui unei particularităţi de fonetism, articulării speciale a lui *n* pe care îl conţineau, ci trebue explicată prin motive cronologice şi revenim atunci la părerea susţinută

[1] Părerea aceasta a exprimat-o şi Al. Procopovici, *Despre nasalisare şi rotacism* (în *Anal. Acad.*, mem. lit., XXX) 291, 305, dar recunoscînd că nu poate fi dovedită.

pînă acum, că elementele slave introduse la noi din secolul al VI-lea nu ne dau nici un exemplu de *n* > *r* pentru că în acea epocă rotacismul era un proces fonetic încheiat.

La aceasta nu se poate aduce ca obiecțiune numărul mare de cuvinte slave și chiar ungurești presenînd rotacismul în graiul Moților. Sînt forme care trădează o adaptare fonetică, o derivare artificială spre rotacism. De aceeași părere e și Rosetti (pag. 15). Particularitatea aceasta a graiului Moților ne face să ne gîndim la ce s'a petrecut cu palatalisarea labialelor în unele regiuni: și acolo la seria de cuvinte vechi cu labialele alterate s'au adăugat mereu altele, printr'un fel — am putea spune — de zel fonetic imitativ. Fenomenul acesta se întîmplă de obicei la confluența de curente lingvistice, sînt o indicație de amestecuri dialectale: cei care se întîlnesc cu alții vorbind cu o anumită particularitate își însușesc această particularitate ducînd-o mai departe, exagerînd-o, aplicînd-o oarecum artificial. De aceea despre Moți, cum apar din scrierile lui Frîncu și Candrea, iar mai în urmă din studiul lui T. Papahagi, s'ar putea spune că ei reprezintă o populație mai puțin omogenă de cum se crede: vechii Moți, al căror grai semăna cu cel istrian în ce privește rotacismul — de o consecvență în acord cu cronologia împrumuturilor străine — s'au amestecat cu alții și aceștia au adus o perturbare dialectală prin introducerea, imitativ, a rotacismului în forme nouă.

Un caz de adaptare fonetică analog celor din graiul Moților crede Rosetti (pag. 15) că ne-ar fi dat de istroromînă în cuvîntul *comarde*, corespunzînd dr. *comănac*. Originea lui este obscură și cu toate că variază ca fonetism [1] se pare că trebue să plecăm dela o formă începînd cu *cam-* și cuprinzînd un *n* intervocalic (în prima silabă *o* trebue privit ca resultat din *ă* sub influența labialisatoare a lui *m*). Ca înțeles și, în parte, ca fonetism cuvîntul se întîlnește cu forme slave pe care Berneker le înșiră sub *kalamanak* [2] și le derivă din lat. medieval *calamancum*, fără să cunoaștem proveniența sigură a acestuia. Cum se întîmplă însă și cu alți termeni referitori la îmbrăcăminte, se poate să avem de a face cu un cuvînt venit din Orient, în-primii secoli d. Cr. În cazul acesta *comănac* ar fi de considerat ca un element străin introdus în limba noastră într'o epocă destul de veche,

[1] Se zice și *coromâc*, *curomâc* (v. *Jahresber.* lui Weigand, VI, 245; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, II, 99); metatesa e datorită probabil influenței de fonetism croat (comp. acolo d. e. *koromač* alături de *komorač*).

[2] *Slav. etym. Wb.*, I, 471.

atunci cînd rotacisarea se mai putea întîmpla. Ir. *comârde* s'ar explica astfel, pentru că rotacismul lui rămîne surprinzător dacă-l atribuim unei adaptări fonetice tîrzii; ar fi singurul caz în istroromînă de o asemenea adaptare. Nu avem, într'adevăr, nici un alt exemplu care să dovedească introducerea mai tîrzie, prin adaptare, a rotacismului în acest dialect. *Pelir, plumîrâ* și *rechir*, dați de I. Maiorescu și putînd fi considerați ca atare, trebue înlăturați, pentru că de fapt nu există [1]. *Miria* și *sărăcir*, dați tot de Maiorescu, sînt și ei de eliminat, deoarece numai formele *man'â* și *sărăcîn* sînt confirmate [2].

În legătură cu rotacismul cîteva forme din istroromînă cred că ar fi trebuit relevate de Rosetti, pentru că presintă un fonetism particular. Într'un studiu, de începător [3], am grupat altădată cîteva din aceste forme și voi adăuga altele care așteaptă lămuriri. Sînt cuvinte care, deși latine, apar și cu rotacism și fără. Astfel, *cărbun* și *cărbundr*, alături de *cărbur* și *cărburâr* [4]; formele dintîi sînt de sigur influențate de ven. *karbon* și *karboner; farinę*, în textele tipărite de Weigand (n-rul XII, 5 și 6) [5], pe lîngă *farinę*, tot sub influența formei identice din italiană (ven. *farina*) [6]; *semîndt*, de asemenea la Weigand (n-rul VIII, 1), refăcut în locul obișnuitului *semirât* după ven. *semenar*. În schimb, *macin*, dat numai de Maiorescu, alături de *macir* (=*mâcir*), nu poate fi decît un dacoromînism introdus de el; de asemenea *fontînă, gălînă, june* [7], *sarcînă, splînă* și *vînă (îînă)* = vînă, dați tot de el [8].

Găsim și numai forma cu *n* atunci cînd ne-am aștepta la rotacism. Astfel, *Vîn* = în, care în locul lui *Vîr* ce a trebuit să existe a fost refăcut de sigur după ven. *lîn* sau cr. *lan* [9]; *Sîner* = ginere (numai la Schitazza, după Maiorescu), explicat de S.

[1] Pentru cei doi din urmă, cf. I. Popovici, *l. c.* II, 137, s. *piut'e*, 143.

[2] Cum Maiorescu ținea să rotacisezе unele cuvinte, împotriva pronunțării adevărate, se vede și cînd în vocabularul său (pag. 85, s. *apăr*), citînd o frasă, pune acolo forma *Țigarii*, cu toate că mai departe (pag. 118) nu dă decît forma *Țigan*, aceea care într'adevăr există.

[3] *Rotacismul în dialectul istrian*, în *Rev. critică-lit.*, V, 15, 33 urm.

[4] I. Popovici, *l. c.*, II, 97-98; într'un text (*ibid.*, 33) vedem urmînd după *cărbunu* forma rotacisată, *cărbur*.

[5] *Jahresbericht*, I, 154.

[6] I. Popovici, *l. c.*, I, 55, ne asigură însă că a auzit peste tot numai *farirę*.

[7] Acesta, la plural (*junâi*), e dat la pag. 107 s. *om*.

[8] Alături de *splirę* apare și *spirîę*: I. Popovici, *l. c.*, I, 60; II, 151.

[9] Cf. A. Byhan, în *Jahresb.* lui Weigand, VI, 270.

Pușcariu [1] ca un cas de nerotacisare din causă că *n* se găsia în vecinătatea lui *r*, dar aceasta e contestabil cît timp tot în istroromînă avem formele *tirer, virer* = tînăr, vineri, cu *n* rotacisat, deși se găsia în aceleași condițiuni; *ținer* nu poate fi și el decît un cas de revenire la fonetismul cu *n* prin influență italiană, a ven. *zenero*. *Vețin, țun* „post" =ajun ne îndreaptă de asemenea spre ven. *zunar* și *dezun*. Tot aici trebue pus *strin* = strein, dacă-l comparăm cu *striir* din textele vechi și admitem, cum nu se poate altfel, originea lui latină, deși nu i s'a stabilit etimologia; prezența lui *n* ar fi de atribuit contaminării cu croatul *stran* care are același înțeles [2]. Că asemenea alterări de fonetism prin încrucișări cu forme italiene ori croate s'au putut întîmpla în istroromînă ne arată și *cavestru* = căpăstru, prin contaminare cu *cavețe* <ven. *kavetsa; fermentă* = frămînta, sub influența ven. *fermentar; munțe* = mulge, cu *n* din ven. *monzer; țurițe*, resultat din **țuriće* (= junincă) + cr. *junica*.

Asupra casurilor de pseudo-rotacism Rosetti insistă pe mai multe pagini (17 urm.) și pentru cuvintele cu acest fonetism se dă la sfîrșit cîte o hartă indicînd repartisarea lor geografică. Pentru *irimă* d-sa admite o disimilație (*n—m* > *r—m*), împotriva părerei pe care am susținut-o împreună cu I. A. Candrea că *r* ar fi resultat din atingerea lui *n* cu *m* după căderea lui *i*: **inmă* > *irmă*, de unde *irimă* prin încrucișare cu forma curentă *inimă* [3]. Nu e totuși altă posibilitate de a explica această formă, deoarece disimilația admisă de Rosetti e necunoscută în romînește: *ce ream* = ce neam, dela Moți (după Frîncu și Candrea), cred că nu poate fi interpretat decît ca un cas de adaptare rotacisantă prin fonetică sintactică; cît despre *nimeri* = nimeni la care Rosetti se referă de asemenea, observînd că „le passage de *n*.... à *r* s'explique parfaitement par sa débilité dans cette position, provoquée par la chute de la voix à la finale" (pag. 26), fonetismul lui nu poate fi datorit decît influenței lui *nimărui* care, la rîndul lui, se explică prin schimbarea terminațiunei sub înrîurirea lui *cărui*.

[1] *Dacoromania*, III, 383.

[2] *Strin* dela Moți, în texte cu rotacism (Frîncu-Candrea, *Rom. din Munții-apuseni*, 94, 273), nu dovedește nimic, cînd în aceleași texte rotacismul nu apare nici în alte forme de origine latină.

[3] În ajutorul părerei că *irmă* e resultat din *irimă*, și nu invers, Rosetti (pag. 26) citează cîteva versuri din culegerea lui S. Mîndrescu, unde apar *irma* și *irmuța* care ar arăta că în locul lor s'ar putea pune *irima* și *irimuța*; nu văd însă cum aceste versuri pot fi interpretate astfel: numai formele din urmă corespund ritmului.

Nu poate fi un cas de disimilație *m—r* > *m—n* nici *(a)semăna* <**asemăra* (pag. 24, 26), cît timp schimbarea lui *r* în *n* se înțelege mai bine plecînd dela infinitivul **(a)semărare*, cum se explică și *suspinare* <*suspirare* (de altmintrelea și Rosetti recunoaște ca admisibilă această explicație) [1]. Fonetismul altor cîteva cuvinte studiate de d-sa în legătură cu rotacismul poate fi de asemenea interpretat altfel. *Pingări, singera* (pag. 23) sînt mai curînd casuri de asimilație (considerînd formele de infinitiv lung, *pingănire, singenare*> *pingărire, singerare*) decît de disimilație *n—n*>*r—n*. *Funingine* se explică nu din *funigine* <**furigine*, deci prin asimilarea lui *r* cu *n* din terminațiune (pag. 20), ci prin fasele: **furigine*> *furingine* (comp. **pecigine*> *pecingine*), de unde forma actuală prin asimilarea lui *r* cu *n* dinaintea lui *g*. *Lunecare* <*lurecare* prin disimilație la distanță *r—r*>*n—r* (pag. 24) e greu de explicat; e mai probabilă contaminarea cu alt cuvînt [2], fără să știm care anume.

[1] O formă care putea fi amintită e îr. *rumerâ* = numără, nu ca un cas de disimilație a lui *n* în *r*, pentru că nu poate fi considerată astf-l, ci în legătură cu *lume* = nume, îr. *lumer* = număr, relevat la pag. 26. *Rumerâ* e resultat din **lumerâ* <n u m e r a r e, prin asimilarea lui *l* de *r*, și acest fonetism, în care constatăm acțiunea lui *r* din ultima silabă asupra lui *l* din inițială, ne duce poate la o altă interpretare decît cea admisă pînă acum pentru trecerea lui *n* la *l* în *lume* = nume. Dacă îr. *lumer* se poate explica prin cr. *lumer*, el însuși un împrumut din venețiană (*lumero*; comp. totuși al nostru *lumâra*, din Oltenia, *Jahresb.* lui Weigand, VIII, 316), pentru *lume* = nume, din același dialect și din Muntenia, se pune întrebarea dacă înlocuirea lui *n* cu *l* nu trebue explicată mai curînd altfel decît prin disimilarea *n—m*> *l—m*. Ținînd samă că pluralul vechi al lui *nume* era *numere*, și trebue să-l fi cunoscut și istroromîna, nu este exclus ca trecerea lui *n* la *l* să se fi produs întîi în această formă de plural (*numere*> **lumere*) și pe urmă *l* a fost transmis la singular. Cînd ne gîndim că și ar. *lindură* arată o alterare a inițialei sub influența lui *r* din terminațiune, mi se pare că și acest cas alături de *rumerâ* ne autorisează să considerăm ca posibilă transformarea lui *n* în *l* din *lume* așa cum am arătat-o, plecînd dela *numere*. Deci *lume* ar fi deosebit la noi de formele din alte limbi romanice arătînd disimilația *n—m*> *l—m*. Rămîne, e adevărat, ar. *lumtă* = nuntă, care s'ar părea un exemplu sigur de disimilarea lui *n* de *m*, dar se poate ca *l* să fi fost disimilat de *n* cînd și în aromînă se zicea *nuntă* (comp. o disimilație analogă *fu'ingine*, în Ialomița, pentru *funingine*); e posibil de asemenea ca *l* în casul acesta să fie nu resultatul unei disimilări, ci al asimilării inițialei cu *l* din terminațiunea de plural sau chiar cu *l'* dela gen.-dat.: *numțile*> *lumțile*, *numțil'ei*> *lumțil'ei*.

[2] Cf. *Dict. etim.*, 1021.

Amănunte de fonetică ce dau loc la controverse, cu atît mai mult o problemă cum este aceea a rotacismului, dar studiul lui Rosetti ne-a înlesnit lămurirea multor puncte ale ei.

O. D.

Th. Capidan, Elementul slav în dialectul aromîn; Bucureşti, 1925; 91 pag. (în publicaţiile Acad. rom., *mem. secţ. lit.*).

Se ştie că factorul hotărîtor care a întrerupt continuitatea teritorială a elementului romînesc nord- şi sud-dunărean despărţindu-l în două ramuri principale — Aromîni şi Dacoromîni — a fost aşezarea Slavilor pe ţărmurile dunărene, începînd cu secolul al VI-lea. Acest fapt istoric presintă o importanţă capitală şi un deosebit interes pentru lingvistica romînească. Din acest punct de vedere, valoroasa lucrare a lui Th. Capidan proectează o lumină clară asupra multor probleme însemnate, aparţinînd unei epoci ce nu e satisfăcător şi amănunţit cunoscută. Cunoscător adînc al dialectului aromîn — în deosebi al celui „nordic" — şi un sigur mînuitor al problemelor lingvistice romîne în directă legătură cu cele slave, Th. Capidan are meritul de a fi soluţionat chestiuni pe basa cărora vor trebui de acum înainte să se facă orientările respective.

In afară de unele probleme asupra cărora mi-am exprimat chiar aci părerile şi la care nu văd ce anume m'ar putea determina să renunţ — asupra lor voi reveni într'alt *rînd* —, voi releva în ordinea capitolelor studiate cîteva însemnări şi unele completări, mai ales la lexic. Voi trece cu vederea unele rectificări sau adausuri ce privesc chestiuni mărunte, cum ar fi, bunăoară, forma *jongă* (pag. 7) ce este mai cunoscută decît pluralul *jongi*, care a influenţat ca **jombă* să devină *jongă* — cf. *purungu* pentru *purumbu* după pl. *purungi*[1] etc.

In legătură cu forma *dab* presentînd pe *o* > *a*, cred că avem a face cu o trecere efectuată chiar în dialectul bulgar, de unde forma va fi fost împrumutată ca *dab* — pentru această trecere cf. dialectalul bulg. *zъb* „dinte". V. exemple date de autor la *lexic* sub *dab*.

In forma *sprimă* < *sprĕma* nu avem *ĕ* ston (pag. 10).

Sunetul γ, care la Aromînii sudici înlocueşte pe *g* slav în forme ca *aγunescu*, *γaoru*, *γriv* (pag. 13), se datoreşte, de sigur, unei influenţe greceşti.

[1] Cf., de exemplu, Zicu Ad. Arsia, *Enoh Arden* (traducere), Monastir, 1911, pag. 37.

Presupunerea autorului că în formele articulate *do(i)l'i*, *treil'i*, *patrul'i* etc. (pag. 19) am putea avea o influenţă bulgărească cred că trebue redusă la o simplă apropiere de paralelism morfologic, ce ar urma să-l aplicăm şi la cele relevate în pagina următoare.

E sigură influenţă bulgărească în construcţiuni ca *ini şi mică*, *ini şi doarme* etc. (pag. 21), mai ales că în regiunea Pindului ele nu sînt cunoscute; trebue înlăturată însă cînd e vorba de construcţii ca *'ş' doarme* etc.

Soluţiunea problemei trecerei lui *o* la *un (scump)* alături de *în (mîndru)* e sigură şi satisfăcătoare, admiţînd că această trecere a lui *o* la *un* s'a efectuat în sînul limbei sîrbe (pag. 38).

Cu o argumentaţie bine susţinută, Th. Capidan admite, ca şi alţi filologi romîni, că elementul slav a început să pătrundă în limba romînă nord- şi sud-dunăreană după secolul al VIII-lea. Dată fiind identitatea fonetică din aromînă şi dacoromînă la unele forme care privesc epoca paleoslavă ca şi separaţiunea acestor două dialecte, evident că primul contact lingvistic romîno-slav trebue admis înainte de secolul al X-lea, dacă vrem să ţinem samă şi de realitatea pe care ne-o ofere aromîna. Considerentele pe care le relevează şi Th. Capidan dovedesc cu prisosinţă — sub înfăţişarea în care ni se presintă în această lucrare — că contactul cu Slavii nu poate fi post-pus secolului al X-lea.

Trecînd la lexic, vom avea de relevat oarecari completări ca forme şi sensuri, precum şi cîteva adausuri ca element lexical — ceea ce mi se pare că nu e superfluu, deşi autorul, în dorinţa de a fi concis, n'a ţinut să ne dea pretutindeni varietatea fonetică, morfologică sau semantică.

alînčire, *arătare, vedenie:* „Zefirul lişor adil'e şi dizmîrdă cu plăcere fruntea mea tot amărîtă di mărate alînčiri"[1] *(Frăţil'ia întru dreptate,* I, *n-rul* 4, *pag.*, 30. *Cf. şi revista Peninsula balcanică,* II (1924), 44).

aluşescu. *E cunoscut şi în aromîna nordică:* „Fără ca noi doi'i să ştim, inimile sc-aluşiră" (C. I. Cosmescu, *Poesii arumăneşti,* 94; *cf. şi pag.* 25). *Citatul e reprodus şi de autor din* Dalametra.

anăpădescu. *Sensurile mai cunoscute sînt cele de „a năvăli, a încunjura, a stăpîni":* „dulţe yise l'i-anăpădea suflitlu" *(Flamburа,* I, *n-rul* 1, *pag.* 12). *Cf.* năpădescu.

ançel. *Cred că forma aromînă e împrumutată direct din limba greacă.*

arăvuescu[2], *năpădesc, potopesc:* „[Arbineşil'i] s'aproak'e, a-

[1] Formele culese spaţiat nu sînt înregistrate de Th. Capidan. Deşi mai toate îmi sînt cunoscute din grai viu, totuşi dau mai pentru fiecare cel puţin cîte un citat din publicaţiunile aromîneşti.

[2] Dintr'o poesie aromînească, dar literarisată, a lui Bagav.

ğiungu, arăvuescu şi la casa al K'endra" (*Lumina*, II, 14; *cf. şi pag.* 12). *Cred că reproduce sl.* ръvati.

arîsă, *are şi sensul de „firicele de tort"* (*Graiu bun*, I, *n-rul* 3, *pag.* 19).

arîs(ŭ), *„felis lynx"*, *dr.* рысь. *Sl.* рысь.

arîsţoacă, *se aude şi ca* arustoacă.

arnescu, *se aude şi ca* arănescu.

arob. *Nu pare convingătoare etimologia propusă cu* боръ.

aroz, *se aude în întregul Pind.*

arugoz *şi* aružescu *circulă şi ca* rugoz *şi* ružescu.

azvarna. *Circulă şi forma verbală* azvărnuescu.

azvîrlescu, *zvîrlesc* (*Flambura*, II, 3,3).

başnă. *Se aude şi forma* baştină.

bîgurj. *Din această formă de plural se va fi format şi va fi circulat cîndva forma de singular* bigă — *analog cu* ţară-ţăruri *etc.* —; *această presupunere ar găsi confirmare în forma toponimică* Bigă *ce-i dată unei regiuni, cu piatră poroasă şi ardezie suprapusă în straturi, din hotarul comunei Avdela.*

bol'i, *dispoziţii bune (în sens peiorativ), dispoziţii anormale, furii: „ţe-acăţară bol'ile", te apucară furiile; „burbuţea, ca arapsile cîndu le-acaţă bol'ile"* (*Flambura*, I, 1, 8). *Sl.* болѣзнь.

bosil'jac. *Se aude şi ca* busul'jac.

boz. *În regiunea Pindului mai ales, forma se aude ca* iboz — *cu i datorit, probabil, foneticei sintactice:* di boz> di iboz — : *„frundză vçarde di iboz, bate vimtul multu-avros"* (*ziarul Ecoul Macedoniei*, I, *n-rul* 12). *Mai circulă şi ca* iboz: *„fricá pizul'ile cu frîndză di iboz"* (*Lumina*, II, 204). *În hotarul comunei Avdela e o pădure numită* (La) Iboţa. *Cf. şi* Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 332.

călescu, *călesc; şterpelesc; (mă) îmbăt etc. Sl.* калiти. *Derivatul* călit,-ă, *călit, oţelit: „puţeare călită"* (*Graiu bun*, I, 103).

căpăescu. *Mai relevăm şi următoarele expresiuni: „căpăiră di foame"* (*Lumina*, I, 227); *„oarfăn căpăit"* (*Graiu bun*, I, 133 *şi* 257); *„curcubetă hîrtă căpăită"* (*Frăţil'ja*, I, 189); *„mutrim cu ocl'i căpăiţ"* (*Lumina*, II, 352).

căžol'e, *coaje de migdale* (*Frăţil'ja*, I, 158). *Cf. la autor sub* coaže.

clatin, *mişc, clatin: „Niţi frundza nu s'clătină"* (N. Velo, *Cîntîţe juneşti*, 31; *cf. şi Flambura*, II, 3, 8).

clăndu. *Etimologia propusă prezintă dificultăţi. În Samarina se aude cl'indzu* (Per. Papahagi, *Graie aromîne*, 142).

clătescu, *a spăla clătînd în apă. Acelaşi cu dr.* клатесc.

clembă. *Cf. şi sensurile pe care le-am dat în* Grai şi suflet, II, 56.

cob. *Apare des sub diferite forme: sb.* cob = *cobe; solitar* (Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 760 *şi* 773); cobăjescu, cobăire (Nic. C. Velo, *Cîntîţe juneşti*, 20); *„cobo! si nu-armînă di tine..."*

(*Graiu bun*, I, 127); cubăire *etc.* (*Macedonia* I, 3, 67). *Cf. forma dată* cubăescu.

cotar. *Etimologia formei* cutar *„ţarc de oi" e lat.* cubitalis *(dată de Per. Papahagi în* Analele Dobrogei, IV, 371-372).

cotcă, *cu sens nelămurit* (cf. Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 148). *Ar putea fi sl.* колъка.

crăsat,-ă. *Circulă mai des forma* crasat *şi însemnează „de coloarea vinului roşu". E, deci, un derivat din gr.* χρασί *„vin".*

crîşmă, *aldămaş, bacşiş. Deşi accentul cade pe* ă, *totuşi nu poate fi separat de forma slavă* крiжма.

crop, *apă călduţă; apă fierbinte. Sl.* укропъ.

cuşor *şi* cuşore, *stup; coş: „h'çarbe-alg'ina tu cuşor"* (*Flambura*, II, 5, 9; *cf. şi* Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 815).

cutlă. *Însemnează şi „lingura mare de lemn întrebuinţată la stînă şi în care încap pînă la 2 litri de lapte".*

čeflă *şi* čehlă, *coaje, pieliţă subţire* (cf. şi P. Papahagi, *Din lit. pop.* 113). *Sl.* чехълъ.

čemirŭ, *venin, otravă. Formă des întrebuinţată şi astăzi.*

čiačia, *întrebuinţată mai ales în expresiunea copilărească* čiačia, mačiala = *bucăţi, ţăndări; nimicuri. Sl.* чача.

čiol'iŭ, *maxilar. Nu ştiu de ce anume această formă, care e aceeaşi cu dr.* чiолан, *nu e înregistrată ca element slav.*

čiucă, *creştet, vîrf. Mai însemnează şi „proeminenţele superioare ale frunţei". Sl.* чука.

čiulescu, *ciulesc; şterpelesc. Într'o convorbire, Th. Capidan a opinat că elementul acesta nu e slav, ci grecesc. Pare a fi slav.*

duh. *Forma circulă şi astăzi: „Vi-apitrusi dirinlu ş'un duh păngînŭ s'tęase", cu sensul de „suflu, vînt; popor"* (*Graiu bun*, I, 6; *cf. şi pag.* 10). *Pag. citatului din* Lit. pop. *e* 685.

fălescu (mi), *mă fălesc, mă mîndresc* (Per. Papahagi, *Din lit. pop.*, 494). *Derivatul* fălos (*Macedonia*, I, 1, 23), făloasă (*Revista Pindul*, 1, 1, 1).

firče, *perie. Forma se aude în regiunea Bitoliei. Ca fonetism, e un împrumut bulgăresc local.*

fortumă. *Cred că forma bulgărească reprodusă e un împrumut din aromînă.*

găvană, *vas de lemn fără coadă. Etimologia cred că trebue căutată în bg.* гавана, *nu în sl.* вагань.

găvozdu. *Circulă şi* găvoždu *sau* guvoždu.

giscă. *Întîlnim şi forma* giscu (*Flambura*, II, 11, 8).

gîşniţă, *omidă. Formă curentă în Pind-Tesalia. Sl.* госеница.

glas, *ştire, veste: „pînă nu si da glas în hoară"* (*Flambura*, II, 6, 6).

gloată, *gloată* (C. I. Cosmescu, *Poesii aromîneşti*, 32). *Sl.* глота.

gol. *De relevat şi formele:* goaliş,-e: „lumăk'i goalişe", *ramuri golaşe (Flambura,* I, 2, 4); „dzeană goalişe", *creştet (deal) pleşuv (Revista Pindul,* I, 1, 6). — Golnă şi golină. — *In legătură cu* zgolub, *de amintit şi formele* zgolbu, zgoalbă *(Lilicea Pindului,* I, 2, 33).

grăditâ, *oraş:* „mi duşũ în grăditâ — *mă dusei în oraş*" (C. I. Cosmescu, *Şcoala vecl'ie,* 8). *Sl.* grad'ь, graditi.

grámadâ, *grămadă:* „grămezli maşi di k'etri grescu", *numai grămezile de pietre grèsc (Flambura,* I, 1, 2; *ibid.,* II, 3, 8).

grebũ şi greblu, *loc ripos, pantă prăpăstioasă cu povirnişuri multe, în formă de pieptene. Derivate toponimice:* Grebini şi Gribiniţi. *Sl.* greblo. — *Cu aceleaşi sensuri în aromîna din masivul Pindului mai circulă şi forma* grem. *Probabil ca această formă să fi resultat din încrucişarea formei slave* greblo *cu gr.* κρημνῶ, κρήμασμα „(sus)pendre", *mai ales că în aromînă se zice loc* aspindzurat *cu sensul de „ripă".*

gribuescu. *Circulă şi der.* gribuit,-ă.

grivâ, *coamă:* „pin la os în grivă ti ved tăl'iat arău" *(Lumina,* II, 38). *Sl.* griva.

guştur şi guştir.

hui(e). *Cred că forma reproduce turcescul* hui *„coutume, habitude".*

iâveo. *Forma curentă e* javea *„iată" — indiferent de genul substantivului la care se referă; -a final e analog cu cel de la adverbe ca* amuja, apoja, atumţea *etc.*

lazną, *popas în transhumanţă păstorească de primăvară. În urcarea lor spre munţi, Aromînii oieri se opresc cu turmele în apropierea munţilor, făcînd astfel un popas de cîteva zile sau chiar de două săptămîni, pentru a mulge oile:* bágăm lazną la Mavraiñi'i *„făcurăm popas la Mavrani".* Laznă *se face mai ales atunci cînd aşezarea stînei la munte întîrzie, fie din cauză de vremuiri grele, fie din causa altor neajunsuri. Sl.* laziti.

leasă, *leasă:* „tatăl pliguit fu adus acasă pi leasă" *(Lumina,* III 113). *Sl.* lăsa.

loscut, *zgomot:* „pulbire-amărîtă di loscut şi di vreavă", *pulbere amărîtă de zgomot şi de vuet (Macedonia,* I, 3, 69). *Sl.* loskut'ь,

loż. *Se întrebuinţează şi derivatul verbal* luzescu: „luzim aua, lalo?". *poposim aici, unchiule? (Flambura,* II, 6, 4).

l'iuşpă, *bubă; solzi;* l'iuşpe di pescu *(Almanahul macedo-romîn,* 1903, 24). *Sl.* l(j)uspa.

mănăstirũ, *pare a reproduce mai de grabă gr.* μοναστήριον (cu *o>u>i>ă, ca în* murmintu>mirmintu>mărmintu *etc*).

mir, *în expresiunea* „mir di oasile a..": „mir di oasile a tale" *(Almanahul macedo-romîn,* 1902, 51); „Dumnidză si-l l'iartă şi mir di oasile a lui!" *(Viaţa albano-română,* I, 128); „... ş'ca s'moară — mir di oasile a lui ş'nipoţl'i a nipoţlor va lu-aducă aminte" *(Graiu bun,* I, 94; *cf. şi Lumina,* IV, 310). *Evident că însemnează „pace, repaos, odihnă". Sl.* mirъ „εἰρήνη"

mirşe. *Circulă şi der.* mirşusit,-ă: „mîrşusit di sîndze", *însîngerat în sînge (Flambura,* II, 3, 3).

mizgă. *E şi forma verbală* mizgălescu *(Graiu bun,* I, 27).

mprostu. *Pentru alte sensuri ale vb.* mbrustedzũ, *cf. a mea* Antologie aromînească. *Se aude şi forma* mprustişor,-oară, *prostuţ, naiv (Flambura,* II, 5, 3; Per. Papahagi, *Graiu aromînesc,* 193).

na. *Cf. pentru această interjecţie şi cele ce relatează Şt. Mladenov în* „Zu den slavischen *nă*-Sätzen" (în *Streitberg Festgabe,* 1924, 272-277).

nadă, *speranţă:* „k'irut şi fără nadă" *(Lumina,* I, 166; *cf. şi* N. Velo, *Cîntiţe juneşti,* 27).

năpădescu, *podidesc (Graiu bun,* I, 127), *năvălesc (Revista balcanică,* I, 1, 9; N. Velo, *l. c.,* 59). *Cf.* anăpădescu.

năval, *năvală:* „Vurgari'i fac năval tu Evropa" *(Revista Pindul,* I, 3, 2). *In Zagor e şi un munte* Năvalũ.

osîndă, *osîndă:* «Atumţialui aduk'i ahanda osîndia ţiloasă a banăl'ei», *atunci simţi adînc osînda jalnică a vieţei (Flambura,* II, 5, 6). *Forma corectă ar fi* usîndă. *Sl.* osoda.

ovez(ũ). *Citatul e dat din* Per. Papahagi, *Din lit. pop.,* 727. *Existenţa formei în dialect nu e dubioasă; singura deosebire e că ea circulă ca* uvez(ũ). *Astfel, în Zagor, în comuna Florlu, se aude* uvez *„ovăs"; în comunele Băiasa şi Breazna înseamnă „vîsc".*

pangu. *Se aud şi formele* paiangu, paingu.

păzire, *economie (în Samarina). Sensul de „cavere" al formei slave a putut trece prin fasele de „a păzi ce se pune la o parte; a păstra; e economisi". Sensul propriu nu e necunoscut:* „Pizindalui 'nă flamburâ", *păzind un steag (Flambura,* I, 3, 4); „Pizită si-eşti di noi-nă", *păzită să fii de noi [înşine] (ibid.,* I, 3, 4). *Cf. la autor* pădzescu.

piştirçauă, *peşteră; stîncă mare (cf.* Antol. arom.; Basme aromîne; *Dalametra etc.). Sl.* peştera.

pîrlescu, *pîrlesc. Der.* pîrlit *(Lumina,* V, 182).

ploače, *placă de piatră, ardezie. Sl.* ploča. *Forma e scăpată din vedere: cf. pag.* 33.

plod, *mulţime:* „Putea si lu-aşteaptă plod di duşmaňi", *putea să-l aştepte mulţime de duşmani (Flambura,* II, 6, 5). *Sl.* plodъ.

ploscă, *ploscă. Sl.* plosca.

pristănescu. *Forma nu e isolată:* „măcară di s' pristînră" *(Flambura* I, 2, 8).

pristinisire, *grăbire (Lumina,* II, 282). *Sl.* pristati(?).

BIBLIOTECA UNIVERSITĂŢII IAŞI

priştină, *băţ de lemn. Et. sl.* prištitana. — *Nu ştiu ce va fi însemnînd forma* priştină (di aúă) *(Lumina,* IV, 257) *şi dacă trebue pusă în strînsă legătură cu* puruştină *„drojdie" (ibid.,* V, 187; *Lilicea Pindului,* 124). *Cf. dr.* prăştină.

rénde(?) *Circulă şi forma* (a)rindé, *care reproduce turc.* rendé.

silă. *Există şi derivatul* silnăos.

siv, -ă, *cenuşiu, sur:* ursă sivă. *Sl.* sivъ.

sobor, *adunare. Pentru forme şi sensuri mai vechi, cf. cele pe care le-am relevat în* Grai şi suflet, I, 344-345.

stăpiţă, *cursă* (Per. Papahagi, *Din lit., pop.,* 659; *Lumina,* IV, 187 *etc.*). *Sl.* stopica.

stîrcu, *stîrc; barză (?) (Revista Pindul,* I, 10-11, 14). *Sl.* strъkъ.

stulčin *(Frăţiĭa,* I, 68) *şi* stulčinedzŭ *(Almanahul macedo-romîn,* 1903, 66), *stîlcesc. Der.* stulčinat *(Flamburа,* II, 5, 7). *Sl.* stьlčamъ.

stup(ŭ), *stup (Lilicea Pindului,* I, 203; *Graiu bun,* I, 9; *Frăţiĭa,* I, 98).

survă, *sorcovă (?):* „alagă surva", *colindă (Flamburа,* I, 1, 9). *Sl.* surva, *de unde bg.* survakar. *Cf. şi* K. Νικολαΐδου Στομολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης.

suvalniţă, *suveică* (*Lumina,* I, 5). *Se aude des şi ca* zvalindză. *Cf. şi* Şt. Mihăileanu, *Dicţ. macedo-romîn etc. Sl.* suvalnica. *Forma e scăpată din vedere (cf. pag.* 12, 13 *şi* 14).

şăjcă, *luntre, barcă. Nu putem precisa dacă reproduce turc.* šaika *sau sl.* šajka.

şiguit, *glumit (Graiu bun,* I, 251). *Derivat din sl.* šega.

şumă. *Se aude şi* şum, *cu pl.* şumuri *„surcele".*

şupliv: nucă şuplivă, *nucă găunoasă, stricată (Almanahul macedo-romîn,* 1903, 61; *Lumina,* V, 11-12, 25). *Din sl.* šuplъ, *de unde bg.* šuplivam.

şuţ(ŭ). *Autorul revine asupra originei slave pe care i-o atribuise în studiul său „Romînii din peninsula balcanică",* 1924, *pag.* 113 *(apărut în „Anuarul instit. de istorie naţională" pe* 1923) *— origine ce nu cadra cu cele ce relevase la pag.* 98-99. *Cf. şi observaţia mea din* Grai şi suflet, I, 210.

tăvălescu *(Graiu bun,* I, 130), tăvălit *(ibid.,* I, 31). *Se aude şi* andăvălescu. *Forma e identică cu dr.* tăvălesc.

teslă, *secure* (Z. Araia, *Enoh Arden,* 13). *Sl.* tesla.

tîrîţ: jarbă tîrîtă, *iarbă călcată, uscată (Flamburа,* II, 4, 8). *Cf. dr.* tîrăsc.

tornic. *Cf. ce am dat în această revistă,* I, 331.

trẹam, *clădire...* (*Lumina,* II, 200). *Sl.* trěmъ.

trupŭ. *De relevat şi derivatele* întrupusescu *(Frăţiĭa,* I, 185) *şi* ntrupuşedzŭ (Per. Papahagi, *Scriitori aromîni,* 234).

ţipă! *strigăt cu care sînt chemate caprele:* ţipă, ţipă, ţipărrr! *Probabil să fie acelaşi pe care ni-l dă Berneker:* čip. *Această interjecţie nu trebue confundată cu forma* ţipă *„voal de mireasă", pentru care cf. şi forma albanesă din* Gustav Meyer.

uračiŭ. *Forma se aude şi astăzi ca* aračiŭ *şi* uračiŭ *(Flamburа,* II, 1, 11).

viţă, *nuia, vargă. Sl.* vica.

vlăngă. *E şi forma* vlagă, *umezeală (Revista Pindul,* I, 5, 7).

volă, *voie:* „dă-n'i volă s'n'ergu acasă" (C. I. Cosmescu, *Şcoala veche,* 45; *cf. şi* 37). *Sl.* volě.

vrîstă. *Se aude şi der.* vrîstnicŭ.

zale, *furie, violenţă: „*lu-acăţă zalẹa" *îl apucă furia; drac:* „ţe zale, va nă taĭ'ţ", *ce dracu, ne vei tăia? Der.* zălos. *Sl.* zělъ.

zăpălescu, *biciuesc cu o nuia. Cf. forma dată* pălescu.

zbîrcescu, *zbîrcesc:* „faţă zbîrcită" *(Graiu bun,* I, 130).

zbîrlescu (Per. Papahagi, *Din lit. pop.,* 603 *şi* 1044). *Forma e aceeaşi cu cea din dacoromînă.*

zborŭ, *visită. Cf.* sobor, *relevat aci.*

zbuc, *sunet, zgomot:* „Un zbuc sẹ-avdzi tu sone, un zbuc cît zbuclu-al sfulgu", *un zgomot se auzi în urmă, un zgomot [mare] cît zgomotul trăznetului* (Z. Araia, *Enoh Arden,* 27). *Sl.* zbukъ.

zdrob. *Etimologia propusă nu e satisfăcătoare, mai ales că se ivesc şi formele* zdrod *„desmierdat"* (Per. Papahagi, *Din lit. pop.,* 9; *cf. şi pag.* 974); zdrudescu *„mngîi" (Revista Pindul,* I, 1, 5); zdurdit *(Antologie aromînească,* 505).

zgilescu, *strig, fîp. Cred că forma aromînă, ca şi cea albanesă, trebuesc derivate din sl.* vikamъ. *In aromînă sb.* zgic(ŭ) *„ţipăt".*

zgrob, zgroabă, *gîrbov(it)* (P. Papahagi, *l. c.,* 768; *Flamburа,* I, 2, 3 *şi* II, 6, 6). *Sl.* grobъ?

zvičiŭ, *biciu (Lumina,* III, 93). *Sl.* bičь.

zunozŭ, *băţul cu ajutorul căruia se fixează sulul dela război:* zunozŭ mare, *pentru sulul de dinapoi, şi* zunozŭ ničŭ, *cu care se strînge şi fixează sulul dinainte. Cred că forma e aceeaşi cu sl.* zanьzati.

žaţină, *însemnează şi „stratul gălbui ce se aşează pe dinţi nespălaţi":* „dinţi ncărcaţ di žaţină" *(Almanahul macedo-romîn,* 1903, 22; *Lumina,* V, 113; Per. Papahagi, *Scriitori aromîni,* 220). *Se aude şi ca* žeţină *„mucoşi"* (C. I. Cosmescu, *Poesii aromâneşti,* 19).

žar, *mai are şi sensul de „mulţime":* „un žar di fumeal'e", *o familie numeroasă, o grămadă de copii (Flamburа,* I, 2, 3; *ibid.,* II, 6, 6). *Pluralul e* žari. *Există şi derivatul* înžiredzŭ: „înžireadză foclu".

župă, *rochie; antiriu. Se întrebuinţează în satele Gopeşi şi Moloviştе* (*cf.* C. I. Cosmescu, *l. c.,* 93). *Sl.* župa.

ţupîn, *om de rînd, Ţigan:* „limba a Vlăhuţlor easte limbă di ţupîńi" *(Graiu bun,* I, 259). *Derivatul* ţupînescu *„ordinar": „Vlăhuţl'i va s'hîbă niscinţi fusarj ţe zburăscu 'nă limbă ţupîneească", Dacoromînii or fi niscaiva [Ţigani] fusari care vorbesc o limbă de rînd (ibid.,* I, 259). — *Forma aceasta nu e un împrumut slav (bulgăresc sau sîrbesc); ea e un împrumut recent din dacoromînă, efectuat pe calea următoare: în a doua jumătate a secolului al* XIX-*lea Ţigani — ursari, fusari etc. — veniau din Carpaţi în peninsula balcanică. In trecerea lor prin sate aromâneşti se adresau Aromînilor cu* ţupîn *= „domn, boier". Aromînii nenaţionalişti sau grecomani au identificat în aceşti Ţigani vorbitori ai graiului dacoromîn pe Vlăhuţi (=Dacoromîni) şi astfel acest cuvînt a început să circule cu sens peiorativ în aromîna din jurul Bitoliei, datorită batjocurei Aromînilor grecomani faţă de Aromînii naţionalişti. — Totuşi, alături de această relatare sigură, de relevat — după o informaţiune — că în toponimia satului Călarîţi (Tesalia) ar exista forma* Ţupîau, *ca nume de fîntînă.*

žužul, *orice viefuitoare neplăcută (cf. şi* Basme aromîne). *Sl.* žužel'ь.

Ţin să relevez că nici lista adausurilor mele nu e completă din punct de vedere lexical: multe forme încă, a căror origine pare a fi nedoielnic slavă, n'au fost inserate aci, întru cît mi-au lipsit unele lucrări lexicografice bulgăreşti şi sîrbeşti. Sub raportul fonetic, morfologic şi semantic am omis relevări mai mult sau mai puţin neînsemnate[1], pentru ca — printre altele — să nu se pară că intenţionez vre-un gînd de umbrire a valoarei reale a lucrărei lui Th. Capidan. Căci într'adevăr, deşi e prima lucrare de prezentare sintetică în această direcţie, totuşi ea e o operă închegată cu o temeinică cunoştinţă a problemelor ridicate, formînd pentru filologia romîno-slavă un luminos criteriu de orientare.

Tache PAPAHAGI.

[1] Avem, de exemplu: *vişnă* şi *vişină; sfrĝadin* şi *sfrĝadine; slĝată* şi *aslĝată; bimţă* şi *pimniţă; čemîr — nčţumirat; pustu — pustiliţ; sinţacu — sinţicat; zmeană — zminar* „care umblă în izmene, golan"; *čiuplescu* = mănînc, înghit; şterpelesc etc. Mai amintesc că diferitele forme slave ce se oglindesc în anumite denumiri proprii — toponimie sau onomastică — n'au fost inserate aci. — Regretăm strecurarea unor greşeli de tipar precum şi unele scăpări din vedere la alfabetisarea lexicului: *grie* e dat după *guşturiţă, čelnic* după *čep* etc.

T. PAPAHAGI, Graiul şi folklorul Maramureşului; Bucureşti, Cultura naţională; 1925; LXXXIII-240 pag., o hartă şi 22 planşe (vol. XXXIII din col. publ. de Acad. rom.: *Din viaţa poporului romîn).*

Ajungem să cunoaştem tot mai bine teritoriul nostru dialectal şi după cercetările prea schematice de altădată — cum au fost ale lui G. Weigand, avînd totuşi valoarea lor, ca începuturi şi îndemn pentru alte studii — informaţii mai bogate şi un material redînd viu particularităţile regionale vin să înlesnească acea sinteză spre care trebue să tindă dialectologia noastră. Cu mai mulţi cercetători, bine pregătiţi, şi cu mijloace care li s'ar pune la îndemînă, domeniul nostru dialectal ar putea fi explorat în întregime într'un deceniu ori două. Şi asemenea anchete ştiinţifice nu ar mai trebui amînate, pentru că anii trec şi din graiul celor dela ţară multe elemente vor rămînea pierdute pentru totdeauna.

Prin monografia publicată de T. Papahagi putem şti mai bine acum ce este şi ţinutul maramureşean. Cum arată titlul ei, nu e numai o monografie lingvistică, ci şi folklorică, iar în introducere se descrie viaţa Maramureşenilor, se dau preţioase amănunte etnografice.

Partea istorică, în special originea Maramureşenilor, nu e lăsată nici ea la o parte. Şi în această privinţă Papahagi pune în evidenţă cîteva particularităţi de limbă — întru cîtva şi de folklor — care se regăsesc la Aromîni. De unde concluzia că Maramureşenii ar putea fi socotiţi ca un grup de Romîni veniţi dela sudul Dunărei. Cîteva din concordanţele relevate la pag. LXXXI sînt într'adevăr semnificative; astfel: *corbă* cu înţelesul de „nenorocită, vai de ea, biata"; *a se dori* „a se iubi"; *scradă*, nume de plantă[1]. Putea fi amintit şi *a se greşi* „a uita" (ca ar. *mi-agîrşescu*), dat în glosar. Prezenţa unor aromînisme în vorbirea maramureşeană nu poate fi prin urmare contestată, dar ne întrebăm cum ar fi să o interpretăm. Să vedem aici o dovadă că Maramureşenii sînt Aromîni peste care a trecut valul nivelator al dacoromînismului? Sau: Dacoromîni dela origine în al căror grai au pătruns une'e elemente transmise dela sud, cum s'a întîmplat şi în alte părţi ale domeniului dacoromîn şi cum cred că nu poate fi pus la îndoială? Nu văd argumentele decisive fie într'un sens,

[1] Alte forme citate acolo *(armur, baier, canură* etc.) nu pot fi luate în consideraţie, cît timp sînt cunoscute şi aiurea în dacoromînă, nu prezintă nimic particular ca să ne îndrepte spre aromînă.

fie într'altul. Problema apare cu atît mai complicată cu cît în Maramureş a existat rotacismul [1] şi atunci particularitatea aceasta nu ar putea veni în orice cas dela Aromîni. Să presupunem că Maramureşenii nu au cunoscut la început rotacismul şi l-au primit printr'un amestec cu Romîni din Munţii-apuseni cu care ar fi venit în contact înainte de a se fi îndreptat spre nord şi a se aşeza în Maramureş? Se poate însă tot aşa de bine ca ei să se fi desprins din populaţia care trăia prin Munţii-apuseni şi acolo sau mai pe urmă să fi primit oarecari înrîuriri ale elementului răzleţ venit dela sudul Dunărei.

Partea folklorică aduce observaţii interesante asupra balade şi creaţiunei populare; asupra doinelor ar fi fost însă locul să se insiste mai mult, pentru ca să reiasă mai bine fondul lor de inspiraţie.

Glosarul, foarte bogat, ne ajută să urmărim forme rar atestate ori ne dă material lexical necunoscut pînă acum. La cîteva cuvinte sînt de făcut rectificări: *alęatu* nu cred să fie slavic, ne aduce mai curînd aminte de *aretul, ariatul*, în glosarul lui Viciu (ar fi un fonetism alterat, poate sub influenţa ung. *mellett* „lîngă"); *cararabă* nu e „conopidă", ci „gulie"; *čiuguri* e forma cunoscută din ghicitori, *ciguri* (asociat cu *miguri*); *hiboş* e ung. *hibás* cu sufixul schimbat; *însimbra* nu poate fi „a angaja cu simbrie", ci „a lua ca tovarăş, a se întovărăşi"; *înzita ('nzita)* înseamnă „a îndemna (la rău), a aţîţa", nu „a invita, a îmbia", *mńirių*, cu adausul „albiu" (după „albăstrui") nu este exact, pentru că numai înţelesul din urmă îi corespunde, iar ca etimologie nu poate fi un derivat din *miere* (explicaţiile ce i s'au dat pînă acum îl lasă tot nelămurit); *răstei* e formă inexistentă de infinitiv: trebuia relevat *să răst'eie = să răspieie (să răspiară)*, cunoscut din descîntece (ca derivat din *pieri*).

Fiindu-mi cunoscute cîteva forme maramureşene pe care nu le găsesc în glosar, profit de acest prilej ca să le relevez; le-am cules în timpul refugiului la Iaşi dela un Maramureşean (Nicolae Danciu, din Săcel), care fusese prisonier la Ruşi; sînt anume: *amńazăţ* = amiazăzi (cunoscut şi aiurea), cu înţelesul şi de „prînz la amiazi"; *heteş* = slugă la vite („care să bagă numa d'e ažutor, îmblă cu vit'ele") <ung. *hetes (béres)* „servitor tocmit cu săptămîna"; *răvaş* = răboj al ciobanilor; *strecură* = strecurătoare pentru lapte, la stînă („d'in fire d'e cińepă"); denumiri

[1] Dacă rotacismul a dispărut cu desăvîrşire în Maramureş, cum ne informează Papahagi la pag. LXI, o urmă indirectă a vechiului fonetism e *lučęafăn* = luceafăr (prin falsă restabilire fonetică).

pentru semne la urechea oilor: *furcuţă* (două tăieturi în lung), *nožiţă* (o gaură rotundă), *pişcătură* (tăietură în unghi).

Textele, foarte îngrijit transcrise, ne înlesnesc să urmărim şi mai bine particularităţile dialectale; cîte sînt înşirate, peste cinci sute, nu sînt de loc de prisos, deoarece studiile dialectale, cred că trebue să ne aducă material de felul acesta cît mai bogat. Dialectologia nu se poate reduce numai la urmărirea cîtorva cuvinte sau frase; cercetările lui Gilliéron şi şcoalei sale, oricît le-am preţui, ni se par că păcătuesc prin unilateralitate şi ceva prea mecanic: cuvintele studiate sînt reduse la isolări sau grupuri mici, pe cînd dialectologia trebue să ne dea şi texte cît mai multe în care să vedem vieaţa întreagă a cuvintelor, multiplicitatea de asocieri ale lor. Chiar dacă am ajunge să avem şi noi un atlas lingvistic, culegerea de texte cît mai numeroase nu va trebui neglijată de dialectologi.

O. D.

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

Breviario di neolinguistica; Parte I: Principi generali, di G. Bertoni; *Parte II: Criteri tecnici*, di M. Bartoli; Modena, Soc. tip. modenese; 1925; 126 pag.—Nu e tocmai un manual pentru aceia care voesc să se iniţieze în problemele lingvisticei nouă, ci gruparea cîtorva orientări în spiritul cercetărilor de azi. In prima parte G. Bertoni, cu unele precisări, dar şi cu observaţii prea difuse cîteodată, arată deosebirile între lingvistica nouă şi cea de acum cîteva decenii, în sensul că fenomenele au ajuns să ni le representăm mai viu şi cu complexităţi nebănuite altădată. Inovaţiile nu trebue însă să excludă, cum foarte bine observă Bertoni, ceea ce ne-a învăţat şi ne mai poate învăţa lingvistica istorică. Din stăruinţele de schimbare a directivelor nu ar trebui să lipsească, adaugă Bertoni, nici studiile de estetică a limbilor, prea puţin cultivate pînă acum. Intr'o expunere concentrată, pe care nu prea uşor vor putea-o urmări cei care vor căuta să se iniţieze în lingvistică, M. Bartoli arată criteriile după care trebue studiate faptele lingvistice în raporturile lor cronologice şi pentru a cunoaşte iradiaţiunea lor, cum şi causele care determină inovaţiunile. Cu privire la punctul din urmă Bartoli aminteşte (pag. 93) părerea lui Ascoli, după care multe transformări romanice ar fi datorite influenţei elementelor preromane, ceea ce ar fi contestabil, pentru că am avea mai decisive motive să explicăm aceste transformări prin înrîuriri streine de mai

tîrziu (germanică, slavă, arabă). Se poate obiecta totuși că în Galia și — mai mult — la noi latina suferise schimbări caracteristice încă înainte de înrîurirea germanică și cea slavă. Putem atunci considera aceste schimbări ca independente de influența limbilor streine cu care s'a întîlnit latina ? Cred că și un factor și celălalt trebue ținuți în samă dacă vrem să înțelegem aspectul limbilor romanice față de latină — în ce măsură fiecare din ei a produs diferențierile e greu de spus și, dacă este să ajungem la păreri mai clare în această privință, va trebui să urmărim mai de aproape pentru fiecare ținut romanic stările etnice și culturale din trecut. Pentru infiltrațiuni, dar nu prelatine, ci grecești, Bartoli dă la pag. 99-100, 103-104, o serie de forme care dacă nu sînt totdeauna convingătoare deșteaptă atenție asupra unei probleme sugerînd cercetări noui în ce privește înrîuririle greco-latine. O rectificare în circulația cuvintelor o aduce Bartoli cu privire la *basilica* și *ecclesia*, arătînd că cel dintîi e mai vechi decît cel din urmă, invers de cum au crezut alții. Propagarea lor ar fi de studiat și în legătură cu răspîndirea echivalentelor lor din grecește și cred că s'ar ajunge la constatări interesante asupra schimbărilor sociale și extensiunei creștinismului în primele secole.

H. Schuchardt, *Das Baskische und die Sprachwissenschaft*; Viena și Lipsca, Hölder-Pichler-Tempsky; 1925; 34 pag. (extr. din *Sitzungsb. d. Akad. d. Wissensch. in Wien*). — Cîteva pagini ale maestrului lingvisticei ne aduc cît nu găsim în cărți întregi ale unora, sînt ca un cuvînt plin de înțeles, la locul lui, față de frase multe și sărace în fapte. Așa și această broșură în care basca e luată ca punct de plecare pentru considerațiuni generale asupra metodei lingvistice. Dintre particularitățile bascei relevate de obicei H. Schuchardt insistă asupra pasivismului verbal și arată cît de elastic e acest termen, cum se cuvine să-l interpretăm și, în orice cas, nu poate servi drept criteriu sigur de stabiliri genetice. Aceasta îi ofere lui Schuchardt prilejul de a pune în discuție pînă la ce punct poate fi invocată morfologia cînd e vorba de a fixa înrudirea unei limbi, și răspunsul său e că nu putem să-i acordăm valoarea pe care i-o atribue mulți lingviști. În filiațiunea limbilor lexicul trebue luat de sigur și el în considerație, dar în ce măsură ? Schuchardt referindu-se la bască spune că și pentru alte limbi problema e complicată, pentru că urmărind cuvintele le vedem în continue treceri, mereu împrumutate, și în această privință observă : „jedes Wort ist irgend einmal ein Lehnwort gewesen" (pag. 28). Enunțare ce mi se pare prea categorică. Cuvîntul e totdeauna un împrumut doar în sensul că e luat de un vorbitor dela altul, dar nu orice cuvînt propriu unui grup lingvistic a fost transmis altuia, strein — nu a trecut totdeauna un cuvînt dintr'o limbă într'alta nici chiar atunci cînd ele erau de aproape înrudite. În discuțiile asupra originei unui idiom, asupra raporturilor lui cu altele mi se pare că se acordă prea multă importanță unor particularități și prea puțină altora, după acele înclinări ale fiecăruia, după acel subiectivism pe care îl relevează și Schuchardt; cred că atențiunea noastră trebue îndreptată în asemenea probleme și spre morfologie, sintaxă, cum și spre lexic și fonetică, rămînînd să distingem cum filiațiunile răsar mai mult sau mai puțin evidente după cum ne raportăm la una sau alta din aceste divisiuni. Raporturile lingvistice sînt confirmate în cele din urmă de fiecare din aceste categorii de fenomene și greutatea este de a trece peste dibuiri în care cercetătorii lasă loc anumitor preferințe.

Ca și alte studii ale statornicului aducător de vederi nouă, acesta stabilește unele puncte, dar și deșteaptă îndoieli asupra unor chestiuni care altora li se par limpede conturate, sfătuindu-ne să nu lăsăm nici în lingvistică să domine încrederile. Orice problemă cînd o adîncim ne dă ceva liniștitor, dar și turburător: înlătură unele umbre, dar ne arată cîte altele rămîn în calea cercetărilor.

Asupra unor fapte privitoare la bască Schuchardt a revenit, de altfel, într'o notiță din *Anzeiger* al Academiei din Viena (n-rul XIII, 1925), cu observații la studiul din urmă al lui Trombetti, *Le origini della lingua basca*. Părerea sa, exprimată și altădată, e că basca se apropie mai mult de limbile hamitice, pe cînd Trombetti găsește în ea asemănări cu limbile caucasice care ar fi mai hotărîtoare — ceea ce este problematic și, de altmintrelea, singur Trombetti adaugă la părerea sa unele reticențe.

M. Friedwagner, *Zur Aussprache des lateinischen C vor hellen Vokalen* (extras din *Hauptfragen des Romanistik: Festschrift für Ph. A. Becker*). — Dacă în linii generale cunoaștem procesul alterării lui *c* latin, sînt încă aspecte ale lui care ne-au rămas streine sau pe care nu am ajuns să ni le explicăm. Clarificarea deplină a acestui capitol de fonetică o putem aștepta dela cercetări de amănunt în fiecare domeniu romanic și dela studiul formelor latine păstrate dincolo de regiunile romanice. Cu deosebire toponimia ne poate aduce lumină în acest sens, cum arată studiul lui Friedwagner, cu reconstruiri limpezi în care și istoria și arheologia sînt luate în considerație, astfel cum se impune în probleme de toponimie. Explicînd numele localității *Kellmünz*—între

Ulm și Memmingen — prin *Celio Monte* și pe acela de *Kelsbach* — afluent al Dunării în Bavaria — prin *Celeusum*, Friedwagner deduce din fonetismul lor că în a doua jumătate a secolului al V-lea și chiar la începutul celui următor exista încă pronunțarea latină cu *k* (sau *k'*) dinaintea lui *e*, *i*, pentru că atunci au ajuns să le fie cunoscute Alamanilor și Bavaresilor aceste nume din toponimia romană.

Încă o dovadă deci că alterarea lui *k* latin s'a produs cu variațiuni cronologice, în unele locuri mai curînd, în altele mai tîrziu, pe cînd aiurea sunetul a rămas fixat cu valoarea lui veche. De sigur, cum relevează și Friedwagner, această întîrziere sau accelerare în evoluția fonemului latin a putut fi dependentă de condițiuni locale: în regiuni mai isolate de curentul transformărilor latinei vulgare *k* a putut să se păstreze nealterat sau în parte. Ar fi totuși de luat în considerație și alte împrejurări, în special rezistența opusă unor inovațiuni în anumite regiuni. Oare fonetismul lui *k* în dalmată față de cel din limba română nu s'ar explica mai curînd astfel decît prin considerațiuni geografice? Sînt inovațiuni ale latinei vulgare la care dalmata a participat, pe cînd româna a rămas străină de ele, cu toate că tot ea în ce privește pe *k* a urmat curentul alterării. E greu să isolăm într'atîta dalmata de română și italiană încît aici să găsim explicarea fonetismului ei mai arhaic în ce privește pe *k*. O problemă, și aceasta care așteaptă revisuiri.

A. van Gennep, *Le folklore*; Paris, Libr. Stock; 1924; 125 pag. (în col. „La culture moderne"). — Oricît se vorbește de folklor, mulți nu prea au o idee clară de ce înseamnă el și nu cunosc resultatele la care s'a ajuns în acest domeniu de cercetări. Pentru orientarea lor publică A. van Gennep această cărticică — de propagandă deci, cum spune singur, în favoarea unor studii ce au locul lor în cultura generală. Sînt arătate diferitele interpretări care s'au dat folklorului și, asupra felului cum trebue înțeles azi, van Gennep se exprimă cu hotărîre împotriva tradiționaliștilor, unilateralității lor, insistînd asupra urmăririi faptelor vii, actuale pentru că: „la vie sociale change sans cesse, et par suite les enquêtes folkloriques ne peuvent cesser" (pag. 29). Cum folklorul trebue să țină mai mult samă de actualitate, să nu se oprească la convenționalul metodei de pînă acum, am arătat și eu mai de mult, așa că această întîlnire de păreri vorbește în sprijinul unei interpretări a folklorului care nu poate fi netemeiată. Dacă folklorul a stagnat uneori sau a făcut drumuri rătăcite, aceasta se datorește preocupărilor arhaisante, maniei istorice, observă van Gennep (pag. 32, 34) — de aceea el nu datorește nimic istoricilor, ci altora, care l-au înțeles mai bine. Raporturile dintre folklor și lingvistică sînt amintite de asemenea de van Gennep și pentru fixarea unor achisițiuni arată utilitatea metodei cartografice, a publicării de atlase folklorice.

Broșura, oricît de sumară, aduce cîteva puneri la punct și dă unele sugestiuni.

L. Colas, *La tombe basque*, vol. I: *Atlas d'illustrations;* 401 pag.; vol. II: *Etudes, notes et références diverses* (cu prefețe de C. Jullian, J. Vinson și o introducere de l'Abbé P. Lhande); 93 pag.; Bayonne, Poltzer; 1923. — Ani mulți de muncă ne dau această monografie prețioasă pentru cunoașterea ținuturilor basce și mai cuprinzătoare decît s'ar părea după titlu. Proiectată ca o descriere a mormintelor basce din Labourd, Soule și Basse-Navarre, ea duce mai departe materialul arheologic și epigrafic, presentîndu-ne și inscripții găsite aiurea. Chiar pentru studiul bascei inscripțiile — unele sînt în latină și în francesă — nu sînt lipsite de interes și cîteva particularități au fost relevate de P. Lhande în observațiile sale din fruntea volumului al doilea (pag. XXV-XXVI). Culegerea înlesnește și cunoașterea vieței din trecut a Bascilor și uneori ne dă interesante amănunte pentru documentări etnografice. Din ornamentația stelelor funerare L. Colas relevează motivul foarte frecvent care de alții a fost confundat cu svastika; părerea sa e cu totul alta, în sensul că acest semn pe care îl numește „ovifil" i se pare o reminiscență de viață pastorală: „ce... signe existe presque exclusivement dans les régions du Pays Basque où l'on rencontre le plus de moutons... C'est... un véritable talisman. Placé au-dessus de la bergerie, il protège les troupeaux (et je l'ai rencontré au-dessus des étables); on l'a ensuite reproduit sur les tombes" (II, pag. 39). Toate considerațiile invocate de L. Colas dau temei acestei păreri.

Revue de linguistique romane; Paris, Éd. Champion; 1925; nos 1-2; 180 pag. — Ca publicație a *Societății de lingvistică romanică*, întemeiată prin inițiativa lui O. Bloch și A. Terracher, revista aceasta e consacrată în primul rînd geografiei lingvistice și informațiilor despre activitatea desfășurată pentru studiul fiecăreia din limbile romanice.

În articolul din frunte A. Meillet stărue asupra orientării romanisticei spre interpretările comparatiste cît mai întinse, deoarece problemele ei au strînse legături cu ale lingvisticei indoeuropene și desvoltarea limbilor romanice trebue privită în anu-

mite raporturi de continuitate: „Une forte partie des innovations romanes prennent place dans de grandes séries de faits indo-européens, et on ne les comprend bien que si on les situe dans les ensembles dont ils sont des cas particuliers". K. Jaberg și J. Jud arată cîteva din considerațiunile de care au ținut samă pentru atlasul lingvistic italian și din materialul adunat Jud desprinde un studiu cu interesante constatări asupra repartisării diferiților termeni pentru noțiunea de „a începe". W. Meyer-Lübke analisează cîteva publicații de romanistică apărute în anii din urmă, iar Griera, A. Rosetti și A. Alonso ne dau cronici despre studiile privitoare la domeniul catalan, romîn și spaniol.

Programul revistei și articolele publicate arată bine utilitatea ei. Cronicile vor înlocui ceea ce era dat altădată de *Jahresbericht*-ul lui Vollmöller, iar pentru geografia lingvistică sînt de adus rectificări, unele armonisări de metodă; Jud le indică în parte cînd amintește de „convergence des méthodes" preconisată, cu bună dreptate, de Millardet, și pentru înlăturarea unor exagerări, unor neînțelegeri, așteptăm să contribue cît mai mult și această nouă revistă de romanistică.

Balkan-Archiv, I; Lipsca, J. A. Barth; 1925; XV-265 pag. — Ne mai continuînd *Jahresbericht*-ul, G. Weigand începe publicarea acestei serii închinate studiului limbilor balcanice. În introducere și, incidental, în articolele care urmează d-sa ține să-și exprime mai categoric decît pînă acum unele păreri cu privire la limba romînă, felul cum înțelege desvoltarea ei. Plecînd dela cîteva cuvinte mai de mult ale lui Schuchardt — și cred că nu tocmai exact interpretate — G. Weigand spune: „dacă... se pune întrebarea: este romîna o limbă romanică? răspunsul cel mai potrivit va fi: romîna e limba romanică a Balcanilor, după cum bulgara e slava Balcanilor, pe cînd albaneza este limba Balcanilor κατ' ἐξοχήν" (pag. VIII). Formularea aceasta pleacă dela ideea că latinitatea limbei noastre ar trebui privită cu oarecari reserve, dar pe calea aceasta s'ar ajunge la ierarhisări care nu văd ce importanță pot avea pentru romanistică. Procedînd astfel, s'ar putea zice, de pildă, că și sarda e limba romanică a Sardiniei, dar prin aceasta ar scădea latinitatea ei față de aceea a italienei? Ca teritoriu pe care s'a format limba romînă Weigand, urmînd părerea lui Tomaschek, admite regiunea Sofia-Niș-Skopje, iar continuitetea elementului romînesc la nord pînă în secolul al XIII-lea o consideră nedovedită (pag. XII, 6, 37). Un studiu amănunțit e consacrat de Weigand toponimiei din părțile Crișului; sînt bine explicate mai multe forme, dar altele rămîn de interpretat altfel: *Abrud* nu poate fi sl. *Obrad* (pag. 17); *Mogoș* e ung.

mages, nu din *Moga* (pag. 9), iar *Trîmpoiele* nu poate avea nimic de a face cu *trampa* (pag. 6), ci e *Intre Ampoaiele* (cf. N. Drăganu, în *Dacorom.*, I, 132). Ca etimologii, în altă parte (pag. VI), ne surprinde să vedem identificați *cîrti* și *ura* cu alb. *kërtoń* și lat. augurare, cînd cel dintîi e slav (v. dicționarul lui Berneker, s. *kъrtǫ*), iar al doilea e lat. oro. Două articole asupra albanezei, unul de Weigand și altul de Mladenov, se referă și la limba romînă: e interesant ce relevă Mladenov din graiul albanez, din nordul Macedoniei și Serbia veche, anume alterarea lui *p*, *b* (pag. 63, 65, 67), fenomen asemănător celui din aromînă. — O. D.

Carsten Höeg, *Les Saracatsans: une tribu nomade grecque; I. Étude linguistique précédée d'une notice ethnographique;* Paris, Ed. Champion, și Copenhaga, Pio-Branner; 1925; XX-312 pag. — Tribul nomad al Sărăcăceanilor prezintă atît pentru etnografie, cît și pentru lingvistică o deosebită importanță. Pentru cei ce cunosc împrejurările etno-geografice în care trăesc popoarele balcanice, sacrificiul și perseverența autorului devin cu atît mai lăudabile cu cît hotărîrea lui s'a oprit tocmai asupra Sărăcăceanilor — tribul eminamente nomad al peninsulei balcanice. În primul capitol studiază „viața materială a Sărăcăceanilor din Epir"; în al doilea, „viața lor morală" — cu 35 vederi etnografice. Apoi se ocupă de extensiunea lor și de numele *Sărăcăcean*, iar în capitolul al VI-lea, de originea Sărăcăceanilor. Pag. 97-312 sînt consacrate dialectului sărăcăcean, studiind amănunțit și metodic fonetica și morfologia.

Conclusia la care se oprește C. Höeg e că în Sărăcăceani trebue să vedem un vechi trib grec nomad și nicidecum Aromîni grecisați — părere pe care A. Meillet nu și-o însușește (*Bulletin de la Société de linguistique*, XXVI (1925), 92). Nu putem împărtăși presupunerea lui A. van Gennep că Sărăcăceanii ar fi un rest de imigranți de origine turcească (în *Mercure de France*, 1925, 15 nov., pag. 211), dar nici la părerea lui C. Höeg nu ne putem opri deocamdată (Per. Papahagi, *Numiri entice la Aromîni*, 14-22, îi consideră ca Aromîni, iar numele lor ca un derivat din *sarică*. Problema prezintă o mare însemnătate etno-lingvistică, așa că studierea ei ne-o reservăm pentru mai tîrziu, cînd va apărea și al doilea volum (texte și glosar), cu care ocasie vom îmbrățișa în recensie întreaga operă.

Raffaele Corso, *Folklore: Storia, obbietto, metodo, bibliografia: con una carta geografica a colori e IX tavole;* Roma, 1923; XII-148 pag. — Din punct de vedere folkloric, atît pentru culegeri, cît și

pentru cercetări, Italia ocupă un loc de frunte în literatura respectivă. Nepreţuita bogăţie şi varietate folklorică, precum şi numeroasele studii metodice apărute în această direcţie contribue ca această ţară să fie cea mai bine representată în bibliografia folklorului romanic. Opera de concentrată sintesă ştiinţifică şi de vastă erudiţie a lui R. Corso vine să ilustreze această constatare. Fără să intre în concretisări exemplificatoare decît rar şi incidental — cum ar fi, bunăoară, casul cu „la cerimonia del ceppo nuziale", pag. 56 —, autorul se menţine într'o pură expunere sau discuţie teoretică, doctrinară, analisînd în capitole următoarele puncte: I. *I precursori;* II. *Il nome* (1. *Folklore;* 2. *Le classi povere e le classi rustiche) ;* III. *La definizione* (1. *Il folklore come scienza generale;* 2. *Il folklore come disciplina subordinata;* 3. *L'etnografia del volgo);* IV. *Il metodo* (1. *La raccolta;* 2. *La comparazione);* V. *Le scuole;* VI. *Il folklore italiano* (1. *La poesia popolare;* 2. *La mitologia popolare;* 3. *La paremiografia. L'etnica tradizionale. La demopsicologia).* Urmează o bogată bibliografie — însă, pentru folklorul romîn, lipseşte aproape în întregime — şi un indice alfabetic.

Civilisaţia, ca şi atîţia alţi factori ai timpurilor de astăzi, vor împuţina din ce în ce mai mult culegerile, ca şi însăşi, comoara de folklor tradiţional şi de valoare. De aceea, de acum înainte literatura folklorică va trebui să se afirme din ce în ce mai intensiv în direcţia studiilor monografice sau comparate, avînd ca basă de orientări şi discuţii materialul cules. In această privinţă, *Folklore* al lui Raffaele Corso e un preţios îndrumător în diferitele aspecte pe care ni le ofere această ramură de studii

Raffaele Corso, *Patti d'amore e pegni di promessa;* S. Maria Capua Vetere, ed. „La fiaccola"; 1925; 137 pag. — Aspectele pe care savantul folklorist italian le analisează în această nouă lucrare sînt în directă legătură cu logodna şi nunta. Urmărind problema din punct de vedere al principiului filosofic la diferite popoare în timp şi spaţiu, autorul supune unui minuţios criteriu de discuţie toate elementele caracteristice nunţei sau logodnei. Incepînd cu „junctio dextrarum" şi trecînd rînd pe rînd la sabia noului căsătorit, la ramură sau măr, la furca cu caier, la cheie etc. R. Corso ne înfăţişează o documentată sintesă a întregei probleme, luînd în discuţie amănunţită diferitele păreri ale folkloriştilor cunoscuţi. Pe lîngă partea atractivă a fondului studiat, autorul interesează şi prin alura stilistică. Sînt capitole de un real interes — cf., bunăoară, *La scapigliata.* Studiul se încheie cu *Rilievi critici,* care măresc şi mai mult valoarea acestei lucrări. Ca o

simplă părere de rău, relevăm că în cursul acestui studiu sînt amintite şi elemente aparţinînd folklorului albanes, bulgăresc şi sîrbesc: — folklorul romîn, deşi bogat şi variat, a rămas necunoscut autorului.

Alexandru Resmeriţă, *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei romîne, care arată originile şi semnificările vorbelor, ale numirilor geografice şi ale multor nume de persoane; întocmit după cele mai nouă cercetări filologice, cu o prefaţă asupra formărei limbei romîne;* Craiova, Institutul de editură „Ramuri"; 1925; 40-1031 pag. — Autorul — maestru de dexterităţi — în ciuda greutăţilor materiale de astăzi, a reuşit să publice tot ce i-au şoptit divagări filologice: mai întregul procent lexical nelatin, şi în deosebi cel de origine slavă, a fost pus în sama lexicului latin sau celui „daco-grec". Pentru ca etimologisările date să pară acceptabile, improvisatul lexicograf forţează în explicări sau definiţii şi sensul formelor. Dar, pentru o completă convingere, vom ilustra fantasmagoricele-i visiuni cu cîteva exemple luate la întîmplare:

abitir < lat. *habiliter; adălmaş* < lat. *ad-almas; afif* < fr. *à vif; alabala* < lat. *alio-balo; angara* < lat. *angor; baclava* < lat. *bacca-lavare; bade* < lat. *pater; balamuc* < lat. *balo-mugio; başca* < lat. *pasus; basma* < lat. *vasum; beci* < daco-gr. *bessa; bezna* < lat. *bis-nox; bleg* < daco-gr. *blĕchron; boală* < lat. *volnus; bogat* < lat. *pecuatus; boier* < daco-gr. *boé-archos; boştan* < lat. *pustan; bragă* < gr. *bregma; brigă* < lat. *praecludere; căluz* < lat. *callis-usus; candriu* < fr. *cendrée; capac* < *cap* - lat. *ac; caraulă* < lat. *calo-ululo; castravete* < lat. *castribeta; catîr* < daco-gr. *katarases; ceacîr* < lat. *caecare; ceată* < lat. *centum; cergă* < lat. *tergus; chef* < lat. *quies; chiabur* < lat. *habere; chibrit* < lat. *qui* -gr. *pyrités; chior* < lat. *cocles; cioban* < lat. *cabana; ciubuc* < lat. *siphonculus; coaje* < lat. *cortex; dobîndă* < lat. *dependo; drag* < lat. *traho; duh* < lat. *duco; fel* < lat. *velut; flăcău* < lat. *floccus; grajd* < lat. *grex; groază* < lat. *horreo; habar* < lat. *habere; hamal* < lat. *hamus; haz* < daco-gr. *chasmé; iadeş* < lat. *edicere; izmene* < lat. *ex-minuo; jigni* < lat. *se-igneus; makmur* < lat. *magismorior;* marafet < lat. *marra-fetus; mezeluri* < lat. *mediolix; mocan* < daco-gr. *muchon; naiba* < lat. *in-a-ibam; nărod* < lat. *ne-ratus; obicei* < lat. *habitus; obraz* < lat. *ob-rasus; păcală* < lat. *bi-calleo; pingea* < lat. *pinguis; pîrcălab* < lat. *percolo; prost* < lat. *pro-stultus; puşlama* < lat. *pus-tama; resmeriţă* < lat. *res-militiae; slavă* < lat. *ex-slau(s); şandrama* < daco-gr. *sanidos-drama; şatră* < lat. *cetra; tain* < *tăiere; ţap* < *ţeapă; veac* < lat. *vetus; zăbavă* < daco-gr. *za-pauó; zarzavat* < lat. *sero-sacat; ziafet* < lat. *dies-festa; zor* < lat. *se-orior* etc., etc.

Cîteva specimene şi din nomenclatura toponimică: *Chişinău*

< lat. *qui-signeo; Ialomița* < lat. *eluvies; Ilfov* < lat. *eluvialis; Neamțu* < lat. *ne-amicus; Omul* < lat. *homo; Teleorman* < lat. *deluor-mano* etc.

Și asemenea monstruositate lexicografică se spune că e „întocmită după cele mai nouă cercetări filologice". — T. P.

Silviu Dragomir, *Ueber die Morlaken und ihren Ursprung* în *Bulletin de la section historique (Acad. roum.), XI: Congres de byzantinologie de Bucarest)*, Bucarest, Cultura națională, 1924. — Însemnătatea de odinioară a elementului românesc din peninsula balcanică ne-o dovedește și prezența lui în partea apuseană a peninsulei, în special în părțile dalmatine, în decursul evului mediu. Studiile lui C. Jireček, Novakovič și altor învățați, sîrbi mai cu samă, au adus destulă lumină pentru a cunoaște într'o suficientă măsură viața și locurile unde trăiau odinioară.

Expresiunea „Morovlah" este de proveniență bizantină și a fost folosită de aceștia din veacurile IX-XI, atunci cînd stăpînirea lor s'a întins din nou asupra coastelor nord-dalmatine; noii stăpîni s'au folosit de această denumire pentru a deosebi acest element românesc de acela din Tesalia și Epir. Termenul a fost întrebuințat apoi curent de cancelaria venețiană.

Basîndu-se pe marea publicațiune etnografică a lui J. Cvijić *Naselja srpskih zemalja*, autorul în această comunicare cu fapte ce ne sînt cunoscute din altă lucrare a d-sale, *Vlahii și Morlacii*, stabilește că acești Românî ca să ajungă pe coasta dalmatină au făcut două etape: prima între Cattaro și vărsarea Narentei și a doua între Cetina și Tersato. Se cercetează din materialul publicat toate urmele de limbă care ar arăta prezența elementului românesc în regiunile amintite.

Locul de origine a acestui element românesc este la răsărit de Drina, în vechea Moesie superioară. În vremea stăpînirei acestor teritorii de către împăratul Vasile II Românii s'au bucurat de privilegii deosebite, între care cel mai însemnat era acela al aparținerei tuturor Vlahilor din Bulgaria de biserica din Ohrida. Se pare că, după mărturia unui catalog din veacul al XII-lea, ei au avut un episcopat special cu reședința în Vranje care a dăinuit cu reședința în Prilep sau Florina pînă în secolul al XIV-lea.

Ocupația lor de căpetenie era păstoritul; cu toate acestea au avut și un rol militar special și nu este exclusă posibilitatea ca între „proniari", acei apărători ai granițelor, să fi fost un puternic contingent de element românesc. Cuvîntul „cătun" care se găsește la acești Vlahi este un împrumut din organisația militară care s'a întins după aceea și în viața lor pastorală. Lipsa acestui cuvînt — de origine romanică, după Jireček, sau albanes, după părerea lui Jokl — la Aromîni, ne-ar arăta că atunci cînd această organisație militară s'a introdus prin veacurile VII-VIII, în partea nordică a acestui ținut balcanic, Aromînii se scoborîse în părțile Tesaliei și ale Epirului, unde neavînd nevoie ca să fie apărătorii unei granițe veșnic amenințate n'au primit o asemenea organisație militară ca aceea din părțile nordice și apusene ale peninsulei Hemului.

Cînd în veacurile IX-XI Bizantinii au fost siliți să părăsească Bulgarilor biruitori regiunile Dardaniei și Moesiei superioare Românii s'au îndreptat de aici către Bosnia, unde nu găsiau numai pășuni pentru numeroasele lor turme de oi, ci și o situațiune social-juridică bine orînduită într'un stat care se organisase temeinic. Resturile populațiunei românești care s'au topit în masa slavă, în regiunile unde odinioară a fost străvechea locuință a Românilor, au contribuit la crearea unui tip de sat și de casă românească în Muntenegru, Albania, Dalmația, Serbia-vestică, Novibazar, precum și în munții apuseni ai Bulgariei.

Vlahii din Bosnia și din Croația pomeniți în izvoare de pe la anii 1070-1080 sînt înaintașii Istrienilor și Românilor din insula Veglia. Rotacismul care se vede în resturile de limbă din Bosnia și Croația este un indiciu suficient pentru a putea trage conclusia că graiul acelor Români era identic cu cel istroromîn.

Împotriva conclusiei că Românii din Dalmația și-ar avea patria lor primitivă chiar pe țărmurile Adriaticei este faptul că ei erau de religiune ortodoxă, ceea ce ar fi o imposibilitate istorică dacă ei s'ar fi născut și s'ar fi desvoltat într'un mediu de aprigă propagandă și influență catolică. — Alex. P. Arbore.

INDICE

ROMÎNĂ

Dacoromînă[1]

Abrud 410
adia 3
albastru 324
albină 320
alęatu 404
alerga 18
amiroană 348
amnar 317
amńazăț 404
apleca 18
Arada 60
arie 379
baier 316
balț 316
bărbat 314
blîndă 316
brace 186
brîu 382
căraire 167
carte 14
căuta 18
certa 18, 326
ceti 14
cline 378
cîrti 411
codru 321
comănac 390
corbă 403
creştet 314
crîntă 360
cuvînt 15, 326
dacă 187
de 183
deca 183
desmierda 18
deştept 8
dor 2, 326
dori 403
dreptate 326
dupleca 19
dvorbă 16
dzîvăn'i 16
falcă 315, 326
fănă 357
făt 314, 326
fată 314
fecior 314
fin 314, 326
flutur 321
friu 382
faior 317
furcă 317
furcuță 405
Goața 39
grăunț 384
greață 316
greşi 403
grîu 382
heteş 404
horbă 16
iepuroae 186
ierta 18
îmmărmuri 19
încărca 58
închina 310
îndupleca 19
inimă 6, 316
(în)junghia 325
înlemni 19
întuneca 19
învăța 10, 326
învățat 10
învățătură 10
învîta 186
irimă 392
izmene 316
joc 19
juca 19, 326
leagăn 317
leşina 19
lingurea 315
lingurică 315
lingurice 315
linguriță 315
lucra 19
lume (nume) 303
lupoaie 186
lume 324, 326
mădular 315
maire 167
măreț 9, 326
mărire 9
marț 313
mărțişor 313
mătreață 317
mătură 325
merge 20, 326
minuine 167
Mogoş 410
moț 63
muche 325

[1] V. şi glosarul din graiul Moților, pag. 83 urm., şi formele din Maramureş, pag. 308-309.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Muncel 366
nămaje 320
nebun 8
nožlță 405
oiki 170
omenie 6
păduire 167
pădure 322, 326
pămînt 326
păstaie 325
petrece 325
pica 325
pingări 20
pînză 320
plră 356
pişca 376
pişcătură 405
pricolici 43
răsări 322
răşchitor 319
răvaş 404
rost 315, 320
roşu 7
ruga 310
ruşine 7, 326
saile 167
şale 315, 326
săm 186
sărba 310, 311
sărbătoare 310, 326
săruta 20
scăpăta 322, 326
sca(u)nt 379
schimburi 316
scradă 403
scrie 12
scrisa 311
serba 310, 311
şerpoaie 186
şezut 315
sor 186
ştean 360
straikână 168
strecură 404
striir 392
strîmbătate 8, 326
stup 325
subsuoară 315
suflet 4, 326
Taike 173
taile 167
ţară 323
tare 324, 326
teară 186
teleleu 350
ţipa 58
Top 63, 64
tort 320
trage 325
Trîmpoiele 411
turba 20, 326
ura 20, 326
ureike 173.
uri 21, 326
văr 314
vărsat 316
vindeca 21
vită 321
vorbi 16
vornic 16
voroavă 17
vorovire 17
zeighe 173
zgabură 186
zglobiu 9
zînă 312
zugrăci 12

Istroromînă

albirę 320
alergă 18
ânrent'e 387
bărbăt 314
cawtă 18
čertă 18
codur 321
comarąc 390
dinrent'e 386
feĉior 314
fet 314
fętę 314
lęgăr 317
lucră 19
lume 324
męre 20
meturę 325
mucl'ę 325
pănzę 320
pemînt 323
roiş 170
rugă 310
săr 383
târe 324
turbă 20
žucă 19

Meglenită

albină 320
amnar 317
antunicari 19
baier 316
bărbat 314
dişcl'itor 319
falcă 315
fetă 314
fiĉior 314
ful'or 317
furcă 317
(i)zmeană 316
lăgari 18
legăn 317
l'ertari 18
linguriĉiă 315
mănar 317
męrziri 20
metură 325
mucl'ă 325
nămal'ă 320
ncl'inari 319
nibunil'ă 8
picari 325
pimint 323
pisări 13, 311
plicari 18
pondză 320
rost 315, 320
rugari 310
sărbătoari 310
scăpătari 322
soară 315
spugăniri 20
suptăsoară 315
ţară 323
tare 324
ţirtori 18
toangă 3
tort 320
traziri 325
uminitate 7
ver 314
vită 321
zonă 312
žucari 19

Aromînă[1]

adil'a 3
adil'os 3

[1] V. şi cuvintele dela pag. 395 urm.

(a)gucare 19
alăgare 18
alăxămintu 316
albastru 324
alęadzire 14
alg'ină 320
amirărgoane 349
aplicare 18
arăşcl'itor 319
arost 320
aruvirsare 316
aruvirsătură 316
(a)scăpitare 322
(a)urire 21
aurlare 58
bair 316
balţu 316
bărbat 314
blindă 316
bura 346
căftare 18
clembă 55
codru 321
creastit 314
creştic 314
cuĵbaire 170
cuvendă 18
dizńirdare 18
durgare 3
durut 3
Dzîn 313
dzină 312
falcă 315
Fărşerot 64
feată 314
fečü 376
fiĉior 314
flutur 321
freğü 376
ful'or 317
furcă 317
grăpsire 311
greaţă 316
gungl'are 325
h'il'in 314
k'icare 325
lęagăn 317
limnusire 19
linguriče 315
linguriţă 315
l'irtare 18
liş(i)nare 19
loc 324
lume 324
lucrare 19
lumtă 393
mădular 315
Mandraliĉiă 56
mărmurisire 19
marţu 313
mătraţă 317
metură 325
mîn(ę)ar 317
mîrţaţă 9
moţ 56
nalbastru 324
nămal'e 320
ńardzire 20
ncărcare 58
ncl'inare 319
nduplicare 19
nibun 8
ntunicare 19
noiţat 10
pădure 322
pimintu 323
pîndză 320
pinginire 20
pistal'e 325
pitręţire 325
şale 315
sărbătoare 310
scriat 12
scriată 311
scriitură 311
şidzut 315
stup 325
sumsoară 315
ţară 323
ţopă 64
tort 320
tradzire 325
uminil'e 7
uminătate 7
urare 20
ver 314
vindicare 21
zbor 16
zmeană 316

ITALIANĂ

afa 5
ammęzzarę 10
envito 3
fiutola 321
mbizzare 10
mutande 316
vivu 321

SARDĂ

appentare 15
isteza 320

FRANCEZĂ

abero 181
abernao 181
abolintchyé 180
abolonjyé 181
ameder 185
bernaoza 181
blange 181
blangier 181
bolengier 181
bourrer 347
converser 18
haribier 181
orer 21
pardienne 313
(ra)versé 352
trepser 185
verchiere 152

PROVANSALĂ

aland(r)á 352
arbouriha 180
bourrá 346
hursero 318
husere 318
land(r)á 351
land(r)aire 351
meirá 316
mutá 316
orar 21
verguiero 152

CATALANĂ

recersar 352

SPANIOLĂ

ambezar 12
cuitral 150
revesar 352

PORTUGHESĂ

revessar 352

LATINĂ

adventus 15
aequus 8
agina 317
**albaster* 324
**allargare* 18
alvina 320
anima 4, 5
animal 320
animus 6
applicare 18
**arboricare* 181
**arboricalare* 181
bajulus 316
balteus 316
basilica 406
**blandicare* 181
blandus 316
burra 347
**burrare* 347
capo 150
**cautare* 18
cautus 18
certare 18
charta 14
consilium 18
conventus 15
conversari 18
culter 151
Deana 312
**deexcitus* 8
Diana 312, 326
**dismerdare* 18
ecclesia 406
emendare 185
**excapitare* 322
extensa 320
falx 315
fata scribunda 311
fetus 314
**filianus* 314
**filiolus* 317
flatare 321
**flutulus* 321
forare 150
**granuceum* 385
**grevitia* 316
**horrire* 21
inclinare 310
**induplicare* 19
**intunicare* 19
**invitiare* 10
invitus 3
**jocare* 19
**laesionare* 19
legere 13
**leviginare* 317
libertare 16
lixa 19
lucrum 20
lucubrare 19
lumen 324
mas 9
**matricia* 317
**medullarium* 315
mergere 20.
orare 20
padulem 322
**pandia* 320
pavimentum 32
**quadrum* 321
**rasiculare* 320
rectus 8
resticula 320
**resticulare* 320
reversare 316, 352
rogare 310
roseus 7
rosionem 7
rostrum 315
rubor 7
salutare 20
sanare 185
secare 149
sedes 315
sella 315
servare 310
sessus 315
silva 322
strambus 8
subala 315
sulcus 149
terra 323
tertiare 185
tortus 8, 320
**transpassare* 185
transversare 185
tunica 19
turbare 20
verbum 17
verpus 151
versare 316, 352
verus 314
**vervecaria* 152
vervella 151
vervex 148
**vervicare* 152
vindicare 21
vita 321
vitium 11

GREACĂ

ἀγορεύειν 17
ἄδικα 55
ἀμηρὸς 349
ἄνεμος 5
αὖλαξ 160
ἕλκω 149
ἕλος 322
ἐρύω 149, 151
θλαδίας 149
κόπτω 150
ὁμιλία 17
πέμφιξ 5
σκάπτω 150
τζοπόν 63, 64
φάρος 150
φαρόω 150
ψυχή 5

Neogreacă

βερβελιά 151
κουβέντα 18

CELTICĂ

tantra- 320

SLAVĂ

besěda 18
bloto 322
brati 150
brav 150
cĕlovati 20
čisti 14
duchъ 5
dvorъ 16
dvorba 16
dvorovati 16
dvoroviti 16

hororiti 17
izmĕna 316
jak 325
kalamanak 390
klepъ 56
kopanĕ 150
kopati 150
kopiti 150
kriv 8
piša 13
pogan 20
prav 8
prъsati 14
rada 60
rašak 320
sborъ 16
Thalalej 350
svĕtъ 324
tъga 4
vlěšti 149
vrъsъ 149
zlobivъ 9

LITUANĂ

vilkti 149

LIMBI GERMANICE

albern 181
ātum 5
Borch, Barch 150
landern 351
mahal, mahalen 17
recht 8
rûne 151
suoha 149
tripp- 185

ALBANESĂ

afъ 5
aʻiš 325

fъlkʻinъ 315
fijan 314
flʻutarъ 321
frūmъ 5
frŭñ 5
furkъ 318
he(l')kʻ 149
kaptъ 323
kaptim 32
kʻъrtoñ 18
kъšiloñ 17
kodrъ 323
kuvъnt 18
mažъni 10
mbesoñ 10
mъsoñ 19
mos 57
šalʻъ 315
škopit 150
škroñъ 12
tsopъ 64
uřъñ 21
uroñ 21
v(ъ)la 158, 159
Vlaʻ 158
zgnъ 312

ARMEANĂ

hogi 5
jlem 150

LIMBI IRANICE

ānkʻard 3
nafas 5
navasari natsk' 311

VECHEA INDICĂ (SANSCRITĂ)

āniti 5

ăimă 5
hală- 150
vadh 149

LIMBI FINO-UGRICE

henki 5
leil, lol 5
magos 411
teielö 350

LIMBI TURCO-TĂTARE

badijăpăima 351
divan 16
fer 324
sokus, sokmak, sok mu 150
tin 5

LIMBI SEMITICE

nafasun 5
nafhatun 5
napāšu 5
rūhun 5
rūah 5

BASCĂ [1]

barkila 318, 353
erebesatze 352
kapeta 323
markila 318
ark(h)il(a) 318 [1]

[1] V. şi terminologia păstorească dela pag. 137 urm.

CUPRINSUL

Pag.

Bacinschi I., Probleme sintactice 90, 255
Candrea I. A., Texte meglenite 100
Densusianu Ov., Semantism anterior despărţirei dialectelor romîne 1, 310
Păstoritul la Bascii din Soule 129
Papahagi T., Cercetări în Munţii-apuseni 22
Creaţiunea poetică populară 263
Roseiti Al., Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des Archives de Bistritza 187
Tenescu Ecat., Texte populare din Bistriţa-Năsăud 328

INSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

Bogrea V., Fr. *à nulle autre seconde* 353
Densusianu Ov., Lat. *vervex* 148
Vfr. *verchiere*, prov. *verquiero* 152
Arom. *bura* 346
Un aromînism în graiul din Sácele: *amiroană* 348
Rom. *teleleu* 350
Basc. *erebesatze* 352
Asupra furcei de tors la Basci 352
Diaconu I. Două variante ale *Mioriţei* 359
Papahagi P., O restabilire 159
Papahagi T., Răspuns la o recensie 156
Rosetti Al., „Filioque" din *Psaltirea Scheiană* 153
Note asupra rotacismului 354

DĂRI DE SAMĂ

Capidan Th., *Meglenoromânii: I. istoria şi graiul lor* (O. D.) . 363
Capidan Th., *Elementul slav în dialectul aromîn* (T. Papahagi) 394
Cohen M., v. Meillet A.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pag.

N. Drăganu, *Manuscrisul Liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise romîneşti* (Al. Rosetti) 167
Gauchat M., v. *Glossaire.*
Glossaire des patois de la Suisse romande, par L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet et E. Muret (O. D.) 179
Jeanjaquet J., v. *Glossaire.*
Lacea C., *Copiştii „Psaltirei Scheiene"* (Al. Rosetti) 167
Meillet A. et Cohen M., *Les langues du monde* (O. D.) 161
Muret E., v. *Glossaire.*
Papahagi T., *Graiul şi foklorul Maramureşului* (O. D.) . . . 403
Rosetti Al., *Étude sur le rhotacisme en roumain* (O. D.) 382
Tappolet E., v. *Glossaire.*
Valaori I., *Elemente de lingvistică indoeuropeană* (O. D.) . . 165

Indicaţii bibliografice

Archivum latinitatis medii aevi 186
Balkan-Archiv 410
Bartoli M., *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano;* v. şi *Breviario* 184
Bertoni G., v. *Breviario.*
Bîrlea I., *Balade, colinde şi bocete din Maramureş* 185
Breviario di neolinguistica; Parte I, di G. Bertoni; Parte II, di M. Bartoli 405
Colas L., *La tombe basque* 409
Corso R., *Folklore* 411
Corso R., *Patti d'amore e pegni di promessa* 412
Drăganu N., *Conjuncţiile* de şi dacă: *un capitol de sintaxă românească* 183
Drăgomir S., *Ueber die Morlaken und ihren Ursprung* . . . 414
Friedwagner M., *Zur Aussprache des lateinischen* C *vor hellen Vokalen* 407
Gennep van A., *Le folklore* 408
Grammont M., *Notes de phonétique générale, VIII: L'assimilation* 182
Haust J., *Étymologies wallonnes et françaises* 185
Höeg C., *Les Saracatsans* 411
Resmeriţă A., *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei române* 413
Revue de linguistique romane 409
Schuchardt H., *Das Baskische und die Sprachwissenschaft* . . 406

BIBLIOTECA
UNIVERSITATII
IAȘI

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY